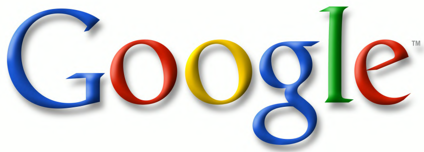
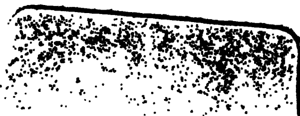

LJUBLJANSKI MEŠČANJE

v minulih stoletjih.

Kulturhistorične študije zajete iz ljubljanskega mestnega arhiva.

Spisal

IVAN VRHOVEC,

c. k. gimnaz. profesor.

LJUBLJANA, 1886.

Založila Matica Slovenska. — Tisk J. Blasnik-ovih naslednikov.

Predgovor.

„Kar more, to mož je storiti dolžán!“
Simon Gregorčič.

soda mi ni naklonila drugih darov, ki bi jih mogel pokladati na žrtvenik domovine, kakor ljubezen do nje in njene minulosti. Poskusil sem storiti, kolikor sem mogel storiti, in če mi je manjkalo moči do tega, kar sem nameraval, spregleda naj se mi — vsaj volja je bila dobra. Zato pa izročam to knjigo svojim rojakom s težkim srcem: ne da bi se morebiti bal očitanja, da ji nisem žrtvoval truda in časa, da nisem z vso gorečnostjo pretikal zaprašenih in plesnjivih, v ljubljanskem arhivu shranjevanih listín minulih stoletij. Najstrožji sodník me na to stran ne more obsojati, a stopil sem na pot, po kateri ni hodil pred máno še nihče.

Brez kažipota delati sem si moral gáz sam in iz ogromne obilice gradiva izbirati to, kar utegne zanimati denašnji svet in pojasnjevati kulturno zgodovino ljubljansko. In to drugo se mi je zdelo važneje. Zato bi bil to knjigo zval tudi lehko „kulturno zgodovino ljubljanskega mesta“. Podati sem hotel zrcalo, v katerem gledaš podobe iz davno minulih časov, v katerem opazuješ razvoj političnega, socijalnega in trgovskega življenja ljubljanskega, iz katerega odsévajo težnje in napóri naših prednikov.

Marsikomu seveda se bode zdelo to zrcalo preslepó, premalo jasno, marsikdo utegne iskati v ti knjigi, česar ne bode našel, ali pomisli naj, da ga pred seboj nisem imel prednika, ki bi mi bil s prstom pokazal, katero

stran kulturnega življenja naj razpredem širje in katero naj skrčim, kolikor največ môči. Za trdno pak sem prepričan, da bode vsakdo našel v nji vsaj nekaj, kar mu bode prijalo.

Trudapolno moje delo bi mi bilo pač zeló olajšano in knjiga dovršenejša, ko ne bi bilo gradivo, nakopičeno na ljubljanskem rotovži, tako različno in tako okorno, da mu je kos le mojsterska roka. Nakopičeno res je gradivo in to v pravem pomenu besede, kajti v največjem neredu so pomešane in na kup zgnečene listíne najrazličnejših stoletij in najrazličnejšega obsega. In iz te zmesi sem se trudil vstvariti sliko nekdanjega javnega življenja ljubljanskega. Če se mi to ni posrečilo in če bode naletel pazni bralec v kacem poglavji na odstavke, ki morebiti ne spadajo vánje, ne pozabi, da mi je sestavljanje knjige dajalo mnogo več truda, kakor nabiranje gradiva.

Pri tem pak poudarjam z vso zavestjo, da sem stal pri spisovanji svoje knjige na popolnoma nepristranskih tléh. Zamolčal nisem ničesar, kar pojasnuje ljubljansko zgodovino, nikjer nisem olepšaval, nikjer grdíl. Svoje sodbe nisem nikjer vsiljeval med zgodovinske date. Ljubljančane sem privedel z njihovimi dobrimi in slabimi svojstvi, z njihovimi pravičnimi in krivičnimi terjatvami in napóri pred nepristranski sódni stol zgodovinski. Tù so in taki so. Zgodovina kaži človeško trudil v pravi luči ter se ne dàj slepiti po menjajočih se in nestalnih nazorih hitro mimó nas bežéčega časa. Predsodki denašnjih dnij naj v zgodovinski knjigi ne dobé prostora. Marsikdo mi bode morebiti zameril, da nisem v naših politično tako razburjenih časih zasledoval in razkril národnostnih nasprotij med nekdanjimi ljubljanskimi meščani. Pa naj bi jih bil tudi zasledoval — našel jih ne bi nikoli, kajti Ljubljanci so živeli, kakor nam zatrjuje Valvasor sam, mirno med seboj, „kakor ovcé v stáji, Kranjci, Štajerci, Korošci, Hrvatje, Italijani, Tirolci, Bavarci, Saksi, Franki, Švabi,

Šlezi, Moravci in Čehi, dà, celó Danci, Pomorani, Holandci in Francozi so prihajali sem; tretjina meščanov so bili zgolj tujci". Valvasor se jim je čudil, da so živeli med seboj v tacem sporazumljenji. O prepirih so čuli le malokdaj kàj, najmenj pa o političnih. Prav soditi jih umé le tisti, ki se ves zamisli v njihov čas in ki uvažuje in pretehtava vse razmere, v katerih so se vêdli tako in ne drugače.

Jedino, kar se mi lehko očita, je, da sem pustil vse druge vire v némar in zajemal zgolj iz ljubljanskega mestnega arhiva. Proti nobenemu očitanju pa se mi ne bode braniti lože, kajti tem potem podajem svojim čestitim bralcem zgolj nove, dosedaj še nepoznane date in s tem, upam, da sem ustregel bolj, kakor če bi ponavljal, kar je že znanega in kar si lehko preskrbí vsak, komur je do tega.

In tako izročam rojakom svojim kulturno zgodovino ljubljanskega mesta želéč jim, naj jim pripravi toliko veselih trenutkov, kakor jih je meni, stikajočemu po ljubljanskem arhivu.

V Ljubljani, meseca junija 1886. leta.

Pisatelj.

OBSEG.

Uvod.

Najteže bodo odgovarjali zgodovinarji naši vprašanju, kdaj in kako se je pričela Ljubljana. Dokler se ne najdejo novi, dosedaj še ne odkriti viri, preostajalo nam ne bo drugo, kakor ugibati ter se zadovoljevati z bolj ali menj srečnimi kombinacijami.

Slavnoznani naš zgodovinar Dimitz ugiba, da se je pospela Ljubljana zopet kvišku po óni znameniti bitki z Ogri na Léškem pólji leta 955. [1]) Seveda pa na to leto ravno ne priseza. Ko so se unesli divji valóvi ljudskega preseljevanja — zadnji spomini nánje so bili ravno napadi Madjarov, nadlegujočih vse sosede svoje — jela so se po vsi Evropi oživljati mesta, ki so se razsula v ónih burnih in divjih časih. Na rimskih razvalínah se je zagibálo novo življenje; tudi v Ljubljani se je neki tako godilo, a časa, kdaj, tega ne pové nobeno poročílo. Valvasorju se je zdelo, da se je utegnilo to zgoditi okoli leta tisočega, zato je pričel tudi ž njim letopise svoje, in kaj več tudi mi ne vémo povédati.

Brez vse dvojbe je: da je Ljubljani pripomogla k novemu življenju izvrstna ugodna léža ljubljanskega Gradú, opasanega na dveh straneh z Ljubljanico. Za surova, divja stoletja minulih časov so imeli taki kraji zavoljo trdne svoje léže veliko važnost. Primeroma visok hrib, na njem močán

---

[1]) Dimitz, Gesch. Krains I. pag. 154.

grad z debelim zidovjem, bil je jedini kraj, komur je mogel zaupati takrat človek življenje svoje, na katero so prežále vsakovrstne nevarnosti noč in dan. To nam pričajo še dandanes stari, na visocih hribih ali ob velicih rekah zidani gradóvi. Po srednji Evropi je nastala na ta način cela vrsta glasovitih in znamenitih mest.

Že za Karola Vélicega se je godilo tako. Frankovski kralji, katerim se je uklanjala tudi Kranjska, imeli so navado ustanavljati na svojem zemljišči velike kmetije, ki so jih nazivali „villae". Ako se ne motimo, bila je vsa gorenjska stran jedna sáma taka velika kraljevska kmetija.

Na tem velicem prostoru so dali zgraditi tù in tam manjša in večja gospodarska poslopja, v katerih so stanovali in opravljali svoje pôsle frankovski podložniki. Najvažnejše med temi poslopji pa je bilo óno, v katerem je stanoval nadzornik vseh kraljevih kmetij. Njemu odločeno pohištvo so sezidali najrajši na kakem kraji, imenitnem že po svoji léži sámi in obetajočem varnost. To poslopje se je nazivalo s tujim izrazom, „Pfalca", njegov gospodar pak „Pfalzgraf".

Mesto Kranj je brez dvojbe tako nastalo iz zgolj nesvobodnih ljudij, ki so obdelovali kraljevo zemljo jedino za hrano, stanovanje in obleko.

A kmetovalci niso bili jedini delavci na takih kmetijah. Že Karol Véliki je ukazal, da se je moralo naseliti na njih razven kmetovalcev samih po najmenj trideset rokodelcev. To so posnemali škofje, grofje in drugi velikaši, pozneje tudi drugod, ne le po Frankovskem, ampak tudi po Nemškem. Skoraj ti ga ni bilo rokodelca, ki ne bi se bil nahajal na taki kmetiji. O ménskem nadškofu (mainzer Erzbischof) se poroča, da je dajal celó umetnikom, slikarjem, podobarjem, zdelovalcem pergamenta itd. pôsla na kmetijah svojih. Tudi ti ljudje so bili nesvobodni, vendar so jim dajali toliko prostosti, da so mogli delati posebej še za pródaj in svojo korist, kadar so izgotovili od kralja ali od gospodarja svojega sploh za kmetijo odločeno jim število zdelkov. S prihranjenim imetjem si je kupil marsikdo prostost in prost je nadaljeval iz svoje volje, kar se mu je prej ukazovalo.

K tem hlapčevalnim in osvobojenim ljudem pa so jeli pritiskati tudi popolnoma svobodni ljudje, obrtniki in trgovci. V bližíno „vil“ vlekla jih je želja po bogastvu, katero so si namenili pridobiti na kraljevi kmetiji, bodisi z obrtom, bodisi s trgostvom, vlekla pa jih je sem tudi varnost močnega gradú. Hiše teh ljudij so zagrádile kraljevo „vilo“ tekom časa od vseh stranij. Trebalo je le še jednega koraka, da je nastalo mesto, trebalo je samó še te hiše okoli in okoli objeti z močnim zidovjem, kar se je storilo ali po kraljevi zapóvedi, ali tudi iz prostega nagiba hišnikov samih.

Na ta način je nastalo po srednji Evropi, zlasti na rimskih razvalínah, mnogo novih mest, katera so se v kratkem pospela do tolike močí, da so se celó popolnoma oprostila nekdanjega svojega gospodarja, škofa ali grofa.

Tako se je godilo morebiti tudi v Ljubljani. Izvrstna léža ljubljanskega Gradú je napotila dežélne kneze, ta v vojaškem oziru tako imeniten hribec, ki je zapiral pota na tri straní svetá, utrditi in poslati v trdnjavo zadosti močno posádko. Pod Gradom in okoli njega se je jelo razvijati rokodelstvo in trgovstvo, ž njim vred pa rasti tudi mesto, ki se je stiskalo k varnemu Grádu, kakor bojèč otrok k materi svoji.

Prvi zanesljiv zgodovinsk žarek posije na Ljubljano leta 1144., kajti koliko se more verjeti Valvasorjevim analom, pričenjajočim se z letom 1000., ni môči dognati, zato jih puščamo rajši na strani; leta 1144. pak je Ljubljana že gotovo stala. Na Grádu je zapovedoval takrat grajski kapitan Vodalrik. [1])

Prvo ime ki ga poznamo za sedanje stolno mesto Kranjske, bilo je nemško Laybach, a ravno takisto je bilo takrat tudi slovenski ime Lubigana zeló navadno in sicer tako, da se je celó grajski glavár nazival „Wodolricus de Lubigana“. [2])

Kaj je Ljubljana v tem že doživela, kako se razvijala, kakšna gosposka ji je zapovedovala, o tem je izgubljeno

[1]) Schumi, Urkundenbuch I. pag. 97.
[2]) Ibid pag. 103.

vsako poročílo. Valvasor vé pač pripovedovati, da je bilo po Ljubljani v tem jako živó, da so pridrli k turnirju v Ljubljano leta 1143. plemenitaži z Avstrijskega, Koroškega in Furlanskega, a dokler ne najdemo poročíl, ki bodo potrjevala Valvasorjeve pripóvedi, ostale bodo le verjetne zanimivosti. Mesto je že takrat cvetelo, kajti pritisnili so že vánje Židje v toliki obilici, da so si sezidali v sedanjih Židovskih ulicah sinagogo in delali domačim trgovcem toliko škodo, da je prišlo leta 1290. med njimi in med kristijani do velicega poboja. Uzrok so našli kristijani v tem, da so dejali: Židje so jim zaklali krščanskega otroka. [1])

Prvikrat po letu 1146. posvéti se v zgodovini ljubljanskega mesta šele sto let pozneje zopet, leta 1269., tačas pak je Ljubljana že popolnoma uravnana občina, kateri na čelu stojí sodnik slovenskega imena Procelj. [2]) Imela je že mestńe pravice, to se pravi: bila je obzidan in zaprt kraj; o mestnih stvaréh, tičóčih se jedino le meščanov, imeli so meščanje samí besedo in drug nihče. Kdaj pak je mesto dobilo te pravice, tega ne vémo. Mestna gosposka se je takrat sestavljala iz mestnega sodnika, prve in najimenitejše osebe v mestu, poleg njega pa je vladal Ljubljani mestni zastop, sestavljen iz dvanajstih priséžnih móž. Sicer se ti možje leta 1269. še ne imenujejo: prvikrat jih listíne omenjajo šele sto let potem, leta 1370., ali v teh listínah je rečeno, da sedí v mestnem zastopu po dvanajst móž že od starodavnih časov. [3]) To gosposko so si volili meščanje samí, ovírani po nikaki višji oblasti. Ljubljana je bila avtonomna v najskrajnejšem pomenu besede, kar se bode dalo popolnoma jasno posneti iz naslednjih listov.

Sredi 14. stoletja je bila Ljubljana seveda še majhno mesto. Uboge in tesne hiše so se stiskale le med Gradom in med Ljubljanico od početka Florijanskih ulic pa do sedanjega Hradeckega mostú. Večina prebivalcev ljubljanskih je

---

[1]) Valvasor, XI. pag. 710

[2]) Dimitz, I. pag. 196.

[3]) Klun, Dipl. Carn. Mittheil. 1855 pag. 18.

bila sestavljena skoraj iz zgolj rokodelcev, obrtnikov in trgovcev, in tako je bilo celó do francoske okupacije. Ti ljudje so bili jedro vsega prebivalstva: oní samí so uživali jako obilne mestne pravice; bili so meščanje v pravem pomenu besede.

Meščanje so bili torej prvi, najimenitnejši in najobilnejši del ljubljanskega prebivalstva.

Drugi del se je sestavljal iz plemstva in duhovščine.

Ko si je Ljubljana vedno bolj pomagala kvišku, ko so pritiskali tujci od vsih stranij vánjo, jelo je prijetno in živahno mestno življenje privabljati tudi gospôdo, da je popuščala svoje gradóve in se naseljevala ne v Ljubljani, ampak blizu nje, takoj ónstran Ljubljanice. Godilo se je to že jako zgodaj. Z meščani ni hotela imeti ta gospôda čisto ničesa opraviti, zlasti ne, da bi ji meščan, v katerem koli oziru zapovedoval. Onstran Ljubljanice, v taborišči vedno bolj množeče se gospôde, ni imela mestna gosposka nobene pravice. Meščansko in gosposko sodišče sta bili popolnoma ločeni, in kakor bi se meščan nikdar ne bil podal, da bi ga poklicala gospôda pred svoje sodišče ter ga sodila po svojih postavah in običajih, takisto bi se bili tudi plemiči uprli, ako bi kaj tacega prišlo meščanom na um.

Ne dá se zabraniti, da ne bi nastajali prepiri med ljudmí, ki so si popolnoma tuji in ponosni vsak na svoje pravice; prišlo je tudi v Ljubljani do tega, da se je moral združiti ta novi del Ljubljane na levem brégu Ljubljanice s starim mestom. Da so ga ločili od starega mesta, dali so mu ime „Novi trg“, staro mesto pa so krstili z imenem „Stari trg“.

Kakor pravi Valvasor, [1]) zgodilo se je to že leta 1200. Z ozidjem pa vendar še niso takoj zaklenili „Novega mesta“, preteklo je do tega še dobrih dvesto let. Leta 1416. pak so z ozidjem oklópili tudi „Novi trg“. Ljubljana se je s tem za polovico zvečala. [2])

---

[1]) Valvasor, IX.

[2]) Natančnejši popis o rásti Ljubljane glej v mojem spisu: „Topografiški opis Ljubljane itd. v minulih stoletjih“, tiskan v letopisu „Matice Slovenske“ za leto 1885.

V naslednjih dveh stoletjih pa se je potegnilo mestno zidovje še okoli tistega dela sedanje Ljubljane, kateri se izteza od Čevljárskega mostú do sedanjega Mesárskega mósta. Storilo se je to sredi 16. stoletja. Takrat je dobila Ljubljana tisto obsežnost, ki jo je imela do konca minulega stoletja, ko je višja gosposka ukazala ves mestni zid podreti in iz Ljubljane napraviti odprto mesto.

Mestno zidovje je pa teklo sredi 16. stoletja takó-le: Od sedanjih starih podrtín na Grádu, meščanski bastijon nazivanih, sezalo je v ravni črti mimo sedanje Samassove zvonárne k uhodu v Florijanske ulice in mimo njih k Ljubljanici, ob Ljubljanici pa do sedanjega Šentjakobskega mostú. Tù je preskočil zid k óglu sedanje Zojsove hiše in v ravni črti tekel do ogla Zojsovega vrta na Emonski cesti. Tù se je zopet zasukal ter držal mimo Križevniške cerkve in Turjačanove palače v ravni črti za hišami Gosposkih ulic in deželnim dvorom do njegovega ógla, kjer ga je ustavil močen in lepo zidan bastijon. Okoli bastijona zasukavši se doli k Ljubljanici, preskočil je zopet malo pod Čevljárskim móstom vodo in tekel ob Ljubljanici do Čevljárskega mostú, ali bolje rečeno do ógla gimnazije in ob gimnaziji in hišah na sedanjem cesarja Jožefa trgu po hribu v ravni črti gori h Grádu in od Gradú po ravnem po hribu k starim podrtínam. Skozi ta zid je držalo v mesto pet vrat. Najstarejša so se zvala Karlovska ali Pisana vrata, ali tudi vrata na Starem trgu, in so stala pod zvonárjem t. j. pred uhodom v Florijanske ulice. Druga vrata so bila Nemška vrata tik Križevniške cerkve, nasproti sedanje Réharjeve hiše. Med njimi je držala cesta Križevniškega trga v Trst. Tretja vrata so zapirala uhod v gosposko ulico, pri sedanjem deželnem dvoru in zvala so se Vicedomska, ali kakor je ljudstvo izraz popačilo Festamijska vrata. Četrta vrata so bila Špitalska vrata pred Špitalskim móstom pri uhodu v Špitalske ulice. Poslednja so bila Frančiškanska ali Poljanska ali tudi Samostanska vrata. Stala so na Vélikem trgu pred nekdanjo stražárno (Schildwache) sredi med sedanjo gimnazijo in mestnim zidom, ki je pritekel ob

óglu sedanje Fabijanove hiše z Gradú doli. Ta vrata so bila če že ne najuterjenejša, pa vsaj največja; zidanja je bilo tù toliko, da so vrata z vsemi pritiklínami sezala skoraj do ceste, ki drží mimo stare hranilnice doli k vodi.

Okoli in okoli mesta je tekla pod zidom na ravnem voda v globokem mestnem jarku, preko katerega je pri vsakih vratih držal po jeden most pri nekaterih, n. pr. pri Samostanskih vratih tudi po dva mostá pod vrati v mesto.

Kolikor je bilo Ljubljane z ozidjem zaprte, nazivala se je mesto, vse drugo pak predmestja.

Da se marsikaj v ti knjigi ne bi umelo napak, zdelo se mi je neizogibno potrebno natanko določiti mejo starega ljubljanskega mesta.

Na tem prostoru so živeli

1.) kot najštevilnejši in po habsburških knezih z največjimi pravicami oblagodarjeni meščanje;

2.) gospôda, to je, plemiči, duhovščina in taki ljudje, ki so poslovali pri plemičih, in

3.) tujci, ljudje brez vsakih pravic.

I. Poglavje.

Meščanje.

§ 1. Vsprejemanje novih meščanov.

eščan je bil v Ljubljani vsakdo, kogar je mestna gosposka, magistrat zvana, vsprejela med meščane, za kar se je marsikdo zastonj poganjal in trudil. Za to pravico se je oglasil lehko vsakdo, magistrat pak je v slovesni seji sklepal o tem, ali naj se vsprejme ali naj se ne vsprejme.

Vsakdo, kdor si je hotel v Ljubljani kot svoboden in samostalen človek in ne kot rokodelski pomočnik, hlapec, ali dninar služiti svoj kos kruha, pobriniti se je moral, da so ga vsprejeli med meščane, ali če je bil rokodelski pomočnik, zapisali ga v zadrugo (Zunft), sicer mu ni smel nihče dela dajati in nobeden mojster ga ni vsprejel v službo.

Te prošnje za vsprejem med meščane ni bil oproščen nihče, tudi sinovi meščanov ne. Meščanska pravica se je delila le za vsako osebo posebej ter se ni mogla podedovati. Meščanov sin je moral prositi zánjo ravno tako, kakor kateri si bodi tujec, delal se je pri njih le ta razloček, da so ga vselej vsprejeli, kar se sicer vsacemu tujcu ni zgodilo, in da so zahtevali od njega manjšo pristojbino (Bürgertaxe, Bürgerstellung), kakor od čisto tujih ljudij.

Ker je Ljubljana konec srednjega in v početku novega veka slovela za mesto, v katerem je kaj lehko obogateti, bil je pritisk vánjo vedno jako živahen, zlasti odkar je dal cesar Friderik IV. Ljubljančanom pravico vsprejemati med meščane, kogar se jim ljubi. Po kmetih stanujoči in kaki

grajski gosposki pripisani deželánje srednjega veka so bili obžalovanja vredni ljudje, za katere pravica ni védela, da so na svetu. Nezadovoljen s svojim nikdar sitim gospodom graščákom kmet celó ni smel zapustiti zemljišča svojega in se preseliti kam drugam: moral se je odkupiti in pobotati z grajsko svojo gosposko, kajti kadar so graščáki drug druzemu prodajali posestva, popisovali so natanko število glav na tem imetji ter kmete prodajali in zamenjavali, kakor sedaj živino.

Leta 1478. pak je dal cesar Friderik IV. Ljubljančanom pravico, da smejo vsprejemati v mestno zidovje tudi s kmetov pobegle ljudí. Nihče ni mogel tacih ljudij od meščanov terjati; komur se je posrečilo mestno ozidje doseči in prestopiti prag mestnih vrat, bil je prost, in nihče ni mogel več vprašati po njem.

Kdo je bil torej sposoben za mestno pravico? — V prejšnjih stoletjih vsak, kdor je bil 1.) katoličan in 2.) kdor je stanoval nekoliko časa v mestu, najbrž zato, da so ga spoznali, kakšen je. Čas pa je bil neomejen, časih je zadostovalo že pol leta. Od leta 1781. pak so z dovoljenjem okrožnega urada ali deželnega glavárstva mogli postajati meščanje tudi protestantje in Grki. Imenovana dva pogoja sta bila prva in najvažnejša. [1])

Vendar dostikrat je stavila mestna gosposka tudi še druge pogoje. Leta 1608. je odgovorila nekemu prosilcu za meščansko pravico, da mu jo dá, kadar zadostí naslednjim pogojem: 1.) Kadar se bode oženil in 2.) kadar bode naložil najmenj 2000 gld. v kako hišo, to se pravi, kadar si jo kupi. [2])

Samó ob sebi pa je razumljivo, da Ljubljanci niso vsprejeli nikogar med meščane, kdor ni bil niti rokodelec, niti obrtnik, niti trgovec. Predno se mu je podelila meščanska pravica, skrbeti je moral zato, da ga je zadruga mojstrov njegovega rokodelstva, njegovega obrta ali zadruga trgovska, vsprejela méd-se in mu podelila mojstersko pravico; kdor te pravice ni imel, ni se mogel z nobenim obrtom samostalno pečati, ampak moral je služiti pri kakem mojstru kot pomočnik. Mojstrom pa so rokodelci kaj neradi koga razglasili, ker so se bali konkurence. Pri marsikaterem rokodelstvu je bilo natanko določeno, koliko mojstrov sme biti v Ljubljani. Ker so bile pa pravice zadrug potrjene od cesarja samega, niti magistrat neki ni mogel, kadar bi se mu mo-

---

[1]) Toleranzpatent v. 13. Octob. 1781.

[2]) Gerichtsprot. 1608.

rebiti ljubilo, zadruge siliti, naj vsprejme koga kot somojstra, ako je bilo število polno.

Kdor se ni mogel izkazati, da je dobil mojstersko pravico, ni mogel postati meščan.

Dostikrat so se branili celó mojstri tacega rokodelstva, ki ni imelo omejenega števila udov, vsprejeti koga méd-se, tudi če je morebiti magistrat pritiskal na to. V stráhu za svoj dobri zaslužek so védeli mojstri najti vedno kakšen uzrok, zakaj tega ali ónega nečejo vsprejeti. Vedno so poudarjali, da je mojstrov tega rokodelstva že dovolj v Ljubljani in da si celó ti služijo le z velikimi težavami ljubi svoj kruhek. Na takov način so si zagotavljali rokodelski svoj monopol.

Odločilno besedo je imel seveda magistrat, ki je iz svoje močí, ne oziraje se dalje na zadrugo in njene mojstre, smel dati komu celó mojstersko pravico, kar pa je vendar nerad storil. V ljubljanskega mesta debelih sodniških protokolih, katerih se je ohranilo od leta 1521. dalje pa do l. 1785. precejšnje število, beró se mnoge pritožbe, v katerih prosijo po mojstrih nazaj potiskani pomočniki rokodelskega stanú, naj jim magistrat podelí mojstersko pravico iz svoje oblasti, ker mu mojstri nagajajo zgolj iz hudobnosti ali pa iz nevoščljivosti. A le prav malokrat sem naletel na magistratov sklep, naj se dá tacemu zatiranemu rokodelcu mojsterska pravica. Mestna gosposka se je rajši sešla po trikrat, štirikrat in petkrat ter poskušala zlepa mojstre in prosilce pobotati, predno je podelila to pravico komu iz svoje oblasti.

Še nerajši pak je vsprejemala t r g o v s k a z a d r u g a novince v svojo sredo, ker je bila ta zadruga v mestu najveljavnejša in najbogatejša in so v magistratu sedeli ravno najimovitejši trgovci. V prejšnjih stoletjih se ni nikomur posrečilo vriniti se v trgovsko zadrugo, ako ga le-tá ni hotela vsprejeti vánjo dobre volje.

Proti koncu minulega stoletja se je v tem oziru nekoliko vzboljšalo, ker niso imeli odločevati jedini trgovci, kateri bi bili radi obdržali trgovski monopol v svojih, kolikor mogoče maloštevilnih rokah. Pridrževala si je to določbo višja oblast, okrožni urad, in ta je ukrepal, kdo naj se vsprejme, kdo ne.

Kdor je torej odstranil vse ovire in mogel prekoračiti vsa poléna, ki so mu jih nametali mojstri pred noge, oglasil se je lehko za meščansko pravico. Tù se je moral izkazati, da ima toliko imetja, kolikor ga je potreba za vspešno zvrše-

vanje njegovega obrta; a dostikrat še to ni zadostovalo, in marsikomu je magistrat odgovoril, da ga vsprejme šele takrat za meščana, kadar si bode kupil hišo.

Ovír so védeli najti mojstri in mestni očetje dovolj ter so stavili časih jako sitne pogoje; za marsikoga najsitnejši je bil pač ta, da se je moral prej óženiti, predno se mu je dala mestna pravica — sicer čuden pogoj, ki pak je imel gotovo svoje dobre strani in posledice. Tem pótem je skrbela tako rekoč mestna gosposka sáma ljubljanskim vdovam in dekletom za ženine; za mestno pravico prosečemu se je svetovalo in časih naravnost ukazalo, naj vzame dekleta ali vdovo tistega rokodelstva, komur je pripadal sam: čevljar si je moral poiskati čevljaríco, kovač kovačíco itd.

Kdaj se je pričela ta navada, ni mogoče povédati, najbrž je bila silno stara, vendar so se morebiti delale pri tem in ónem rokodelstvu izjeme; v sodniških protokolih je zabeleženih jako obilo podeljenih meščanskih pravic, katerim se ni stavil pogoj ženitve, leta 1601. pa so sklenili mestni očetje, da neoženjenca odslej ne bodo več vsprejeli med meščane, zlasti nobenega Italijana ne. [1]) O vsprejetji med meščane se je razpravljalo v slovesni seji, pri kateri so morali biti navzočni vsi mestni očetje. Za navadne seje mestnega svéta, ki so se vršile vsak ponedeljek in vsak petek, tega ni bilo treba; dvanajsterákov je moralo biti sicer res vseh dvanajst navzočnih, vseh dvanajst notranjih svetovalcev, od štiriindvajsetih zunajnih pak samó polovica. Teh slovesnih sej pa, ki so se nazivale „Stadtrechten“ in v katerih so se vsprejemali novi meščanje, morali so se udeleževati vsi mestni očetje, torej z županom vred sedemintrideset móž. Prilagali so tem sejam tólik pomen, da se ni smelo obravnavanje nikoli prej pričeti, dokler ni jeden advokatov stavil vprašanje, je li sodišče popolnoma zbrano ali ne. [2]) Ako se mu je odgovorilo povoljno, smela se je seja pričeti, sicer pa se je morala mestna gosposka razíti.

Da so gospodje svetovalci vestno izpolnovali ukaze habsburških knezov, morale bi se bile te seje vršiti vsakih štirinajst dnij, kar pak se ni zgodilo niti jedno leto; dostikrat so se zadovoljevali z dvema, dà, leta 1612. se je celó sklenilo, naj se od tedaj dalje ne bode vršilo več tacih sej,

---

[1]) Gerichtsprot. 1601. fol. 68.

[2]) „— ob der Ring genugsam besetzt oder nicht,“ beremo v sodniškem protokolu vsacega leta.

[3]) Gerichtsprot. 1612.

kakor samó po dve v letu. [3]) Kogar so mestni očetje iz katerega si bodi uzroka odbili, moral je čakati najmenj pol leta ali še delj, predno se je mogel zopet oglasiti.

K vsaki taki seji se je oglasilo obilo prosilcev. dné 11. marcija leta 1658. n. pr. šestnajst, med njimi tudi nekoliko meščanskih sinov. Povprek vzeto se je vsprejelo v Ljubljani v 16. in 17. stoletji vsako leto po petnajst do dvajset novih meščanov.

Novo vsprejeti meščan je moral plačati neko v različnih stoletjih in pri različnih osebah različno takso. Ravnala se je po imetji novega meščana, največkrat pa, (kakor se mi hoče dozdevati), po dobri in slabi volji mestne gosposke. Izmed ónih šestnajst prosilcev n. pr., ki so prosili leta 1658. za vsprejem med meščane, štirje niso plačali nobene takse, vsi štirje so bili meščanski sinovi, in zdí se mi, da so bili sploh vsi meščanski sinovi te takse prosti, kajti niti jedenkrat nisem naletel na meščanskega sina, komur bi se bila prisodila taksa, bodisi še tako majhna; a za vsprejem med meščane so morali vendar prositi. — Od jednega gori omenjenih prosilcev se je zahtevalo petnajst, od jednega dvanajst, od štirih po deset in od dveh po pet goldinarjev. Štiri pa so odbili. Da izpolnijo vse pogoje, ki jih do takrat še niso izpolnili, dal jim je magistrat dva meseca odloga in jim napretil, da jim mestno pravico zopet odvzame, ako do takrat ne bo vse v redu; rokodelstvo svoje pa je lehko takoj začel, seveda, ako je nalašč prosil za to milost. [1])

Proti koncu minulega stoletja je poskočila taksa na petdeset goldinarjev in je bila za vsacega jednaka, vrhu tega pa je plačal novi meščan še tri goldinarje za meščansko kompanijo. Leta 1782. pa se je uvedel za novo vstopivše meščane še poseben davek treh goldinarjev, ki je tekel v kaso za ognjegásne naprave. [2]) Prej so plačevali to vsoto samó tisti rokodelci, ki so rabili pri svojem pôslu ogenj, [3]) to pa zato ker je bilo misliti, da bode najprej nastal ogenj pri tacem rokodelstvu.

Dostikrat se je odbila temu in ónemu prošnja zgolj zavoljo tega, ker njegovo privatno življenje, ni bilo tako, kakeršno bi moralo biti. Tako se je pripetilo leta 1601. nekemu dimničarju, ki je živel z nekovo žensko na véri. Gospodje svetovalci so mu podelili sicer mestno pravico, a

[1]) Ibid. 1658.
[2]) Fasc. štev. 105.
[3]) Gerichtsprot. 1658 fol. 78.

zažugali so, da mu jo vzemó, ako kmalu ne pripelje préd-nje ženske, ki jo misli vzeti v zakon. Mož je bil v zadregi, toda potegnila sta se zánj neki baron Kobencelj in pl. Edling. Na njiju prošnjo mu je stavil magistrat te pogoje: 1.) Da zapodí od sebe sumnjivo žensko, s katero je dosedaj živel; 2.) da ne bo jemal pod svojo streho tujcev in jim pomagal tihotapiti; 3.) da se ne bo po noči potikal po ulicah, in 4.) da si kupi hišo („dass er sich häuslich niederlasse") in se v treh mesecih ožéni.[1])

Marsikoga pa mestni očetje celó v tem slučaji niso marali vsprejeti med meščane, ako je bil pripravljen izpolniti vse pogoje, ki so mu jih stavili. Zlasti so delali težave Lahom. Tako se je prigodilo n. pr. nekemu Cergniju l. 1608. Mestna gosposka mu je njegovo prošnjo kratko malo odbila. Vendar Cergnij se ni dal prestrašiti, ampak pritožil se je pri vicedomu, cesarjevem namestniku in najvišjem sodniku v deželi za vse zgolj mesta in trgov tičóče se stvarí. Vicedom je ukazal mestni gosposki, Cergnija vsprejeti med meščane ali pak navesti razloge, zakaj tega neče storiti. Magistrat je odgovoril, da ima mnogo razlogov odbiti prošnjo Cergnijevo.

Prvič: „Ta človek ni rokodelec", dejali so mestni očetje.

Drugič: „Gluh je, torej za kakšen obrt ali za trgovstvo tudi nesposoben, delal bi dolgove ter mesto le škodoval."

Tretjič: „Zvala ga je njegova prava žena tatú."

Četrtič: „Ima dva nezakonska otroka."

Petič: „Morali so ga nekoč sodni hlapci (biríči) prijeti in ga odpeljati na Tranča."

Šestič: „Bili bi ga pri krvavem sodišči („Malefizrecht") sodili, da ni pobegnil iz Tranče."

Sedmič: „Pomagal je laškim trgovcem po Kranjskem tihotapiti." [2])

Da so se ti razlogi vicedomu zdeli zadostni, razume se samó po sebi. Cergnij je moral odjenjati.

Kadar pak se je dala komú mestna pravica, določili so mu dan, kdaj bo prisegel. Najstarejša prisega, ki jo hrani ljubljanski mestni arhiv, ohranila se je iz leta 1599. in slôve takó-le: „Jaz I. I. prisezam, da hočem biti zvest meščan gospoda avstrijskega nadvojvode, našega najmilostljivejšega

---

[1]) Fasc. 4.
[2]) Gerichtsprot. 1608. fol. 52 in 53.

gospoda in dežélnega kneza, kakor tudi slavnega[1]) mesta ljubljanskega, da hočem zabranjevati njegovo škodo ter se ravnati po njegovih postavah noč in dan, kolikor to s svojo védnostjo morem in moram; tudi nobenemu tujcu, ne proti mestnim svoboščinam na kateri koli način pomagati tihotapiti, ampak te svoboščine podpirati in pomagati zvrševati jih kolikor mi možno; vrhu tega (prisezam) ubogati in slušati gospoda župana, sodnika in svèt, zlasti pak se ne udeleževati kake zapeljive krive vére in misli, ampak jedino izveličavne krščansko-katoliške stare cerkve; potem pa tudi popolnoma ogibati se vseh krivovérskih cerkev in drugih shajalíšč, kjer se dela in ruje proti katoliški rimski véri, kakor naj mi res Bog pomaga in njegov sveti evangelij.[2])“

Ko se je protestantstvo na Kranjskem zatrlo in je n. pr. Ferdinand II. leta 1637. potrdil ljubljanske privilegije, zabičil je županu še posebej, da nekatoličanu v Ljubljani ne smejo podeliti meščanstva.

Do leta 1545. neki sinovom ljubljanskih meščanov ni bilo treba prisezati, to leto pa se je sklenilo, da morajo ravno tako prisezati, kakor drugi meščanje ter pri prisegi prijemati za sodsko žezlo.[3])

Med meščane so vsprejemali tudi plemenitaže; če pak so se morali le-ti odpovédati vsem predpravicam tega stanú, ne vémo povédati; najbrž se je to zgodilo, vsaj kar se tiče njihovega imetja, ako že ne, kar se tiče njihove osebe sáme. Plemstva takšen človek s tem ni izgubil, le za svoj obrt je

---

[1]) Nemškega izraza „gemain“, „gemeine Stadt Laybach“ ne morem drugače posloveniti kakor tako. „Gemain“ pomenja v srednjeveški nemščini toliko kakor naš „slavni.“

[2]) Nemški slôve ta prisega takó-le: „Ich N. N. Schwor hiemit allss das ich darfür dem Erzherzog zu Oesterreich, unserm gnädigsten Herrn und Landesfürsten, auch gemainer Stadt Laybach getreuer Mitbürger sein will, ihren Schaden wenden und derselben Formen treiben Tag und Nacht, als sehr ich kann und mag, auch keinen Ausländer wider gemainer Stadt Freiheit, so viel mir das wissend in keinerlei Weise überhelfen, sondern dieselben Freiheiten helfen thun und handhaben, so viel mir immer möglich ist dazu dem Herrn Bürgermeister, Stadtrichter und Rath gehorsam und gewärtig sein will, vor allen Dingen aber auch keiner verführerischen sektischen Lehrordnung, Opinion, sondern des alleinseligmachenden christlich katholischen alten Glaubens und Religion theilhaftig machen will, als dann auch alle sectischen Kirchen und andern Zusammenkünfte, darinen wider die katholisch römische Religion gehandelt und tractirt wird, gänzlich meiden will, als wahr mir Gott helfe und sein heiliges Evangelium.“ Ta prisega se nahaja v fasc. štev. 105.

[3]) Gerichtsprot. 1545.: „Es wurde beschlossen, dass den Bürgersöhnen, welche sich verheiraten und hier wohnen, der Eid vorgehalten und sie zur Erfüllung an den Gerichtsstab wie andere Bürger greifen sollen.“

bil magistratu tako brezpogojno odgovoren in se je moral v tem oziru podajati vsem ukazom, kakor bodisi kateri koli drug meščan, saj si je služil svoj kruh z ravno tistimi posli, kakor ta. Vendar se je le redkokateri plemič v Ljubljani oprijel kacega meščanskega pôsla, kajti do 18. stoletja nisem naletel niti na jednega tacega plemenitaža, in morebiti v prejšnih stoletjih sploh ni bilo nobenega. Trgovati je bilo za plemiča sramotno. Pač so z vinom trgovali plemiči tudi že v 17. stoletji, toda ne da bi bili stopili v vrsto meščanov, zato pak so ti pošiljali tudi v jednomer poslanstva v Gradec, naj prisili vlada plemiče, da vinotoč popusté ali pa nosijo z meščani vred vsa mestna bremena. Konec minulega stoletja pa je prešlo skoraj vse večje trgovstvo v roke plemenitažev, — toda o tem pozneje.

A tudi nasprotno se meščanom, ki so dobili plemstvo, ni odpovédala meščanska pravica; ostali so še dalje lehko meščanje in trgovali ali kramarili, kakor prej, dà, celó rado se videlo ni, če so se odpovedavali in prestopali pod dežélno gosposko. Da je tudi poplemičen meščan ostal še ud mestni, dokazuje dolga vrsta plemenitih in poplemičenih ljubljanskih županov, sodnikov in mestnih očetov.[1]) Mnogo še sedaj imovitih in spoštovanih plemenitaških rodovin v Ljubljani si je pridobilo v 18. stoletji z meščanskim trgovstvom bogastvo in plemstvo.

Razume se samó po sebi, da je imel magistrat, ker je meščane vsprejemal in odbijal, tudi pravico odpovedovati komu meščanstvo. Slučajev, v katerih se je to zgodilo, zabeleženih je v sodniških protokolih ljubljanskega mesta obilo. Iz mesta so zapodili največkrat take, ki so dajali s svojim razuzdanim življenjem meščanom pohujšanje. Dasitudi bomo imeli še večkrat priliko to opazovati, vendar hočemo že tukaj poudarjati, da se je v 16., 17. in 18. stoletji na nravnost gledalo jako zeló. Leta 1541. zapodili so iz mesta necega Petra Schrotterja, ker je proti svoji prisegi živel razuzdano. Mestni očetje so dejali, s takim človekom ne morejo skupaj živeti v jednem zidovji, kjer ga vsak dan lehko srečajo. Odpovédala se mu je meščanska pravica. S to odpóvedjo je bilo zvezanih za Schrotterja seveda mnogo jako neprijetnih posledic. Odslej dalje ni smel več niti svojega rokodelstva zvrševati, niti trgovati. O čem, kako naj bi živel? Meščan, komur so mestno pravico odpovédali, bil je

---

[1]) Glej Klun „Archiv“ II. pag. 108—119 in „Gerichtsprotocolle“ v mestnem arhivu.

pregnanec v popolnem zmislu te besede. Sicer je Schrotter že sam védel, da mu ne preostaja druzega, a vendar je magistrat še posebej ukazal, naj spravi svoje reči v red ter svoje imetje ali prodá ali je dá v najem, potem pa naj gleda, da bo kmalu iz mesta izginil in se več ne prikazal. [1])

V obče pak je izgubil meščansko svojo pravico:

1.) Kdor si je nakopal na vest takšen zločin, da ga je mestna gosposka morala pregnati iz mesta.

2.) Kdor je zapustil mesto in vzel imetje svoje s seboj.

3.) Kdor ni plačeval meščanskih davkov, dasi je bila v tem oziru mestna gosposka, zlasti v minulih stoletjih, jako potrpežljiva ter je čakala časih po več let.

4.) Ako se ni maral ravnati po starih navadah in običajih: to velja zlasti o rokodelcih, ki so dostikrat prestopali meje zadružnih pravíl (Zunftartikel).

Pravice meščanov se dadó s kratkimi besedami označiti takó-le:

1.) Meščan je imel pravico izvrševati svoj obrt ali svoj pôsel, uživajóč vse óne svoboščine, ki so mu jih podelili habsburški knezi in o katerih v ti knjigi še večkrat govorimo.

2.) Dospeti je mogel do vseh dostojanstev mestne gosposke, torej tudi do županstva, ako je bil sicer sposoben. V 17. stoletji se je posrečilo celó marsikateremu rokodelcu, popéti se do te čestí.

3.) Oglasiti se je mogel za svoje otroke za štipendije, katerih je bilo v Ljubljani naloženih jako mnogo za moški in ženski spol. Meščanskim sinovom so se podeljevale štipendije, ako so se podajali na visoke šole, in marsikateri meščanski hčeri se je kupila iz Thalmeinerjeve in Weberjeve ustanove nevéstinska oprava.

4.) Ako je ubožal ali toliko oslabel, da si ni mogel služiti več svojega kruha, vsprejeti so ga morali v meščanski špital, ali pa mu dati iz njegovih bogatih dohodkov kakšen priboljšek za stare dní.

5.) Ako je potreboval opeke za zidanje ali za streho, dati mu jo je moralo mesto po znižani ceni.

6.) Imel je pravico zahtevati, da se mu dovoli goniti svojo živino na mestne pašnike brezplačno, vrhu tega pa proti mali odškodnini tudi v mestni log (Stadtwald), kamor ni smel goniti živine noben plemenitaž.

---

[1]) Gerichtsprot. 1541.

7.) Meščan in njegovi sinovi so bili, ko se je opustil prejšnji način vojaškega nabôra, vojaščine prosti.

8.) Najdragocenejša pravica pa, katero si je pridobil meščan, bila je ta, da so ga v vseh stvaréh, bodisi tičóčih se njegovega imetja, bodisi njegove osebe sáme, sodili le meščanje, torej njegovi vrstníki, ne pa gospôda, ki je morala vlagati tožbe proti meščanom pri mestni gosposki na rotovži.

§ 2. Odkupnína (Abfahrthgeld) in inventura.

O ljubeznipolni udanosti do mesta in patrijotični navdušenosti do njegovega blagostanja pri teh od vseh krajev svetá v Ljubljano privétranih ljudéh, se pač ne more govoriti. Od njenega prvega početka pa do francoske okupacije so se srečávali po Ljubljani Nemci, Lahi, Španjolci, Angleži, Francozje, Švedi itd. Med meščane so se dali vsprejemati, ker so le tem potem mogli dospeti do bogastva. Mestni očetje so pazili na mestne svoboščine in privilegije z občudovanja vredno pozornostjo, toda le zato, ker jim je takisto svetovala njih lastna korist. Da je mislil vsakdo le náse, toda nihče na občno blagínjo, dokazuje nam nezaslišano gospodarjenje mestnih očetov, v 17. in v početku 18. stoletja.[1]) Tekom svojega spisa bodemo trčili marsikaterikrat na slučaje, kako je bil mestnim očetom le svoj žep v skrbi. Kadar so si ga nasuli do vrha, obrnili so Ljubljani hrbet, in odšli s pridobljenim imetjem mestu in deželi na kvaro, odkoder so prišli. Seveda tega nečemo trditi, da se med njimi niso nahajali tudi ljudje, ki so se oklenili Ljubljane z vso ljubeznijo ter ji žrtvovali vse svoje močí, nekateri celó imetje svoje. Sijajen uzor nam je v ti méri sloveči umetnik Robba. V obče pak je bil tem ljudem le svoj dobiček prva in glavna stvar.

Dobro čutimo, da izgovarjamo o svojih prednikih ostro sodbo, a ne moremo milejše in polagoma nam čestiti bralec pritrdi sam.

Že koncem 16. stoletja so odhajali ljudje s polnimi culami tako pogosto iz Ljubljane, da je moral nadvojvoda Ferdinand pozneje cesar Ferdinand II. seči vmes. Poslal je Ljubljančanom naslednji ukaz: „Ker se odpoveduje že precèj časa sem po naših mestih in trgih mestna pravica in ker odhajajo meščanje v veliko škodo in nered po mestih od tod

---

[1]) Glej moj spis v „Matičinem letopisu“ za leto 1885.

v druge kraje tako pogostoma, prisiljeni smo po vsi pravici izdati posebno merílo, kako se vam bo vesti v tacih slučajih.“

„Prvič zapovedujemo, da ne spustite pri vas iz meščanske zaveze odslej dalje brez naše milostljive volje in našega dovoljenja niti jednega, bodisi kdor koli in da mu ne daste odpusta. Ako bi se kakšen takov slučaj pripetil, obrniti se boste morali vselej do nas in počakati našega odloka. Da boste pa

drugič védeli, kako menimo postopati in kako vam je reševati odloke ónim, ki se bodo hoteli odpovedati mestni pravici, naznanjamo, da je naša volja ta: Če bi se hotel kdo odpovédati mestni pravici ter se podati pod dežélsko gosposko, ne bo se to smelo zgoditi in sicer zato ne, ker bi to jako škodilo našim kameralnim dohodkom in našemu prebivalstvu po mestih in trgih. Če bi se pa vendar le kaj tacih nahajalo, ki bi vkljub ti naši prepóvedi in vkljub temu, da nam je s to prepóvedjo v skrbi odhajanje iz mest odpraviti, ne hoteli ostati, ampak na vsak način oditi, naj se jim, če le drugače nečejo, to dovoli, vendar proti temu, da se napové takemu meščanu dan in se obravnava o njegovem imetji; o ti priliki naj se oglasijo vsi, ki imajo do njega kake terjatve, bodisi, da jim je kaj dolžan, ali da polaga račune o mestnih službah, katere je opravljal, ali o jerobstvu, ter vse ljudi po mestu v vseh terjatvah zadovoljuje, kakor se povsem spodobi. Sicer bi bilo pupilom in drugim težko iskati jih daleč po svetu.

Napósled določujemo še, da plača tisti meščan, ki meni — seveda vselej le z našim dovoljenjem — oditi, deseti vinar [1]) od vsega svojega imetja v našo dólenje-avstrijsko blagajnico. Ta davek pa boste vi pobirali ter pokladali naši blagajnici véstne račune. Toda četudi bo vse te pogoje izpolnil, vkljub temu ne dovoljujemo, da bi se, ako mu mi tega ne dovolimo, podal takšen odhajajoč pod kako dežélsko gosposko v naših deželah. To veljá za vse večne čase. Dné 15. avgusta 1599. leta. Ferdinand.“ [2])

Pozneje se je ta naredba v mnogem predrugačila.

Odkupníno (Abzugs- ali Abfahrtgeld) pobiralo je mesto v poznejših časih záse. Kdaj je Ljubljana to pravico dobila, ne vémo, da pa jo je imela, vémo iz necega prepira med deželo in mestom v prvi polovici minulega stoletja. O ti

---

[1]) To se pravi po 6%.

[2]) Magistratni akti fasc. štev. 22.

priliki se je sklicaval mestni zastop na privilegij, podarjen mu po dežélnemu knezu, zavoljo česar je imel pravico od vsacega, kdor se je odpovédal mestni pravici ter hotel oditi s svojim imetjem ali ga je samó oddal komu, ki ni bil niti ljubljansk meščan, niti meščan kacega drugega avstrijskega mesta, pobirati po dva odstotka od vsega njegovega imetja, ako je ostal v deželi, po štiri odstotke, ako se je podal iz dežele, in po šest odstotkov, ako je zapustil Avstrijo. Polovica te vsote je pripadala fisku, polovica mestu.

„To pravico pak je podaril dežélni knez mestu", nadaljuje magistrat v svojem poročílu, „ker imajo meščanje navado puščati svoj obrt in se podajati v višje stanove, ako so si pridobili dosti bogastva." — S tem se je hotela pot prestréči, „da ne bi šel vsak tako lehko in iz samega napuha iskat višjega stanú, ter temnit plemenitaški stan. Na ta način se preprečuje meščanu hrepenenje po višjem stánu. Svoje hčere naj pomoží med svojimi meščanskimi vrstníki in ne med plemenitaži; plemstvo pri tem gotovo ničesa ne pridobiva. Svojih sinov naj meščan ne podí od rokodelstva, ki se ga je sam učil in naj se ne sramuje zvrševati ga še dalje." [1])

Meščanje so se odpovedovali mestni pravici in bogati odhajali iz mesta prav pogostoma, kajti magistrat se je trudil zasledovati uzroke, ki so jih privajali do tega. Jeden zeló važen uzrok, ki je zakrivil, da so prestopali meščanje tako pogostoma in tako radi izpod mestne oblasti pod dežélsko, zdel se je mestnim očetom tudi ta, da so bili notranji in zunanji svetovalci preslabo plačevani. [2]) Toda ker k ti meščanski časti niso mogli nobenega siliti in ga tudi niso, ampak še narobe, celó potezali so se zánjo najveljavnejši možjé, največkrat z velikim trudom, reči bomo morali, da je govorila v tem slučaji mestna gosposka zopet za svoj prid.

Odhajanje in odpovedovanje je bilo še v minulem stoletji zeló navadno, dasi tudi je nekoliko pojenjalo. Natančnih zapiskov o tem, koliko meščanov je odhajalo leto za letom iz mesta sicer nimamo, vendar se nam ponuja toliko podatkov, da iz njih prav zanesljivo lehko posnemamo, da se je prebivalstvo v Ljubljani koncem minulega stoletja jako hitro menjavalo.

[1]) Fasc. štev. 53—55 magistratnih aktov.
[2]) Ibid.

Pred seboj imamo zapiska ljubljanskih hišnih posestnikov iz dveh let, iz leta 1776. in iz leta 1796.[1]) Ta dva zapiska sta najstarejša, kar se nam jih je ohranilo. Ljubljana (notranje mesto) je takrat štela 358 hišnih številk, v to število pa so všteti tudi vsi stolpi, meščanski bastijon na Grádu in Grad sam, kakor tudi vsa mestna vrata. Od leta 1776. do 1796., torej tekom kratkih dvajset let prešlo je 210 hiš v druge roke, torej več, kakor polovíca. V prejšnjih stoletjih je bil pa ta nedostatek pač še večji.

O dohodkih, ki so se iz odkupníne stekali v mestno blagajnico, imamo samó dva izkazka: jednega iz srede, jednega iz zadnje četrtíne minulega stoletja. Tekom šestih let so plačali iz Ljubljane, ali vsaj iz ljubljanske gosposke odšli meščanje naslednje vsote: 216 gld., 18 gld., 415 gld., 145 gld., 848 gld. in 206 gld. v mestno blagajnico. V najvišjo vsoto 848 gld. všteta je odkupnína, ki jo je plačal leta 1751. iz meščanske zveze stopivši baron Mihajlo Angelo Zois, ki se je podal kot plemenitaž, pod dežélno oblast. Koliko je plačal, nevémo, pač pa gotovo največji del imenovane svote 848 gld., kajti v svojem poročilu do višje gosposke je opomnil magistrat, da se takov slučaj, da bi se za odkupníno plačalo toliko, prigodi komaj vsacih štirideset ali petdeset let.[2])

Po odstotkih, ki jih je moral plačati baron Zois, dá se vsaj primeroma zračunati, kako visoko je cenil magistrat njegovo imetje; če rečemo, da je ónih 848 goldinarjev plačal res samó baron Zois, kar pa ni gotovo, kakor smo že dejali — plačal je mestu in cesarski blagajnici 1696 gld., vsakemu polovico, ker ni šel iz dežele in celó iz mesta ne, terjala sta se zavoljo ónega gori omenjenega privilegija le po dva odstotka od vsega njegovega imetja, ki je bilo torej vredno 84.800 gld. Imetje njegovo pa je bilo gotovo mnogo večje, kajti odkupníno je smel pobirati magistrat le od ónega imetja, ki ga je odtegnil kdo mestni oblasti. Zois je odtegnil meščanskemu prometu le svoj denar, ko je popustil svojo skoraj po vsi Evropi razpréženo trgovstvo z železom. Od hiš, ki so še dalje ostale pod mestno oblastjo — Zois je imel tri velike palače — ni mogel zahtevati magistrat nobenih odstotkov. V hišah pak je tičal morebiti ravno tako velik ali še večji kapital.

Natančen račun imamo iz leta 1782.

---

[1]) Fasc. štev. 7, in magistratnih aktov fasc. „Kriegssteuer".

[2]) Fasc. štev. 102.

Odšli so iz mesta naslednji ljudje:

1.) Dné 9. aprila duhovnik Ivan Sauer, ki je odnesel s seboj 300 goldinarjev očetovske dedščine; od tega je plačal 6% . . . podal se je torej iz Avstrije.	18 gld. — kr.
2.) Dné 18. aprila je odšel France Eysel z 250 gld. očetovske dedščine; plačal je 2%	5 gld. — kr.
3.) Dné 16. majnika je odšel Ivan Zavrtnik z 120 gld. očetovske dédščine; plačal je 4%; . . . . ta mož je šel torej s Kranjskega v kako drugo avstrijsko kronovino.	4 gld. 48 kr.
4.) Dné 18. junija je odšel Josip Rupert, ključar iz Lvova; nesel je s seboj 140 gld. 15 kr. očetovske in máterinske dédščine od katere je plačal 4%	5 gld. 58 kr. 2 vin.
5.) Neka Jera Bezláj je zapisala v svoji oporoki Mariji Peman (Pömanin) v Gradci 100 gld. Ker je šel denar iz dežele, odtegtegnili so se ji 4%	4 gld. — kr.
6.) Dné 9. julija je odšel Ivan Ettl s 400 gld.	16 gld. — kr.
7.) Dné 1. oktobra je pritekla največja odkupnína v mestno blagajnico. Umrl je neki Martin Nigoll ter zapustil svojim sorodnikom v Tirolah 2400 gld.; od tega so dediči plačali 4%	96 gld. — kr.
8.) Dné 1. avgusta je vzel duhovnik Josip Auracher 1000 gld. najbrž s seboj na kmete, kajti plačal je le 2%	20 gld. — kr.
Vsega skupaj torej ni veliko priteklo v mestno blagajnico	148 gld. 58 kr. 2 vin.[1]

Čudno je, da se ne omenja niti jedno nepremično imetje, ampak zgolj dédščine. To leto torej ni zapustil noben hišnik Ljubljane, kar je tem čudneje, ker je prišlo, kakor se je gori omenjalo, tekom dvajsetih let toliko hiš v roke druzih lastnikov. Morebiti je izgubila Ljubljana do tega leta pravico

[1]) Urbar der Gefälle leta 1781., 1782.

do odkupníne od nepremičnega imetja, kar pa se sicer ni zgodila v nobeni drugi avstrijski deželi.[1])

Meščanje so se znali najbrž na kak način odkupníne izogniti.

A dasi je imela mestna blagajnica dobiček od odpovedovanja mestni pravici, vendar magistrat ni imel rad, da je kdo popustil meščanski posel. Ali naj se komu dovoli Ljubljano zapustiti, ali ne, o tem je imel sklepati ves mestni svèt. Leta 1599. je bil knežji pritisk na protestante jako velik v Ljubljani in zaradi tega si je marsikdo želel poiskati si kje drugje bolj varen kotiček. To leto se je odpovedal neki Maks Stettner, mestni svetovalec, svoji meščanski pravici, a magistrat mu je odgovoril, da ne more ustreči njegovi želji, kajti došel je bil ravno knežji ukaz, da mora ostati mestni svèt, kakeršen je, skupaj, in dokler ne bo dobil magistrat od kneza kacega druzega odloka, ne sme se v mestnem svétu nič izpremeniti, zato tudi ne more vsprejeti Stettnerjeve odpóvedi. Stettner naj počaka torej tako dolgo.[2])

Ravno tisto leto je bil neki Khell obsojen plačati precèj visoko denarno kazen, ker je dal svojega sina krstiti za protestanta. Da bi se kazni odtegnil, odpovédal se je svoji meščanski pravici, češ, da se meni drugam preseliti. Toda magistrat mu je odgovoril: „Ker se je Khell odpovedal meščanski pravici in ker je zaradi svojega sina bil na kazen obsojen, razžalil in zasramoval je s tem magistrat; zavoljo tega naj plača v zlatu dvajset goldinarjev kazni.“ Magistrat ga je dal prijeti ter ga odpeljati v ječo, rekši mu, da ga prej ne izpustí iz nje, dokler ne plača naložene mu kazni.[3])

V tesni zvezi z odkupníno je bila tako zvana inventura, popis in cenitev vsega imetja kacega umrlega meščana. Razloček med njima je bil samó ta, da je plačal odkupníno tisti, ki se je prostovoljno podal izpod mestne oblasti, inventuro pa tisti, kogar je smrt prisilila do tega. Po nazorih minulih stoletij se je pobirala pristojbina vselej, kadar se je premeknilo imetje iz jedne roke v drugo, naj se je to zgodilo že na ta ali óni način. Koliki so bili odstotki v prejšnjih stoletjih, ni zabeleženo nikjer, vendar pa so bili toliki, da sta se zaradi njih mestna in dežélna gosposka nekaterikrat prav za húdo sprijeli; male podatke o visokosti te pristojbine imamo le iz druge polovice minulega stoletja.

---

[1]) Kropaček, Oesterr. Staatsverfassung.
[2]) Gerichtsprot. 1599. fol. 8.
[3]) Ibid.

Ta pristojbina se je zvala „funtni denar“ (Pfundgeld). Ime je dobila od tod, ker se je v starih časih računilo po funtih, kakor še sedaj, n. pr. na Angleškem (Pfund Sterling) in na Laškem (Lire).

Jemala se je najprej le od nepremičnega imetja, dasi tudi so morali plačevati od premičnega blagá (torej denarja), neki odstotki, mrtvaški denar, nazivan (Mortuario, Sterbegebühr, Todtenfallstaxe).

Na kmetih se je plačevalo po pet odstotkov, koliko po mestih in trgih ni bilo natanko določeno. Izrečeno je bilo konec minulega stoletja, naj ostane le pri starem. Po nekaterih krajih se ni pobiralo nič, po nekaterih pa po jeden krajcer od goldinarja stare veljave.

Ta inventura se dá zasledovati jako daleč nazaj; celó v prvo polovico 16. stoletja, [1]) gotovo pa je bila še starejša. Dostikrat so se morali deželni knezi samí potegniti za to mestno pravico, tako n. pr. leta 1630., ko se je mesto z deželo prepiralo zaradi nje. [2])

Največ težav je izviralo od tod, ker so bile pravice obeh gosposk, mestne in deželske, jako nejasne. Zato ni nič pomagalo, da sta dva cesarska ukaza, jeden od dné 21. marcija, jeden od 30. dné junija leta 1689. z jasnimi besedami določila, da sme zapuščino umrlega meščana inventirati samó magistrat, ne pa deželna gosposka. Leta 1689. je umrl namreč neki Pietro Amigoni. Namestnik deželnega glavárja (Landesverweser), kot načelnik deželne gosposke v odsotnosti deželnega glavárja, dal je Amigonovo imetje zapreti in zapečatiti. A vicedom je ukazal pečate odtrgati in se je pritožil, kot vestni branitelj meščanskih pravic zaradi tega pri cesarji, češ, da deželna gosposka, krati mestu pravice, kajti Amignoni bil je meščan. Cesar je velel zavoljo tega namestniku deželnega glavárja, naj se v prihodnje več ne predrzne zapirati, popisovati in ceniti zapuščine tacih ljubljanskih prebivalcev, ki so se pečali s kakim meščanskim obrtom, naj so bili potem že plemskega ali neplemskega stanú, o tem so se že nekaterikrat objavile določbe, tako n. pr. že 8. dné oktobra leta 1630. Pri tem naj ostane tudi v prihodnje. [3]) Vkljub temu je prišlo še vendar večkrat do pre-

[1]) V sodniškemu protokolu leta 1541. se čita: „Die Rathsherren haben Jörgen Zweillers saligen gelassen Hab und guet, wass jn Laden befunden worden inventiert und beschreiben lassen.“
[2]) Magistratnih aktov fasc. štev. 22.
[3]) Fasc. magistratnih aktov štev. 22.

pira in še leta 1774. je moral magistrat braniti to svojo pravico na vse kriplje. Poučil je dežélno gosposko z nova „kdo je meščan, kdo ne, in katero zapuščino sme popisovati in ceniti jedna, katero druga gosposka.“

Takrat se je sukal prepir o tem, da se ceni in popiše imetje necega advokata. Advokatje in vsi diplomirani doktorji so spadali pod dežélno gosposko, magistrat ni imel do njih nobene moči, bodisi v kateri koli stvári; torej tudi do popisovanja in cenitve njihovega imetja ne, sklepala in dokazovala je dežélna gosposka magistratu.

Toda ta advokat je bil ob jednem tudi hišni posestnik in pivovar, izvrševal je torej obrt, kar je bilo dovoljeno le meščanom. Kdor ni bil vsprejet v meščansko zavezo, ni se smel ukvarjati niti z rokodelstvom, niti s trgovstvom, niti s kakim obrtom. Tudi plemenitaži so izvrševali lehko kakšen takov meščansk posel, toda nositi so morali zavoljo tega vse teže, ki so trle meščane; ž njimi se je postopalo tako, kakor s pravimi meščani; še jedenkrat pak naj se poudarja, da plemskega stanú s tem niso izgubili, le kar se tiče njihovega obrta, so bili v vsem meščanom jednaki.

„Naj bi bil umrli advokat samó hišni posestnik“, zavračal je magistrat dežélno gosposko, „imela bi brez dvojbe le ona pravico njegovo imetje popisati in ceniti, kajti advokatje spadajo, četudi so posestniki na mestnih tleh stoječih hiš, pod dežélno gosposko, a ker je bil umrli tudi pivovar, razume se samó ob sebi. da ne more imeti do inventure njegovega imetja nihče drug kako pravico, kakor magistrat sam. S tem, da ima kdo kako hišo v mestu, ne postane še meščan, pač pa takoj, ko se začne ukvarjati s kakim meščanskim obrtom, bodisi potem že s katerim koli; pivovarenje pak spada k nji brez kake dvojbe. — Če hoče torej dežélna gosposka — poučeval jo je magistrat — „v prihodnje zaprečiti, da ne bi popisovala in cenila mestna gosposka zapuščine svojih poplemčenih vrstníkov, naj ne dovoli, da bi se advokatje ukvarjali s pivovarstvom.“ [1])

Pri ti priliki zvédamo tudi, da je bilo, kar se tiče nekaterih mestnih pravic, med posameznimi avstrijskimi deželámi mnogo razločka. Na Češkem, Dólenje-Avstrijskem in po drugih nemških deželah so se nahajale namreč privilegovane hiše in privilegovana posestva. Pravica za zvrševanje kakega meščanskega obrta je bila zvezana že s hišo ali s posestvom samim. Lastnik take hiše se je smel pečati z obrtom,

---

[1]) Ibid.

ako je bil ž njo zvezan, četudi ni bil meščan in naj tudi bi mu mestna gosposka tega dovoliti ne bila hotela. Umrli advokat bi bil torej smel v imenovanih deželah pivovariti, ako bi imela njegova hiša to pravico. Toda na Kranjskem tacih hiš ni bilo. Ako je kdo kupil pivovarno, s tem še ni kupil tudi pravice, da bi smel kuhati pivo, ampak pobriniti se je moral v Ljubljani prej za meščansko pravico. Popis in cenitev meščanskih zapuščin pak sta pristojala jedino le magistratu. Po gori imenovanih deželah je bilo to drugače, tamkaj se celó meščan, oblagodarjen z vsemi meščanskimi pravicami, ni mogel pečati s kacim obrtom, ako ni bil lastnik privilegovane hiše.

Tako je utrjal magistrat svojo pravico in da je govoril prav, prepričala se je dežélna gosposka kmalu, kajti od cesarja je prišel odlok, da ima advokatovo zapuščino popisati magistrat in nihče drugi. [1])

Jednak prepir se je vnel med obéma gosposkama tudi po smrti Petra Antona Codellija. Dežélna gosposka si je prisvajala pravico, njegovo imetje popisati in ceniti. Codelli je bil sicer res plemenitaž (nobilitiert), toda magistrat se je opiral na to, da je imel Codelli meníčno banko in tržil na debelo, pečal se je torej z meščanskim obrtom.

Tudi v tem slučaji je odločil cesar v magistratovem zmislu.

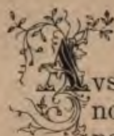

[1]) Magistranih aktov fasc. štev. 22.

II. Poglavje.

Nemeščanje.

Avstrijanski knezi so stregli od prvega početka meščanom o vsaki priliki v roko ter jih oblagodarjali v jednomer s pravicami, ki so imele namen, meščanom pripomoči do vedno večjega blagostanja. Le-tí so vzeli namreč deželnim knezom, pravim gospodom vseh vtrjenih mest in trgov, težko butaro z ramen. Zavezali so se bili, da hoté mestno ozidje, jarke, stolpe in vse, kar je spadalo k trdnjavam, vzdrževati in popravljati na svoje troške. Da pa so to mogli, podpirati so jih morali knezi z milostjo svojo in jih obsipati s posebnimi pravicami. Te pravice so se delile meščanom v podobi privilegijev, ki so v minulih stoletjih nadomeščevali denašnje postave.

Toda nihče ni meščanom teh pravic tako zavidal, kakor plemstvo, drugi del mestnega prebivalstva. Plemiči niso spadali v nobeni stvári pod mestno gosposko, izvzemši nekaterih majhnih mestnih bremén, namreč: hišnega davka in straž, o čimer sicer še govorimo. Njihova gosposka je bilo deželno glavárstvo, ki je imelo v deželni hiši sedež svoj. Deželni glavár je bil zastopnik interesov deželskih in plemstva. Pod to deželno gosposko je spadala takisto tudi duhovščina, spadali so vsi graduirani in diplomirani doktorji obéh znanostij, juridične in medicinske; vrhu tega pa tudi mnogo sicer v Ljubljani živečih tujcev, ki so se smeli, prišedši v Ljubljano, podati ali pod mestno ali pod deželsko oblast, katera jim je delila podobne, ali vendar ne tako daleč sezajoče pravice, kakor mesto svojim meščanom.

Plemiči, ki so bili prisiljeni živeti v dotiki z zaničevanimi meščani, katere so zaradi njihovih pravic kaj pisano gledali, niso zamujali nobene prilike, odščipniti če ne veliko, vsaj malo od njih. Toda meščanje so čuvali z najstrožjo pozornostjo te svoje svetinje, ki so bile podlaga njihovega blagostanja in njihove samostalnosti.

Popravljanje zidovja in mestnih utrdeb, pazne straže o tako nevarnih časih, kakeršen je bil zlasti srednji in tudi še novi vek, in mnogo drugih bremén, slonelo je početkoma zgolj na ramenih meščanov. Plemiči so živeli sicer takisto za varnim mestnim ozidjem, mestne straže so pazile sicer res tudi njim v korist, toda plemiči niso hoteli pripomóči niti pri tem niti pri ónem. Hoteli so uživati le sadove meščanskega truda, nikakor pa ne lajšati meščanom njihovih bremén.

Zaradi tega se je zanétil že zgodaj, če prej ne, gotovo vendar že leta 1320. med meščani in plemenitaži hud prepir.

Plemstvo se je opiralo na svojo svoboščine in na to, da njemu nima zapovedovati noben meščan in da se ne ujema s plemsko čestjo, ako bi plemenitaž plačeval meščanu davek. To so mu že zagotovili prejšnji knezi.

Ker se meščanje in plemenitaži z lepa niso mogli pobógati, pritožili so se pri svoji najvišji gosposki, pri dežélnem knezu in prosili pomóči, in knez, ki ni pustil blagostanja meščanov nikdar v némar, ukazal je leta 1320. — bil je to Henrik, vojvoda koroški in kralj češki — da mora plačevati davke mestu v korist vsakdo, čegar hiša stojí na mestnih tleh ter pomagati pri popravljanji mestnega ozidja, pri kopanji jarkov, in pri stavljenji mostóv ter pri oskrbovanji straž.[1]) Ta privilegij je ponovil leta 1336. vojvoda Oton.[2]) Njegov naslednik, vojvoda Albert III., raztegnil je to dolžnost celó čez vso mestno civilno oblast (Burgfriede), ovrgel pa po nekoliko privilegij koroškega Henrika od leta 1320. s tem, da je leta 1367. odvezal od plačevanja davkov vse tiste plemenitaže, ki so se mogli izkazati, da so bili kedaj tega bremena oproščeni.[3]) Leta 1370. pa je vendar to zopet preklical in dal privilegiju leta 1320. zopet staro veljavo.[4])

---

[1]) Klun, Diplomatarium Carniolicum v „Mittheilungen des hist. Ver. f. Krain" 1855. štev. 1. Sicer se nahajajo v „Dipl. Carn." zbrani privilegiji v mestnem arhivu ljubljanskem, toda le v kopijah in raztrošeni po raznih fascikulih, zato jih navajam rajši po tem tiskanem viru.

[2]) Ibid. štev. 2.

[3]) Ibid. štev. 6.

[4]) Ibid. štev. 8.

A soditi je môči, da se plemiči po tem kneževem ukazu niso dolgo ravnali, kajti leta 1385. jih je bilo v mestu zopet mnogo, ki se niso hoteli meščanom pokoriti, ne davkov plačevati („die nicht dienen noch steuern wollten"). A vojvoda Leopold jim je pa tudi prepovedal, goniti živino na mestne pašnike in hoditi po les v mestne gozde. [1])

Žàl, da knežja moč takrat plemski oholosti ni bila kos. Ne samó, da jih ni mogla siliti, naj izpolnjujejo njih zapovedi, dostikrat knez celó meščanskih pravic ni mogel tako krepko braniti, kakor bi jih bil rad. Namesto, da bi se plemstvo ogibalo s svojo živino mestnih pašnikov in gozdov, kakor je veleval ukaz leta 1385., prepovedalo je celó meščanom pašnike in gozde, do katerih so imeli pravico že več stoletij. Toda vojvoda Viljem se je potegnil krepko za meščane in ukazal leta 1397. grofu Hermanu celjskemu, tedanjemu deželnemu glavárju kranjskemu, skrbeti, da se meščanom ne bodo kratile stare pravice do pašnikov in gozdov. [2])

Pravica do pašnikov in gozdov ljubljanskih meščanov pak je sezala daleč čez ozki „Burgfried". Ljubljana ni imela samó pravice do vsega barjà, ampak je smela hoditi po les za kurjavo in zgradbe celó daleč noter v ižánske gozde. Do konca 14. stoletja ljubljanskim meščanom neki ni kratil nihče te pravice, toda v početku 15. stoletja so jo jeli krotavíčiti plemenitaži, katerih posestva so se dotikala teh mestnih gozdov ter niso nikakor puščali meščanov v te gozde.

Najprej je prišlo do tožbe leta 1415., ker so Turjačanje hoteli vzeti Ljubljani in vasém Tomišelj, Vrblje, Strahomèr in „Prest" pravico do kôšnje. Jurij Guttensteiner, namestnik deželnega glavárja, šel je sam pod Krim na ógled. Vzel je s seboj najstarejše ljubljanske meščane. Peljal se je po Ljubljanici ž njimi do Kamnika. Tam se je sešel z nekaterimi plemenitaži in posestniki pri Igu, „katerih je bilo jako mnogo". Vsi ti in še nekateri kmetje so dokazali, da so imele vasí Tomišelj, Vrblje in Strahomèr že od starih časov pravico, kositi nad jarkom proti Kamniku, in sicer vsi jednako, niti jeden več ali menj. Pod jarkom proti mestu in Studencu pa je bila ljubljanska kôšnja že od nekdaj.

---

[1]) Ibid. štev. 15.

[2]) Ibid. štev. 21. „Wir empfehlen dir erstlich vnnd wollen, das du vnnser Bürger zu Laybach aus den Vorsten vnnd Welden Prennholz on all Irrung lassest füern vnnd nemen als das von Alter mit gewonhait herkhomen ist."

Guttensteiner je razsodil, naj se pri ti stari pravici tudi ostane še dalje, in da Ljubljančanom ne sme nihče kratiti te pravice.[1])

Druga tožiteljica je bila leta 1420. neka vdova Apfalternova, ki je trdila, da pašnik in gozd spadata k „Hertenbergu“ in sta njena lastnína. A vojvoda Ernst je odločil, da je to njegova lastnína in da spada k ljubljanskemu mestu ter je odbil vdovi njeno prošnjo.[2])

Zlasti turjaški grofje so nagajali v tem oziru Ljubljančanom in Ižancem. Zgodilo pa se je to najbrž zato, ker je ukazal vojvoda Ernst leta 1416., ko so se jeli Turki prikazovati na Kranjskem, da morajo tudi plemiči pomagati pri zgradbi mestnega ozidja.

Turjaški grofje so zaradi tega morebiti zapustili Ljubljano ter se umeknili v svoje trdne gradove; iz mesta izgnani, so sklenili to Ljubljančanom vrniti in jim prepovédali goniti živino v gozde, meječe z njihovimi gozdi, in hodit vánje po les. Leta 1420. dala je turjaška gosposka Ljubljančanom in Ižancem vzeti nekoliko živine ter je ni hotela dati prej nazaj, dokler ne bi plačali zánjo neprimerno velike kazni.

Za odškodovanje se je potegnil ljubljanski sodnik in svèt. Prišlo je do tožbe in stvar se je zdela zaradi obeh v tožbo zamotanih strank, tako važna, da je prisedel vojvoda Ernst, prišedši leta 1421. v Ljubljano, sam k sodbi ter zaslišal stranki. Ljubljančanje in Ižanci so se sklicavali na svoje več stoletij stare pravice in so se zavezali, dokazati jih. Turjačanje pa so odgovorili, da so pašniki in gozdi, zaradi katerih so se spoprijeli z Ljubljančani in z Ižanci, njihovo dédno imetje in da sta imenovani stranki po krivem posegli vánje. Tudi oní so pripravljeni to svojo pravico dokazati.

Strankama je dal knez Ernst štirinajst dnij odloga, da se preskrbita s potrebnimi pričami. Čez štirinajst dnij so priveli Ljubljančanje s seboj res popolnoma nepristranske priče, ki so izkazale, da so hodili po lés v imenovane gozde, ki so v listíni zaznamenovani takó-le: „etlicher Wald, mit Namen Mokriz, der ausserhalb der Eisth (Ižica?) vnd auf die Schelein vnd der Auen bei Kremenz gelegen, bey der Selein vnd der Auen genannt, der Mart, zwischen Prun vnd Lagkh gelegen.“[3])

Kako se je tožba poravnala, ne vém, bržkone sta se stranki pogodili.

[1]) Mestni arhiv, fasc. Miscell. — Ta listína še ni tiskana.
[2]) Klun, Dipl. Carn. štev. 28.
[3]) Klun, Dipl. Carn. štev. 30.

Ob jednem se je oglasil zopet Jurij Apfaltern zaradi gore in gozda „Raunik sammt Peze“. Vojvoda je poslal Pavla Glogovca in dežélnega namestnika Leutholda Julbecka na ógled. Ta dva sta potrdila, da je res ves svet tostran Hertenberga, od sv. Katarine doli k sv. Antonu in proti Ljubljani mestna last. [1])

Komaj pa je odšel vojvoda iz dežele, začel je turjaški grof Ljubljančanom še le prav nagajati. Spoprijeli so se prav resno med seboj. Vojvoda je imenoval grofa Turjaškega dežélnega glavárja najbrž, da bi ga nekoliko potolažil zaradi izgubljene tožbe. Ker je imel tedaj ta mož vso moč v rokah, hladíl je svojo jezo nad Ljubljančani. Obe stranki ste skušali storiti si s silo pravico. Na čelu Ljubljančanom je stal Ivan Smerekar (Johann von Sumereck), najbrž mestni sodnik. A Turjačanje so ga ujeli in novi dežélni glavár je razsajal med Ljubljančani, požígal, moríl je in plenil. Da ga je Turjačan izpustil, moral se je Smerekar pismeno zavezati, da se ne maščuje. [2])

Mesto je bilo v najhujši stiski. Tû pa se je izkazal vojvoda zopet iskrenega prijatelja Ljubljanskim meščanom in je z jako ostrim postopanjem dokazał, da mu je do pravice. Odstavil je Jurija Turjaškega od dežélnega glavárstva, poklical ga pred sodbo ter ga obsodil k smrti. A leta 1423. ga je zopet pomilostil, ker je moral oditi iz Ljubljane. [3])

Celó tako nedvojbenih pravic, kakor so jih imeli Ljubljančanje do ljubljanskega Gradú, jim plemenitaži niso privolili. Ljubljanski Grad ni bil sicer lastnína mestna, pač pa knežja. Le-tá pak je meščanom dovolil, da smejo Grad z drevjem nasaditi, potem iz tega gozda drevje sekati in ga vporabljati za mestne trdnjave. [4])

Dežélni glavár Štefan grof Modruš je hotel to dobroto tudi plemenitažem nakloniti ter je dovolil, da so smeli še oní sekati les na Grádu, česar si plemiči seveda niso dali dvakrat velévati. V kratkem je bil Grad popolnoma gòl. Meščanje se zaradi tega pritožijo leta 1439. pri vojvodi Frideriku, poznejšem cesarji Frideriku IV.

Le-tá cesar je bil za Ljubljano pravi oče in sledóvi njegove dobrotljivosti so ostali do denašnjega dné. Samó od njega je dobila Ljubljana ne menj kakor devetintrideset za blagostanje in razvitek mesta neprecenljivih privilegijev.

---

[1]) Ibid. štev. 31.
[2]) Richter, Gesch. d. Stadt Laibach pag. 219 v Klunovem „Arhivu“.
[3]) Ibid.
[4]) Klun, Dipl. Carn. štev. 34.

Ustanovil je ljubljansko škofijo, popustil meščanom zaradi njihove srčnosti v njegovem boji s celjskim grofom ves hišni davek, dovolil Ljubljančanom pečatiti z rudečim voskom, popravil kranjski grb, ustanovil v cerkvici na Grádu večno mašo, in oblagodaril ljubljanske trgovce z obilnimi svoboščinami pri trgovstvu doma in na tujem.

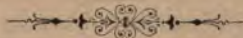
Na pritožbo meščanov leta 1439. je ukazal grofu Modrušu, naj plemičem sékanje v gozdu na Grádu takoj ustavi in jedino le meščane vánj pušča. [1]) Take in jednake pritožbe so se ponavljale vse 15. in še 16. stoletje.

Vselej pa so se deželni knezi potegnili krepko za meščane. Plemenitaži so se vedno znova upirali, kadar so meščanje zahtevali od njih, naj jim pripomorejo pri mestnih bremênih, pri davkih, stražah in popravljanji mestnega ozidja. Toda avstrijski knezi so vselej meščanom pravico storili, tako n. pr. leta 1461. [2]), leta 1470. [3]), leta 1510. [4]), itd. Vsak čas so plemenitaži branili meščanom goniti živino na pašnike in hoditi po les v gozde, toda zavrnjeni so bili vselej, n. pr. leta 1439. [5]) leta 1451. [6]), leta 1478. [7]), leta 1503. [8]) itd.

Še leta 1549. vnel se je óni pred več kakor sto leti (leta 1415.) poravnani prepir zaradi kôšnje na južnem robu ljubljanskega barjà, a tudi to pot so zmagali meščanje. [9])

V tistem razmerji, kakor plemiči, stali so tudi duhovniki nasproti meščanom, imeli so posebne predpravice ter so spadali pod deželno gosposko. Tudi do njih ni imelo mesto nobene moči. Sicer pa pri priliki ljubljanskega sodíšča govorimo o tem še natančneje.

Ozrimo se napósled še po četrtem delu ljubljanskega prebivalstva, po nemeščanih v pravem pomenu te besede, po tujcih, ki se niso dali vsprejeti med meščane. Le-tí so bili po vseh srednjeveških mestih obžalovanja vreden rod in skoraj brez vseh pravic. Bili so to večinoma hlapci, dninarji in tuji trgovci, ki so prihajali v Ljubljano le za malo časa.

[1]) Ibid.
[2]) Klun, Dipl. Carn. štev. 44.
[3]) Ibid. štev. 58.
[4]) Ibid. štev. 85.
[5]) Ibid. štev. 35.
[6]) Ibid. štev. 41.
[7]) Ibid. štev. 61.
[8]) Ibid. štev. 80.
[9]) Fasc. Misc.

III. Poglavje.

Mestna gosposka.

Gosposka vseh neplemenitih ali ne poplemčenih ljubljanskih prebivalcev v nótranjem mestu in v predmestjih je bil magistrat. Njegov nemški pridevek se je nazival: „ein ehrsamer Magistrat“, habsburški knezi pa so ga v svojih privilegijih in dopisih, ki so mu jih pošiljali, nazivali od 15. stoletja dalje: „Unser Rath und die ehrbaren, weisen, unsere getreuen, lieben N. der Richter und der Rath unserer Stadt Laibach.“ Ko je dobila Ljubljana leta 1054. župana, vsprejelo se je v naslovu njegovo ime na prvo mesto, tako da se je glasil: „Die ehrbaren, weisen, unsere besonders lieben und getreuen N. Burgermeister, Richter und Rath unsern Stadt Laibach.“

Glava mestni gosposki je bil najprej sodnik z dvanajstimi prisežnimi možmí, in to do leta 1472. To leto pa je pomnožil cesar Friderik IV. mestno gosposko na sto móž. Magistrat je bil ločen v dva dela: v nótranji svèt, ki je štel dvanajst svetovalcev, in v zunajni svèt s štiriindvajsetimi svetovalci. Zaradi krajšega so nazivali óne tudi dvanajstáke, „die Herrn Zwölfer“, te pa štiriindvajsetáke, „die Herrn Vierundzwanziger“. Nekaka nadzorovalna korporacija pa je bila občina, „die Gemain“ ali „die Gemeinde“, ki se je sestavljala iz štiriinšestdesetih meščanov. Oglasila se je vsako leto vsaj po jedenkrat ter je zbranemu magistratu v slovesni seji, ko so volili sodnika, očitala nedostatke in kaj bi moral storiti, pa ni storil. Sicer sem pisal o tem mestnem zastopu obširneje v lanskem letopisu „Matičinem“; a ker se bode ob občini in gospodih svetovalcih tudi v ti knjigi izpregovorilo še na

mnogih mestih, treba mi je zaradi jasnosti na kratko ponoviti, kar sem povedal.

Vse te tri korporacije so imele pravico, nadomestovati se samé. Ako je umrl v občini kak ud, ali so ga zunajni svetovalci vzeli k sebi, ker ga jim je bilo treba, bodisi, da je jeden izmed njih umrl, bodisi, da so ga vsprejeli nótranji svetovalci v svojo sredo, takrat je nadomestila občina njegovo mesto s tem, da je poklicala vánj jednega iz srede vseh meščanov. Ravno tako je delal zunanji svèt, ki je zadeloval vrzéli v svoji sredini z možmí iz občine; nótranji svèt pa je pokrival primankljaj z gospodi svetovalci zunanjega svéta.

Tako se je godilo ves čas od leta 1472. do leta 1784. Opomniti je le še, da je dobil mestni zastop leta 1504. jednega možá več s tem, ker je dovolil cesar Maksimilijan Ljubljani župana. Mestni zastop je torej štel, ako privzemamo k njemu tudi občino, sto in jednega možá. Pri tem je ostalo skoraj štiristo let. Leta 1785. pa se je magistrat popolnoma preustrojil ter ostal takšen do francoske okupacije.

V zgodovini ljubljanske gosposke in magistrata je razločevati torej štiri dôbe:

1.) Dôba od početka Ljubljane do leta 1472. Mestna gosposka je štela s sodnikom trinajst móž, njega in dvanajst priséžencev (Geschworene).

2.) Dôba od leta 1472.—1504. Magistrat je imel v ti dôbi sodnika, dvanajst nótranjih in štiriindvajset zunanjih svetovalcev in občino, sestavljeno iz štiriinšestdesetih móž. V mestnem zastopu je sedelo torej sto móž.

3.) Dôba od leta 1504.—1785. Mestni zastop se je pomnožil za jednega možá, župana.

4.) Dôba od leta 1785.—1809. Magistrat se popolnoma preustroji.

Najvažnejši gospodje svetovalci so bili dvanajstáki, „die Herrn Zwölfer“. Kako so si razdeljevali pôsle, posneti se dá iz sodniških protokolov, ki se pričenjajo z letom 1521.

Opravljali so naslednja dostojanstva:

1.) Župan, glava magistratu, „ein Vorgeher der Stadt“, shranjeval je mestne sreberne ključe in tružico, v kateri so bile shranjene najvažnejše listíne ljubljanskega mesta. [1])

---

[1]) Gerichtsprot. 1635.

2.) Mestni sodnik. Mož je bil jako čislana oseba. Ko so ga spremljali po izvolitvi gospodje svetovalci domóv, zvonílo je po vseh cerkvah, na Grádu pa so pokali možnarji in topovi. Za Ljubljano je bil to, kar za kako državo policijski minister, in zvrševatelj vseh magistratovih sklepov. Njemu ni nihče rad prišel v roke. Sv. Marijete dan, ko so volili župana, imel je on prvo besedo.[1]

3.) Špitalski mojster, oskrbnik velicega špitalskega imetja. Srednjeveška mesta so imela jako dobra srca in so se trudila starim in nesrečnim meščanom, ki so ubožali, ali sicer bili nesposobni prislužiti si svoj kruh, kolikor môči olajšati grenko stanje. Vsprejemali so jih v meščanski špital v Špitalskih ulicah ter jih preskrbljevali z vsemi potrebščinami. „Špital" je bila hiša za ubožce, ob jednem pa tudi bólnica za stare in onemogle ljudi, za najdence in za ponesrečene matere, ki so bile otroku za očeta v zadregi. V svojih oporokah so se umirajoči meščanje radi spominali meščanskega špitala ter mu pripisavali to in óno hišo, njivo, travnik, vrt, pristávo, gozd, zemljišče itd. Kmetje v Mêdnem, Klečah in Vižmarjih n. pr. so bili špitalski podložniki.[2]) Tekom časa je meščanski špital neizmerno obogatel. Oskrbnik njegov in nadšpitalski mojster (erster Spitalmeister) sta bila silno mogočni in imenitni osebi. Tudi njegova volitev se je vršila jako slovesno, tudi njega so spremljali vsi mestni očetje po izvolitvi v slovesnem sprevodu domóv ter mu zvoníli in streljali.

4.) Jeden nótranjih svetovalcev je bil prvi blagajničar (Oberstadtcammrer). Vodil je vse mestne račune, prejemal razven davkov, vse mestne dohodke in izplačeval, kar si je mesto napravljalo troškov.

5.) Juridična pôsla je opravljal sindik, sestavljal je tožbé proti deželi (Landschaft), proti vicedomu in drugim gosposkam, in zdeloval prošnje do cesarja. On je sestavljal tudi sodniške odloke in razna uradna pisma. Koliko je moral imeti ta mož juridičnega znanja ni povédano nikjer, vsaj do leta 1751. ne; še le to leto je cesarica Marija Terezija ukazala, da sindik **mora** biti jurist, najbolje advokat, ali človek, ki se je vsaj uril in vadil pri kacem ljubljanskem advokatu.[3])

6.) Davke so pobirali davkarji (Steuereinnehmer) in sicer po dva in dva v vsakem mestnem delu, dva na Vélikem

---

[1]) Gerichtsprot. 1635.
[2]) Gerichtstprot. 1660. fol. 165.
[3]) Fasc. štev. 102

trgu, dva na Starem trgu, dva po predmestjih. Le za Novi trg, kjer so živeli skoraj zgolj plemiči, zadostoval je jeden. Jeden te dvojice je bil vsekdar vzet iz nótranjega, jeden pa iz zunanjega svéta.

7.) Drugi svetovalci notranjega svéta niso imeli nobenih natanko določenih pôslov, dasitudi niso bili brez njih, ampak dostikrat tožíli, da so ž njimi zeló preobloženi, zlasti z jerobstvom, ki so ga morali prevzemati vsi. Dva izmed njih sta vrhu tega nadzorovala pekárje, da so pekli lep in dosti težak kruh, dva pa sta bila izvoljena komisarjem rokodelskih zadrug. Magistrat jo je pošiljal v zadružne shode, kjer so se rokodelci prepirali o svoji stvári. Tega sitnega pôsla so se svetovalci kàj radi otresli, ako so le mogli.

Od zunanjih svetovalcev je bil jeden: drugi špitalski mojster (Unterspitalmeister), jeden: drugi blagajničar (Unterstadtkammerer), štirje nadzorniki mesárjev, dva nadzornika pekárjev, dva komisarja rokodelskih zadrug in jeden mestni pisár (Stadtschreiber), ki pak je bil lehko tudi nótranji svetovalec. Sicer pa mestni pisár ni bil jako čislana oseba in zaradi tega se je prigodilo, da je prišel le redkokdaj v nótranji svèt. Zgodilo pa se je to leta 1608. Bržkone je bilo to nekaj nenavadnega, kajti pri volitvi županovi, ki so ga smeli voliti samó nótranji svetovalci, prišlo je do vprašanja, ali ima tudi mestni pisár to pravico, jednako drugim gospodom. Sklenili so, naj ima pisárjev glas tudi tù veljavo, ker jo ima sicer v vseh stvaréh. [1])

Nekateri mestni dohodki so se dajali v najem in sicer sôlna mera (Salzmass), vinska, platnena mera, mestna vaga in kruharska pristojbina. Ker najemniki teh dohodkov najemščine niso naprej, ampak vedno le nazaj plačevali, zagotovil si je magistrat plačilo s tem, da ni vsprejel nobenega najemnika, ako ni privel s seboj jednega ali dveh gospodov svetovalcev kot poróke. [2])

Ta mestni svèt je zahteval splošno spoštovanje ter stopil krepko na noge, kadar je kdo razžalil jednega ali druzega izmed njih, kakor n. pr. leta 1551.

Pri neki procesiji, ki je šla v cerkev očetov frančiškanov, stoječi na mestu sedanje gimnazije, izrazil se je neki stavbinski mojster, razžaljivo o vsem mestnem zboru. A slišal ga je nekdo, in to razžaljenje po mestu raztrosil, kar je prišlo napósled do ušes tudi gospodom svetovalcem. Poklicali so pričo

[1]) Gerichtsprot. 1608.
[2]) Ibid.

prédse naj povė, kaj je slišal. Ta je dejal, da je govóril toženi stavbinski mojster ž njim dolgo in mnogo v laškem jeziku, potem pa pristavil slovenski (in windischer Sprache): „Kaj me je bilo treba sem v Ljubljano, kjer volijo norce in mojstre-skaze za svetovalce, ki ne morejo dostojno opravljati svojih služeb in ne ukrepati tega, kar je treba. Sam zlodej je pripeljal človeka tû sem. In čemu jih je treba toliko? Ko bi sedela v mestnem svétu dva, trije ali štirje, mesto bi bilo za par tisočakov v letu na boljšem." Dva svetovalca imenoval je celó naravnost, gospoda Samerlo in mestnega pisárja.

Po ti izpovedbi so poklicali še neko drugo pričo, Urbana Maurerja, in mu povédali, kar je pravil prvi. Maurer ni bil v svoji izpovedbi tako odločen, omahoval je ter dejal, da ni vsega slišal, in še tistega, kar je slišal, ne si vsega zapomnil. Toliko se je pa védel spominjati, da je imel zatoženi stavbinski mojster gospoda Samerlo in mestnega pisárja v ustih. Na kaj pak je njegovo zabavljanje letelo, ni védel povédati, ker je dejal stavbinski mojster samó, da morajo gospodje svetovalci tako plesati, kakor jim mestni pisar gode; kajti on vodi mesto in je več kakor župan in sodnik skupaj.

Ko poslednja dva to čujeta, vstaneta ter prosita zbrane gospode, naj stopijo tacim besedam krepko nasproti, kajti razžaljene niso samó posamnične osebe, ampak ves mestni zastop. Le-tá je seveda sklenil, vtekniti stavbinskega mojstra v ječo. [1])

Gospode svetovalce, naše prednike v mestnem zboru, ovija nekak poveličevalen svit. Ne moremo si kaj, da ne bi se jih s spoštovanjem spominjali, ako čitamo v Valvazorji, da so hodili kdaj v škrlataste plašče zaviti na rotovž, kakor nekdaj slavni rimski diktatorji ali doži sloveče benečanske republike. [2]) Toda od blizu pogledani zgubé ti čestiti gospodje mnogo svojega svita od gospoda župana počenši pa do zadnjega zunanjega svetovalca. Koliko znanja se je zahtevalo od gospodov svetovalcev, in kakšnega? Zeló učenim tem gospodom ni trebalo biti, celó znanje branja in pisanja se ni zahtevalo. Leta 1595. voljeni župan Trevisan ni umel o ti umetnosti do malega nič. [3]) Ker so vsi sodniški protokoli pisani nemški in ker so sedeli v mestnem zboru ljudje, pripihani od vseh vetróv svetá v Ljubljano, obravnavalo se

---

[1]) Gerichtsprot. 1551. fol. 29.
[2]) Valvasor, IX. pag. 699.
[3]) Mittheil. d. hist. Ver. f. Krain, 1867, pag. 92.

je v mestnih sejah brez dvojbe nemški. Zato se je želelo, da so znali vsi mestni očetje nemški, in vendar so volili gospodje svetovalci necega Durchlacherja več let zapóred sodnikom, dasi ta mož ni znal niti jedne nemške besede. [1])

Pri sejah so mu morali torej vselej vso tvarino prevoditi v slovenski ali v tisti jezik, katerega je govoril. Za sodnika je bilo to pač res nedostatno. Kako je mogel svoje stranke nepristranski soditi? In kdo vé, kako so mu gospodje svetovalci prevajali? Ali ga niso poučevali napačno, sedaj nalašč, sedaj iz nevédnosti, saj so bili vsi neuki, preprosti možje, trgovci in rokodelci, katerim je bil njihov obrt prva briga. Še sredi minulega stoletja je poročal magistrat sam, da se razven jednega med njimi, ni šolal v juridičnih znanostih nobeden. Kar imajo tega znanja, pridobili so si ga dejanski. [2])

Nevédnost pa ni bila še največja hiba naših prednikov, poklicanih voditi mestne stvarí. Ali ni čudno slišati, da se je svétovalo v popolno zbranem mestnem svétu na dan izvolitve novo izvoljenemu županu, naj ne ponočuje, ne igra in popija s takimi ljudmí, ki niso na najboljšem glásu? [3]) In leta 1665. svétovalo se je županu, ki so ga že tretje leto izvolili na to čestno mesto, naj se v prihodnje požuri, da bode svoje dolžnosti opravljal vestneje, kakor doslej [4]) Leta 1601. hodil je župan vsak dan z vozom po les v mestni log, kar ni bilo brez izrečnega dovoljenja magistratovega nikomur pripuščeno. Gozdni čuvaji pa ga zavohajo, in mestni sodnik mu zarubi voz in konje. Zaradi tega je bil župan zeló razjarjen („Darüber wurde der Herr Bürgermeister eine Furie“) ter je odpotoval iz Ljubljane v Vipavo. Štirinajst dnij ga ni bilo nazaj. Magistrat je hotel za ta čas, da se zopet povrne, izvoliti mu namestnika, toda, ko se je imela vršiti volitev, vsprejeti ni hotel te časti nihče. Štirinajst dnij potem pa se je vrnil župan zopet v Ljubljano in je prevzel županstvo, kakor bi se čisto nič ne bilo zgodilo. [5])

Na čast svojo pa je gledal župan in ž njim vsi svetovalci jako zeló. Leta 1551. n. pr. je dejal župan nekemu meščanu, naj se ne vêde na rotovži tako oblastno in nespodobno. Rotovž zapustivši je dejal meščan, naj bi mi župan

[1]) Mittheil. d. hist. Ver. f. Krain, 1867. pag. 92.
[2]) Fasc. štev. 102.
[3]) Gerichtsprot. 1568.
[4]) Ibid. 1665. fol. 122.
[5]) Ibid. 1601. fol. 214.

še jeden pot dejal kaj tacega — pretépel bi ga. To se je na rotovži zvédelo in poklicali so oblastnega meščana pred sodbo. Tû mu je srce tako upalo, da je za božjo voljo („um Gottes willen“) prosil župana odpuščanja. Župan mu je sicer odpustil sramotilne besede, toda kazni mu svetovalci niso spregledali, ampak vteknili so ga v stolp (ječo) za štirinajst dnij. [1])

Tudi ob obnašanji gospodov svetovalcev čujemo čudna poročíla. Leta 1608. se je pretépal mestni blagajnik z nekim svetovalcem o belem dnevu, sredi ulic. Ta dogodek se je magistratu naznanil in le-tá je pozval blagajnika, naj se opraviči. V prvi naglici se je dal zapeljati, da se je iz jeze odpovedal ne le svojemu dostojanstvu blagajniškemu, ampak celó meščanski pravici. Magistrat je vzel to na znanje, toda ker je zmatral to odpóved razžaljivo za ves mestni svèt, obsodil ga je na tri sto cekinov kazni. Drugi dan pa je prišel blagajnik ves skesan na rotovž ter prosil, naj mu gospodje tovariši spregledajo kazen in tudi odpóved zmatrajo, kakor da je ni izrekel, toda le-tí niso hoteli o tem ničesa slišati. Še le ko je tretjič za božje in poslednje sodbe volje prosil, uslišal ga je magistrat, a resno mu je zabíčil, naj se v prihodnje nikdar več ne predrzne vêsti se tako. Dokler pa ne bode stvar dejana v red, izgubita naj oba svetovalca službe svoje. [2])

Svetovalci so bili tudi ob jednem kuratorji in jerobi svojih nedorastlih someščanov; a če so le mogli, otresli so se tacih sitnostij, časih z vso silo. Leta 1665. n. pr. je prosil neki svetovalec Graffhader, naj mu odvzamejo jerobstvo za otroke necega umrlega someščana, ker je z jerobstvom že sicer preobložen. Prosil je trikrat, ali ker so mu to prošnjo njegovi tovariši vsak pot odbili, odložil je jerobstvo proti njihovi volji. Obrnil se je namreč do cesarja samega in dobil od njega, poučivši ga napačno, oproščenje jerobstva. Magistrat se je čutil s tem tako razžaljenega, da je sklenil Graffhadra ne le izključiti iz mestnega svéta, ampak mu ustaviti in prepovédati celó njegov meščanski obrt. Toda zagovornik Graffhadrov, pravdarski doktor Kunstl, dejal je magistratu, da to ne gre, že zaradi cesarja ne. Toliko ga vendar ne morejo razžaliti, da bi njegove odloke razglasili neveljavnimi. To je magistrata nekoliko streznilo in sklenil je le Graffhadra ne pustiti več k sejam, za prihodnje pa zato skrbeti, da ga počasi potisnejo iz mestnega svéta. Vrhu

[1]) Ibid. 1551. fol. 29.
[2]) Ibid. 1608. fol. 101.

tega pak se je še pri cesarji pritožil, da je Graffhader v svoji prošnji do njega legal ter stvarí drugače povedal, kakeršne so bile v resnici. [1])

Gospode svetovalce je bilo treba le prevelikokrat kaznovati, in sicer največkrat zavoljo prepira in odtod izvirajočega razžaljenja in izneverjenja. Onečeščen svetovalec se ni smel sej toliko časa udeleževati, dokler ni dobil od svojega razžaljivca zadoščenja, ali pa se opral očitanih mu nepoštenostij. A ne samó to, da se taki svetovalci niso smeli udeleževati sej, ampak magistrat jih je zapiral celó v mestne stolpe za toliko časa, dokler stvar ni bila poravnana; vendar v obče odličnih svetovalcev niso zapirali radi v stolpe, kakor druge meščane, ampak pridrževali jih na rotovži. [2])

Celó za ukaze tovarišev svojih se gospodje svetovalci dostikrat niso brigali. Leta 1599. je neki svetovalec Rubida v svoji jezi hlapca svojega, ki ga ni ubogal, kakor mu je ukazal, na cesti z ročájem bičevim tako pretepel, da je revež za njegovimi udarci umrl. Ker je bil Rubida svetovalec, dovolili so mu, da sme ostati v svoji hiši, dokler teče preiskava in pravda. Zabičili so mu, da ne sme v tem iz hiše ter se ne prikazati na ulice. Zažugali so mu, da ga bodo ostró kaznovali, ako tega ne storí, in mu vzeli celó vse njegovo imetje. A Rubida se ni dosti zmenil zato; kmalu so ga videli ljudje na Špitalskem mostu; prišel je celó necega dné na rotovž, ne da bi ga kdo pozval.

To je bilo vendar preveč!

No, magistratu se ni zdelo tako. Poslal je Rubidi takšen odlok: „Magistrat bi sicer imel uzroka dovolj postopati proti njemu posebno ostró in bi ga dal lehko ukleniti in zapreti; a jemati hoče v poštev poleg njegovega dostojanstva, kakor svetovalec, tudi njegovo visoko starost. Da se preprostim ljudem ne daje pohujšanje, ukaže se mu še jedenkrat, držati se dóma.“ [3])

A tudi za ta ukaz se Rubida ni zmenil. Magistrat sedaj ni mogel druzega storiti, kakor da ga je prijel in zaprl v vicedomski stolp.

---

[1]) Ibid. 1665. fol. 180.

[2]) Glej razne sodniške protokole.

[3]) Gerichtsprot. 1599. „Der Magistrat hätte wohl Ursache genug mit scharfen Gerichtsmitteln mit „Verstrickhung“ seiner Person vorzugehen, allein man wolle neben Ansehen seiner Rathstelle auch auf sein Alter ein Bedenken haben. Damit aber dem gemeinen Manne ein Genüge geschähe, so wird ihm nochmals auferlegt, sich zu Hause zu halten.“

Zdaj šele je bil Rubida voljan; obljubil je pokorščino, na kar ga je magistrat izpustil iz stolpa. [1])

Če naj veljá tudi o nekdanjih gospodih svetovalcih izrek: „Po njihovih delih jih boste spoznali“, potem nam pač ne morejo izvabljati dosti spoštovanja. Tako surov, kakor Rubida, bilo je gospodov svetovalcev mnogo. Leta 1608. se je prišel pritožit meščan Adam Ehrbar. Tožil je svetovalca Adama Weissa, da je obkladal njegovo ženo, ko je šla pred dvema dnema z neko drugo meščanko od krsta, s tacimi priímki, ki jih ne more požreti nobena ženska, zlasti omožena ne, in ki jih semkaj ne moremo zapisati.

Ko sta ga ženski vprašale, katero med njima misli, pokazal je Weiss na Ehrbarico, ponavljal svoje zmerjanje ter jo jel celó pretepati o belem dnevi na trgu. Ehrbar je prosil torej mestno gosposko, naj Weiss dokaže, da je res, kar je govoril, ali pa naj mu dá zadoščenje zaradi razžaljenja in se pobota ž njim zaradi tepeža.

Svetovalec Weiss se je zagovarjal, da je bil tako vinjen, da se ne spominja skoraj ničesar. Kaj slabega ni čul ob Ehrbarci še nikoli, ravno nasprotno so védeli pripovedovati ljudje samó lepe in dobre stvarí o nji.

A to zagovarjanje je bila laž. Mestna gosposka mu je dokazala, da se je védel vsega spominjati in da se je pri preiskavi malo prej podál, da vé vse, kaj je takrat govoril, torej naj Ehrbaru izpriča, da zasluži njegova žena vse tiste priímke; ker pa Weiss tega ni mogel, ukazala mu je mestna gosposka, naj prosi Ehrbarico odpuščanja zaradi razžaljenja, zaradi tepeža pak naj se pogodi z njenim možem. Kadar to storí, govorí magistrat ž njim dalje. Zato pa, ker se je proti cesarskim svoboščinam tako zeló pregrešil in sicer brez kacega uzroka, zato naj plača sto cekínov kazni. Dokler ne storí vsega tega, ne sme stopiti čez prag na rotovž.

Zatem je Weiss besedo svojo zopet snedel ter dejal, da pripeljá človeka, ki mu je take rečí ob Ehrbarici pripovedoval, če prekliče mestni svèt ravnokar izrečeno sodbo.

Kàj ne, čuden takšen gospod svetovalec! Od njega mestno blagostanje ni moglo dosti pričakovati.

Celó mestno gosposko je razdražil takšen tovariš. Odgovorila mu je, da se ji mrzi lehkomiselno omahovanje

---

[1]) Ibid.

Weissovo, ki pravi zdaj dà, zdaj ne, zato plačaj kazen sto cekínov, naj je že stvar kakeršna koli.[1])

Leta 1599. je razsajala po Ljubljani grozna kuga. Mestna gosposka je napela vse močí in ukrenila, kar je le védela in znala, da bi to nesrečo kako zadušila; imenovala je iz svoje srede po pet nadzornikov (provisores sanitatis), ki so morali mesto nadzorovati, in kjer so zvédeli za kacega človeka, da je zbolel za kugo, skleniti in storiti, kar se jim je zdelo najbolje, poleg druzega vsako tako hišo obiti z deskámi.

Kuga se je vgnezdila tudi v Šentjanževem predmestji (Vorstadt von St. Johannes). v tistem delu mesta, ki je ležal med Blatno vasjó in med Dunajsko cesto zadaj za sedanjo frančiškansko (takrat avguštinsko) cerkvijo.[2]) Dné 5. avgusta je dal magistrat to predmestje popolnoma zapreti in njegove prebivalce ločiti od druzega svetá.

Ker so pak Šentjanževci jeli mrmrati in se je mestna gosposka bala, da bi utegnili ograjo vlomiti, imenovala je nalašč zánje pet nadzornikov. Šentjanževci so bili zaprti že sedemdeset dnij, kar planejo necega dné na ograjo ter jo podró. Magistrat jih je poklical zaradi tega prédse. Jeden petih nadzornikov, Ostanek, namestnik špitalskega mojstra,

---

[1]) Gerichtsprot. 1608. fol. 160.

[2]) To predmestje je dobilo svoje ime po neki jako stari cerkvi, jedni najstarejših v Ljubljani. Prvi je našel njeno ime Richter (Gesch. der Stadt Laibach, pag 194.), a ni vedel kaj je ž njo početi, kajti v listíni iz leta 1275. je rečeno: „Der dritte (sc. Acker) neben der Kirche des hl. Johannes vor dem alten Thor.“ V listínah mestnega arhiva je natanko in na mnogih krajih rečeno: „in der Vorstadt bei St. Johannes oder bei den Discalceaten“, torej v okolici sedanje bólnične cerkve na Dunajski cesti. Da predmestje ni dobilo tega imena šele kadar so diskalcejatje prišli okoli leta 1650. iz Šiške, kjer so imeli prej v Jami (Grubenbrunn) svoj samostan, v Ljubljano, razvidno je že iz tega, ker se to predmestje imenuje že leta 1599. „Vorstadt bei St. Johannes“, in vrhu tega tudi patron cerkve diskalcejatov ni bil sv. Janez, ampak sv. Jožef (Valvasor pag. 694.) Richterja je motil izraz „St. Johannes vor dem alten Thore“. Kje so stala ta vrata je seveda težko reči; mogoče, da so bila kakov star rimsk ostanek, kajti na kraji sedanje Tavčarjeve hiše so jih našli mnogo. Mogoče pa je tudi, da so že leta 1275. zaznamenovali posamezne kraje, merivši jih časih z jako oddaljenega stališča. O cerkvi diskalcejatski pravi Valvasor, da je stala „vor dem Spitalthor“, dasi je od Špitalskega mostú zeló oddaljena. Danes bi se nihče več tako ne mogel izraziti. V sodniških protokolih se bere večkrat: „St. Johannes vor dem deutschen Thor“. Mogoče je, da so tudi leta 1275. zaznamenovali kraje tako, in da „Stara vrata“ niso druzega, kakor vrata pri Nemški hiši. Leta 1275. se je iz Nemške hiše pač videlo naravnost k cerkvi sv. Janeza, ki je po mojih mislih stala nekje na Dunajski cesti. Jaz menim, da je o tem toliko menj dvojiti, ker vémo, da so bili prebivalci predmestja sv. Janeza leta 1450. podložniki nemškega reda.

torej jako imenitna oseba. dejal je pri preiskavi na rotovži, da ne vé, kdo se je prvi lotil plot podirati, in koliko in kateri so bili pri tem krivi. A jeden njegovih tovarišev ga je izdal, rekši, da se je to vse zgodilo z Ostankovo védnostjo in celó z njegovim privoljenjem.

In zopet nekdo drug se je izjavil, da sicer ne vé, kdo je prvi za plot zagrabil, znano pak mu je, da je storilo to kakih trideset moških in med njimi Ostanek sam. V nadaljni preiskavi pa se je pokazalo, da je bilo pri podiranji plotú krivih vseh pet nadzornikov. Mestni zbor jih je dal v ječo odpeljati in naložil jim po deset cekínov kazni. Jednako je kaznoval tudi ónih trideset móž, ki so ograjo podrli samooblastno. [1])

Sicer je res, da mine potrpežljivost lehko tudi najpotrpežljivejšega človeka, ako je sedemdeset dnij od vsega svetá ločen, a nikakor ni čestno za naše prednike, da so imeli ravno óni, katerim se je izročilo zvrševanje zakonov, pred njimi tako malo spoštovanja.

Takih in jednakih prigodkov je po sodniških protokolih mnogo raztresenih. Za naše prednike niso posebno častni, vendar pa dokazujejo nekaj, kar mora vsacega razveseliti, da je postopala mestna gosposka nepristransko in kaznovala vsacega ne vprašaje po tem, kdo je, in zabeležiti dala njegov proces, dasitudi jako kratko v sodniške protokole, ki so se med vsemi mestnimi listínami shranjevali najskrbnejše, morda moremo pri tem le še davkarske knjige izvzeti, ki so ohranjene skoraj popolnoma.

Vkljubu tem obilim sodniškim protokolom pa so poročíla o magistratu in njegovih pôslih vendar le jako pomanjkljiva.

Natančni pogled v organizacijo, plačo in opravila teh gospodov svetovalcev se nam odprè šele z letom 1753. dasi so me posamezne opazke v sodniških protokolih in druzih listínah prepričale, da je bil magistrat že od početka 16. stoletja tako organizovan, kakor leta 1753. Opaziti in poudarjati moram, da je bila Ljubljana v 16. in 17. stoletji jako konservativno mesto in ni rada kaj izpreminjala, kar se je prednikom zdelo dobro. Ta konservatizem je tako ostró izražen, da se mi bo težko oporekalo, ako povém, da se v Ljubljani tekom dveh stoletij ni znatno predrugačilo niti socijalno niti politično življenje.

---

[1]) Gerichtsprot. 1599.

Mestni zastop je kazal leta 1753. táko-le lice:

I. Nótranji svèt

a) France Per, župan. Plača njegova je znašala	131	gld.	36	kr.
vrhu tega je služil še kot nótranji svetovalec	30	„	—	„
torej vsega skupaj . .	161	gld.	36	kr.
Do leta 1783. so se njegovi dohodki pomnožili še za	20	„	—	„
ki so se mu izplačevali iz Lachnerjeve ustanove.				
b) Mestni sodnik (imena mu ne vém). Ta dostojanstvenik ni imel kot sodnik nobene plače; dobival je le za zločínce k smrti obsojene po 4 krajcarje na dan za kruh, samó za tisti dan, ko so zločínca obhajali, dobil je zánj gorkih jedij in tudi vina. Toda ker je moral iz teh novcev kupiti zánj kruha, vina in jedij, vštevati se mu ta skromna vsotica pač ne more v plačo.				
Kot nótranji svetovalec je služil .	30	„	—	„
in kot sodnik na življenje in smrt (Bannrichter) leta 1753. . . . . : .	12	„	—	„
leta 1783. pa	22	„	30	„
in po šest odstotkov od takse, ki se je plačevala, pri prepisovanji hiš, dalje od takse, plačane pri inventurah, po 3 gld. na dan, od takse partikularnih depozitov, od katerih se mu je plačevalo brez ozira na vsoto po 3 gld.				
c) Graffhaiden, prvi nótranji svetovalec, kot takšen je imel plače	30	„	—	„
kot najstarejši svetovalec	10	„	—	„
in kot pupilarni komisar	16	„	52	„
d) Ludovik pl. Radics, sindik, kot takšen	307	„	—	„
kot nótranji svetovalec	30	„	—	„
kot računovodja	12	„	—	„
kot kriminalni asesor leta 1753 . .	15	„	—	„
leta 1783	22	„	30	„
vrhu tega je imel še leta 1783. kan-				

celijske takse, namreč: polovico sodniških taks, ki sta jih prinašala komendsko in kapiteljsko posestvo „die Commendische und Capitel gilt“. Imel je prosto stanovanje na rotovži in takso od prepisovanja hiš, ki je znašala 4 gld. Zaradi tega poboljška pa je moral dajati hrano ekspeditorju in dvema pisárjema.

e)	Zebull, nótranji svetovalec	30	gld. —	k
f)	Galliard, kot nótranji svetovalec . .	30	„ —	„
	kot davkar	60	„ —	„
	kot kriminalni asesor	15	„ —	„
	kot pupilarni komisar	16	„ 52	„
g)	France Jakob Ranilouitsch, kot nótranji svetovalec	30	„ —	„
	kot prvi blagajničar (leta 1753.) . .	105	„ 28	„
h)	Gamba, kot nótranji svetovalec . .	30	„ —	„
i)	Antinger, kot nótranji svetovalec .	30	„ —	„
	kot drugi blagajničar leta 1753. . .	42	„ 30	„
	„ „ „ „ 1783. pa .	150	„ —	„
j)	Powitsch, kot nótranji svetovalec .	30	„ —	„
	kot davkar	60	„ —	„
	kot kriminalni asesor	15	„ —	„
k)	Reichard, kot nótranji svetovalec .	30	„ —	„
	kot pupilarni komisar	10	„ 12	„
	kot nótranji svetovalec	30	„ —	„
l)	Reja, kot nótranji svetovalec . . .	30	„ —	„
m)	. . . . . kot nótranji svetovalec . .	30	„ —	„

Vsi ti svetovalci so imeli te pôsle že v početku 16. st(letja, iz njihove srede izginila pa sta do leta 1753. dva im(nitna dostojanstvenika, oba špitalska mojstra, oskrbnika ob lega imetja meščanskega špitala. Kdaj so ja odpravili, n vém povédati.

Plača gospodov svetovalcev gotovo ni bila velika, zat je nasvetoval magistrat, naj se jim poviša, potem bode ž mogoče prijeti jih, da točneje opravljajo svoje dolžnosti. N vém, je li čutil magistrat, da je s tem ovadil sam svojo n(marnost.

II. Zunanji svèt.

Zunanjih svetovalcev, med katerimi je sedèl tudi sl(veči kipárski mojster Francesco Robba, bilo je, kakor ž

večkrat omenjeno, štiriindvajset. Le-tí niso imeli, če niso opravljali tudi drugih pôslov, nobene druge plače, kakor 600 opék iz mestne opekárne. To opéko so cenili leta 1753. na 3 gld. 36 kr., leta 1783. pa na 4 gld.

Razven te skromne plače so uživali le še dohodke iz travnikov na Prulah in na Dolgem brégu; toda poleg njih so se oddajali ti travniki tudi magistratovim slugam v užitek, in celó tacim meščanom, ki niso imeli pri magistratu prav nobenega opravka. „Dolgi breg“ je bil razdeljen na 122 parcel in bil vreden po cenitvi magistratovi 8650 gld.

Zunanji svetovalci so opravljali raznovrstne pôsle po pisarnah. Jeden izmed njih je bil n. pr. registrator, najbrž tista oseba, ki se je v prejšnjih časih nazivala mestni pisár (Stadtschreiber), kot takšen je imel 194 gld. 03 kr.

Kot nótranji svetovalec po 600 opéke ali	3 „	36 „
Kot pupilarni komisar	10 „	12 „

vrhu tega še prosto stanovanje na rotovži in od prepisa vsake hiše po 34 krajcarjev. Sicer pa je dajal magistrat leta 1753. še mnogim drugim ljudem opravka in zaslužka. To se je zvalo nižje osobje in je imelo take plače:

Mestni stražni načelnik (Stadtwachtmeister)	76 „	— kr.
Kot kvartirski mojster (Quartiermeister)	12 „	45 „
Zato, da je nadzoroval o sv. Rešnjem Telesi mestno gardo in meščane sploh .	14 „	— „
Dva oskrbnika mestnih posestev vsak po	50 gld.	— „
Jeden izmed njiju je bil tudi mestni žítničar (Stadtkastner) s	24 „	— „
Ekspeditor je imel prosto stanovanje in prosto hrano pri sindiku in	40 „	— „
Prvi pisár prosto hrano pri sindiku in tudi drugemu pisárju je dajal sindik prosto hrano. Plača njegova pa se je ravnala po njegovi spretnosti in po tem koliko časa je služboval; sukala se je med 10—20 gld. na leto.		
Vratár pri samostanskih vratih, zato, da je odpiral in zapiral ledeníco . . .	3 „	— „

Čudno pa je, da v plači vratárjev in paznikov pri mestnih vratih ni nikjer

govorjenja, dasi je zaračunil magistrat na višje povelje vsak krajcar, ki ga je potrošil iz mestne blagajnice. V prejšnjih časih, n. pr. leta 1601. služil je vratár pri Karlovških vratih po . . . . — gld. 36 kr.
pri Vicedomskih vratih pa le po . . . . -- „ 14 „
na teden.

Orožničar (Zeugwart) je imel letne plače . . . . 21 „ 05 „

Dva gozdárska hlapca	77 „	—	„
Dva beraška strahóva (Bettelrichter)	24 „	—	„
Sluga na rotovži (Rathsdiener) . .	29 „	—	„
Dva nadzornika trga (Marktrichter)	12 „	—	„
Mestni hlapci	111 „	29	„

Magistrat je imel namreč za mestno vôžnjo svoje konje, s katerimi je dovažal lés, gramôz (šuto), kamen, opéko itd.

Urar na Grádu, ki pa ni imel prostega stanovanja, dobival je za poslovanje svoje na teden po 1 gld. 25 kr., a iz tega plačila je moral kupovati olje, s katerim je razsvetljeval uro. V prejšnjih časih je uporabljal ta pôsel najimenitnejši urar v mestu, komur je magistrat iz tega uzroka odpuščal ves davek. [1])

Čuvaj (Zuuay) na bastijoni, sedanji razvalini, (nemškega izraza za tega možá niso poznali,) 24 gld., v to plačo pa je bil vračunjen tudi njegov zaslužek za to, da je streljal ob hudi uri, (sein Liedlohn vom Wetterschiessen).

Sluga mestnega sodnika leta 1753.	50 gld.	—	kr.
leta 1783. pa	108 „	—	„.
vrhu tega pa je dobival zato, da je pomagal pri inventurah, nosil toženim strankam vabila in če je bilo treba, priganjal jih tudi na rotovž	19 „	28	„
Drugi sluga leta 1753.	56 „	—	„
„ 1783.	108 „	—	„
vrhu tega pa še zato, da je kuril pečí .	3 „	—	„
da je strankam raznašal vabila in uradne liste	70 „	—	„
Dežélni sodnik (Bannrichter) . . .	72 „	—	„
Župan na posestvu v Kozárjih . .	3 „	24	„

[1]) Steuerbuch 1682.

Mestni policisti pa niso imeli nobene plače. Razven policijske službe so mérili tudi žito na trgu. Na trg, prinesenega žita ni smel namreč nihče drug mériti, kakor policaji.

Leta 1773. imenuje se nekoliko mestnih slug, na katere je magistrat v poročilu svojem z leta 1753. ali pozabil, ali so se morebiti nastavili šele pozneje. Trije sluge, ki so klicali v noči po mestu ure, imeli so zato na mesec vsi skupaj 3 gld; šest stolonoš (Sesselträger), o katerih poročamo še pozneja. Dobivali so na teden po 7 gld., a na vsake tri mesece jim je dal magistrat za čevlje, ki so jih ta čas raztrgali 5 gld. 6 kr. ter jim kupil vsako tretje leto novo opravo.

Sluga v kruhárni (Brodsitzer). Za njegovo poslovanje mu je dajal magistrat prosto stanovanje v kruhárni in še 60 gld.

Mestni tesárji so služili na dan po 17 kr., zidárji po 21 kr., navadni delavci pa po 1 liber, ki je veljal takrat nekoliko čez 11 kr. [1])

Zadnje leto pred preustrojitvijo magistrata, torej leta 1784., spadal je ta v naslednje urade:

1.) V računski urad. Poslovali so tù trije gospodje, prvi in drugi blagajničar, Skrinner in Debeljak, in knjigovodja. Sluga pri tem uradu je imel plače 108 gld., vrhu tega za stanovanje 10 gld., 2 gld. jetniskega denarja in 3 gld. je dobil o sv. treh Kraljih (3 fl. für die 3 Königssammlung) in 8 gld. o sv. Martinu (Martinwein).

2.) Sodniški urad. Predstojnik mu je bil mestni sodnik, ki je bil ob jednem eksaminator in referent. Če pa je šlo za glavo, morali so se po ukazu Marije Terezije privzeti še advokatje, kolikor se jih je zdelo potrebnih. Leta 1753. imelo je mesto za takov slučaj najete štiri advokate ter jim je plačevalo po 27—30 gld. na leto, morebiti tudi takrat, ko ni bilo nobenega zločínca, da bi ga sodili.

3.) Pupilarni depozitni urad. Tù so poslovali: župan, ki je shranjeval pupilarno blagajnico, in mestni sodnik, ki jo je oskrboval; pisárska dela pa je opravljal aktuar.

4.) Pupilarni računski urad. V njem so sedeli trije svetovalci iz nótranjega in jeden iz zunanjega svéta. Pri tem uradu je imel vselej svoj pôsel tudi sindik, takrat dr. Potočnik. Bil je zapisnikar, sicer pa je delal tû tudi jeden aktuar in jeden računsk uradnik, ki je dobival zato takse od pupilarskih depozitov.

---

[1]) Fasc. štev. 102. in: Urbar der Gefälle 1781. und 1782.

5.) Mestna pisárna. V tem uradu so poslovali: sindik, mestni registrator, jeden aktuar, eksneditor in taksator, in dva kancelista.

6.) Urad zemljiške knjige, ki sta ga oskrbljevala knjigovodja in jeden aktuar. Poleg tega pa so tisti gospodje svetovalci, ki niso bili preobloženi z delom, oskrbovali tudi jerobske stvarí.

Sam sebe je magistrat višji oblasti leta 1784. opisal takó-le: Magistrat je prva instanca v političnih in sodnih stvaréh za vse meščane, zadruge in vse v tem mestnem okraji živeče ljudí neplemskega rodú: on ima krvavo sodbo in oskrbuje vsa mestna posestva ter vodi mesto. Sódna pravica se dela vsem pod magistrat spadajočim osebam vselej v popolnoma zbranem zboru. Poročevalec je sindik, kateri mora biti v pravu véšč in ki je bil že advokat; drugi udje mestnega zbora pa se niso šólali v pravu, vendar so vsi pridobili po izkušnjah potrebnih znanostij, zlasti oskrbnika mestnih posestev.[1]

Dné 7. septembra leta 1785. preustrojil se je magistrat popolnoma in s tem stopimo v četrto dôbo od leta 1785.—1809.

Odpravili so se vsi nótranji in zunajni svetovalci in tudi število drugega osobja se je skrčilo, kolikor se je največ moglo. Po preustrojitvi je imel župan po 600 gld. letne plače. Poleg njega so poslovali le še samó štirje svetovalci, ki pa se po izrečnem ukazu višje oblasti niso smeli več nazivati „Rathsherren“, ampak le „Magistratsräthe“. Višja oblast je hotela s tem odpraviti vsak spomín na prejšnje zanemarjeno gospodarstvo magistratovo in to celó v nazivanji gospodov svetovalcev.

Ti štirje novi svetovalci, med katerimi so bili trije doktorji prava, imeli so po 400 gld. letne plače. Razven njih so poslovali še naslednji uradniki in sluge, ki so jih plačevali iz mestne blagajnice:

Registrator in ekspeditor, ki je opravljal vse pôsle tičóče se registrature in ki je bil ob jednem knjigovodja pri davkarskem uradu; plače je imel	330 gld.	—	kr.
Računovodja in registraturski adjunkt	300 „	—	„
Prvi pisár, ob jednem kontrolor taksnega urada	250 „	—	„

[1]) Fasc. štev. 76—77.

Drugi kontrolor	200 gld.	—	kr.
Tretji kontrolor	200 „	—	„
Blagajničar	300 „	—	„
Dva sódna slugi, vsak po	150 „	—	„
Mestni stražárski glavár	250 „	—	„
Jednajst policistov	1100 „	—	„
Čuvaj na bastijonu	24 „	—	„
Urar	73 „	—	„
Mestni hlapec	74 „	—	„
Trije sódni hlapci	72 „	—	„

Vse plače uradnikov in hlapcev so znašale leta 1786. le 6518 gld. Danes, torej tekom sto let, poskočile so plače za vse mestno osobje štirikrat tako visoko. [1]) Po vsotah, ki jih je izdal magistrat za pisarniške potrebščine, za papir, črnílo, peresa, knjigovezno delo in tiskovine leta 1755., sklepati smemo, da si gospodje svetovalci niso dali Bog vé koliko opraviti. Danes znašajo ti troški 3390 gld., [2]) leta 1755. pa niso segli više, kakor 55 gld. 46 kr.; seveda se je izdalo vrhu tega še 297 gld. 15 kr. za pravde, torej za koleke in kar so sicer napravljale pravde še troškov.

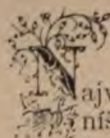

[1]) Proračun ljubljanske mestne občine za leto 1886.
[2]) Ibid.

IV. Poglavje.

Ljubljansko sodišče.

Najvažnejši pôsel te mestne gosposke je bil pač sodníški pôsel. Med najdragocenejšimi pravicami in svoboščinami, s katerimi so oblagodarili dežélni knezi Ljubljano, zavzema svoje sodíšče prvo mesto. Bilo je neprecenljive vrednosti zlasti v ónih silnih in temnih časih, ko je sedela za zeleno mizo največkrat samovoljnost, ne pa pravica.

Svoje sodíšče je imela Ljubljana pač, odkar je dobila mestne pravice, odkar se je razglasila za mesto. Omenjalo se je že nekolikokrat, da je predsedoval ljubljanskemu mestnemu svétu mestni sodnik že leta 1269. in da je poznano celó njegovo ime, a koliko let prej že je ljubljanske meščane sodila domača sódna gosposka, to je neznano. Sodnikov niso pošiljali dežélni knezi samí v mesto, ampak prepuščali so meščanom, da so si jih volili samí iz svoje srede. Na kakšen način se je to godilo, opisal sem na drugem kraji. [1]) Jedino, kar je opominjalo meščane, da so podložniki mogočnemu knezu, bilo je to, da je smel sodnik pričeti svoje poslovanje še le potem, ko je potrdil njegovo volitev vicedom, namestnik dežélnega kneza in nadzorovatelj, ob jednem pa tudi podpiratelj vsega meščanskega življa. Vicedomu je moral sodnik priseči, da vestno rabi svojo sódno pravico ter ne dela razločka med ubožci in bogatíni, med preprostimi ljudmí in veljaki.

---

[1]) V lanskem letopisu „Matice Slovenske“ v članku: „Topografiški opis Ljubljane“ itd.

Po ti prisegi mu je oddal vicedom v imeni cesarjevem ali v imeni dežélnega kneza vse sódne pravice, po katerih je smel soditi ne le ob imetji, ampak tudi o življenji in smrti meščanov, seveda vedno le z mestnimi očeti vred.

Iz tega lehko posnemljemo, da se je delila sodniška moč 1.) v civilno, 2.) v kriminalno.

§ 1. Civilna sódna oblast.

Pod civilno sódno pravico ljubljanskega mesta so spadali vsi prepiri, kar se tiče gmotnega blagostanja ne le meščanov, ampak vseh v ljubljanski mestni oblasti živečih in ne kaki drugi gosposki podložnih ljudij. Celó plemenitaži so morali prihajati pred mestno gosposko, ako so imeli tožiti meščane zaradi dolgóv ali razžaljenja.

Meje te mestne oblasti je določil leta 1548. kralj Ferdinand I.[1]) Meja se je pričenjala pri potoku, ki teče še dandanes pod Rákovniškim grádom čez dolenjsko cesto in po močvirji v Ljubljanico. Onstran Ljubljanice je sezala na Vič do potoka, ki pritéče izpod Rožnika pod Vič. Z Viča se je vila potlej ob tem potoku do Apfaltrernovega gradú vrhu sedanjega Tivolskega hriba in po njegovem grebénu do cerkve sv. Jarneja v Šiški, iz Šiške na Posavsko poljé k lesenemu križu pri sv. Krištofu, kjer se ločiti cesti in katerih jedna je držala proti Kléčam. Od tega lesenega križa je šla meja proti Blatni vasì, dalje k farni Šentpeterski cerkvi, od tod proti Vódomatu, od Vódomata čez Ljubljanico k Sotéski (v Štepanji vasì) in nápósled čez Gólovec k Rákovniku. V ti meji je veljala mestna oblast; čez to mejo pa še toliko, kolikor je mogel kdo zalučiti kamen.[2]) — K sklepu je še

[1]) Valvasor, I. pag. 705.

[2]) Klun. „Dipl. Carn.“ pag. 52, štev. 78. Klun je uvrstil to listíno med listíne srednjega veka. V izvirniku slôve tako-le: „Der Burgfridt hat sein anfang von dem Pach Rakhonikh, so von des Samers Akher vnnd wisen rünt, als man gehen Sanct Marein gehet, vnnd von dannen über das Wasser Laybach Oberhalb der Statt, bis an den Pach unter Weitsch, der von dem Rosenpach fleust, vnnd von demselben Pach oben für des Apfaltres thurn gehen sanct Bartolomee ze Kaitsch an das Pächl, vnnd vom denselben Pach über das Feldt zu den hülzernen Kreuz Inhalb sanct Christoff bei dem Wegschaidt gehen Kletschach vnnd von demselben Kreuz ob über das Feldt vnnd von Akher zu dem Dörflein Göss, vnnd von dannen zu dem Dorff Udmaidt vnnd sanct Petter der Pfarrkirchen ze Laybach vnnd von demselben Dorff über das Wasser Laybach unter der Stadt an die Ainöd, vnnd von Ainöd über das Pergl oder Püchl Widerumb an das Pächl Rakhonikh vnnd von obgemelten Orten nach allenthalben vnnd Weiten, als Weit ain Mann mit ainem Zanndstain Werfen kann. — Das ist der Statt Laybach Burgfriedt von alterhero,

temu popisu dodan dostavek, da se je mestna oblast raztezala že od nekdaj tako daleč.

Ta prostor se je nazival „Burgfried“, kar slovenim z izrazom „mestna civilna oblast“.

O neki priliki, ko se je prepirala ljubljanska gosposka z ižanskim grofom, z logaško, polhograško in smledniško gosposko, izjavila se je sáma, kaj razume pod izrazom „mestna ali grajska oblast“ (Burgfriede) ter dejala: Grajska oblast se imenuje ves tisti prostor, na katerem ima vsaka gosposka (Herrschaft) na Kranjskem, bodisi vélika, bodisi mala, pravico, vse na njenih tleh znane ali naznanjene ji zločínce prijeti in zapreti in jih oddati krvavemu sodíšču (Landgericht), ako so zakrivili kako kriminalno zločinstvo. [1])

Pod kriminalnimi zločinci pa so razumevali vse tiste, ki so spadali pred „krvavo sodíšče“, in v tem zmislu nam bode rabil ta izraz tudi v prihodnje.

Vse nekriminalne stvarí, dogajajoče se na tem gori omenjenem prostoru mestne oblasti, obravnavati bi se morale pred ljubljanskim mestnim sodnikom, a vendar je spadalo mnogo na teh tleh živečih ljudij pod drugo in ne pod mestno gosposko, kajti ravno táko moč, kakor jo je imela mestna gosposka do mesta samega in do njene okolice, imela je duhovščina in jo je imel vsak plemič za svoje posestvo, četudi se je nahajalo v mejah mestne oblasti. Bilo je potem

---

dessen auch die Statt In vnnd abwegen ohne menniglichs Irrung vnnd Widersprechen in Gewehr gewesen.“

O léži tù imenovanih krajev se ne more dvomiti, ker nosita razven Apfaltrernovega stolpa, vasi „Göss“ in „Ainöd“ še dandanes vsi tista imena.

V vasì „Göss“ ali Gössdorf“, v novejših listínah (iz 17. in 18. stoletja) navadno „Kothdorf“ ni težko spoznati sedanje Blatne vasí. „Ainöd“ ali slovenski „Sotéska“ pa se imenuje v Štepanji vasì gostílna, Ljubljančanom znana pod imenom „Speckhügel“ ter leží ravno nasproti Vódomatu in sredi skoraj popolnoma ravne črte med Vódomatom in Rákovnikom. „Štepanja vas“, „Stephansdorf“, nosi pa to ime še le dobrih sto let. Pravo njeno ime je „Depana vas“, ki so je Nemci prestrojili v „Dippelsdorf“. Pred letom 1750. nisem našel „Stephansdorf“ niti jedenkrat, ampak dosledno „Dippelsdorf“. Najprej je dobila vas sedanje ime v ustih óndotnih kmetov, ki niso védeli káj početi z nerazumljivo „Dępano vasjó“. — Da se je prekrstilo to ime, pripomogel pa je največ sv. Stefan, patron tamóšnje podružnice. — Na to opozorjam naše jezikoslovce, ki imajo tù pred sabo zanimiv slučaj, kako se menjajo v ustih narodovih celó krajevna imena, ako niso več umljiva. Jednako se je godilo Goloveu, ki je nosil do polovice minulega stoletja ime „Volovec“, nemški pa „Freudenberg“. Ravno taka je s „Cekinovim gradom“ (Leopoldsruhe“) v Šiški. V minulem stoletji se je nazival njegov lastnik Zögeny, grad njegov torej „Cegénov grad“, ki se je prekrstil tekom let v „Cekinov grad.“

[1]) Fasc. 2.

izvzeto. Do posestva plemičev in cerkvà ni imel magistrat v nekriminalnih stvaréh nobene močí. V svoji hiši, na svojem vrtu je bil plemič in bile so cerkve, ako ni zakrivil njihov podložnik zločína, spadajočega pred krvavo sodišče, od mestne gosposke popolnoma neodvisne. Posestva plemičev so bila v mejah mestne oblasti seveda majhna; nekateri niso imeli druzega posestva, kakor hišo ali morebiti še kakšen vrt, n. pr. pl. Erberg in grof Turjaški, čegar vrt je Valvasorju tako zeló bil po všeči. Toda velika so bila posestva vicedomova, posestva nemškega reda ali Komende in šentpeterske cerkve. Do teh posestev je imela ljubljanska gosposka le takrat moč, ako je zvedela, da se je pripetilo na njih kako veliko zločinstvo.

Pri nejasnem razmerji srednjeveške jurisdikcije ni čuda, da so se med posameznimi gosposkami vnemali vedni prepiri, kako daleč sme sezati pravica te ali óne gosposke. Tudi v Ljubljani ni bilo drugače. Najbolj so nam znani prepiri, ki so v tem oziru nastajali med Komendo in mestom.

Pod Komendo je spadalo skoraj vse Gradišče, Krakovo z Mirjem vred in sv. Janez, predmestje za sedanjo frančiškansko cerkvijo, raztezajoče se proti kolodvoru. Friderik IV. je leta 1450. natanko določil, katere pravice ima mesto do prebivalcev na tem komendskem prostoru. Poklicavši obe ti gosposki k sebi, izrekel je naslednji ukaz:

1.) Kar pregreší kdo komendskih ljudij v Nemški hiši sámi, tisto naj kaznuje komendator ali njegov pooblaščenec, razven, če se zločinec toži lehko na smrt. V tem slúčaji ga oddá komendator ali njegov pooblaščenec zvezanega mestni gosposki. [1])

Sicer pa je to določil že koroški vojvoda Ulrik III. leta 1247. Friderik je torej privilegij le potrdil. [2])

2.) Če bi se pregrešil kdo komendatorjevih ljudij, ki stanujejo v Krakovem, v Gradišči in pri sv. Janezi na mestnih tleh in na tleh mestne gosposke, pravico ga ima mestni sodnik prijeti. Ko bo pa takšen zločinec stopil zopet na komendska tla, nima mestni sodnik več pravice do njega, ampak oglasi naj se pri komendatorji, ki bo velel svojim ljudem, naj se pobotajo ž njim. Le takrat, kadar bi komen-

---

[1]) Ta listína, ki sem jo našel med listi sodnískega protokola iz leta 1548. ter jo predèl v fascikul „Miscellanea“, kjer se bode lože nahajala, tiskana je sicer, toda z malimi razlikami v Richter, „Geschichte der Stadt Laibach“, str. 226—228.

[2]) Schumi, „Archiv“, pag. 11.

dator ne maral hitro pravice storiti, smel bode sodnik tudi te ljudí prijeti, ko se bodo pokazali zopet na mestnih tleh in jih bo mogel dobiti v pest..

Pri sv. Janezi, kjer je bil svet tudi last nemškega reda, so stanovali taki ljudje, ki so dobili mestno pravico in prisegli takisto meščansko prisego, poleg njih tudi taki, ki tega niso storili.

Friderik IV. je določil, da sme mestni sodnik meščane pri sv. Janezi, da tudi so sicer podložniki komendatorjevi, brez zamude in ne da bi se dalje oziral na komendatorja, prijeti, kjer jih dobí. Kar se pa tiče nemeščanov pri sv. Janezi, postopati mora tako nasproti njim, kakor nasproti Krakovcem in Gradiščanom, torej — oglasiti se pri komendatorji, da jih pozove pogoditi se ž njim.

3.) Če bi tožil kdo komendatorjeve podložnike, bodisi zaradi denarja ali zavoljo drugih rečij, ki pa se ne tičejo smrti, stóri mu komendator pravico, kolikorkrat bi se to prigodilo.

4.) Vsi podložniki komendatorjevi, naj stanujejo v mestu ali pred mestom, torej v Krakovem, Gradišči in pri sv. Janezi ter hoté meščanom jednako pečati se z obrtom ali tržiti z žitom, z vinom, z živino ali z drugim blágom, dolžní so nositi vsa tista bremena, kakor meščanje, torej: davke, robot in turško stražo. Komendski rokodelci pa, ki se ne ukvarjajo s trgovstvom, ampak le z rokodelstvom, plačevati morajo vsak po svojem imetji obrtni davek, kakor delajo to tudi drugi meščanje; branščine (Schutzsteuer) pa jim ni treba plačevati in takisto ne turških straž in tlake opravljati, razven če bi jih pozval komendator na stražo k Nemški hiši pri mestnih vratih poleg šole in konec komendskega vrta. Cesarski davek (Jahrschilling) [1]) pa naj plačujejo vsi trgovci in rokodelci, razven padarja. Padar je vseh teh bremén in davkov prost, izvzemši, če se ukvarja tudi s trgovstvom. Tistim pa, ki niso niti trgovci niti rokodelci ter živé v Krakovem, v Gradišči, pri sv. Janezi ali na kacem drugem komendskem zemljišči, ni treba plačevati niti branščine, niti jim opravljati turških straž in tlake mestu v korist. Vendar naj

---

[1]) „Unter Jahrschilling oder Contribution, (welche auch landesfürstliche Steuer genannt wird) wird diejenige ordentliche Steuer verstanden, welche von dem Landesfürsten zum nöthigen Unterhalte desselben und zum Schutze der Länder alljährlich bei den Landtagen gefordert, durch die Landstände ausgeschrieben, vertheilt, eingenommen, abgeführt und von den Obrigkeiten und angesessenen auch unangesessenen Unterthanen und Landesinwohnern nach dem Maasse des Besitzes der unbeweglichen Güter und der Gewerbe geleistet wird.“ Kropatschek, „Oesterreichs Staatsverfassung“, VI. Bd. Wien, 1799.

plača zánje komendator mestu vsako leto po tri funte vinarjev. Če pa bodo hoteli hoditi ti ljudje po mestni lés in goniti živino svojo na mestno pašo in da se ne bo pri mostovíni delal ž njimi razloček, kakor se pri pravih meščanih ne dela, plačevati morajo cesarski davek.

5.) Kdor meni prodati lés ali poslopje, stoječe na komendskih tleh, naznani naj se pri mestnem sodniku; ako pa meni prodáti pod komendsko oblast spadajoč svet, oglási se pri komendatorji.

Tako zamotane so bile pravice, ki jih je imela vsaka teh oblastij do komendskih podložnikov v Ljubljani v srednjem veku.

Neko poročílo iz leta 1544. pojasnuje še natančneje pravice, ki jih je imelo mesto do komendskih podložnikov. To leto se je pritožil namreč oskrbnik Nemške hiše, neki Franc Oesler, češ, da so njegovi podložniki dosedaj vselej radi opravljali desetíno, ali da so se je sedaj jeli braniti. Zatorej prosi mestne gosposke pomóči, naj se mu ne godí krivica.

Zbrani magistrat mu je odvrnil, da mu ne stavi nikdar ovire, kar se tiče komendskega svetá; kar pa se tiče življenja, dédščin in kar je drugih stvarij, dovoliti mu nikakor ne more, da bi ravnal proti starim pravicam ljubljanskega mesta.[1])

Kar se tiče imetja komendskih podložnikov, o čimer je imela razsojati mestna gosposka, nastajali so med njo in Komendo še pozneje večkrat prepiri. Leta 1561. tožilo je mesto Komendo, da ne iztirjava od rokodelcev na njenem svetu živečih dohodninskega davka ter ga ne pošilja mestu. Mestna gosposka je tožbo dobila in dovolilo se ji je, z davkom zaostale komendske rokodelce takoj zarubiti, ne da bi jej bilo treba, prej Komende prositi dovoljenja za to.

Da se ne bi ta pravica pozabila, ponovil jo je magistrat leta 1615. in za tem še večkràt, vendar so se leta 1733. vneli novi prepiri, ki pa so se končali zaradi neke pomote v obliki z obsojenjem mesta.[2]) Poleg tega, tudi zunaj ljubljanske oblasti z obilnim zemljiščem osrečenega deželnega stanú (Landstand)[3]) se je nahajalo pa v mejah mestne oblasti

[1]) Gerichtsprot. 1544.

[2]) Fasc. 33.

[3]) „Dežélni stanovi“ so se nazivale tiste osebe, katerih imetje je bilo zabeleženo v deželni knjigi (Landtafel) in ki so se smele udeleževati sej dežélnega zbora. Ti ljudje so imeli mnogo pravic, med njimi tudi to, da so se smele oddajati dežélne službe samó njim. Deželàn (Landmann) pa je postal kdo ali po svojem rôdu, ali pa se je ukupil z določeno takso, „inkolat“ nazivano, v dežélne stanove.

še mnogo drugih oseb, do katerih ni imela mestna gosposka nobenih pravic. V prvi vrsti nam je tù imenovati mnogoštevilno plemstvo, ki se mu je delala pravica pred gosposko sodbo, nazivano „Landrecht“ in „Hofthaiding“. Ker so živeli ti ljudje v mestu in je bilo njihovo število veliko, ogniti se ni dalo tožbam med njimi in med meščani; saj so bili v vedni gospodárstveni ali socijalni dotiki med seboj. Sicer je bilo določeno, da morajo plemiči, ki menijo imeti kako tožbo do tega ali ónega meščana kar se tiče imetja, priti s tožbo pred magistrat ter čakati tù razsodbe, vendar so se pri tako zeló zamotánih pravnih razmerah srednjega veka pripetili večkrat dogodki, iz katerih ni mogla pomagati niti sódna navada, niti jih niso mogli razjasniti stari cesarski odloki. O tacih stvaréh se je razpravljalo pri posebni instanci gosposkega sodíšča. Predsedoval je poleg dežélnega glavárja, zastopnika plemskih interesov, tudi vicedom, zaščitnik meščanov. [1]) Pred njima so se razpravljale stvarí meščanov in plemičev. Da je bilo treba obeh vkljub cesarskim privilegijem iz raznih let, dokazuje pač dovolj, kako nejasni in zamotáni so bili pojmi, kako daleč sezajo pravice meščanov in kako daleč pravice plemičev. Celó vicedomska gosposka sáma, torej najvišja instanca za mesta in trge in kameralno imetje dežélnega kneza, dostikrat ni védela, kako daleč seza njen delokrog. Še za Valvasorja je bilo mnogo stvarij, ki so se tikale po nekoliko pravic dežélnega glavárstva, po nekoliko vicedomata. Oba najvišja dostojanstvenika v deželi, glavár in vicedom, morala sta prihajati k tacim tožbam in jeden brez druzega ni mogel in ni smel ničesar razsoditi.

Izvzeti iz mestne jurisdikcije so bili tudi dežélni advokatje, ki so si pridobili doktorski náslov. Prištevali so jih, kar se tiče civilnih stvarij k plemstvu in jim dajali take pravice, kakor drugim plemenitim osebam. Dà, plemstvo je bilo od mestne gosposke tako neodvisno, da se je celó z njegovimi službabniki pri sodstvu takisto postopalo, kakor ž njimi samimi. Službabniki plemičev so iskali v civilnih stvaréh svojo pravico pri gosposkem sodíšči in se jim ni bilo treba pogovarjati pred mestno gosposko.

Samó po sebi je razumno, da je imela tudi duhovščina, ki je uživala v nekaterih ozirih celó prednost pred plemstvom, posebno svoje sodíšče. Njen gospod je bil škof. Duhovskemu sodíšču je predsedoval generalvikar. Pri tem

---

[1]) Valvasor, VIII. pag. 93.

sodišči se niso razpravljale sáme osebne stvarí duhovščine, ampak tudi mnogo posvetnih, tako na priliko prepiri, kar se tiče zakonov in zaročevanja. V vseh drugih posvetnih rečéh pa je bil dežélni glavár njihov sodnik in ne, kakor po drugih deželah, vicedom. Ta privilegij je dobila duhovščina leta 1399. od vojvode Viljema.[1]

Ni čudo torej, da so trčili meščanje in plemiči, ker so se njih pravice dostikrat med seboj dotikale in sézale druga v drugo, tolikokrat in časih zeló strastno drug ob druzega. Napòr plemičev, trudéčih se meščane škoditi, bil je zaradi tega časih zeló silen. Najstarejši nam ohranjeni privilegij iz leta 1320. bavi se s tacim prepirom. Dežélni knez se je videl prisiljenega, da priskoči na pomoč meščanom, katerim je šla že jako trda za ohranjenje njihovih starih sódnih pravic.[2] Vedno znova so bili knezi prisiljeni dajati meščanom zaslómbo proti oholemu in silnemu plemstvu. Zlasti oblastno je postopal proti Ljubljančanom srčni ali nikdar bôja siti dežélni glavár kranjski „Konrad der Khreiger“; ta je tisti mož, ki je šel leta 1377. z vojvodo Albrehtom III. v boj proti poganskim Prusom in ki ga je njegov gospod in poveljnik vojvoda Albreht III. odlikoval o vsaki priliki. Ljubljančanje se pritožijo proti silnemu móžu, sezajočemu v njihove pravice. Vojvoda se potegne zánje ter prepové dežélnemu glavárju Konradu motiti Ljubljančane v njihovem pravu; pustí naj jih pri starih pravicah in svoboščinah.[3]

A dežélni glavár se je za te ukaze kàj malo zmenil. Kmalu je izteknil zopet priliko, da je mogel Ljubljančanom delati krivice. Po tedanji šegi, ki je ostala prav do novejših časov, dolžní so bili meščanje pošiljati knezu ženitvánjska daríla, ako se je zaročil kdo iz njihove rodovine. Prigodil se je zopet takšen slučaj. Ljubljančanje bi bili morali nabrati in poslati darílo za nevesto vojvode Leopolda; a zaradi velicih nesreč, ki so jih zadevale, najbrž zaradi požara, niso mogli biti temu darilu kós.

Dežélni glavár jim je ustavil zaradi tega volitev sodnika za toliko časa, da bodo izpolnili svojo dolžnost, česar pa Ljubljančanje niso zmogli več let. Nevarnost, da izgubí Ljubljana samostalnost svojo, bila je velika. V poznejših stoletjih se je posrečilo plemičem to le pri mestu Loži. V ti

---

[1]) Valvasor, ibid.
[2]) Klun, „Dipl. Carn.“ pag. 14
[3]) Ibid. pag. 19.

zadregi se obrnejo Ljubljančanje znova do svojega dežélnega kneza, ki se potegne takoj zánje. Ukaže jim po dolgih letih izvoliti si takoj zopet sodnika, dežélnemu glavárju pa naroči zahtevati od Ljubljančanov sicer darílo ženitovanjsko, braniti pa jim ne sme nikakor, da ne bi si smeli voliti sodnikov. [1])

Po vzgledu dežélnega glavárja so se ravnali seveda tudi drugi velikaši v deželi. Kadar se jim je ponudila ugodna prilika, gotovo so odščipnili meščanom kâj od njihovih pravic. Česa se jim je bilo tudi bati, ker dežélni glavár ni postopal drugače? Zagotovljeni so bili, da jim bode rajši pomagal, kakor jih pa oviral.

Toda zatiranje meščanov je sezalo le predaleč in Konrad Kreigher je bil odstavljen leta 1385. A njegov naslednik Haug iz Dovina (Haugg von Tybein) ni bil nič boljši. Plemstvo je postopalo, kakor prej. Zopet so pozivali meščane pred gosposko sodišče (Landschranne) in jim delali tû pravico. Nova prepóved leta 1385. odpravila je sicer znóva to kračenje meščanskih pravic, ali ne za dolgo; že leta 1393. moral je Albreht III. ponoviti prepóved svojega prednika Leopolda III. ter zabičiti, da Ljubljančanov nima pravice nihče drug soditi, kakor mestni sodnik ljubljanski sam. [2])

Nič ni pomagala ta prepóved. Dežélni glavár Herman, grof celjski, šel je celó tako daleč, da je storil ljubljanskega sodnika, ki ni poznal do takrat nobenega druzega gospoda nad seboj, kakor vicedoma in dežélnega kneza, odgovornega dežélnemu glavárstvu, kar pa mu je ukazal Viljem takoj preklicati. [3])

Zatem potihnejo tožbe Ljubljančanov zaradi kračenja njihovih sodniških pravic po plemičih, a ne za dolgo. Leta 1461. pritoževati so se morali znova, da jih kličejo plemiči zopet pred gosposko sodíšče. Takrat je gospodoval in cesaroval v Nemčiji Habsburžan Friderik IV., knez, kateri je obsipal zlasti Ljubljano z neštevilnimi dobrotami. Tudi to pot se je potegnil za meščane, ukazavši dežélnemu glavárju, naj jim ne seza v njihove sodniške pravice. A njegova skrb za Ljubljano in njene prebivalce šla je še dalje ter spremljala celó ljubljanske trgovce, ko so odhajali na tuje. Metliški glavár si je prisojal namreč pravico, da sme ljubljanske, v Metliko prišle trgovce, ako so se v čem pregrešili, klicati pred svoj sódni stol. Leta 1465. pa mu je ravno tisti Friderik velel, da te

---

[1]) Ibid.
[2]) Klun, „Dipl. Carn.“, pag. 20.
[3]) Ibid. pag. 21.

pravice nima, kajti ljubljanskega meščana smejo poklicati le v Ljubljano na rotovž pred meščansko sodíšče.[1])

Celó ljubljanskega škofa, ki je izkušal z duhovskimi pripomočki pritiskati na ljubljanske meščane, zavrnil je ta cesar.

Za temi energičnimi ukazi potihnejo tožbe meščanov zaradi pritiska na njihove sódne pravice. Plemstvo se je ustrašilo in pustilo, trudivši se več stoletij, meščane v miru.

§. 2. Kriminalna sódna oblast.

Razven civilne oblasti pa je imela mestna gosposka tudi kriminalno oblast. po kateri je mogla celó k smrti obsojati. Podarjena ji je bila ta milost v tako zgodnih časih, da ji več ne vémo početka. Prostor pa, kolikor daleč je sezala ta oblast, bil je veliko širši, kakor óni civilne sódne močí mestnega sodnika. Ta prostor se je nazival „Landgericht“ „krvavosódna oblast“; raztezal se sicer ni po vsi deželi, vendar pa tako daleč, kakor seza dandanes moč ljubljanskega delegiranega sodíšča. Listína, ki opisuje z vso le mogočo natančnostjo meje kriminalne oblasti ljubljanske, je primeroma mlada, vendar nimamo nikakega uzroka dvojiti o tem, da bi bile te meje celó v najstarejših časih kdaj ožje. Predno pa si ogledamo te meje, razjasniti si hočemo najprej pojem krvavosódne oblasti, ki so jo nazivali z nemškim izrazom „Landgericht“.

a) Krvavosódna ali kriminalna oblast.

Leta 1789. je dalo ljubljansko mesto podreti „Trančo“, jako staro in za najhujše zločince namenjeno poslopje, ki je viselo na velicem oboku med dvema hišama pred Čevljárskim mostom, na kraji, ki se zove še dandanes „pod Tranĉo“.

Tranča je bilo neprijazno, dve nadstropji visoko poslopje. Ljubljančanom je bilo že delj napoti, a vedno so odlašali podreti je, dokler jih ni k temu prisililo samó. Jelo je namreč kazati velike razpoke ter opominjalo meščane, da se podrè samó, ako ga ne bodo óni. Nevarnost je bila tem večja. ker je hodilo čez Čevljarski most največ ljudij; vrhu tega je bil tukaj tudi trg za raznovrstno živílo. Pod obokom Trančinim so stale kramarske lopice in ob tržnih dnéh se je tù ljudij kar trlo. Leta 1789. pa je prišel vendar čas, da se je odpravila ta vedno večja nevarnost.

---

[1]) Ibid. pag. 40.

Kam li naj bi devalo mesto zločince svoje? Najprej se je spomnil okrožni urad „Kreisamt“ Gráda, ki se je zdel še najumestnejši kraj. Ali mestna gosposka je imela mnogo pomislekov. Dejala je: če se postavi ječa na Grád, morali bi stanovati tam gori tudi sodniški hlapci, toda ti so ji za vzdrževanje mirú in varnosti neizogibno potrebni doli v mestu. Vrhu tega pa bi jetnika potoma na Grad njegovi znanci in prijatelji biríču prav lehko iztrgali iz rók. Kdo bi jim mogel to braniti? A tudi iz humanitarnih uzrokov ni kazalo prestaviti ječe gori na hrib. Po leti moral bi, dejala je mestna gosposka, jetnik vkovan v težko svoje železje od vročine skoprneti, po zimi pa se lehko ubije na lédu. Okrožni urad sam je spoznal, da je Grad za ječo neugoden, kajti hoditi bi morali sodniki ali samí na Grad jetnike izpraševat in sodit, ali pa bi jih morali k vsacemu zaslišavanju spróti privajati doli v mesto. Oboje se ni zdelo ugodno in misel, prestaviti ječo na grajski hrib, morala se je popustiti.

Mestna gosposka je šla torej iskat druzega priličnega prostora. Našla ga je na Poljanah, kjer je imela vojaška oblast svojo pekárno, ki pa jo je opustila, ko se ji je odkazal samostan nún sv. Klare, naproti sedanjega hôtela „pri Slonu“. Mestna gosposka se je jela pogajati z vojaško, ali predno sta se o nakupu tega poslopja sporazumeli, došel je cesarski ukaz, da se morajo prestaviti ječe vse dežele v Ljubljano in Ljubljana, ki je sodila dotlej le zločince ljubljanskega okraja imenovana je bila sodíščem za vso deželo. Ukazalo se je zavoljo tega mestni gosposki, naj se brzo pobrini za kako poslopje, dosti veliko, da se vsprejmó vánje vsi zločinci vse dežele. Že prej je Ljubljana tožila zaradi obilih troškov, ki jih ji napravlja sódna pravica, v koliki zadregi je bila še le sedaj, ko so ji obesili na vrat vse zločince po deželi!

Vojaška pekárna je bila za novo ječo pretesna. Kaj storiti? Na srečo so podirali ravno takrat mestno ozidje, in magistrat je sklenil, kamenje mestnega ozidja pri Frančiškanskih vratih na sedanjem cesarja Jožefa trgu, porabiti za to zgradbo. Postaviti jo je menil nekam na sedanji cesarja Jožefa trg, ki pa je bil takrat še globok mesten jarek. Ne mislé na to, da bi utegnil ta jarek še kedaj koristiti, prodál ga je magistrat neki gospé Hubbenfeldovi, katere hiša je stala na mestu sedanje stare hranilnice. Gospá Hubbenfeldova je nasadila jarek s sadnim drevjem, in ko ga ji je hotel magistrat sedaj odkupiti, zahtevala je toliko, da so se pogájanja kmalu razbila.

V tem je napočilo že leto 1791. Magistrat je našel nov ugoden kraj, in sicer je menil kupiti hišo necega krojača Schnabla, ki je bila prizidana k nekdanjim Vicedomskim, toda takrat že podrtim vratom pri sedanjem dvoru, „Burg“. To Schnablovo poslopje je bilo nekdaj močen mesten stolp, stoječ sredi sedanjega dvornega trga (Burgplatz). Schnabl ga je kupil na dražbi ter naredil iz njega hišo. Magistratu se je zdel ta stolp iz mnogih uzrokov za ječo jako pripraven, kajti imel je debelo zidovje, ki ga ni bilo lehko prekopati in potem uiti iz ječe. Vrhu tega mu je ugajal zlasti zdravi zrak, čemur je služila po nazorih magistratovih posebno mimo tekoča Ljubljanica v korist.[1]) To zgradbo bi trebalo le malo prezidati, razdeliti jo v tri nadstropja in prirediti v vsacem po 4—6 ječ.

Toda okrožni urad se ni mogel sprijazniti s to ponudbo že zato ne, ker bi predelovanje in popravljanje preveč stalo, vrhu tega pa bi bila nova ječa ravno nasproti in blizu dežélnega dvora. Nepristojno se mu je zdelo zgraditi temu poslopju nasproti ječo, naj že stanuje v dvori kdor si bodi.

Magistrat je moral iskati dalje, in pri tem ga je obšla srečna misel, da morajo tudi druge sódne oblasti v deželi, ki so imele v prejšnjih časih pravico obsojati k smrti in katerim se je z ónim ukazom odvzela vsa ta nemala teža, nekoliko pripomoči k zgradbi nove, za zločince vse dežele namenjene ječe, in o ti priliki zvemo, kaj je bila dežélna sódna oblast ali „Landgericht“.

Najprej je pozval magistrat najbližnje gosposke, ižansko (Sonegg), bistriško, logaško in polhovgraško, češ, naj pripomorejo z doneski. Trdil je, da so imele te sódne gosposke v prejšnjih časih tudi pravico k smrti obsojati („sie hatten den Blutbann“) ter je podpiral svoje nazore tako-le: „Po dežélni upravi nahajajo se na Kranjskem gosposke („Herrschaften“), ki imajo svoj velik okraj ali teritorij. (Taka gosposka z velikim teritorijem je bila na priliko Ljubljana.) Toda na tem teritoriji se nahajajo še druge majhne gosposke, ki imajo le nekoliko zemljišč in dominijalnih posestev. Gosposke z velicimi teritoriji so starodavne in prvotne („uralt und ursprünglich“), óne pa so nastale še le pozneje. Gosposke z velicim teritorijem zvršujejo vse pravice in vsa sodna prava, torej tudi krvavo sodbo, v tem ko imajo óne, mlajše in manjše gosposke, le pravico do civilne sodbe in še to se-

[1]) „ . . . . die gesunde Luft, wozu das vorbeifliessende Wasser nicht wenig beiträgt . . . .“. Fasc. 2.

veda samó na svojih zemljiščih. Brez dvojbe pa imajo Ig. Logatec, Bistrica in Polhov gradec vsak svoj teritorij z vsemi pravicami, ki bi jih pač ne hoteli Ljubljani nikdar odstopiti, ako bi se zahtevalo to od njih. Na teh teritorijih pripada zategadelj omenjenim gosposkam pravica, nadzorovati in skrbeti za javno varnost, vrhu tega pa tudi pravica, zvrševati krvave sodbe, in nihče ne more tajiti, da ne bi bile te pravice zvrševale do zadnjega časa. Ljubljanski magistrat je sicer res vsprejemal zločince z njihovega teritorija, da jih je sodil, toda vselej prostovoljno."

Ta poslednja opazka pač magistratu ni šla iz odkritega srca, kajti uverimo se pozneje, da se je kacega zločinca, če je le mogel, odkrižal in ga obesil kaki drugi gosposki na rame.

Imenovane gosposke pa so zanikavale, da bi bilo to tako. Dejale so, da so oné gosposke druge, nižje vrste, ki imajo civilno, nikakor pa ne krvave sodbe. Imele so le grajsko oblast („Burgfriede"). Logaška gosposka je razložila Ljubljani, da se razumeva pod grajsko oblastjo le pravica zločince, za katere zvé kaka gosposka, na svojih tleh prijemati ter jih oddajati višji krvavosódni oblasti. Za Logatec pa je bila krvavosodna oblast ravno Ljubljana. „Krvavosódna oblast pa ima pravico zločinca zaslišavati in ga soditi. Logaška gosposka je vsacega hudega zločinca („Malefizperson"), tacega torej, ki se je moral postaviti pred krvavo sodíšče, vselej poslala v Ljubljano, iz česar se posnemlje, da ni „krvavosódna oblast", ampak samó „grajska".

Dalje je še dvojila o tem, če bi ljubljanska gosposka, da ni bila k temu res prisiljena, težko težko iz svoje volje prevzemala zločince od druzih gospósk, ker je vendar sojenje druženo s tolicimi troški. Naj bi ljubljanski magistrat tega ne moral storiti, gotovo bi ne bil storil. Napósled je pa tudi še zavračala magistratovo trditev, češ, da ima vsak veliki teritorij svoje krvavo sodíšče, in navajala obilo kranjskih gospósk, ki ga niso imele nikoli. Jednako se je izrazila gosposka ižanska, ki je še dostavila, da plačuje v znamenje svoje odvisnosti od ljubljanskega sodstva vselej, kadar oddaja mestu kakega zločinca, po jeden goldinar, toda razven tega goldinarja je Ljubljana sicer ne more siliti k nobenemu davku. Kar se pa tiče njenega teritorija, ne obseza njena grajska oblast niti vse vasí Ižanske.

Za nas, ki nam je le na skrbi določiti pojem deželnega ali krvavega sodíšča, nima posebnega pomena, katera go-

sposka je trdila pravo; v tem so si bile vse jedine, da obseza krvavosódska oblast ali „Landgericht“ ves óni prostor, na katerem ima kaka gosposka pravico, zločince prijemati in jih obsojati k smrti. Sicer pa bi bila Ljubljana našla lehko v svojem domačem arhivu prav natančen opis svojih mej, kar se tiče krvavega sódstva. Čudno, da te listíne magistrat ni mogel najti; saj vendar ni bila Bog vé kako skrita, ali stara, ampak primeroma še jako mlada, kajti podpisal jo je Karol VI., določivši natančno, kako daleč sezajo meje ljubljanskega krvavega sodíšča. Seveda, pravdi ljubljanski bi ta listína ne hodila nikakor na korist; nasprotno bi se bilo dalo posneti le-to: da so trditve druzih manjših gospósk resnične, in da so res oddajale zločince svoje proti malemu donesku v Ljubljano.

b) Meje ljubljanskega krvavega sodíšča.

Listína, ki jih določuje, slôve v slovenskem prevodu takó-le: „Prvi konfin se pričenja pri Ljubljanici ter gre gori do koče, ki jo je dal napraviti opat bistriški (der Abbt von Freudnitz) in čez veliko reko Ljubljanico tja gori do mostú čez Galico (Galicbrücke) na véliki cesti, od tod ob gôri proti Prardu in gôri pri Divji Jami („Devie Jama“), od tod ob gôri do debelega hrasta „Zahod“ imenovanega, od tod proti gôri na Češnem Brdu, in h kmetiji Anžeta Parakha (Baraga?) (auf des Hans Parakh Erden), od tod proti gozdu in višavi „Wrussgaliza“ in zopet do Jelše Mlake, od tod doli k brvi, Véliki potok (Grossbach) imenovani, od vode na hrib do vasí Brezje in Mali potok za hišami („auf den Kleinstöck hinter den Häusern gelegen“). Tù delí potok dve sodíšči („die zwei Landgerichte, Billichgratz und das geweste Vicedom'sche“), polhovgraško in nekdanjo vicedomsko, in vas Brezje leží v vicedomskem sodíšči; in tako·dalje vrhu vasí Brezje po stezi za hišami, dokler se pride na véliko cesto in do vélike vode Besenice, ki teče v Švico, in ob vodi Švici zopet dalje do vélike vode Dobrave, od todi na stezo „Restorig“ in zopet do vode Dobrave in od tam do potoka „Jarec“ zvanega. Tù oddaje polhovgraška gosposka „malefične osebe“ (hudodelce) in ž njimi ob jednem po jeden goldinar od osebe. Od Jarčjega potoka proti Tolpem Čelu do cerkve sv. Katarine; tudi tù se ločijo tri sodíšča: vicedomsko, polhovgraško in goričansko; od imenovanega kraja pa dalje do vasí Stanešice (Steinschitz) pri cerkvi sv. Jakopa, in od tam na Peščene Glince. Tù sem privaja goričanska gosposka „malefične osebe“

in jih oddaje z jednim goldinarjem vred. Od tega konfina dalje do Save pri Šmarni góri. Tû oddaje smlédniška gosposka „malefične osebe“ z jednim goldinarjem denarja, in katera stranka mora čakati na zakesnelo, ima pravico zahtevati od óne, da ji povrne vse, kar je čakajoča použila. Dalje od Šmarne gôre doli po Savi in ob Savi do tja, kjer se stekati Sava in Ljubljanica z Besenico vred, ki pritéče iz gozda Štanga, tam se imenuje kraj Dol. Od tega kraja gôri ob potoku Besenica, od tod do Sitnice, in ob potoku dalje do vasí Pance; sredi vasí se delé tri sodíšča, namreč nekdanje vicedomsko, višnjegorsko (in ljubljansko); od vasí Pance do cerkve sv. Magdalene pod Šmárijem, stoječe na gôri; od tod do cerkve sv. Mohorja pod Šmárijem, na Sélcih. Tû se stekajo vsa štiri sodíšča: vicedomsko, turjaško, zobelsberško in višnjegorsko. Od tod proti Drenikovemu mlinu, ki plačuje davke vicedomu („so dem Vicedomamte zinsbar“), od tod proti Studencu in pod Studencem proti Kluki („unter dem Brunnen auf Kluka“). Tam se prične portnersko sódstvo ter gre preko vsega ižanskega svetá gôri na najvišje téme gôre Kurin (Krim?) in k Ižici, ki teče od Studenca k Vrbici, kjer pritéče tudi od vasí Loka potok v Ižico, od tega kraja čez močvirje proti Dolzem bregu.[1])

Iz te listíne je razvidno, da je Ljubljana prav dobro védela, ali vsaj védeti mogla, kako daleč se razteza moč njenega krvavega sodíšča; vrhu tega pa posnemljemo iz nje tudi, da mejači sosedne gosposke nikakor niso bili prisiljeni „malefične osebe“ soditi, ampak da je bilo mesto zavezano proti mali odškodnini jednega goldinarja za osebo prevzemati jih v sodbo.

Meje mestnega krvavega sódstva so bile torej vsaj od leta 1726., če ne že prej, določene tako natanko, da si večje natančnosti mesto niti želeti ni moglo.

Na tem velikem prostoru je živelo več gospósk, do katerih ni imelo mesto v civilnih stvaréh nobene močí, kadar pa je šlo za življenje in smrt, minule so vse pravice tû živečih privilegovanih oséb in nikomu drugemu, ko magistratu ni pripadala pravica, klicati jih pred svoje krvavo sodíšče.

A za te velike pravice se je moral magistrat krepkó poganjati; da mu jih nevoščljiva gospôda ni izvila iz rók. Najprej so se, kakor se zdí, vravnale razmere med mestom

---

[1]) Fasc. 264.

in nemško komendo. Kajti med njima je prišlo najlože do prepira, ker je imela komenda svoje podložnike po nekoliko v mestu, največ njih pa po predmestjih.

Nekdaj je imel komendator najbrž pravico, da je sodil podložnike svoje ne le v civilnih stvaréh, ampak tudi v vseh tistih, ki so se dotikale smrti („die den Tod berührten.")

Ta pravica pa se je vzela komendatorju, če ne že prej, gotovo pa leta 1364., ko je oddal vojvoda Rudolf ljubljanskemu sodniku krvavo sodbo nad komenškimi podložniki.

Čudno je, da so imeli Ljubljančanje odpošiljati celó k tujim gosposkam svoje svetoválce, kakor sodniške predsednike.

Loka je ležala zunaj mej ljubljanskega krvavega sodstva. Loški škof je imel sam krvavo sodbo, in vendar je imenoval mestni zbor leta 1601. jednega nótranjega svetoválca in jednega gospoda iz občine, da sta šla k obravnavi v Loko, ko se je tam razpravljalo o necem velikem zločinu. [1]) Morda se sodba na življenje in smrt celó v drugih gosposkah brez navzočnosti ljubljanskih odposlanikov ni smela izreči. Že v srednjem veku je pristojala ljubljanskemu mestu sódna beseda o ljudéh, ki so živeli daleč stráni od ravno popisanih mej. Leta 1437. imel je poravnati vicedom, najvišji sodnik vseh neposrednih kneževskih podložnikov, neko razprtijo med gospodom z Ostrega vrha (Gallenberg) in z nekaterimi prostimi kmeti, „Edeling" nazivanimi. Tacih prostih kmetov je bilo že v srednjem veku na Kranjskem jako malo. Kar se tiče sodstva, imeli so posebne pravice ter so se od svoje gosposke, če niso bili z njenimi odloki zadovoljni, pritožiti smeli do vicedoma, cesarjevega namestnika, kar drugim kmetom v deželi ni bilo nikakor dovoljeno. Bili so popolnoma v rokah svoje, dostikrat, če ne v največ slučajih trde in nepravične gosposke.

Leta 1437. torej so se pritožili nezadovoljni prosti kmetje proti Ostrovrškemu gospodu. Vojvoda Friderik je ukazal obema strankama napovedati dan in poklicati k temu sodišču tudi ljubljanske meščane.[2]) O taki nenavadni častni pravici, da bi smeli namreč Ljubljančanje prisústovati celó v hiši vicedomovi, ni v poznejših stoletjih najti nobenega sledú več.

---

[1]) Gerichtsprot. 1601. fol. 32.

[2]) „Mittheilungen", 1864. pag. 15.

3.) Duhovščina.

Za svoj stan in svoje osebe sta imela duhovščina in takisto plemstvo kakor v civilnih tako tudi v kriminalnih stvaréh pri deželi „Landgericht“ svoje posebno krvavo sodišče, služabniki in podložniki domkapiteljski pa so spadali pod ljubljansko krvavo sodišče tudi v manjših pregreških in sicer od leta 1489. Prej so se zagovarjali ti ljudje za zločine svoje pred svojo duhovsko gosposko, ki pa jih najbrž zánje ni dosti ostró kaznovala. Meščanu, kateremu so zavidali njegovo blezu neomejeno samostalnost in neodvisnost, niso bili naklonjeni niti plemiči niti duhovniki ter so morebiti svojim podložnikom radi spregledali to in óno silo, s katerimi so nadlegovali Ljubljančane.

To postopanje pa je napravljalo v mestu seveda dosti nejevolje. Meščanje so se pritožili in Friderik IV., ki se je tolikrat izkazal največjega prijatelja ljubljanskemu mestu, storil mu je tudi sedaj pravico. Dejal je: „Ker vznemirjajo duhovski sluge mesto s pretépi in z drugimi posilnimi dejanji, zato imèj mestni sodnik pravico jih kaznovati, ako jih zasači v mestu, v hiše duhovnikov pa ne sme pónje.“ Duhovniki samí so se najbrž tudi dalje zagovarjali pri dežélnem gosposkem sodišči, kajti po zločincih je imel séči mestni sodnik le, ako so bili podložniki in služabniki duhovščine, in ne blagoslovljeni. Do blagoslovljenih pa tudi odsléj ni imel nikake močí. [1])

4.) Plemstvo.

Najdelj se ni moglo pobotati mesto s plemstvom. Razmerje je ostalo tù najdelj nejasno. Da plemičev Ljubljančanje ne smejo soditi, bilo je samó po sebi umljivo, in tega tudi zahtevali niso, ali zahtevali so krvavosódno pravico nad služabniki plemenitažev. Ker pa so se le-tí za svoje sluge in hlapce potezali mnogo odločneje, kakor duhovščina za svoje, tekel je prepir med mestom in plemstvom še v 16. stoletji. Plemiči so zanikavali mestnemu sodniku sódno pravico nad njihovimi služabniki v mestu, ne le zaradi manjših pregreškov, ampak celó zaradi ónih pregreškov, ki so se tikali smrti.

Ker se zlepa ni dalo ničesa doseči, poskusili so Ljubljančanje zvédeti s silo, kako daleč seza vendar njihova moč v tacih stvaréh. Leta 1540. je ukazal mestni sodnik prijeti

---

[1]) Klun, Dipl. Carn., pag. 48.

slugo necega plemenitaža in postaviti ga pred sodišče, obsodil ga in dal usmrtiti. Plemstvo je bilo zaradi tega razjarjeno ter se je pritožilo pri cesarji. Razmere med mestom in dežélno gosposko pa so bile tako zamotane, tako nejasne, da še celó cesar, ali bolje rečeno, njegova dólenje-avstrijska vlada se ni upala izreči o tem odločne sodbe, ampak odgovorila je le s provizoričnim ukrepom. Odločno sodbo, dejala je, izreče pa šele potem, ko se bo dobro v vseh stvaréh poučila in se posvetovala.

Cesarski odlok, poslan tedanjemu dežélnemu glavárju Nikolaju Juričiču, slôve:

„Med našo slavno dežélno gosposko za Kranjsko („zwischen einer ehrsamen unser Landschaft") in med spoštovanim, modrim, slavnim, ljubim N. županom, sodnikom in svetoválcem našega mesta Ljubljane, vnel se je razpòr, ker so ti (Ljubljančanje) nekatere tvojih služabnikov priprli ter ukazali jednemu izmed njih vzeti glavo. Zaradi tega so prišli imenovani Ljubljančanje in je prišla dežélna gosposka pred našo dólenje-avstrijsko vlado k zaslišanju. Tù se je storila sodba in so se stvarí odložile, dokler se o ti stvári ne pozvé natančneje. Da pa se v tem, dokler se to zgodí, zaprečijo daljne mržnje, pisali smo imenovanim Ljubljančanom in Ti ukazujemo s priloženim prepisom takó-le:

Ko bi se dogodil od strani tvojih služabnikov, ali od strani naših poslovnikov (Amtleute) in naših plemičev samih, ali njihovih služabnikov, bodisi od jednega ali od več njih, kakšen vriš, pretèp ali pobòj v Ljubljani, in bi oní („Ljubljančanje") imenovanega plemenitaža ali njegovega služabnika zalotili na dejanji samem („auf frischer That"), zapovedujemo, da ga oddajo takoj in brez ustavljanja v dežélno gosposko. Če bi pa tacega plemenitaža ali njegovega služabnika, ki je zavzdignil vríš, pretèp in jednake hudobnosti, ne mogli zalotiti na dejanji samem, naznanijo naj Ti ga (Ljubljančanje) in se pritožijo pri Tebi. To Ti pa objavljamo zato, da véš o tem in se ravnaš po tem povelji, da postopaš proti zločincem, ki Ti jih bodo izročevali imenovani Ljubljančanje, in ukažeš storiti, kar je prav. Tako postopaj tudi na tožbo in pritožbo Ljubljančanov z ónimi, ki jih niso zalotili na dejanji samem, zasliši in preišči stvar ter stóri in kaznuj, kakor zahteva stvar. Zlasti, ko bi se vložila pri Tebi tožba proti služabniku kacega plemenitaža, ukaži tacemu plemenitažu, naj služabnika svojega ne odteza, ampak ga oddá, naj se zagovarja, in stóri, kar je prav.

Ko bi se pa pokazalo, da so zakrivili Tvoji ali Tvojih poslovnikov in plemenitažev služabniki, bodisi njih jeden ali več, ki so se oddali deželni gosposki, kak zločin, s katerim so zaslužili smrt, oddàj tacega zopet Ljubljančanom, naj postopajo proti njemu, kakor je prav.

Zapovedujemo Ti, da se ravnaš po tem, dokler ne bode glavna stvar rešena, ali se nam ne bode zdelo ukreniti kaj druzega; dalje, da se zdržuješ vseh razgretih besedij, če Te (Ljubljančanje) prosijo in zahtevajo od Tebe ukrepa, ampak, da jim odgovoriš spodobno in pravično.

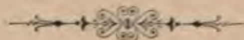
Taka je naša volja in misel.

Dano na Dunaji 22. marcija 1540.“ [1])

Ta cesarski odlok je torej določeval, da je smelo mestno sodstvo sezati sicer po plemičih in njihovih služabnikih, ako so delali v mestu nemir in zakrivili kakšen zločin, da pa jih ni smelo samó soditi, ampak jih moralo oddajati deželni gosposki, vendar pravico je imelo povprašati, kaj se je ž njimi zgodilo. Toda tisti služabniki, kateri so zakrivili smrt, morali so se vselej oddati mestu; plemiči seveda so se pa še dalje zagovarjali le pred svojim gosposkim sodiščem.

Pozneje je došel najbrž tudi definitiven odlok od cesarja, kar dokazuje neki dogodek iz leta 1605. Služabnik vicedomov je razsajal o sejmskem dnevu po mestu, razdrobil in pobil necemu meščanu mnogo blagá in hišnega orodja in ga pretepal ter mu napósled celó desníco skoraj do dobra odsekal. Mestna gosposka ga je dala zapreti in se posvetovala, kaj naj storí ž njim. V tem pa doide vicedomovo povelje, da morajo jetnika, ker je sluga in podložnik plemičev, vicedoma samega, oddati deželni gosposki. Nato je sklenila mestna gosposka: „Treba je dobro premisliti in véstno preiskavati, če je rana smrtna ali ne.“ Takisto naj se odgovorí deželnemu glavárju ter se ravná po mestnih svoboščinah. [2])

Strogo se je pazilo na to, da se ni teknil nihče, in naj je bil tudi najvišji gospod v deželi, mestnih sódnih pravic. Ko je deželna gosposka kaznovala leta 1612. nekoliko ljudij, ki niso bili njeni podložniki, izvolila je mestna gosposka poslance ter jih takoj poslala v Gradec pritožit se k vladi. [3])

---

[1]) Ta jako zanimivi in za sódne pravice ljubljanske imenitni cesarski odlok do sedaj še ni tiskan. Nahaja se v „Fasc. Miscell“

[2]) Gerichtsprot. 1605.

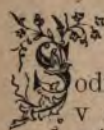
[3]) Gerichtsprot. 1612.

V. Poglavje.

Seje mestnega svéta.

§. 1. Civilno pravo.

Sodniško svojo pravico so zvrševali gospodje svetoválci v sejah, vršečih se v civilnih rečéh na rotovži, v kriminalnih pa na Tranči. Pri tacih je držal mestni sodnik sreberno sódno žezlo v roki.[1] Zanimivo bi bilo védeti, kam se je izgubila ta zanimiva starína. Dasi se je ohranilo obilo sodniških protokolov, iz katerih podám marsikatero zanimivo drobnost, vendar se dá prav težko narisati popolnoma jasno podoba o tem, kako so zvrševali gospodje svetoválci svojo dragoceno sodniško pravico.

Kar se tiče civilnega prava, razločevati nam je dvojne seje: 1.) navadne seje, („Ordinarirechten") in 2.) meščanske seje („Stadtrechten").

a) Navadne seje.

Navadne seje so se vršile na rotovži vsak teden po dvakrat, in sicer ob ponedeljkih in petkih. Ako je pa bil na takšen dan praznik, prestavila se je seja na dan pred njim. Vstajati so morali gospodje svetoválci jako zgodaj; po leti jim je bila dolžnost že ob 6., po zimi pa ob 7. uri biti na rotovži.[2] Če pa je bilo potreba, shajali so se celó po večkrat. Zgodilo se je to n. pr. leta 1552., ko so zborovali

---

[1]) Klun, „Archiv" II. pag. 110—118.
[2]) Gerichtsprot. 1634.

skoraj vsak dan v tednu.[1]) Navzočni so morali biti vsi notranji svetoválci z županom in sodnikom vred; ako je kdo teh odpotoval po svojih trgovskih opravilih, imenovali so namestnika („Bürgermeister“ in „Stadrichteramtsverwalter“.) Ta postava je veljala tako strogo, da se je vršila marsikatera seja pri postelji bolnega župana ali sodnika, kajti, dokler sta bila ta dva dostojanstvenika v mestu, imenovati se ni smel njiju namestnik.[2])

Poleg nótranjih svetoválcev se je morala udeležiti sej takisto polovica zunanjih svetoválcev, torej tudi dvanajst móž. Po cesarjevi želji bi se moralo sniti k vsaki redni seji po petindvajset gospodov, kar pa se ni zgodilo nikdar, kajti vedno jih je nekoliko izostajalo, bodisi, da so bili zadržani po opravkih, bodisi, da se jim ni ljubilo prihajati na rotovž. Svoje dni odstavili so gospodje svetoválci nekega kolego, ker ga ni bilo tri leta k nobeni seji.[3]) Čudno pa je, da so ga volili vkljub temu.

Štiriindvajsetáke so razbirali v sv. Jakopa dan na dve polovici po dvanajst móž, ki sta se vrstili teden za tednom, in sicer je sestavljal župan red, po katerem so se morali ravnati gospodje svetoválci. Leta 1718. ukazalo se je županu, naj skrbí za to, da razvrstí mestne očete tako, da bo med temi dvanajsterimi zunanjimi šest starih in šest mladih, to se pravi: šest že delj v mestnem zastopu sedečih, in šest tacih, ki so šele nedavno dospeli do častí svetoválčeve. Prihajati pa so smeli samó povabljenci, zato je moral župan vsako sejo posebej napovedati in gospode svetoválce k nji vabiti. Dostikrat pa se ti niso zmenili za to. Kadar jim je kazalo in se je šlo za njihovo korist, pridrli so vsi, da so preglasovali nótranje svétovalce, ako je bilo treba.[4])

Strogo se je gledalo na to, da so se izpolnovale formalitete. Leta 1601. je župan ali pozabil, ali ni hotel napovédati seje. Zaradi tega ni bilo nì jednega zunanjega svetoválca na rotovž. Vkljub temu se je seja pričela, toda prej so zaprli rotovž in se posvetovali le o nekaterih najnujnejših stvaréh.[5])

Kar se je tù sklepalo, ostati je moralo za meščane največja skrivnost. Spočetka morebiti te seje niso bile tajne,

[1]) Gerichtsprot. 1552. fol. 159.
[2]) Ibid. 1595.
[3]) Ibid.
[4]) Fasc. 101. Amtsinstructiven.
[5]) Gerichtsprot. 1601. fol. 102

kajti dotični sklep se je storil šele leta 1614. Od takrat se je prebral ta sklep vsako leto o priliki, ko so na nóvo v mestni svét vstopli gospodje svetoválci prisezali uradno svojo prisego. Kdor bi kàj izdal o tem, kar se je v mestnih sejah sklepalo, temu so zažugali, da ga pahnejo iz mestnega zbora. Leta 1634. pa so, kakor se mi zdí, ta sklep nekoliko poóstrili, kajti napretili so izdajalcu tacih skrivnostij, da ga razglasé nepoštenjaka ter ga z bobnom izbobnajo iz mesta za vse večne čáse.[1]) Leta 1709. se je to morebiti že pozabilo, kajti sklenilo se je dné 11. junija, da bodo tistega, naj si je že nótranji ali zunanji, páhnili brez prizanašanja iz svéta, kdor bi izdajal kaj teh skrivnostij direktno ali indirektno, bodisi komur koli; tega ne sme izdati celó nótranjim svetoválcem ne, ki med posvetovanjem niso bili navzočni, bodisi, da jih ni bilo k seji, ali pa so jo morali zapustiti, ker so se obravnavale njih tičóče se stvarí.[2]) Veljal je največ običaj, da se je moral odstraniti vsak svetoválec, ako so prišle stvarí na vrsto, ki so se tikale njega. Stvar je imela to dobro stran, če ne že v resnici, vsaj na videz, da se je sklepalo na ta način brez ozira na interese tega ali ónega svetoválca.

Zastonj so pretíli z óstro kaznijo leta 1605. tistemu, kdor bi izostal. Takoj v prihodnji seji ni bilo videti tretjine.[3])

Popolno število svetoválcev se je sešlo redkokdaj in vse pritožbe meščanov in župana niso mogle temu neredu narediti konca.

V teh sejah so se obravnavale prvič vse mestne stvarí, tičoče se občnega blagostanja vsega mesta; delale so se n. pr. cene za mesó, maslo, slanino in drugo vsakdanje jedílo; sklepalo se je o zgradbah in popravah mestnega zidovja, hiš, mostóv, vodnjákov itd.; vsprejemali so se v službo mestni sluge, oddajale se v najem mestne pristojbine; posvetovalo se, kako postopaj magistrat v ti ali óni stvári nasproti raznim gosposkam, ki so mu kratile njegove pravice itd. V teh sejah so pokladali mestni uradniki, ki so bili ob jednem svetoválci, račune svoje; oglašala pa se je tudi občina, ki je zastopala nekako interese vsega meščanstva proti samovoljnosti ali pritisku gospodov svetoválcev.

Te stvarí, mesta in meščanstva se tičoče, prišle so vselej najprej na vrsto. Kako se je godilo pri teh sejah, o tem

---

[1]) Gerichtsprot. 1634.
[2]) Magistratni akti v fasc. brez številke.
[3]) Gerichtsprot. 1605.

nas poučujejo sódni zapisniki, ki so od prvega do zadnjega vsi jednako osnovani. Njihovo vsebino označuje pač popolnoma natanko napis sodniškega protokola iz leta 1568: „Gerichtsprotokoll, darinnen gemeiner Stadt Laibach berathschlagte fürgenommene Ordnungen und Handlungen auh der Partheien eingebrachte Klagen und Meldungen, darauf ergangene Urtheile, Abschide, so durch mich Vincenz Primussen Strussnig, Stadtschreiber gemeiner Stadt Laibach und der Partheien zu guter Gedachtniss eingeschrieben und gehalten worden vom Jahre 1568. u. 1569.“ („Sodniški protokol, v katerem so zapisani in shranjevani vsi sl. mesta Ljubljane posvetovani in sklenjeni ukazi in vse naredbe, kakor tudi od strank oglašene tožbe in naznanila, in tem sledeče sodbe in odgovori, ktere sem zapisal jaz Vincencij Primož Strusnik, mestni pisár sl. mesta ljubljanskega, strankam v dober spomin leta 1568. in 1569.“)

Ta napis pové vso vsebino in namen, zakaj so se spisali ti protokoli. V prvi vrsti zato, da se je moglo še čez leta in leta zvédeti, kaj se je sklenilo, ali kakšen odgovor se je dal ti ali óni stranki. Ker pa je vpisan v protokole le kratek obseg tožbe in razsodbe ter se je vrhu tega obravnavalo največ ustno, torej ni pričakovati, da bi se našle še kje listíne, ki bi nas do dobra poučile o tem, v kacih oblikah se je sukalo ljubljansko civilno sodišče. Najbrž se ni nič razlikovalo od sodniških oblik nemških mest tistega časa, toda to stvar natančneje preiskati, prepuščam kompetentnemu juristu.

Pri vsaki teh 104 sej v letu prišle so torej najprej na vrsto stvarí, ki so se tikale mesta samega in njegovega blagostanja. Kot stolno mesto je imela Ljubljana tudi določevati, zlasti v trgovskih stvaréh drugih mest. Leta 1658. prosili so n. pr. Novomeščanje, naj bi jim vicedom, oziroma cesar dovolil, obhajati še jeden, torej dva sejma v letu. Vicedom je oddal to prošnjo Ljubljančanom v pretres, naj se izrekó o nji. Ker se niso bali, da bi jim ta dva sejma škodovala, pritrdili so prošnji Novomeščanov. [1])

Kadar so se potegovali kranjski trgovci, ne le iz Ljubljane ampak tudi iz drugih mest, za svoje trgovske pravice, ki so jim jih kratili plemiči, če so le mogli, bila je vselej Ljubljana njihov vodnik. Védeli so, da brez nje ne opravijo ničesa. Nasprotno pa so tudi ljubljanski trgovci sklicali trgovce vse Kranjske na noge, ako so bili prisiljeni varovati

---

[1]) Gerichtsprot. 1658. fol. 49.

svoje pravice, pa se jim je zdelo, da bi utegnilo koristiti, ko bi tako pritožbo poslali cesarju v imenu vsega kranjskega trgovstva. Dostikrat celó drugim kranjskim mestom ni ugajalo, kar so Ljubljančani zahtevali, a morali so se ravnati po njihovi želji. Čuli bomo še, da so v dolgotrajni trgovski borbi plemiči cesarju dokazali, kak tiran je Ljubljana, in da morajo trgovci vse dežele plesati, kakor jim ona gode.

Kar pa se tiče zgolj ljubljanskih stvarij, niso delale one našim prednikom Bog vé kacih pregláyic, opravkov so imeli takrat še jako malo. Recimo, da so protokoli natančni in da ni izpuščen nì jeden sklep, ki ga je storil mestni zastop, kar se tiče javnega blagostanja, ter si poglejmo vse njegove sklepe, n. pr. leta 1660.

Petek, 2. dné januvarja 1660. leta, ko je voščil gospod župan vsemu slavnemu magistratu novo leto, oddale so se po lepi stari navadi nekatere mestne službe:

Mestni vratárji: pri Špitalskih vratih, Ivan Decleŭa;[1]) pri Samostanskih vratih, Primož Sehupl; pri vratih na Starem trgu, Jurij Khranikh; pri Nemških vratih, Andrej Soua; pri Vicedomskih, Mihael Endtriss.

Mestni stražniki (Scharwächter): Mihael Zierman, Jernej Zerpoll, Simon Spiller, Andrej Lauritsch, Matevž Hotscheŭar, Vincencij Sasserekh, Miklauž Khlein, Friderik Sauermann, Matevž (Mattheusch) Taschkhar, Pavle Rauch, Ivan Pottokhar, Matija Tyra, Gabriel Püchler, Urh Schottlender.

Gospod župan jih je opomínjal, naj bodo jako pridni, točni, trezni, miroljubni in zlasti skromni, ko bodo žito mérili.

Vinski mérci (Weinmesser): Jurij Srakhar, Marko Thome, Matevž Seyz, Lorenc Pavlin. Porok zánje: Herr.

Mera solí (Salzmass): Suzana Ilanin, Marija Tüttman(in), Katra (Cathra) Rebidin, Elizabeta Smrekherin. Porok zánje: Gospod Josip Bolio.

Mérci platna (Leinwandmesser): Jurij Mustar; porok zánj: gospod Ludvik Schönlebl.

Mojster vage (Wagmeister): Adam Burger; porok zánj: gospod Dijoniz Neuriser. Opozarjal ga je magistrat, naj bo véstno vodil račune in pošiljal slavnemu magistratu pristojbine, ako bi se utegnilo pripeljati skozi mesto veliko žita ali kufra.

---

[1]) Imena pišem tako, kakor se nahajajo v sódnih protokolih.

Kruhár (Brodhütter): Jurij Srakhar; porok zánj: Herr.

Pazniki pri mestnih vratih (Thorwächter): pri Špitalskih vratih: Jakop Gaber in Gašpar Hudnikh; pri Samostanskih: Jurij Müller in Tomaž Beyr: na Starem Trgu: Jurij Graiil in Boštian Marintschitsch; pri Nemških: Jakop Thome; pri Vicedomskih: Gašpar Verlich.

Vratárja pri Vodnih vratih: Jurij Schnell in Jurij Mattay.

Mestni oskrbník (Stadtamtmann): Matija Thurkh.

Odpovesta se mestna blagajničarja: Gospod Ivan Dolnitscher in gospod Grega Staudacher sta se odpovedala svojemu to minulo leto oskrbovanemu blagajničarstvu in prosila, naj se jima ne jemlje za zlò, če je čutil kdo, da nista bila dovolj pridna. Namestu njiju naj bi se izvolila druga dva.

Po ti odpóvedi imenovanih gospodov blagajničarjev se je zahvalil gospod župan za njiju poslovanje ter ja opozarjal, naj se podasta dobre volje, ako bi bila izvoljena zopet z večino glasóv. Zagotavljal jima je naklonjenost in podporo magistratovo tudi v prihodnje.

Potem se je volilo in so se pobrali glasovi. Izvoljena sta bila z večino nótranjega in zunajnega svéta zopet imenovana dva ter bila potrjena tudi za to leto v njiju poslovanji.

2.) Ponedeljek 5. januvarja.

Danes so prisegli novi uradniki; kakor po navadi odobrili so se tudi njihovi poroki.

Darila za novo leto: V dar je dobil:

Gospod D. Hieronim Agnelati 4 cekine v zlatu	14	gld.	13	kr.	1	vin.
Mihael Zinser, mestni kancelijski ekspeditor	32	„	—	„		
Gospod Jurij Seraunitsch . . .	5	„	—	„		
Postilijon	1	„	—	„		
Sikst Schaffer, bukvovez za koledarje, (ki jih je podaril mestnim očetom. Pis.)	38	„	—	„		
Mestni godci	10	„	—	„		
Služabnik na rotovži (Rathsdiener)	10	„	—	„		
Nadzornik na trgu (Marktrichter)	4	„	—	„		
Paznik pri Špitalskih vratih .	2	„	—	„		
„ „ Samostanskih „ . .	2	„	—	„		
„ „ Karlovških „ . .	2	„	—	„		

Paznik pri Nemških vratih	1	gld.	—	kr.
„ „ Meščanskem bastijonu . .	1	„	30	„
„ v Stolpu (na Grádu)	1	„	—	„
„ pri Vicedomskih vratih . . .	1	„	—	„
Tesárji	2	„	30	„
Andrej Schorga in Jurij Voltschackh za deset pečij opeke	20	„	—	„
Gozdarski hlapci v Zgornjem gozdu .	3	„	—	„
„ „ „ Spodnjem „ .	2	„	—	„
Mestni oskrbnik	1	„	20	„
Baltazar Gümbrer, učitelj	3	„	—	„
Ivan Fider (najbrž tudi učitelj) . . .	6	„	—	„
Ivan Comissario (učitelj)	4	„	—	„
Friderik Pistorio, (učitelj pri sv. Miklavži)	3	„	—	„
Beraški strahóvi (Bettelvögte) . . .	2	„	—	„
Mestni seli (Stadtpotten)	2	„	—	„

3.) Ponedeljek 23. februvarja.

„Provisores sanitatis“ (reditelji naredbam proti kugi) bili so imenovani: J. Bosio, Strenner, Piskhon, Dolnitscher (vsi štirje so bili nótranji svetoválci).

4.) Dné 5. aprila.

Gospod župan izjavlja, da je prišel te dni k njemu od dežélne gosposke s patenti poslan sèl, da se je presvetla cesaróst odločila vsprejeti poklonstvo (Erbhuldigung) prihodnjega 12. dné julija. Zaradi tega se bo še treba lotiti mnogih priprav. Sklenilo se je, da se preskrbí gospod blagajničar med drugim zlasti z nekaterimi centi smodnika za topóve in puške. Kar se pa tiče vsega druzega, pripravi naj to mestni oskrbnik gospod Ludvig Schönlebl.

5.) Dné 14. majnika.

Gospod župan izjavlja, da je došel od dežélnega glavárja cesarski odlok, da so imeli pri prejšnjih poklanjanjih mesta in trgi svojo klop (svoje sedeže pri banketu. Pis.), da pa se je to pri poslednjem poklonstvu odpravilo, kar pa se znova zahteva. Kaj je v tem storiti?

Dalje pravi, da ga je opozoril dežélni glavár na to, naj bi se odstranil stari, ves razbiti vodnják na Vélikem trgu in se vsaj začasno napravile kamenite stópnice ter se postavila srednja sôha.

Dalje svetuje, naj se uradnikom, ki so zaostali z računi, pošljejo strogi dekreti, ker bi se sicer, ako ne položé takoj računov, zahtevale od njih obresti od zaostanka.

6.) Dné 4. junija.

Volitev špitalskega mojstra.

7.) Dné 11. junija.

Včeraj, to je 10 dné junija, podalo se je z gospodom županom nekoliko gospodov svetoválcev k zeló razpadenemu mlinu kolezijskemu. Oglédali so ga natanko ter sklenili sezidati hišico, za katero je obljubil plačevati Baltazar Haloza po 10 gld. najémščine na leto.

8.) Dné 9. julija.

Izvoli in potrdi se bivši župan.

9.) Dné 25. julija.

Volitev vsega mestnega zastopa. (Ker že vęmo, kako se je to vršilo, nečem ponavljati znanih stvarij.)

10.) Dné 27. julija.

Izvanredna seja zaradi prihoda Njega cesarósti.

Ukreníło se je, da pôšlji magistrat k vsem pekárjem oglednike, kateri naj popišejo, koliko imajo pšeníce. Ukaže naj se pekárjem, da se potrudijo, pêči o navzočnosti cesarjevi kruh kolikor môči najlepše („auf das seüberist zu pachen"). Za ta pôsel sta imenovana gospoda Schwizer in Staudacher.

Takisto pôšlji magistrat oglédat, koliko je v mestu vina. Ta skrb se nalôži gospodu Juriju pl. Wesekhu in Juriju Jerlichu.

Z vsem drugim se je treba popolnoma preskrbeti, da ne bo nobene sile.

Cesarski dar, (ki ga je poklonila Ljubljana cesarju):

Trije jarmi pitanih volóv.

Šešt tovórov laškega vina.

Dvanajst sódov dolénjca.

Sto starov ovsa. („Star" so štirje merniki.)

Potem so sklenili gospodje nótranjega svéta, da bodo prišli vsi njegovi udje k prihodu cesárja v jednakih lepih oblekah in sicer od črnega žameta. Ti troški pa naj se pokrijejo iz tistega denarja, ki ga je še dolžán bivši dacar (Zapfenmass-Einnehmer) g. Dionizij Neuriser.

11.) Dné 30. julija.

Danes so prisegli vsi novi gospodje zunanjega svéta po stari navadi.

Potlej je prečital mestni sindik sklep z leta 1614., v katerem se prepoveduje gospodom svetoválcem, bodisi kar koli od tega izdati, kar se je govorilo v sejah; kdor se proti

temu sklepu pregreší, pahnili ga bodo iz zbora. Gospod župan je pokladal gospodom svetoválcem to na srce ter jih opozarjal na napretene kazni.

Uradniki:

Mesovna ogledníka (Fleischbeschauer):

Gospod Jakob Seuller, Gospod Luka Strener, } nótranja svetoválca.
Gospod Ivan Plankh, Gospod Andrej Zwekh, } zunanja svetoválca.

Tehtarji kruha (Brottweger):

Gospod Ivan Gaianzell, Gospod Jurij pl. Wesekh, } nótranja svetoválca.
Gospod Gregor Staudacher, Gospod Gregor Jerlich, } zunanja svetoválca.

Komisarji zádrugam:

Gospod Dominik Brogioll, Gospod Josip Bosio, } nótranja svetoválca.
Gospod Karol Schwizer, Gospod Tomaž Stegar, } zunanja svetoválca.

Nadzorniki dimnikov na Vélikem trgu:

Jurij Schneider, suknár, Baltazar Gumbrer, } občinska možá.

Nadzorniki dimnikov na Starem trgu:

Ivan Filip Wagner, Feliks Wrezl, ostrógar, } občinska možá.

Nadzorniki dimnikov na Novem trgu:

Daniel Schilling, krojáč, Francesco di Franceschi, } občinska možá.

Nadzorniki dimnikov na predmestji:

Mihael Russ, Andrej Novak, usnjár, } občinska možá.

12.) Dné 30. decembra.

Gospod župan izjavlja, da prosi škof Vaccano, naj se oprostita hiši, kateri je prezidal v jedno in katerih jedna je bila že prej prosta mestnega davka in mestne jurisdikcije.

Sklenilo se je, naj skliče gospod župan vse svetoválce in še občino, da se zvé, ali privoli v prošnjo gospoda škofa ali ne.

Potem se je ukrenílo jednoglasno: Če vloží njihova grofovska ekscelencija pri sl. dežélni gosposki kapital, čegar obresti bodo tólike, kakor znašajo davki, ki jih izgubode mesto od teh dveh hiš, Taufrerjeve in Pučorjeve, pôtlej se privóli v njegovo zahtevo, toda sicer se mu odbije prošnja.

Dalje so sklenili gori omenjeni gospodje, oziroma magistrat, záse in za svoje potomce jednoglasno in nepreklicno, da se ne bo smel oprostiti odsléj nikdo, čegar hiša ali zemljišče spada pod ljubljansko mesto.

Na zadnji stráni tega protokola se nahaja še kratko poročílo, kako se je udeležil magistrat in kako meščanje svečanosti o prihodu cesarja Leopolda I. „O prihodu najvišje rimske cesarósti Leopolda I., dné 13. septembra letošnjega leta, je stopilo vse meščanstvo v orožje in sicer v treh različnih skadronih; zategadelj so se nakupile nalašč za to slovesnost čisto nove zastávice in se je dala napraviti oficirjem navadna oprava („die gewöhnliche Liberé"). Od teh je stal jeden na Vélicem trgu, drugi pred dežélno hišo, tretji pred Vicedomskimi vrati z gospodi nótranjimi svetoválci lepó tja postavljen. In ko se je bližala cesaróst mestu, ogovoril jo je tedanji župan gospod Ivan Rerinberg z lepim ogovorom („mit einer zierlichen Redt"). Njegov uvod je bil óni izrek Julija Cezarja: Veni, vidi, vici, ki pa ga je na dolgo razprédel. Župan je oddal potem mestne ključe na žametasti blazini, predstavil vse meščanstvo kot najudanejše podložnike ter jih s vsem spoštovanjem priporočil cesárskemu varstvu in pokroviteljstvu. Vsak svetoválec je pôtlej poljubil cesárju roko z najveselejšim srcem.[1]) Pod zeló dragocenim nébom so spremili gospodje svetoválci cesarja pri Vicedomskih vratih pred dežélno hišo, čez most na Véliki trg in v cerkev sv. Miklavža, kjer se je zapel Vsemogočnemu v čast in hvalo navadni „Te Deum laudamus". Cesar se je podal potem v škofovo palačo, odmenjeno mu za bivališče;

---

[1]) Gerichtsprotokoll, 1660. fol. 186: „dero allergnadigste Hand (wurde) von einem jeden des Raths allerunterthänigst und mit höchster Herzens-Consolation und Gemüts-Vergnügung deosculirt."

tù je stražil jeden oddelek meščanstva po nôči in po dnevu v podobi garde."

Jako dosti opravka torej ta del sej magistratu ni dajal. V drugem delu se je bavil s tožbámi meščanov, katerih ni manjkalo nikoli. Pred magistrat so prihajali meščanje z vsemi tacimi tožbami, kakeršne rešéva dandanes delegirano in dežélno sodišče skupaj. Na kaj so se opirali gospodje svetoválci rešujé tožbe meščanov, mi je težko povédati, najbrž pa je sodil vsakdo po vésti svoji, brez propisov in po običajnem pravu. Kdor ni bil z odlokom magistratovim zadovoljen, pritožil se je lehko pri višji instanci, pri vicedomatu ali celó pri cesarji sámem.

Poleg tožníkov pa je prihajalo pred magistrat tudi obilo prosilcev, ki so molédovali za to in óno. Največkrat so se oglašali davkoplačevalci, češ, da jim je naprtil magistrat previsok davek, ki ga nikakor ne morejo več zmagovati. Priznati se mora, da je imel magistrat jako mehko srce, kajti malokateri se je zatekel k njemu, da bi mu ne pregledal zaostalega davka za nekoliko let. Dozdevati se hoče, da so se zanašali na to mehkosrčnost magistratovo tudi podjetniki, ki so vzeli to ali óno mestno pristojbino v najem. Četudi se jim je takrat, ko so prosili, naj se jim dá v najem, zdela najemščina morebiti previsoka, vendar jih to ni oplašilo, kajti védeli so, da jim magistrat težko prošnjo odbije, ako se oglasijo tekom leta za znižanje obétane vsote.

Odkar je imel magistrat lastni opekárni (Ziegelofen), razdal je mnogo tù žgane opeke meščanom, zlasti rad jo je daroval redóvom, samostanom in cerkvàm. Veliko veliko opeke, od katere so zgradili bosonogi menihi, diskalcejati, avguštini, frančiškani in nune reda sv. Klare svoje samostane in cerkvé, podaril jim je magistrat, ki se je vsak čas izkazoval podpiratelja duhovsčini. Tudi drugi so prejeli od njega marsikatere milosti. Podpiral je ubožane meščane, dijake, ki so odhajali na visoke šole, dekleta, ki so se možíla, novomašnike, ki so naznanjali magistratu, kdaj in kje bodo peli novo mašo ter ga vabili nánjo. Nikoli se ni objavilo v mestnem zboru tako vabílo, da bi se ne podarilo prosilcu nekoliko krón. Magistratu so pošiljali često vabíla ženini in neveste ali njihovi očetje. Če so bili z mestom le kdaj v kaki zvezi, bodisi advokatje, medicini, bivši duhovniki itd., gotovo jim je dal magistrat kako daríla.

Ali sitnosti so mu delale zádruge rokodelcev in obrtnikov. Malokatera seja je minula, da se ni oglasil jeden ali drug mojster, češ, njegovi drúgi mu kratijo meščánske pra-

vice, ker mu ne dovoljujejo poleg tega, da je izpolnil vse pogoje, ki jih mora izpolniti mojster, zvrševati njegovega rokodelstva in posla tako, kakor želí sam. Če rečemo, da so bili v tem oziru pekárji, mesárji in krojáči vedno najbolj na preži, kje bi zagrabili kakega drúga, ki jim prestréza zaslúžek in dobiček pred rokami, ne povémo s tem, da bi bile zádruge skromnejše. Sicer pa o zádrugah nanese beseda na odločenem kraji nekoliko obširneje.

Poleg tega, da je sodil, bil je magistrat tudi policijski urad, ki je skrbel za red in varnost v mestu, ker v teh sejah so se obravnavale vse naprave, ki so se potem po mestu z bóbnom razglašale.

b) Slovesne meščánske seje (Stadtrechten).

Dasitudi so se skoraj v vseh sejah razsojale in reševale tožbe meščanov, vendar je bilo mnogo sej, v katerih se niso bavili mestni očetje z nobeno sodniško stvarjó. Leta 1541. je prosil neki meščan Jakob Kaiser magistrat, naj poskrbí, da dobode svoje plačilo; a ta mu je odgovoril: „Ker sl. magistrat ne obravnava danes ničesa sodniškega, ne vé prosilcu odgovoriti. Ima li kàj pravnega iskati, storí naj to, kakor treba.“ — („Dieweil ein ehrsamer Magistrat anheute nichts gerichtliches verhandelt, deshalb weiss man ihm keine Antwort zu geben. Hat er etwas rechtliches zu suchen, so mag er solches thun, wie recht ist.“ [1])

Najvažnejše seje so imele posebno ime; nazivale so se „Stadtrechten“, ki smo jih že omenjali, ko smo dejali, da so se vsprejemali pri teh slovesnih sejah novi meščanje, vrhu tega pa se prodajale in prepisovale hiše. Nobena hiša se ni mogla prodati in prepisati, ako ni te stvarí magistrat prej dobro prerešetal. Ko je prodajalec naznanil, da meni prodati hišo, pozval je magistrat vse tiste, ki so imeli kàj dolgá na hiši, naj se oglasijo. Dokler ni bila hiša čista, oddati se ni mogla drugemu lastníku. Ali, da se je védelo, kdaj bodo te najvažnejše seje (Stadtrechten), razbóbnale so se po mestu, kar se za druge seje ni zgodilo. Nihče se ni mogel izgovarjati, da ni védel, kdaj se bodo vršile.

V 15. in 16. stoletji je bilo ukazano shajati se k tacim sejam vsakih 14 dnij, in še leta 1595. okaral je nadvojvoda Maksimilijan ljubljansko gospôdo, da se ne ravná po ti zapóvedi. Ker so pri odlašanji teh najvažnejših sej trpele vdove in sirote, upníki in zlasti tujci, ki so iskali pri mest-

---

[1]) Gerichtsprot. 1541. Erichtag 22. Febr. 1541.

nem zastopu pravice, ukazal je nadvojvoda, naj se „Stadtrechten“ vršé točno na vsacih 14 dnij. Tujcev naj ne preobkladajo s prevelikimi troški ter ne odlašajo njihovih tožeb od tedna do tedna. Nekatere tožnike je magistrat tako dolgo odrival, da so obupali in rajši popustili tožbo in pravico svojo, kakor da bi imeli vedno nove troške za pravdo. Nekaj tacega je izkusil neki benečanski trgovec konec 16. stoletja, ki se je tožaril z nekim Ljubljančanom zaradi 2000 gld. dolgih 15 let. Napósled pa je mož obupal, da se mu stori pravica, zato je izročil pravdo svojo jezuvitom, ki so védeli stvar prijeti odločneje in od druge strani. Tekom jednega leta so imeli ves denar v rokah svojih.[1])

Zategadelj je razglásil župan mestnemu svétu, da se imajo vršiti meščanske seje vsacih 14 dnij, a zanimivo je, da ni o cesarju zinil ni besede, ampak celó dejal, da objavlja to iz svojega nagiba.

Pri tem pa ni ostalo dolgo. Že leta 1612. čitamo v sodníških protokolih, da se je storil ukrep, sklicavati te seje samó po dvakrat v letu in sicer prvi in tretji ponedeljek v postu.[2])

Po srednjeveški navadi so se gostili naši predniki o vseh ne ravno vsakdanjih in četudi vsako leto ponavljajočih se prilikah. Godilo se je to tudi pri „mestnih slovesnih sejah.“ K takemu obedu je moral povabiti mestni sodnik vse gospode svetovalce in ta obed plačati iz svojega žepa. Prej, ko so se te seje vršile večkrat v letu (in bi se bile morale celo na vsacih 14 dnij, ako bi se bili ravnali vestno po ukazih dežélnih knezov), bila je to za sodnika jako velika teža, če je bil obed sploh takrat v navadi. Od leta 1634. prirediti je moral samó po dva obeda. Napósled pa se je še to zdelo preveč in leta 1660. je predlagal župan, naj bi se obedovalo le po jedenkrat. Ker sta se te dve seji vršili vselej le o postu, torej v času, ki se je za bankete in hrumeče obede zdel najneugodnejši, spotikala se je nad njimi zlasti duhovščina, pa tudi meščanje. Da se ustreže vsem, zlasti mestnemu sodniku, svetoval je župan, naj se odpravi ta nepotrebna potrata, in da se obeduje le po jedenkrat. Mestni svèt je res vsprejel tudi njegov predlog, zlasti z ozirom na to, da se mestnemu sodniku s tem ne jemlje nič njegovih pravic in privilegij.[3])

---

[1]) Historia Seminarii.
[2]) Gerichtsprot. 16'2.
[3]) Gerichtsprot. 1660.

c) Prokuratorji.

Pravdajoči se meščanje so se zatekali, kakor dandanes že v 16. stoletji k advokatom, ki so jih nazivali prokuratorje. Ti ljudje niso bili mestni, ampak dežélni gosposki podložni, kar se je sicer že povédalo.

Advokatje, ki so prestali doktorske izpite, nazivali so se poplemčene osebe („nobilitierte Personen") ter v pravnih ozirih imeli tiste pravice, kakor plemiči sami. Dežélski gosposki biti podložen, menim, bilo je čestneje, kakor pa mestni. A bodisi že kakor koli, advokatje so se navzeli od plemstva toliko ošabnosti in brezobzirnosti, da jih sredi 16. stoletja mestna gosposka zaradi njihovega razžaljivega vedenja pred sodstvom že kar več prestajati ni mogla. Bila je prisiljena, prepovedati jim vstop v sodníške sobe. V neki listíni, ki ne nosi sicer nobene letne številke, ki pa jo prisojam, sodeč po pisavi in obliki črk, sredini 16. stoletja, čita se, da so ti doktorji marsikterikrat zasmehovali mestno sodíšče ter delali strankam silo, zaradi česar jih je morala mestna gosposka odpraviti. [1])

A po nekoliko je pripomogla k temu tudi dežélna gosposka; prokuratorji so opravljali namreč tudi pri dežélni gosposki advokatske pôsle. Leta 1545., torej tačas, ko je izdajala Ljubljana tisočák za tisočákom za utrditev svojo, sprla se je z dežélno gosposko pač zato, ker so stanovi odtegnili mestu denarno podporo, ki so mu jo dajali dotléj. Najbrž se je zdela okoli srede 16. stoletja Ljubljana gospôdi že dovolj utrjena; jela se je braniti in delala meščanom težave, ko so terjali od cesárja samega iz dežélne blagajnice prisojeno jim podporo. Prepir se je vnel, če prej ne, gotovo vendar že leta 1545. Ali cesar se je potegnil za Ljubljančane in gospôda jim je morala izplačati določeno vsoto. Kmalu potem, leta 1552. pa se je zopet uprla. Ljubljančanje so potrošili v zidanje mestnega ozidja 980 gld., katerih pa dežélna gosposka nikakor ni hotéla priznati in jih tudi ne izplačati. Mestni zbor je sklenil podati se k vicedomu zaradi ónih 2000 gld., katere je ukazal cesar plačati iz dežélne blagajnice. [2])

Zaradi tega prepira so prepovédali stanóvi leta 1545. doktorjem Tschaullu, Lovrencu Sengsenschmidtu in Gasperiniju zahajati na rotovž, razven, če bi zastopali kakega ple-

[1]) Fasc. Miscell.
[2]) Gerichtstprot. 1552. fol. 122.

miča. Ako ne bi ubogali, zažugali so jim, da jim bodo ustavili plačo ter jih vrhu tega še kaznovali.

Mestno gosposko so stanóvi sicer s to prepóvedjo spravili v slabo voljo, a ker so jim advokatje že samí presédali, sklenila je, da ne pustí odsléj dalje nobenega advokata več na rotovž. [1])

A kaj naj storé meščanje, nevéšči prava in sodníških običajev?

Mestna gosposka je izumela jako razumno pot, ki bi bila tudi danes za marsikoga pravdanja željnega jako koristna. Ukazala je: Tisti, ki ni toliko izurjen, da bi mogel sam tožbo svojo zastopati, obračaj se do kacega nótranjega ali zunanjega svetoválca. Ta bodi njegov zastopnik.

Poprošeni nótranji ali zunanji svetoválec je bil torej zaščitnik in advokat pravdajočega se meščana. A kmalu so spoznali, da to ni prava pot, in res le malo mesecev potem nahajamo ravno tiste advokate zopet na rotovži zastopnike meščanov [2]); če pa jih je dežélna gosposka tudi kaznovala, kakor jim je pretíla, ni povédano. Ako pa je to storila in so izgubili advokatje rajši službo pri dežélni gosposki, povzemljemo iz tega lehko, da so bili zaslužki pri mestnem sodíšči veliko boljši.

Da so se advokatje sedaj, ko so videli, da mesto brez njih ne more izhajati, vedli na rotovži še oblastneje in še bolj razžaljivo, kakor prej, to je stvar, ki je ni potreba še posebej zatrjevati. Mestna gosposka si je morala kako pomagati. In res, dve leti zatem, dné 15. februvarja 1547., prečital se je mestnemu zboru novi načrt, kako naj se postopa odslej z advokati. Ona prej omenjena „Procuratorenordnung“ brez letne številke je najbrž ta v mestnem zboru prečitani načrt.

---

[1]) Gerichtsprot. 1545. „Meine Herren“ (piše mestni pisár, ki v protokolih gospodov svetoválcev, v 16. stoletji, nikoli drugače ne imenuje.) „Meine Herren haben anheut (dné 7. sept.) mit einhelligen Rathe vorgebracht und beschlossen, dieweil eine ehrsame Landschaft ohne alle sonder ursache der gemeinen Stadt zu Widerdruss (Verdruss) und allein des Stadtzwingers halber dem Dr. Tschaulle, Lorenz Sengsenschmidt und Casparini vor das auf dem Rathhause auser Landleuten zu handeln und procurieren bei Verlierung ihrer Provision und Strafe verboten und so man findet in allen, dass sie den Partheien und gemeiner Stadt vielmehr in allen Handlungen schädlich als nützlich, demnach so ist, ein ehrsamer Magistrat sammt den Vierunzwanzigern (dafür), dass hinfür keine Parthei mit einigen Procuratoren nicht mehr vorkommen, noch sich von diesen gebrauchen lasse.“

[2]) Ibid.

Ta novosodniški red je izdelal župan na povelje cesárjevo, deželnega glavárja, njegovega namestnika in vicedoma, cesárskega svetoválca.

Po tem novem sodníškem redu so bili prokuratorji ali advokatje principijelno sicer odpravljeni, vendar se jim vstop v mestno dvorano ni brezpogojno odbijal in prepovedoval; če so jih meščanje naprosili, smeli so priti, in sicer zato, „da bi se kdo pri tem slavnem sodíšči ne pritožil, da se mu je zgodila krivica zaradi mestnega blagostanja („dass sich nicht jemand vor diesem löblichen Gerichte beschweren möge, das er der gemeinen Stadt halber verkürtzt worden.“)

A da se jih mestni očetje vendar vsaj po nekoliko ubranijo, ukrenili so tako-le:

Pred vsako pravdo, ki jo je hotel kdo pričeti, moral je tožitelj prej poskusiti, kako bi se mogel s svojim nasprotnikom z lepa pogoditi. Ukazovalo se je, naj vzemó to stvar v róke najprej dobri sosedje, prijatelji ali druge osebe, ki so bile na dobrem glásu. Če se po ti poti ni posrečilo nasprotnika pogoditi, priti se je moralo s tožbo k županu, sodniku in k gospodom svetoválcem ter ob jednem povédati, kdo je uzrok, da se stvar ne dá poravnati z lepa. Gospodje svetoválci pretresovali so potem stvar z vso vestnostjo ter dali napósled strankama dober svét, kaj naj storite, kaj mislijo o njiju pravdi in kakšen konec bode imela, če je ženete še dalje. Napósled je poskusil mestni sodnik še jedenkrat tožitelja in toženca speljati na pravo pot, da se pobotata. Ako tudi to sredstvo ni pomagalo, moral se je pustiti pravdi njen tek. Vendar strogo je bilo ukazano, nobene pravde ne vsprejeti, ako ni storila vse te ravnokar popisane poti.

Da bi te pristujene ljudí tiščali kolikor môči stráni od rotovža, zastopati je smel tožbo vsak pošten in neobrekovan človek, naj si je bil meščan ali ne, celó tujcem iz drugih mest je bil dovoljen vstop na rotovž. Tako zeló se je mestna gosposka malokdaj ali pa nikoli zatajila sámo sebe. Advokatje so morali biti sila pristujeni.

Popolnoma izključili jih pa vendar niso, kajti meščan, ki ni hotel nobenega svéta poslušati in se ni dal nikakor pobotati, imel je pravico priti z advokatom pred sodíšče; a le-tí so morali storiti sveto prisego na evangelij (godilo se je to o protestantški dôbi,) da se bodo ravnali po vseh sodníških zakonih ter da bodo zastopali ubožce z ravno tistim srcem, kakor bogatine. Priseči so morali, da zastopajo stranke v tistem rédu, v katerem se bodo oglašale pri njih. Obljubiti so morali, da branijo vse klijente svoje jednako véstno

in se ne dali preslepiti nì po prijateljskih ozirih, nì z denarjem, da se torej ne bodo dali podkupiti, da ne bodo odrivali in odlašali pravd v škodo svojih strank.

Prepovédano jim je bilo, nasprotnim strankam izdajati skrivnosti, ki jih jim je zaupala ali njihova stranka sáma, ali katerim so prišli po svojem spoznanji na sled. Zavezati so se morali, da bodo izjavljali vse, kar bi utegnilo hasniti njihovim strankam, pošteno in po svojih najboljših močéh; da ne bodo nikdar ničesa zinili proti sodíšči in starim hvalevrednim navadam ljubljankega mesta; da ne bodo stvarí zasukavali in jih napačno razlagali. Izpuščati bodo morali vse razžaljive ali psovalne besede, razven, če jih je pravda sáma prinesla s seboj. Jedno in tisto stvar večkrat ponavljati je bilo prepovédano. Prokuratorji naj ostajajo pri stvári, naj se izražajo kolikor največ mogoče kratko ter naj se varujejo, zlasti v zaključnem spisu (Schlusschrift) ponavljánj.

Strogo se jim je zabíčilo sodíšče in sodníško osobje spoštovati in nikdar ne pozabljati, da morajo pravdo, ki so jo pričeli, tudi zvršiti, ne pa je popustiti, kadar bi se jim zdelo. Strankam naj svétujejo od neutemeljene pravde odstopiti, zlasti pa naj pazijo, da ne bodo nikoli nobene tožbe oglasili, ki bi bila proti javnemu pravu, proti svoboščinam in starim navadam mesta ljubljanskega.

A tudi za stranke se je zdelal pravílnik, po katerem naj se ravnajo odsléj. Nobena stranka nima smeti oddajati pravde svoje več kakor jednemu prokuratorju ter ne bo smela zaprečiti, da bi tudi druge stranke dobile zagovornike. Da bi se tudi ubožcem storila pravica, zato naj magistrat ostró pazi na to, da ne bo terjal od njih, predno se pravda konča, nihče sodníških troškov, niti prokuratorji, niti mestni pisár, niti sodíšče samó. Zgolj zavoljo svoje révščine ne trpì škode nihče. Dolgotrajnih pravd naj se meščanje ogibajo kolikor môči. Tudi njim so psovke in razžaljenja prepovédana. Naj se je pa vendar kaka stranka proti temu pregrešíla in jela pred sodíščem psovati, ne dobí nasprotna stranka s tem nobene pravice, postopati takisto. Bogokletstvo pa je prepovédano v vseh slučajih. [1])

Temu prokuratorskemu rédu je še dodána zanimiva cena, po koliko se sme zahtevati za posamezne advokatske spise. Za prvo tožbo so smeli zahtevati po 6, po 8, do po 15 kr., toda ravnala se je ta taksa po velikosti tožbe. Za drugo in tretjo tožbo, („da man nicht in Antwort erscheint“) za

---

[1]) Fasc. štev. 264.

spis, s katerim se je zahteval birič za rubežen, za oglasíla, za prodájo, za rubežni spis itd. plačevalo se je advokatom po 4 kr. „In einer Hauptsache in peremptoriis," služil je advokat po 12, po 15, po 20, po 32, po 40 kr., nikoli pa ne nad 1 gld. Prizív (Appelationsschrift), dajal mu je pravico, zahtevati po 32—40 kr., če pa je stvar bila „eine Hauptsache", po jeden cel goldinar.[1])

§. 2. Kriminalno pravo.

Zagotovljeno je, da so ljubljanski meščanje sodili zločince do leta 1514. brez kacega meríla, brez paragrafov, ampak zgolj po svoji vésti. Imenovanega leta je izdal cesar Maksimilijan prvič sodovník (Gerichtsordnung), po katerem so se Ljubljančanje ravnali odslej, v krvavem sodstvu. Pisal je: „Od starodavnih časov se že opravlja v naši Ljubljani krvavo sodstvo z vélicimi troški. O zločincih razsoja sodnik sam zgolj po svoji vésti, brez jasne in natanko določene postave. Pritem pa dosti zločinov ne pride na dan; sodniki dvojijo, kako naj bi sodili, zaradi česar se je ugnezdilo mnogo razvad." [2]) Da se ti nedostatki odpravijo, razglasil je Maksimilijan leta 1514. prvi sodovník za zločince.

Kaj pa naj se zmatra za zločin, o tem v privilegiji še ni povédano, pač pa v sodovníku, ki ga je objavil leta 1535. kralj Ferdinand I. Za zločinca je razglasil vsacega:

1.) Kdor bi preklinjal Bogá, njegove svete ude, njegovo čast, njegovo mučeništvo ali Mater božjo.

2.) Kdor bi usmrtil ali izdal cesarja, kralja, kneza ali svojega gospoda, ako bi se mu proti prisegi izneveril ali kdor bi se predrznil našuntati upor proti svoji gosposki ali svojim predstojnikom.

3.) Kdor bi usmrtil ali ubil koga.

4.) Kdor bi pretépal starše svoje.

5.) Kdor bi se sam usmrtil. (Najbrž so po tedanjih nazorih tudi takšnega mrtveca še kaznovali.)

6.) Kdor bi poslal komu pretilno pismo, napadel ga, delal mu silo ali ga požgál.

7.) Kdor bi koga ostrupil ali mu ukradel otroka.

8.) Kdor bi ponarejal denar, izdajal za zlató in srebró njima podobne kovíne, prodajal ponarejena draga kamena za-

---

[1]) Fasc. štev. 264.

[2]) Klun, „Dipl. Carn.", pag. 61.

prava; kdor bi nakupával knežji denar v deželi ter ga nosil iz nje; dalje tudi tisti, kdor bi goljufal pri meri in vagi.

9.) Kdor bi se pregréšil spôlno proti naravi.

10.) Kdor bi posílil žensko.

11.) Kdor bi po krivem prisezal ali pričal.

12.) Kdor bi uganjal čarodejstva, ki so v postavi prepovedana.

13.) Kdor bi kradel in plenil.

14.) Kdor bi ulomil v cerkev, ali razgrajal, bojeval se in prelival kri na blagoslovljenem pokopališči.

15.) Kdor bi odpeljal bodisi s silo, bodisi na skrivnem komu ženo, otroka, nedoraslo nečakinjo ali varovanca.

16.) Kdor bi koga nalašč poškodoval in préžal nánj z orožjem.

17.) Kdor bi skrival in stregel v róko morilcem, cestnim lopovom ali sovražnikom dežélnega kneza.

Ti zločini so bili takrat pač najnavadnejši, zato jih je Ferdinand I. omenil imenoma, priporočal pa, naj kaznujejo tudi druge, v njegovem privilegiji neimenovane pregrehe.[1])

Tudi v Maksimilijanovem sodníškem redu, ki ga je izdal Ljubljančanom na njihovo izrečno zahtevo, imenovanih je nekoliko teh, vrhu njih pa še dosti drugih zločinov. Zanimivejši pa od teh je za nas njegov ukaz, kako je Ljubljančanom postopati pri sodbi.

Sodíšče (Gerichtshof) bila je skupina vseh nótranjih in zunanjih svetoválcev. Obravnavalo se je pri zaprtih durih, razven, če je bil zatožen kdo zaradi razžaljenja častí, opravljanja ali obrekovanja. Taka obravnava se je vršila vselej javno. Dovoljeno mi bodi upozoriti na to, da so bili naši predniki v 16. in 17. stoletji, kar se tiče čestí jako občutljivi in da je pred sodíščem marsikateri tolovaj ali morilec shajal bolje, kakor obrekovalec ali razžalivec.

Če je prijel in zaprl mestni sodnik „malefično osebo“, poklicati mu je bilo ves mestni svèt, torej vse nótranje in zunanje svetoválce. Povédati jim je imel, čemu jih je povabil in sklical ter imel zahtevati od njih svéta, kaj naj počne, zlasti, če je zločinec tajil in ga je bilo treba strogo izpraševati. To „strogo izpraševanje“ (v nemščini: „die strenge Frage“, ali pa tudi samó: „Frage“), bilo je za zločinca jako neprijetna stvar. V poznejših stoletjih so je zvali torturo („die Marter“). Strogo izpraševati pa je smel po ti

---

[1]) Landgerichtsordnung für Krain.

Maksimilijanovi svoboščini sodnik le takrat, ako se je izrekla za to večina mestnega svéta. Jeden sam, bodisi župan, bodisi sodnik, tega ni mogel ukreniti. Brez ipraševanja niso smeli narediti nikomur sodbe. Le tatú ali tolovaja, ki so ga zasačili na dejanji samem, soditi so smeli tudi, ne da bi ga „izpraševali", toda strogo izpraševanje se je pričelo šele tedaj, kadar „malefična oseba" ni hotela svojega zločina priznati in ga je tajila. Sedaj ni bilo treba biti več navzočnim vsem očetom, ampak zadostovalo je njih sedem ali devet. Mestnega pisárja ni smelo manjkati nikoli, kajti zapisovati so mu bile izpovedbe zločinčeve. Pri tem „strogem izpraševanji" pa je priporočal cesar Maksimilijan mestnim očetom biti pozornim in razločevati, je li izpovedala „malefična oseba" izstrahú, sovraštva ali zaradi bolečin. Ako je bil sodnik prepričan, da je vplival jeden ali drugi teh uzrokov nánjo in da je škodila s tacimi prisiljenimi izpovedbami ali sebi ali drugim, objavljati je imel to svoje mnenje mestnim očetom in postopati potem tako, kakor mu je svetovala večina.

Po končani obravnavi je prečital mestni pisár izjave zločinčeve. Sodbo izreči pa je imel pravico le ves mestni svèt, zlasti ako navzočnih sedem ali devet mestnih očetov ni bilo jedinih v svojem prepričanji. Ako pa se je v tem ujemala vsa sedmérica, ni bilo celó več treba vsega mestnega svéta, ampak izrekli so lehko samí sodbo v njegovem imeni. [1])

Sodbo k smrti obsojenih moral je deželni knez potrditi, predno se je smela zvršiti.

Koliko časa je veljal ta sodníški red, ne vém povédati, najbrž pa do cesaríce Marije Terezije in cesárja Jožefa II., ki sta uvêla za vso Avstrijo isti sodníški red.

Pri „strogem izpraševanji" je bil rábelj jedna najpotrebnejših oseb. Rábelj je bil v Ljubljani stalno nameščen; daleč na okoli se ni nahajal poleg njega nobeden drug. Proti primerni plači je pomagal tudi pri druzih sodíščih. Leta 1794. je zvédelo generalno poveljstvo v Gospiči, da je ljubljanski magistrat preskrbljen z rábljem, („dass der Magistrat mit einem Freimann versehen") ter prosilo, naj mu ga pošlje doli. Obljubilo mu je po petnajst goldinarjev od vsacega treh zločincev, ki jih bo justifikoval, za pot pa vrhu tega še po tri goldinarje na dan. Ko pride v Karlovec, oglási naj se pri

[1]) Klun, „Dipl. Carn." pag. 62.

ondotni vojaški gosposki, ki bo preskrbela zánj varno spremstvo do Gospiča.[1])

Stalno je bival rábelj v Ljubljani celó prva desetletja našega stoletja in sicer leta 1747. v sotéski med Gradom in Golovcem. Ker je prihajal zaslužek njegov vedno skromnejši, ukvarjal se je tudi s konjederstvom.[2]) A proti koncu minulega stoletja pregnali so ga od tod, ko so kopali Gruberjev vodotoč, umeknil se je in bival odslej na Rebri, torej v tistem kraji mesta, kjer so stanovali najubožnejši ljudje.[3]) Semkaj gori so ga potisnili najbrž predsodki tedanjega časa, kajti rábelj je veljal za nečistega človeka, kogar se je vse ogibalo.

V mestnem arhivu je ohranjen (zdí se mi iz srede 17. stoletja,) natančen tarif, po koliko sme tirjati cesárski sodnik za vsako opravílo in za vsak dan, in po koliko rabelj, ako potuje ž njim po deželi. Naslov temu tarifu je: „Taxordnung des kaisl. Bannrichters in Krain und dessen Gerichtschreibers und zugeordneten Gerichtspersonen, wie auch deren extraordinari Besoldung, Tax, Liefergelder und Unterhaltung betreffende.“

1.) Sodníški pisár in rábelj (Zichtinger) s svojim osobjem vred pripoznata naj vselej sodnika svoji gosposki, izkazujeta naj mu dolžno pokorščino, spoštovanje in čast („Gehorsam, Respekt, Ehre und Zucht.“) Rábelj se ne predrzni pridružiti se mu, češ, da se je zgodilo to po naključji, niti na poti, niti v tistem kraji, kjer jima je opraviti („allwo es zu thun gibt“). Zadovolji naj se z določeno takso ter ne nadleguje nikogar, kakor se je to godilo doslej, niti ne z nadležnimi besedami, niti z dejanji. Pazi se, da ne dáje sodniku povoda, postopati proti njemu resno ali ga celó kaznovati.

Naj bi se pa kazali rábelj ali njegovi ljudje v tem ali ónem nepokorne, in bi žalilí sodnika z besedami ali z dejanjem, postopaj se proti njim, ako je sodnik to naznanil, z zaporom ali, če zahteva stvar, celó še z resno kaznijo.

Ker je, kakor se čuje, odiral rábelj doslej krvavosodne gosposke, („diejenigen, so das Landgericht inne haben“) s tem, da je zahteval preveč jedí in pijače od njih in posedal ter popíjal s svojimi ljudmí čez pólunoč, zato se mu to prepoveduje popolnoma.

---

[1]) Fasc. Militaria.
[2]) Fasc. štev. 22. mag. akt.
[3]) Ibid.

Koliko gre sodniku:

Ako bi cesarski sodnik (torej ne mestni, kajti ta je ostajal vedno v Ljubljani) moral potovati po deželi, plačaj mu gosposka, ki ima priprte „malefične osebe“, po 2 gld. in 40 kr., da se ž njimi hrani. Če bi pa prišel v takšen kraj, kjer ni nobene gostilne, dati mora ondótna gosposka hrano njemu in njegovima dvema hlapcema in krmo za dva konja. Sodníški pisár sme zahtevati záse in za svojega konja po 1 gld. in 20 kr. na dan, a rábelj záse in za svoja hlapca po 1 gld. 6 kr. in 2 vinarja, toda na poti se mora vzdržavati na svoje troške.

Sodniku gre od vsake milje poti zunaj Ljubljane po jeden goldinar in vrhu tega še prve tri dní po jeden goldinar dijet na dan. Za sodbo, ki jo izreče, gre mu od vsake osebe po dva tolarja t. j. tri goldinarje in triintrideset krajcarjev in jeden vinar.

Koliko gre sodníškemu pisárju:

Od vsake milje po	—	gld.	30	kr.		
Za prve tri dní po	—	„	80	„		
Za sodbo vsake osebe po 1 tolar	1	„	46	„	2	vin.

Koliko gre rábelju:

Od vsake milje po	—	gld.	30	kr.
Prve tri dní	—	„	30	„

Na poti mora s svojimi hlapci živeti ob svojih troških. Kadar pa pride v kraj, kjer ima opraviti, zahteva naj ali gori omenjeno pristojbino, ali pa mu dàj ondotna gosposka tó-le:

1.) Ko dojde tja, njemu in hlapcu po dva bokála vina in za dva krajcarja kruha.

2.) Za kosílo tri jedí, kruha in tri bokale vina; na večer ravno toliko.

3.) Za zajutrek in za južino nobene jedí, ampak vselej samó po tri poliče vina in kos kruha za štiri krajcarje.

4.) Tisti dan pa in sicer po zimi, ko bo opravljal krvavi pôsel svoj (den Tag so er zu justificiren hat), zjutraj namesto navadne pijače, kozárec žganja, pol mérice („ein Gläsl Brandwein von ½ Mässl:“ morebiti polič?) in kruha zánj in za njegovega hlapca. Če ima pa rábelj tudi konja, oskrbi se mu še konj.

Navadno je bilo, da se je dalo rábljù in hlapcu prenočíšče, zato se mu dajâj tudi odslej po dvóje rjuh, blazína in odeja, da bode moral biti zadovoljen. Po opravljenem pôslu, naj se mu dá, česar potrebuje.

Rábljeva taksa:

Za predstavljanje, oklépanje in postavljanje lestve, toliko časa, dokler ne spusti grešnika doli, dasitudi ga je bilo treba večkrat nategniti. Ako pa je treba deti grešnika v torturo zjutraj in dopóludne, gre mu od vsacega „strogega vprašanja“ po	1	gld. —	kr.
(Von Vorstellung, Band- und Leiteraufsetzen, bis der Sünder nicht abgelassen wird, so er gleich damalen öfter angezogen werden müsste; sollt aber Vor- und Nachmittag die Tortur vorgenommen werden, also von jedweder strengen Frag gebührt ihm 1 fl.)			
Za navezanje uteží. (Von Gewicht anzubinden)	—	„ 30	„
Za to, da pripravi stol, na katerega postavi čarodejko	1	„ —	„
Za to, da odreže zločincu lasé, ako je treba	—	„ 30	„
Za to, da postavi čarovnika gori in ga vzame zopet doli in da mu naobési uteží. (Von Auf- und Absetzen des Zauberers, wie auch in den Gewicht zu legen) .	1	„ —	„
Za to, da žgè s svečami ali s smolo. (Von Kerzenbrennen und Pechpflaster) .	—	„ 40	„
Za bíčanje	1	„ —	„
Za hrano zločincu, za vsak dan .	—	„ 18	„

(Iz tega se vidi, da je prevzel rábelj zločinca, prišedši v kakšen kraj, v popolno svoje oskrbovanje.)

Če odreže uhó	—	gld. 30	kr.
Če odseka jeden prst	—	„ 20	„
Od vrví	1	„ —	„
Če rabi mèč (Vom Schwertstechen)	1	„ —	„
Če nabije glavo ali roko na véšala	1	„ —	„
Če napravi grmádo	3	„ 33	„

Od vsake osebe, ki jo sežgè živo ali mrtvo	1	gld.	—	kr.
Če pobije žival, ki naj se sežgè . .	2	„	—	„

(Kadar je šlo za sodomítski greh, obsojali so tudi nedolžno žival.)

Če razkosá grešnika na štiri dele, od vsacega dela, ki ga pribije (ti kósi so se pribijali namreč na štiri različne kraje v mestu ali v vasì)	1	gld.	—	kr.
Za ščipánje s kléščami (Vom Zangenreissen oder Zwicken)	—	„	30	„
Za vláčenje (?) grešnika (Vom Schleifen	1	„	—	„
Če koga živega pokoplje	1	„	—	„
Če ga utopí	1	„	—	„
Če ga zadávi	1	„	—	„
Če ga tare s kolésom. (Vom Rädern)	1	„	—	„

Če pa pokoplje ali sežgè kakega samomorílca, pobota naj se z njegovimi sorodniki za plačo, vendar pa ne sme zahtevati nikdar več, kakor dvaintrideset goldinarjev in kar najde pri samomorilcu je vse njegovo. [1])

Sicer je veljala ta taksa, kakor se dá iz vsega sklepati, za zločince, ki jih je obsodila kaka gosposka zunaj mesta, vendar pa menim, da tudi za óne v mestu, inače bi magistrat ne imel uzroka, shranjevati jo v svoji registraturi. A bodisi, kakor hoče, zanimiva je toliko, da se mi ne bo štelo v zlò, ako jo umeščam tudi na kraj, kamor morebiti ne spada. Iz nje govorí vsa surovost minulih stoletij.

Zločince so kaznovali z drakonično strogostjo. Maksimilijan I. je ukazal Ljubljančanom morilca streti s kolésom, izdajalca raztrgati na štiri kóse, tolovaju odsekati glavo z mêčem. Tistega, ki se je oženil z dvema ženáma, ali tisto, ki se je omožíla z dvema moškima, utopili so, in ravno ta kazen je zadela tistega, ki je storil ženski silo ali je prodal in zastavil izročeno mu blagó. Matere, ki so otroka svojega umórile ali ga zanêsle (Kindesweglegerinnen), pokopali so žive in zabili kòl skozi nje. Kdor je po krivem prisegel, odrezali so mu jezik in prste, s katerimi je prisezal. Jednako so kaznovali izdajalce gosposke svoje, morilce matere ali očeta. Za „Absagerje“ razpisavali so celó cene in kaznovali tiste, ki so jih prikrivali in jim stregli v roko, ravno tako, kakor „Absagerje“ sáme.

---

[1]) Fasc. Misc.

„Absagerji“ so bili ljudje, ki so hodili s puškami pod obleko okoli, nepričakovano ustavljali ljudí in jih silili pretéči jim z umorom priseči strogo prisego, da se bodo ravnali po pismih, ki jim jih bodo dali oní ter o tem ne pripovedovali nikomur nič. [1])

Sila strogo so postopali s tatóvi. Če je bil tat že osemnajst let star in ukradel petindvajset laških funtov vrednosti ali menj, postavili so ga na kládo (an den Pranger stellen), bičali ga in pognali iz mesta in iz dežele. Obesili pa so tatú, ki je jeden pot ukradel več kakor petindvajset funtov, ali več potov po deset funtov vrednosti. Mlajše ljudí je kaznoval mestni svèt po svoji razsodbi. [2])

Najnavadnejši zločin je bil takrat pobòj in umòr. Hudomušni pobôji brez kacega uzroka in prav iz sáme razposajenosti dogajali so se dan za dném, čemur se ni čuditi, ako čujemo, da so dajale dotlej celó gosposke ubijalcem in morilcem várstvena pisma (freies Geleit), zavoljo česar se jih ni smel dotekniti nihče, da so se mogli pobotati s sorodniki ubitega človeka ali pa z gosposko. Pobijali so se celó v gostilnah duhovnikov [3]); toda Maksimilijan I. je strogo prepovedal kacege ubijalca ali morilca pomilostiti ter ga ukazal zaslédovati, tudi v tem slučaji, če so bili sorodniki umorjénčevi pripravljeni pobotati se ž njim. Priporočal je le sodniku, naj vé razločevati med nalašč učinjenim ubôjem in med ubôjem, ki se je prigodil zaradi tega, da je kdo branil samega sebe. V tem slučaji izrêci sodnik milejšo sodbo. [4])

Ako sodnik ni mogel dobiti kacega zločinca v oblast, razglasilo se je njegovo ime po trikrat, in to vsacih štirinajst dnij z rotovža doli, potem pa se je pričela obravnava proti njemu, kakor, da bi ga imeli že v pestéh. Izrečeno sodbo in vse pregrehe zločinčeve so prebrali javno pred rotovžem, „da izvedó to tudi sorodniki zločinčevi“. dejal je cesar v kriminalnem svojem rédu.

Ta réd je posegel nekako tudi na duhovsko pólje, ker je določeval tudi kazen za óne. ki so zapeljali komu ženo, sêstro, várovanko ali prijateljico, omóžili jo ali sicer ravnali ž njo nepošteno. Neomožene in že čez osemnajst let stare hčere, ki so se omóžile proti volji staršev svojih ali jerobov izgubile so pravico do dedščine po materah ali očetih; nji-

---

[1]) Dimitz, II. „Gesch. Krains“, 56.
[2]) Klun, „Dipl. Carn.“, pag. 61—64.
[3]) Dimitz, ibid.
[4]) Klun, l. c.

hove zapeljivce pa je priporočal cesar kaznovati, kakor je bilo dotlej v mestu navadno; visokost kazni naj določijo mestni očetje samí.

Ta kriminalni red je omenil le najnavadnejših zločinov, zato je dodál cesar pristavek, da prepušča kaznovanje druzih, neomenjenih razsodbi in razumu mestnih očetov. Sodbe naj se spisujejo „pri zaprtih durih" in se potem pred rotovžem objavljajo, zlomi naj se vpričo zločinca pálica ter se ta odda rábeljnu. V zeló težavnih in zamotanih slučajih pa, ko bi gospodje svetoválci ne védeli kako razsoditi, ne da bi si delali težko vest, povprašajo naj v kacem sosednem mestu, kaka navada je tam. [1])

V čast našim prednikom bodi rečeno, da niso dajali mestnim očetom dostikrat povoda lomiti nad njimi palice. V sodníških protokolih sem naletel samó na dve „malefični" obravnavi; ali pa se morebiti take obravnave niso zapisavale v sodniške protokole? Zdí se mi, da je bilo v Ljubljani primeroma jako varno, vsaj konec minulega stoletja je dejal neki meščan magistratu, da se stari ljudje ne spominjajo v Ljubljani kacega pobôja." [2])

Utegnilo bi morebiti koga zanimati, kako se je zvršila „malefična obravnava", zato hočem jedno in sicer iz leta 1594. tù objaviti. Napis ji je: „Izpraševanje prič zaradi uboja Martina Kačarja (Kätscher)". Ubijalec se je zval Gregor Privec.

Prva priča Maruša, Privčeva pástorka, izjavlja, da je prišla v torek po binkoštih (Pfingst-Erichtag), ko so imeli žegnanje, — godilo se je to v Sóstrem pri Ljubljani, torej še v krvavosodski oblasti ljubljanskega mesta — zvečer domóv in je legla spat. Kar pride neka deklína, Katra zvana, z loncem masla in ji reče, da bodete kuhali polento. [3])

Šla je potem v vežo ter čula, da lomi tat v hišo. Brzo skoči po lestvi gori pod streho, kjer je ležala njena mati in jo pokliče trikrat, da je vzbudí. Ko je čuje oče klicati, skoči kvišku, teče brez orožja venkaj, a vrne se takoj, zgrabi sabljo ter steče za tatom, ki je menil ubegniti skozi sosedovo zagrajo; ali ta je bila preozka, oče je tatú dotekel in ga pobil. Navzočna priča pa ni bila pri pobóji in tudi o maslu,

---

[1]) Klun, l. c.

[2]) Fasc. štev. 96—99.

[3]) Laški upliv je bil torej celó na kmetih tako velik, da so kuhali polento, kar je danes pač popolnoma neznano. Morebiti je bil pa mestni pisár, zapisnikar pri ti obravnavi Lah in je zapisal v zapisnik njemu poznano jed.

ki ga je našel oče pri ubitem tátu, znano ji ni ničesar. Dalje izjavlja, da je tekla po sosede, ki so tudi prišli; kako pa je oče tem o pobóji pripovedoval, ne vé.

Marija (Marey), Privčeva žena, pripoveduje, da je prišel Kačar okoli polunočí, ko so pôsli že spali ter izkušal to in óno odpreti. Kar pride Maruša gori, pridvigne desko in zakliče: „Mati, tatovi so na dvorišči!" Na to je njen mož vstal, zgrabil orožje, tekel za tatom in ga pri preozki zagraji potolkel. Znano ji je tudi, da je dal takoj potem poklicat Anžeta Zavogla, Matijo Gregoriča in Adama Bregiča ter jim je povédal, kaj se je zgodilo. „Ljubi sosedje moji!" dejal jim je, „ali naj ubežím?" Ti so mu odsvetovali, naj tega ne storí, kajti tudi oní bi ne ravnali drugače, ko bi dobili tatú v lastni hiši.

Katre, delavke pri Privci, ni bilo k obravnavi.

Izostal je tudi Anže Zavogle.

Iz daljnih izjav zvémo, da Privec ni imel morebiti že od prej nakanjeno Kačarja potleči, ampak, da ga je usmrtil res le slučajno, braněč svoje imetje. Dognalo se je pri sodišči, da so bili vsi kmetje v tem jedini, da je Privec storil prav in da bi tudi oní ne delali drugače, ako bi jim neznan tat ulomil v hišo.

Potem se je vpraševalo po značaji umorjénčevem. Vse priče in med njimi celó njegov brat sam, ujemale so se v tem, da je ponesrečeni Kačar kradel od svojega osmega ali desetega leta, kjer in kadar je mogel.

Izpovedbe prič so se zatoženemu prečitale in stavila se uprašanja, je li storil prav ali ne. Njegov zagovornik se je skliceval na cesarske svoboščine, zavoljo česar ni zapal smrti nihče, kdor je le slučajno ubil tatú. Izpraševanje prič pa je dokazalo, da Privec tatú ni usmrtil morebiti iz sovraštva ali iz trdnega sklepa, ker ga je spoznal šele tačas, ko so ga jeli pri luči ogledovati, kdo je. Brez dvojbe je bil Privec miroljuben in pošten človek. Vsa cesárska določba so govorila zánj, da ni zaslužil smrti.

Po vsem tem je izrekel mestni svèt táko-le sodbo:

„Iz vse obravnave se je spoznalo, da zatoženec ni storil dotlej še nobenega zločina, da se je prigodil pobòj v temi, ko je Kačar ulomil v Privčevo hišo, da so umorjenca dolžíli tatvine in da ga je Privec pobìl po nesreči in ker je bil vínjen. Iz teh in več drugih veljavnih uzrokov spoznan je smrti prost; opravi naj le kako cerkveno pokoro, robóta na svoje troške jedno celo leto v Karlovškem jarku („im Graben zu Karlstadt") ter dá materi umorjénčevi deset goldinarjev."

Razven te sodbe pa se nahaja za njo takoj druga:

„Sicer zagovarjanje zatoženega Privca ni popolnoma dovršeno in se ne more rêči, da bi bil dokazal, kakor se to spodobi, nedolžnost svojo popolnoma, vendar .... je bil zatoženec danes oproščen in se mu spoznalo, naj opravi najprej cerkveno pokoro, dela na svoje troške jedno leto v Karlovškem mestnem jarku ter dá materi umorjenčevi deset goldinarjev.“ [1])

Kdo je izrekel li prvo in kdo drugo teh sodeb, ne vém povédati, a brez dvojbe je, da sta šli časih te dve sodbi jako narazen in da je imela vselej šele druga veljavo.

To pravdo sem omenil zató, ker dokazuje, da so postopali naši predniki v mestnem sodíšči nepristransko, izpraševali priče natanko, slušali oba zvoná o moritvi in ob usmrčenci ter na podlagi nabranega gradiva izrekli sodbo. Ali ker se je sestavljalo mestno sodišče zgolj iz trgovcev in rokodelcev, torej iz ljudij, ki se prava niso učili, nikoli pripetilo se je pač lehko, da so storili komu krivico. A mestno sodíšče ni imelo v tem zadnje besede. Kdor se ni ujemal z njegovo razsodbo, smel je poslati prizív do vicedoma in dalje do cesarja, ki je moral sicer v vseh slučajih smrtno sodbo podpisati, predno se je smela zvršiti.

V čast mestnega sodíšča bodi rečeno, da je postopalo nepristransko celó nasproti predstojništvu meščanov, županu samemu. Iz obilice tacih dogodkov hočem izbrati le jednega ter izrečeno sodbo napisati semkaj v originalu, ker bo utegnilo morebiti tega in ónega, zanimati kake izraze so rabili pred tristo leti v sodbah („in Urtheilen“).

Leta 1598. izrekel je namreč mestni župan Feichtinger proti nekaterim osebam nekoliko prav razžaljivih besed o grofu Ahaciji „vom Thurm und zum Kreuz“. Razžaljeni grof je prišel župana n a r o t o v ž tožit. Župan je sicer tajíl, ali iz njegovega zagovarjanja in iz izpovedeb prič so mestni očetje spoznali, da je vendar grofova trditev resnična. Obsodili so župana, naj prosi gospoda grofa vpričo mestnega sodíšča odpuščanja; ko se je to zgodilo, dal si je grof Thurn prepisati izrečeno sodbo in jo je vzel seboj. Bila je taka-le:

„Ich Michael Taller, derzeit Stadtrichter zu Laibach vergich hiemit, dass der wohlgeborene Herr, Herr Ahaz Graf und Freiherr vom Thurm und zum Kreuz, Erblandhofmeister in Krain und der windischen Mark, Erbmarschall der fürstl.

---

[1]) Gerichtsprot. 1594.

Grafschaft Görz, röm. kais. Majestät und fürstl. Durchlaucht Erzherzogen Ferdinand zu Oesterreich Rath

wider

den ehrenfesten, vornehmen Herrn Antonien Feuchtinger, derzeit Bürgermeister der fürstl. Hauptstadt Laibach durch ihre, gräfliche, Gewaltsträger (Bevollmächtigte u. Rechtsfreunde, dostavil pis.) dero Klag einbringen lassen, um dass er Herr Feuchtinger am jüngst verwichenen Tag Sancti Stephani nächst verschienen 98. Jahres gegen etliche Personen wider hochgedachten Herrn Grafen etlicher hochschmählichen lästerlichen Reden nach Inhalt eingelegter und verlesener Klage sich sollte vernehmen haben lassen, welches aber Herr Feuchtinger widerspricht mit Vermelden, er habe damals gegen Schwieger und andere Frauen mehr in seinem Testament allein des Sgonikh vorsätzlichen Frevel ihn (sc. seiner) der zuwider landesfürstl. Verordnung mit dem Predigen und Postillesen in vielen Häusern sich eingelassen, gedacht und soviel, dass dem, Sgonikh, dieser Vorsatz nicht wohl ausschlagen würde. Vermeldet dagegen zum Beispiel hochgedachter Herr Graf auch der andern Herrn und Landleut diesorts geleisteten Gehorsam Anzeig, geschah ihm derwegen durch solche Inzicht grosse Gewalt und Unrecht.

Ist hierüber und auf beider Theile Rede und Gegenrede mit Rath erkannt: Obwohl Herr Feuchtinger obangedeuteter und in der Klage eingekommener, auf ihn geworfenen Reden unschuldig zu sein praetendiert, so mögen doch dieselben geschehen sein und aus angehörtem Procedieren vermuthet werden, und derwegen werden ihm, Herrn Feuchtinger, diese Reden, inmassen dieselben geschehen seien, hochgedachten Herrn Grafen allda vor einem ehrsamen Magistrat abzubitten auferlegt, um, als solche Abbitte jetzt erkanntermassen hochgedachtem Herrn Grafen selbst geschehen, hat dessen ihro gräfliche Gnaden Gerichtsurkund begehrt, dero solche unter gemeiner Stadt kleinem Insiegel Verfertigung zugestellt worden.

Actum Laibach den 12. Februar 1599.“ [1])

„Malefične osebe“ neplemskega stanú v mestni civilni oblasti (Burgfriede) poiskal je magistrat sam, v krvavi oblasti ljubljanskega sodstva nahajajoče se zločince pa so morale naznanjati ondotne gosposke. Sóstro je pripadalo takrat pod fužinsko gosposko (Herrschaft Kaltenbrunn) in le-tá je

[1]) Gerichtsprot. 1599. fol. 2–3.

oddala tudi Privca ljubljanskemu sodiščų; saj vémo, da je sezala krvava oblast njegova tudi v Sóstro in še dalje. Sáma soditi ga fužinska gosposka ni smela, kajti nji je bilo dovoljeno obravnavati le civilne stvarí svojih podložnikov in jih kaznovati le zaradi manjših pregreškov; bila je le „Burgfried“, ne „Landgericht“, kakor Ljubljana.

Sicer pa se tudi nobena manjša gosposka za táko pravico ni marala potezati, ker je sojenje napravljalo obilo troškov. Takšno pravico so si hotele prisvojiti le večje in imenitnejše gosposke, torej skupina plemičev in ž njim gosposka bogatega nemškega reda. Zaradi tega so se spopadle z magistratom večkrat in časih zeló resno. Razmerje med komendo in pozneje med plemiči in mestom pojasnil je že Friderik IV. leta 1450. in Ferdinand I. leta 1540., vendar pa so se vzbujali med komendo prepiri večkrat še pozneje. Če se je prigodil na zemljišči nemške komende v Ljubljani kakšen zločin, moral je komendator dati zločinca prijeti, ukleniti ga ter ga izročiti Ljubljančanom in sicer na pragu Nemške hiše. Na zunanje malenkosti so gledali naši predniki jako zeló. V službeni lastnosti stopiti na komendska tlà ali celó pod streho Nemške hiše, bilo je ljubljanskemu sodniku strogo prepovédano. Komendator bi tega ne bil dovolil po nobeni ceni. Zunaj Nemške hiše na pragu in pod kapom je moral vsprejemati zločince iz rók komendskih biríčev. A ravno tako strogo je gledal mestni sodnik na to, da se mu ni kratila niti senca njegove pravice. Cesta zunaj kápa je bila mestni svet in v službeni lastnostni komendski biríči tudi niso smeli storiti niti koraka izpod kápa na mestni svét. Kap ali prag je bil neutralen svet, tù je jedna gosposka zločinca oddajala in druga prišla pónj.

Leta 1611. se je vnel zaradi tega hud prepir. V Nemški hiši so imeli zaprto „malefično osebo“. Ko bi jo imel stedanji oskrbnik komendski, neki Jakob Küriz, oddati mestu, peljaj jo je dalje, kakor do praga, in sicer do ógla hiše barona pl. Egkha; zdí se mi, da je stala ta hiša ónstran ceste, nasproti komende. Oskrbnik Küriz je hotel zločinca tu oddati, ali mestni sodnik ga ni hotel vsprejeti, ampak terjal je, naslanjaje se na ljubljanske svoboščine, naj ga pelje oskrbnik nazaj do praga; tam ga bode vsprejel. Temu prepiru sta pripisovali obe gosposki toliko pomena, da sta gnali tožbo do dežélnega glavárja in do vicedoma, ki sta razsodila, naj za to pot oddá oskrbnik zločinca na pragu Nemške hiše; a ker je stvar nejasna, žene naj se dalje in razsodi naj jo dólenje-avstrijska vlada. Zatrdilo pa se je obema gospo-

skama, naj ta odlok vicedomov in glavárjev ne bo imel nobenega upliva na pravice te ali óne gosposke. Veljá naj, kakor razsodi avstrijska vlada, toda to pot se je Komendi podati, ker se z zločincem ne more čakati tako dolgo, da bi prišel odlok od deželnega kneza. Najbrž so spoznale vse gosposke z dežélnim glavárjem vred, da trdi mestni sodnik pravo in dežélni knez je tudi res odločil v zmislu ljubljanskega sodnika ter ukazal Komendi oddati zločince svoje na pragu Nemške hiše in ne drugjé. [1])

Proti koncu minulega stoletja pa se Ljubljančanje niso več potezali za zločince, ampak odkrižavali so se jih jednako drugim gosposkam po deželi, kadar so le mogli. Nekov takšen zanimiv slučaj nam je ohranjen iz leta 1776.

V juliju leta 1776. izdali so v Postójini loveč list (Steckbrief) za bivšim uradnikom nótranjskega okrožnega urada, za nekim Jobst de Cleé, ki je zaradi iznevérjenja in mnogih dolgov pobegnil iz Postójine. Jeden takšen loveč list poslalo je dežélno glavárstvo Ljubljančanom s prošnjo, naj ga razglasé in beguna, če mogoče, primejo. Obljubil je ljubljanskemu sodišču, da mu to prijaznost o prvi priliki rad vrne. De Cleeja so zasačili nekjé na Gorenjskem, vsekako pa še na krvavosodski oblasti ljubljanski, ki je sezala, kakor nam znano, do Medvód. O tem je poročal ljubljanski sodnik dežélnemu glavárstvu.

Zločinca so priprli na rotovži. Tù se mu neki ni godilo posebno dobro, kar posnemljemo iz lista, ki ga je pisal de Cleé iz ječe ljubljanskemu sodniku. Ker ni imel denarja in so živeli njegova žena z otroci vred ob delu svojih rok in tako rekoč ob milih darovih, imel ni de Cleé v ječi nobene postrežbe; celó jesti mu niso dajali. Bilo je mrzlo, sredi zime meseca decembra in kuril mu je rotovški sluga na troške svoje zgolj iz krščanskega usmiljenja; ali ker ni mogel pričakovati, da mu kdo povrne te troške, naveličal se je napósled. Mestni sodnik je objavil to dežélnemu glavárstvu (17. dné decembra leta 1776.) ter prosil, naj ukrene, kar je potrebno, ali pa naj nakaže magistratu vsoto, s katero bo mogel vzdržavati zaprtega de Cleéja, dokler ga mu ne vzame njegova gosposka z ramen. Par dnij potem je pisal de Clée iz ječe magistratu drugo pismo, katero slôve:

„Ljubljana 20. decémbra leta 1776.

Danes je minilo šest dnij, odkar me je dal mestni sodnik, ne vém na čegavo povelje, po biríčih zapreti in pri-

---

[1]) Magist. akt. fasc. 22.

vesti semkaj na rotovž v ječo, v kateri žalostno poginjam ves ta čas brez kake postrežbe („ohne den mindesten Lebensunterhalt erhalten zu haben.“) Znano je, da so mi pobrali vse imetje; zaradi tega se nikakor ne morem sam oskrbovati. Od svoje soproge ne morem zahtevati ničesa, brez imetja je ter leží bolna s kataralično mrzlico in ž njo vred dva nedorastla otroka, brez vsake človeške pomóči. Ta slučaj more pač soprogu in očetu srce trgati in mu krajšati dni njegovega življenja. Ker pa zahtevajo človeške in božje zapóvedi, da rabijo človeku vsi pomočki, kako bi mogel s svojim življenjem vshajati, zato se obračam do slavnega magistrata s prošnjo, naj ukaže mestnemu sodniku, poskrbeti mi potrebno hrano za že pretekli, kakor še za bodoči čas; ob jednem naj tudi naznani, katero višje sodišče ali kdo drugi, kogar mora ubogati, mu je ukazal mene, šestdesetletnega starčka, vreči v ječo ter me dati stradati, da bom védel storiti pri ónem sodišči, odkoder je došlo povelje, potrebne korake in potožiti svojo revo. O tem prosim odloka ter sem z vsem dolžnim spoštovanjem udani sluga

Jobst de Cleé.“

Takiso njegovo pismo, ki pa menim, da mu ga ni verjeti od besede do besede; pretirano utegne biti že zato, ker ga je pisal jetnik sam in gotovo povédal rajši več, kakor menj. Kdo vé, če ga ni pozval magistrat sam, naj piše takisto, kajti ni dvojiti, da bi se bil magistrat de Cleéja iznebil rad kar najprej. Pismo se mi zdí prav prirejeno, da se predloží deželnemu glavárstvu. Mestni sodnik ga je res poslal ti gosposki, ali odloka ni čakal, ampak izročil jetnika še tisti dan biríču, ki ga je odvédel v Postójino ondotnemu oskrbniku turjaške gosposke, nekemu Ivanu Vilharju. Ob jednem mu je dal pismo (Begleitschreiben) za gospoda Vilharja. Bilo je takšno:

„Priveli so mi, v nekem lovečem pismu popisanega de Cleéja v Ljubljano, kjer sem ga tudi zaprl. To sem naznanil (jaz, mestni sodnik,) deželnemu glavárstvu, ki pa je odgovorilo, naj postopam ž njim, kakor ukazuje kriminalni red. Toda ker je v kriminalnem rédu rečeno, da se mora začasno zaprti zločinec odvesti na kraj, kjer je storil zločin in ker ta kraj v tem slučaji ni noben drug, kakor Postójina, oznanjam visokospoštovanemu zastopniku krvavosodske oblasti postójinske, naj prevzame Jobsta de Cleéja, kakor gre ter dalje ž njim ukrene, kar se mu zdí prav. Dné 20. decembra leta 1776.

Anton Skrinar, mestni sodnik.“

Naznanílo, ki ga je mestni sodnik poslal ob jednem dežélnemu glavárstvu, ima jednako vsebino. Zločin de Cleéjev mu je bil znan le površno, vrhu tega ne spada mož pod njegovo oblast, zato ga je poslal v Postójino, kar s tem oznanja.

Vilhar je bil zaradi privedenega mu zločinca ves razdražen in se pritožil zaradi tega pri dežélnem glavárstvu:

„Dné 20. tega meseca poslal mi je gospod Skrinar de Cleéja, ki ga je dal prijeti zaradi ne vêm katerega lovečega pisma semkaj v postojinsko krvavo sodišče, ne da bi mi njegov prihod prej naznanil in prosil, kakor velevajo zakoni, da ga vsprejmem. Njegov birìč mi ga je privel semkaj ob sedmih zvečer in položil na mizo gospoda Skrinarja pismo, ki je pošiljam priloženo v originalu; pôtlej pa se je s svojimi ljudmí takoj odstranil ter mi pustil de Cleéja tù. Ne pritožujem se zaradi tega, da se je ljubljanski sodnik predrznil po svojih ljudeh, pripeljaje semkaj zločinca, stopiti na krvavosodski svet postojinske grofije, (zaradi katerega samovlastnega koraka si pridržujem seveda svojo pravico), pritožba moja se obrača proti temu, da mi je poslal gospod Skrinar zločinca, ki ga nisem dolžan vsprejeti in je uravnal to stvar tako prekanjeno, da nisem mogel ničesa nasproti storiti, ker me je presenétil ter mi zločinca le kar tù pustil. Dežélno glavárstvo blagovôli torej mestnemu sodniku ukazati, da pride takoj zopet pónj, sicer mu ga na njegove troške in na odgovornost njegovo pošljem nazaj.“

Dežélno glavárstvo je potem velelo Vilharju, naj le pridrží de Cleéja proti ónemu pridržku, da bo namreč zaračunil ljubljanskemu sodniku vse troške, ki mu jih bo prizadel jetnik, (23. dné decembra leta 1776.), mestnega sodnika pa je pozvalo, naj opraviči svoje postopanje.

Ta se je skliceval na sodniške propise Marije Terezije (Theresiana Cap. 16. §. 8). Njegovo zagovarjanje je značilno za tedanje nazore tičoče se sodstva. „Če bi hoteli vsem tistim gosposkam, ki zapró zaradi izdanega lovečega pisma kacega zločinca obesiti tudi obravnavo na vrat, videli boste, da se jih kàj malo pripré. Vsako sodišče se bo dvakrat premislilo, predno bo dalo katerega prijeti“ — kar pa se tiče tega, da je stopil ljubljanski birìč na krvavosodski svet postojinskega krvavega sodstva, pripravljen je bil mestni sodnik podpisati revers, naj ne bo imelo to za Postójino nobenih pravnih nasledkov. („Dass das für Laibach unpraejudicierlich

sein soll“), kajti Ljubljani ne prihaja na misel, prisvajati si v Postójini kakih pravic.

A postójinski sodnik (Gerichtspfleger) ni bil s tem nikakor zadovoljen, zlasti zato ne, ker se je bal, da bo moral napósled vendar le on de Cleé-ja soditi. Dejal je, če ostane pri tem in če je ravnanje mestnega sodnika ljubljanskega res opravičeno, pride tako daleč, da bo tisti sodnik na boljšem, ki bo znal prekanjenje in prav zavratno kacemu druzemu obesiti zločinca na vrat. A s takim postopanjem bi se odprle duri neštevilnim neredom. Tudi on se je sklicaval na „Theresiana“ (Art. 19. §. 3.), češ, da pripade ónemu sodišču, katero je zločinca prijelo, pred vsemi drugimi dolžnost dognati ž njim obravnavo do konca. Pritrdil je sicer, da dela „Theresiana“ res v 8. točki 16. paragrafa neko izjemo tega pravíla, in da je dolžno dognati obravnavo tisto krvavo sodstvo, kjer je zločinec storil svoj zločin, ali kjer je stalno bival, toda le v tem slučaji, če je njegovo sodstvo izdalo za njim loveč list; tega pa Postojina ni storila, torej tudi ljubljanski sodnik v tem slučaji ni imel pravice obesiti de Cleéja postójinskemu sodstvu, ampak je bil dolžan, soditi ga ali sam, ali pa . . . . . . — škoda, da so daljni akti, tičóči se tega zanimivega slučaja, izgubljeni; komú se je sem in tja potiskani de Cleé napósled izročil, neznano je iz tega uzroka. [1])

Pravici se gotovo ni godilo najbolje, če je smel najimenitnejši sodnik v deželi tako imenitni gosposki, kakor je bilo deželno glavárstvo, naravnost rêči, da bi se sodišča prav nič ne pomišljala pustiti zločince „proste hoditi okoli“, samó zato, da bi se ognila troškom, ki bi jih utegnile prouzročevati obravnave. Godilo se je to konec minulega stoletja, ko se je trudila cesarica Marija Terezija že več desetletij, da uravná sodišča in odpravi zastarele razvade. Kako se je godilo pri sodiščih v prejšnjih surovejših stoletjih, ugane pač lehko vsakdo sam. Do leta 1514. sodili so v Ljubljani mestni očetje zgolj po svoji vésti ter ne bili vezani na nobeno postavo in na noben praven paragraf. Da so postopali zavoljo tega marsikaterikrat samovlastno, bilo je skoraj neizogibno. Sicer smo dejali prej, da jim gre vsa čast zaradi njihove nepristranosti, toda v vseh slučajih pač niso bili taki. Meščanje samí niso imeli zaupanja do njihove pravicoljubnosti. Leta 1549. sumničil je neki meščan ves zbrani mestni svèt zaradi nje-

---

[1]) Magist. akt. fasc. 22.

gove pristranosti. Smel je to storiti, ne da bi ga bili za to kaznovali, celó okarali ga niso. To je storil neki Posch, ki pri neki obravnavi nikakor ni dovolil, da bi v njegovi stvari mestni pisár, torej član svéta in ob jednem sodska oseba, beležil izpovedbe prič. Mestni svèt mu je prigovarjal, naj bode vendar pameten, a Posch ni odjenjal.[1] Čuli smo, da so morali deželni knezi na to pritiskati, da so se vršile slovesne meščanske seje (Stadtrechten) zvane, vsacih štirinajst dnij, leta in leta so se pravdali, zlasti tujci, a napósled obupali ter rajši odstopali od právd.

Kazni, s katerimi so kaznovali v Ljubljani zločince, bile so raznovrstne. Iz prej navedenega tarifa za rábeljna smo zvédeli, da so jih dajali z mečem obglávljati, obsojali so jih na véšala, trli jih s kolésom, utapljali jih žive, pokopávali, žive, sežigali, dajali jih trgati z kónji na štiri dele itd. Káj tacega se je prigodilo leta 1635., ko so se kmetje uprli. Justifikacija se mi zdí toliko surovejša, ker so jednega upornikov najprej z mečem obglávili, potem pa ga dali na štiri kóse raztrgati, ki so jih nabili na štiri različne kraje ljubljanskega mesta.[2] Nihče se ni spotikal na tem barbarizmom, ali pomisliti je, da se je godilo to sredi tridesetletne vojske, ko je zdivjal ves svet.

To leto so si omislili Ljubljančanje tudi voz, v katerem so vozili zločince na smrtíšče, ki je stalo zadaj za sv. Krištofom nekjé na Savskem pólji ter se odpravilo leta 1791. V vozi je spremljal obsojenca tudi izpovedník in rábelj, voz pa so shranjevali v špitalu v špitalski ulici.[3]

Ječa za najhujše zločince je bila Tranča, toda na več let ječe obsojevati jih ni bilo v Ljubljani navadno. Ostajali so tù le toliko časa, da je prišlo potrdílo cesárjevo ali od deželnega kneza, da se sme tožba zvršiti. Sicer je bila Tranča dosti močna ječa, vendar je ubéžal marsikdo iz nje, kar se pač brez védnosti ondotnega paznika ni moglo zgoditi, ali bi se ne bilo moglo zgoditi, da je vestno opravljal pôsel svoj. Leta 1635. n. pr. imeli so na Tranči zaprtih osemnajst upornih kmetov. „Dva teh sta ušla“ poročajo sodniški protokoli dosti najivno, „iz strahú, ker je dal gospod grof Thurn in Tybein druge kmete odpeljati v Neapolj.“

---

[1]) Gerichtsprot. 1549.
[2]) Ibid. 1635.
[3]) Ibid.

Mestnemu pisárju se je naročilo, naj spiše opravičevalno pismo za višjo gosposko in stvar je bila s tem končana. [1])

Življenje je bilo na Tranči káj patrijarhalično. Leta 1635. so imeli na Tranči neko na smrt obsojeno žensko Knapp in so le čakali še cesárjevega povelja, naj se sodba zvrši; v tem pa jo je hodil obiskávat neki meščan Pittorfer, kateremu mestni sodnik napósled to obiskovanje prepové. Pittorfer se je čutil v meščanskih svojih pravicah zadetega ter se pritožil pri vicedomu, da ga sodnik ne pušča več v ječo h Knappovki. Vicedom, najbrž o razmerji slabo poučen, je ukazal Pittorferju ustopa ne zabranjevati. Ta ukaz so prebrali v seji mestnega svéta in sklenili, naj gre sodnik osebno k vicedomu ter mu pové, da se zadržuje Pittorfer v ječi vsak dan do polunočí ter se tam tako opíja, da samega sebe ne pozná. Ker je odšla tožba že v Gradec, naj torej vicedom ne ukrene ničesa, ampak počaka.

Zavoljo tega so tudi Knappovko nekoliko trje prijeli; prosila je pa, naj ji sodnik malo odjenja ter dovoli, da jo smejo vsaj njeni starši obiskavati, ob jednem naj ukaže tudi biríčem, naj ne ravnajo ž njo tako grdo. Magistrat je imel res usmiljenje ž njo, in sodniku ukazal, naj jo ima zaprto v „sobi“ („in dem Stubl.“). Bil je to najbrž prijetnejši kraj Tranče.

To poročílo je mnogostransko zanimivo. Smelo se je celó k obsojenim na smrt prihajati v ječo. Kje li je dobil Pittorfer opójljivo pijačo? Gotovo je vedel za to jetničar; brez njegove védnosti bi se v ječi ne moglo popijati. Ni čudo, da je ušel Ljubljančanom iz Tranče marsikateri jetnik, najbrž zato, ker ni bilo težko paznikov opijániti. Kakor se mi zdí, jemal si mestni sodnik tudi ni dosti k srcu, ako mu je ubégnil kakšen jetnik, kajti ravno 1635. leta čitamo v sodniških protokolih: „Dieweil zwei rebellische Bauern aus Furcht deren andern, die da von dem Herrn Grafen von Thurn und Tybein auf Neapolis geführt sein worden, aus der Trantschen entwischt, dass der Stadtschreiber an den Herrn Christoph von Kaltenhauser ein Entschuldigungsbriefel destwegen abgehen lassen soll“. [3]) O kaki preiskavi, kdo je uzrok, da sta kmeta ušla, ne čujemo ničesa.

Tranča je bila ječa za vse zločince. To neokretno, močno in odurno poslopje je slonélo ravno pred Čevljárskim

[1]) Gerichtsprot. 1635.
[2]) Ibid.
[3]) Ibid.

móstom čez ulice počez obrneno na mogočnem obóku, dve nadstropji visoko. Stalo je tù že od nekdaj in odkar ga Ljubljana pomni, dejal je magistrat leta 1787. Že leta 1599. je bila postala Tranča tako stara in tako slaba, da so jo morali nekoliko podreti in sezidati nov obók. Slikar Ureh Kramer ga je ozaljšal z lepimi freskami ter dobil za to delo dvajset tolarjev, naslikal pa je na obók grb dežélnega kneza in grb ljubljanskega mesta.[1]) V obližji Tranče stanovati ni bilo prijetno, kajti ž nje doli so se glasili v jednomér stoki in kriki jetnikov, ki so jih pretépali in trpínčili biríči.[2]) Podrli so jo leta 1788.[3])

Zločince, ki jih niso obsodili k smrti, kaznovali so na razne načine; najhujša kazen je bila, da so jih pošiljali za ves čas njihovega življenja v ogerske rudokópe ali pa jih obsojali vlačiti tam ladije vôdi nasproti („verurtheilt zum Schiffsziehen“).[4]) Menj zadolžene zločince so vtikali v stolpe, ki so se nahajali pri vseh mestnih vratih in marsikjé na mestnem ozidji. Za meščane, ki so zaslužili kako majhno kazen, ne da bi bili „malefične osebe“, za take, o katerih pravi Valvasor, da so bili „ehrliche Bürger, wann sie in geringen Stücken sich verstossen, und eben deshalben nicht als Malefizpersonen können gehalten werden,“[5]) odmenjen je bil vélik stolp, stoječ blizu sedanjega dežélnega dvora doli pri vodi; nazival se je Vicedomski stolp, sicer pa so jih vtikali brez razločka tudi v druge stolpe. V Vicedomskem stolpu sta se najahali dve ječi, jedna pri tleh pod stanovanjem vratárjevim, druga v prvem nadstropji. Po poročílu mestnega ranocélnika iz leta 1785. prišlo se je do ječe po tridesetih stópnicah, do katerih pa ni mogel niti zrak, niti ni mogla svetloba. Ječa je bila le toliko visoka, da se je mogel človek skloniti; okna so merila samó poldrugi čevelj v višavo in šest palcev v širjavo, na nótranjo stran so se pač malo razširila, ali ravno zaradi tega ni mogel izpríjeni zrak iz ječe, ker ga je zdravi zunanji potiskal nazaj. V ječi je bilo tako zadúhlo, da se je moglo komaj sôpsti. Ko je

---

[1]) Ko je Kramar prosil za plačilo, dejal mu je magistrat: „Wenn er die Arbeit, wie er es im Befehl hat, mit dem landesfürstlichen (des goldenen Flusses [Vliesses] halben) und gemeiner Stadt Wappen, verrichte, so soll mit ihm der Stadtkamrer (Cassier) nach Gebühr rechnen.“ Gerichtsprot 1599.

[2]) Hoff, „Gemälde von Krain“, pag. 96.

[3]) Fasc. 47.

[4]) Gerichtsprot.

[5]) Valvasor, XI. pag. 672.

ranocélnik ječo pregledával, nahajali so se v nji le štirje obsojenci, a še za te je bil prostor tesán: kadar so polegli, sezale so noge jednega izmed njih na stópnice. Pečí ni bilo v nji, zato je bila ta sicer le za preiskavanje in manjšim zločincem odmenjena ječa huda kaznilnica in kdor se je moral tú delj časa zadrževati, bil je podobnejši mrliču, kakor živemu človeku.[1])

Odlične meščane so zapirali, kakor smo že prej omenili, na rotovži.

Kogar niso mestni očetje obsodili v ječo, pripoznali so mu druge, časih zeló občutljive kazni. Tatóve in tatíce so bili po zobéh,[2]) („die Diebin wird mit zwei Maulstreichen auf der Trantschen bestraft",) a tudi šiba je pela dostikrat, in sicer brez razločka, po zadnji opláti, naj so bili moški ali ženske,[3]) prej pa so zapirali take kaznence ne vé se za koliko časa v „Narrenkhotterle", v železno kletko,[4]) ki je stala na stópnicah pred rotovžem, vsaj pred starim, ki so ga podrli leta 1716. Na Valvasorjevi sliki Ljubljane je ta „Narrenkhotterle" naslikan. Ne daleč od rotovža je stala na jedni stráni klópica „Schandbank", na drugi pa „Pranger" ali „Schandpfahl", sramotílni kol, kamor so privezávali zločince, da si jih je svet ogledal.[5]) Pred novim, leta 1718. dozidanim in še zdaj stoječim rotovžem ni bilo niti jedne niti druge teh sramotílnih stvarij, vsaj v mestnem arhivu niso omenjene nì jedenkrat. „Pranger" je dobil drug pomen; konec minulega stoletja se je zval tako rotovški pomòl (balkon), s katerega so čitali zločincem javno njihove obsodbe.

Pekárji, ki so pekli premajhen ali preslab kruh, sedeti so morali po več ur na sramotílni, nalašč zánje odmenjeni klópici pred kruhárno, blizu Čevljárskega mostú.[6]) Pri vôdi, zadaj za kruhárno, stala je za pekárje neka druga kaznovalna priprava, nazivana p o t a p l j a l k a („die Schupfen").[7]) To je bilo dolgo bruno; na njegovem konci je bil privezan jerbas, v katerega je moral sesti obsojeni pekár, ki so ga mestni biríči vpričo vsega ljudstva potapljali in zopet kvišku potezali.

---

[1]) Fasc. 47..
[2]) Gerichtsprot. 1601. fol. 23.
[3]) Ibid. 1635.
[4]) Gerichtsprot. 1508., 1635. in še v dostih drugih sodniških protokolih.
[5]) Gerichtsprot. 1635.
[6]) Ibid
[7]) Ibid.

Med manjšimi kaznimi je bilo pač najobčutljiveje, če so koga izgnali iz mesta, kar se je prigodilo marsikateremu meščanu zlasti zaradi njegovega razuzdanega življenja. Sramotílna kazen je bila tudi, če so komu prepovedali nositi orožje. Meščanje so se odlikovali namreč od druzih v tem, da so smeli nositi v mestu orožje, o viharnih in nevarnih časih, ko se je bilo bati kacega sovražnega napada bili so k temu celó prisiljeni, tujec pa je moral prisedši v mesto orožje takoj odpasati ter oddati puško ali samokres. S prepóvedjo, da ne sme orožja nositi, kaznovali so n. pr. leta 1547. necega Schiffrerja in sicer zavoljo njegovega nespodobnega vedenja. Prepovedali so mu tudi igrati, po nôči popijati in se vlačiti po mestu. [1])

Dostikrat je magistrat razsodil, naj bodo meščanje v zločinca metali jajca in gnilo sadje, in leta 1635. kaznovali so neko žensko s tem, da je morala pométati trg, („den Platz kehren",) [2]). Ker so do konca minulega stoletja Ljubljano pométali največ le po jedenkrat v letu, obrnila je taka ženska seveda takoj vse oči náse.

Našel sem še dve poročíli o kaznih, s katerima pa ne vém kàj početi. Imenovani sta „die Apothekherin" in „Hrastovica", najbrž dva kraja, kjer so kaznovali zlasti ženske zaradi nenravnega življenja. Leta 1547. se čita: „Des Jacob Schlosser Ehefrau . . . . . woferne sie hinfort nicht in allem, was einem Feldscherweib gebührt, halten würde, so soll sie ohne alle Begnadigung in die Apotegkherin andern zum Ebenbilde und Exempel gesetzt und vermauert werden." [3])

Časih je mestnim očetom že zadostovalo, ako je zločinec opravil, predno so ga oní dobili v pest, cerkveno pokoro. Leta 1608. vrgla je neka meščanka Tramter svojega otroka v vódo. Mestni sodnik je zahteval, naj jo kaznujejo, a njen mož jo je zagovarjal, rekši, da sta oba, on in ona prebila cerkveno pokoro, da ju je škof sam odvezal in da nima torej posvetna gosposka o ti stvári govoriti nobene besede več. Zaradi tega je sklenil magistrat: „Ker skoraj ni mogoče, da bi prava mati svojega otroka utopila in ker sta prebila že oba cerkveno pokoro, postopati se žnjima ne more več kriminalno, pač pa naj se kaznujeta na

---

[1]) Ibid. 1547.
[2]) Ibid. 1635.
[3]) Ibid. 1547.

blágu in se porabi določena jima vsota za mestne potrebe.[1])

Magistrat je bil kàj strog nadzornik zasebnega življenja meščanov ter se vtikal v najbolj privatne stvarí. Leta 1635. je poklical mestni sodnik meščana in meščanko prédse in ja opominjal, naj živíta spodobneje. Tistega leta se je sešel mestni svèt, da se posvetuje, kaj naj se stori z nekim Wolfnizerjem, njegovo ženo Marijo in njegovo hčerjó Veroniko in z neko Kastnerico, ker se mu je povédalo, da žívé ti ljudje kàj razuzdano, zmerjajo, kolnejo, preklinjajo Bogá, napijajo se, kradejo itd. Sklenilo se je prve tri iz mesta zapoditi, Veroniko pa peljati prej še na Trančo, kjer naj jo drugim tatícam v svarilen izgled njen oče sam pretêpe, („dass der Tochter Veronica auf der Trantschen vorher dero Vater eine (einige) gute Schillinge, andern dergleichen Diebinnen zum Exempel abkehren soll.“ [2]) Tisti dan so sklenili mestni očetje tudi še, naj se razglàsi trikrat po mestu, da bodo vsacega odpeljali na Trančo in nikomur prizanesli, kogar bi zalotili čez osmo uro (bilo je po zimi) na ulicah brez luči in brez pôsla; zato naj se oglási tudi mestni sodnik pri jezuvitih zaradi njihovih učencev, da jih držé strože. Dalje je vprašal sodnik, kaj naj storí s Cividatorjevo hčerjó, ki je pokrala svojemu očetu mnogo stvarij iz njegove prodajalnice ter jih zapíla z nekaterimi izprijenih svojih družíc. Sklenilo se je, ker sta dopustila oče in mati hčeri svoji vso razudanost, da je zaradi tega tatíca in pijanka postala in sta torej oná dva tega največ uzrok, kaznuje naj („soll castigieren“) oče, kakor je včeraj obljubil svojo hčer prav strogo, njega samega pa naj pošlje mestni sodnik drugim starišem v svarílo na stolp za osem dnij. Ravno tako se je zgodilo dvema prijateljicama Cividatorjeve hčere, tretja pa, ki jo je zapeljala, iti je morala za štirinajst dnij na Tranče ob kruhu in vôdi; zažugali pa so ji mestni očetje, da jo bodo pognali iz mesta, ako zakrivi še kàj tacega.

A obsojeni oče in njegovi drugovi so jeli prositi, naj magistrat vendar ne bode tako strog; kajti hčer so zapeljali drugi, dejal je Cividator, on je popolnoma nedolžen, magistrat naj bi mu torej odpustil ječo. Ta mu je odgovoril: „Ker oče ni strahoval hčere, kakor bi moral, ker ji je dovoljeval, da je plesala, ne smeli bi ga po pravici izpustiti, toda

---

[1]) Gerichtsprot. 1608. fol. 60.

[2]) Ibid. 1635.

magistrat hoče jedno okó zatisniti ter postopati ne, kakor bi moral, ampak se hoče izkazati milostljivega, („er will Gnade für Recht ergehen lassen",) priveri ga pa (Cividatorja), naj gospodari odsléj bolje, popustí naj svojo gostilno ter svojo hčer strahúje, da ne bo sodstvo imelo uzroka to storiti. — Tudi ónima dvema prijateljicama Cividatorjeve hčere je magistrat spregledal ječo na stolpih ter ji samó okaral, Kastnerica pa je morala sedeti štirinajst dnij ob kruhu in vôdi na Tranči. [1])

Tacih slučajev, da se je dal magistrat s prošnjami preprositi in omehčati, navel bi lehko célo kôpo. Leta 1544. obsodil je soprogo necega mesárja na osem dnij ječe in da bo morala iti sest potem v „Narrenkhotterle, manniglich zum Exempel." A v prihodnji seji so prišli zánjo prosit njen oče in dva njegovih prijateljev, naj bi magistrat prizanesel mesaríci pregrešek ter ji odpustil večno ječo („Ehebruchs halben"). Te obile in intenzivne prošnje so premogle mestne očete, da so ji to pot prizanesli, a zažugali so ji, da ji drug pot večna ječa nikakor ne odide, ako se znova tako spozabi. [2])

Ravno tako se je ukrenilo leta 1547. Zalotili so zopet óno že oménjeno nezvesto zakonsko ženó v prešéštovanji, a prišli so prosit zánjo sosedje in celó soprog sam. Magistrat se je dal preprositi, toda zapretil je, da jo ukaže takoj odpeljati v „Apotekarico" (in die Apotegkherin setzen") in zazidati, ako se ne bo vêdla v vsem tako, kakor se spodobi soprogi vojaškega ranocélnika. „Potem so poslali pónjo ter ji to odločno zabíčili in se je morala v tem oziru zavezati. („Darauf wurde nach ihr geschickt und ihr solches mit Nothdurft fürgehalten und eingebunden und soll sich derenthalben verobligieren".) [3])

Zlasti če je kdo privel kacega plemenitaža, kot prosilca zánj, na rotovž, odpustili so mu mestni očetje kazen skoraj brez izjeme vselej. Dostikrat se je izkopal kdo s samim ukorom. Leta 1524. se je ponašal vagar (Wagmeister), da je kaznoval ljudí, ki niso hoteli prinesti svojega blagá na vago, in sicer jih je kaznoval, ne da bi zvédeli štiriindvajsetáki kàj o tem. Policijsko kaznovati pa je smel samó mestni sodnik, ki je poklical vagarja pred mestni svèt. Kaz-

[1]) Gerichtsprot. 1635.
[2]) Ibid. 1544.
[3]) Ibid. 1547.

novali baháča sicer niso, a prositi je moral odpuščanja. V sodbi se je opravičevalo njegovo postopanje z njegovo nespametnostjo („Einfalt“) in mestni sodnik je dobil nalog, naj mu očita to njegovo budalost, vendar mu pa odpustí. [1])

Časih je bilo mestno sodišče, želèč, da se reši kaka stvar tako, da bodo vsi zadovoljni, celó pripravljeno, po jeden del vsote, za katero sta se dve stranki tožarili, poseči v lastni žep. Leta 1548. sta se pravdala dva meščana, Kramer in Reicher, zaradi dvajset goldinarjev ali petnajst cekínov. Da ni bilo zamere na nobeno stran, prevzelo je pet cekínov mesto náse, pet mestni sodnik in pet jih je moral plačati Kramer. Zažugalo pa se je obema strankama s kaznijo sto goldinarjev, ako bi jedna ali drugá ali celó njiju dediči pravdo pričeli znova. [2])

Svoje ukrepe je preklicaval magistrat marsikdaj in to še v minulem stoletji. Takov slučaj mi je znan iz leta 1728. V Logatci so prijeli nekoga zaradi sodomitskega greha, „crimen bestialitatis“, oddali ga že rabeljnu ter peljali na sodišče. Rábelj naj bi mu bil odsekal z mečem glavó, mrtvo truplo pa sežgal, „da se tem potom hudôba kaznuje, poštenost zasadí in cesárskim svoboščinam zadostí.“ Ko pa so zločincu obsodbo še jedenkrat prebrali, tajil je trdé, da ni kriv očitanega mu zločina. Peljali so ga zopet nazaj v mesto ter ga znova napeli na natezalnice. Zaradi bolečin, ki jih je trpel, priznal je nesrečnik zopet vse, kar so le od njega védeti želeli; a ko so mu s torturo odjenjali, tajil je zopet in mestni očetje so ga obsodili v ogerske rudokópe prve vrste za ves čas življenja. [3])

Zdí se, da po starem mestnem pravu niso nikogar usmrtili, kdor zločina svojega priznal ni. O nekem Jarneji

---

[1]) Gerichtsprot. 1524.

[2]) Gerichtsprot. 1548. „Aus mehrbeweglichen Ursachen und zur Verhütung der Rechtsführung hat ein ehrsamer Rath zwischen Lorenz Kramer und Michael Reicher, Theilen und ihren Kindern zu Ehr und Gut . . . . auf nachfolgende Meinung hingelegt: „Weil gemeine Stadt und ein Rath diese Irrung nicht gern gesehen, so will gemeine Stadt an diesen 20 fl., so 15 Ducaten machen, fünf Ducaten auf sich nehmen und hierin ordnen: so soll der Richter 5 und der Kramer 5 Ducaten geben und ohne alle Widerrede erlegen. Damit soll und ist diese Handlung zwischen den ernannten Personen von heute zu ewigen Zeiten aufgehebt, dergestalt, dass ein Theil noch der andere auch ihre Hausfrauen und Erben derenthalben keine weitere Aufbringung, Widerrede noch Zusprache haben, noch suchen, also aufrichten wollen noch sollen bei aufgesetzter Peen von 100 fl. rheinisch, wo ein Theil oder der andere über kurz oder lang etwas ausprechen würde.“

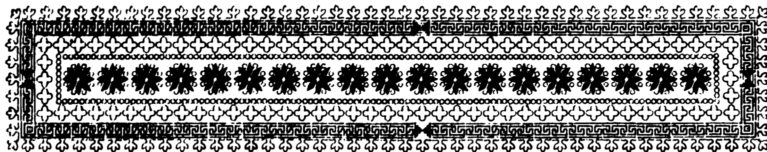
[3]) Magistratnih akt. fasc. 22.

Jenčiči se čita leta 1593.: „Tega ubogega grešnika naj peljejo iz Trանče na navadni kraj, tam se mu prečítaj obsodba in potem naj se pelje na moríšče ter se usmrti z vrvjó, kakor veleva to cesarsko pravo, „ako prizna svoj zločin.“ [1])

Ti skromni, po največ le v sodniških protokolih ohranjeni podatki, zadostujejo naj čestitemu bralcu za osvetljenje, kako so postopali naši predniki, sodéči someščane svoje.

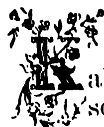

[1]) Gerichtsprot. 1593.

VI. Poglavje.

Mestni sodnik.

Kakšno mesto pa je zavzemal pri teh sodbah mestni sodnik? Čestiti bralci so pogodili, čuvši ta in óni ukrep mestnega sodišča, da ta mož ni bil sodnik v tistem pomenu besede, kakor nam rabi dandanes, kajti sodila je v vseh civilnih in kriminalnih stvaréh skupina nótranjih in polovica zunanjih svetoválcev. Sodnik je bil le v tem zmislu, da se je v njem izraževala neprecenljiva pravica svojega, neodvisnega sodišča, da je zvrševal sklepe in odloke magistratove ter pazil na to, da se je meščanstvo vêdlo po ukrepih mestne gosposke in, če jemljemo rokodelske zadruge v poštev, po svojih zádružnih pravicah in svoboščinah. V tem slučaji je imel sodnik pravico sam kaznovati, ne da bi magistrat sklepal še posebej o tem. Zdí se mi, da bi ta mož zaslužil bolj ime kaznítelja, kakor sodnika v denašnjem zmislu in za to svojo pravico se je potegnil v vsakem slučaji, če mu je kdo njegovih kolegov v mestnem svétu posegel vánjo, kakor se je n. pr. pripetilo leta 1612. Prvi blagajničar, mož velike veljave, kaznoval je nekoga zaradi tega, ker je ukral nekoliko mestnega lesá. Ko je sodnik o tem zvédel, odložil je dostojanstvo svoje in ga ne zopet vsprejel, dokler ni izrekel mestni svèt gospodu prvemu blagajničarju ukor zaradi njegovega neopravičenega postopanja, s katerim je sezal v pravice mestnega sodnika. [1]

[1] Gerichtsprot. 1612.

Navzočen je moral biti sodnik seveda pri vseh sejah, naj se je obravnavalo v njih bodisi že karkoli, brez njega, ali če je šel po svojih trgovskih opravkih iz mesta na kméte ali na tuje, brez njegovega namestnika se ni smela vršiti nobena seja. Sodilo se je po večini glasov in beseda sodnikova, najimenitnejše osebe pri sodíšči, bila je pač toliko izdatna, da so se po nji ravnali tudi drugi, ko je prišlo do glasovánja.

Poleg tega častnega mesta v mestnem svétu je pa imel sodnik še svoj urad, a težko je povédati, katere stvarí je rešéval lehko sam in katere so se morale obravnavati pred vsemi gospodi svetoválci. Leta 1608. n. pr. je obkladal neki meščan krčmaríco, ki mu je prinesla slabega vina na mizo, s kàj grdimi priímki, zval jo je slepaníco ter jo pretepal in suvál. Šla ga je tožit. Krivi meščan je tajil in se zagovarjal, da ji je le svojo misel povédal, ker mu je prinesla tacega vina; zavoljo tega pa se je krčmaríca razvnela in pričela na vse grlo vpiti in razsajati. Sunil jo je nekaterikrat, toda šele potem, ko mu je skočila v brado in mu jo jela puliti. Zbrani mestni svèt je dejal, da ta slučaj ne spada v njegovo stroko, ampak pred mestnega sodnika, ki bo že védel pravo ukreniti. [1]) Vendar pa je magistrat temu podoben slučaj rešil ravno tisto leto sam.

Čestiti bralec je že sam spoznal, da so bili sodniki tudi vsi mestni svetoválci in da se ni izrekla brez njih nobena sodba. Ker so podatki preskromni, da bi mogel dostojanstvo in moč mestnega sodnika natančno opisati, zato ponujam čestitim bralcem le posamezne epizode iz življenja mestnih sodnikov, iz katerih se dá sestaviti morebiti vsaj površen pojem o njih. Pri tem pa bode pàl tudi marsikateri žarek na način, kako so nekdaj postopali pri sodbi.

Denašnji svét se mora gotovo čudom čuditi najbolj o tem, da ni imel, kakor smo že omenjali, mestni sodnik celó do leta 1785. nikake plače, [2]) in sicer tudi tiste čase ne, ko so služili vsi svetoválci vsaj nekaj, dasi ne veliko. S čim so mu plačevali njegov trud? Bržkone je njegova plača tekla iz kazenskih novcev, katere plačevati je obsojala mestna gosposka krive stranke. Koliko kaznij je spravljal sodnik v svoj žep, ni povédano nikjer, in bržkone je visokost teh kaznij odločevala mestna gosposka za vsak slučaj posebej.

---

[1]) Gerichtsprot. 1608. fol. 367.
[2]) Fasc. štev. 102.

Leta 1545. obsodila je neko Weigel (z nemško končníco in Weiglin), ker je krala in pred sodbo rekla županu nekoliko nespodobnih besedij, na dvaindvajset goldinarjev kazni v blagajnico za vzdrževanje mestnega zidovja, ki je torej nadomestovala denašnjo ubožno kaso; vrhu tega pa še na osem goldinarjev, ki jih je morala plačati mestnemu sodniku. [1])

Ravno tisto leto je izrekla mestna gosposka jednako sodbo. Zádruga čevljárjev (Schusterhandwerk ali Schusterzunft) obsodila je nekoga, — iz katerega uzroka ni povédano — v kazen, česar ni nikakor smela, ker je bilo to proti njenim zádružnim pravilom. Ko je sodnik zvédel o ti stvári, zatožil je zádrugo pri mestni gosposki in le-tá je odločila: „Ker zádrugam ne pristoja v takem slučaji brez védnosti in volje sodstva koga táko in tako visoko kaznovati, dolžna je čevljárska zadruga dati gospodu sodniku deset reparjev (zehn Batzen).“ [2]) Leta 1594. pritožil se je neki nožársk pomočnik, da mu je vzel mestni sodnik puško prav po krivici. Sodnik je razjasnil to stvar, rekóč, da je dal pomočnika zapreti, ker se je na ulicah vedel nespodobno (ungebührlich), izpustil pa ga je, ko mu je oddál jetnik puško, vredno kakih deset goldinarjev. [3]) Od nekdaj je bilo v Ljubljani navadno, da se je odkupil jetnik z denarjem. Tako je trdil v neki seji magistrat sam, [4]) škoda pa, da ni povédal, ali se je odkupil lehko za vsak zločin.

Ker so pripadale kazni sodniku, zato se ni čuditi, da ni zamujal nobene prilike, če je le mogel koga obsoditi. Da pri tacih razmerah sodska pravica ni bila najboljša, treba ni še posebej zatrjevati. Dogajalo se je večkrat, da so se pritoževali meščanje, kako po krivem jih je sodnik obsodil. Leta 1608. dal je n. pr. zapreti nekega Boštijana Lichtenberga v stolp; le-tá pa je izmolédoval, da so ga hoteli gospodje svetoválci poslušati. Dali so ga iz stolpa pripeljati prédse na rotovž. Tû je pripovedoval, da ga je dal sodnik popolnoma po nedolžnem zapreti. No, popolnoma nedolžen ni bil, kajti tikal je sodnika. in mu v jezi svoji dejal, da bo on (Lichtenberg) delj ljubljansk meščan, kakor sodnik to, kar je zdaj. To je bilo res razžaljivo za sodnika, a meščana sodnik ni imel pravice meni nič tebi nič prijeti in ga vtak-

[1]) Gerichtsprot. 1545.
[2]) Ibid.
[3]) Ibid. 1594.
[4]) Ibid. 1552.

niti v stolp. O tem je morala sklepati prej mestna gosposka. Razžaljenje pa je izviralo odtod: Lichtenberg je bil pekárski mojster in ker je pekel najbrž prelegák in premajhen kruh, izrazil se je sodnik v pogovoru z nekim svetoválcem, da bi bilo morda dobro kaznovati pekárja s potápljanjem v vódo („mit dem Schupfen"). A gospod svetoválec Kumperger je to groženje Lichtenbergu ovádil. Lichtenberg to zvedši, razžalil je potem sodnika, ko se je sešel ž njim, na zgoraj povedani način.

Mestna gosposka je poravnala stvar takó-le, rekla je: „Sodnik ni prav storil, ker je Lichtenberga zaprl; segel je dalje, kakor bi smel; torej se zaradi tega pokaraj ter se mu narôči, da v prihodnje ne stóri več kaj tacega. Lichtenbergu pa so ukazali, da mora prositi gospoda sodnika zavoljo nepremišljenih in ošabnih svojih besedij odpuščanja; a kar se tiče Kumpergerja, dejali so, da ni bilo lepó, ker je on, star gospod in svetoválec, izdal, dalje trosil, delal sovraštvo in hujskal s tem, kar se je govorilo pri gospodu sodniku, zato naj ostane na rotovži v zapóru.[1])

Kako slabó se je godilo pravici, če je morala mestna gosposka sodnika samega dostikrat okarati ali ga celó kaznovati zavoljo njegovega krivičnega postopanja, bodisi, da je bil premehák, bodisi, da pretrd!

Tako je izpustil sodnik Taller leta 1601. neko tatíco iz ječe; dejal je, da zato, ker je bila bolna. Vendar mestna gosposka temu menda ni vrjela, ali se ji je sploh zdelo, da bi sodnik moral prej vprašati, kaj mu je storiti ž njo, skratka, ukazala mu je, naj jo dobí tekom štirinajstih dnij zopet v pest, v tem pa naj zapade sodsko svoje dostojanstvo.[2])

Proti stari navadi in popolnoma jasnim določbam je hotel sodnik leta 1660. pekárjem, pač samó zato, da bi jih škodoval in jih mogel kaznovati, vagati stari in usušeni kruh, ki je bil gotovo lažji, kakor takrat, ko so ga pekárji prinesli ravno pečenega na pródaj; mestna gosposka je pokarala sodnika prav resno zavoljo tega njegovega samovlastnega postopanja.[3])

Sodniki se celó za ukrepe in nalašč za kakšen poseben slučaj izdane koristne ukaze mestne gosposke samé niso brigali. Ob óni, leta 1599. tako zeló razsajajoči kugi je obo-

[1]) Gerichtsprot. 1608.
[2]) Ibid. 1601. fol. 25.
[3]) Ibid. 1660. fol. 78.

lélo, kakor nalašč, tudi v hiši sodnika Tallerja nekoliko ljudij, komur se ni bilo čuditi, kajti sodnik je bil slučajno takrat ob jednem tudi poštar. Magistrat mu je dal brez obzira na njegovo dostojanstvo in vkljub temu, da se je postavljal z vso silo po robu, hišo obiti in mu prepovédal, zapustiti jo. Nekoliko tednov je Taller prenašal ta kontumac, a ker mu je trajal le predolgo, prosil je po svojem advokatu, naj ga izpusté, zlasti, ker se bojí, da bode njegova pošta, ki jo je moral prepustiti tujim rokam, trpela škodo. Ob jednem je zažugal, da bode zahteval od magistrata odškodníno, ako ne ustreže njegovi prošnji.

Ta predrzna izjava je magistrat silno razjarila; poročil je mestnemu sodniku jako strog ukor ter dostavil, da bode glede odprtja vprašal dežélno gosposko, kajti zabiti ga je dala ona, seveda po magistratu. Kako kazen pa so mu naložili zavoljo njegovega predrznega in razžaljivega postopanja, o tem bo zvédel pozneje. Toda kaj stori Taller? Nekega dné ukaže svojim poslom leseni plot podreti ter začne z meščani občevati in trgovati, kakor o najzdravejših časih.

Magistrat je bil sila razžaljen in je naložil sodniku tristo cekinov kazni, ako bi se predrznil v naglici zopet narejeni plot pri svoji hiši podreti. V tem slučaji ga tudi magistrat ne bo več trpel v mestu, ampak ga dal po grobokópih z vso njegovo rodovino in družino prepeljati v Lazaret, v bólnico za okužene, na mestu sedanje šentpetrske vojašnice. Pošto je prevzel magistrat sam v svoje oskrbovanje ter sklenil nobenega kurirja ali poslanca več s pismi ne pustiti v mesto; pisma in pakete je dal poprej zunaj mesta prekaditi.

A Taller se je za magistratova povelja kàj malo zmenil. Leseni plot je dal znova podreti ter se celó trudil nepremišljeno množico proti magistratu našuntati o priliki, ko bi se imela ravno neka gospá, bržkone njegova žena, na isti način pokopati, kakor so pokopavali druge, za kugo umrle. Trdil je namreč Taller, da je umrla navadne smrti in zahteval običnega krščanskega pogreba.

Prebivalstvo se je dalo sodniku, tako imenitnemu članu mestnega svéta, rado preslepiti. V mestu je nastal upor, ki je prisilil mestne očete k izjavi, da bodo dali umrlo preiskati ter jo po krščanski šegi pokopati, ako res ni umrla za kugo. [1])

Ti mali podatki naj zadostujejo za označenje mestnih sodnikov. Kadar pa je bilo treba v varstvo vzeti sodnika

---

[1]) Ibid. 1599.

in njegovo veljavo, ali kadar je šlo za čast vse mestne gosposke, pokazala se je ta vselej jako energično.

Posebno oblastno je hotel postopati vicedom. Leta 1601. je izpustil mestni sodnik Taller, kakor smo že omenili tatíco iz ječe, češ, da je bolna. Magistrat mu je ukazal v štirinajstih dnéh dobiti jo zopet v pest in za ta čas odložiti sodniško svojo pravico. A Taller se je obrnil do vicedoma, naj ta posreduje. Zaradi tega je vicedom magistratu ukazal, naj se potrdi, kar je ukrenil sodnik.

Magistrat pa se je protivil ukrepu in dal glasovati, ali naj uboga vicedoma ali ne. Večina je bila za to, da ne. A čudno, glasovalo se je vendar še jedenkrat. Vsi gospodje so ostali pri prvem svojem mnenji in ne vém, kako bi se bila ta stvar iztekla, ko ne bi se bilo Tallerju posrečilo priti izpuščeni tatíci na sled ter jo privesti pred mestni svèt. Prosil je torej, naj mu mestni očetje spregledajo kazen in mu dajo zopet sodniško žezlo. Kazen se mu je odpustila, tudi žezlo se mu je zopet dalo, toda posvárili so ga in mu priporočali, naj opravlja častno svojo službo vestneje. [1])

Ravno tisto leto je dal vicedom poklicati prédse sodnika ter mu ukazal, naj oskrbí sédel za mantovanskega vojvodo, ki je prišel z vojaki skozi Ljubljano; ako tega ne bi storil, zažugal mu je, dá ga obesiti. Razžaljeni sodnik je prosil mestno gosposko, naj se potegne za njegovo čast, kar je ta tudi storila. [2])

Leta 1608. je bil vicedom najbrž oseben sovražnik sodnikov. Ukazal mu je izpustiti nekega zločinca, ki ga je zaprl na Trančo, sicer ga bo kaznoval s sto cekini. Ne, zagrozil mu je še celó, češ, dal ga bo zapreti pod stópnice v „keho" („als nämlich in die Kheiche"), kamor so zapirali le tatove in vélike zločince.

S tem dopisom je bil sodnik že kot meščan, bolj še pa kot mestni sodnik v dno svoje duše razžaljen in je odložil dostojanstvo svoje za toliko časa, dokler mu magistrat pri vicedomu ne poskrbí zadoščenja za to razžaljenje. V ta namen so sklicali ves mestni svèt, ne le dvanajstáke in vse štiriindvajsetáke, ampak tudi občino. A ker se je sodnik odstranil in ga vkljub najvestnejšemu iskanji ni bilo mogoče najti v mestu, morali so to stvar odložiti in napovedali so sejo na drugi dan. V tem, ko so iskali sodnika po mestu,

---

[1]) Gerichtsprot 1601. fol. 25.
[2]) Ibid. 1601. fol. 145.

prišle pa so na dan stvarí, iz katerih je gosposka posnela, da mestnemu sodniku ni prav nič ležeče na častni njegovi službi. Dà, izrazil se je o nji še z zeló nespodobnimi besedami. Zaradi tega so sklenili, da ga med seboj več nečejo trpeti, ne napovedavati mu sej, o sv. Jakopu pa, to je v dan, kadar so volili vselej novega sodnika, stóri občina ž njim, kar se ji poljubi. [1]) Mestni sodnik je bil torej odgovoren občini, ki je bila zastopnik meščanskih interesov proti mestni gosposki.

Drugi dan pa je šla precèj močna deputacija mestnih očetov („ein starker Ausschuss") k vicedomu, vzela advokata seboj ter očitala visokemu gospodu, koliko škode dela mestu s tem, da mu seza v njegove pravice. Če ne misli tega opustiti, poslali bodo močno poslanstvo do cesárja samega, v tem pa ne bodo takih povelj, kakeršne jim je dosedaj pošiljal, izpolnovali nikakor in nikdar.

Vicedom se je po malem opravičéval, toda sicer je zahteval, naj mu izročí mestna gosposka pritožbe svoje pismeno. Gosposka mu je odgovorila, da je vlagala take pritožbe o vsaki priliki, a pomagale niso nič, zato se je prišla ustno pritožit.

Ne da bi deputacija kàj opravila, vrnila se je domóv. [2])

Malo dnij pôtlej se je vnél nov prepir. Vicedom je ukazal mestni gosposki necega Razingerja, ki mu je storil neko krivico, pripeljati v vicedomsko poslopje. A magistrat je odgovoril: „Ker je Razinger meščan, on (magistrat) pa njegova gosposka, zato naj ga vicedom toži na rotovži, kakor kak drug človek ter počaka, kako razsodi magistrat."

Ali vicedom se ni dal tako hitro ugnati v kozji rog, ampak je velel, da ima priti ves mestni svèt z županom in sodnikom vred prédenj; če ne bi ubogal, napretil mu je kazen šeststo cekínov. A magistrat se za to žuganje ni zmenil; zato mu je napovedal vicedom, da bo konfiskoval vse imetje Sončevo (mestnega sodnika) in obéh blagajničarjev, ako ne uboga takoj. Magistrat pa je bil neustrašen. Končal je sejo, v kateri se je prečital ta vicedomov dopis, in sklical ves mestni zbor z občino vred, da se posvetuje o ti stvári. [3])

Zanimivo bi bilo védeti, kako se je vse izteklo.

Poleg vicedoma pa je tudi druga gospôda v mestu izkušala motiti Ljubljančane v njihovih sodnih pravicah, tako

---

[1]) Gerichtstprot. 1608. fol. 57.
[2]) Ibid.
[3]) Ibid. pag. 74.

n. pr. dežélna gosposka, ki je sodila ljudí, kateri niso bili njeni podložniki, ampak meščanje, ali vsaj pod mestno gosposko spadajoči; zgodilo se je to leta 1612. A magistrat o tem zvedši je izvolil takoj nekaj móž iz svoje srede in jih poslal v Gradec pritožit se. [1])

Težavo je imel mestni sodnik zlasti tudi z duhovščino, s katero je moral, ker se je nahajalo v pričetku 17. stoletja v mestu še mnogo protestantov, postopati, kar največ môči pazno, če si ni hotel nakopati na glavo očitanja, da ji je sovražen ravno zato, ker je katoliška.

Leta 1608. n. pr. je ubodel neki dijak, ki se je šolal na gimnaziji pri jezuvitih, rotovškega slugo v roko ter ga precèj hudo ranil. Sodnik ga je dal zapreti in še na rotovži se je nosil dijak jako nespodobno.

A jezuviti so se potegnili zánj in ga hoteli po vsi sili imeti iz ječe. Zavoljo njihovega neprestanega molédovanja, pri katerem so predložili celó svoje svobodčine ter se sklicávali nánje, udal se je magistrat, da prepréči kakov nered, „iz katerega ne nastane nikoli nič dobrega;“ bal se je, da bi se utegnilo ljudstvo stêpsti skupaj in se potegniti za dijaka, kar se je v Ljubljani večkrat dogajalo. Izpustili so dijaka.

Ker se jim je to posrečilo, osrčili so se jezuviti ter zahtevali tudi dijakovo puško („Wehr“), bodálce in druge stvarí, ki so mu jih na rotovži vzeli. Vrhu tega pa je pozval rektor gimnazije celó mestno gosposko, naj se pride zagovarjat v jezuvitski samostan.

Magistrat mu seveda nì odgovoril ni. [2])

Ravno tako je storil tisto leto magistrat z gospodi kanoniki, ki so djali, da jim je napravil magistrat pet tisoč cekínov škode, ker jim je zaprl necega Novaka. [3])

Kaj trdo pa je stopil mestnemu sodniku leta 1635. škof na prste. Pustni večer je dal namreč sodnik prijeti nekega iz Kamnika došlega duhovnika, ki ga je zalôtil ob 11. uri zvečer v Špitalskih ulicah, ali po krivem, ali po nedolžnem, tega nečemo razpravljati. Dal ga je odpeljati na Tranča, izpustil ga pa takoj drugo jutro. Duhovni gospod se je pritožil zaradi tega pri škofu, ki je zagrózil, da bo mestnega

---

[1]) Gerichtsprot. 1612

[2]) Gerichtsprot. Sitzung 21. November 1808. . . . . „Darauf ihnen aber kein Bescheid gegeben.“

[3]) Ibid. fol. 64. „Es ist beschlossen, dass man darauf keine Antwort geben will, sondern mit Stillschweigen die Sache übergehen soll.“

sodnika izobčil iz katoliške cerkve. Nesrečnež je prosil mestno gosposko, naj se vendar potegne zánj z ozirom na to, da so dali že tudi drugi mestni sodniki večkrat zapreti duhovnike nad Tranča. Storil je to, ker mu je tako veleval njegov urad, da se tem potem kaznuje zlò.

Magistrat je storil, česar ga je prosil sodnik; a škof je zahteval, da odpustí sodniku, od njega jako veliko, in sicer: 1.) da javno opravi cerkveno pokoro; — 2.) da prinese izpóvedni listek za veliko noč (godilo se je to 23. februvarija); — 3.) da se pobota z razžaljenim duhovnikom in ga prosi odpuščanja; — 4.) da se za pokoro pri jezuvitih znóva izpové; — 5.) da se zaveže, nikdar ne govoriti proti cerkvenim zakonom (canones) in proti običnemu pravu in 5.) da se po zadobljeni odvezi dá še v Rimu ali pri nunciji na Dunaji „generaliter“ odvezati.

To so bili pač jako trdi pogoji. Ves mestni svèt je šel k vicedomu ter mu razložil na dolgo in široko, da se dela s tem cesárskim, ljubljanskemu mestu podeljenim svoboščinam krivica, kajti sodnik je le storil, kar je storiti moral. Vicedom naj bi se vendar potegnil zánj! Vicedom je obljubil storiti, kar bo le mogel.

Ko se je čez teden dnij, 2. marcija, v mestnem svétu o ravno ti stvári razgovarjalo, bil je mestni sodnik že resnično izobčen iz katoliške cerkve. Magistrat je sklenil, ker je najbrž čutil, da pri vicedomu ni dosti opravil. protestovati še jedenkrat proti škofovemu postopanju, če pa to ne izdá, pritožiti se naravnost pri cesárji in mu popisati, kako duhovščina živí.

Pri naslednji seji 5. marcija je prosil sodnik znova, cesárju pač prav natanko popisati življenje tukajšnje duhovščine. A med to in prejšnjo sejo je izgubila tudi mestna gosposka svojo srčnóst ter napósled svetovala sodniku, naj se podá in prejme odvezo. Ta pot se mu je prigodila sicer velika krivica, ali kaj hoče? Maščevanje naj prepustí pravici božji.

V tacih razmerah je bilo res težko biti sodniku. Tó je čutil marsiko med njimi.

Celó v tacih slučajih, ko se ni moglo nì najmenj dvojiti, ali ima mestni sodnik pravico vtikati se v kako stvar ali ne, godila se mu je dostikrat krivica.

V noči od 11.—12. julija leta 1568. pretepali so v Nemških ulicah nekega človeka. O tem je zvédel tudi mestni sodnik, ki je šel z biríči takoj v Nemške ulice, da bi potolčenca videl in zvédel od njega, kdo ga je tepel.

A ugledal ga je komendator najbrž iz okna Nemške hiše ter pridrl z golim mečem in s celo tropo komenških hlapcev nánj in na njegovega biríča. Nemške ulice so bile sicer mestni svét in sodnik je ostal torej na svojih tleh, toda komendatorja je jezilo, da se je sodnik predrznil priti tako blizu njegovega sedeža, Nemške Komende. Tako napete so bile razmere med meščani in plemiči in med raznimi gosposkami še sredi 16. stoletja, kako še le v srednjem veku, v stoletjíh ko si je meščanstvo pomagalo ravno na noge! Birìč mestnega sodnika je ubral, vìdé toliko množico priti ná se, takoj pot pod noge, komendatorjevi hlapci pa za njim in podili so ga daleč noter v mesto proti rotovžu do „Khastellzeve“ hiše. Mestni sodnik je imel več poguma, zanašaje se na svoje dostojanstvo je pričakoval, da bode hlapcev vendar malo groza, lotiti se njega, tako imenitnega gospoda. Ali stvar je morala biti le precèj resna, kajti v mestnem svétu je poročal sodnik, da ne vé, kako bi bilo vse izteklo, naj bi ne bil dal tako dobrega odgovora.

Mestni svèt je sklenil iti drugi dan v Nemško hišo, „k prijateljski obravnavi“ te stvarí, ošteti komendatorja za to njegovo nepristojno početje („im die unfuegsame Handlung verheben“) ter čuti, kaj bo dejal. [1])

Iz teh kratkih epizod je lehko posnemati, da se je meščanom vkljub temu, da so imeli svoje sodišče, storila vendar marsikaterikrat krivica in da so morali biti jako oprézni ako niso hoteli trpeti škode. Časi so bili surovi in vedno je še vladala sila. Na srečo pa so imeli meščanje dobrotljivega gospoda dežélnega kneza, ki je krepko zastopal njihove pravice.

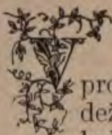

[1]) Gerichtsprot. 1568. fol. 108.

VII. Poglavje.

Posebne gmotne pravice ljubljanskega mesta.

V prospeh in procvet ljubljanskega mesta so obsipali dežélni knezi Ljubljano s svoboščinami in pravicami, kakeršnih ni imelo nobeno drugo mesto na Kranjskem. Storili so to, ker so se meščanje zavezali, da bodo delali, popravljali in vzdrževali mestne trdnjave, ozidje, stolpe in mostóve na svoje troške. Ker je bilo avstrijskim vladarjem mnogo do tega, da ostane v strategičnem oziru tako važno mesto, kakor je bila Ljubljana, močna trdnjava, izkazovali so Ljubljančanom obilo milosti, katere so prinašale meščanom neprecenljiv dobiček. Brez njih bi bilo meščanom, ki so bili zgolj rokodolci in obrtniki, (kar se v aktih sto in stokrat ponavlja), nemogoče graditi in vzdrževati tako dragocene trdnjave, kakor jih je imela Ljubljana. Že v 14. in 15. stoletji so delili dežélni knezi ljubljanskim trgovcem, ako so šli po trgovskih opravilih na tuje, jako imenitne pravice. Brez tacih knežjih milostij bi se Ljubljana ne bila nikoli popela do tolike imenitnosti in tolikega bogastva, o katerem pričajo še dandanes posamezni sledóvi.

A dasi je bila knežja roka Ljubljančanom vedno odprta in darežljiva, njihove tožbe vendar niso nikoli umolknile in knezi so jim morali izkazovati vedno znova zdaj to, zdaj óno milost.

Za tako imenitno trgovsko mesto, kakor je bila Ljubljana do konca minulega stoletja, bile so óne milosti, ki so bile v zvezi s trgovstvom, največjega pomena.

Trgovstvo je bilo privilegij, ob katerem je Ljubljana živela; kar stojí. Leta 1733. vzdihovali so Ljubljančanje, ker so jim žugali kmetje vse trgovstvo po deželi prestréči in izviti iz rók: „Mi živimo zgolj ob trgovstvu. Če bi se dovoljevalo, kakor doslej, trgovstvo tudi podložnikom po kmetih, kaj naj počnemo mi, ubogi ljudje po mestih, odkod naj plačujemo davke, odkod zmagujemo tolike in tako velike teže o vojskinih časih, ker so nam zaprli napadi Turkov vse trgovske cesté na Hrovaško in Beneško in do morja? [1])

§. 1. Mostnína (Brückenpfennig). [2])

Jedna največjih dobrot za mestno blagajnico je bila mostovína. Mostovíno po mestih in trgih pobirali so že od nekdaj deželni knezi. Ker je bilo trgovstvo na Kranjskem proti jugu in severu že v srednjem veku zeló živahno, dajala je mostovína deželnim knezom velik dobiček. Ljubljančanje so se trudili že tisti čas dobiti od kneza vsaj ljubljansko mostovíno v najem, kar se jim je tudi posrečilo. Leta 1432. oddal je avstrijski vojvoda Ljubljančanom ne le ljubljansko mostovíno ampak tudi óno v Godoviči za 800 funtov vinarjev (800 Pfund Pfennig) v najem. Leta 1471. dovolil je Friderik IV. pobirati od vsacega tovórnega konja, ki ga je kdo prignal čez ljubljanski (Čevljárski) most v navadnih dnéh po 1, o semanjih dnéh pa po 2 vinarja.

A tudi ónih 800 funtov vinarjev so se Ljubljančani trudili izmolédovati avstrijskemu vladarju. Prosili so toliko časa, da se jim je to res posrečilo. Leta 1513. podaril je Maksimilijan I. mestu vse dohodke ljubljanske mostovíne, ne da bi mu meščanje zato kàj plačali. [3])

Mostovína je bila precèj visoka. Leta 1561. terjali so Ljubljančanje od vsacega tovora špecerijskega blagá, žefrana, popra, korenčka (Ingwer,) muškatovih orehov in muškatovega cvetja, žebíc, cimeta, zlatega in srebernega sukna (Gold- und Silbertuch), žameta, svile itd. po 24 krajcarjev; od žita, sukna in solí po 1 krajcar od tovora.

Ko so prišli konec 16. stoletja jezuviti v Ljubljano, nakupili so na Starem trgu v okolici šentjakopske cerkve 30 hiš ter jih podrli. Na mestu teh hiš in šentjakopske cerkve, ki so jo tudi podrli, sezidali so šentjakopsko cerkev, kolegij

[1]) Fasc. štev. 100.
[2]) Ibid. štev. 213.
[3]) Ibid.

in seminar za dečke. Dežélni knez izkazal jim je milost, da jim od teh hiš ní bilo treba plačevati davka v mestno blagajnico; vrhu tega jim je odpustil pa še ves davek, ki so ga bili že takrat petnajst let mestu dolžni.

S to knežjo milostjo je bila mestna blagajnica zeló oškodovana. Škoda je bila precejšna, ne le ker je odpustil deželni knez jezuvitom zaostali davek celih petnajst let, ampak zlasti zaradi tega, ker bi bilo nosilo ónih trideset hiš, ako bi jih jezuviti ne bili podrli, mestni blagajnici vsakó leto lepo vsoto. Knezu pak je moralo mesto davek od podrtih hiš vkljub temu še vedno plačevati. Ljubljančanje so se pritožili ter prosili kake odškodnine. Nadvojvoda Ferdinand jim je dal na izbiro, ali naj se jim davek nekoliko odpiše, ali pa se jim bo mostvína povišala in sicer naj bi bila odslej še jedenkrat tolika, kakor odslej. Ljubljančanje so si izvolili poslednje, leta 1614. A pri podelitvi te milosti, („der dopelte Brückenpfenig") stavil je Ferdinand pogoj, da prestavi mesto mesníce s Črevljárskega mósta kam drugam; kajti čez ta most, dejal je, ne prihaja le večina tujca, ampak tudi dežélni knez pripelje se vselej, kadar obišče Ljubljano, po tem môstu v mesto. Že zaradi tega kaže mesníce z mósta prestaviti, posebno pa še zato, ker razprostijo nestrpljiv duh okoli sebe. Na mesto mesníc naj bi se postavile na Čevljárski most kramarske lôpe ob obéh straněh mostú. Zaradi tega bi se moral pa most razširiti.

Sicer je knez veliko zahteval, a Ljubljančanje so védeli, da ne preveč. Vsprejeli so ponudbo, prestavili mesníce ter naredili nov most, ki jih je veljal 10.000 goldinarjev. Pri tem so jim pripomogli plemiči z nekaterimi stotáki proti temu, da jih je mesto oprostilo za vse večne čase mostovíne. Pa že kacih deset let zatem so se plemiči kesali, da so to storili. Ljubljančanje so terjali od njih mostovíno, kakor od vsacega druzega. Plemiči so se sicer pritožili, ali cesar jim ni mogel ustreči, kajti Ljubljančanom je ravno takrat zaradi dragocenih trdnjav, ki so jih morali delati, huda predla za denar.

Sicer se je zvala ta mostovína: podvojna mostovína, vendar se v istini ni plačevalo od tovorov še jedenkrat toliko, kakor prej. Po tarifu iz leta 1639. pobiralo se je po 32 krajcarjev od vsacega tovora naslednjega blagá: od žefrana, popra, korenjčka, muškatovih orehov in muškatovega cveta, žebíc, cimeta, od zlatega in srebernega sukna, žameta, svile, „Schamblotha", od olja in platna. Od tovora kadíla, mire, špajke, paprike, riža, mila, stekla, vitrijola, gumija, smokev, grozd-

nih jagod (Weinbeeren), cibéb, krhljev, solitarja, svinca, cina, kufra, kocev, bele galice (Galicenstein), lavora, oblajstrovega pepela (Waidasche), usnja, kleja (Leim), ostrig, medú, artičok, in strelnega prahu, pobiralo se je po 5 krajcarjev. Kramarji so plačevali od tovora kramarskega blagá po 16 kr. H kramarskemu blagu so prištevali: nože, volšperške pasove in norinberško blagó. Po 3 kr. so plačevali Ribničanje od tovora škafov (Schäffer), rešét, (za rešeto takrat najbrž nemškega izraza še niso poznali, kajti rešéta so v tem tarifu zabeležena s slovenskim izrazom in slovensko končnico: Reseta) lesenih skled in kadúnj (Mülter). —

Po 5 kr. in 1 vinar so zahtevali od tovora brusnih kámenov, lanénega olja, saj, majolik, Solledia (?) in od vsega blagá, ki je prišlo iz čevljárskih ali klobučárskih rok. Jeden vatel dobrega sukna je plačal 1 krajcar. Ravno toliko se je zahtevalo od desetih od slame pletenih koškov (Zegger). Od jednega stota voská ali prediva (Haar) pobirali so po 5 kr. in 1 vinar, od bisage (Wissagen) kramarskega blagá, če je bilo deset goldinarjev vredno, po 2 kr. od jednega ogerskega vozá po 1 gld. 4 kr. Tuji sítarji so plačevali od desetih sít po 1 kr. Muškatelec, malvazijec (Malvasier) „Rheinfelder (časih tudi Rainfall pisan) se je zamitil s 5 krajcarji; od žganja, „Vindi Cama“, „Rosjazer“, črníkalca („Tscherni Kaller“) in vipavskega vina terjali so po 5 kr. in 1 vinar; domače dolenjsko vino (Marwein) je hodilo ceneje čez most ter se plačevalo zánj od tovora le po 2 kr., ali pa po 10 kr. in 2 vinarja od sóda. Tovor vina so šteli sto bokalov. Poleg tega so prevažali in prenašali čez ljubljanski most kožúhovino in sicer: surovo kožúhovino, mačje, polšje, jelénje, ovčje, lisičje kože in kože kun in risov. Plačevalo se je od teh stvaríj po 16 krajcarjev od tovora. Od krznárjev in kožúharjev se je pobiralo od navadnih, bodisi že velikih ali kratkih kožuhov po 1 krajcar in 1 vinar.

Sicer pa je prihajalo skozi Ljubljano še dosti druzega blagá, írhovine, usnja, volovskih kož, žebljev, masla, sira, sviníne, živíne, žita, kruha, solí, sadja itd.

Ta natančni zapisek trgovskega blagá, ki je hodilo skozi Ljubljano, zanimiv je zeló iz več ozirov. Razven špecerijskega blagá je bilo vse blagó gotovo domač pridelek in če je tako isto, nahajalo se je na Kranjskem takrat še mnogo več divjáčine, kakor sedaj, sicer bi ne imelo nobene zmisli, da so se na priliko kože risove, ki so neki do danes iz naše dežele že popolnoma izginili, cenile po tovorih. Tedanje trgovstvo je hodilo jako primitivno pot: blagó se ni prevažalo

ampak po največ tovórilo, kar se sklepa lehko zlasti iz neprimerno visocega tarifa, ki se je zahteval od ogerskega vozá. [1])

A najzanimivejša je res ogromna obilica tako raznovrstnega blagá, ki je prihajalo skozi Ljubljano. Že ta zapisek kaže nam lehko živi promet, do katerega se je Ljubljana vspela v prvi polovici 17. stoletja.

Sicer pa je izraz mostovína le po nekoliko pravi, kajti te pristojbine se niso pobirale samó na obeh mostéh na Čevljàrskem in Špitalskem, (več mostov Ljubljana takrat ni imela), ampak tudi pri vseh petih mestnih vhodih. Mestni služabniki, ki so to mostovíno pobirali, nazivali so se „mostovínarji“ (Mauthner). Pri mestnih vratih so bile obešene púšice, v katere so devali ti služabniki denar.

Mostovíno je moral plačati vsak, bodisi tujec, bodisi domačin, meščan ali nemeščan, celó takrat kadar v mesto še stopil ni, ampak šel s svojim blagom le mimo Ljubljane. Toda meščanje so se kmalu naučili ogibati se mostovíne. Ako niso namenili na tujem kupljenega blagá za mesto, ampak ga hoteli dalje prodati, umikali so se mestu, hodili na priliko z Gorenjskega ne skozi Ljubljano v Trst, kar bi se po postavi moralo zgoditi, ampak so pomérili mimo Polhovega Gradca in Vrhnike proti Laškemu. Tihotapilí so blagó po najtežavnejših hribskih potih; a ravno ljubljanski someščanje, največkrat rokodelci, ki so zavidali trgovce, da tako naglo bogaté, bili so tisti, ki so jih ovajali ter pripomogli, da so tudi ljubljanskim trgovcem gledali pázneje na prste in jih silili plačevati mostovíno. Da pa se je to kmalu zopet rado pozabilo, ni treba posebej zatrjevati, kajti ravno mestni očetje so bili vsi imoviti in oblastni trgovci in so na rotovži o tem najrajši molčali.

Najbrž zavoljo tega, ker se je videlo da Ljubljančanom samim ní do tega, da se mostovína vestno plačuje in ker so bili ravno oní tisti, ki so se s tihotapenjem največkrat pregrešili proti ti imenitni cesarski svoboščini, spregledal je cesar leta 1682. tudi plemičem mostovíno ter jih oprostil, kar bi se bilo moralo sicer že preje zgoditi, saj so vendar pripomogli z nekaterimi stotáki pri zgradbi novega Čevljárskega mostú. Zanimivo je, kako da so plemiči prišli do te oprostitve. V seji dné 19. februvarija 1682. leta dejal je namreč dežélni glavár kranjskim v dežélnem zboru zbranim

---

[1]) Fasc. štev. 102 in 103.

stanovom: „Ravno sedaj se mudí v Ljubljani dvorni knjigovodja Krištof Schuriau (Žerjav?). Ljubljanski gospodje (die Herren von Laibach, to je: magistrat) začeli so zahtevati znova od plemičev mostovíno. Iz aktov pa se dá posneti, da so se zavezali pod Karlom V. niti od plemičev niti od njihovih podložnikov terjati te pristojbine. (Po tem poročilu so bili torej plemiči prosti mostovine še predno se je delal novi Čevljárski most.) Ker so pa to pozabili, bilo bi morebiti dobro, če bi se podali h gospodu pl. Schuriavu deželni tajnik Ivan Danijel pl. Erberg, knjigovodja Adam Dinzl in registrator Maks pl. Perizhoffen in mu obljubili kako darílo („eine Ehrung“) zato, da bi bili prostí mostovíne plemiči, pa tudi njihovi podložniki. Sicer pa privoščim Ljubljančanom prav rad, da pobirajo mostovíno od tujih trgovcev. Ker so dobili Ljubljančanje ta privilegij proti temu, da so darovali sto kron, torej bi tudi mi dali lehko dvornemu knjigovodju sto tolarjev, da bi storil potrebne korake in nam pridobil oproščenje te mostovíne. [1]) — Človek bi mislil, da je to le hudobno natolcevanje, a v sodske protokole dali so mestni očetje leta 1660. zabeležiti naslednje: „Item respectu der kaiserlichen Privilegien, auch der andern sich anjetzo in Resolution befindenden Anbringen, (sc. ist beschlossen worden), dass man von obgemelten Geldern 100 Ducaten dem Herrn Secretair Abelle für die Kanzleitax und für dessen Mühewaltung remitieren auch sich seiner Meinung insinuieren sollte.“ [2])

V početku 18. stoletja pa so tudi druge, zlasti tovarnarje oprostili ljubljanske mostníne. Magistrat je dal svojo staro pravico seveda nerad iz rók in se skliceval na privilegije, ki so mu jih podelili prejšnji cesárji. V Železnikih je imela neka laška rodovina velike fužine ter spečavala železníno na Laško. V početku 18. stoletja je cesar oprostil tudi te železniške zdelke ljubljanske mostovíne. A mestni očetje so poslali svoje biríče na ceste proti Trstu, o katerih so védeli, da vozijo in prenašajo po njih fužinarji iz Železnikov svoje blagó proti Trstu. Mestni biríči so zahtevali od njih mostovíno in ker je ti plačati niso hoteli, vzeli so jim blagó in ga pripeljali v Ljubljano. Železnikarji so se pritožili pri vicedomu, sklicujoči se na oproščenje. Vicedom je ukazal magistratu, dati fužinarjem vse tako blagó nazaj ter mu zagrózil s kaznijo sto cekínov, če tega ne storí.

---

[1]) Landtagsprot. XXIX. fol. 494.
[2]) Gerichtsprot. 1660. fol. 185.

Do početka 15. stoletja je bilo trgovstvo po vsi Avstriji silno omejeno in zadrževano po starih privilegijih, ki jih niso imela le večja in manjša mesta, ampak tudi trgi in mnoge graščíne. Cesar Karl VI. trudil se je na vse kriplje te zadržke odpraviti in trgovstvu odpreti neomejeno in gladko pot na vse strani širne svoje države. Iz tega uzroka je objavil mnogo postav, ki so marsikateri stan njegovih privilegovanih držav jako osupnile. Pač je moralo Ljubljančane neprijetno dirnuti, ko se jim je poslal leta 1720. po sklenjeni trgovski pogodbi s Turčijo ukaz, da se niti od turških trgovcev, ko bi prišli skozi Ljubljano, ne sme zahtevati mostovína, razven, če bi pripeljali orijentalsko blagó in ga dali voziti po avstrijskih vozníkih, a še takrat se sme terjati le primerno majhna mostovína. [1])

Leta 1728. so bili Ljubljančanje že prav blizu na tem, da izgubé mostovíno, kar se jim je sicer leta 1618. že tudi obetalo. Leta 1728. dal je namreč cesar Karl VI. odpraviti mnogo mostovín, Ljubljančanom se je pa vendar posrečilo jo še obdržati, najbrž zopet potom kacega daríla. A poudarjalo se je v cesárskem odloku, da se denar od mostovíne ne sme za kâj druzega porabljati, kakor za to, za kar je namenjen, namreč za vzdrževanje mestnega ozidja, mostóv in vodnjákov. Vzdržavati in popravljati je imelo mesto takrat Čevljárski most, drugi véliki mestni ali Špitalski most in most pri samostanskih ali Frančiškanskih vratih pred sedanjo Mahrovo hišo; ta most je vodil namreč preko mestnega jarka s Poljan v mesto; most na Starem trgu, t. j. čez mestni jarek pred vhodom v Florijanske ulice, kjer so stala Karlovska mestna vrata; most k Vicedomskim in Nemškim vratom; vrhu tega še most v Trnovem, most čez mali Graben, most pri Koleziji v mestnem logu, most na Viči, dve brví v Glincah in most pri Križi na Viči na Lepem potu. Iz dohodkov mostovíne so se popravljali tudi mestni vodnjáki, namreč vélika dva vodnjáka v mestu, jeden pred rotovžem, drugi na Starem trgu pred sedanjo sódsko hišo. V ta dva vodnjáka se je napeljevala voda po cevéh, k jednemu, ónemu pred rotovžem izpod Rožnika, k ónemu na Starem trgu z Golovca. Z Golovca pa zato, ker ni kazalo napeljati je z Rožnika, kajti blizu Starega trga ni bilo nobenega mostú. Šentjakobski most so zgradili šele v našem stoletji. [2])

---

[1]) Fasc. štev. 213.

[2]) Ibid.

Pri napíranji cesarja Karla VI. rešiti trgovstvo vseh ovír in zadržkov je bilo prav naravno, da so Ljubljančanje leta 1731. že res zopet začeli se bati, da se jim bo mostovína vzela, in to pot se niso bali zastonj. Druga točka trgovskega patenta z dné 9. novembra 1731. leta, določevala je namreč, da se bode odslej za óno blagó, ki se bo iz Trsta vozilo po cestah v avstrijske dežele, plačevalo samó „transito“; zato naj se odpravijo vse kameralne in tudi druge mostovíne in cestníne, naj imajo potem že katero ime koli hočejo. V četrti točki je bilo izrečeno, da se smé od blagá, ki bo šlo iz Ljubljane v Trst, ali pa iz Trsta v Ljubljano, a ne bo doseglo Gradca, pobirati samó prevožnína (transito), in kako velika naj bode ta pristojbina, videlo se je iz tarifa, priloženega temu patentu. Ta prevožna pristojbina je bila jako nizka in v Ljubljani bi ne smeli pobirati več, kakor se je to godilo doslej, mostovíne od blagá, ampak le od kônja, naj le-tá nosi že to ali óno blagó, in sicer nikdar več, kakor po tri krajcarje največ.

Ako bi bila ta naredba obveljala, bil bi to za Ljubljančane jako hud udarec. Bili so zeló osupneni in poslali takoj cesarju pritožbo, kaka krivica se jim godí. Cesar je obljubil poslati v Ljubljano komisijo, da bode stvar preiskala, pri čem je. Ali ker te le dolgo ni hotelo biti, in se je vkljub temu smela mostovína v Ljubljani terjati le po novi, ne pa po stari naredbi, odšlo je iz Ljubljane poslanstvo k cesarju ter mu poróčilo, da mesto ne more več vzdržavati tako dragocenega mestnega zidovja in mestnih vodnjákov in mostóv, od kar so se mu dohodki tako skrčili. Poslanci so prosili, ako cesar ne more že druzega storiti, ukaže naj vsaj vicedomu, da ne izterjava od Ljubljančanov 392 gld. tako zvanega davka „Remanenzgeld“, dokler se stvar ne bode rešila (dné 23. marcija leta 1733.).

Oktobra meseca leta 1733. sešla se je tako zaželena komisija napósled vendar, a za tožbe Ljubljančanov, ki so svojo staro in zastarelo pravico zastopali z najtemeljitejšimi razlogi, ni imela nobenega posluha. V ti hudi zadregi so prosili mestni očetje, naj bi se prevôžna pristojbina od treh krajcarjev povišala vsaj na šest, češ, da se je to dovolilo tudi mestu Glognitz na spodnjem Avstrijskem. A tudi to zahtevo je komisija odbila. Mestni očetje so dokazali, da so trpeli od 2. dné marcija leta 1732. do 25. dné novembra leta 1736. zaradi odpravljene mostovíne 9077 gld. 15 kr. izgube.

Kako velike dohodke je nosila v Ljubljani mostovína, izpovédali so se mestni očetje indirektno s tem, da so storili

cesarici Mariji Tereziji res lépo ponudbo. Do leta 1741. so se popravljale namreč ceste vseh avstrijskih deželâ iz fonda, v katerega so tekle cestníne in mostovíne; to leto pa so našli za vzdržavanje cest nov fond; zato je zapovédala cesarica, naj se odpravijo vse privatne mostovíne. Seveda je bila tudi ljubljanska v tem številu.

Ljubljančanje se silno prestrašijo ter ponudijo cesarici 20.000 gld., če jim pusti mostovíno še delj, če jim dovoli, da pobirajo dvojni mostovínski vinar, kakor so ga od leta 1614.—1731. in sicer le toliko časa, dokler bo mogla cesárska vlada ponujano vsoto zopet vrniti. Sreča za Ljubljančane, da se je bila zaplela cesarica takrat v drago vojsko s pruskim kraljem Friderikom II. V cesaríčinih denarnih zadregah in stiskah bila ji je ponudba Ljubljančanov jako po všeči in vsprejela jo je brez pomisleka.

Tem potem je dobila Ljubljana dvojni mostovínski vinar, ki so ga ji vzeli leta 1731. zopet nazaj.

A to veselje tudi to pot ni trajalo dolgo. Na dohodke iz te mostovíne je nakladala cesárska vlada vedno nove teže; troški, katere je moralo mesto plačevati iz mostovíne, rasli so od leta do leta. Leta 1745. obesili so Ljubljani vzdržavanje štirih novih komercijalnih cest na vrat in sicer: a) Dunajsko cesto od samostana bosonógih bratov (sedaj civilne bólnice) pa skoraj do Save, 2361 sežnjev, tako dalèč, kakor je sezala mestna civilna oblast; b) Dolenjsko cesto od Karlovških vrat do Rakovnika, 885 sežnjev; c) Tržaško cesto od Nemških vrat do meje mestne civilne oblasti, 1320 sežnjev, in d) Koroško cesto od samostana bosonógih bratov do Šiške, 720 sežnjev.

To novo breme je bilo zeló občutljivo, kajti zavoljo jako živahnega prometa so te ceste jako hitro razvážali.

Leta 1747. pa je ukazal blagajničar (Cammerer) knežjega gubernija, generalni komisar, namestnik dežélnega glavárja in ravnatelj vseh kranjskih cestâ grof Lamberg, naj polaga magistrat vsacih štirinajst dnij račune o dohodkih dvojnega mostovínskega vinarja, polovico teh dohodkov pa oddaja cestnemu fondu. Iz tega računa posnemamo zanimivo drobnost, da se je plačevalo pri Vicedomskih in Špitalskih vratih največ, in sicer tekom leta ne menj kakor 5048 gld. 40 kr.; iz tega se sklepa lehko, da je prihajalo največ trgovcev od severa. Promet je bil torej od te strani najživahnejši, od vseh druzih stranij pa jako skromen, kajti pri Poljanskih vratih so nabrali leto in dan le 85 gld. 24 kr., pri

Karlovških le 196 gld. 9 kr. in pri Nemških ali Tržaških vratih — čudno, da le 62 gld. 51 kr. Iz Trsta je prihajalo torej skozi Ljubljano primeroma le jako malo trgovskega blagá, kar je skoraj neumljivo in vsiluje se človeku misel, da se ga je moralo veliko morebiti vendar le skozi Vicedomska ali Špitalska vrata v mesto privažati, dasi tudi bi bil ta ovínek prevelik. Mogoča je samó še jedna razlaga, da so se trgovci z blagom od Trsta sem Ljubljane, če so le mogli, izognili.

Poleg tega računa pa je poslal magistrat višji oblasti še jednega druzega, namreč, kako je porabljal mostovínske dohodke. Vzdržavati je moral javna poslopja: rotovž, strelíšče, orožnico, kruhárno, skladíšče za les, stanovánja za vratárje, javne ječe, stanovanje rábeljnovo itd. Iz teh dohodkov je moral plačevati vicedomu v cesársko blagajnico 392 gld. 26 kr. davka „Remanenzgeld“ zvanega. Preskrbljevati je moral ž njimi zločince, ki so ga stali 100 gld. na leto. Plačeval je vratárje, ki so pobirali pri vratih mostovínski vinar. Le-ti so prouzročevali na leto 144 gld. 44 kr. troškov. Ti in še mnogi drugi troški znašali so na leto 2387 gld. ter so se razdeljevali na vzdržavanje mestnega ozidja, bastijonov, stolpov, trinajstih mostóv, ónih že imenovanih štirih komercijalnih cestâ, kolikor jih je bilo v obsegu mestne civilne oblasti, na popravljanje grajske ure, na plačo biríčev, ki so pazili na tihotapce, na nakupovanje lesá, potrebnega za razne zgradbe, zlasti mostóve. Odstotkov za posojenih 20.000 gld. in za ónih 9077 gld., ki jih je mesto izgubilo od leta 1732. do 1736. pa mestni očetje tudi niso pozabili vračuniti med troške, nemogoče mi je le povédati, zakaj so šteli izgubo le do leta 1736., ne pa do 1741. leta.

Bilanca je pokazala, da je ostalo po vseh teh izdatkih v mestni blagajnici vendar le še 131 gld. dobička od mostovíne.

Pri ti priliki naj bodi nam dovoljeno poudarjati, kako veliko milost je storil cesar leta 1614. mestu, podarivši mu podvojeni mostovínski vinar. Samó iz teh dohodkov se je pokrivalo mnogo, skoraj največ mestnih troškov, ne da bi bilo treba poseči meščanu le jedenkrat v žep. Preostajalo je celó še po 131 gld. vsako leto. Ta preostanek pa je bil v prejšnjih časih, ko je imelo mesto menj též, seveda še večji, ko n. pr. ni posodilo še ónih 20.000 gld. in ko mu še ni trebalo popravljati štirih komercijalnih cestâ. Koliko je preostajalo v prejšnjih stoletjih, ne vémo povédati, povédati tega celó ni védel magistrat sam. Ko je pozval leta 1677.

vicedom mestne očete, naj položé račun, kako porabljajo mostovíno, odgovorili so, da tega ne morejo, kajti denar se je deval le v púšice, obešene pri mestnih vratih, in se ni nikamor zapisoval. Pri pobiranji in porabi mostovíne so bili mestni uradniki zeló nemarni. Denar se je pobiral iz púšic, a najti niso mogli niti jednega izkazka, koliko ga je bilo. Celó do leta 1718. je bila skoraj neverjetna navada, da je mostarínar te pristojbine le zapisoval, torej kreditoval in to ne samó meščanom, ampak tudi tujcem. Mestnih blagajnikov se je prijel marsikateri goldinar, kajti pri mestnih vratih so jemali vratárji morebiti celó na opomin blagajnikov samih, tudi slab denar, („Kärbel oder geringes Gelt.“) — Tega denarja blagajniki niso v poštev jemali, kakor bi ga ne bilo notri, devali so ga na stran ter ga delili z drugimi uradniki. Da pa je ta denar prišel od druge strani vendar le v blagajnico, razume se samó ob sebi; toda vsega tega magistrat ni videl ali ne videti hotel. [1])

Do leta 1747. se je obrnilo to na bolje, kajti mestni očetje so položili lehko do krajcarja natančen račun. Vkljub obilnim tožbam meščanov, kako pojema trgovstvo, poskočili so dohodki od mostovíne do leta 1752. celó na 6521 gld. 26 kr. Toda že to leto se je jela višja oblast zaradi res prenemarnega gospodarstva mestnih očetov in zaradi groznih dolgov, v katere je zabredlo mesto, baviti z mislijo, kako bi se moglo zboljšati gmotno stanje ljubljanskega mesta. Zboljšanje mestne blaginje („Verbesserung des Stadtwessens“), te besede so spravile magistrat o vsaki priliki v grozen strah, kajti bili so gospodje prepričani, da jim bo višja oblast zaprla zopet kakšen vir, iz katerega so dotekali novci po nepostavnem potu temu ali ónemu javnemu ali zasebnemu móžu v žep.

Prvi takšen studenec je zaprla višja oblast s tem, da je zahtevala od magistrata, naj dá mostovíno v najem, kajti s tem bi se utegnili dohodki povišati. Magistrat se je upiral temu pozivu na vso moč in prigovarjal, naj višja oblast vendar premisli, da ne more mostovíne prevzeti nihče, ki ne bi imel z njenim pobiranjem več troškov. kakor magistrat. Če bo hotel najemnik shajati, prestopati mu bode dovoljene meje ter slepariti. Morebiti je bilo res kaj resničnega na tem, kajti našli so drugo pot. Leta 1753. je bil cesárski urad, nazivan „ministerijalni banko“, pripravljen mostovínsko pristojbino prevzeti v svojo upravo proti temu, da je ponudil magistratu ónih posojenih 20.000 gld., vrhu tega pa še

---

[1]) Fasc. štev. 102.

2500 gld. letne odškodníne. Magistrat je bil ves osupnen in se je proti takšni ponudbi postavljal po robu, kakor je védel in znal, a pomagalo mu ni nič, leta 1754. moral je vsprejeti 20.000 gld. ter 3000 gld. letne odškodníne. [1])

§. 2. Skladíšče in mestna vaga.
(Die Niederlage und Stadtwage.)

Razven z mostovíno, ki je bila pač najizdatnejši vir vseh mestnih dohodkov, vrnili pa so se poslanci ljubljanskega mesta leta 1513. še z neko drugo milostjo iz Oudenarda v Ljubljano.

Leta 1503. pritožila so se mesta Štajerske, Koroške in Kranjske proti tujim trgovcem z Laškega in Ogerskega („ausländische Kaufleute als Hungern und Walchen") češ, da jim bo njihovo postopanje vzelo ves kruh in jih pehnilo v revščino, dalje pa, da delajo ti tujci tudi kameralnim dohodkom veliko škodo. Zaradi tega je izdal cesar Maksimilijan I. leta 1503. merílo, kako naj se bodo vêdli meščanje imenovanih treh dežel odslej proti Ogrom in Lahom.

Zavoljo tega je moral ogerski in laški trgovec, prišedši v Ljubljano, svoje blagó, ki ga je privèl s seboj z Laškega, shraniti v mestnem skladíšči ter ga tekom šestih tednov ponuditi nikomur druzemu v pródaj, kakor le meščanu. Potem šele, ko bi meščanje tekom teh šestih tednov ne marali kupiti ponujenega blagá, dovoljeno bodi tujemu trgovcu, ponuditi ga tudi nemeščanu v pródaj, ali če bi se mu to bolje zdelo, peljati ga dalje s seboj. [2])

To je bil pač dosti čuden ukaz. Škoda, ki jo je delal tujemu trgovcu, bila je velika, kajti celih šest tednov ni smel s svojim skozi Ljubljano prinesenim blagom dalje. Dobiček so imeli od tega ukaza le meščanje, kajti tuji trgovec je bil prisiljen prodáti blagó po taki ceni, kakor so mu jo propisávali meščanje, ali pa držati križem roke ter čakati, da mine nesrečnih šest tednov.

Lehko je umljivo, da ta, trgovstvo tako ovirajoči ukaz vendar ni imel pričakovanega vspeha. Ostrašil je pred Ljubljano vse tuje trgovce, zlasti kožúharje, ki so hodili že od nekdaj v Ljubljano po kožúhovino. Da so morali tuji trgovci skozi Ljubljano prineseno blagó shranjevati v skladíšči, bila

---

[1]) Fasc. 76. in fasc. 213.
[2]) Klun, „Dipl. Carn.", pag. 82.

je silno sitna naredba, zlasti še zato, ker so morali blagó v skladíšči dajati vagati in plačevati za to malo pristojbino; najteže pa je bilo tujcem pač prenašati spletke in šikane ljubljanskih trgovcev, četudi ne jemljemo tega v poštev, da je bilo blagó po šestih tednih, prineseno iz skladíšča zopet na dan, gotovo slabejše in ne boljše.

Da se odkrižajo vseh teh sitnostij, jeli so tuji trgovci iz Ljubljane izostajati in se je izogibati po stranskih potih. Tekom desetih let ga ni bilo skoraj nobenega skozi Ljubljano. Zlasti bridko so občutili Ljubljančanje, da so kožúharji Ljubljani zasukali hrbet popolnoma ter hodili po kožúhovino rajši na Hrovaško, od koder so jo bržkone dobivali tudi kranjski trgovci samí. V ti zadregi se obrnejo Ljubljančanje do cesarja in ta je ukazal leta 1513. dežélnemu glavárju, naj priprè vse óne tuje trgovce, ki se izogibajo Ljubljane in jih kaznuje, Ljubljančanom pa je potrdil privilegij z leta 1503., po katerem so imeli pravico tuje trgovce siliti, da so oddajali svoje blagó v skladíšče, ga tam vagali ter plačevali za to majhno pristojbino, („eine ziemlich unbeschwerliche Gebühr). Vrhu tega jim je dal še pravico, naj vse v Ljubljani prodáno blagó, bodi že kakeršno koli, zvagajo in terjajo od tega pristojbino.[1]) Kje drugje, kakor na mestni vagi, ni se smel zvagati niti jeden cent v Ljubljani prodánega blagá.[2])

Kolika je bila ta pristojbina za cesarja Maksimilijana I., povédano ni nikjer, pač pa je znano iz neke listíne, ki spada po mojih mislih v sredo 17. stoletja, da je pobiral magistrat od vsacega centa po 3 kr. stare dežélne veljave za vago. Ta tarif se je uvédel najbrž leta 1524., kajti, ko je višja oblast zahtevala konec minulega stoletja, naj magistrat izkaže, od kod ima pravico za vaganje, skliceval se ni na privilegij od leta 1513., ampak na ónega od 16. dné septembra leta 1524., ki mu ga je podelil nadvojvoda Ferdinand (I.).[3]) Pozneje, leta 1561. je izšel nov tarif; po tem so pobirali o sejmskih dnéh od centa voská po 4 kr., od centa železa pa po 2 šilinga; le tisti meščanje, ki so prodáli menj kakor jeden cent kakega blagá, bili so prostí. Leta 1598. terjali so od trgovcev vseh petih dédnih dežel za vago po 6 šilingov od tovora.[4]) Tudi domačini, ljubljanski meščanje, niso bili te pristojbine prosti in ni vam ga minulo leta, da se ni pritožil najemnik

---

[1]) Klun, „Dipl. Carn.", pag. 89—90.
[2]) Fasc. štev. 102.
[3]) Ibid. 76.
[4]) Ibid. 213.

mestne vage, da mu ne prinašajo meščanje blagá na vago, ampak ga vagajo domá, kar je magistrat seveda vselej strogo prepovedaval. Proti koncu 17. stoletja se je jela ta pristojbina bolj in bolj krčiti; magistrat je tožil, da ljudjé ne prinašajo na vago ničesa razven malo medû, nekoliko svînj in tû pa tam kak lonec masla, ampak vse nosijo v stanovski višji urad (ständisches Oberamt), največ pa zvagajo trgovci blagá domá.[1])

Tudi skladíšče, veliko poslopje za sedanjo škofijo, prinašalo je od leta do leta menj, komur se pa ni nikakor čuditi. Opiraje se na svoje svoboščine, mislil si je magistrat, da storí že dovolj, ako pobira le pristojbino. Leta 1660. je bilo skladíšče tako slabo, da se tuji trgovci niso upali shranjevati v njem svojega svilenega in druzega dragocenega blagá, najbrž, ker je teklo o dežévji skozi streho. Spravljali so ga zato po hišah pri meščanih, kjer ga je kdo mogel. Ko ljubljanski trgovci to zvedó, naznanijo tujce pri magistratu, zahtevaje od njih, naj prinesó svoje blagó v skladíšče, „da si ta kraj za dragoceno blagó res ni prikladen“. Magistrat pa je imel vsaj toliko razuma, da jim je dovolil sicer zložiti blagó v magacine po mestu, vendar je terjal od njih pristojbino, ker je cesárska svoboščina tako velela.[2])

Toda bolj od tujcev so škodovali domači trgovci to skladiško pristojbino in pristojbino od vage. Trgovski stan je bil, ker najbogatejši in ker je védel večino svetoválskih sédežev napolnovati z ljudmí iz svoje srede, najmerodajnejši med vsemi meščani. A njemu nasproti je stal pazen sovražnik, občina, ki je takoj vsako krivico, ki se je godila mestu, ovadila magistratu. S svojim blagom so se odtezali trgovci skladíšču in vagi vedno bolj. Z ozirom na privilegij z leta 1513. bilo bi, če se ne motim, njihovo postopanje tudi opravičeno, kajti v njem je govorjenje le o tujih trgovcih, a pozneje so razlagali ta privilegij vsaj od leta 1561., kar sem že omenil, drugače in tako, da ni vage prost nihče, razven, če prodá menj, kakor cent kakega blagá. Toda trgovci so se zato malo brigali in napósled celó zahtevali, naj bi bili popolnoma prostí, česar vendar dežélni knez ni dovolil. Od kod naj bi jemalo mesto denar, ki ga mu je treba, da zmaguje ž njim obile svoje troške? A trgovci, ki jim je magistrat gotovo vedno stregel v roko, niso se za to dosti brigali in so prezirali marsikateri ukaz dežélnega kneza.

---

[1]) Fasc. štev. 102.
[2]) Gerichtsprot. 1660.

Leta 1731. je moglo dati mesto skladíšče in vago še za 400 gld. v najem, toda tudi nad temi dohodki so se jeli kopičiti pogubni oblaki. Cesárska vlada je prišla neki nepostavnosti na sled. Blagá namreč tujci niso resnično oddajali v skladíšče in ga ne vagali, ampak plačevali le pristojbino, kar jim je bilo gotovo ljubše, kakor večno prekladanje. Tû je zastavila cesárska vlada pot ter velela, da noben kraj ne sme zahtevati skladíščine pristojbine, ako se ne more izkazati, da je vsprejemal v svoje skladíšče blagó najmenj dveintrideset let. Ljubljančanje so takoj ugenili, kam merijo te besede ter odgovorili, da v skladíšče in na vago v Ljubljani blagá res ne vsprejemajo in sicer zato ne, ker je trgovcem to prikladneje, pristojbino pa pobirajo že od leta 1513. Vkljub temu jim je cesar ustavil to in ukazal, naj prejenjajo s pobiranjem te pristojbine, dokler ne ukrene česa druzega.

Kmalu potem se je lotil sovražnik mestne vage od druge straní; dobila je namreč hudega konkurenta: cesársko vago. Leta 1753. se za mestno vago že noben najemnik več oglasiti ni maral. Cesárski véliki urad (Oberamt) imel je namreč na Bregu že več stoletij svojo vago, a prej ni silil nì jednega trgovca, naj prinese svoje blagó semkaj vagat; to se je príčelo šele proti sredi minulega stoletja. Cesárska vaga je postala huda konkurentinja mestni vagi. Pošiljala je nalašč biríče okoli, ki so ljudi silili, prihajati s svojim blagom nánjo in ki so razglašali, da méd, ki se ni vagal na cesárski vagi, ne bo smel dalje. Dné 1. oktobra so vzeli cesárski biríči celó nekemu trgovcu 30 centov medû, ki ga je dal že vagati na mestni vagi in plačal že tudi pristojbino. Ta prepir med obéma gosposkama nima sicer ničesa zanimivega na sebi, toda zanimive so drobnósti, ki se nam slučajno odkrivajo. Ker se pri vsem tem prepiru ne imenuje nobeno drugo blagó, kakor méd in vósek, ustavili so bržkone pristojbino od druzega blagá že prej, ali pa je bilo to blagó tisto, ki se je največkrat prinašalo na vago in katero je dajalo mestni vagi največji dobiček. Leta 1755. sporazumeli sta se gospóski tako, da je vagala cesárska vaga tisti med, ki so ga trgovci vozíli skozi Ljubljano, ljubljanska pa tistega, ki je ostal v mestu in se tû porabil; ali ker je bilo tû težko ločevati, prestal ni prepir tudi pozneje ne.

Pri tem prepiru zvémo, da je bilo trgostvo z médom v Ljubljani in po Kranjskem nekdaj jako živahno in da se je pridelovalo medú neprimerno veliko več, kakor dandanes. Od 1. dné januvarja leta 1753. pa do dné 30. decembra leta 1754.

so zvagali samó na cesárski vagi 593.975 funtov medú, in od dné 1. januvarja 1755. leta do 10. dné januvarja 1756. leta pa 747.469 funtov (sporco). Z medom so trgovali samó po štiri mesece: november, december, januvarij in februvarij. O posameznih dnéh so ga zvagali:

Dné	19.	januvarja	1.399	funtov.
„	5.	februvarja	3.397	„
„	27.	„	561	„
„	12.	novembra	5.400	„
„	14.	„	3.400	„
„	17.	„	5.900	„
„	18.	„	619	„
„	19.	„	2.700	„
„	21.	„	10.920	„
„	22.	„	31.773	„
„	23.	„	20.600	„
„	26.	„	6.100	„
„	27.	„	17.000	„
„	28.	„	26.816	„
„	11.	decembra	31.000	„
	Vsega	skupaj	173.585	funtov (čisto).

To pristojbino so pobirali v minulem stoletji, ko so vzeli magistratu že mostovíno na dvéh krajih, ali pri mestnih vratih ali pa pri vagi sámi, ki se je nahajala v kruhárni [1]) — vendar mislim, da ne za vse blagó —; pozneje pa, ko so prodáli kruhárno, na rotovži, vsaj od leta 1799. dalje. [2]) Kdor je plačal pristojbino že pri mestnih vratih, od tacega je vagar ni smel zahtevati več, ampak moral mu je blagó zvagati brezplačno. Denar so devali pazniki pri mestnih vratih (Thorwartl) v posebne púšice, ki jih je hodil izpraznjevat najemnik vsak teden ali vsaj vsak mesec.

Jednaka usoda, kakor mostovíno, zadela je tudi skladíšče in vago. Ker so hoteli višji uradi zboljšati denarno stanje mestne blagajnice, ukazal je okrožni urad 21. dné oktobra 1769. leta, naj dá mesto po dražbi vse nestalne pristojbine v najem, vse take torej, katerih dohodki so kako leto lehko poskočili, drugo pa zopet padli.

Dotlej so dejali mestni očetje to pristojbino sicer tudi v najem, toda ne na javni dražbi, ampak ónemu, kateri se

[1]) Fasc. štev. 102.
[2]) Fasc. štev. 76—77.

jim je védel bolj prikupiti.[1]) Dasitudi je plačeval najemnik najemščino, vendar so ga zmatrali nekako magistratskim poslovníkom; moral je priseči, da se vêde vestno ter ne dela škode niti mestu, niti meščanom; za obljubljeno najemščino, ki jo je plačal šele konec leta, časih pa tudi šele pet let potem, poiskati si je moral med mestnimi očeti poroka.[2]) Da se je vgnezdilo zaradi tacega postopanja mnogo razvad in mnogo nemarnosti, umljivo je samó ob sebi. Največ so trpeli pri tem seveda mestni dohodki.

Da se odpravijo ti neredi, izdal je okrožni urad gori omenjeni ukaz. Ob jednem se je pristojbina od vage ločila od skladíšča in se dala za leto 1770. v najem. O ti priliki se je razglasil tudi nov tarif, po katerem so terjali najemniki od vsake svínje po 8 soldov ali po 4 krajcarje, od centa železa ali preje po 6 soldov, od centa medú, voská ali masla, po 6 soldov, ako so vagali blagó na mestni vagi, če pa so prinesli prodajalci blagó na cesársko vago, plačevali so le po $2^1/_2$ kr.

Po nekem dvornem dekretu z leta 1774. dné 2. januvarja, je bilo blagó, ki so ga peljali samó skozi mesto, vage prosto, izvzet je bil samó vósek, od katerega se je morala plačevati pristojbina, naj so ga že peljali dalje ali ga pa porabili v mestu. Želeč izluščiti trgovstvo iz vseh ónih okóv, v katere je bilo dotlej uklenено, odščipnili so višji uradi vsako leto kàj starih ljubljanskih pravíc. Nekakov takšen ukaz je došel magistratu dné 30. avgusta leta 1781., a kmalu za njim 4. dné decembra tistega leta nekov drug dekret, ki je prvega razlagal.

S to razlago pa se je čutil magistrat oškodovanega ter odgovarjal: „Ko so se pritožili tukajšnji medíčarji pri dvoru, da pobira od njih magistrat pristojbino od vsega v Ljubljani nakupljenega in pôtlej preko Koroškega in Solnograda v nemško cesarstvo („in das römische Reich“) vóženega medú, in prosili, naj jih oprostí tega davka, odbil jim je cesar 30. dné avgusta leta 1781. to prošnjo, češ, da ima mesto do te pristojbine po cesárskem privilegiji staro pravico. A temu dekretu dostavek je dodalo dežélno glavárstvo, da ne smemo zahtevati od trgovca, ki ne dá svojega blagá shraniti v skladíšče in na vago, nobene pristojbine.“

---

[1]) Fasc. štev. 102. „Amtsinstructionen“.

[2]) Fasc. štev. 76—77.

Iz te magistratove izjave je posnemati, da je bilo takrat leta 1781. trgovcem že na voljo dano, hoté li svoje blagó v skladíšči shranjevati ali ne, kar je bila pa v prejšnjih stoletjih njihova dolžnost.

„Vprašamo torej“, nadaljeval je magistrat, „veljá li ta dostavek samó za óni méd in za óno blagó, ki so ga trgovci kje drugje nakupili ter ga skozi Ljubljano le peljali, ali pa za óno, ki ga skupljujejo v Ljubljani in ga vozijo dalje. Doslej so morali trgovci plačevati pristojbino, četudi niso odložili blagá v skladíšče, torej je razlaga dežélnega glavárstva nepravična. Če bi to veljalo, medíčarjem bi se njih prošnja ne bila odrekla nikdar. — Pritožili se niso zaradi tega, da pobiramo skladíško pristojbino od medú, ki ga dajó shranjevati, ampak da jo tirjamo od ónega ki ga ne dajó. To jim ni prišlo nikdar na misel, ker je samó ob sebi razumljivo, da mora človek plačati kàj zato, če mu shranjuje kdo blagó. Medíčarji bi bili torej po razlagi dežélnega glavárstva dosegli smoter svoj, četudi niso bili uslišani.“

Magistratu ni koristilo njegovo oporekanje nič, medíčarji plačevali so odslej skladíško pristojbino le takrat, če so prostovoljno prinesli svoje blagó v skladíšče, toda drugi trgovci so bili, kakor smo čuli, oproščeni že prej. [1])

Do leta 1777. jemali so skladíško in vagino pristojbino meščanje samí v najem, to leto pa so jo prepustili nekemu tujcu, ki je plačeval od vage po 240, od skladíšča pa po 138 gld. najemščine na leto. [2])

§. 3. Méra platna (Leinwandmasserei), solí (Salzmass), žita (Getreidemasserei), in vina (Weinmasserei).

Stara, kakor mesto je bila pravica magistratova, da se je moralo vse platno, žito in se morala vsa sol, ki se je prodála v Ljubljani, mériti na javnem trgu; od te mére pa je pobiral magistrat malo pristojbino. Strogo je bilo prepovédano zmériti domá le jeden vatel platna, jeden mernik žita ali solí. Ta naredba je bila jako razumna in koristna, prepréčili so ž njo marsikatero slepárstvo, kajti mérci („die Messer“) nadzorovali so ob jednem tudi mére. Od nekdaj že so imeli trgovci navado vabiti kmete z njihovim blagom na svoje domóve, obetaje jim bržkone boljšo ceno, in jih slepáriti z méro in uteži. Magistrat je strogo pazil na take

---

[1]) Fasc. štev. 102.
[2]) Fasc. štev. 70—77.

ljudi in jih kaznoval prav hudó. Leta 1551. n. pr. so zasačili nekega Anžeta Tallerja, ki je meril domá; pregledali so njegovo méro in pokazalo se je, da je bil vatel za pol prsta prekratek; zaradi tega slepárstva je moral plačati 50 gld. v zlatu. [1])

a) Platnena méra.

Ta pravica je bila tako stara, da se magistrat, pozvan po ukrožnem uradu ni mogel izkazati, kateri deželni knez mu jo je podaril; iz sodnih protokolov je le dokazal, da je silno stara, in da se méri v Ljubljani, kar svet pomni („seit undenklichen Zeiten".) To pristojbino je dajal magistrat v najem in sicer od nekdaj pa do leta 1776. tkalski zádrugi (Leinweberzunft) proti 30, 40 in 50 gld. na leto. Pobirali so od nekdaj že po 1 sold ali vinar od vatla in sicer ne samó od platna, ampak tudi od sukna boljšega in búkovega (von Tuch und Loden), kajti v prejšnjih stoletjih se je trgovalo po Kranjskem s platnom tako nenavadno živahno, da se ga je spečavalo leto za letom za pol milijona goldinarjev. [2])

Po letu 1776. dajali so mero na javni dražbi za šest let v najem, leta 1776. prevzel jo je neki Josip Hirsch in plačeval 82 gld. Tkalska zádruga je pač nerada videla, da jo je potisnil tujec Hirsch od zaslužka, ki ga je imela že več stoletij, zato so zalézovali Hirscha, da ga zasačijo pri kakem slepárstvu, in res se jim je posrečilo to takoj prvo leto. Pobiral je namreč pristojbino dvakrat, pri mestnih vratih in potem še jedenkrat na trgu. Vrhu tega je meril in zahteval pristojbino tudi od tistega platna, ki so ga prinašali kmetje v mesto barvat ter ga barvanega jemali zopet s seboj; tako platno se torej ni pródalo, in Hirsch bi ne smel ničesa zahtevati od njega, kajti platneno méro pobirati mu je pristajalo le od prodánega platna. Tkalci so nahujskali barvarje, naj Hirscha naznanijo, kar so ti seveda radi storili rekši, da jim dajejo kmetje največ zaslužka, toda izostali bodo, ako zahteva Hirsch od njih pristojbino; prej se kàj tacega ni zgodilo nikdar.

Hirsch se je izgovarjal, da daje kmetom pobotnice (bolete), da so plačali platneno méro, in kadar prihajajo zopet s platnom iz mesta, vrača jim denar, ako mu prinesó boleto. A barvarji so mu očitali, da je to le prav pretekáno

[1]) Gerichtsprot. 1551. fol. 161.

[2]) Fasc. štev. 102.

slepárstvo; vse bi bilo v rédu, da bi kmet le védel, čemu je boleto dobil. Ker pa mu tega nihče ne pové, ne prinese je s seboj, ko pride po platno. Vrhu tega so tudi tožili Hirscha zaradi tega, da je pričel pobirati po 1 krajcar, ko se je zahteval prej vedno le po 1 vinar. [1])

Pri prihodnji dražbi leta 1782. potisnili so res Hirscha ali nazaj ali pa ga najemščina te pristojbine ni več veselila, prevzel jo je nekov Niederkorn najprej za šest let, potem pa še za tri leta do leta 1791. proti 100 gld. Ob jednem so prestavili mérce, ki so mérili doslej pred hišo „zum wilden Mann", k sv. Jakopu, ker je postajala o tržnih dnéh gneča pred rotovžem vedno večja. Od leta 1791. dalje se je dajala ta pristojbina le za tri leta v najem; vedno pogosteje v Ljubljano dohajajoči gorenjski kmetje so jo podražili to leto na 181 in leta 1794. celó na 227 gld. Zavist in strast je preslepila podjetnike tako, da so jo gnali na takšno ceno, o kateri so védeli, da morajo imeti izgubo. Pri tem seveda ni moglo ostati, in dasi je razglasil magistrat dražbo o jako ugodnem času, o največjem ljubljanskem sejmu sv. Elizabete, vendar se ni oglasil niti jeden najemnik; zato je ponudila tkalska zádruga iz svoje volje 181 gld. najemščine, ker pa okrožni urad ni bil s tem zadovoljen, razpisati je moral magistrat novo dražbo, a tudi sedaj brezvspešno. Kaj, ko bi prevzel magistrat platneno méro sam? Toda ta je odgovoril, da mu to nikakor ne kaže, kajti potreboval bi človeka, komur bi moral dajati najmenj 150 gld. na leto. Platnena méra je ostala zatorej tkalski zádrugi, toda za obljubljeno ceno 180 gld. le do leta 1803., in zopet so jo ji podražili na 259 gld. [2]) Odpravila se je neki šele leta 1848.

b) Méra od solí.

Ta pristojbina je ravno toliko stara, pobirala se je od nekdaj, čudno vendar, da se ni oddajala moškim, ampak štirim ženskim v najem. Valvasor je o tem slabo poučen, ko pravi: „zu diesen offentlichen Gebäu (Tschaulisches Haus) sind sechszehn Saltz- und Getreid-Messer verordnet, welchen das Getreide und Saltz zu messen obliegt." [3]) Mércev žita (Getreidemesser) je imela Ljubljana pač časih deset, časih dvanajst do šestnajst, a sol so mérile vedno le ženske, [4]) kar

---

[1]) Fasc. štev. 76—77.
[2]) Fasc. štev. 101—110.
[3]) Valvasor, XI. pag. 672.
[4]) Dokazi za to se nahajajo v vseh sodniških protokolih.

je tem čudneje, ker je bilo ravno pri ti méri treba krepkih moških pestij. Mérile pa so te ženske v štirih malih sobah (Salzhütten) v mestni hiši poleg rotovža, ki so jo po Valvasorju sezidali leta 1659. [1])

Podatkov o tem za mesto in vso deželo jako važnem trgovskem blágu žàl, nimamo, pozgubili so se vsi. Le toliko vémo, da je bila prodája solí v Ljubljani od leta do leta živahnejša, kajti najemščina solne mére je nesla n. pr. leta 1551. 39 gld. 40 kr. [2]), leta 1755. pa so jo dali za 301 gld. 34 kr. v najem. [3])

c) *Žitna méra.*

Tudi o ti pristojbini se magistrat proti koncu minulega stoletja ni mogel izkazati, kdaj se je pričela in kateri dežélni knez jo je podaril mestu. Dejal je le: to pravico so podelili dežélni knezi vsem avstrijskim deželam, torej gotovo tudi Ljubljani, original tega privilegija, dejal je, nahaja se gotovo kje na Dunaji ali v Gradci. Od nekdaj že, je imela Ljubljana pravico zahtevati, da se ni smela prodáti niti pest žita kje drugje, kakor na javnem trgu, in da so ga mérili mestni stražniki („Scharwächter“) nazivani, katerih je bilo časih deset, časih dvanajst do šestnajst ter jemali od vsacega mérnika „mérice“ „sie bekamen die Merice“, izrazil se je magistrat leta 1781. v svojem poročilu; iz tega izraza in iz izraza: „Merling“, sklepamo, da so občevali na ljubljanskem trgu od nekdaj že slovenski, kar se razume sicer samó ob sebi, in da se za „mérice“ ni mogel napraviti nemšk izraz, pač zato, ker je bil slovenski že sila star.

Te mérice so bile tudi plača mestnim policajem ali mestnim stražnikom, ki so vrhu tega nadzorovali tudi trg, ali se prodaja po pravični méri in vagi. Leta 1771. razbili so in uničili nekemu Žrjavu (Schuriau) pred rotovžem premajhno méro. So li ti stražniki vsak mernik prodánega žita tudi res zmerili, povédati je težko, zdí se mi, da je bilo že o tržnih dnéh to težavno, kaj šele o sejméh. Bržkone so hodili le okoli prodajalcev in si jemali pristujoče jim mérice, naj so že žito res mérili ali ne. Da se to skoraj ni godilo, sklepamo lehko iz živahnega žitnega trgovstva v minulih stoletjih. Gotovo je bilo zeló zeló živahno, sicer bi ne moglo

---

[1]) Valvasor, ibid.
[2]) Gerichtsprot. 1551.
[3]) Fasc. štev. 102.

ob samih méricah živeti šestnajst ljudij. Kranjska sáma seveda ni imela žita celó záse nikdar dovolj, ampak ga je morala privažati iz vseh sosednih dežel. Ko so hoteli leta 1736. siliti Kranjce, naj preskrbljujejo Reko in Trst z žitom, postavili so se plemiči v deželnem zboru proti ti zahtevi prav hudo po robu ter dejali, da ga ima dežela sáma premalo in da bi morali Kranjci stradati, ko ne bi ga privažali s Koroškega in Štajerskega. Reka in Trst naj se preskrbljujeta samá, saj ležita vendar ob morji. [1])

Kako velike so bile mérice v prejšnjih časih, ne vem povédati, morebiti celó njihova velikost ni bila natanko določena, zaradi česar so se vnemali med mérci in prodajalci vsak čas hudí prepiri. Ko je oddajal magistrat o novem letu nižje mestne službe, priporočal je župan mestnim stražnikom, naj bodo trezni, složni ter naj ne deró žitnih prodajalcev s podrzávanjem žita z mernikov („mit dem Abstreichen des Getreides“. [2]) O velikosti ali vsaj o vrednosti žita teh méric zvemo slučajno šele leta 1777. Takrat je pripeljal nekov Zavinšek mnogo žita v Ljubljano; namesto méric je bil pripravljen dati žitnim mércem (Getreidemessern) rajši po 1 kr. od mernika in po 4 kr. od stara, ki je držal 4 mernike. Štiri tedne so bili žitni mérci s tem zadovoljni, potem pa so zahtevali od njega, naj jim daje rajši zopet po jedno mérico od stára. [3])

Razven žita pa so jemali mestni sluge (Gerichtsdiener) do leta 1786. tudi pristojbine od druzih na trg prinešenih stvarij in sicer 14 dni pred Veliko nočjo: od koša jajec štiri, (von einem Kosch Eier), od cajne (von einer „Zaina“) dve jajci, od koša surovega masla majhno, prst dolgo štrúcico, od nemeščanskega mesárja klobásarja jedno klobáso; sicer v letu pa so jim morali dajati prodajalci od mernika svežega sadja 1 kr., od posušenega pest, od cele vreče (sadja) pol bokala, od sto zélnih glav jedno, od vozá repe štiri komade. O vélicih sejmih so plačevali iglárji (Nadelkrämer) v Špitalskih ulicah po štiri, o majhnih po dva solda; lončarji po osem in štiri, slamnikarji po 2 solda, kràšnjarice na Vélikem trgu od vsacega jerbasa po 1 sold o navadnih dneh, o sejmih pa po 1 krajcar. Od leta 1786. dalje pa so pobirali le denar in mestnim slugam so plačevali po 6 gld. na mesec. [4])

---

[1]) Landtagsprot. Bd. 48. fol. 173—175.
[2]) Glej sodniške protokole raznih let.
[3]) Fasc. štev. Getreidekasten.
[4]) Fasc. štev. 74.

Do leta 1782. niso stali mestni stražniki mesta niti jedenega bora, živeli so (in to celó dobro), ob méricah; dne 18. aprila t. l. pa se je razglasilo žitno trgovstvo prosto in prepovedalo se jemati mérice od žita, razven od ónih, ki so ga prodajali pod „komaunom", to je, pod rotovžem in pod Trančo. Zaradi tega ukaza ni bil nihče več prisiljen privažati svojega žita na javni trg in mu ni bilo treba klicati mércev, naj ga pridejo merit; le kdor je storil to prostovoljno, moral je dajati tudi odslej še mérice. Vse žito je seveda najedenkrat izginilo s trga; ognil se ga je vsak. Mestni stražniki so izgubili s tem svoj kruh, magistrat pa stražnike, ki jih je seveda živo potreboval. Bil je v hudi zadregi; plačevati jih ni mogel, kajti v mestni blagajnici je bila takrat huda suša. Storil je, česar je bil v tacih slučajih že vajen in se zatekel k cesárski milosti, prosil, naj se ukaz prekliče in utemeljeval svojo prošnjo z naslednjimi razlogi:

1.) S tem, da se je razglasilo žitno trgovstvo prosto, izgubí mesto jako veliko svojih dohodkov, in trgovstvo je pojenjalo že skoraj popolnoma.

2.) Nismo, (mi, magistrat) več v stani vzdržávati stražnikov, katerih štiri ali pet (vseh je bilo takrat jednajst) vedno rabijo magistratski uradniki.

3.) Z ónim ukazom so se dragíni duri na iztežáj odprle, ker ni nikogar več na trg, ob jednem pa tudi slepárstvu, kajti ravno zavoljo tega, da se prepréči sleparija, uvêdili so dežélni knezi žitno méro,

in 4.) doslej smo določevali žitno ceno po listih, ki so jih prinašali žitni mérci po vsakem trgu na rotovž. To sedaj ne bo več mogoče; treba pa je, da se cena vé natanko, kajti po ljubljanski ceni se ravná cena žita, ki ga pošiljajo trgovci cesarskemu uradu v Idrijo.

Ob jednem se je obrnil tudi magistrat do okrožnega urada, naj mu ta njegov strogi jerob izumi pomoček, kako naj bi mesto plačevalo stražnike svoje, ker brez njih vendar ne more biti. Okrožni urad je odgovoril, naj se daje toliko časa, da dospè odlok od cesarja, stražnikom po 4 gld. doklade, kajti nekoliko méric bodo vendar le še dobili. Tri mesece naj magistrat opazuje in zapisuje, koliko so v tem času nabrane mérice vredne, potem bode okrožni urad ukrenil, kar se mu bo zdelo dobro.

Magistrat je to storil ter poročal potem, da so nabrali stražniki v treh mesecih 3 vagáne pšenice, 16 vagánov sóršćice in 16 vagánov mešanega žita (Schwarzgemischt).

Od cesárske vlade je prišel odlok, ki je potrdil ukaz gubernijev. Žitna méra je bila s tem odpravljena za vselej. Ravno tisti čas pa so odpravili še neko drugo staro razvado. O novem letu so hodili namreč stražniki novo leto voščèč po hišah okoli ter beračili na ta način za male darove. Ta stara razvada se ni več ujemala z nazori tedanjega časa, zato jo je višji urad odpravil.

Za tako prikrajšane dohodke ni hotel seveda nihče več služiti in število stražnikov se je moralo skrčiti od jednajst na sedem, ostali so le še stražárski načelnik (Stadtwachtmeister), rotovški sluga in pet stražnikov. Nekdanjo plačo izpremenili so jim v denar; stražárski načelnik je služil 250 gld., drugi pa vsak po 108 gld., vsi skupaj so stali mesto 818 gld. Seveda, če računimo za magistratom, dobimo drugo številko, namreč, 898 gld. Komu je ta pomota pripisovati, ne vém, opozoriti vendar hočem, da so magistratove številke zadnjih treh desetletij jako malo zanesljive in ako zapazi kdaj čitatelj, da se ne ujemajo, naj jih ne šteje meni v greh, ampak magistratu, kajti prepisal sem jih z najvestnejšo natančnostjo.

V svojih računih, ki jih je pošiljál magistrat okrožnemu uradu, všteval je časih v plačo raznega magistratskega osebja tudi postranske dohodke, časih pa ne. Da ne bodem sezal daleč po dokaz, zato le omenjam, da je štel magistrat v svojih poročílih leta 1782. jeden pot deset, [1]) drugi jednajst, [2]) in tretji celó 12 stražnikov. [3]) V raznih fascikulih so številke različne.

Kmalu pozneje, vsaj že leta 1785. pomnožilo se je število mestnih stražnikov zopet na dvanajst in v tem številu je všteт tudi njihov načelnik, znižala pa se je vsakemu plača za 8 gld., a imeli so poleg redne plače še postranske dohodke. [4])

Dokler jih je bilo še sedem, poslovali so tako-le: Stražárski načelnik je opravljal s svojimi stražniki po nôči straže, patrulje in dajal klicati ure; klicala sta jih namreč dva stražnika, trije pa so hodili z načelnikom po mestu. Opravivši „patrulje“ šla sta dva stražnika lehko domóv, in sicer so se menjavali vsako noč, ker so morali službovati tudi po dnevi. Kar se tiče stražnikov je Ljubljana torej na tistem stališči, kakor pred sto leti. Od ostalih treh stražnikov, ki

[1]) Fasc. štev. 109.
[2]) Ibid.
[3]) Ibid. 102.
[4]) Ibid.

so torej poslováli vso noč, stražariti je moral vsak po jedno uro pri Tranči. Tudi po dnevi so bili dovolj upreženi. Načelnik in jeden stražnikov sta opravljala posle pri civilnem in krvavem sodstvu, jeden stražnikov se je moral držati v obližji komisarja, dva sta nadzorovala trg in jeden je pobiral davke od mestnih hiš. O tržnih dnéh pa so mérili žito, [1]) kajti magistrat se je kàj težko ločil od stare svoje pravice in dal leta 1783. razglasiti, naj bi prinašali prodajalci žito prostovoljno na javni trg; pobirala se bo od žitne mére jako majhna pristojbina, ne več, kakor dva krajcarja od dunajskega vagana. [2])

d) Vinska méra.

Jednako kakor z žitom postopalo se je z vinom. Vse v Ljubljano na pródaj pripeljano vino moralo se je dati premeriti, méra pa se je dajala v najem. Kolika je bila ta najemščina v prejšnjih stoletjih, ne vémo, sicer pa se tudi iz številk ónih časov ne dá nikakor sklepati na živahnost in neživahnost vinskega trgovstva, kajti magistrat je oddajal to pristojbino prav po svoji volji v najem; kdor mu je bolj pristojal, dobil jo je, naj bi bil obljubil tudi kdo drugi višjo vsoto. Važnejše so številke iz poznejših let. Leta 1760. — torej še tačas, ko je magistrat imel dovolj prostosti — prinašala je vinska méra 100 gld., leta 1771. poskočila je na 284 in leta 1777. na 361 gld. [3])

§. 4. Pristojbina od blagá po vôdi v Ljubljano pripeljanega. (Wasserzuländungsgefälle.)

Vse ne za živež človeški odločeno in po Ljubljanici v mesto pripeljano blagó se je ustavljalo na Žabjaku pri „Vôdnih vratih“ („Wasserthor“), ki so stala násproti izliva Gradaščice. Tù se je pobirala pristojbina od peska, kamena, in vsakovrstnega lesá; opeke v minulih stoletjih z Vrhnike še niso privažali. Tudi ta pristojbina je bila tako stara, da ji magistrat v minulem stoletji ni več védel početka. Dajala se je jednako drugim pristojbinam v najem. Kako se je postopalo prejšnje čase ž njo, o tem ne zvémo čisto ničesa. Naj-

---

[1]) Fasc. štev. 109.

[2]) Fasc. štev. 102. Vsi, žitne mére tičoči se akti, shranjeni so v fasc. štev. 109.

[3]) Fasc. štev. 51—55 in fasc. štev. 102.

arejši akti o nji, so primeroma poznega izvira, prično se
le z letom 1777. Nekov Klein je vzel to pristojbino proti
75 gld. v najem in že prihodnje leto je moral prositi mest-
h očetov, naj mu varujejo njegovih pravic. Nekov Garza-
li, vrhniški poštar, ki je zidal novo hišo na Luži („an der
acken"), naložil je iz Malega grabna ladijo peska ter jo pri-
ljal v mesto. Pri Vôdnih vratih ga je Klein ustavil in za-
teval od njega pristojbino, o čimer pa Garzaroli ni hotel
deti ničesa. Kar se tiče nekaterih pristojbin, bili so de-
lni stanóvi prosti. Od žita in vina, ki so ga za svoje po-
ebe privažali v mesto, plačevati jim ni bilo treba nobene
istojbine; zato so morali dajati svojim vozníkom pisma, da
žito ali vino res plemenitaški pridélek. Vozníki, ki se
so mogli s takimi verjetnimi pismi izkazati, morali so ali
ačati pristojbino, ali ostati tako dolgo zunaj mesta, da so
išla pisma za njimi.[1] Vôdno pristojbino pa je bil dolžan
ačati vsakdo, naj je bil kdor koli, in tudi plemič. Taka je
la navada že stoletja in stoletja.

Garzaroli je izgubil tožbo, kajti v dražbenih pogojih je
lo ravno o pesku, naloženem in pripeljanem iz Malega
abna, jasno izrečeno, da se sme pobirati od njega pristoj-
na. In če bi tudi pogoji ne govorili tako jasno, umelo bi
to samó ob sebi, kajti Mali graben je bil mestna last in
svoje lastí je imel magistrat pač pravico do pristojbin.
avno pesek pa je prinašal pri Vôdnih vratih največje vsote.

Drugo v tem oziru važno blagó je bil les, bodisi surov,
sekan ali sežágan. Najemnik Klein se je držal tako strogo
gojev, pod katerimi je prevzel najemščino, da je terjal
istojbino celó od ónega lesá, ki ga je rabil Strupi pri ko-
nji Gruberjevega kanala, dasi ni prihajal les do Vôdnih
at, ampak so ga odlagali že prej, pred uhodom v Gruberjev
nal. Višja oblast je razlagala dražbene pogoje tako, da
e pobirati pristojbino samó od ónega lesá, ki se pripelje
s do Vôdnih vrat ali do skladíšča na Žabjaku. Vendar pa
je določilo kmalu zatem, dné 25. januvarja leta 1784., da
ada pod pristojbino tudi tisti les, ki bi ga utegnil kdo
ipeljati do kanala ali celó v kanal in po njem dalje.

Leta 1785. padla je vôdna najemščina na 181 gld. Na-
mnik je bil odgovoren za ves na Žabjaku zložen les; ako
ga kàj zmanjkalo, bodisi, da ga ukradejo tatóvi ali ga
nese voda, moral bi ga plačati — dà, povrniti celó vso
odo, ki bi jo utegnil odplavljeni les storiti mostovoma.

[1]) Fasc. štev. 264.

Pristojbina je bila precèj velika, kajti od blagá, goldinar vrednega, terjati je smel najemnik 4 ½ solde nemške veljave. Pozneje so tarif nekoliko izpremenili; vsak pláv in vsaka ladija, obložena z lesom plačala je po 51 kr., ladija s peskom pa po 23 kr. Kmet je pri tem novem tarifu s tem nekoliko pridobil, da je pristojbino plačal kupec, ne on. [1])

§. 5. Opekárni (Ziegelöfen).

Med privilegije štejemo tudi lehko mestni opékarni, kajti razven magistrata ni smel nihče opeke žgati. Mesto je imelo dve opekárni, jedno v mestnem logu, drugo v Prulah tik sedanjega Gruberjevega prekopa, kjer spominja še majhen jarek na to, da so jemali tù kdaj ilovico iz tal. Opeko je potrebovala mestna gosposka za ozidje in stolpe. potrebovali so jo pa tudi meščanje, ki se jim je prodajala za nižjo ceno, kakor nemeščanom, dà, navada je bila pregledati pri strésniku polovico ali celó dve tretjini, ako je pokril kakov meščan hišo z opeko. Cena je bila opeki leta 1557. tá-le:

1000 komadov zidarske opeke 2 gld. 10 kr.

1000 komadov opeke za oboke 2 gld. 20 kr.

1000 komadov stréšnikov 3 gld. 20 kr.

1000 komadov opeke za police („Gesimsz.“), male 5 gld., vélike 6 gld. 40 kr.

1000 komadov vélike zidarske opeke 4 gld. 20 kr.

1000 komadov največje, vsak komad 2 šilinga ali 4 črne vinarje, 100 = 2 gld. 13 kr. 1 vin. 1000 = 20 gld. 26 ⅔ kr. [2])

V 18. stoletji je stalo 1000 komadov zidarske opeke 6 gld., stréšnikov 9 gld., žlebákov 5 gld., koš apna 30 kr. Tekom desetih let so nažgali 96 pečij opeke; vsaka peč je dala 34.000 komadov zidarske opeke; 1000 stréšnikov, 200 žlebákov in 72 košev apna („72 Kosch Khalk“). [3]) Po kamen za apno so hodili že leta 1568. v Podpéč. [4]) Cesarica Marija Terezija je obračala svojo pozornost celó tako malenkostnim stvarem, da je objavila leta 1771. méro, kako veliko opeko naj magistrat žge. Kar se tiče zidarske opeke, ravnal se je magistrat pač po ukazu, a kar stréšnikov, dejal je, da se ne more, kajti nova, po dunajski méri žgana opeka bi bila za stare ljubljanske strehe pretežka, vrhu tega pa so tudi

---

[1]) Magistratnih akt. fasc. štev. 22.
[2]) Fasc. Miscell.
[3]) Fasc. štev. 102.
[4]) Gerichtsprot. 1568.

strehe prirejene le za staro. Poskusil je sicer res žgati opeko po cesarîčinem ukazu, a meščanje so mu jo pripeljali vso nazaj. Dovoli naj se mu, da se ravná po želji občinstva. [1])

Proti koncu minulega stoletja pa je izginil tudi ta privilegij, kajti dovolilo se je še drugim žgati opeko, in res so nastale kmalu dvé zasebni opekárni blizu Ljubljane. Leta 1790. se že več mestu ni izplačevalo opeke žgati, zato je popustilo ta pôsel in opekárni prodalo. [2])

§. 6. Stolonoše.

Najnovejši privilegij, ki ga je dobilo mesto, bili so stolonoše („Sesselträger".) Zaradi slabega tlaka, ozkih ulic in vedne gneče po njih, ni mikalo v Ljubljani nikogar voziti se, o sejméh je bilo to celó nemogoče. Kočije so bile za Valvasorja tako nenavadna stvar, da se mu je zdelo vredno omeniti te čudne prikazni, rekši, da so se pričeli nekateri bogatini prevažati po mestu v kočijah. Ker je bila vožnja po mestu bolj pokora, kakor zabava — saj je znano, da je popravljal vsak gospodar tlak pred svojo hišo sam! — pomagali so si meščanje s stolonoši. Plemstvo se je dajalo prenašati že od nekdaj, meščanom pa je naklonil to dobroto magistrat leta 1735., ob jednem pa si odprl s tem nov studenec dohodkov. Leta 1735. dobil je izključljivo pravico, torej privilegij, da si sme osnovati zavod stolonoš, ki bodo prenašali proti neprevisoki ceni meščane v nosílnicah. „Svobodščino" smemo to pač imenovati, kajti s tem pôslom se je smel baviti samó magistrat. Dohodki te pristojbine so se porabljali za popravljanje tlaka in čiščenje mesta, in tudi stolonoše samí, katere je magistrat, ako niso imeli sicer nič opravka, porabljal kot uradne sluge, morali so pometati ulice.

O čiščenji Ljubljane izvémo leta 1791. prav čudne rečí. Oddajalo se je namreč za malo plačo dvajsetih do tridesetih goldinarjev v najem, katere pa je moral plačevati najemnik; seveda so mu zato posojali mestni očetje jetnike svoje. Toda leta 1791. se ni hotel noben najemnik več oglasiti. Magistrat je bil v največji zadregi. Tako, kakor poprej, poročal je okrožnemu uradu, ni mogel čiščenja več oskrbovati, in sicer zato ne, ker se je prej pometalo le po dvakrat v letu in ker so razpustili zádrugo sodárjev (Fasszieher) (?). Torej ne preostaje nič druzega, kakor dati mesto čistiti z jetniki in

[1]) Fasc. štev. 94.
[2]) Ibid.

zádrugo vozníkov („Fliegenschützen"). Toda mesto nima več nego dva jetnika ali, kakor se je magistrat izrazil: „allein bei diesem Stadt- und Landgericht sind die Sträflinge bis auf zwei ganz herunter gekommen, die also unvermögend sind einen Platz allein zu kehren und nothwendig müssen die Zuchthausarrestanten mit beigegeben werden."

Tudi vozníkov ne moremo, nadaljeval je magistrat, zlahka in meni nič tebi nič pritisniti k temu, da odpelje vsak namesto tlake deset vóz za mesto.

Kako pa so pométali mesto v prejšnjih časih? O tem je védel pripovedovati neki sodniški sluga Kuternik, ki je jedel že štiriintrideset let rotovški kruh. Izjavil se je tako-le:

„Do leta 1780. so bili vozníki dolžní nekatere kraje po mestu pomêtati in čistiti. Mesto se je razdelilo v več oddelkov; prvi oddelek so pométali vozníki in sicer od Karlovških vrat do vodnjáka na Starem trgu v Florijanskih ulicah (tik ógla sedanje redute), drugi oddelek so pométali nekdanji sodárji, ki jih pa sedaj ni več: pométali so od vodnjáka do Tranče „Pod Trančo", po Čevljárskem môstu, po „zlati luknji", po Gosposkih ulicah do Vicedomskih vrat in nazaj po Židovskih ulicah so pométali stolonoše. Novi trg, Nemške ulice, ondotni (sedaj Križevniški) trg, pred glavno stražo snažili so zopet lesni vozníki (Holzfuhrleute), ki so stali na Bregi; od Tranče do vodnjáka pred rotovžem sodniški sluge in beraški strahóvi („Bettelrichter"). Pométanje Vélicega trga od vodnjáka do Frančiškanskih vrat, Špitalskih ulic in trga pred avguštinsko (sedaj frančiškansko) cerkvijo naložilo se je lesnim vozníkom, ki so stali s svojimi vozmí pri Špitalskem môstu. Plačíla niso dobivali ti ljudjé za pométanje nikacega, ostajale so jim le smetí, ki so si jih namêtli.

Po letu 1780. pa se je to izpremenilo; pométanje se je dalo v najem in porabljevali se pri tem jetniki (Arrestanten) in vozníki, ki pa so le še pet let dolžní odpeljevati po 10 vóz smetij."

To Kuternikovo izjavo so dopolnili vozníki, rekši, da so čistili trge ljubljanske le po dvakrat v letu, o sv. Rešnjem Telesi in na Véliki petek, ko je šla po mestu ona znamenita procesija iz kapucinskega samostana. Vozníkov je bilo petdeset, vsak je odpeljal deset vóz.

Iz teh podatkov posnemljemo lehko, da je moralo biti mesto jako nesnažno; sicer pa so bile izjave vozníkov nepopolne, kajti magistrat je dajal mesto še jedenkrat snažit

namreč o sejmu sv. Elizabete, toda nametêna nesnaga je ostala na kupih, največkrat so bili ti kupi pač snežéni, kajti semenj se je obhajal v drugi polovici meseca novembra. Vozovi so se prerivali mimo teh kupov le z veliko težavo, péš pa se kar nikakor ni moglo skozi. Okrožni urad je zaradi tega ukazal, naj se kupi takoj odpeljejo, in sicer sme storiti to kdor hoče; smetí naj so njegove.

Leta 1792. dalo se je pométanje vseh treh vélikih mestnih trgov v najem, Stari trg za 9 gld. 6 kr., Véliki trg za 12 gld., Novi trg pa za 14 gld., katere so plačali seveda najemniki. [1])

Toda vrnimo se zopet k stolonošam. Cesárska vlada je dovolila mestu osnovati závod stolonoš, da so snažili mesto. O dohodkih je moral polagati magistrat natančen račun do leta 1747. vicedomu, pozneje pa okrožnemu uradu. O troških se je ohranil le jeden račun in sicer iz leta 1781. Magistrat je plačeval stolonoše vsak teden posebej; vsak teden so ga stali po 7 gld., le jeden teden, meseca marcija leta 1782. plačal jim je 7 gld. in še 9 gld. 7 kr., bržkone, ker so pri ruski najvišji gospôdi, potujoči skozi Ljubljano, zaslužili nenavadno veliko. Blagajnik je zabeležil ta slučaj v blagajnični knjigi: „Den 12. März bezahle denen Sesselträgern ihr Wochengebühr mit 7 Gulden. Dann bezahle denen Sesselträgern den bei Allhiersein der höchsten russischen Herrschaft verdienten und in Empfang gebrachten Betrag laut Ansch. mit 9 fl. 7 kr.“

A poleg tedenskega svojega plačila so dobivali stolonoše še vsake kvatre po 5 gld. 6 kr. za čevlje.

Z nazori minulih stoletij se ujema popolnoma, da so se dajali privilegiji celó za taka podjetja. Kakor je dobil magistrat svoje privilegije, da je mogel z njihovimi dohodki vzdrževati mestno ozidje, mostóve, vodnjáke, mogel plačevati magistratsko osebje, ravno tako mu je dala cesarska vlada celó ta privilegij, ki mu je nosil za pométanje mesta potrebni denar.

Podjetje se je zdelo spočetka Ljubljančanom, da nosi magistratu dober dobiček, kajti jeli so se tudi zasebniki pečati s tem pôslom. A magistrat se je obrnil leta 1745. do cesárske vlade, ki mu je potrdila znova, da nima nihče drug pravice imeti stolonoš, kakor le on. [2]) Vendar zabíčilo se mu je, naj bodo stoli čedni in naj jih nosijo trezní ljudjé.

---

[1]) Fasc. štev. 76—77.
[2]) Ibid. štev. 7.

Pristojbina za jedno pot v mestu ni bila velika, zahtevalo se je po 7 kr., v predmestju pa po 12 kr. Največ so zaslužili stolonoše seveda po zimi in o tacih mesecih, ko so pohajàli Ljubljančanje veselíce, leta 1746. meseca februvarja in marcija; slabejši je bil zaslužek spomladi in po leti, meseca julija na priliko niso prinesli stolonoše, ki so stali s svojimi nosílnicami pod Trančo ter imeli tam tudi malo obokano sobo, nì toliko ne, kolikor jim je moral magistrat plačati za njihov trud.

Tudi o stolih samih smo poučeni iz računov. Nosílnica sáma na sebi stala je brez obeh nosílnih drogóv 7 gld., z drogovoma 7 gld. 30. Znótraj je bila poblazínjena in s suknom prevlečena; za to se je potrebovalo 4 vatle sukna, vatel po 27 grošev = 5 gld. 24 kr., in 4 vatle platna, ki so stali 32 kr. Vrhu tega je bilo treba za nosílnico še polupêti vatel trakóv za strop („4½ Ellen Borten um den Kranz auf dem Deckel"), vatel po 10 kr. = 45 kr., zadaj pa so zadostovale vrvíce vatel po 7 kr. = 31½ kr. Zunaj so bile nosílnice prevlečene z usnjem; porabili so cele tri kravje kože, katerih je vsaka stala 5 gld. in pol. Rumeni žebljíči, s katerimi so bile nosílnice obite, stali so 2 gld., tapecir (Tapezierer) je računil za žimo in svoje delo 6 gld., ključar pa 1 gld. 25 kr. Vsa nosílnica je stala 40 gld. 34 kr. [1])

Tako je ostalo do leta 1783. Dné 16. januvarja pa se je razglasilo, da se sme proti majhnemu davku pečati s tem zaslužkom vsak, kdor hoče; zavoljo tega so napravljali stolonoše magistratu le troške. Zato je nasvetoval leta 1787. sam, naj se dá ta pôsel na javni dražbi v najem. Okrožni urad mu je pritegnil, a magistrat je, ne vém iz katerega uzroka, hitro izpremenil misli svoje ter odgovoril, da se bo dalo to težko izvesti, odkar se je dovolilo stolonóšenje vsakemu, kdor si bodi. Kdo bode li toliko nespameten, da se zavéže plačevati kako vsoto in vrhu tega biti še vsako uro pripravljen, ko bi ga magistrat potreboval?

Kaj so ukrenili, ni môči povédati. Do leta 1793. plačevali so štirje stolonoši po 30 gld. za svojo pravico, a to leto so prosili, naj se jim ta davek popustí, ker ne morejo več izhajati zaradi vedno bolj množečih se „fijakarjev". [2])

Zadnji pot sem našel stolonoše omenjene še leta 1799. Potem so najbrž izginili.

---

[1]) Fasc. štev. 10.
[2]) Ibid. štev. 7.

* * *

K svoboščinam, ki so prinašale mestni blagajnici ne vémo kako velike vsote, prištevati nam je tudi ríbiško prostost (Fischereirecht). V prejšnjih stoletjih je imela gotovo Ljubljana pravico ribáriti v Ljubljanici, kajti v neki prošnji za potrditev mestnih svoboščin je prosila, naj bi vsprejel cesar v potrdilo tudi to ríbiško pravico, katero je uživalo mesto že od nekdaj. Proti koncu osemnajstega stoletja pa ni o nji čuti nič več in po nekaterih opazkah se sme morebiti sklepati, da je prešla ta pravica pozneje na Komendo. [1]

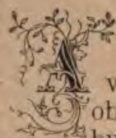

[1]) Magist. akt. fasc. štev. 22.

VIII. Poglavje.

Ljubljanski trgovci.

vse te obile knežje dobrote izginejo v primeri z obilnimi in dragocenimi privilegiji, s katerimi so Habsburžanje oblagodarili zlasti ljubljanske trgovce. Ljubljana je bila zánje važno mesto. Ker so prevzeli meščanje mestne trdnjave na svoja ramena, poskrbeti so jim morali Habsburžanje pomočkov, s katerimi so mogli ostati tem težam kós. V mestu zašpaljenem s tesnim ozidjem, kjer se je nahajal le tù pa tam kakšen vrt, služiti si meščanje svojega kruha niso mogli če ne s trgostvom in rokodelstvom. V tem so jih morali Habsburžanje podpirati na vse kriplje, če so hoteli, da so shajali in da je pritiskalo v mesto več ljudij s kmetov in s tujega. In to so tudi storili.

§. 1. Ljubljansko trgovstvo v srednjem veku.

Razglasili so trgovstvo in rokodelstvo za zgolj meščansko pravico.

Iz tega uzroka je prepovédal vojvoda Rudolf IV. že leta 1360. vse nedeljske sejme po kmetih,) češ, da škodujejo trgovstvu meščanov. Knežja milost Habsburžanov je spremljala ljubljanske trgovce celó čez mejo ožje domovine ter jim dovoljevala prosto trgovati po Koroškem, Štajarskem in Dólenje-Avstrijskem leta 1389. [2]) Taki in jednaki privilegiji

---

[1]) Klun, „Dipl. Carn." pag. 4.
[2]) Ibid. pag. 20,

so bili Ljubljančanom nepreplačne vrednosti in so položili temelj poznejšemu tako brzemu in krepkemu razvitku stólnega mesta kranjskega. Res je, trgovski ukazi in ukrepi, ki so dohajali od najvišje oblasti, bili so v srednjem in v prvih dveh stoletjih novega veka tesnosrčni, dostikrat škodljivi, ali s stališča ljubljanskih trgovcev sojeni najdobrotljivejši akti knežje milosti ter so imeli najimenitnejše nasledke.

Leta 1376. je potrdil vojvoda Leopold Ljubljančanom privilegije, ki so jih že do takrat imeli in jim dovolil prevážanje vsega blagá na Koroško in Štajersko. Izvzel je samó jedno blagó, ptujsko vino, ki ga ljubljanski trgovci niso smeli prevážati na Kranjsko. [1]) S to prepóvedjo je pač ustregel prošnjam in željam plemenitih posestnikov po Kranjskem, ki so pridelovali domače dolenjsko vino, „Marwein" nazivano, in ki ga niso mogli prodajati nikamor iz dežele. Dolenjca ni maral razven Kranjca piti nihče. Kaj naj bi počeli ž njim?

Leta 1389. odprl se je trgovski podjetnosti ljubljanskih meščanov tudi Dunaj in vse dólenje-avstrijske dežele; tù sem so smeli prodajati ne le domače, ampak celó blagó prinešeno iz Benetek; zaprt jim je bil jedino Ptuj in sicer za tako zvano „beschlagene Ware". [2]) Klun in po njem Dimitz [3]) menita, da je to „prepovédano blagó" (verbotene Ware), kar pa nikakor ne more biti resnično, ker se ne dá misliti, da bi bil knez dovolil, tako „prepovédano blagó" razprodajati sicer po vseh drugih deželah, izvzemši mesto Ptuj. To blagó je bilo marveč tako, s kakeršnim so Ptujci samí trgovali. Ker zaradi óne prepóvedi od leta 1376. kranjski trgovci od Ptujcev niso kupovali vina, zaprli so tudi Ptujci njim svoje mesto za nekatero blagó, ki se je zvalo „beschlagene Ware". Bila je to neka odškodnína za to, da niso mogli svojega vina spečavati ljubljanskim trgovcem. Za „beschlagene Ware" je izdal pozneje cesar celó poseben mitninsk tarif. [4]) Kako bi bilo to mogoče, da je bilo to blagó „prepovédano blagó?"

Habsburžanje so stregli ljubljanskim trgovcem tako zeló v roke, da so škodili časih s tem celó svoje dohodke. Vojvoda Rudolf je uvedél n. pr. novo cestníno na cesti, na kateri je bilo vedno obilo ljubljanskih trgovcev videti, namreč iz Ljubljane v Št. Vid na Koroškem. Ti dohodki so tekli v

---

[1]) Klun, „Dipl. Carn.", pag. 18.
[2]) Ibid. pag. 20.
[3]) Dimitz, „Gesch. Krains", I. pag. 254.
[4]) Fasc. štev. 213.

knežjo blagajnico. In vendar je naročil vojvoda Albreht III. ondotnemu svojemu cestnínarju. naj od Ljubljačanov ne terja nove povišane cestnine. ampak plačujejo naj le toliko, kolikor doslej. [1])

Ravno tako pogostoma si videl ljubljanskega trgovca na Tržaški cesti čez Hasberg in Postojino. V Hasbergu je pritiskal knezov cestnínar Ljubljančane pri zaračunanji oglejskega denarja. a vojvoda Friderik IV. mu je leta 1439. poslal instrukcijo. kako se mu je pri tem vesti. [2])

Ravno tisto leto se je potegnil ta Friderik IV. za kranjske trgovce. ker jih Tržačanje niso pustili z njihovim blagom v mesto in jim branili kupovati blagó v Trstu in tržaški okolici. [3]) Ukazal jim je. naj odjenjajo.

Celó pri tujih državah so vlagali Habsburžanje prošnje za ljubljanske trgovce. Storil je to n. pr. Ernst leta 1408. V Benetkah so ljubljanski trgovci smeli sicer benečansko blagó nakupovati in ga odvažati iz Benetek. svojega domačega blagá pa tjakaj prinašati jim ni bilo dovoljeno. Na prošnje vojvoda Ernsta pa je dovolil tedanji dože Mocenigo, da ga smejo prodajati v nemški lopi „fondaco tedesco.“ [4])

Pri tem jako živahnem trgovstvu je dobivalo za prodajo na tuje namenjeno blagó v Ljubljani pač lehko svojega kupca. Ljubljanski trgovec je védel vsako blagó izpečati. Zaradi tega so drli kmetje od vseh krajev Kranjske v Ljubljano, da spravijo ondu svoje pridelke v denar. Prihajali so s toliko obilico živine, da ji v mestu ni bilo prostora. Da ne bi ta pritok pojenjal, odločili so meščanje pašnik pred Karlovškimi vrati na Prulah: ta pašnik je pozneje prerezal Grubarjev prekop. Jeden del njegov se porablja sedaj za botaniški vrt. A ne da bi imel kako pravico do tega, dal je namestnik dežélnega glavárja. Jurij Črnomaljski, ta pašnik ograditi, ko je bil vendar knežja in torej tudi meščanska last. Dal ga je celó v najem. Kmalu so Ljubljančanje čutili, da prihaja prítok kmetov, ker niso imeli iti kam s svojo živino, vedno redkejši. Ljubljančanje se pritožijo. kar bi bili morali sicer že prej storiti. pri cesarji Frideriku IV. in le-tá ukaže Črnomaljskemu zagrajo takoj odpraviti ter Ljubljančane ne motiti v njihovi posesti. [5]) Ker pa se Črnomaljski

[1]) Klun, ibid. pag. 16.
[2]) Ibid.
[3]) Ibid pag. 28.
[4]) Ibid pag. 32.
[5]) Ibid. pag. 31.

za to prepóved ni zmenil, ponovil jo je Friderik IV. leta 1460. [1])

Trgostvu škodljivo je bilo tudi samooblastno postopanje brodárjev na Črnuškem brôdu. Le-tí so zahtevali od kmetov, donašajočih blagó v Ljubljano, brodaríno, tudi če jih niso prepeljávali čez Savo, ampak so kmetje, kadar je bila majhna, brodili čeznjo. Na pritožbo Ljubljanskih trgovcev pa je cesar Friderik prepovédal ta nedostatek. [2])

Véliki dobiček, ki ga je meščanom nosilo trgovstvo, seveda ni moglo dolgo prikrit ostati. Kmalu so se poprijeli trgovstva tudi plemenitaži in duhovniki. Dasitudi so se že leta 1360. prepovedali nedeljski sejmi po kmetih, vendar so sejmovali graščáki in duhovniki v veliko škodo meščanskih trgovcev. Ne, okoli graščin in cerkvâ so osnovali celó nove sejme, ki so privabili v deželo toliko tujih trgovcev, da Ljubljančan že več ni mogel dobivati blagá. Vsega so pokupili ti tujci. Podražíla se je živina, žito in drugi pridelki. Zato je ukazal Friderik IV. leta 1448. [3]) in 1449. [4]), naj se takoj odpravita sejma na Igu in v Šmariji in sploh vsi nedeljski sejmi po deželi, ker so meščanskim trgovcem v kvar.

Leta 1461. je sicer cesar določil, naj se prinaša blagó v mesta in trge, ali pomagalo to ni dosti; plemenitaži so se skrili za kmeta in dolžíli njega, češ, on sam je uzrok, ker ne posluša, kar mu velevajo. [5]) Leta 1487. moral je cesar celó čuti, da so plemenitaži po kmetih svojim podložnikom prepovédali živino in svoje pridelke prodajati v mesta in trge. V pródaj ponuditi so jih smeli le njim (plemenitažem) samim, oní so bili zánje jedini kupci. Seveda pri tem kmet ni bil na boljšem, kajti plemenitaži so mu ob jednem narekovali tudi ceno, za katero jim je moral svoje blagó prodajati. Blagó je pošló tako, da ga meščanje še za svoje vsakdanje potrebe niso mogli več dobivati. Vse trgovstvo so potegnili tuji trgovci náse, kar jim je bilo tem lože, ker so plačevali z dobrim denarjem, v tem, ko se je podajal meščanski trgovec, bodisi iz prevzetnosti, bodisi ker res dobrega denarja ni imel, s takim denarjem na sejme, katerega se je vsakdo branil.

---

[1]) Ibid. pag. 32.
[2]) Fasc. štev. 57.
[3]) Klun, l. c. 30.
[4]) Ibid. 31.
[5]) Ibid. 34.

Pod Friderikom IV. pričela se je med plemstvom in meščanje óna znamenita borba, kar se tiče „trgovstva na kmetih“ (Geyhandel,) ki je pojenjala šele sredi minulega stoletja. Več kakor tristo let je trajal ta prepir ter prouzročil mnogo pisánja, iz katerega se dá sestaviti prav natančna slika ljubljanskega in sploh kranjskega trgovstva v minulih stoletjih.

Še dve leti pred svojo smrtjo je izdal Friderik IV. nov patent proti „kmetskemu trgovstvu“ in ukazal dežélnemu glavárju, naj se ravná strógo po njem. [1]) Zaradi tega je objavil Viljem Turjaški leta 1492. („ddo. unser lieben Frau Verkündigung), vsem plemenitažem po kmetih ukaz, da se sme jedno miljo okoli Ljubljane, Kranja, Kamnika in Rudolfovega nahajati pri farnih cerkvah le jeden krojáč, jeden kovač in le jeden čevljár; okoli druzih mest pa samó po pol milje na okoli. In ker je takrat navadno tudi vsak župnik vinária in točáril, ukazal je dežélni glavár, da se sme pri vsaki fari nahajati samó jedna gostílna. Izvzete so bile le óne, ki so jih knezi dovolili že pred več časom in od katerih so plačevali gostílničarji urbarski davek. Če pa so se take gostílne že nahajale pri farah, odpreti se ni smela nobena nova. Ob jednem se je prepovédalo, da se ne sme sejmovati na kmétih niti z živino, niti z oljem, s kožúhovino, z žitom in usnjem, s kramarskim ali drugim blagom. Dovoljeno je bilo to le o navadnih starih sejméh („an gewöhnlichen Kírchtagen).“ [2])

Kot neko odškodníno za izgube,. ki jih je delalo meščanom kmetsko trgovstvo, podelil je Friderik IV. Ljubljančanom leta 1477. že omenjeno mostovíno (Brückenpfennig), ki so jo pobirali Ljubljančanje od vsacega tovórnega konja, ki so ga prignali čez most v Ljubljano, in sicer o navadnih dneh po jeden vinar, o sejmeh pa po dva vinarja ali benečanski šiling od konja. Ker se je trgovstvo oživljalo od dné do dné bolj, donašala je ta mostovína jako mnogo. [3])

Do leta 1479. sejmováli so v Ljubljani, le po dvakrat v leti, o sv. Petru in Pavlu ín o Križevem (Kreuzerhöhung). Ta dva sejma sta trajala po tri dni. Leta 1479. pa je podelil cesar Friderik Ljubljani še semenj sv. Elizabete, ki je trajal po celih štirinajst dnij. [4])

---

[1]) Klun, l. c. 48.
[2]) Fasc. Handelschaft des 16. Jahrhunderts.
[3]) Fasc. štev. 213. in Klun, l. c. 44.
[4]) Klun, l. c. pag. 45.

Vsi ti priboljški in vse te podeljene milosti pa niso mogle nadomestiti ljubljanskim trgovcem izgub, ki so jih trpeli zaradi vedno bolj razvijajočega se kmetskega trgovstva.

§. 2. Trgovstvo v 16. stoletji.

Naslednik Friderika IV., cesar Maksimilijan I. bil je gorek prijatelj kranjskemu meščanstvu, zlasti ljubljanskemu. Prvi trgovski patent je dobila Ljubljana od njega leta 1503. Ž njim je ukazal cesar sodniku in mestnemu svetu v Velikovci na Koroškem, naj ostanejo ljubljanski trgovci, kar se tiče trgovstva z železom in kar skladíšča (Niederlage) pri starih pravicah. [1])

Tisto leto izkazal jim je jako imenitno in že omenjeno milost, ker je ukazal, da tuj, skozi Ljubljano prišli trgovec ne sme tekom šestih tednov ponuditi svojega blagá nikomur drugemu, kakor ljubljanskemu trgovcu in potem šele kacemu drugemu. Ako pa tega neče, gre naj ž njim dalje na kak drug semenj v dólenje-avstrijskih deželah.[2]) Pred šestimi tedni torej tuj trgovec Ljubljane s svojim blagom ni smel zapustiti.

Leta 1510. razglasil je plemičem in duhovščini naslednje povelje: „Povédalo se nam je, da si dovoljujete mnogi izmed vas trgovati okoli samostanov, graščín, vasij in krajev in da dopuščate celó svojim podložnikom blagó prekupljevati, nasproti našim meščamom in njihovim svoboščinam, ko imajo vendar le naši prisézni meščanje pravico trgovati in se pečati z obrtom. Zaradi tega so zabredla naša mesta v veliko revščino, ker ste jim izvili vse trgovstvo iz rók in ker se je prekupljevanje tako zaredilo. Sedaj ne morejo več zmagovati davkov, ki so nam jih dolžní kot dežélnemu knezu in ki so jih prej vedno plačevali, kakor to tudi biti mora. Ker pa nas nikakor ni misel to meščanom, našim in naših naslednikov kameralnim dohodkom škodljivo razvado več trpeti, zato zapovedujemo Vam vsem in vsacemu posebej prav resno in hočemo, da se ne pečate več s trgovstvom okoli svojih samostanov, graščín, vasij in krajev ter ga tudi ne dovoljujete svojim ljudem in podložnikom, ampak ga prepustite meščanom, kakor zahteva to stari običaj.

---

[1]) Ibid. pag. 53.
[2]) Ibid. pag. 54.

Prekupljevanje (Vorkauf) odpravite popolnoma in pazite resno na to, da ne bo nihče prekupljeval; izvzeti so le mesárji. Samó tem dovoljujemo, da nakupujejo toliko živine, kolikor jim je je treba za klanje, a več ne. To razglasíte javno v svojih krajih, da se bo védel vsak po tem ravnati. Če pa zvéste kacega nemeščana, ki se ne more izkazati z meščanskim pismom, da prekupljuje, primite ga in priprite ga ter poročajte za tem naši dólenje-avstrijski vladi. Ne bodite mlačni v tem, kar hasni našim kameralnim dohodkom in pospešuje blagostanje in razvitek naših mest. S tem izpolnujete našo resno voljo. Dné 4. aprila leta 1510." [1])

Seveda so se plemiči za to prepoved ravno tako malo brigali, kakor za vse druge. Že tri leta potem so poslali Ljubljančanje novo poslanstvo do cesarja celó v Oudenarde na Nizozemskem ter mu opisovali revo svojo, v katero so zabredli, in v kateri bodo obtičali, če jim cesaróst ne podá milostne svoje roke. Maksimilijan jim je res izpolnil njihovo prošnjo, a ker je bil sam prepričan, da bo ta nova prepoved kmetskega trgovstva ostala le na papirji in da se ne bo zmenil nihče v deželi zánjo, dal je poslancem s seboj tri druge, vsaj z jednega stališča dragocene privilegije:

1. Potrdil jim je privilegij podeljen jim leta 1503., po katerem so morali tuji trgovci, prišli skozi Ljubljano, dati v shrambo svoje blagó, ako slučajno ni bilo sejma, v skladíšče ter plačati od tega majhno pristojbino.

2. Ukazal je, da se mora vse v Ljubljano privedeno blagó tehtati in tudi od tega naj pobira magistrat malo pristojbino.

S tema dvema privilegijema pa je segel, kakor smo že omenili, cesar dalje, kakor je bilo treba in skoraj da sta meščanskemu trgovstvu več škodila, kakor koristila. Dobiček pa je imela mestna blagajnica in iz tega uzroka jo je cesar tudi podelil, kajti Ljubljančanje so tožili, da mestnih zgradeb pri tolicem pojemanji svojega trgovstva več ne morejo vzdrževati. S skladíščem in z mestno vago se je odprl blagajnici nov studenec za vzdrževanje mestnih trdnjav.

3. Zaradi pojémanja trgovstva, prouzročenega ravno z napačnimi trgovskimi naredbami, nastali pa so razpôri celó med meščani sámimi. V Oudenarde odpravljeno poslanstvo prosilo je cesarja, naj se spomni takisto kakor ljubljanskih trgovcev še rokodelcev, kajti, veletrgovci naročajo iz tujih mest

[1]) Ibid. pag. 57.

zlasti pa iz Norimberga blagó, ki ga znajo tudi v Ljubljani zdelovati, in škodijo s tem domačim rokodelcem, ki ne vedó ob čem naj bi živeli. Med poslanci so se torej nahajali tudi rokodelci, ali pa so prisilili vsaj magistrat do tega, da je dal njihove želje izraziti cesarju, ki jim jih je tudi izpolnil ter ljubljanskim trgovcem prepovédal naročevati tako blagó s tujega, kateremu so domači rokodelci kós. [1])

Ne menj, kakor šest privilegij, po nekoliko novih, po nekoliko obnovljenih, prinesli so poslanci iz Oudenarda domóv; nekateri so bili dvojbene vrednosti za občno meščansko blagínjo. Najvažnejše je bila pač darilna listína, ki jo je dal cesar poslancem s seboj, da bi Ljubljančanom za vselej zaprl usta, češ, kako pojema trgovstvo in da mestnih utrditev že nikakor več zmagovati ne morejo. Že nekaj let prej je ukazal vicedomu izplačevati Ljubljančanom, ki so ravno takrat utrjevali mesto na vso moč, po 400 gld. na leto iz svoje knežje blagajnice. Ali vicedom je na to čisto pozabil. Maksimilijan je ponovil ta ukaz, vendar pa skrčil vsoto na 200 gld., ob jednem pak je podaril meščanom cestníno, ki so jo imeli od leta 1432. za 800 funtov vinarjev na leto v najemu. [2])

Neutemeljena je trditev zaslužnega zgodovinarja Dimitza, da je bilo mesto še dovolj bogato, da je moglo posoditi leta 1526., torej trinajst let potem Ferdinandu I. denar, zaradi česa jim je kralj zastavil „quarentes“ in mitníne. [3]) To posojílo je bilo pač prisiljeno, kajti v mestnem arhivu se nahaja obilo dolžnih pisem, ki dokazujejo nasprotno. Mesto je bilo tačas v tolicih denarstvenih zadregah, da so morale rokodelske zádruge (Zünfte) zaradi benečanskih vojsk prodati svoje zádružno imetje ter priskočiti mestu na pomoč. Krojači so pripomogli s 482 gld. 21 kr. in 1 vinarjem, krznarji s 507 gld. 9 kr. in 1 vinarjem, bratovščina sv. Jakopa, s 413 gld. 28 kr. in 2 vinarjema, bratovščina krojaških očetov (Schneiderzechbruderschaft) s 35 gld. 12 kr. in 1 vinarjem, mesárji s 30 gld., ki jih niso terjali več nazaj, ampak jih leta 1558. podarili mestu, in čevljárji z 20 goldinarji. [4])

---

[1]) Klun, l. c.

[2]) Fasc. štev. 213.

[3]) Dimitz, II. pag. 289. „ . . . ihre (der Stadt Laibach) Bürger sind noch reich genug, um zwei Jahre darauf (1526) dem König Ferdinand ein Darlehen zu machen, für welches ihnen die Quarentes und Mauthen verpfändet wurden “

[4]) Fasc. štev. 102.

Imenovane velike knežje milosti so zaprle Ljubljančanom usta za kacih štirideset let. Leta 1552. pa so se oglasili znova ter zadobili od cesarja Ferdinanda nov patent proti kmetskemu trgovstvu, nazivan „policijski red“ (Polizeiordnung). Kmetsko trgovstvo, zlasti pa prekupljevanje je bilo ž njim strogo prepovédano. „Prekupljevanje“ so nazivali meščanje vsak nakup blagá od strani plemenitažev, ako so le-tí ž njim trgovali dalje in v svoj dobiček. Prodajati so smeli oní in njihovi kmetje le to, kar so si pridelali samí.

Proti temu policijskemu rédu pa so se pritožili plemenitaži dné 28. majnika leta 1552. in se delali, kakor bi jim bilo zgolj blagostanje tlačenega in revnega kmeta na skrbi. Dokazovali so cesarju, kako poguben je ta policijski red deželi kranjski in ga prosili, naj ga prekliče ali vsaj popravi. Pri tem so dejali, da so zemljišča kranjskih kmetov tako majhna, da bi morali ti reveži od lakote poginiti, ako ne bi trgovali na Laško (in das Wälschland) z žitom, s platnom, z búkovim suknom, z usnjem, z medom, z voskom, z oljem, s predivom (Haar), z lesom, z živino, z mesom in z drugimi kmetskimi pridelki. Že sedaj zmagujejo le težko davke (Gaben), jedó le prosén in ajdov kruh in marsikateri kmet, ki nima za zimo dosti kruha, obloží konjička ali samega sebe („führt auf einem Rösslein oder auf dem Buckel“) z imenovanim blagom in pridobí komaj tovorni zaslužek, časih celó komaj krmo ter mora s svojimi konji tudi po zimi na pot.

Meščanje so tožili plemiče, da trgujejo njihovi kmetje tudi s špecerijskim blagom, z železom in s suknom, kar je bilo dovoljeno meščanom. Plemiči so temu ugovarjali in dejali, da ni res, ampak da si služijo svoj trdi kruh le s tem, kar so na svojem pridelali. Marsikdo nosi svoje platno, búkovo svoje sukno in druge zdelke sam na hrbtu v potu svojega obraza čez hribe in doline na pródaj; v žep pa vtakne le kos suhega črnega kruha. S tem se zadovoljuje, da le zmaguje davke, ki jih terja gospôda od njega in da more ostati pri ženi in otrocih. Da bi kmet slepáril knežje mitníne in dace, o tem se niti govoriti ne more, kajti, kadar je treba kàj plačati, takrat je kmet pač vestnejši od meščana. Za Boga! Pa vsaj ne bodo kmeta zapirali, ker hodi po pošteni poti s trebuhom za kruhom! Ljubljanski trgovci so cesarju, — očitali so plemiči — policijski red na spreten način izslepárili, ter se delali, kakor bi pritožbe proti kmetskemu trgovstvu prihajale res od vseh mest po Kranjskem, ko se ravno nasprotno dolenjska mesta n. pr. nikdar

za kmetsko trgovstvo brigala niso in živela zadovoljna. Le ker so jih ljubljanski trgovci pozvali in poslali celó poslance do njih, prišla so v Ljubljano ter se podpisala na pritožbo, ne da bi jim bilo na nji ležeče le količkaj. [1])

Naj bi bilo šlo to potezanje za kmeta gospôdi res tako iz srca, kakor se je hlinila, ubogi kmet ne bi bil tolik trpín. Dobiček njegovega truda je vtikala gospôda v svoj žep, nji je bilo le to v mislih, kako bi izpodrinila privilegovane meščanske trgovce.

To pot je gospôda pri cesarji res predrla in dné 9. marcija leta 1553. presnóval se je policijski red nji na dobro. V tem, ko je prejšnji policijski red graščákom dovoljeval prinašati svoje pridelke le v mesta in trge na pródaj, smeli so hoditi sedaj po novem rédu („renovierte Polizeiordnung") tudi na Laško.

„Ker smo uvideli, da je, če se trgovstvo tako ovira, občnemu blagostanju škodljivo in tudi potrjenim starim svoboščinam kranjske gospôde protivno, zato pojasnujemo, olajšujemo prejšnji policijski red in hočemo, da smejo prodájati prelatje, plemiči (die Herrn vom Adel) in njihovi oskrbniki, župniki, vikarji, beneficijatje in tudi podložniki naše kranjske kneževine domače pridelke in domá pitano živino, malo in véliko, žito, mast, sìr, maslo in vsa druga živíla in vse blagó, ki so ga pridelali pri svojih samostanih, graščínah, hišah, pristavah in kmetijah; domá pri svojih hišah in stanovanjih. Ravno tako smejo prodájati tudi les iz svojih gozdov ter naj jih ne ovira pri tem točka našega imenovanega policijskega reda. Nihče jih ne more siliti, naj pripeljejo te pridelke na javne vélike in tedenske sejme, vendar dodajamo dostavek, da ne smejo prekupljevati niti samí, niti po druzih, ampak naj se zdržujejo tega popolnoma."

„In ker se je tudi poročalo, da so kranjske kmetije tako majhne, („dass mehrertheils Huben so eng und schmal"), da se podložniki ne morejo preživíti razven če tovórijo in trgujejo, zato izjavljamo in dovoljujemo najmilostneje, naj prevažajo imenovani podložniki v naši kranjski kneževini prosto ne le žito, ampak tudi platno, búkovo sukno, usnje, med, vosek, olje, predivo, navadno živino, svinje, mesó in drugo blagó, kakor je že stara navada, v našo knežjo gro-

[1]) Fasc. štev. 22. in fasc. Handelschaft.

fijo Gorico in na Laško in privažajo od tam vsakovrstno vino, sol, olje in vse, kar tam zamenjajo ali jim je treba, da se ne bodo vračali prazni. Nič jih ne oviraj naš policijski red. Česar pa ne potrebujejo samí, prodajati smejo zopet dalje."

K sklepu je dostavil cesar še določílo, da smejo ne le meščanje, ampak tudi podložniki kmetje in celó tuji trgovci nakupovati povsod po Kranjskem pri prelatih, oskrbnikih, župnikih itd. desetínsko žito in druge domače desetínske pridelke. [1])

To koncesijo so dobili plemenitaži, ne da bi dólenje-avstrijska vlada vprašala meščane po njihovem mnenju. Plemenitaži so bržkone podkupili kacega dostojanstvenika na cesárjevem dvoru; ta je stvar hitro rešil in takisto storil mestom veliko krivico.

O živahnosti ljubljanskega trgovstva v tem času poučuje nas red, po katerem se je v Ljubljani pobirala mitnína od blagá pripeljanega todi skozi. („Ordnung, wie die Mauth alhier bey gemainer Stat Laibach eingenummen und abgefordert solle werden." 1561. leta.) [2])

Od vsakega tovora „beschlagene Ware" pobiralo se je po 24 šilingov. Da to blagó ni bilo prepovédano blagó je umljivo samó ob sebi, sicer bi ne bili mogli napraviti tarifa. „Beschlagene Ware" pa so nazivali: žefran, poper, korenjček (Ingwer), muškatove orehe in muškatov cvet, žebíce (Gewürznelken), cimetovo skorjo, zlato in srebrno sukno, zlate in sreberne čevlje, žamet, žido, šamlot, Harras (?), volneno sukno in „Waidtgarn". Od jednega tovóra kramarskega blagá so plačevali trgovci po 4 šilinge; kramarsko blagó pa je bilo: kadílo, mira, špajka, papir, riž, milo, šiške (Gallus), vitrijol, gumi, smokve, rožíči, kimelj, vinske jagode, cibebe, maslo, olje, pomaranče, granátna jabolka, limone in citrone (delal se je torej razloček), krhlji, solítar, žveplo, svinec, kôci, sladkor, rum, cin, kufer, vinski kamen, česen, smodnik, vosek itd.

Sicer smo navedli nekoliko tega blagá že na drugem kraji, [3]) in sicer iz leta 1639., toda v ónem zapisku pogrešamo mnogo stvarij, ki se tù navajajo; iz tega smemo morebiti sklepati, da je trgovstvo za marsikatero reč do leta 1639. že pojenjalo, sicer ne vémo, zakaj bi jo bili izpustili.

---

[1]) Fasc. štev. 22.
[2]) Ibid. štev. 213.
[3]) str. 123.

A tudi mnogo domačega blagá se je pretovórili in prevozilo skozi Ljubljano; od tega pa se je pobirala nizka mitnína, od tovóra kruha in od stara (4 mernikov) pšeníce, od tovóra solí, od kmetskega sukna in druzega neimenovanega blagá le po 1 šiling, ravno toliko od tovora dolenjskega vina, od soda 2, od povesma ustrojenih (gewarchter) ovčjih in telečjih kóž, tudi po 2, od volovske kože po 1 šiling, od govéd, prašiča in vatla platna ravno toliko, od centa žime po štiri, po $\frac{1}{2}$ šilinga se je plačalo od kopúna, koze in ovce. [1])

§. 3. Trgovstvo v 17. stoletji.

Reformacija je malo ne pogôltnila vso pozornost ljubljanskih trgovcev ter jim dala opravka zgolj na vérskem pólji. Da bi bili dajali dežélni knezi v ti dôbi Ljubljančanom kake svoboščine, o tem se ne nahaja nikacih sledóv. Saj pa tudi skoraj misliti ni, da bi se bili predrznili meščanje, zatopljeni v vročo vérsko borbo s knezom, poprositi ga kake milosti. Komaj pa se je ljubljanski magistrat pokatoličanil, stopilo je meščanstvo zopet proti njemu tako škodljivemu kmetskemu trgovstvu na noge.

Združena so potožila mesta in ž njimi trgi vse kranjske dežele, da se je nekaj časa sem zavleklo vse meščansko trgovstvo na kmete, in da trgujejo kmetje brez ozira na „Landhandfeste“, na Maksimilijanov policijski red in brez ozira na obile o ti stvári razglašene patente. „Od todi“, dejali so meščanji, „ta grozna propast mest, ker se nahajata v nekaterih komaj po dva ali trije meščanje, ki morejo zmagovati dolžne davke. Bati se je pa, da se stvar še shujša.“

Ker so se doslej še vedno prepirali s kakšnim blagom sme trgovati meščan in s kakšnim kmet, oziroma plemiči, katerim je že popravljeni policijski red iz leta 1553. dovoljeval trgovstvo z domačimi pridelki, določil je dežélni knez v generaliju od 23. dné decembra leta 1601. kolikor môči natanko razloček med blagom, s katerim bodo smeli odslej trgovati kmetje in s katerim meščanje.

Meščanje so imeli pravico trgovati z naslednjim blagom:

Z vinom, z železom, s sedli, „Zwinzach“, z žeblji, s podkóvami, s suknom, s platnom, „Waidtgarn“, s kožúhovino, (rauhes Gefill), s kramarskim blagom, z dišavami in s špecerijskim blagom, z ustrójenimi kožami in z usnjem, „Sa-

---

[1]) Fasc. štev. 213.

misch", s klobuki in s čepicami (gemachte Barette), z malimi in vélicimi nôžmí, s svilnatim blagom, z oljem in z medom, s kufrom in z medenino, s cinom, s pavolo in z vsem od nje narejenim blagom, s smodníkom, s svincem, s puškami, s srebernino, z drazimi kamenci, s smokvami, vinskimi jagodami, z rižem, solítarjem, z živim srebrom, s cinobrom, z voskom, z vinskim kámnom, z orožjem (Mannsgewehr und Waffen), z žveplom, z golunom, z rožíči, z mandeljni, z milom, s steklom, z usnjem itd.

Kraji pa, ki nimajo tacih těž, kakor mesta, torej vsi kmetje, naj trgujejo samó z žitom in s soljó, ki jo kupujejo za gotov denar ali jo pa zamenjujejo za svoje domače pridelke; dalje smejo trgovati z vsakovrstnim vinom, železom, ki so ga zamenjali za vino, s sirom, z maslom in s prekajeno svinino („gemahet Schweinfleisch"), z živino, s kúrami, z jajci, z ribami, z raki, s platnom, z búkovim suknom, z medom, z voskom, s sálom, s solítarjem, z vsakovrstno obleko narejeno od grobega sukna, s čevlji („gemachte Stiefel und Schuhe"), z usnjem, s kónji in žrebéti, s česnom in čebulo, s cvilhom, z zéljem, s surovim maslom, z mlekom, z leseníno, z drvami in z lesom za zgradbe, z ogljem, z deskámi, z obroči, z rešeti, s slabo tkanimi plahtami in koci za konje, s sadjem in z navadno perutníno.

S tem blagom pa so smeli trgovati kmetje le, če so ga samí pridelali in ne od druzih nakupili; prekupljevanje je bilo tudi sedaj strogo prepovédano, kajti prekupljevati je smel jedino trgovec iz mesta. Zagrózil je nadvojvoda, da bodo trgovci pobrali kmetu vse prepovédano blagó, ako ga bodo dobili pri njem. Polovica tega konfiskovanega blagá pripade vladi, druga polovica pa nekoliko tistemu, ki je tacega kmeta ovadil, in gospóski, kjer ga bodo zalotili. A kazen je zagrózil nadvojvoda tudi gospóskam, ki bi postopale v ti stvári proti kmetom premlačno.

Na podlagi tega novega patenta so se lotila mesta z vso resnôbo prepréčiti njim tako škodljivo kmetsko trgovstvo. Kakor o vseh druzih prilikah bili so Ljubljančanje tudi sedaj najpogumnejši zaščitniki meščanskih pravíc. A tudi ta tako odločni ukaz iz leta 1601. ni imel, kakor noben njegovih prednikov, zaželenega vspeha. Zato so se obrnili Ljubljančanje do vseh mest in trgov po deželi, naj jih krepko podpirajo v bóji proti plemstvu; kajti, da se ne prepirajo in ne boré s kmeti, spoznali so meščanje že pred stoletjí, že v srednjem veku. Ljubljančanje so razposlali vsem mestom okrožnico ter naznanili ž njo, da so sklenili iz marljivosti („aus tragendem Eifer")

in vendar z dovoljenjem vicedomovim, ki se popolnoma strinja z magistratovimi skrbmí, občen shod vseh kranjskih mest. Zatorej prosijo sosedna mesta naj pošljejo nekatere iz svoje srede dné 2. septembra 1602. leta v Ljubljano, kjer se bo z vicedomovo pomočjó posvetovalo o pomočkih, kako vdušiti to pogubonosno kmetsko trgostvo, kajti tudi vicedom je pripravljen pomagati mestom, kakor bo védel in znal. (Dné 9. avgusta leta 1602.)

To okrožnico so vsprejela vsa mesta z velikim veseljem in poslanci so prišli napovédani dan iz Metlike, Rádovljice, Kostanjevice, Kamnika, Krškega in Kranja. Posvetovali so se na rotovži in sestavili pritožbo, ki so jo poslali v Gradec. Plemstvo se je za vse ukaze nadvojvodov tako malo brigalo, da ni le pokupilo vseh domačih pridelkov, ampak dovolilo trgovati tudi tujim trgovcem iz Gorice, Trsta in Reke, dà, celó tujcem iz rimske marke in z Benečanskega, („ja sogar andern Forestieri aus der römischen Mark und dem venedischen Gebiet"). Stár pšenice je poskočil zaradi tega od 4 gld. 16 kr. na 7 gld. in pol. Ker je kmet žito svoje lehko domá prodajal, bilo je videti le malokoga na kacem mestnem trgu in še tisti, ki je prišel, držal je svoje žito tako visoko, da ga meščan ni mogel kupiti.

V svoji pritožbi, poslani v Gradec, prerokovali so meščanje lakoto, kajti vse žito se izvozi v Reko in na Benečansko, vrhu tega sta tudi Koroška in Štajerska zaprli ceste s Kranskega. Od kod je pričakovati žita, ko so vse graščinske žítnice izpraznene? [1])

Kar so mesta zahtevala, to se jim je dalo. Dné 23. decembra 1602. leta dobila so nov patent, v katerem se je zopet blagó imenovalo, s katerim smejo kmetje trgovati in s katerim ne. Ta patent ali generale je le ponovítev ónega iz leta 1601.

Seveda je imel tudi ravno tisti vspeh.

Tema dvema patentoma pripomôči do veljave napnó sedaj Ljubljanci vse žile. Leta 1603. pobrali so litijskim trgovcem blagó, ker niso bili meščanje. Celó nekemu kamniškemu meščanu, ki ni mogel svoje meščanske pravice zadostno izkazati, ustavili so v Vipavi blagó ter ga niso pustili ž njim prej dalje, dokler ni prišlo od kamniškega mestnega sodnika pismo, potrjujoče, da je res kamniški meščan.

---

[1]) Fasc. Geyhandel.

Jednako so storili nekemu trgovcu iz Kamne Gorice, ki je šel s svojo železníno proti Krškemu. Celó véliki fužinarji Buceliniji v Zeleznikih so morali občutiti, da je obšla Ljubljance res prav trdna volja spraviti patenta od leta 1601. in leta 1602. v veljavo.

Dné 20. svečana leta 1609. se je Ljubljancem dovolilo, da smejo zapoditi vse krošnarje („Kraxenträger") iz Ljubljane ter jih morajo trpeti v mestu le o sejmskih dnéh. Dné 23. aprila je nadvojvoda ta ukaz ponovil, da ne bodo smeli odslej niti tržaški, niti drugi v Ljubljani ne stalno stanujoči tuji kramarji, krošnarji in trgovci, ki niso meščanje, kako blagó, naj se že nazivlje tako ali tako, in sicer niti na drôbno niti na debélo („es sei gleich in minuta oder grossa") prodajati, izvzemši vélike in male sejme (Kirchtag pomenja o tem času mali, le tri dni trajajoči semenj), ampak morali bodo v Ljubljano prineseno trgovsko blagó tekom treh dnij ponuditi ljubljanskim meščanom; zatem šele ga bodo smeli prodajati, tudi tujcem in nemeščanom, ako ga pa v osmih dnéh ne bodo spečali, smeli se ne bodo v Ljubljani delj zadrževati, ampak podati se ž njim dalje. Prepovedano je bilo tem tujcem škoditi ljubljansko trgovstvo s tem, da bi sklepali s tujimi vélikotržci pogodbe. (Dné 23. aprila 1609.)

Ne moremo reči, da ne bi bili napeli Ljubljančanje vseh žíl za svoje trgovstvo ter se ne prizadevali, da vdušé kmetsko trgovstvo. A tudi prijatelji kmetskega trgovstva niso mirovali. Leta 1604. izprosili so bržkone vélikofužinarji Bucelini v Železnikih od Ferdinanda II. ukaz, da ne smejo delati ovir nobenemu tistih trgovcev, ki so že v prejšnjih časih trgovali z železom, z žeblji in z drugo železníno, in to vkljub patentu, ki so ga Ljubljačanje dobili dve leti poprej. Leta 1609. je razglasil vicedom, da v policijskem rédu železo ni omenjeno, torej je ž njim trgovati dovoljeno.

Tri leta potem srečamo se z odposlaniki ljubljanskimi zopet v Gradci pri vladi. Molédovali so znova za odpravo kmetskega trgovstva. Ob jednem je poslal ljubljanski magistrat nekemu uradniku v graški vladni pisárni „lep kos platna", da bi se tem gorkeje potegnil za ljubljanske stvarí.

Leta 1618. (13. dné januvarja) je došel od Ferdinanda II. nov dekret v Ljubljano, iz katerega posnemamo, da se je predrznilo lépo število kranjskih kmetov, zlasti okoli Cerkelj, Ljubljane, Kamnika, Loke in vrhu tega še po druzih krajih po Gorenjskem in Dolenjskem trgovati s prepovédanim búkovim suknom, prinašati ga na male sejme, napravljati nove sejme,

trgovati celó v Linec, s katerim so bili Ljubljančanje že od nekdaj v tesni trgovski zvezi, in tudi sicer škodovati meščansko trgovstvo in meščansk obrt. To je cesar hotel odpraviti in ukazal dežélni gospóski s takimi ljudmí postopati, kakor s tihotapci („Contrabandirer“).

Nekaj tednov potem (dné 3. svečana leta 1618.) ponovil je cesar proti kmetskemu trgovstvu napérjen patent od leta 1601. A nekaj osvetljuje prav dobro nazore 17. stoletja, kar se tiče knežje in cesárske oblasti. Proti primerni plači je oddajal namreč dežélni knez oprostilna pisma tudi za nemeščane; ž njimi so mogli trgovati, kakor meščanje samí.

Da pa se bodo plemenitaži za vse te ukaze in prepóvedi kàj zmenili, bilo je tem menj pričakovati, ker je nastal v habsburški rodovini sámi poguben razpòr ter je slučajno isti čas zaplapolála plamenica tridesetletne vojske.

Da bi jih dežélni knezi podpirali, na to se ljubljanski trgovci pri tacih razmerah niso mogli zanašati. Če pa sicer po deželi ni bilo môči spraviti cesárskih patentov v veljavo, trudili so se meščanje vsaj po mestih in njihovi okolici poskrbeti za to.

V ta namen so se sešli dné 24. marcija 1620. leta zopet zastopniki vseh mest po Kranjskem na rotovži v Ljubljani, zdelali načrt in se zavezali ravnati se strogo po njem. Sklenili so:

1. Vsi, tekom stoletij od nadvojvod in cesárja proti kmetskemu trgovstvu izdani patenti naj se ne razglasijo le z bóbnom po vseh ulicah, ampak naj se oznanjajo tudi z vseh prížnic.

2. Predméščanje naj se preselijo v mesto ter naj nosijo z meščani vred mestne teže.

3. V Ljubljani naj imenujejo za navadni čas dva, za sejme pa štiri nadzornike na trgu (Marktaufseher). Njihovo plačilo naj bo teklo iz kaznij.

4. Za „kontraband“ naj se zmatra vse tisto blagó, ki so ga pokupili kmetje in nemeščanje in ga prinašajo ali v mesto, ali ga spečavajo v laške dežele, ali pa ga vozijo od tam. Izvzeto je le vino, žito, sol in drugo v cesárskih patentih že izvzeto blagó. Kmetsko trgovstvo je, če kupčujejo tuji trgovci, laški ali drugi, po vaséh in farovžih, okoli cerkvâ o zgodíščih, od kmetov platno, búkovo sukno, méd, češplje, sita, kruh in druge jednake pridelke. Tiste dežélne gospóske

in tisti graščáki, na katerih svetu bodo take ljudi zalotili, naj ne odrekó meščanom svoje pomóči, da bodo take trgovce mogli kaznovati, kakor zaslužijo.

A ravno ta točka je bila, ob kateri so se odsléj rušili vsi napôri meščanov. Toliko nespametna gospôda po kmetih niti plemenita, niti duhovska, pač ni mogla biti, da bi podila tujega trgovca od sebe, človeka, ki je jedini za primerno dobro ceno kupoval njeno blagó.

To so meščanje dobro čutili tudi samí, zato so poudarjali, da se bodo vestno ozirali na „Landhandfeste", cesársko pismo, s katerim je podelil cesar ali pa potrdil že stare pravice plemičev in duhovščine. Med drugimi važnimi točkami te „Landhandfeste" se je nahajala tudi določba, ki je dovoljevala gospôdi in njihovim podložnikom izvažati na Laško vse, kar so pridelali domá na svojih graščínah in pristavah, bodisi potem, kar že koli hoče žito, vino, platno itd. Le prekupljevanje, to je nakup raznega blagá, s katerim bi potem kdo trgoval iz dobičkarije, to pa je bilo strogo prepovedano. Prékupcem so razglasila mesta tudi tiste trgovce, ki so živeli v predmestjih, ne bili meščanje, z meščani vred ne nosili mestnih tež, vendar pa kupovali in prodajali najrazličnejše blagó. Zbrana mesta so zažugala, da bodo tudi tem ljudem pobrala njihovo nakupljeno blagó, če bi prišli ž njim na trg.

Kar se tiče Bucelinov iz Jesenic in fužin v Železnikih, Kropi, Tržiču in druzih krajih, kjer so doslej trgovali z železom, z jeklom in z žeblji, sklenili so „zaradi nekaterih uzrokov" še malo počakati ter jim dovoljiti, da bodo prosto prepeljavali svoje blagó skozi Ljubljano in druga mesta, vendar pa se naj jim namigne, da jim bodo meščanje, naslanjajoči se na obílico cesárskih patentov proti kmetskemu trgovstvu morebiti to kmalu ustavili in jih prisili do tega, da bodo morali ali ponuditi svoje zdelke najprej meščanom, ali pa plačati neprimerno visok „transito", pristojbino, da bo smelo njihovo blagó dalje. Če bi se pa tega branili, naj bodo naznanili to nadzorniki trgov magistratu ter počakali, kaj bode ukrênil.

Z žitom naj se ravna odslej po starem običaji, to se pravi: dokler bo visela tržna zastávica na rotovži, ne sme kupiti noben kmet, noben tujec, niti zrna žita; ko pa jo bodo doli vzeli in spravili, naj kupi največ dva stara (8 mernikov); le ko bi ga potreboval za sétev, kupiti ga sme več, a poprej se mora izkazati, da ga potrebuje res zato in da

ne bo dalje ž njim trgoval. Če bi kmetje žita, ki so ga prinesli na trg, ne mogli prodati, spraviti naj ga bodo dali v mestno skladišče, a žitomerci (Getreidemesser) naj se pri tem pazijo, da kmetov z mero ne bodo goljufali. „Da bo videl tudi kmet dober izgled, zato ne bo smel odslej noben meščan uhajati iz mesta na kmete kupovat žito ali platno, ali sicer kako drugo trgovsko blagó. Jedino dovoljeno naj bo, kmetom posojati denar, če bi ga zahtevali, vendar pa morajo kmetje potem blagó, za katero so se pobotali pripeljati samí v mesto, da ne bi zgubilo mesto svojih pristojbin (Gefälle). Meščani, ki se bodo proti jedni ali drugi teh toček pregrešili, kaznoval bo magistrat, kolikor največ mogoče strogo.

Nihče ne more zanikavati, da so se meščanje znali potegniti za svoje blagostanje.

A ko so se dné 6. avgusta istega leta sešli zopet zastopniki šestih mest, da se posvétujejo, kako se izpolnujejo trgovski sklepi, prišle so čudne stvarí na dan. Zvédeli so, da se jih meščanje samí ne držé ter da postopajo, kakor se njim ljubi. Kranjci in Kamničanje so hodili še odslej dalje na kmete blagó kupovat, kakor so bili vajeni poprej. Zato, kar so z druzimi mesti vred dné 24. marcija sklenili, brigal se ni skoraj nihče, ako je to svetoval njegov dobiček. Ljubljanski župan je bil prisiljen izraziti se: „Če mi samí ne bomo med seboj jedini, če se bomo samí med seboj pričkali in se upirali svojim sklepom, pojde vsa stvar rakovo pot.“

Potrdili so znova prejšnje sklepe in zabičili vsem meščanom, naj jih izpolnujejo z največjo natančnostjo in strogostjo. Tistim, ki bodo tem sklepom nasproti ravnali, zažugali so, da jih bodo pehnili iz meščanske zveze. Posebno živo so naprtili to Tržičanom in Litijcem, ki so v tem pač dokazali, da ima njihov trg tudi meščanske pravice.

Taki shodi, v katerih so se čule vedno iste pritožbe meščanov, ponovljali so se zopet leta 1622. in 1628. Zopet so sestavili meščanje pritožbo do cesárja; ta jim je rad ustregel ter izdal zopet nove patente proti kmetskemu trgovstvu. Vtisa pa ni napravil seveda nobeden. Mesta niso imela močí, privesti cesársko besedo do veljave, cesar sam pa je imel preveč posla, da bi mogel posoditi meščanom svojo moč.

Toda koristen in važen pa je bil za Ljubljano privilegij iz leta 1628. dné 12. marcija. V Ljubljani se je doslej sejmovalo po petkrat v letu, a razven jednega štirinajstdnev-

nega sejma o sv. Elizabeti trajali so sejmi le po tri dní. Cesar Ferdinand II. je naklonil Ljubljančanom milost, da smeta dva teh sejmov in sicer tisti, ki so ga obhajali dotlej v nedeljo „Quasimodogeniti" in ki ga je cesar dal prestaviti na prvi majnik, in pa sejm sv. Elizabete, trajati vsak po štirinajst dnij. Kar se tiče ónih treh sejmov, namreč sejma o sv. Pavlu, sejma o sv. Petru in Pavlu in sejma o Križih, ostane pa pri starem.

V homatijah tridesetletne vojske so umolknile tožbe meščanov, utihnile sicer ne v domovini, a med ropotom bôjnega orožja jih cesarska vlada ni mogla slišati. Opraviti je imela z drugimi važnejšimi rečmi preveč. Skoraj do konca tridesetletne vojske ne čujemo niti o jedni pritožbi. A ko se je nagibala ta nesrečna vojska svojemu koncu, ko je jel po malem pojemati bojni hrum, sešli so se leta 1646. zastopniki mest zopet v Ljubljani na rotovži. Čuditi se jim moramo, da jim vkljub tolikim prevaram, vkljub temu, da so videli, da se nihče ne briga za njihove ukrepe, vendar srce ni upálo. Upali so še vedno, pričakovali še vedno, da se bodo stvarí presukale na bolje. Najpametnejši med vsemi so bili pač Novomeščanje, kajti oní so bili jedini prepričani, da so vsi njihovi napori ničevni. Po Ljubljančanih k shodu v Ljubljano povabljeni, odgovorili so jim, da so tako ubožali in so tako na slabem, da se ne morejo shoda udeležiti. Vendar so v Ljubljani zborovali tudi brez njih, kar sklepam po tem, da so meščanski poslanci prinesli iz Gradca nov patent proti kmetskemu trgovstvu.

Da ne bi svojih čestitih bralcev z razmotrivanjem jedne in iste stvarí utrudili, zato hočemo le na kratko omenjati, da je izšlo tekom 17. in v prvih letih 18. stoletja še mnogo tacih patentov, n. pr. leta 1650., 1660., 1661., 1691., 1692., 1697., 1703., 1715., 1717., 1718., 1721., 1725. itd. Vspeha ni imel niti jeden in meščanje bi bili lehko spoznali, da mečejo le denar v vodo, kajti vsak patent je stal mnogo denarja, molédovanja in klečeplazenja okoli uradnikov v Gradci.

Škoda, da se je izgubil izkazek, s katerimi stvarmí se je pečalo leta 1698. kranjsko trgovstvo, odkod prihaja blagó, ali se zdelava domá in če to ne, kam hodijo trgovci največ pónje, katero blagó privažajo v deželo, katero iz dežele, po katerem se največkrat povprašuje in katerega najbolj manjka. Takšen izkazek je ukazal cesar Ljubljancem sestaviti in svetovati, po kateri poti bi se dalo blagó, katerega ima dežela

v obíliei, hitreje spečavati, kakor doslej, narobe pa tudi, kako bi bilo môči blagó, po katerem so najbolj vpraševali, v večji množici privažati v deželo. Cesar bi bil rad védel, zakaj nima Kranjska továren za zlate in sreberne zdelke, za svilene in pavolnate trakóve, čípke, nogovíce, obrobke in druge jednake zdelke. Kake privilegije bi moral dati trgovskemu stánu, da bi se zaradi njih popéla ta stroka obrta. Odgovor tem cesárskim vprašanjem bi bila jasna podoba trgovstva in industrije konec 17. stoletja, toda ni ga najti, bodisi, da ga Ljubljanci niso zdelali, bodisi, da se je izgubil.[1])

§. 4. Trgovstvo v 18. stoletji.

Z 18. stoletjem prestopimo v novo dôbo meščanskega trgovstva. Ko so vzeli leta 1726. Ljubljančanje laškim podložnikom 27 tovorov platna, namenjenega na Laško in vrednega 4000 goldinarjev, nakopali so si le sitnosti na glavo ter ga morali dati nazaj. Ko bi bili mogli, spečali bi ga bili v Ljubljano, a ker se to nikakor ni dalo, hraniti so ga morali dati v Loki. Bog védi po kacih homatijah pa so dobili briženski (loški) kajžarji od dežélnih odbornikov (Verordnete) pisanje, po katerem jim je moral dati loški oskrbnik pri njem shranjeno platno nazaj. Zgodilo se je to proti dogovoru z mesti, da mora ostati namreč platno shranjeno, dokler ne bo o ti stvári odločil cesar sam. Meščanje so pričakovali, da bode njihova prošnja ugodno rešena, kajti obljubili so polovico platna cesárski blagajnici.

Kmalu zatem so vzeli meščanje Ločanom zopet 54 tovorov platna. Tudi to pot niso opravili ničesa; vrhu tega so pa žéli za svoje postopanje celó sramoto, kajti loški podložniki so pridrli od vseh krajev skupaj, vzeli meščanom in biríčem platno ter ga priveli domóv „mit höchster Glori und Triumph“.

A to jih še ni oplašilo. Bili so sila vstrajni; kmalu potem so vzeli ravno tistim kmetskim trgovcem jeden tovor usnja, 50 parov konjskih uzd, samokresov, 15 dolgih pûšek in jeden tovor srpóv in kosâ; a loški oskrbnik je udaril s svojimi ljudmí za meščanskimi biríči, odvzel jim konfiskovano blagó ter ga vrnil „tihotapcem“ (kmetske trgovce so namreč meščanje nazivali vedno le „tihotapce“). Vrhu tega pa je še ukazal ljubljanskim nadzornikom, naj se za Boga več ne prikažejo na loških tleh.

---

[1]) Fasc. Geyhandel.

Kaj je pomagal Ljubljančanom patent iz leta 1725., ki je prepovédal kmetskim trgovcem prodajati in kupovati celó mnogo tacega blagá, ki jim je bilo prej dovoljeno. Ljubljančanje so se tega patenta zastonj veselili. Prevarani so pisali cesarju, kako škodljivo je kmetsko trgovstvo ne le mestom, ampak tudi kmetom samim, kajti

1. bodo šla kmalu vsa mesta pod zlò;

2. kmetje popuščajo svoja zemljišča; zaradi tega trpé škodo plemenitaži in stanóvi, in dosledno tudi vsa občna blaginja, ker neobdelano polje sedaj ne prinaša ničesa;

3. prej so vedno prihajali tujci v Ljubljano, kupovali so v mestu platno ter prinašali gotov denar v deželo; dobiček so imeli od tega meščanje in kmetje. Sedaj pa, ko hodi kmet, ki ne razume ničesa, sam po trgovstvu, ostaja ves dobiček v veliko škodo občnega blagostanja na poti, kajti benečanski podložniki in trgovci dogovarjajo se zaradi cene, dadó neizvežbanega kmeta čakati, dokler se ne podaja v krčme. Tedaj hodijo benečanski trgovci za njim in kupijo blagó od njega. Da ne bi ga mu bilo treba peljati nazaj, prodaja ga kmet za jako nizko ceno, kar škoduje plemičem in meščanom.

Toda plemiči so bili ravno nasprotnih mislij ter se jeli vedno odločneje potezati za kmeta in njegovo trgovstvo. Dejali so, če bi se morali kmetje res ravnati po cesárskih patentih, ne vedeli bi kmalu ob čem naj živé ter bi morali iti iz dežele. Tem potem bi izgubili plemiči svoje podložnike, njihova zemljišča bi ne prinašala ničesa, davke pa bi morali plačevati vkljub temu. Neizogibno bi bilo, da bi šla vsa dežela pod zlò. Kakšna grozna izguba bi bila to za deželo, posname se pač lehko iz tega, da so utržili kmetje tekom jednega leta samó za platno čez pol milijona goldinarjev. Ali naj pripade to tako živahno trgovstvo res jedino mestom ter naj v nepopisno škodo vse dežele popolnoma preneha? To je tako rekoč jedino trgovsko blagó, ki nosi denar v deželo. Če kmet s platnom ne bi smel trgovati, moral bi surov lan in surôve konoplje izvažati iz dežele na Benečansko, tisoče ljudij bi izgubilo pri tem svoj kruh in tudi cesárski dohodki bi trpeli v letu najmenj 12.000 goldinarjev škode. Mesto da bi se trgovstvo povzdignilo, zaspalo bi popolnoma.

Meščanje bi bili imeli boljše stanje, da niso tudi na cesárskem dvoru začenjali zaradi dosedanjega trgovstva izpreminjati mislij. Poleg tega, da se je potezal cesar Karol VI. za to, da bi zadobila njegova pragmatična sankcija veljavo

pri vseh evropskih oblastéh, ni je bilo morebiti njemu ljubše misli, kakor oprostiti trgovstvo od tedanjih spón ter mu odpreti prostejše gibanje domá in na tujem. To je že dokazal leta 1717. razglašeni patent, v katerem veje že svobodnejši trgovski duh.

Pri tacih razmerah si mesta niso mogla obetati najboljšega vspeha.

Z ozirom na patent od leta 1717. jeli so tudi stanóvi čvrsteje postopati. „Kmetsko trgovstvo“ je prišlo tudi v dežélnemu zboru v razgovor in stanóvi so sklenili cesárja prositi, naj bi bilo kmetom dovoljeno izvažati in prodajati ne le žito, ampak tudi platno, svinino in drugo blagó na Goriško in Laško, kakor je bilo to navadno že od starodavnih časov. Po zimi, ko ni na polji dela, zamore kmet s svojim blagom (s skorpijonovim oljem in „Fätschen“) iti na tuje ter prinesti od tod obilo denarja domóv.

„Trgovsko vojsko“ bíli sta obé stranki, meščanska in plemenitaška, s tako vstrajnostjo, kakor bi o ti stvári ne bili izgovorili še nikdar nobene besede ne. Da se konča, ukazal je cesar, naj pošljeta stranki svoje zastopnike v Gradec, kjer naj se pred komisijo, sestavljeno iz grofa Josipa Lewenberga, grofa Filipa Ivana Galbkouena, Ivana Adama Feliksa pl. Mainersperga in Petra Lukrecija pl. Apostla 11. dné majnika leta 1731., dožêne stvar do zaželenega vspeha. Toda šele 15. dné julija leta 1733. napovédal se je za to stvar dan ob jednem s konferenco o mejnih trdnjavah. Plemenitaži so poslali gori grofa Barbo, meščanje ljubljanskega župana Christiana in mestnega očeta Rejo.

Ta z veliko duhovitostjo na obéh stranéh vršéča se diskurzija zaznamenuje poslednji napòr meščanov, rešiti in braniti že na pol izgubljeno stalíšče.

Meščanje so izjavili svoje pritožbe v sedmih točkah, ki so bile napérjene zlasti proti živahnemu trgovstvu s platnom, sicer pa tudi proti vsemu druzemu, s čimer je trgoval kmet.

a) Odgovor grofa Danijela Barba 24. dné julija na pritožbe meščanov od 15. dné julija.

Grof Barbo je pobijal v dolgem duhovitem, poleg tega pa tudi premetenem in zvitem govoru trdítve in zahteve meščanov ter dokazoval, kako so se obešali meščanje že tristo let nadvojvodom in cesárjem o vsaki priliki na vrat, molédovali cesarsko vlado in nadlegovali dežélno gospósko.

Pred njimi ni imel mirú že Albreht III. ne, potem cesar Friderik in Maksimilijan, ki so vsi pustili, zaslišavši tudi stanóve, stvar pri miru. Cesárja Ferdinanda I. so pač pripravili meščanje do tega, da je v svojem leta 1552. objavljenem policijskem rédu prepovédal vse kmetsko trgovstvo na Kranjskem. Toda, ko so ga poúčili stanóvi o nasprotnem, izpremenil je leta 1553. ta svoj ukaz v tako zvanem popravljenem policijskem rédu ter kmetsko trgovstvo zopet dovolil. Komaj pa je prevzel nadvojvoda Karol vladanje avstrijskih dežel, molédovali so ga meščanje znova s prošnjami, naj kmetsko trgovstvo prepové; ker ni bil dobro poučen, izpolnil je mestom njihovo željo. Na to pa so pokazali stanóvi popravljeni policijski red od leta 1553. ter dokazali, da je kmetsko trgovstvo dovoljeno, in leta 1568. je nadvojvoda res pritrdil njihovi zahtevi. Pri tem je ostalo do leta 1604. Ko je vladal nadvojvoda Ferdinand, ponovili so meščanje prošnje svoje, a vicedom Cobenzl jim je njihovo prošnjo odbil in 30. dné novembra leta 1604. jih je nadvojvoda sam, ker se niso marali držati prvega (vicedomovega) ukrepa, prav resno posvaril. Leta 1612. prosili so trgovci samí stanóve, naj odpravijo kmetsko trgovstvo, toda odbili so jim njihovo prošnjo, češ, da bi bilo to proti deželskim svoboščinam. Zaradi tega so se obračali trgovci večkrat zapóred do knezovega dvora, toda leta 1616. zavrnila jih je vlada za delj časa. Do leta 1661. imela je deželna gospóska pred njimi mir, a komaj zagledajo meščanje cesárja Leopolda I. na prestolu, vložé zopet svoje prošnje, ali zopet jih je vicedom zavrnil.

Do leta 1721. udali so se v neizogibno usodo; kadar brž pa začujejo, da se je to leto na Štajerskem prepovédalo kmetsko trgovstvo, prosijo za jednako prepóved tudi za Kranjsko. Njihovi prošnji se je sicer ustreglo, vendar patentu se je pridál dostavek: „kolikor to ne nasprotuje deželskim svoboščinam."

Iz vsega tega je sklepal grof Barbo, da so smeli ostali trije stanóvi po deželi od starodavnih časov prosto trgovati, da je bilo to trgovstvo od leta 1513. dalje celó „lex scripta, in da upa, da bo ostalo še dalje tako, ker stanóvi te svoje pravice niso izgubili še nikdar.

V svoji pritožbi, ki so jo vložili proti deželni gospóski, trdili so meščanje, da je prvi smoter vsake dobre in prav urejene države: občni blagor. Grof Barbo je odgovoril meščanom, da so mu te besede vzeli prav iz srca, a ta lepi izrek veljaj res za vso deželo, ne pa za posamezne privatne osebe. Treba je pomisliti, da prinaša trgovstvo s platnom

vsako leto najmenj po 500.000 goldinarjev v deželo; ta denar se razdelí na več tisoč ljudij; z zasebnim trgovstvom, kakeršnega si želé meščanje, obogatí pa le nekoliko ljudij. Ko se je razglasil leta 1717. takozvani „komercij", stórili so kmetje za razvitek trgovstva primeroma jako veliko; popravljali so, krvav pót potèč („mit blutigem Schweisse"), ceste po vsi deželi in celó po tacih krajih, kjer bi jih morala popravljati mesta. Meščanski trgovci pa niso storili ničesa, držali so roke navskriž. Če bi kmetu prepovédali trgovstvo, ubožal bi popolnoma in dežela bi opustéla ter bila ledína. Trgovstva s platnom trgovci ne morejo prevzeti v svoje roke; priznali so to samí in sicer vodji komercija, grofu Wagenspergu. Če bi se ravnalo po njihovih željah, pojenjalo bi to trgovstvo popolnoma, ne prihajalo bi nič denarja v deželo, kmet bi moral trpeti revo, erár pa vsako leto nekaj tisočakov škode.

V tretji točki svojih pritožeb so javkali meščanje, da se mesta ne morejo več povzdigniti, ravno zaradi kmetskega trgovstva ne.

Grof Barbo je prijel mesta takoj za besedo, rekši jim, da so v prejšnjih časih torej vendar cvela, in sicer razven kmetskega trgovstva, ki so se ga mesta tolikokrat lotila, da bi ga odpravila, ali vselej zastonj. Ker so cvela poleg njega, torej jim kmetsko trgovstvo ni škodilo in jim ne škoduje tudi sedaj ne, kar dokazuje mesto Ljubljana, ki ni bila še nikoli tako cvetoča, kakor ravno takrat (leta 1733.) Da si nekateri trgovci res ne morejo opomoči, pripisovati je pač temu, da delajo in trgujejo s tujim denarjem. Sicer pa si tudi rokodelci ne morejo pomagati kvišku; a gospod ljubljanski župan vendar ne bode trdil, da je temu uzrok kmetsko trgovstvo, ki nima z rokodelci do malega ničesa opraviti. Uzrok temu je nekaj druzega, slabo urejena policija (ta izraz je imel takrat drug pomen, kakor dandanes, razumeti je pod njim na tem kraji le nadzorovanje vsega rokodelstva), monopoli in večni prepir med posameznimi rokodelci, previsoki davki in previsoke mestne teže in mnogo druzih, družbi in občnemu blagostanju škodljivih slučajev.

Peta točka je bila napérjena proti tujim trgovcem, katerim so plemenitaži dovoljevali, da so prihajali v deželo ter nakupovali raznovrstno blagó, zlasti lan, in ga vozili iz dežele. Po grofa Barba nazoru pa so bili tudi ti ljudje deželi bolj v korist, nego v škodo, kajti kmet popréde vendar le samó toliko prediva, kolikor ga more in mu pripušča čas.

Pritožbo pa, da kmetje ne obdeljujejo svojega polja in zavoljo tega tudi ne morejo zmagovati davkov, odbìl je grof Barbo kratko, rekoč, da ni res.

Ravno tako je storil pri šesti točki, češ, da tuji trgovci in kmetje ne plačujejo tako vestno cestnín in mitnín, kakor meščanje. Grof je dejal, da kmetov denar plača ravno toliko, kakor meščanski, in tisti ljudje, ki so plačevani za ta svoj pôsel, vedó ga od kmeta ravno tako dobiti, kakor od meščana.

Pritožbe svoje so kònčali meščanje s sedmo točko in z vsklikom, da je kmetsko trgovstvo prava kuga vsake dobro urejene države. Grof Barbo je zavrnil mesta z izjavo, da bi se kmetsko trgovstvo meščanom nikakor ne zdela tako velika kuga, ko bi ga mogli oní dobiti v svojo pest in ga izpremeniti v samotrštvo (Monopol). Brez kmetskega trgovstva bi se država nikakor ne mogla vzdrževati in bi se morala udušiti v meščanskem samotrštvu, a to samotrštvo so prepovédali Habsburžanje že leta 1544. in leta 1577. dobro vedóč, da to je prava kuga.

Svoj zanimivi in dolgi govor, ki ga moremo podati svojim čitateljem le močno okrajšanega, končal je grof Barbo rekoč:

„Menim, da sem dokazal, da bi morala država v samotrštvu poginiti in da mestom ni do tega, zadosti preskrbovati občinstvo z blagom, ampak zgolj do tega, da bi dobili vse trgovstvo v svoje kremplje („unter ihre Klauen") ter mogli prodajati in ceniti stvarí, kakor volkovi, in kako bi pehnili ubozega kmeta v največjo revo, et ea est pestis status politici = in to je kuga občnega blagostanja. Da je temu res tako, dokazali so s tem, ker so prosili dežélni odbor, naj se vse stvarí nosijo le njim na pródaj."

Zavoljo tega prosi grof Barbo v sklepu govora svojega, naj cesárska komisija kranjska mesta z njihovo prošnjo odbije.

b) Ljubljanski župan proti grofu Barbu 24. dné julija.

A ravno tako gorko, kakor grof Barbo za plemenitaže, potegnil se je ljubljanski župan za meščane in se pokazal grofu Barbu jednako bistroumnega zaščítnika meščanskih zahtev. Svoj govor je pričel z vzdihom, za katerega mi v denašnjem času nimamo več razuma. Dejal je, da kmet ni več zadovoljen s poklicem, ki ga mu je dal Bog in katerega

so oblagodárili cesárji z raznimi svoboščinami; on popušča svoje polje ter se je ves udal prodajanju po hišah („herumhausieren“); kmet prodaja in kupuje brez razločka vse, železo, jeklo, žeblje, svinec, olje, platno, sukno, volno, volovske kože, orožje, špecerijsko blagó, mandeljne, riž itd. in vsakovrstno svileno in drugo blagó. To učí vsakdanja izkušnja. Leta 1725. so našli pri kmetih 27 tovorov platna, 50 parov konjskih uzd, 50 parov samokresov za zapás, 15 pušek, tovor grope (Pfundleder), tovor kosâ, tovor srpóv in takoj zatem zopet 54 tovorov najrazličnejšega in kmetom prepovédanega blagá. Loški oskrbnik pa je dal biríčem, ki so jih poslali trgovci nalašč za kmeti, to blagó vzeti s silo in je zagotovil s tem loškim kmetom trgovstvo z orožjem v tuje dežele popolnoma. Ravno tako je spodil zasramujé tudi fužinski oskrbnik v Beli Peči (Verwalter von Weissenfels) mestne biríče, ki so ga prosili, naj jim pomaga uloviti tihotapce.

V svojih vaséh imajo kmetje redne tržne dní, kakor bi bili meščanje, in prihaja jih na te sejme toliko, da se biríči ne upajo pokazati med njimi. V Sódražici na priliko pridere vsak teden na sejm sila velika množica kmetov in tujih trgovcev. Gospôda vidi sicer vse to, a ne gane niti prsta, vkljub temu, da je dolžna vsled patenta iz leta 1725. tako trgovanje zaprečiti. Dà, celó sama je vmes ter sili svoje podložnike, žugaje jim z óstro kaznijo, prodajati domače pridelke le nji sámi po jako nizki ceni, ko je vendar vse trgovstvo dovoljeno jedino meščanom, ki so ozidje domovine, branijo o vojskinih časih vso deželo (Land und Leute), plačujejo velike davke ter jim je živeti zaradi poklica svojega zgolj o trgovstvu in rediti sebe in rodovine svoje, toda ves dobiček odtegujejo jim ti kmetski trgovci in celó tuji Karnelci, ki ne stanujejo stalno v deželi in ne nosijo ž njo nobenih tež. Koliko izgubo trpi meščanstvo že pri samem trgovstvu s platnom, posname se lehko iz ogromne vsote 500.000 gld., če je sicer resnična, in resnična mora biti, ker jo je grof Barbo sam izgovoril. Združenje kmetov in tujih trgovcev pač ni druzega, kakor prava „lévja zádruga“ (societas leonina).

Da mora privesti takšno kmetsko trgovstvo s seboj neizogibno pogubo mest in trgov in največjo škodo cesárskemu eraru, spoznal je že cesar Friderik ter ga iz svojega nagiba leta 1491. prepovédal, gospôdi pa ukazal o vsaki priliki priskočiti meščanom na pomoč, ko bodo nameravali odvzemati kmetom táko blagó.

Kakor grof Barbo za kmete, oziroma plemiče, ravno tako je sklepal župan iz vseh patentov za meščane, da je trgovstvo le njim dovoljeno. Dejal je, da so Habsburžanje meščanom vedno branili njihove trgovske pravice, da pa se je gospôda vedno trudila, za hrbtom in po krivi poti doséči, kar se ni dalo po pravici in naravnost (aperto Marte). Od tega neče odjenjati tudi sedaj ne in vidi se, kakor bi na Kranjskem kmetov ne bilo treba. Komur se ljubi, ta popustí zemljišče svoje ali ga zastavi, da s tem denarjem potem trguje, potuje z deželnimi pridelki na tuje in ker jih ne more in ne umé prodáti takoj, zapravlja denar, zadolžuje se in je napósled prisiljen prodáti svoje blagó po vsaki ceni. Največ se jih vrne domóv brez blagá in s prazno mošnó, da ne more potem obdelovati svojega poljá in opravljati gospodárstva, ali kar je še slabše, da prinaša v deželo slabo in prepovédano blagó, n. pr. svileno in drugo robo, ki jo prodaja potem na dróbno, in to zato, da se mu ne more njegova sleparija takoj dokazati. Dobiček od tega ima samó tujec; nevéšči kmetje prodajajo na upanje, ali pa posojujejo celó tujcem gotov denar in tem potem so se zadolžili za več, kakor 120.000 cekinov v zlatu, ki jih ne bodo izterjali iz tujcev nikdar.

Češ, da trguje po kmetski, slepári Karnelec križem po deželi, prinaša prepovédano blagó v deželo, v tem ko krošnjarijo domá njegova žena in njegovi otroci s kranjskim blagom.

Na Gorenjskem je vas Stražišče, kjer stanujejo samí platnárji ter se pečajo s tem trgovstvom, ne da bi jih zadelo najmanjše tako brême, kakeršno teží meščane. Po trgovstvu s platnom se je vas razširila toliko, da je v pol ure ne prejezdite. A pri tem zanemarjajo kmetje zemljišča, ne ker so kmetije premajhne, ampak zato, ker je kmet len in rajši slabo jé, da mu le ni treba delati in da more krošnjáriti po svetu okoli; torej pa je tudi v graščini Šrajbarskega Turna (Thurn am Hardt), kjer je ravnina in pólje in so gozdi in vinógradi tako lepí, nad sedemdeset kmetij popolnoma zapuščenih.

Zato je dejal že Aristotel in so rekali najimenitnejši politiki, da kmeta ne smeš pustiti z njegovega zemljišča. Osnova vsacega državnega življenja zahteva že, da so nekateri kmetovalci, drugi trgovci, drugi zopet, da vladajo; nikdar pa ta ne posézaj v poklic ónega, kajti država brez redú je nemogoča, da bi shajala. Zgodovina vseh krajev in vseh časov dokazuje, zlasti zgodovina Španije, Francoske, An-

gleške, Nizozemske, Italije in tudi zgodovina cesárskih in kraljevih dežel kaže pač dovolj jasno, da kmetu niso dovoljevali prekupljevanja nikjer. Zato so mesta in trgi tù; ti so poklicani jedini zato, ker so privilegovani, da se pečajo s trgovstvom. Vsak naj ostane pri svojem poklicu; iz tega uzroka imajo zádruge svoje privilegije, iz tega uzroka so meščanje osnovali trgovske družbe (Handelscompagnien). Nemogoče bi jim bilo shajati, če bi smel vsak trgovati.

Cesar se je mnogo trudil in se trudi še, da osnuje veliko trgovsko družbo. Ali, kako ji boste prerokovali dobro bodočnost, če imajo vse trgovstvo kmetje v svojih rokah? Kmetje pač ne bodo napravljali továren. Niste še slišali, da bi bil storil kak kmet kdaj kàj tacega. Ponehati bi morala pri tem vsaka korespondenca in izginiti bi moral ves kredit.

Da se trgovstvo dobro obnaša, potrebna sta ta dva pogoja neizogibno. Kako li bi mogel kmet vspešno trgovati, ki tičí za 120.000 cekinov v dolgéh! Zavoljo njegove revščine in zavoljo njegovih dolgov od kmeta ne morete pričakovati trgovske družbe. Ali ste že slišali kdaj, da je v državi, kjer so vsi trgovali, le jeden obogatel? Vsi ostanejo revni, kar je povédal že Ciceron v svojih „officiis“. V mestu, kjer bi vsi čevljaríli, nahajalo bi se ravno toliko beráčev, drug bil bi drugemu v pogubo. Da more meščan rediti sebe, ženo, otroke in družino svojo, da more zmagovati davke, za to ima samó jeden vir: trgovstvo. Vzemite mu to in mora poginiti. Kmet pa more tudi brez trgovstva lehko shajati, kajti ima zemljišče, njive, živíno in druzega dovolj, s čimer preživlja lehko sebe in svojce ter dene vrhu tega še lehko kàj na stran. Če kmetu dovolite trgovstvo, jemljete s tem meščanom vsakdanji kruh. Mesta bi se morala podreti, meščanje pa se pokmétiti ali pa beráčiti.

Kmet je napravil že dosti škode, zlasti, ker trguje s siti in z ježícami, ker je izdal tujcem skrivnost, kakó se zdelávajo in kako porabljajo. Tudi erár trpí pri tem škodo, kajti kmet se ogiblje s svojim prepovédanim blagom mítnic čez góre in skrivne preláze, ali pa nosi mimo mítnice svojo težko krošnjo (Kraxen), ki jo mora, ko je odšel mimȏ mítnice, zaradi njene teže razdeliti v tri ali štiri. V Trstu si dá n. pr. napisati boleto za Gradec (ker je bržkone veljala menj), a do tja ni prišel še nobeden, ker je mítnica tam najdražja, ampak razprodál svoje blagó potoma. Trgovec pa, ki plačuje mitnino pošteno, ne more prinesti več toliko blagá v deželo, kakor nekdaj, ker ga zaradi prevelike konkurence izpečati ne more. Pri tem pa odide dan za dnem

eráru mnogo pristojbin. Koliko škodo je napravilo kmetsko trgovstvo mestom dosléj, posnemlje se lehko iz groznih zaostankov v davkih, ki znašajo že sedaj 70.000 goldinarjev. Če bo sézalo kmetsko trgovstvo še dlje tako okoli sebe („beim grassierenden Geyhandel") ne bodo mesta mogle ne le svojih dolgov plačati, ampak se bodo pogrezale le še vedno bolj vánje.

Ti in jednaki pomisleki so pač napotili cesárja, da je odgovoril leta 1726. z veliko marljivostjo sestavljeni prošnji dežélnih stanóv, da sicer nima nikacih uzrokov njihovo prošnjo odbiti, ker ga ni nikakor misel, ukaza svojega, ki ga je dal, na sámo ugovarjanje tega ali ónega stanú, preklicati, da pa vendar hoče povprašati mesta, kaj bodo ona navedla proti kmetskemu trgovstvu.

Po teh izjavah se je lotil ljubljanski župan pobijanja grofa Barba trditev ter se spustil v juridična, za nas menj zanimiva, dasitudi jako bistroumna vprašanja. Vprašal ga je, zakaj ni zinil niti besedice o privilegijih cesárja Friderika IV. in Maksimilijana I., ki pač nista izdala svojih privilegij morda molédovana in nadlegovana po meščanih, ampak iz popolnoma svojega nagiba, in v katerih sta se naslanjala na stare navade. Zakaj gospod grof ni tega storil, ampak zaveslal takoj na privilegij iz leta 1552., češ, da so ga meščanje izmolédovali in da se je po poročilu dežélnih stanóv ta privilegij leta 1553. res izpremenil in s stališča stanóv govorjeno olajšal?

Razpravljaje ta dva privilegija in še par druzih, izjavil je župan trditev, da sta kmetsko trgovstvo in prekupljevanje („Geyhandel und Fürkauf") jedno in isto in da ju je nemogoče ločiti. Čuli bomo, kako krepko ga je grof Barbo prijel za besedo.

Zatem je odgovarjal očitanju grofa Barba; dejal je, da ni tako dobička željen, da bi v imeni meščanskih trgovcev ne dovolil kmetu prodajati tistega, kar si je pridelal sam, postavlja se po robu le proti prekupljevanju, zamenjavanju in izvažanju nakupljenega blagá v tuje dežele.

Kje li se nahajajo kmetje, ki jim rastó na pólji puške, samokresi, srpi, svila, ali kdo je tako priden, da bi pridelal po petdeset tovórov platna, usnja, voská itd.? Ko so prosili stanóvi leta 1553., naj se jim olajša policijski red, zamolčali so popolnoma privilegij Friderika IV. in Maksimilijana I. trdé, da so imeli njihovi podložniki pravico trgovati že od nekdaj. Zaradi tega jim je cesar policijski red res zboljšal, a pri tem

je opomniti, da so stanóvi ta zboljšani red spisali samí ter ga cesárju le podpisati dali. Rekli so, da so kmetije na Kranjskem tako majhne, da kmet ž njimi shajati ne more, toda videl teh kmetij ni nihče cesárskih ljudij. Ravno nasprotno! Prav v najrodovitnejšem kraji Kranjske, v Šrajbarskem Turnu, zapuščenih je 70 kmetij popolnoma. To se pripisúje temu, da se kmetska lenoba podpira. Od nekdaj so smeli kmetje le s svojimi pridelki tovóriti, nikakor pa ne trgovati, kakor meščanski trgovci, zlasti ne privažati pridelkov iz tujih dežel. Zdrava pamet že kaže, da se vsak knez trudi, napeljati domače trgovstvo v tuje dežele, ne pa narobe.

Leta 1568. hoteli so zadobiti stanóvi nov privilegij s tem, da so na prav hudoben način meščane počrnili, da so vsi bogokletci, pijanci, igralci itd. A to jim ni dosti pomagalo; nadvojvoda je dejal, da bo zaslišal prej meščane, kaj porekó ti.

Da ne bomo dolgočasili svojih čestitih bralcev s sicer jako zanimivim juridičnim dlakocepljenjem ljubljanskega župana, preskočiti hočemo njegova dokazovanja in izbrati iz njegovega govora le to, kar more po nekoliko osvetliti trgovstvo v prvi polovici 18. stoletja.

Poleg druzega je pobijal župan grof Barbovo trditev, da bi se reklo izročiti meščanom samotrštvo v roke, ako bi ustregli njihovim željam. A kaj je samotrštvo? vprašal je župan. Navajal je razlaganje slovečih državnih mož: samotrštvo je, če kdo v kacem mestu vse blagó pokupi, da ga za dobiček dalje prodá ter s silo ali z zvijačo prepreči, da kdo kàj tacega blagá pripelje v mesto. Če pa hočete meščansko trgovstvo zvati samotrštvo, kako li boste zvali iztočno-zapadno trgovsko družbo in orijentalsko družbo, osnovano po cesárji samem? Ona sáma sme nekatero trgovsko blagó nakupovati in drug nihče.

Grof Barbo je trdil, da je ravno prav, naj tudi kmet trguje, sicer bi prouzročili trgovci s svojim stiskanjem grozno dragíno. To ni res, dejal je župan, toda do tega bo kmalu prišlo, če se stvarí ne predrugačijo, kajti če trgovec svojega blagá ne more izpečati, prodajati ga mora, kadar se mu ponudi prilika za prodajo, kolikor môči najdraže, sicer ne more nikakor shajati. Nihče ne more trditi, da ne nosi meščan v vojskinem času najtežjih bremén; on váruje ob jednem sebe in kmeta, zato je dobro, da se nahaja v vsaki deželi veliko in bogatih mest in trgov. Ker pa kmet popolnoma prosto trguje, morajo iti mesta popolnoma po zlù ter pone-

hati vsaka obramba. Zato jih dosti namerava trgovstvo popustiti in mnogo jih je to že storilo.

Grof Barbo je takisto trdil, da so se po razglašenji komercija leta 1717. kmetje lanú prav pridno prijeli. Župan mu je na to odgovoril, da nima čisto nič proti temu, meščanje bi bili le še veseli, ako bi še več lanú pridelali, ali odločno so proti temu, da bi ga kmet prodajal na tuje izognivši se mest in trgov.

Kar pa se tiče trgovstva s platnom, ki ga prodájo v Kranjski za 500.000 goldinarjev, res je, da ga trgovski stan ne more vsega pokupiti, a kmet jednako ne. Ravno tako, kakor trguje kmet, tako in še lože trguje lehko tudi meščan, ker je temu bolj véšč. Saj se platno vendar ne prinese vse jeden dan na trg, ampak tekom leta in tačas bi ga tudi trgovci pokupili in zopet poprodáli. To trgovstvo bi hodilo tudi, ko bi kmet ne trgoval, tisti pot, kakor ga hodi sedaj, toda pri tem je pomisliti, da bi ostal kmet na svojem pólji, ki bi deželi prinašalo mnogo dobička, v tem ko sedaj, ker je neobdelano, ne prinaša ničesa.

O cestah je pravil grof Barbo, da jih je vse popravil in naredil kmet na svoje troške in v krvavem potu svojega obraza in to ne le po kmetih, ampak tudi v mestnih okrajih; to pa ni nikakor istinito, dejal je župan, vsaj gledé troškov ne, kajti mesta so dala kmetom vse potrebno orodje, smodník in hrano in še nekaj tisočakov; Ljubljana sáma 2000 gld.; v mestnih okrajih je kmet samó robotal.

Kar pa se tiče mest, češ, da so vedno cvela poleg in vkljub kmetskega trgovstva, zanikal je to župan odločno. Nikdar niso cvela! Primerjajte jih z drugimi mesti, z Avgsburgom, Norimbergom, Solnogradom, Amsterdamom, Hamburgom, Kolónijo itd.; kjer je bilo vedno prepovédano kmetsko trgovstvo.

Neresnično je, nadaljeval je župan, da bi bilo v Ljubljani med rokodelci tolikanj prepira. Da se spopadajo časih med seboj, to je sicer res, a povèj mi kdo za kako še tako dovršeno mesto, kjer shajajo brez prepira? Davki niso nikakor previsoki, ker le malo obrtnikov plačuje po 6 gld., večini se naklada po 2 gld. na leto in še od tegą malega davka se marsikomu dosti pregleda, tako, da jih plačuje največ le po jeden goldinar ali pa še tega ne. Meščan bi se moral na vsak način opomôči, ko bi ga ne ovirali pri tem drugi uzroki, najhujši med njimi pa ravno kmetsko trgovstvo. Kajti kmet se ne zadovoli s prodajo svojih domačih

in po vsih deželah nakupljenih zdelkov ne, ampak hodi n. pr. po predívo na Koroško ter ga pokupi za več tisoč goldinarjev. Na vsi Kranjski ne vzrase toliko predíva, kakor ga podelajo samó v Stražišči.

Kmetov denar plača res ravno toliko, kakor meščanov, ko bi ga kmet le tudi tako vestno plačeval, kakor meščan, kadar hodi mimo mítnic: kmet se jih ogiba in jih opehari, kadar le more ter prinaša prepovédano blagó v deželo, sicer bi ga ne mogel nikdar dati tako cenéno.

Dolgi svoj govor je končal župan s prošnjo, naj pustí presvetla cesaróst vse pri starem, prepové najostreje gospodom in plemenitažem in njihovim oskrbnikom, kakor tudi vsem podložnikom kmetsko trgovstvo, krošnarjem pa prodajanje po hišah, ustavi vsem rokodelcem trgovstvo z oljem in z drugim blagom; le-tém je ostajati pri svojem rokodelstvu, Dežélna gospóska in dežélni odborniki naj odpravijo po vaséh vse sejme in shodišča (Jahrmärkte, Kirchtage und Zusammenkünfte) ter ponudijo mestom in trgom vso odkritosrčno pomoč, kakor zahtevajo to večkrat ponavljani cesárski privilegiji. Vse to bi se dalo zvršiti tem potem, da se ukaže vsem mitninskim uradnikom, naj ne spusté nobenega kmetskega trgovca, nobenega prekupljevalca ali krošnárja mimo in ne dadó nobenemu njih bolet.

c) Drugi govor grofa Barba. Dné 30. julija.

„Res z ostudnimi barvami je slikal ljubljanski župan kmetsko trgovstvo", pričel je grof Barbo svoj govor jeden teden dnij potem, „ter ga deval s prekupljevanjem v jeden koš, ali z drugimi besedami, govoril je zgolj o prekupljevanji, o kmetskem trgovstvu pa niti zinil ni, kajti vsi privilegiji, na katere se je opiral, govoré jedino le o prekupljevanji in niti jeden ne o kmetskem trgovstvu, torej je bilo dovoljeno že od nekdaj. Na trg v Sódražico prinašajo zgolj sol in žito in druzega nič, torej samó tako blagó, ki ga bi ljubljanski župan sam ne zabranjeval, ko bi imel tam kàj govoriti."

Zatem je utemeljeval grof svojo trditev, da niti jeden privilegij ne prepoveduje kmetskega trgovstva.

Osvetljeval je privilegije od vseh stranij, a ker ni povédal v tem delu svojega govora za nas ničesa novega, moramo ga izpustiti ter omenimo le njegovega očitanja, da so si meščanje večino trgovskih patentov prislepárili z lažjó.

Ta izjava grofa Barba je zaradi tega velevažna, ker nam svedoči, na kak način so si v prejšnjih stoletjih pridobivala mesta svoboščine svoje. Četudi nečemo trditi, da je vse resnica, kar je govoril grof, nekaj pa je gotovo na njegovih besedah resničnega, pervič zato, ker se jih župan ni upal pobijati, drugič pa tudi zato, ker jih je govoril pred odlično komisijo sestavljeno iz dvornih in cesárskih tajnih svetovalcev. Da so si pa na takšen način, s slepárjenjem in recimo tudi s podkupljevanjem cesárskih višjih uradnikov pridobivali tudi deželni stanovi svoje svoboščine je stvar, ki je ni treba posebej zatrjevati.

Zatem se je lotil grof Barbo županovih trditev samih, dejal mu je, da cesárju pač ne more biti več za nekatera majhna in večinoma neobzidana mesta, kakor za toliko tisoč kmetov, kajti kmet bi ne mogel zmagovati davkov, če ne bi trgoval, kar dokazuje ravno usoda podložnikov Šrajbarskega Turna.

Zastopnika mest, ljubljanskega župana, pobil je grof Barbo s svojim orožjem. Župan je namreč poklical celó Aristotela na pomoč ter dejal, da je bil že ta véliki državnik (politicus) toliko razumen, da je spoznal, češ, tista država je najboljša, v kateri je večinoma podložnikov kmetovalcev. Če je tem res tako, odvrnil je grof Barbo, potem jih je treba podpirati z vsemi silami proti peščíci dobička lačnih meščanskih trgovcev.

Če je Stražíšče pol milje dolgo, zato naj ne kliče župan Karnelcev pred sodíšče. Tudi tem ljudem bi morali, kolikor môči streči v roko, ker prinašajo denar v deželo. Po vseh drugih krajih in po najbogatejših deželah delajo tako, tudi na Angleškem in Nizozemskem. Koliko je videti Zgornje-Avstrijcev trgovati s platnom, s cvílhom in s prestvínami sploh; Solnograjci, Tirolci in Bavarci zahajajo s svojim blagom po vsem svetu; povsod strežejo takim ljudem v roko, pri nas na Kranjskem pa naj bi Karnelce kaznovali, ker prinašajo denar v deželo! Ravno nasprotno, želeti bi morali, da jih pride še več k nam, želeti, da bi se lotili obrta; tem potem bi se trgovstvo povzdignilo in podprlo o vojskinem času deželnega kneza lože in izdatneje z denarjem. To je spoznal sedaj vladajoči cesar ter nagovarjal in vspodbujal k obrtnim podjetjem celó plemenitaže. Industrijelne pa kmete res tudi lehko zove, kajti z zdelovanjem platna, sít, mezlana (Mossellan) in druzega volnenega blagá bavijo se že dolgo, dolgo časa; továren za olje imajo mnogo. Če bi trgovali tudi s

prepovédanim blagom, privažali bi že davno takisto svileno robo v deželo, česar vendar ne storé. Dà, celó bolj industrijelni so, kakor meščanje, ki niso osnovali toliko stoletij sem do današnjega dné niti jednega industrijelnega etablisementa. Kmet se drží meríla: „unum facere et alterum non ommittere“, (stóri to, pri tem pa ónega ne opústi.) Po zimi se peča z obrtom, po leti pa obdeluje polje svoje in ker s tem ne škoduje nikomur, sme s svojim domá narejenim blagom trgovati, kar pámeti svét. Zaradi kmetov še ni noben meščan iz mesta pobegnil in nobeno mesto se ni opustilo ali razrušilo. Kmetje niso svoji gospôdi niti bora dolžní, v tem ko so mesta deželi 180.000 gld. na dolgu in sicer zato, ker slabo gospodarijo, kar dokazujejo Kranjci, Novomeščanje in drugi. Naj kmet ne trží, moral bi si tudi dolgove na glavo nakopati, toda to ne iz nemarnosti, ampak iz reve.

Kar pridobí kmet, ostane v deželi, če pa obogati kakšen meščan, katerih so (NB.) skoraj vsi tujci, roma denar na tuje, njegovim sorodnikom v pest.

Ni torej dvojiti, da mora biti in da je cesárju tudi več do kmetov, kakor do nekaterih majhnih, največ še celó neobzidanih mest.

Na prostih sejméh je dovoljeno vsacemu na svetu trgovati. Znano je, da so sejmi v Reki sv. Vida, v Trstu pa sv. Lovrencija dan; torej se sme tjakaj voziti platno in tudi drugo blagó.

Kam cika veliko napiranje štirih ali petih trgovcev, spoznati je po vsem tem pač lehko.

Kar svet stoji niso trgovci privedli tekom jednega leta toliko žita v deželo, kakor ga privajajo kmetje leto za letom. Dobro bi bilo, če bi bila mesta bogata, (Bog jim daj to,) a še bolje bi bilo, da je kmet bogat, kajti potem bi ne bilo nikogar v deželi, ki bi cesárju plačeval toliko davka, kakor on. O mirnem in vojskinem časi teží njega največ bremén. Nevarnosti razpostavlja se on prvi, kar je storil že večkrat zlasti leta 1578.,[1]) v tem ko čepé meščanje varni za svojim ozidjem.

---

[1]) Grof Barbo je imel tu na mislih hrabri čin kranjskih kmetov 12. dné aprila leta 1578.. Od 28. dné marcija pa do 1. dné aprila so naskákovali Turki Metliko in jo tudi zajeli Pobili so 2000 ljudij ter jih mnogo odpeljali s seboj. Župana so usmrtili s pušícami, gospodom svetoválcem so vzeli glavo, meščanke pa oskrunili in jih potem zaprli v cerkev, ki so jo odhajaje zažgali. A 12. dné aprila je udárilo 12.000 hrvaških in kranjskih kmetov za njimi in jih potolklo, Dimitz, III. 67.

Meščanje popuščajo trgovstvo, kadar so dovolj obogateli. O svojem časi je storil to neki Edinburg (Gabrijel Eder, župan, ki je sezidal na svoje troške stolp Florijanske cerkve,) neki Janežič, neki barvar, neki tkalec in še več druzih. Mnogo jih je celó popustilo trgovstvo s suknom ter se lotilo ónega s platnom. Če bi jim bilo kmetsko trgovstvo na poti, bi jim pač ne kazalo lotiti se ravno tacega trgovstva.

Kdo popravlja ceste? Ljubljanski župan je res rekel, da je dal ljubljanski magistrat za napravo cest orodje in smodník in še 2000 goldinarjev v gotovini, a samó loški podložniki so izdali za popravljanje cest čez 30.000 goldinarjev v gotovem denarji ter vrhu tega še robótali, česar Ljubljančanje niso storili; ko bi cenili vse delo podložnikov v denarji, izračunili bi vsoto 100.000 gld.

d) Drugi govor ljubljanskega župana. Dné 6. avg. 1733. leta.

Ali, dasi je šel grof Barbo ljubljanskemu županu hudo do živega, le-ta vendar ni izgubil svojega poguma, ampak zastavil je tam, ker je bilo najlože prijeti tudi njega. Po nekoliko mu je grof sam pomagal iz zadrege.

Konstatiral je najprej, da obsoja po izjavah grofa Barba gospôda sáma prekupljevanje, poteguje pa se za kmetsko trgovstvo. Ravno to pa je hotel, da bi bil grof izrekel in sedaj ga je prijel z izjavo, katero je sicer izrekel že jedenkrat, da je kmetsko trgovstvo in pa prekupljevanje jedno in isto. Vprašal je, kaj je kmetsko trgovstvo, in odgovoril: kmetsko trgovstvo je, ako nakupuje kmet za gotov denar blagó bodisi domá, bodisi v tujih deželah ter ga prodaja potem dalje. Prekupljevanje pa ni nič druzega, kakor če nakupuje tisti, ki nima sam dovolj blagá, pri svojih sosedih ali v drugih deželah in ga zopet prodaja. Jedno je pot k drugemu. Nemogoče je kmetu trgovati, če ne nakupuje blagá in to je ravno prekupljevanje. Jedno brez druzega misliti ni. To bi bilo ravno tisto, kakor da bi hotel kdo iti iz mesta, ki ni prišel vánje niti skozi vrata niti kako drugače. Da sta res jedno in isto, dokazujejo vsi privilegiji dežélnih knezov, v katerih se nikjer ne dela razloček, ampak rabi jeden izraz za drugega. To svojo trditev je podkrepil zastopnik meščanskih interesov z veliko obilico privilegijev, katere pa tù izpuščamo ter čujmo rajši njegovo osvetljevanje trgovskih stvarij v prvi polovici 18. stoletja. Seveda govorí mož za svojo stvar, zaradi tega nam bode treba biti

paznim, kaj naj mu verjamemo na polna usta in pri katerih stvareh smemo tudi malo z glavo zmajevati.

Vedno bolj okoli sebe sezajočemu kmetskemu trgovstvu je pripisoval, da so v nekaterih mestih n. pr. v Kamniku dobiti že hiše zastonj. Mnogo mest se je sesúlo, mnogo jih je popuščenih; v Kamniku se ne nahaja nì polovica nekdanjih hiš. V Kranji, ki je bilo kdàj stolno mesto Kranjske in ki ima za trgovstvo kàj pripravno léžo, praznih je 200 hiš. Lož (Loosch) in Kostanjevica sta popolnoma razpadla in meščanje ne morejo dobiti branja in pisanja véščega človeka, da bi ga naredili sodnikom. Krško je šlo popolnoma v nìč („Gurkfeld liegt unter dem Ruin"). Višnja Gora, Metlika in Rudolfovo, ki je bilo nekdaj najbolj cvetoče mesto, ubožala so popolnoma. Niso le meščanje pobegnili iz teh mest, ampak mesta so se tudi posula in meščanje morajo sedaj živeti ob poljedelstvu. Njihovo meščansko pravico, za katero so šteli drag denar, uživajo sedaj kmetje.

Kje li je človeku môči trditi, da cesárju ni nič do mest? Kdo li stanuje v mestih, kdo jih sicer zidà, če ne meščanje? Kakšen pôsel imajo ti meščanje, ako ne jedino le trgovstvo? To so cesárji tudi spoznali ter hoteli s prepóvedjo kmetskega trgovstva pomagati meščanskemu življu zopet na noge. Da ne bi bilo cesárju nič do mest, kdo naj mu zida potem mesta?

Če se pečajo kmetje zgolj s trgovstvom, niso več kmetje, ampak trgovci in Aristotel ima vkljub grofu Barbu še vedno prav, kajti sloveči mož ni dejal, da je tista država najboljša, v kateri je največ državljanov kmetov, ampak tista v kateri se jih največ tudi res *peča* s poljedelstvom.

Naj bi cesárja podpirali samí kmetje ne mogel bi dolgo shajati.

Na Kranjsko prihajajo Tirolci, Bavarci, Solnograjci itd., zgolj krošnjárji, kateri njihovi rojaki k temu vspodbujajo, da jim prinašajo denar v deželo. A ravno zato so naši deželi škodljivi, torej bi jih morali, kolikor največ môči iz nje potiskati. Lahi kupujejo sedaj blagó zunaj dežele in ga prinašajo na Kranjsko; prej pa so prinašali denar v deželo.

Kar pa se tiče industrijelne podjetnosti kmetov, je Barbova izjava pač bosa, kajti to, kar prihaja kmetu iz rók, ni dosti vredno. On zdelava le tako blagó, s čimer se sam oblači. Toda s tem ni zadovoljen, ampak zahaja na tuje, kjer nakupuje za gotov denar tuje blagó in ga prinaša v deželo, da ga tù dalje prodaja. Továrne si ni omislil nikoli noben kmet, v tem ko se pečajo meščanje z zdelovanjem

klobukov, nogovíc, rokovíc, čépic in druzega trgovskega blagá, in to, kar svet pomni. Gospod Jarnej Zibell ima v Ljubljani tovarno za svilene zdelke, „gros de Tour, Filatorium, incanatorium, näa" (?), črn in barvan damast, svilene nogovice, ima lepobarvarstvo itd. Vse to je bilo prej v deželi popolnoma neznano. Samó njegova továrna je deželi koristneja, kakor vse, kar zdelavajo vsi kmetje. Sicer pa trgovcem ni nikakor na mislih ustaviti kmetu obrta, ampak samó kmetsko trgovstvo.

Rokodelskim fantom ne prepoveduje nihče hoditi v tuje dežele, ampak samó kmetom, zato ker izdajajo tujcem način, kako se pripravlja in zdelava ta in óna drugod nepoznana stvar, in s tem so storili deželi že neprecenljivo škodo. Rokodelski fantje tega ne morejo, zato jim tudi nihče ne brani, zahajati v tuje dežele.

Da so se kmetje leta 1578. krepko držali, istina je, a to so storili tudi meščanje vselej, kadar je bilo treba, in hvala Bogú, da ni bilo dostikrat treba. Ko je prišel leta 1441. celjski grof pred Ljubljano, odbili so ga Ljubljančanje tako čvrsto, da je moral opustiti oblego. V spomin tega hrabrega čina plačujejo Ljubljančanje še sedaj le po jeden krajcar hišnega davka na leto. [1])

Konečno je ponovil župan še jedenkrat svojo trditev, da sta si prekupljevanje in kmetsko trgovstvo podobna kakor krajcar krajcarju in da kmet ne more trgovati, ako ne prekupljuje, ker nima dovolj blagá.

e) Poslednji govor grofa Barba in zaradi tega prepira izdani patent.

Grof Barbov odgovor je bil kratek: Dejal je: „Sedaj je potegnila meščanska trgovska bratovščina krinko z obraza in šele sedaj izrekla, kar je on slutil že takoj v početku. Sedaj stoprav hočejo trgovci svoje že par stoletij ponavljane zahteve vsiliti s hlinjeno nevédnostjo, kar je sicer vsemu razumnemu svetu znano in nedolžno kmetsko trgovstvo počrniti z nesramnim prekupljevanjem. V ta smoter so se predrznili trgovci na zeló kaznjiv način (freventlich) uporabljati celó cesárske svoboščine. Tudi te megle hočem razgnati, potem pa jasno dokazati, kaj je nameravala trgovska bratovščina s

[1]) Napačno je, kar trdi Klun v „Dipl. Carn.", pag 15 in po njem Dimitz I., 268, da je jenjalo to časno in slovesno plačevanje že leta 1580., ampak prestalo je šele okoli leta 1754., ko so regulirali davke. Fasc. štev.102.

temi dozdevnimi svojimi privilegiji; vendar prej prosim zapamtiti, da je dovoljeno in nedovoljeno trgovstvo po kmetih napósled vendar le kmetsko trgovstvo. Znano pa je, da je prekupljevanje samotržje in veščáki popisujejo samotržje tako-le: če namreč jeden ali njih več blagó po deželi nakupuje, da ga pozneje prodaja za dobiček, dostikrat, kakor ga hoče sam. Tako razlaga prekupljevanje sam cesar ter ga je prepovédal ne le kmetom, ampak tudi meščanom.“ Dokazoval je potem grof Barbo iz privilegijev, da je istina, kar trdi, in prišel do zaključka, da kmetsko trgovstvo in pa prekupljevanje nista jedno in tisto. Predložil je potlej pritožbe kranjskih mest in pokazal komisiji, da se ni pritožilo niti jedno zaradi kmetskega trgovstva, a to je ravno najsmešnejše, „kajti ravno okoli Krškega ga več milj na okoli ni videti kmetskega trgovca.“

Vroča bitka med meščani in gospôdo je bila s tem v Gradci končana, a minilo je še nekaj let, predno se je objavil patent proti kmetskemu trgovstvu, ki bi bil ugajal obema strankama. Koncept je romal iz rok v roko in popravila je sedaj gospôda kàj, sedaj zopet mesta kàj. Popravki tega koncepta se nahajajo v ljubljanskem mestnem arhivu; napósled pa so dobila mesta vendar leta 1737. dné 24. decembra zaželeni patent.

Po kratkem uvodu je določil cesar naslednje:

Prvič: Da pristoji meščanskemu trgovcu na Kranjskem, naj že stanuje v kraji, ki pripomaga (sc. z utrditvami) k obrambi dežele ali ne, kakor v sosednih dednih deželah vse dovoljeno trgovstvo, to je, nakup in prodaja, trgovstvo na menjo na kmetih, po mestih in trgih, o semánjih in navadnih tržnih dnéh ali o zgodiščih, zunaj in znotraj dežele, vendar pa tako, da so jim prepovédani vsi monopoli (samotržje) in vsi propoli (pravica, da sme kupiti kdo pred vsacim drugim).

Drugič: Izgovorjeno je kmetskemu trgovstvu na Kranjskem vse tisto, kar se mu je dalo z različnimi deželnoknežjimi naredbami, zlasti z óno od 9. dné aprila 1553. leta, 23. dné februvarja 1602. leta, 10. dné septembra 1661. leta in 27. dné junija 1691. leta že v starih časih, tako je dovoljeno prelatom, gospodom, vitezom in oskrbnikom, župnikom, vikarjem in beneficijatom, kakor tudi podložnikom vojvodine Kranjske po svoji volji prosto prodajati, zamenjevati, ali sicer izpečavati, ne da bil podložnik dolžan, svoje blagó ponuditi poprej na pródaj svoji gosposki ali meščanom v deželi vse, kar samí pridelajo, ne pitane male in vélike živine, ne

različne navadne perutníne, nì jajec, nì ríb in rakov, nì žita in klaje, nì sira, masla, slanine in sála, nì platna in búkovega sukna, nì usnja, nì medú in voská, olja, prediva, sená, nì présnega in prekajenega mesá, česna in čebulje, lesá za kurjavo in zgradbe, nì lesenínе, ogljija, desák, žáganíc, obročev, obódov, loncev, pečníc, konjskih odej, sít, présnega in posušenega sadja in vsega druzega blagá, ki ga samí pridelujejo pri svojih hišah, pristavah, kmetijah in zemljiščih.

Tretjič: Dovoljeno je podložniku v svojem kmetskem trgovstvu v deželi in zunaj dežele privajati v mesta ali na kmete kupljeno ali zamenjano sol in vino, vsakovrstno železo in jeklo, ki ga je zamenjal za vino ali za kàj druzega v mestih in trgih, solitar, puške, smodnik, vsakovrstno (storjeno) obleko od grobega sukna, narejene golenice (škornje) in čevlje in kar zdeluje na gori povédani način s svojo roko.

Četrtič: Naj privaža podložnik tudi vsakovrstno neprepovédano blagó v deželo in naj je izpečava v denar v deželi, na kmetih ali v mestih in trgih, ali naj je zamenjuje, če se mu je dalo to blagó namesto plačila za njegove izpeljane rečí, ali da ni prišel prazen domóv, in če tega blagá za svojo hišo ne potrebuje.

Petič: Prekupljevanje je podložnikom vedno prepovédano, toda v to se ne sme vštevati grajsko pridelano ali desetínsko žito, če rase v tistih krajih in se daje namesto davka; tega lehko nakupujejo ter ga izvažajo dalje na trge v deželi, ali pa na Goriško in na Laško.

Šestič: Tedenski trgi so dovoljeni samó v mestih in trgih, zato so prepovédani vasém in se morajo odpraviti, razven, če ima do njih kaka vas pravico po posebnih deželnoknežjih svoboščinah, da pa se bodo tedenski trgi na kmetih tem hitreje odpravili, izkaže naj vsak kraj zadostno svojo pravico.

Sedmič: Odpraviti se morajo tuji krošnjárji in tisti, ki kramárijo od hiše do hiše, kakor veló že večkrat objavljeni patenti, izvzeti so le tisti, ki imajo deželnoknežje varovalne patente.

To je torej tisto, s katerim smejo vaški podložniki v naši deželi kranjski trgovati; zato naj se ne predrzujejo škoditi meščanom v kacem drugem, le tem pristujočem trgovstvu, sicer se jim vzemó stvarí, ki se bodo dobile pri njih. Da se bo védel odslej vsakdo po tem ravnati in se varovati škode, dali smo s tem pričujočim generalom (patentom) vsa-

cemu v pouk to razglasiti ter smo ukazali ob jednem vsem in vsaki naših gospósk, gospodom dežélnih sodišč in njihovim oskrbnikom, da se strogo ravnajo po tem našem občnem ukazu in naj tiste, ki se bodo proti temu pregrešili in jih bodo zalotili ali zvédeli, kaznujejo s tem, da jim res vzamejo njih trgovsko blagó. Te kazni pripada polovica nam, jedna četrtina gosposki, ki jih zaloti in stvar opravi, in jedna četrtina tistemu, ki jih naznani.

Če bi se pa gosposke kazale mlačne v dolžnem zvrševanji, ali se celó nič ne brigale za to, pridržujemo si vsekako proti njim istinito kaznovanje. To je naša resnôbna volja in misel.

Dano v Našem stolnem mesti Gradci 14. dné decembra 1737. leta.[1])

Komisija svetl. ces. in kralj. Veličanstva:

Ivan Krištof pl. grof Wildenstein,
cesárski namestnik.

Josip Karol pl. Hohenrein,
kancelarjev namestnik.

Ivan Jurij pl. Stubenberg.

Josip Antoni pl. Luidl.“

f) Poslednji napóri za rešitev nekdanjega trgovstva.

S tem patentom bi bila mesta lehko zadovoljna in bila so tudi, a ne dolgo; kmalu začujemo njihove tožbe znova in sicer sedaj tako mile tožbe, kakor doslej še nikdar. Seveda „kmetsko trgovstvo“ je predmet, okoli katerega se suče vsa jeremijada. Ker smo pa o tem že tolikokrat govorili, zato posnemamo iz lepe kopíce tožbâ in molédovanj le óne malenkosti, ki dopolnujejo sliko kranjskega trgovstva v osemnajstem stoletji.

Mesta so se pritožila pri cesárji, da ne morejo nastavljati svojih biríčev po vseh cestah in po vseh stezah na préžo; gosposke po kmetih pa ne storé samé od sebe ničesa, čisto ničesa, gledajo kmetskim trgovcem po deželi in po vaseh skozi prste, dà, strežejo jim celó v roko, samó da se cesárski patent ne zvršuje. Trgovci v Ljubljani in drugih

[1]) Fasc. Geyhandel,

kranjskih **podružnih mestih** (**Filialstädten**)[1]) vzdihujejo v poslednjih pojemljejih; mnogi so prišli na bóben. Kranjci so jo pretegnili vsi na kmete, kajti v Stražišči in Bitnjah je kajža več vredna, kakor najlepša hiša v mestu. Kmetje plačujejo le kajžarski davek, in se pečajo vendar z meščanskim obrtom, meščane pa tiščé razni kvartirski troški in obilo druzih též.

Zato se prestvarjajo vasí v mesta in mesta v vasí, kar dokazuje najjasneje Stražišče, ki ga v pol ure ne prejezdiš. Kranj mora deželni gosposki (Landschaft) po 400 gld. davka na leto več plačevati, kakor ga more istinito izterjati od svojih meščanov. Vsi so jo pretegnili rajši v Stražišče, ker se zlasti dobro obnaša **meščanski obrt** s siti. V Kranji, nekdaj najimenitnejšem mestu, praznih je sedaj do 100 hiš, ker so ostale prejšnje teže, dasitudi so pojenjali vsi nekdanji dohodki. Mesto je do ušés zadolženo; prej pa je bilo bogato ter pošiljalo cesárju velike vsote.

Na kmetih je mnogo kajžarjev, ki so posamezni bogatejši od dvajsetih imovitih meščanov skupaj.

Kako pa je v Loži, v Rudolfovem, v Kamniku, v Radovljici in vseh druzih deželnoknežjih **podružnih mestih** po Kranjskem? Ni dosti, da se brez strahú in očitno po kmetsko trguje, ne, prišlo je celó tako daleč, da je napravila skoraj vsaka kmetska gosposka v ti ali óni vási tedenske sejme. Sódražica n. pr. ima sedaj več kakor 200 hiš,[2]) v tem ko je v Rudolfovem in v Loži več nego 200 hiš praznih in popuščenih. Tù se prodaja mnogo tobaka, solí, grope in vsakovrstnega blagá; pravo zbirališče tihotapcev je.

Rudolfovemu pod nósom trgujejo kâj živahno na zemljišči gosposke z Ruprečega Vrha; trgujejo z vsem, z laškim oljem, z medom, z voskom, z mandeljni, s suhim grozdjičem, s cvebami, s siti, s platnom, z gropo, s suknom in svilo, s špecerijskim blagom itd.; z davki pa tako silno obložena mesta morajo čepeti za posipajočim se mestnim ozidjem in nositi ravno tista bremena, kakor nekdaj, ko so mesta tako lepo cvela. Ako ne zadostujejo svojim dolžnostim, pretí jim deželna gosposka z vojaškim eksekucijonom,

---

[1]) Ta izraz rabi Ljubljancem, govorečim o druzih kranjskih mestih, kaj pogostoma; ako bi čestiti bralci že iz naših razprav samih ne bili spoznali, da so zmatrali Ljubljano glavo vseh kranjskih mest, prepričal jih bode ta izraz.

[2]) Danes šteje Sódražica 402 hiši.

pri katerem trpé dolžní in nedolžni ter morajo gotovo poginiti.

Po mestih ne morejo več dobiti ljudij sposobnih za upravljanje mestnih stvarij, ne tacih, ki bi mogli pomagati trgovstvu zopet kako na noge. Kajti, kar je bilo v mestih sposobnih ljudij, pretegnili so vsi na kmete. In prav so storili. Prej je bilo drugače. Prej, ko je bilo kmetsko trgovstvo prepovédano, cvela so mesta, da je bilo veselje in so bila preskrbljena z najboljšimi ljudmi, ki so skrbeli za blagostanje meščanskega življa. In tudi cesárski blagajnici se je prej godilo mnogo bolje.

Škodo dela mestom sedaj tudi erár sam, kajti vse blagó, ki se prinaša v mesta, zadáca se pri cesárskih mítnicah, kar pa se na kmetih ne godí, ali morebiti le tisočeri del vsega blagá. Vse drugo se tihotapi. Pojdi, kamor hočeš, v Reko, v Trst, na Dunaj, v Palmo Novo, v Treviso, v Paduvo, v Benetke in v druga sosedna mesta, povsod ti mrgolí mešetarjev in prékupcev. Sejmári se o vseh zgodíščih pri cerkvah in po vaséh. Karnelci trgujejo tu z vsakovrstnim blagom. Meščan si ne more opomoči, ker so potegnili vlačúgarji vse trgovstvo náse; le-ti slepárijo ljudstvo in odnašajo najboljši denar iz dežele. Kmetski trgovci dobivajo sedaj blagó od tacih, ki prihajajo s tujega v deželo ter hodijo s cesárskimi patenti preskrbljeni povsod okoli. Tacih pa, ki se klatijo brez tacega pisanja po deželi, nahaja se na stotine. Od vseh božjih vetrov deró v deželo. [1])

Tako so vzdihovala mesta in prosila cesárja za božjo voljo pomoči o času, ko so jeli na cesárskem dvoru, kar se tiče trgovstva prevladovati drugi in rêči moramo, boljši nazori.

A tudi dežélna gosposka ni molčala in mestom na vsa usta povédala, zakaj gredó tako rakovo pot. Oponašala jim je, da so izgubili meščanski trgovci pri kmetih zato vse zaupanje, ker so jim dajali zgolj slab denar, jemali od njih vse le na up. S tem, da je moral kmet dajati meščanom pri prodaji svojega blagá za pijačo in naméček („Zutrinken und Leihkauf"), izgubljal je kmet, ker je blagó oddajal precenéno; zato ga prodaja sedaj rajši tujim trgovcem, ki ne zahtevajo nič pijače, nì naméčka. Pošteni trgovci niso prišli doslej še nikoli v zadrego; njim ni treba tožiti, da ne morejo dobivati blagá za nakup; dobivajo ga povsod v obilici, kjer le hočejo.

---

[1]) Fasc. štev. 100.

Meščanje bi bili pač lehko čutili, da se bliža nov čas, ki bo pometel z vsemi zastarelimi staroveškimi privilegiji.

Naj bi ne bil tedanji, ob jednem tudi poslednji kranjski vicedom grof Henrik Orzon tako navdušen in za meščane zavzet plemenitaž, zgodilo bi se bilo to že sedaj. Naprošen po meščanskih trgovcih je poročal najvišjemu cesárskemu uradu v Gradci, da se pečajo skoraj vse gosposke po kmetih in vsi njihovi podložniki s tolikokrat in tako ostró prepovédanim samotržjem. Zavoljo tega je ukazal cesar 3. dné marcija leta 1745., naj se to prepovédano trgovstvo odpravi takoj.

Naslanjaje se na ta cesárski odlok je vzrasel meščanom greben znova. Brzo so razposlali na vse kraje svoje biríče ter ukazali pobrati kmetom vse nekmetsko blagó. Duša ljubljanskih trgovcev je bil tedanji predstojnik trgovske družbe (Handlungsgesellschaft) nekov Mihael Peer. Na podlagi cesárskega patenta so vzeli na višjem uradu (Oberamt) kočevskim podložnikom 26 tovórov olja, 1 cent riža in 1 cent mandeljnov, katere so ti kmetje nakupili v Trstu nekoliko z gotovim denarjem, nekoliko pa so to blagó primenjali za platno. Namenjeni so bili ž njim na Avstrijsko in Ogersko, plačali že vse cesárske pristojbine in se preskrbeli s potrebnimi boleti. Trgovec Peer je dal postaviti to blagó v ljubljansko skladíšče in dejal, da ga ne bo dal prej nazaj, dokler ne bodo plačali kmetje 533 gld. 52 kr. kazni, in res je morala dati njihova gosposka meníco od sebe ter se zavezati, da jo plača v štirih mesecih.

Kmalu potem je dal vzeti Peer dvema osteneškima podložnikoma 12 centov usnja za podplate in ga jima dal nazaj šele, kadar sta plačala 15 gld. kazni.

Nekemu Ribničanu, podložniku grofa Kobenclja iz Ribnice, vzel je sod riža, kacih 6 centov, sod suhega grozdjiča in rožícev, ki je tudi nekako toliko tehtal, in 8 zabojev, v katerih je bilo 10.000 limón. To blagó je dobil kmet nazaj stoprav, kadar je plačal 40 kron = 79 gld. 20 kr. nemške veljave. Ta nesreča pa možá ni ostrášila, kajti kmalu zatem so mu bili ljubljanski biríči zopet za petami in mu vzeli 10 centov usnja, ki ga je nakupil v Mariboru in bil ž njim na poti v Trst.

Ko so plemiči videli, kako resno postopajo meščanje, stopiti so morali znova na nóge in varovati svoje interese; seveda so kazali pri tem le v jednomér na ubozega kmeta, ki mora poginiti, ako se mu ustavi stoletja že dovoljeno tr-

govstvo: da bi se kmetje ali celó graščáki in druga gospôda po kmetih pečali s tako razvpitim samotržjem, zanikavali so plemiči odločno, in zopet na dolgo in na široko iz starih privilegijev dokazovali, da hodi kmet po zgolj pravičnih in dovoljenih potih. Da bi kmetje res samotržili, gotovo bi meščanski trgovci ne bili pozabili navesti vsacega posebej in ga pričrniti cesárju.

To pritožbo so poslali iz Gradca Ljubljančanom, naj rekó, koliko je resnice na nji. Le-ti so sestavili zapisek vseh ónih gosposk, ki so se pečale s samotržjem. Dejali so, da je ni na Kranjskem, ki bi ne hodila po ti prepovédani poti, nekatere pa so cesárju priporočili še posebno, namreč: kostánjeviškega opata, graščáka na Ruprečem Vrhu in ónega v Klevevži, barona Zierheima, ki je prodal sicer svojo graščíno, vendar pa skupljeval zlasti méd, katerega je imel časih za 600 gld. nakupljenega. Vsem tem imenovanim gosposkam je bilo posebno na brigi trgovstvo z medom ter so svojim podložnikom strogo prepovedovale, prodajati ga komu drugemu, kakor njim samim, seveda po jako slepi ceni.

Ovadili so dalje mokriško gosposko, gosposko Šrajbarskega Turna, Haasberga, Senožéč, črnomaljsko in metliško Komendo, gosposko v Poljanah, S. Servolu, ki je trgovala posebno z oljem, z mandeljni, s pinjoli itd. Kàj veliko kmetskih samotržcev so zasledili Ljubljančanje v Ostenku; pri Primoži Grudnu in Adamu Moneji so obnósali 12 centov usnja za podplate, pri Petru Primaži 15 centov olja, 1 cent riža in 1 cent suhega grozdjiča. Štirje bratje: Peter, Jurij, Jakop in Gregor Mihič so imeli nakupljenega 57 centov olja, vrhu tega še nekov Matej Schmidt 6 centov.

Plemiči so seveda oporekali, češ, da so smeli kranjski kmetje prišedši v Trst od nekdaj že takšno blagó nakupovati, vendar je zapovédal cesar, naj se to samotržje odpravi takoj (30. dné aprila leta 1745.) Plemiči so bili v zadregi; sestavili so novo prošnjo, (3. dné julija leta 1745.), ob jednem pa izprožíli razgovor o ti stvári 29. dné julija v dežélnem zboru. Kmetje, prisiljeni seveda po svojih gosposkah, vložili so proti zatiralcem kmetov, proti meščanskim trgovcem, dolgo pritožbo in prosili pomóči. Da se je dežélni zbor ž njimi v vsem ujemal, umljivo je samó po sebi. Od vsega, kar se je govorilo v tem dežélnem zboru, je najbrž resnično le to, da meščanje samí med seboj niso bili jedini.

Tega dežélnega zbora sta se udeleževala tudi ljubljanski župan in sodnik: poslednji je bil sam trgovec.

Predstojnik trgovske družbe, Mihael Peer, postopal je popolnoma samooblastno; kajti vsa stvar je bila zastopnikom druzih mest: Višnjanom in Novomeščanom do dóbra neznana, nì ljubljanski župan in sodnik nista védela ničesa o nji. Poslednji, ki je bil, kakor sem že jedenkrat rekel, tudi sam trgovec, dejal je celó, da si želí, naj ostane vse pri starem, to je, naj bi trgovali kmetje in tujci po deželi, kakor doslej. Glasoval je s plemiči proti Peeru in proti interesom meščanov. Poročevaje o izidu tega zborovanja, dejali so plemiči, da je postopal Peer le iz dobičkarstva tako samooblastno in da ni nikomur do tega, naj bi se kmetom jemale stare pravice. Peer je mislil le zgolj náse in na svoj dobiček, kajti v Trstu je imel svojo posebno prodajalnico, kateri je kmetsko trgovstvo hodilo seveda zeló v kvar.

Koliko je na tem resnice, težko je povédati, kajti, zdi se, da nimamo opraviti tú z odločnimi in značajnimi ljudmí. Ljubljančanje so bili na svojega mestnega sodnika zaradi njegove izjave in njegovega glasovanja v tem dežélnem zboru sila razjarjeni ter so utemeljevali tudi svojo pritožbo proti njegovemu postopanju, rekoč, da je glasoval zgolj iz dobičkarstva. Karnelci, tuji trgovci, dolžní so mu bili namreč 4—5000 goldinarjev, bal se je, da jih izgubí, ako bi prepovédali kmetom in posredno torej tudi tujim trgovcem po Kranjskem trgovati.

Žalostno res, naj so že trdítve meščanov resnične ali neresnične! Vsekako govorí iz teh besedij velika pokvarjenost, bodisi, da so meščanje svojemu poslancu tako umazane uzroke za njegovo glasovanje podtikali, ali da je bil mož res takšen.

Dné 15. novembra leta 1746. pisali so svétniki cesárske vlade zádrugi trgovski v Ljubljano, da je kmetsko trgovstvo sicer prepovédano, ne pa tudi prevoznínsko trgovstvo (Transitohandel.) A s tem izrazom so razumeli ravno isto trgovstvo, ki so ga zvali meščanje „Geyhandel“ in ga pobijali toliko stoletij, kajti, ukazali so dati óno 553 gld. 32 kr. vredno in Kočevarjem odvzeto blagó zopet nazaj, (dasitudi so ga odvzeli meščanje, opiraje se na „Geyhandelspatent“ iz leta 1737.) ter prevozntnskega trgovstva ne več ovirati, kajti to trgovstvo je dovoljeno sedaj vsakomu.

Seveda so se oglasili meščanje, rekoč, da bo kmalu vsega trgovstva po mestih in trgih konec, če obveljajo ti nazori o prevozntnskem trgovstvu. Poleg trgovstva na-dróbno (Handel alla minuta) ne more shajati noben meščan;

število trgovcev po mestih bi se moralo skrčiti za četrtino. Naj obveljajo te razmere, potem trgovcev res več treba ne bode. Če bo kmetu prevoznínsko trgovstvo res dovoljeno, preskrbljeval bo lehko on. z blagom vse, ker ga lože ceneje prodaja, kajti on hodi pónje s svojimi kónji ter ne nosi nikacih tež. Vsak trgovec, komur se le količkaj sveti, („wenn er nur ein Licht einer Vernunft hat",) pretegnil jo bo na kmete. Meščana bolí in peče grozno, ko mora videti, da uhajajo ljudje, ki so rojeni za plug, svojemu poklicu; ali naj velja na Kranjskem to, kar je prépovedano sicer po vsem svetu?

Ponovili so potem stare tožbe o prikračevanji cesárskih mítnic in grajali razvado, ki se je bila vgnezdila, da nakladajo namreč vozniki v Trstu na svoje vozóve, ki morejo nositi za silo 60 centov, po 200—300 centov. S temi vozmí pa ne hodijo dalje, kakor samó mimo mítnic, potem preložé blagó na 6—8 vóz. S temi lehkimi vozmí hodijo proti Ljubljani in mimo Ljubljane v Gradec. Pri takem postopanji so izgubili meščanje vso „špedicijo", ki prístuje jedino le njim; po vsem svetu je taka navada. Nič čuda pa tudi, da škodo trpí blagó, ki se tolikokrat naklada in preklada. Prigodilo se je že dostikrat, da so zapeljali vozniki, ki ne poznajo trgovskih znamenj in številk, povésma in zaboje, namenjene za Dunaj, v Požun ali celó doli v Ogersko. [1])

Potem, ko so razglasili tržaško in réško luko svobodnima pristaniščema leta 1719., in po objavi tako zvanega komercijalnega patenta, s katerim je hotel Karol VI. rešiti trgovstvo dosedanjih srednjeveških spón, ni bilo za napiranje Ljubljančanov v rokah nobenega upanja več. Pač jim je zvenelo čudno, čudno po ušesih, ko so čuli, da sme na Kranjskem odslej po komercijalnem patentu vsakdo trgovati, na dróbno in na debelo, celó Judje in Turki. Cesárski patenti so vabili tuje in domače trgovce v deželo in jih vspodbujali z majhnimi prevozniskimi pristojbinami (Transitomauthgebühren).

Doslej je bilo nezaslišano in se ni ujemalo z nazori stanovske čestí, da bi se kak plemenitaž v mestu javno in pod svojo firmo pečal s trgovstvom, no, saj bi mu ga pa tudi meščanje, ki so razlagali trgovstvo za pravico, le njim pristujočo, ne dovolili nikdar. Kar izjavi cesar 2. dné februvarja leta 1732., da nima čisto nič proti temu, če bi se lo-

---

[1]) Magist. akt. fasc. štev. 53—55.

tilo avstrijansko plemstvo trgovstva na debelo (Handel in grosso). Takisto trgujočemu plemiču se ne bode odščipnilo niti najmenj od njegove stanovske česti ali plemenitaških svoboščin in njegovi plemenitaški svobodi in časti ne bo pretila nobena škoda, ako se bo moral, kar se tiče trgovskih stvarij podajati občnemu komercijalnemu statutu. Zato ne smé nihče ni podložnikom ni gospôdi trgovstva na debelo prepovedovati; pusti naj jih pri miru, če prevzemajo namesto gotovega denarja v plačílo blagó, ki ga prodajajo ali zamenjujejo potem domá ali zunaj dóma.

Zadnji patent proti kmetskemu trgovstvu so bile pač le prazne besede, kajti nemogoče je bilo potegniti meje med starim nekdanjim kmetskim in novim prevoznínskim trgovstvom.

Meščanje ali res niso še uvideli, ali pa ne uvideti hoteli, da je njihovo trgovstvo, kakor so postopali doslej ž njim, bilo za državo popolnoma odveč, da so se časi grozno izpremenili, da se upa dežélni knez shajati tudi brez meščanov in to celó boljše, kakor dozdaj. Kajti, odkar je odpal jedini uzrok, iz katerega so imeli trgovci vse trgovstvo izključljivo v rokah, odkar je napredovala vojskina taktika toliko, da se ni moglo upirati nobeno mestno zidovje več, skratka, odkar dežélni knez utrjenih mest in hrabrih meščanov v njih, več potreboval ni, ker mu niso mogli nič koristiti, pustil jih je iz rok ter naklonil svojo milost vsem podložnikom svojim.

§. 6. Zatožbe proti dežélni gosposki (Landschaft).

A slepí bi bili morali biti meščanje, da niso videli, kdo se je zaletal njim v največjo škodo, najbolj razsrjen v njihove stare predpravice in svoboščine. Njihovi najhujši sovražnik je bila gospôda, zaveza vseh posvetnih in duhovskih plemičev po deželi. Tekom stoletij so storili ti ljudje meščanom marsikako škodo s tem, da se niso ozirali na cesarske naredbe. Prav že do pogube privedeni in gledajoči v žalostno in od dné do dné slabejšo prihodnjost, vspodbudé se meščanje na poslednji obupni boj, v katerem je pokalo in grmelo na vseh stranéh in krajih. Sklenili so hudo z hudim povrniti ter razkrili v zagrizeni in kot železna kača dolgi zatožbi vse grehe dežélne gosposke. Izkazati so hoteli, devaje vse ozire popolnoma na stran, kako krivično je ravnala gospôda doslej z mesti. Storili so jo odgovorno za meščane in tudi vse dežele, rekoč: uzrok, da se dežela tako slabo upravlja, tiči jedino v tem, da nima gospôda niti naj-

manjšega spoštovanja do cesárskih naredeb. Vsak ukor, ki ga je dal cesar kdaj dežélni gosposki, privlekli so meščanje sedaj na dan. Pretekníli so vse kote registrature svoje po tacih ukorih in opominjali cesárja, naj se vendar spomni, kaj je sam pisal dežélni gospôdi, da prihaja namreč ves nered v deželi od óne predrznosti, s katero razlaga dežélna gosposka cesárske ukaze ravno nasprotno temu, kar tičí resnično v njih, („es rühre die ganze Unordnung im Land von jener Erfrechung her, welche eine ehrsame Landschaft in Krain mit ihrer, dem klaren Verstande den kaiserl. Befehlen schnurgerade entgegenlaufenden Interpretation zur Schau trägt").

Spominjali so ga, da se je moral z gospôdo časih pogajati za to ali óno, kakor trgovec s svojim kupcem. Dokazali so z nekim dežélnim patentom iz leta 1745., kako krivično je postopala dežélna gosposka z mesti. Zadácala je vsako glavo klavne živine po mestih z osmémi dvojáčami (Siebzehner, 17 krajcarjev,) po kmetih pa le s štirimi, to je, meščanski mesár je moral plačati od vsacega v mestu pobitega vola deželi osem dvojáč, kmetski mesár pa na kmetih samó štiri dvojače. Ta davek so zvali mesaríno („Fleischkreuzer"). Omenjeni dežélni patent je mesta silovito oškodil; kajti od vsacega pobitega vola je moral plačati mesár 2 gld. 16 kr., od telíce 30, od teleta 15, od ovce ali kôzla 14, od jagnjeta 6 krajcarjev in le hišnik je smel zaklati za svoje potrebe jednega prašiča, a ne več, v tem, ko so smeli prinašati plemiči v mesto mesá, kolikor so ga hoteli.

Očitali so dalje gospôdi, na kakšen nezaslišan način je v dežélnih zborih sáma sebi delila darove, ki so presezali vsoto več 100.000 goldinarjev, dežélnemu knezu in deželi v škodo. Do lehtij je posezala v dežélno blagajnico; kdor je mogel blizu, okoristil se je z dežélnim denarjem.

Kako opravičene so bile tožbe meščanov, o tem naj nas poučí kratek pogled na način, kako so gospodárili plemiči z dežélnim denarjem.

Mnogo mnogo časa je požrlo v dežélnih zborih kranjskih reševanje neštevilnih prošenj plemičev, naj se jim popusté in pregledajo davki, naj se jim dá kaka vsota iz dežélne blagajnice, ker jim je to ali óno pogorelo, naj jim pripomorejo njihovi drugovi, ker mislijo dati svoje sinove v višje šole, ker menijo iti na potovanje itd. Kolikor višji in imenitnejši je bil prosilec, tem višja je bila vsota, za katero je prosil in ki so mu jo v največjih slučajih tudi res dali.

Redkokdaj so koga odbili in mu še takrat dali vselej upanje, da bodo njegovo prošnjo v prihodnje in o prvi priliki uslišali gotovo.

Primér in dokazov za te trditve nahaja se v dežélnozborskih zapisnikih ogromne kôpe. Čestitim bralcem v zabavo, ob jednem pa tudi, da osvetlím postopanje plemičev v dežélnem zboru, navesti hočem tù nekatere vzglede, ki sem naletel slučajno nánje, prebirajoč dežélnozborske zapisnike.

Leta 1684. so prosile nune redú sv. Klare v Mekinjah, naj se jim spregleda 1265 gld. davka tekom treh let. Dežélni zbor je uslišal njihovo prošnjo ter med drugimi uzroki poudarjal tudi, kakor nekaj posebno važnega, da je opatica mekinjskega samostana neka baronica Lichtenbergova, torej dama iz jako sloveče rodovine. Za izkazano milost pa so zahtevali tudi plemiči, naj se bo pri vsprejemanji novínk v samostan ozirala sósebno na plemenitega rodú kandidatinje.

Zlasti damam nasproti je bil dežélni zbor o vsaki priliki galanten in redkokdaj je odbil kateri prošnjo. Neka gospá Sizenhaimbova je naznanila dežélnemu zboru, da bo prestopila njena hči v „duhovski stan“, to je, da pojde v samostan. Ker pa nimata niti mati, niti hči potrebnih denarnih sredstev, usmili se naj njiju dežélni zbor. Ta jima je privolil za opravo („zur Ausstattung“) 100 kron.

Neka gospá Lichtenbergova je dobila 300 gld., ker je bila uboga vdova. Gospó pl. Wusetovo so napali Uskoki v njenem grádu na Dolenjskem, razbili in pokrali ji pohišno orodje in vzeli s seboj mnogo zlatníne in sreberníne. Prosila je, naj se je stanóvi usmilijo in ji spregledajo davek 1022 gld. 16 kr. Stanóvi so ji spregledali polovico.

Leta 1684. je prosil neki grof Lanthieri, naj se mu popustí 15.000 gld. davka, čemur je dežélni zbor tudi brez ugovarjanja pritrdil ter utemeljeval svoj sklep s tem, da je prevzel grof Lanthieri po svojem očeti popolnoma zadolžena posestva, da je bil takrat še jako mlad, in da ga je zadelo mnogo nesreč. Sicer pa mu je dežela dolžna tudi hvalo, kajti odstopil ji je tù pa tam kakšen kósec zemlje, da je mogla zidati nánj kako mítnico.

V seji 15. dné aprila 1682. leta je vstal dežélni glavár in opomnil zbor necega dolgá 50.000 gld., ki ga je bila dolžna dežela koroška naši kranjski deželi. Ta dolg je bil skoraj izgubljen, zato je podaril dežélni zbor leto in dan prej tedanjemu dežélnemu oskrbniku grofu Gallenbergu od te vsote 10.000 gld., če jih more izterjati. Grof Gallenberg

je imel pri tem najbrž srečo, kajti dežélni glavár je prosil, kažoč na svoje obile zasluge za deželo, naj podarí tudi njemu od tega dolga kako vsotico, morebiti 15.000 gld. Nasprotnik se ni oglasil noben, in zbor je pritrdil, da je res dobro, če pričnó Korošči plačevati svoj dolg, in sicer naj se ne podarí gospodu dežélnemu glavárju 15.000, ampak 17.000 goldinarjev.

Take ogromne vsote so darovali posameznikom; lani je prišel ta, letos óni na vrsto. Ljubljanski magistrat, zastopnik z davki preobložnih meščanov, poročil je cesárju, da so darovali stanóvi samó jednemu knezu Turjačanu 90.000 gld., baronu Raunachu 40.000 gld. in mnogim drugim po 10.000 in 20.000 gld. Da si plemiči svet malo ogledajo, pošiljajo draga poslanstva na Dunaj in Gradec, ali celó zunaj Avstrije, ko bi se s preprostim lístičem papirja opravilo ravno toliko. Neko tako nepotrebno poslanstvo je stalo deželo nekoč 30.000 gld. in jeden sam poslanec je dobil 6000 gld. Ko bi imeli neplemiči, meščanje, ki si morajo priboriti vsak krajcar v potu svojega obraza, odločilno besedo v dežélnem zboru, nikakor bi se kàj tacega ne moglo goditi. Zato ni čudno, da so mesta zadolžena, kajti dežélni zbor jih molze, kakor vé in zná.

Zanimivo je, za kaj se je vse prosilo! Nekov Danijel Schwab se je namenil na potovanje po Laškem; da bi mogel dostojno potovati, prosil je podpore „Ritterzehrung". Neki drugi plemič je pričakoval, da ga bodo poklicali v vojaško službo, ker pa nima dovolj denarja za dostojno opravo, prosi podpore 200 gld. — O novem letu so dajali vsem dežélnim uradnikom in slugam darove po 100—50 gld.

Do leta 1684. so imeli dežélni trobentáči (bilo jih je pet) navado, da so trobili novega leta dan o zgodnjem jutru po mestu; ob jednem so beračili po hišah za novoletni dar. Ker pa je jelo to zgodnje trobéntanje plemičem presedati, sklenili so, ustaviti je, a da ne bodo trobentáči prikrajšani, povišali so jim letno plačo od 150 na 175 gld. Nekega Janšiča se je lotila misel, pri dežélnem trobentáči priučiti se trobentáške umetnosti („weil er vor hat, beim Feldtrompeter die Trompetenkunst zu erlernen"). Dobil je 50 gld. podpore. — Neki puškar, ki je sodeloval pri slovesnem „Te Deum" (bržkone je nadzoroval streljanje), dobil je 10 gld.

Odbili so kakega prosilca, zlasti plemiča, kàj neradi, prigodilo se je pa vendar tudi. Neki vitez, pl. Rann je bil gotovo nepriljubljena oseba; nakopal si je, ne vém s čim, mržnjo

deželnega zbora na glavo in ko se je oglasil, naj mu popusté dolžni davek, odbili so mu prošnjo. A pomagal si je dalje, obrnil se do cesárja, razložil mu, kako pristransko in nepravično razdeljuje deželni zbor milosti svoje ter prosil cesárja, naj naročí on deželnim stanóvom, da uslišijo njegovo prošnjo. Deželni zbor je bil zaradi tacega postopanja sila razjarjen in je ukrênil vitezu pl. Rannu ničesa ne dovoliti, ker je hotel tako nepostavnim potem izviti zboru milost iz rók. Da pa bi se ne zamerili cesárju, utemeljevali so plemiči v poročilu, poslanem na Dunaj, ta svoj odlok s tem, češ, da hipno zbor ne more podpreti viteza pl. Ranna z večjo vsoto, z majhno pa mu ni pomagano nič.

Jako velike vsote so požrla ženitovánjska darila. Kadar se je namreč ženil kakšen plemič, naznanil je ta važni dogodek deželnemu zboru, ki mu je dovolil večje ali manjše ženitovánjsko darilo, ravnajoč se po veljavi njegovega plemstva. Ta navada je izvirala bržkone od tod, da so razne dežele od starodavnih časov sem izkazovale o priliki, ko se je ženil kakšen avstrijsk vojvoda ali avstrijska vojvodinja, svojo udanost s tem, da so pošiljale ženitovánjske darila, na Kranjskem po 10—20.000 gld. O njih so sklepali v deželnem zboru. To navado so uvêdli plemiči tudi med seboj. Ko se je ženil n. pr. knez Eggenberg, dovolili so mu stanóvi 3000 gld., nenavadno visoko vsoto, in sicer zato, „ker se taka ženitev tako redko prigodí („weil sich ein solcher Ehrentag so selten ereignet“). Grofi, baroni in vitezi so dobivali po menj. Ta običaj je prišel tako v navado, da so dajali napósled take darove celó plemičem sosednih dežel Štajarske in Koroške, ako so se oglasili v Ljubljani. Leta 1682. so napravili v tem oziru neko takso ter določili, da se podarí o taki priliki grofu 300, baronu 200, vitezu pa 150 gld.

S kranjskim denarjem so bili torej stanóvi jako radodarni; razdeljevali so ga med seboj in sezali tudi za tujce v domačo blagajnico. Uzrok, da so izkazali komu kako milost, zadostoval jim je kmalu. Nekov vitez se je oglasil na svojem potovanji skozi Ljubljano, da je služil na poljskem dvoru, kamor se je primožila neka avstrijska princezinja. Prosil je 100 kron podpore. Tudi dve iz Švabskega izgnani nuni nista prosili zastonj. Neki Ani Stake iz Renske pfalce, ki je od kalvinske vére prestopila h krščanski, priznali so stanóvi z velikim veseljem precèj izdatno vsoto.

Vsa ta darila so dosegla tekom let jako velike vsote. Da se napravi v tem oziru kakov red in se ne izdá kako leto preveč, drugo premalo, zato so sklenili leta 1684. izda-

jati po 15.600 gld. milostij. Zaostali davek, ki je znašal leto za letom toliko, če rajši ne več, v ti vsoti ni vštet. Radodarnost dežélnih stanóv je bila tolika, da so obdarjali celó take, ki se niso marali samí oglašat, bodisi iz skromnosti, bodisi iz sramežljivosti. Nekov baron Saurau je priporočil n. pr. tedanjega dežélnega glavárja, naj mu izkaže dežélni zbor priznanje za njegove obile zasluge za deželo s kakim darom. Po Saurauovih mislih naj bi se izrekel za 10—12.000 gld. Dežélni glavár se je sicer izgovarjal, da se cenijo njegove zasluge previsoko in da tacega darú ne zasluži, a ko mu je sklenil zbor podariti 12.000 gld., ni črhnil niti besedice.[1]) Leta 1740. so očitali Ljubljanci stanóvom, da so podarili očetu umrlega dežélnega maršala 90.000 gld., baronu Raunachu 40.000 gld., baronu Apfaltrernu 15.000 gld.[2])

Sicer pa so imeli meščanje dosti tacih smetij pometati tudi pred svojim pragom, ako bi jih bili hoteli videti. Seveda so bile te vsote v priméri z dežélnimi daróvi sila majhne, ali bile so vendar vsote. Tedanji čas je zahteval običaje, ki se jih niso mogli ogniti niti meščanje, niti stanóvi. Tudi med prosilci, ki so zahajali na rotovž molédovat za darila, nahajamo ljudij vseh stanóv in vseh obrtov. V dokaz te trditve hočem navesti nekoliko tacih slučajev v tistem rédu, kakor sem ga odkril slučajno v sodniških protokolih.

Leta 1594. so podarili mestni očetje nekemu Mihaelu Krausu, ki je povabil slavni magistrat na ženitovánje svoje hčere, dva majhna tovóra sladkega vina.[3])

Leta 1608. so poslali v Gradec, najbrž uradniku, ki jim je obljubil, da bo preskrbel patent proti kmetskemu trgovstvu, osem tovórov vina.[4])

Leta 1634. so podarili gospodje svetoválci celó jednemu svojih kolegov, ker je bil zlasti vsak čas pripravljen služiti mestu v blagínjo, 150 gld. („Dem Herrn André Strobl, des innern Raths Verwandten, um die einem ehrsamen Magistrat in mehrwegen erwiesenen Willfährigkeit und geleisteten Dienste willen zu einer Ergötzlichkeit und Ehrung 150 Gulden rhein. von Magistratswegen bei dem Steuereinnehmer zu donieren angeschafft.")[5])

---

[1]) Dežélnozborski zapisniki od leta 1682—1684.
[2]) Fasc. štev. 53—55.
[3]) Gerichtsprot. 1594. fol 27.
[4]) Ibid 1608 fol. 150.
[5]) Ibid. 1634.

Leta 1635. je povabil mestni pisár gospode svetoválce na ženitovánje svoje hčere ter jih prosil, naj se udeležé te slovesnosti in jo pomagajo uzvišati. Za to povabilo je dobil 50 gld.[1])

Isto leto je prosil nekov meščan, naj se mu popustí davek. Magistrat mu je storil to s dostavkom: „Dasi bi imel magistrat, zavoljo njegovega dosedanjega igranja, uzroka dovolj, davka ne spregledati, vendar ga mu spregleda, da se bo prosilec poboljšal in svoj pôsel in svoje rokodelstvo opravljal vestneje, kakor se je godilo to doslej.“ [2])

Novomašnik, ki je isto leto povabil magistrat na svojo novo mašo, dobil je 9 kron.

Ob jednem zvémo, da je podarilo mesto v jednem prejšnjih let vicedomu pozlačeno nebó, (ein vergoldeter Baldachin“) 119 gld. vredno, da so podarili gospodje svetoválci dežélnemu tajniku in dežélnemu knjigovodji 18 kron, domačemu davkarju pa 10 kron itd.

Neki ubogi vdovi „od stanú“ („vom Adel“), stanujoči v Krakovem, dali so 1 goldinar.

Nekemu polkovniku podarili so, bržkone, da ga ohranijo pri dobri volji — kajti z vojaki ni bilo dobro češenj zobati — ovsa za njegove konje in sod vina zánj. [3])

Ko je povabil mestni sodnik (Dolničar) leta 1665. svoje drugove, mestne očete, na ženitvánje svoje hčere, sklenili so, podariti ji sreberno čašo ali pa srebern prstan, vreden 15—16 tolarjev, in sicer zato, „ker so se v jednakih slučajih nasproti nótranjim svetoválcem vêdli že večkrat tako.“ [4])

Toda dovolj o tem; vrnimo se zopet k meščanskim tožbam.

Mesta so védela pripovedovati še sicer o velikih krivicah. ki so jim jih delali dežélni stanóvi. Njim na veliko škodo, dali so preložiti dežélne in komercijalne ceste, ki so držale doslej v mesta, k svojim gradovom ter napeljali tem potem trgovstvo od mest v vasi. Zgodilo se je to s cestami v Kamnik in v Rádovljico. Gospôda je pustila, da so ti cesti popolnoma razvozili, k svojim vasém pa je dala na-

---

[1]) Ibid. 1635.

[2]) Ibid.

[3]) Ibid. 1662.

[4]) „Der Magistrat beschloss, auf das geschehene Einladen der Jungfrau Braut (des Herrn Stadtrichters) entweder mit einem silbernen Kandlein oder aber mit einem silbernen Ring vom 15—16 Reichsthaler wert, gestalten solches mehrmalen den Herrn des Innern Rathes geschehen, zu verehren.“ Ibid. 1665.

praviti lepe, nove ceste. Ravno tako se je zgodilo v Novem mestu.

Tako je postopala gospôda in sicer po vsi pravici, kajti to ji je dovoljeval nekov cesárski patent, toda meščanje so ji očitali, da ga je izvila cesárju po zvijači, kajti vprašali niso v cesárski pisárni niti meščanov, niti vicedoma, njihovega zaščitnika, o ti stvári. Ker so takrat ravno nameravali popraviti komercijalno cesto, zahtevala so mesta, da se cesta spelje zopet do Kamnika, kakor je bilo to prej; tem potem bi se ne ognili le velikim troškom, ki bi jih delala kmetom težavna cesta čez trojanski klanec, ampak prihranila bi tudi Šentožbaldska pošta pol marša, kar bi koristilo trgovstvu, ob jednem pa tudi cesárskim vojakom.

Dežélne odbornike, („die Herren Verordneten") natolcevali so meščanje, da pokladajo koristne cesárske ukrepe, ki jim niso pogodi, na stran, „ad acta" ter pričakujejo, kaj bode sklenil in odločil cesar nadalje. Šele, ko se jim je nabrala velika kôpa cesárskih odlokov, prihaja jim na misel, izražati svoja nasprotna mišljenja; a to delajo le zato, ker jim ni druzega na mari, kakor mnogo časa potratiti; v tem pa si polnijo svoje žepe, kar bi ne bilo mogoče, ako bi se cesárski ukazi izpolnovali takoj in točno.

Tako in jednako so molédovala mesta.

A njihov glas je bil glas vpijočega v puščavi. Za njihovo jadikovanje se ni zmenil nihče.

Celó po mestih in v Ljubljani sámi, se niso plemiči brigali več za stare in reči smemo, tudi zastarele pravice meščanov in za nekdanje cesárske privilegije.

Ko so prišli leta 1744. francoski ujetniki skozi Ljubljano, bili so meščanje v zadregi zaradi žita ter ga naročili iz Hrvaškega, a potoma so ga graščáki po kmetih vsega pokupili, da ga ni bilo niti jeden voz v Ljubljano. Da se je to početje vsekako smelo zvati „prekupljevanje", zanikati ne bil mogel najbrezobzirnejši zagovornik kmetskih pravic, vendar niso meščanski trgovci tudi to pot dosegli ničesa. [1])

Še strože kakor trgovstvo je bil meščanu prepovédana obrt. Največ dobička med vsemi je prinašal meščanom vinotoč. Sicer bomo govorili o tem obrtu obširneje v naslednjem poglavji, a tù se vendar ne moremo popolnoma ogniti. Gotovo je bilo že v srednjem veku vino točiti le meščanom dovoljeno, na to vsaj kaže óni že omenjeni privilegij Fride-

[1]) Fasc. Geyhandel.

rika IV., da se jedno uro okoli Ljubljane ne sme nahajati nobena krčma, in leta 1683. sklenili in pritrdili so plemiči v dežélnem zboru, da jim vinotoč na dróbno ne pristuje ter ga prepovédali vsem svojim vrstnikom, razven Komende, ki je smela točiti vino že od nekdaj.

Toda celó za svoj sklep se plemiči kmalu niso več menili in točili vino v veliko škodo meščanov. Ker so se meščanje proti temu početju neprenehoma po robu postavljali in pri cesárji molédovali, izdal se je dné 22. septembra 1717. leta zopet nov ukaz, s katerim se je plemstvu ustavil in prepovédal vsak obrt alla minuta, zlasti pa vinotoč na dróbno („Weinschank am Zapfen"). Vendar so Ljubljančanje obnósali kmalu mnogo plemičev, ki jim ta cesárski ukaz ni bil čisto nič v mislih. Neki grof Lichtenberg n. pr. je dal pripeljati v mesto vsak teden po pet tovórov vina. Meščanje so zračunili, da ga dá pripeljati tekom leta sam on 26.000 bokalov ali 650 véder; [1]) ker je bil plemič, ni plačal nobene pristojbine v „Obermauthamt" ter se ni udeležil nikacih tež, ki jih je moralo mesto nositi. [2]) Da je zaradi tega vino lehko ceneje prodajal, razume se samó ob sebi, ker, da ga on in njegova družina ne morejo samí toliko popiti, ugenil je lehko vsak otrok.

Te in jednake tožbe so bile poslednje, s katerimi je vzdihoval vedno bolj v kot potiskani meščanski trgovec.

Nič čuda torej, dejali so meščanje, da so se mesta tako zadolžila, zlasti odkar so dežélni odborniki nakladali mestom davek, ne da bi bil navzočen vicedom, zaščitnik meščanov; (toda zakaj ni bil navzočen, ne vémo povédati). Naj bi plemiči bolje z dežélnim denarjem gospodarili, bila bi blagajnica vedno polna, zahteve dežélnega kneza bi se lehko izpolnile in ne trebalo bi ubogega podložnika in ubogih mest tako grozno pritiskati ter jim nakladati toliko gruntnega davka („Hubengeld"), novih doklad („neue Umlagen"), novega goldinarja („neuer Gulden"), tretjega vinarja, hišnega goldinarja („Hausgulden"), poločetrte davščine (3 $\frac{1}{2}$ Gilt) itd. Ker jih je dežela tako stiskala, ostala so mesta na dolgu in sicer:

Kamnik od leta 1705.—1745.	20.047	gld.	36 kr.
Kostanjevica, navadnega davka (Steuer)	2.473	„	12 „
„ kontribucije	3.367	„	48 „

[1]) Jeden tóvor vina so šteli torej 100 bokalov ali polutretje védro.
[2]) Magistratnih akt. fasc. štev 53—55.

Krško, navadnega davka	14.031 gld.	— kr.
kontribucije	20.662 „	09 „
Višnja Gora, navadnega davka . . .	22.800 „	12 „
kontribucije	9.982 „	— „
Novo Mesto, navadnega davka . . .	60.111 „	35 „
kontribucije	8.567 „	07 „
Lož, navadnega davka	5.909 „	36 „
kontribucije	1.981 „	47 „
Metlika, navadnega davka	8.445 „	09 „
kontribucije	6.589 „	32 „
Črnomelj, navadnega davka	4.516 „	56 „
kontribucije	2.736 „	07 „

Vsa kranjska mesta so bila dolžna dežélni blagajnici 195.369 gld. davka in 56.966 gld. 1 kr. kontribucije.

Na Kranjskem so se delili vsi svobodni posestniki, ali drugače rečeno: vsi óni, ki so imeli pravico udeleževati se dežélnozborskih sej, v štiri dele, ki so se zvali stanóvi. Prvi in najimetnejši del je bila najvišja duhovščina: duhovski stan, drugi stan je bil grofovski, tretji viteški, četrti stan pa so nazivali zastopnike vseh kranjskih mest in trgov. Dežélni zbori prejšnjih časov so se bavili kàj malo s postavodajskimi pôsli, vsa njihova skrb se je sukala skoraj zgolj ob denarji. Potrebavana vsota se je razdeljevala na posamezne stanóve, na njihove grunte (Huben) in davščine (Gülten). Vsa Kranjska je štela 30—32.000 gruntov. Ljubljanski magistrat je bil vknjižen v dežélni knjigi kot posestnik polučetrte davščine ter plačal od tega imetja leta 1663. in leta 1664. 5272 gld. 6 kr. in še 88 gld. 27 kr. davka, ki so mu ga naložili plemiči, ne da bi bila ljubljanski župan in mestni sodnik navzočna v dežélnem zboru. Ljubljana je bila namreč med vsemi mesti jedino mesto, ki je smelo pošiljati v dežélni zbor po dva zastopnika, druga mesta pa le po jednega, namreč sodnika. Že v 17. in zlasti v 18. stoletji pa niso vabili in klicali plemiči mestnih zastopnikov več v dežélni zbor. Nalagali so jim davke zavoljo tega jako krivično, ker ni bilo nikogar v zboru, ki bi se za mesta potegnil. Ljubljančanje so dokazali leta 1745. iz starih aktov, da je postopala gospôda že leta 1537. z mesti jako krivično. Preobložila je to leto zlasti Ljubljano. A ljubljanski gospodje („die Herren von Laibach“) t. j. magistrat se je uprl prevelikemu davku, pogajati se je jel z gospôdo ter odbil res 100 gld. Od tega leta ni klical mest nihče več v dežélni zbor. Omenjati mi je, da nam tù ni razumeti dežélnega zbora samega, ampak le odseke.

S protokoli se dá dokazati, da sta zahajala ljubljanski

župan in sodnik sta bila v deželni zbor, toda v odseke in odbore („Ausschüsse und Konferenzen“) njiju niso puščali plemiči nikoli. Take stvari, o katerih so plemiči želeli, da se jim v deželnem zboru upirala mesta na vse kriplje, oddajali so namreč odsekom. „Die drei Stände remittieren“, tožili so meščanje, „alles, was sie nicht wollen, dass es vor den Landtag kommt, vor die Konferenzen, wo Leute sitzen, die zu allem ihr placebo singen.“ To pa so bile tiste stvari, ki so se tikale okoli denarja.

Zaradi takega postopanja so zabredla mesta v one prej naštete dolgove. Jedina Ljubljana ni bila nič dolžna, dasi se ji je tudi godila krivica, kajti tekom petindvajsetih let je morala plaćati 41.575 gld. 44 kr. več davka, kakor ga je mogla izterjati, tekom devetinštiridesetih let pa 40.429 gld. Gospôda je tudi sáma dobro čutila, trdili so meščanje, kako krivico dela mestom, zato pa jih ni za zaostali davek poterjala niti jedenkrat, ker je védela, da ga mesta nikakor ne zmorejo. A vendar tiči v tem postopanji za mesta grozna nevarnost. Utegne se vsem zgoditi, kakor se je zgodilo Ložu, ki ga je zarubil grof Lichtenberg za 260 gld. in si dal zastaviti Šneperk, ker Lož dolgá ni mogel plaćati. Grof Lichtenberg je pobiral že dolzih trideset let vse loške dohodke, davek pa je moral plačevati Lož sam. Potlej seveda ni čudno, da je zakopano mesto v tacih velicih dolgeh.

Po vsem širocem svetu je ni dežele, jadikovali so Ljubljanci, kjer bi se z mesti tako grdo in nezaslišano ravnalo. Vse butare se nakladajo zgolj mestom na ramena, gospôda pak se vé davkov vselej ogibati.

Kdo bi mogel ljubljanskim trgovcem očitati, da niso branili svojega stališča z vsemi le pristopnimi jim pomočki? Toda borili so se proti premogočnemu sovražniku, proti novemu času, ki je imel trdno voljo razpréti se do dóbra z nekdanjimi starimi časi. Hvalevredni napòr cesárja Karola VI. in cesaríce Marije Terezije je dal nekdaj tako cvetočemu ljubljanskemu trgovstvu smrtni udarec. Ne posamezen človek, ampak vsa država naj bi imela po novih nazorih dobiček od trgovstva. Seveda so trgovci dokazovali, da je procvit nemogoč, da mora iti vse na nič, ako ne naklonijo vseh trgovskih milostij le zgolj meščanskim trgovcem, kakor je bilo to v prejšnjih časih, a pridigovali so gluščem.

Vspešneje bi se bili morebiti potezali še za svoje pravice, da si niso v dolgotrajnem prepiru s plemiči nakopali toliko sovraštva pri tem mogočnem stánu na glavo. Odkar so se trgovci tako krepko po robu postavili, odkar

niso hoteli odjenjati niti za las od svojih dozdevnih starih pravic, vnelo se je med njimi in plemiči toliko sovraštvo, da je bilo sprijaznenje nemogoče. Razjarjeno plemstvo je vračalo meščanom hudo s hudim, kadar je le moglo. Odbijaje zastaréle trgovske pravice meščanov, stopali so plemiči vedno čvrsteje iz ofenzive ter se oprijeli vsake prilike, če so mogli meščane zagrabiti in očrniti.

Tako prilika se je ponudila leta 1744., ko so pričeli trgovci znova in z vso silo pritiskati na kmete in s tem tudi na njihove gosposke, jemaje jim po njihovih nazorih prepovédano blagó. Porodila se je plemičem srečna misel, kako je mogoče meščane pričrniti in jih pobijati prav z njihovim orožjem. Le-ti so namreč molédovali in tarnali v jednomér, da jim ni mogoče nikakor več shajati! „Seveda ne," odgovorili so rezkó plemiči, „in sicer so tega krivi meščanski trgovci samí, kajti vgnézdilo se je v Ljubljani tako oderuštvo, da je groza. Redú ni nobenega. Druge dežele so srečne, ker imajo dobro uravnano policijo (pod tem izrazom so razumevali takrat nadzorovanje vsega trgovskega gibanja v mestu.) V Ljubljani pak ni nikake policije, zato cvetè tù oderuštvo, kakor nikjer drugje po svetu. Tržne cene so poskočile tako visoko, da ne more shajati niti bogatin, niti revež. Uzrok pa tičí v tem, da si prisvája dežélni vicedom sam vso policijo; temu je nemogoče nasproti delati, kajti meščanom zapovedovati ima v mestu pravico le sam on. Jedina pot bi bila, ako bi cesárski dvor dal sestaviti nadzorovalno komisijo ter privzel vánjo vicedoma, dva dežélna odbornika („Verordnete"), dva dežélna (vicedomova) svetoválca („Landräthe"), dva plemiča, dva mestna očeta in dva tajnika, namreč vicedomovega in dežélnega („vicedomischer und landschaftlicher Sekretär"). Predsedoval pak naj bi dežélni glavár. Ta stalna komisija naj bi določevala ceno, nadzorovala trgovce in odpravljala dragíno in oderuštvo. Šesteri svetovalci naj bi opravljali ob jednem službe zádružnih komisarjev, („Zunftcommissäre"), katera pravica je doslej pripadala le magistratu in naj bi pismeno oznanili, kar bi zapazili napačnega."

To so bile hude, hude zahteve. Kam merijo, ugenili so meščanje prav lehko. Dežélna gosposka je kanila vzeti Ljubljančanom, ki so bili dosedaj samí svoji gospodje, v Ljubljani samostalnost v najvažnejših trgovskih stvaréh. Do tega ni smelo nikakor priti!

Magistrat se je obrnil z vso odločnostjo in resnobo proti zahtevi dežélnega glavárja in poročal cesárju, da je to le váda („ein Köder"), s katero hoče dežélna gosposka po-

tegniti vso vlado v deželi náse ter dati od vseh stranij pritiskanemu mestu poslednji, smrtni udarec. Kaj hoče li nadzorovati? Tržne cene živežu? Saj je vendar znano, da se narejajo po vseh mestih na Kranjskem, zlasti pa v Ljubljani vsako leto v popolnoma zbranem mestnem zastopu in da se predlagajo potem te cene, ti tarifi, dežélnemu vicedomu v potrditev. To je že stoletja v navadi. Ko bi bila tudi po kmetih, torej tam, kjer ima dežélna gosposka merodajno in jedino besedo, ta stvar tako lepo uravnana, kakor je v Ljubljani, štelo bi se ljudstvo srečno in ob oderuštvi bi bi ne bilo čuti niti besedice. Vsak meščan, naj se peča s čimer koli, primoran je vse, kar je potrebnega za živež, kupovati od gospôde po kmetih, oziroma od njenih podložnikov in podajati se mora ceni, ki jo je stavil magistrat in potrdil vicedom, naj je létina že dobra ali slaba. Če je dežélni gospôdi res do tega, da bi se živež pocénil — pomagati je temu prav lehko, ne da bi bilo treba cesárja nadlegovati. Ničesa druzega ni treba storiti, kakor za vso deželo in ne samó za mesta veljavne cene napraviti in jih razglasiti. Tem načinom bi se najhitreje zaprla pot dragíni in oderuštvu.

Da je temu res tako, dokazal je magistrat z mesársko zádrugo. Stoletja že so se morali mesárji ravnati po mestnem tarifu. Na kmetih pa, ker nima vicedom nobene, dežélni glavár pa vso moč, prodajejo plemiči in njihovi podložniki mesó Milancem, Goričanom in mnogim drugim tujim trgovcem po jako visoki ceni, celó po 7½ do 8 gld. cent. Zaradi tega je živina tako draga, da mora mesár, ki je prisiljen živino kupovati, vselej trpeti izgubo. Magistrat določi n. pr. za funt mesá 3 krajcarje, plemiči pa prepovedujejo kmetom prodajati meščanskim mesárjem vole in teleta in jim preté s hudimi kaznimi, ko bi to storili. To klavno živino pokupijo potem grajski oskrbniki, da jo za dobiček prodajejo, kakor je samih volja. Na kmetih sedaj funta mesá pod 4 krajcarje ni dobiti, mestni tarif pa sili mesárja prodajati ga po 3 krajcarje funt.

To se pravi pač druzega po svojem kopitu meriti ter svoje krivde drugemu podtikati.

Če hoče gospôda, da se mesó vcení, prične naj odpravljati nedostatke sáma pri sebi. Mésu ceno znižati ima samó ona moč. Popustí naj le nekoliko od sila visocega m ê s n e g a k r a j c a r j a, mesárskega daca („Fleischdatz, Fleischkreuzer“) in razdelí ta popustek primerno na gosposke po deželi. Izgubila ne bo pri tem čisto nič, ampak uvêdla le jednakopravnost, kar se tiče bremén. Meščanski mesár mora plačati od vsa-

cega vola, ki ga pobije, po 8 dvojáč (Siebzehner) mesárskega daca, kmetski pa le po 2 ali največ po 3 dvojáče.

Tožiti ima torej le meščan, kajti gospôda privaža cenéno mesó s kmetov in s svojih graščín v mesto, v tem ko ga mora meščan drago plačevati.

Ravno taka je s kruhom. Znano je, da mora vsak pekár prinesti svoj kruh vsak dan v kruhárno, ker ima od-kazan svoj poseben prostorček za prodájo. Tarif za kruh se nabija vsacih štirinajst dnij na črno desko v kruhárni ter se ravna potem, kakor žitna cena pa'la ali rase. Vsak bêre ta tarif lehko, kadar ga hoče. Kdo more torej trditi, da se pogréša vestno nadzorstvo pekárjev? Kdo more govoriti ob oderuštvu? Narobe pak je na kmetih: tam se z žitom trguje res bolj kakor po oderuško, za kar dela gospôda odgovorne meščane. Ko so pripeljali leta 1744. francoske jetnike skozi Ljubljano, dali so meščanje, da ne bi bilo potrebe, pripeljati s Hrovaškega obilo žita. A gospôda po kmetih ga je prestregla ter vsega pokupila samó zato, da ne bi pojenjala dragína.

Že stoletja sem imenuje magistrat iz svoje srede za vsako zádrugo po jednega komisarja, nadzornika, ki naznanja takoj vsak nedostatek, ki se pripeti, kar se tiče cene.

Jednako se godí z mérjenjem posode. Tudi za ta pôsel določuje magistrat komisarje. Vsakega obrtnika, ki kej pregreší proti pošteni méri, kaznujejo strogo.

Tudi vinske cene se v Ljubljani strogo nadzorujejo; po njih se je ravnati vsacemu gostílničarju.

Ves živež morajo meščanje kupovati od gospôde in kmetov, in lehko je uvideti, da bo dragína le še tem večja, ako bi osnovali tako nadzorovalno komisijo, kakor jo je nasvétovalo dežélno glavárstvo, kajti po njegovem nasvetu imeli bi v nji ravno plemiči večino. Le-ti gotovo ne bodo delali tacih cen, da bi škodovali ž njimi sebi samim. Dosedaj je plemenitaž vsaj nekoliko še prisiljen, prodajati svoje blagó za primerno ceno ako neče, da se mu izpridi; pozneje pak bode cena popolnoma v njegovih rokah.

Kar se pa dostaje drugih za jed namenjenih in po dvakrat v tednu na trg prinašanih pridelkov, n. pr. masla, surôvega masla, slanine, jajec, perutníne itd., nadzorujeta njihovo ceno dva priséžna nadzornika trga („Marktrichter“).

Brez tarifa se prodaje sedaj le tuje vino in po prodajalnicah za dišave („Gewürzgewölber“) prodajane stvarí. To pak je pripisovati temu, da se teh v naši deželi le kàj malo izpečava in ima trgovec, ker jih mora prodajati na upanje in čakati na plačilo, več izgube, kakor dobička.

Res je: časih so poskočile cene tako zeló, da je moral shajati le še plemič, a to izvira od tod, da mu blagá, ki ga je prinesel on na pródaj, ne moreš nikoli dosti preplačati, vedno mu obetaš premalo zánje, toda kar kupuje sam, dobil bi najrajši zastonj.

Dalje se magistrat ni mogel dovolj prečuditi brezobzirnosti dežélne gosposke, ki je v svoji pritožbi do cesárskega dvora govorila o predrznosti vicedomovi, češ, da si ta dostojanstvenik prisvája pravico jedini nadzorovati ljubljanski trg. Magistrat je dokazoval nasprotno, da je to celó njegova dolžnost in ne samó pravica, kaj še le predrznost!

K sklepu svojega odgovora je vzel magistrat še sestavo nasvetovane komisije sáme prav ostró v presójo in izkušal dokazati, da bi bil tako imeniten cesársk dostojanstvenik, kakeršen je vicedom, cesárjev namestnik, v ti komisiji prav peto koló. Vicedom in njegova dva svetoválca morali bi zvrševati vse to, kar bi sklenili dva dežélna odbornika, dva plemiča in dežélni glavár, torej njih pet. Vicedom bi ostajal vedno v manjšini in učakal še to sramoto, da bi moral njegov tajnik spisavati in odpošiljati sklepe, s katerimi bi se on (vicedom), nikakor ne ujemal. Nasvétovana dva mestna svetoválca pak bi bila v ti komisiji tako rekoč le priči, tista petórica plemičev pa „tanquam Cicerones pro domo sua perorantes."

Svoje pobijanje nasvétovane komisije je zaključil magistrat z izjavo, da bi ne bila nikakor na čast vicedomu; končal je s prošnjo, naj ji cesaríca nikari ne dovoli, ker se ne skriva za njó nič druzega, kakor napíranje dežélne gosposke, da bi spravila tudi mesta pod svojo óblast in osnovala stalno dežélno vlado.

Cesaríca je ustregla željam Ljubljančanov, ki so se za to pot ognili preteče jim nevarnosti.

§. 6. Trgovski stan konec minulega stoletja.

S čudovito vstrajnost je odbijal trgovski stan vse napade svojih sovražnikov ter upal, da utegne morebiti vendar le ponehati vihar, ki je majál s tako togoto njegove predpravice. Poskusil je vsak pomoček, kateri se mu je zdel, da ga utegne rešiti pogina, vsaka bil se mu je zdela dosti močna, da ga vzdrží vrhu vode, celó od svojih zádružnih pravíl ali kakor so te „artikule" zádruge tudi nazivale: „privilegijev" je pričakoval trgovski stan take čudodelno močí. In res, leta 1753. jih je, po dolgem posvetovanji, v nekolikem prestrojil ter prosil cesaríce, naj jih, tako izpremenjene in s tedanjimi razmerami kolikor môči ujemajoče se, potrdi. Kdaj

so spisali ljubljanski trgovci prve svoje privilegije in si jih dali potrditi, tega nam pač ne bo védel povédati nihče več. Zgodilo se je to gotovo že v srednjem veku. Vselej pa, kadar je prevzel vlado kak nov nadvojvoda ali cesar, predložili so mu trgovci svoje privilegije, da jih potrdi, ali bi jih bili morali vsaj predložiti, česar vendar niso vsegdar storili, ker je stala taka potrditev vselej mnogo denarja. Najstarejše trgovske privilegije, ki jih shranjuje ljubljanski mestni arhiv, dali so si trgovci potrditi leta 1706. Iz njih zvémo, da so si volili trgovci in kramárji, ki so spadali v jedno zádrugo, vsake dve leti po dva predstojnika. O sv. „Telesi so se udeleževali procesije „z vihrajočimi zastavami“ („mit fliegenden Fahnen“). Vsake kvatre so dali brati črne maše za mrtve tovariše. Kdor je izostal ali klel in jemal po nepotrebnem Bogá in njegove svetníke v usta, plačati je moral kazen. V zádrugo niso vsprejeli nikogar, kdor ni služil najmenj štiri leta pri poštenem trgovci, ali se ne vsaj poročil s hčerjo ali vdovo kacega trgovca. Če so pripeljali tuji trgovci o času, ko ni bilo sejma, blagó v Ljubljano, ponuditi so ga morali najprej ljubljanskim trgovcem; če ga ti niso marali, morali so iti ž njim dalje, ali ga pa dati shraniti do sejma v skladíšče. Iz skladíšča so ga smeli vzeti zopet zvečer pred sejmom, prodajati ga ves sejmski čas, a zvečer po minulem sejmu iti ž njim dalje, ali ga pa dati shraniti zopet v skladíšče. Začetek in konec sejma so naznanjali na Grádu z vélikim zvonom.

Ko so prosili ljubljanski trgovci leta 1753., naj se jim potrdijo ti privilegiji, stavilo jim je višje oblastvo celó tû zapréke; to posnemam iz tega, da so se morali ljubljanski trgovci sklicavati na Gradčane, ki so si osnovali zádružna pravila pred več nego sto leti. Tem jih je višje oblastvo potrdila, Ljubljančanom pak jih ni hotela, „ko je Gradec vendar veliko na boljem, kajti štajersko plemstvo živí v mestu, kranjsko pa po kmetih; Gradec ima samó dva sejma, toda Ljubljana jih ima pet.“ Čudno! Veliko število sejmov, ki se je zdelo v prejšnjih časih Ljubljančanom posebna in velika dobrota, bilo jim je sedaj trn v pêti. Opozarjali so cesársko vlado, da se je obrnilo vse trgovstvo, odkar se je izpremenila Reka, izpremenil Trst in Senj v prosto luko, v ta primôrska mesta. Vsak se že bavi s trgovstvom. Pri tacih razmerah bi bilo zeló koristno, da se število ljubljanskih trgovcev omejí, sicer propade ves stan. Trgovski vájenec se úči po 5—6 let, in pomočnika, ki bi pred dvema letoma popustil kako službo, naj bi ne smel vsprejeti noben trgovec več. V Ljubljani bodi dovoljeno samó 6—7 špecerijskih

trgovcev, ki bi pa smeli prodajati tudi železníno, potem 4—5 trgovcev z blagom, prodajanem po vatlih, in 8—9 krámarjev. Jedino le trgovska zádruga naj bi imela pravico vsprejemati v trgovsko zádrugo in oddajati trgovske pravice („Handlungsrechte“), veljá pa to tudi trgovcem v predmestjih, katerim bi smela zádruga prodajalnice zapirati in jim pobirati blagó, ako se ne bi hoteli pobotati ž njo in se ravnati po njihovih željah. Pristojbina za trgovca, ki bi hotel pristopiti meščanom, naj bi se zvišala na 120 gld. Več od jedne prodajalnice ali več od jednega štanta ne bi smel imeti nihče in tudi v tem naj bi ne bilo razločka med trgovci v mestu in med ónimi po predmestjih. Krámarjem naj bi bilo prepovédano tuje blagó nakupovati, bodisi na dróbno, bodisi na debelo, Napósled so trgovci opomnili še jedenkrat pristujenega jim kmetskega trgovstva in prosili, naj ga vlada prepové, četudi je že leta 1747. pisala, da tega ne storí nikdar. [1] in tudi sedaj so morali požreti trgovci bridko izjavo, da ni višji oblasti prav čisto nič mari, ako pogíne ta ali óni trgovec, če je le občinstvo na boljšem. [2]

Ljubljanski trgovci so morali molédovati še dolgo časa in piliti svoje privilegije; šele 13. dné marcija leta 1756. jim jih je vlada potrdila.

Zdí se mi, da je jedina špedicija dajala tačas še dobiček. V mestnem arhivu se nahaja pogodba, ki so jo sklenili trgovci z vozniki. Od centa blagá iz Ljubljane do Dunaja so služili vozniki po zimi po 45, po leti 40 grošev; zavezati so se morali privesti blagó do Dunaja po zimi v štirinajstih, največ v petnajstih dnéh, po leti pa v trinajstih dnéh, naj je vreme kakeršno koli si bodi. Le v tem slučaji so jim spregledali nekoliko dnij, ako jih je doletela kaka nesreča na poti. Od centa blagá so plačevali do Gradca, kamor so morali priti po zimi v osmih, po leti v sedmih dnéh, po zimi 22 grošev in 20 grošev po leti. Ko so se vračali z Dunaja, morali so nakladati za ljubljanske trgovce namenjeno blagó, in sicer so služili nazaj gredé menj, t. j. le po 30 grošev, četudi bi se jim morebiti od kacega druzega blagá obetal boljši zaslužek. Zavezali so se tudi, da bodo storili jednako pogodbo še za Trst, ako bi se posrečilo napeljati v Ljubljano trgovstvo, ki se je je gibalo takrat skozi Beljak.

Trgovstvo je dobilo popolnoma drugačno lice in bilo kolikor največ mogoče prosto. Višje oblastvo je potrdilo ljub-

---

[1]) Fasc. štev. 160—168.
[2]) Fasc. štev. 100.

ljanskim trgovcem, ker so tako hoteli, zádružna pravila, ki pa za predmestja in na kmetih niso imela nobene veljave. Leta 1774. so postali krámarji trgovcem jednaki — dali so se jim namreč ravno tisti privilegiji — vendar pak razven ob sejméh nekaterih rečij niso smeli prodajati. Trgovcem in krámarjem je bilo leta 1775. dovoljeno prodajati naslednje blagó: riž, laško olje, lanéno olje, jesih, žveplo, sír, saje, kresálni kamen, limone, žêlve, vsakovrstne sedlárske žeblje, šreteljne, poper, sukno, vsakovrstne trakove, rokovíce, nogovice, žimo, leseníno, namočeno polenovko, slaníke, ingver, sukanec, tančíce in maroni. Samó krámarji so imeli prodajati: ječménec, žganje, sálo, maslo, pomaranče, žeblje, tobak, sol, bele in črne svilnate čipke, „gemachte Frauen Saloup“, „gemachte Mannsdiezln“, „gemachte Frauen Diezln“, tančice (Dintuch), „Gaze oder Manlij“ (?), ne še prirejene ženske klobuke („Haubenmödl“), „gemachte Bund von Bauern-Flinderl“, to so bržkone posrebrêne in pozlačêne luskínice, ki jih imajo kmetje še dandanes radi v umetnih cvetlicah), umetne cvetlice, („gemachte Büschel“), ptičji lep, zapónke, gómbe za srajce, žepne nože (pipce?), brítve, škarje („Schaaren“), tobačnice, prave in ponarejene pórte („Börteln“), otročje čepke, bele modrece, plenice, kresílno gobo, óblate, od platna narejene „Galantane“ (?), pipe za tobak, cevke, slaníke, suknene krajce, polikane palice, peresne nožíče, verížice in ključe za ure in „Fusswaderl“.

Trgovci so strogo pazili, da ni prodál n. pr. krámar kakšen vatel barhenta ali kos pečatnega voská. Vsak čas in kar nenadoma so prihajali v krámarske prodajalnice pregledovat blagó in prav nikoli ne zastonj; vselej so našli več ali menj krámarjem prepovedanega blagá. A tudi krámarji niso držali rók križem, ampak vrnili trgovcem z jednako mero, n. pr. leta 1781. Med vsemi vélikimi trgovci sta se nahajala le dva ali trije, ki so se držali prepovedi, od njih samih pri cesaríci Mariji Tereziji izprošene, pri vseh drugih pa so našli obilo blagá, kakeršnega so smeli prodajati le krámarji.

Take nedostatke je zvédel seveda tudi okrožni urad; in da bode vsega prepira konec, vprašal je mestno gospósko, kaj ko bi se odpravil vsak razloček med vélikotrgovci in krámarji. Le-tá se je izrazila seveda odločno proti temu, kar pak ni prav nič čudnega, kajti v mestnem zastopu so imeli trgovci takrat še in sicer še do leta 1785. prvo besedo. Kako so mestni očetje utemeljevali trditev svojo — to lehko denemo na stran, a zanimive so nekatere malenkosti, ki jih zvemo slučajno, n. pr., da je bilo v Ljubljani takrat petindvajset

trgovcev in šestnajst krámarjev, in da je bilo to število toliko, kar svet pomni; razloček med nekdanjim in tedanjim časom je bil pak seveda velik, kajti od ónih petindvajset trgovcev so bili vsi mali trgovci, v prejšnjih časih pa vsi véliki trgovci; blagó ki je prihajalo prej iz Benetek in z Nemškega, dobivali so ljubljanski trgovci sedaj iz Trsta. Vkljub vsem tožbam, da trgovstvo le še pojemlje, podražile so se prav sila trgovske pravice (takozvane „Handlungsrechte“, „Handlungsjura“). Te pravice so namreč prehajale od očetov na sinóve, ali pa so jih trgovci, ki se niso hoteli s trgovstvom ukvarjati, lehko prodajali, če so hoteli. Še okoli leta 1760. kupil si je tako pravico lehko vsakdo za 500 gld., dvajset let potem pak je stala že 2000 gld.; jednako so se podrážile tudi krámarske pravice; prej se je lehko kupila za 30 gld., a leta 1780. je stala 800 in celó 1000 gld. Torej je prinašalo trgovstvo sedaj ali večji dobiček, ali pa se je konkurenca od dné do dné živíla. Kdor ni kupil trgovske pravice, ni mogel pričeti trgovati; magistrat ni imel močí, komu tako pravico podeliti, ampak jedino le trgovska zádruga, ki se je trudila pokupiti vse trgovske pravice ter zadušiti tem potem vsako konkurenco. Trgovske pravice so prodajali na javni dražbi in trgovci so ob vsaki priliki napenjali vse svoje žile, da ni prišla pravica v tuje roke, kar se jim seveda ni vselej posrečilo. Ako pak se jim je, dali je niso zopet zlepa iz rók. Toda te pravice bi bile seveda izgubile mnogo svoje vrednosti, ko bi pojenjal dosedanji razloček med trgovci in krámarji, ali vkljub vsemu napóru trgovcev, se je izrekel okroženi urad 28. dné junija 1782. leta v tem zmislu. Le nekatero blagó je bilo izvzeto še tudi sedaj, sicer pa so smeli krámarji trgovati popolnoma tako, kakor trgovci, in smeli zahajati s svojim blagom na vse avstrijske sejme.

Vendar pozneje so trgovci le izmolédovali vsaj toliko, da je bil nekak razloček med njimi in krámarji. Leta 1784. je izrekel okrožni urad, da smejo le trgovci vájence vzgojevati; krámarjem sicer ni prepovédal jemati jih v poúk, a vájenec, ki se je pri njih doúčil, bil je sposoben le za obrt, ne pa tudi za trgovstvo. Dalje so napravili še razloček med mestnimi trgovci in krámarji in ónimi v predmestjih. Te so vrstili v posebno, kmetsko trgovsko zádrugo.

Sedaj šele čujemo prvikrat, da so bili trgovci zavezani imeti trgovske knjige. Kdor je hotel pričeti kako trgovstvo, moral se je izkazati, da ima potrebni denar; nakup trgovske pravice je bil pak tudi sedaj še prvi pogoj. Kdor te ni imel, mogel se celó ni oglasiti, naj mu dovolijo trgovanje. A še

tudi potem mu je delala zádruga velike ovire, predno ga je vsprejela médse. Leta 1788. je hotel neki bivši lasúljar („Experückenmacher") Schnarendorfer otvoriti parfimerijsko prodajalnico. Trgovska zádruga ga je zavrnila, češ, da take prodajalnice v Ljubljani ni potreba, kajti francoske dišave, vode in praški („französierte Geister, Wasser und Pulver") se dobivajo po vseh lekarnah, in če tam ne, vendar pa pri trgovcih z materijalnim blagom. Leta 1783. n. pr. se je oglasil nekov Andrej Rode s prošnjo, da naj bi smel trgovati s špecerijskim blagom. Trgovska zádruga pak ni hotela o tem do malega ničesa védeti ter se sklicavala na to, da je že 13 špecerijskih prodajalnic v mestu, ali okrožni urad se je potegnil zánj in ukazal magistratu, naj ga vsprejme med meščane, trgovski zádrugi pak je velel, naj mu ne stavi nikacih ovir, ako se more izkazati, da ima dovolj denarja, za trgovanje. Zádruga je imela sejo za sejo; ker se Rode ni mogel izkazati z gotovino, ampak največ z vsotami, katere mu je bil dolžan ta in óni meščan, oporekali so zádružniki malo ne vsako ter hoteli dokazati, da mora Rode računati le na 705 gld. in 19 krajcarjev gotovega denarja. Ali s tem ni mogel pričeti nobenega trgovstva, kajti za špecerijsko trgovstvo se je izkazati moral z najmenj 6000 gld., trgovec z blagom na vatle prodajanim pa najmenj z 8000 gld.

Trgovska zádruga je popisala o Rodetovi stvári veliko papirja, napósled pak je posegel gubernij sam vmes ter ukazal trgovcem naj vsprejmó od Rodeta trgovsko takso in naj mu dovolijo odpreti prodajalnico. A zádruga se je temu uprla tako odločno, da je pooblastil gubernij mestno gospósko s tem pôslom, ukazavši ji, naj vsprejme Rodeta. Trgovska zádruga se pa celó še sedaj ni dala ugnati, dokler je ni gubernij kaznoval s štiriindvajsetimi tolarji. Vsprejela je sicer Rodeta med trgovce, a svoje slabe volje ni mogla prikrivati tudi še sedaj ne. Po tedanji navadi so objavljali gotovino, s katero je pričel kdo kako trgovstvo, v ljubljanskem tedniku „Laibacher Wochenblatt", vrhu tega pa jo še oznanjali s pôlo od prodajalnice do prodajalnice. Ko je pristopil zopet nekdo v trgovsko zádrugo, zvedeli so vsi zádružniki o njegovem imetji, le Rodeta so izpustili. Gubernij je moral zádrugi znova zažugati kazen, ako ne bo postopala v vsem proti Rodetu tako, kakor proti drugim trgovcem.

Ko so napósled Rodeta pripoznali zádružniki v vseh ozirih trgovcem, štela jih je leta 1735. Ljubljana dvajset. Imena so jim: Tischau, gospá Zetter, gospá Steinwender, Cargniati, Dicorona, Petz, Hartl, Merl, Bartolotti, Christian, Damian, dva

Mulleja, Alborghetti, Sernitz, Jaklitsch, Del Rossi, Vogou, Desselbrunner in Rode! Pet trgovskih pravic imela je torej zádruga sáma v rokah.

Leta 1786. izprosili so si trgovci od cesárja Jožefa II., da jim je znova potrdil njihove zádružne privilegije, ki pak se v mnogem razločujejo od ónih, katere jim je potrdila cesaríca Marija Terezija. Ti privilegiji obsezajo petnajst naslednjih toček:

Mi Jožef II., po božji milosti izvoljeni rimski cesar itd.

1.) Ta trgovska družba („Handelsgesellschaft“) sme trgovati z vsem domačim in tujim blagom brez razločka, izvzemši le óno blagó, ki smo ga prepovédali s patentom od 27. dné avgusta 1784. leta, ali ga bomo prepovédali še v prihodnje. Trgovati sme ž njim v javnih prodajalnicah („in offenen Gewölbern mit Zeichen und Schild“) ter sme obiskovati vélike sejme („Messen und grössere Jahrmärkte“) v vseh ces. dednih deželah. Pričakujemo pa

2.) da se bodo potrujali udje te trgovske zádruge odpreti s špekulacijami, njim in državi koristnimi, in prometu domačih zdelkov pot v zunanje države in da se ne bodo ukvarjali zgolj s prometom v domovini.

3.) Z domačim in s tujim blagom trgovati ni nikomur dovoljeno, kdor ni ud te družbe ali pooblaščen („berechtigter“) krámar. Nasprotno pak je družba zavezana, preskrbljevati občinstvo s pravim in dobrim blagom, ne pestiti ga s previsokimi cenami, nobenega blagá izdajati za kàj druzega, kakor kar je, zlasti pak ne kupca slepáriti pri meri in vagi. Tako sleparstvo se bo strogo kaznovalo. Ravno tako ne pridi nikomur na um dopuščati, da bi njegov knjigovodja ali pomočnik zaradi nemarnosti ali celó z njegovo védnostjo škodoval občinstvu na takšen način. Če se kàj tacega prigodí, imel bode magistrat nalog, stvar preiskovati in ga kaznovati, kdor se bode pregrešil.

4.) Da se vzdrží zaupanje, ravnati se je trgovcem gledé trgovskih knjig po §. 119. in 120. občnega sodniškega réda.

5.) Število sedaj v Ljubljani obstoječih trgovstev in krámarstev naj se brez vednosti in dovoljenja našega gubernija ne pomnoži ter se pri tem gleda v prvi vrsti na potrebe občinstva.

Vendar pak hočemo, da med trgovci in ónimi krámarji, ki so se pravilno priučili trgovstva, ki imajo za trgovca višje vrste potrebni kapital in ki se hočejo pokloniti vsem težam, ni nobenega razločka, niti kar se tiče njihove osebe, niti kar blagá, ki ga prodajajo.

6.) Naj so združeni vsi trgovci trgujoči z materijalnim

in špecerijskim blagom, s svilo, s platnom, s trakovi, s perilom, z galanterijskim in norimberškim blagom, z železníno, z zlatníno in sreberníno, kakor tudi krámarji v mestu in po predmestjih, v jedni družbi, pod imenom trgovska družba. Po naši naredbi od 2. dné decembra 1784. leta naj vsak v mestu in predmestju družbi pristopli trgovec vplača v družbinsko blagajnico 82 gld. 30 kr., večji krámar pa 22 gld. 30 kr. Dohodki blagajnice pak naj se porabljujejo v sporazumljenji z ubóžnim zavodom zlasti za obolele in ubožane društvenike.

Kako pak naj se te podpore delé, odločevati bo imelo šest najstarejših trgovcev po svoji vesti; v ta namen bodo morali imeti natančen protokol z izrecno izjavo, komu, koliko in čemú se je dovolila podpora. Vsak podpiranec dàj ji pobotnico, da se bodo mogli izkazati, če bi se to zahtevalo od njih.

7.) Da se vzdrží pri trgovstvu tako potrebno zaupanje, moral bode se odslej vsakemu, družbi na novo pristopajočemu trgovcu izkazati, da ima potrebni prosti trgovski fond in sicer za trgovstvo z blagom na vatle 8000 gld., za trgovstvo s špecerijskim, materijalnim in takozvanim norimberškim blagom in perilom pa 6000 gld. Poleg tega je zavezan, prinesti od trgovskega stanú izpričevalo, da se je trgovstva dobro priučil in da ima vse za trgovca potrebna svojstva, sicer se mu ne dovôli, da odprè prodajalnico ter se mu ne podéli meščanska pravica.

8.) Noben trgovec ali krámar ne sme na dróbno trgovati sicer, kakor v jedni prodajalnici.

9.) Da se ohrani pri ti trgovski družbi odslej dober red in da se izpolnujejo Naši ukazi tem vestneje, zato ji je kakor doslej izvoliti iz svoje srede dva predstojnika, ki bosta opravljala tri leta družbine stvarí, polagala natančne račúne o dohodkih in izdatkih, sklicavala, če bo treba, družabnike te družbe, zborovala ž njimi pod predsedstvom magistratnih komisarjev ter zvrševala, kar se ujema z Našimi naredbami. Tri leta potlej pak se bo znova volilo; izvoliti se bosta smela tudi bivša predstojnika še za tri leta, ali pa namesto njiju dva druga, in sicer z večino glasov. Vendar vselej je treba potrditve okrožnega urada in vsaj za prve dve leti se ne bode môči ti dolžnosti odtezati nobenemu udu te trgovske družbe.

10.) Teh shodov, ki jih bo napovedoval prvi predstojnik, morajo se udeleževati udje trgovskega stanú in dva zastopnika krámarjev, razven, če bi jih zadrževali važni uzroki. Svoje mnenje naj izjavljajo pohlevno in se podajajo večini glasov,

ako stvar ne nasprotuje naredbam Našim. O važnih slučajih pak naj da vpisati v zapisnik vsak svoje mnenje posebej ter se o priliki pritoži pri svojem višjem oblastvi.

11.) Kar se tiče občinstva in kar trgovcev in krámarjev, potrebno je, da ne trguje vsakdo z vsacim blagom, ampak, da omejí vsak svoje trgovstvo ali svoje krámarstvo na blagó, ki je odločeno zánj. S tem se vzdržuje pravo razmerje ne le med prodajalci in kupci, ampak tudi med trgovci samimi.

Pri tem je treba razločevati med trgovci in manjšimi kramarji; in sicer imajo trgovci in tisti krámarji, ki so po točki peti sposobni, da se stavijo s trgovci v jedno vrsto, pravico, preskrbeti se z vsem njim pristajajočim blagom, ne da bi bili omejeni v številu cúl („Ballen"), komadov ali centov; prodajati ga smejo na dróbno in debelo. Manjši krámarji pak, ki nimajo tacih svojstev, da bi jih mogli prištevati trgovcem, smejo prodajati le na dróbno. Trgovci z blagom na vatle naj prodajejo: fini molton, sukno, „ratine", popolnoma in na pol svilnato blagó, volnéno blagó, cic in katun, prave zlate in sreberne pórte („Gold und Silberborten") in ravno take čipke. Speceristi naj trgujejo s kavo, s sladkorjem, z laškim oljem, s finimi dišavami („Gewürz"), z barvarskim blagom („Farbwaaren") in se ukvarjajo s „faktorijo", to je s špedicijo. Le-tá je dovoljena samó pravim trgovcem, prodaja na dróbno pak vsem, trgovcem in krámarjem brez razločka.

Dalje pa ukazujemo, da ostaja vsak trgovec in vsak za trgovstvo sposobni krámar, kakor tudi vsak drug kramar pri dovoljeni mu vrsti trgovskega blagá. Kdor se pregreší prvikrat, kaznovan bo s 50 tolarji, drugič s 100 tolarji, tretjič pa se mu vzame blagó. Od tega vzetega blagá dobódi ovadnik, čegar ime se bo zamolčalo, tretjino, drugi dve tretjini pa ljubljanski zavod za ubožne potem, ko se bodo odbili troški.

12.) Vsak trgovec sme z vednostjo in z dovoljenjem svojo prodajalnico komu drugemu, zadosti sposobnemu, prepustiti; dalje jo more zapustiti vdovam in otrokom, ki se smejo ali skupno ali vsak posebej dalje ž njo pečati. Če bi pak vdova ali otrok ne hotel dalje trgovati in bi dokazal, da je pridobil umrli trgovsko pravico „titulo oneroso", gledati bode pri oddaji na take ljudí, ki so se sporazumeli z vdovo ali z otrokom.

13.) Nobenemu rokodelcu ne bode smeti razven sejmov prodajati druzega blagá, kakor tacega, ki ga je zdelal sam ali ki spada v njegov obrt.

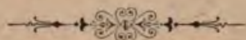
14.) Naznanilo se nam je, da spravljajo ali pa prodajajo tuji trgovci po končanem sejmi svoje blagó, kar ga

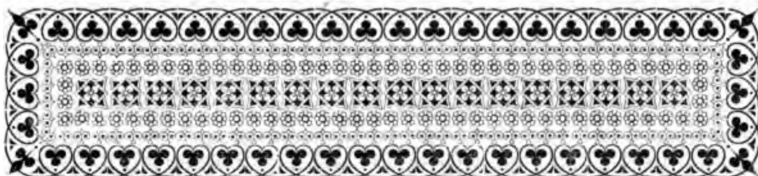
jim je ostalo, raznim ljudem, ki ga spečavajo zatem med letom in o časih, kadar ni sejma; še več, ti ljudje naročajo celó razno blagó na vatle in jestvine, n. pr. kavo, sladkor, laško olje, riž itd. iz sosednih dveh môrskih pristanišč, iz Reke in Trsta ali samó záse, ali pa ga prodajejo celó drugim in to v veliki množici. S tem škodijo Našemu trgovskemu stánu; zato hočemo to grdo razvado odpraviti in ukazujemo prav resno, da se ti za trgovstvo nepooblaščeni ljudje zdržujejo trgovanja in da tuji prodajalci ponudijo svoje ostalo jim blago ali domačim pooblaščenim trgovcem, ali pa ga dadó shranit do prihodnjega sejma v mestno skladíšče. Ako tega ne storé, pobralo se jim bo blagó in na javni dražbi prodalo; jedno tretjino bo dobil ovaditelj, čegar ime se bo zamolčalo, drugi dve pa závod za berače.

15.) Naš n. a. gubernij in ljubljanski okrožni urad skrbela bosta za to, da se bodo vsi vêdli o petih sejmih po propisanem rédu.

Dano v Našem glavnem in stólnem mestu Dunaji 17. dné decembra 1786. leta. **Jožef II.**"

Tako so pristrigli do konca osemnajstega stoletja nekdanje tako velike pravice ljubljanskega mesta; napredovalni čas, ki je bil za druga mesta dobrodelen, pokopal je Ljubljano popolnoma, sicer ne še ravno v osemnajstem, pač pa v našem devetnajstem stoletji. Z národno-gospodarskega stališča ni dežela najbrž izgubila ničesa, narobe je utegnila celó pridobiti, ker se je oprostilo trgovstvo vseh nekdanjih zaprék, a mestu Ljubljani so bile nove naredbe nepopisno škodljive. Premeteni in za trgovstvo po sto in stoletni vaji kakor nalašč rojeni Kranjec se je védel sprijazniti tudi s temi novimi naredbami in se jih je brzo privadil. Ljubljana je bila prej važno trgovsko mesto daleč na okoli; ljubljanske sejme so pohajali trgovci od blizu in daleč. Kadar so pridrli skupaj, nastala je v ozkem mestu tolika gnéča, da se je človek n. pr. po Starem trgu le s silo skozi prerìl, ali pa se je moral dostikrat celó vrniti. Kdor je imel opraviti kàj na drugem južnem konci Starega trga, prišel je najhitreje tja po bregu, kjer se je dal — kajti Šentjakopskega mostú še ni bilo — prepeljati na ladji preko Ljubljanice. S početkom tekočega stoletja pak so se ulice ob sejméh od leta do leta praznile. Ljubljana, prej središče živahnemu trgovstvu, imela je samó še veljavo za prevoznínsko trgovstvo, dokler ni železnica vdušila tudi tega.

IX. Poglavje.

Rokodelci in zádruge (Zünfte).

Največ meščanov je bilo rokodelcev. Tako imenitni in čislani, kakor trgovci, rokodelci sicer res niso bili, a zaradi svojega obilega števila so jim delali v mestnem zastopu dosti preglávice. Lasáli in pulili so se ž njimi — vsaj na rotovži — v jednomér, zavidaje jim njihovo obilo bogastvo in velike pravice, s katerimi so ti tako hitro bogatéli. Trgovci, (katerih brój pak je bil, kakor smo čuli, že od nekdaj jako majhen), in krámarji so sedeli v mestnem zastopu po največ na stoléh notranjih, toda po nekoliko tudi zunanjih svetoválcev, ali rokodelci so imeli večino v zunanjem svetu, in v občini, tretjem oddelku mestnega zastopa, v katerem je bilo štiriinšestdeset gláv. Kadar so napadali trgovce, bili so vedno jedinih mislij in se nikoli niso cepili med seboj, kar je imelo po največ uzrok svoj v strogi ločitvi stanóv v prejšnjih stoletjih.

Rokodelstvo je bilo v Ljubljani kàj staro, tako staro, da mu ne vémo početka. Prva dva stanovníka Ljubljane sta bila poleg vojaka trgovec in rokodelec: jednega si brez druzega skoraj misliti ne moremo. Združevali so se, kakor sicer po Evropi, tudi naši rokodelci, trgovci in obrtniki v zádruge („Innungen und Zünfte“), da so z zjedinjenimi močmí lože branili in zastopali svojega stanú interese. V tem poglavji namérjamo govoriti zgolj o rokodelskih zádrugah.

§. 1. Zádruge.

Brezvspešno zasledujemo čas, v katerem so osnovali v Ljubljani prvo zádrugo. Ti sledóvi se izgubljajo v popolnoma mračni čas ljubljanske zgodovine; sicer pak to vprašanje tudi ni posebno zanimivo. Rokodelstvo je izrastek nemškega kulturnega življenja; ob jednem, ko so se jele snovati zádruge v Koloniji, v Ahnu, v Regensburgu itd., kovali so tudi ljubljanski rokodelci, če je sicer Ljubljana takrat že stala, zádružna svoja pravíla („Zunftartikel, Zunftfreiheiten.") Konec srednjega veka so bile ljubljanske zádruge že stare. Imele so že lepo imetje v blágu in v gotovíni ter priskákovale ž njim mestu, v denarnih stiskah tičočemu, na pomoč [1]) Zádružnih pravíl v originalu se iz tega zgodnjega časa v mestnem arhivu seveda ni ohranilo nič; najstarejša so iz primeroma zeló poznih let, šele iz leta 1676. [2]) To so pravíla barvarske zádruge. Za jedno leto mlajša so pravila zádruge pádarjev in ranocelnikov iz leta 1677. [3]) Nobena teh svoboščin pa ni original, ampak so le potrjene, prejšnje zádružne pravice. Gotovo so se nahajala kdaj ta rokodelska pisma tudi v mestnem arhivu, ali ker naši predniki niso znali ceniti tacih prič iz davno minulih časov, pogubila so se do dobra. Saj pa bi tudi človek težko pričakoval, da bi bili shranjevali v prejšnjih stoletjih stara in ne več upotrebovana pravíla, kajti veljavo so imela vedno le najmlajša in posledna, ki jih je potrdil kakšen cesar ali nadvojvoda. Da bi staríno shranjevali, za to ljudje minulih stoletij niso imeli razuma: kar zánje ni imelo več vrednosti, pogubilo se je. Zaradi tega seveda sicer ne morem sestaviti popolne zgodovine rokodelstva, vendar je tvaríne toliko, da se dá naslikati ž njo še dosti jasna podoba ljubljanskega rokodelstva, vsaj za osemnajsto stoletje.

Kaj je bila zádruga? Skoraj to, kar danes, namreč zveza vseh rokodelcev jednega in istega rokodelstva, torej zveza mojstrov in njihovih vdóv, (če so se pečale po smrti soprogov še nadalje z rokodelstvom), pomočnikov in učencev. Nekaterikrat smo že poudarjali, da je bila nekdanja Ljubljana na vse strani glava in vzgled, po katerem so se ravnala vsa mesta in se ravnali vsi trgi po deželi. Takisto je bilo tudi z rokodelstvom. Ljubljana je bila središče rokodelskih

---

[1]) Fasc. štev. 102.
[2]) Fasc. štev. 48—51.
[3]) Fasc. štev. 70—72.

zádrug. Navadni rokodelci, čevljárji, krojači, tkalci itd. so imeli v vsakem mestu svojo posebno zádrugo, imenitnejši pa, n. pr. pádarji („Bader“) in ranocelniki, ki so jih prištevali do cesárja Jožefa II. rokodelcem, imeli so svojo zádrugo le v Ljubljani. Vidno središče, okoli katerega so se zbirali, bila je „zádružna skrinja“ („Zunftlade“). To je bilo njihovo svetišče, v katerem so shranjevali originale rokodelcem podeljenih pravic in svoboščin, vrhu tega pa tudi vsa doučna pisma (Lehrbriefe), kajti pomočnik, izučivši se svojega rokodelstva, dobil ni izpričevala ali doučnega pisma sam v roke, ampak le prepìs z zádružnim pečatom; ž njim je šel na tuje popotovat, original so hranili v zádružni skrinji. Na tuje pak je moral iti vsak. Ako je dobil v kacem kraji dela, moral je oddati tudi ta prepìs v ondotno zádružno skrinjo, kjer so mu ga shranjevali toliko časa, da je odšel zopet dalje po sveti. Izgubiti tega prepísa ni smel, kajti imel je silen trud in dôkaj težáv, da je dobil druzega, predno je mogel izkazati, da ga je izgubil po nesreči in ne po malomarnosti, ali ga sicer dal kako iz rók. Te ovire pak mu je stavila zádruga za to, ker se je pripetilo mnogokrat, da je pomočnik na poti v denarnih zadregah prodal to svojo pravico, ali mu jo je kdo ukradel, ki je slepáril ž njo pod njegovim imenom po sveti, ne da bi se bil res priučil rokodelstva. [1])

Tacih zádrug, ki bi imele središče svoje samó v Ljubljani, bilo je pa vendar le malo, najbrž pádarska in ranocelniška jedina. Nekatere so sezale le čez nekatera mesta, n. pr. lončárska, h kateri so pripadali lončárji štíri milje okoli Ljubljane, lončárji v Loki, v Kranji, v Kamniku, v Višnji Gori, na Holmci in v Šmártinu. V obče pak je imelo vsako mesto in celó vsak trg svoje zádruge za rokodelce svoje; v Ljubljani so si pa n. pr. krojáči, čevljárji in jermenárji osnovali celó dve zádrugi, jedno za mestne in jedno za kmetske krojáče, čevljárje in jermenárje, stanujoče po predmestjih in v ljubljanski okolici.

Koliko mojstrov je bilo treba, da so si mogli osnovati zádrugo, ne vémo povédati, najbrž pa so zadostovali trije ali štirje; če jih je bilo menj, vpisani so bili ali v graško ali pa celovško zádrugo. Koroška, Štajarska in Kranjska so bile namreč nekdaj v dosti ožji zvezi med seboj, kakor denašnje dní, in ukrépale so o marsikateri stvári skupaj; skupaj so plačevale n. pr. cesárju davek; deželni zbor kranjski, ki se je največ ukvarjal leto za letom le z vprašanji: koliko naj

[1]) Fasc. štev. 135—138.

se privoli za to leto cesárju davka, ali koliko potroši za obrambe na južnih mejah kranjskih, izrekel ni nikdar poslednje besede prej, dokler ni prišlo poročilo s Koroškega in Štajerskega, za kako vsoto sta se odločili te dvé deželi. Tudi rokodelci so bili v tesnejši zvezi med seboj. Milárji („Seifensieder") in medíčarji („Lebzelter") so imeli svojo skrinjo v Celovci; kotlárji („Kupferschmiede"), klepárji in dímničarji v Gradci; óna dva glavníčarja („Kammacher"), ki sta živela konec minulega stoletja v Ljubljani, pripadala nista celó oba k jedni in isti zádrugi, kajti jeden je bil vpisan v celovško, jeden v graško zádrugo. [1])

Osnove novih zádrug si je pridržal cesar sam. Leta 1751. n. pr. je osnoval magistrat novo zádrugo lasníčarjev („Barockenmacher") ter izdal zánjo po vzgledu drugih zádrug zádružne svoboščine ali privilegije. Ko pak je cesar o tem zvédel, razveljavil je ta magistratov ukrèp, češ, da si je prisvajal pravico, ki mu ni šla nikakor. [2])

Prej so imele morebiti posamezna krajna oblastva pravico, zádružne artíkule izdajati, a že leta 1667. je bilo to prepovédano, in cesar si je pridržal takšno pravico sam. Odslej dalje nižje gosposke zádružnih pravil celó potrjevati niso smele. [3]) Potrditev teh pravíl pak je stala zádrugo obilo denarja; rokovíčarji n. pr. so morali odšteti za cesaríce Marije Terezije v to svrho ne menj kakor 300 gld. [4])

Vsaka zádruga si je izbrala svojega svetníka patrona. Pod njegovim varstvom je zvrševala svoja dela. Patrona pádarjev in ranocelnikov sta bila sv. Kozma in sv. Damijan; žebljárjem in kovačem je patronoval sv. Eligij; mesárski patron je bil sv. Lenart; trgovski sv. Rók in sv. Boštiján. [5]) Zádružna hiša, v kateri so se shajali ljubljanski trgovci, zdí se mi, bila je hiša v sedanjih Zvezdárskih ulicah štev. 4 (sedaj gostílna „pri Prešírnovem hrámu"). Do te misli me vodita stara, a če ju cenimo z umetniškega stališča, ne dosti vredna kamenita kipa sv. Róka in sv. Boštijána nad vélikimi vrati, med katerima se nahaja lepa in mojstersko iztesána glava žalostne Matere božje. Veščáki trdijo, da je to delo Robbovo, ki je vstvaril v ljubljanskih cerkvah mnogo umotvorov od marmorja. Robbova hiša je bila od Čevljárskega mostú po

---

[1]) Fasc. štev. 135—138.
[2]) Fasc. štev. 264.
[3]) Fasc. štev. 234—243.
[4]) Fasc. štev. 1—3.
[5]) Fasc. štev. 100—101.

Starem trgu proti Šentjakopskemu môstu šestindvajseta hiša na desno. Natančneje se ne more določiti, ker ljubljanske hiše do leta 1773. niso imele številk.

V praznik zádružnega patrona so bili zavezani vsi zádružniki praznovati spomin njegov s slovesno sv. mašo in službo božjo v ti ali óni ljubljanski cerkvi. Najmogočneje pa se je pokazalo ljubljansko rokodelstvo sv. Telesa dan. K procesiji so morali priti vsi mojstri in vdóve mojstrov, vsi pomočniki in učenci, da spremljajo sv. Rešnje Teló z zastávami in svečami.[1]) Te velike slovesne procesije so se morali udeleževati ne le ljubljanski rokodelci, ampak tudi vsi po druzih kranjskih mestih in po kmetih stanujoči, ako so spadali h kaki ljubljanski zádrugi. Da se niso mogli izgovarjati tako ali tako, vabili so jih s slovesnimi vabíli; jedno tacih vabíl z vélikim zádružnim pečátom se je ohranilo v mestnem arhivu. Poslala ga je iz Ljubljane zádruga pádarjem v Škofjo Loko, v Kranj, v Kamnik, v Rudolfovo in v Krško.

Ta dan pak je bil za zádružnike še v drugem oziru jeden najimenitnejših v vsem letu, kajti obravnavali so tačas stvarí, tičóče se vsega rokodelstva. Zbirali so se v hiši predstojnikovi („Zechmeister“), ki so ga zvali tudi „očeta“. V njegovi hiši je stala zádružna skrinja. Zborovanje so pričeli s tem, da je prečital „oče“ ali pa „četrtnik“ („Viertelmeister“) zádružne privilegije. Potem so se vršile volitve zádružnih dostojanstvenikov. V petem članku lončárskih svoboščin n. pr. čitaš: „Ker je pri vseh rokodelskih zádrugah običnо, da izvolijo „očetom“ jednega mojstrov, ki mora gospodovati vsemu poštenemu rokodelstvu“ („dem gesammten ehrbaren Handwerk“), ki vé in utegne zvrševati vse rokodelske stvarí tako, da se ohrani dober red in da se ravná in živí po svoboščinah, zato se v sv. Rešnjega Telesa dan po končani službi božji in sicer popóludne napovédi („ansagen“) zbor vsemu rokodelstvu ter se izvolíta prvi in drugi „oče“ z dovoljenjem vsega rokodelstva. Ko pak mine leto, predloží „oče“ račune svoje in se odpové svojemu poslovanju. Zatem se ima vršiti nova volitev, pri kateri naj bivšega „očeta“ potrdijo ali tudi še za prihodnje leto, ali pa namesto njega izvolijo drugega.“[2])

Izvoljenima „očetoma“ oddajali so potem v oskrb in varstvo zádrugo in njeno skrinjo, zaprto z dvema različnima ključema; jednega je dobival prvi, drugega drugi „oče“. Odpreti pa sta jo smela le v navzočnosti vsega rokodelstva

[1]) Fasc. štev. 70—72.
[2]) Fasc. štev 196.

(vse zádruge). V nji so shranjevali, kar smo sicer že omenili, vsa rokodelstva se tičóča pisma, poleg tega pak je bila tudi blagajnica za doneske zádružnikov in za kazni, ki so jih pobirali od njih. Ako je iz nje česa zmanjkalo, morala sta „očeta" ne le vso škodo povrniti, ampak izgubiti sta utegnila celó pravico za daljno zvrševanje svojega rokodelstva. [1])

Pri zádružnih shodih vsacega leta o svetem Telesi je nastajal časih kaj velik šum; zádružni člani pádarske zádruge so ukazovali, da ne sme priti k tem shodom nihče niti s spado, niti s tercerolem, z bodálcem ali z nožem (Degen, Terzerol, Stilet oder Messer). Tega shoda udeležiti se je bil vsakdo zavezan; kdor je izostal ali če ga ni bilo k procesiji sv. Rešnjega Telesa, plačati je moral kazen. Pri vseh zádrugah so nalagali kazen v vôsku, od jeden do dva funta. Kazni so pobirali svetega Telesa dan. Kogar pak tri leta ni bilo videti niti pri shodu niti pri procesiji, izgubil je vso rokodelsko pravico svojo. Potisnili so ga iz zádruge in ne več v zádrugo mojstrov vpisani ud, se ni smel kakor sam svoj mojster dotekniti svojega rokodelstva.

Jednaka kazen je zadevala tistega, ki ni prihajal k pogrebu umrših tovarišev; kadar je kdo umrl, napovédali so njegov pogreb vsem zádružnikom, mojstrom, pomočnikom, učencem in vdóvam. Za duše v vicah so dajali brati vsake kvatre po jedno črno mašo za vse umrše brate. Tudi te maše je imel vsem zádružnikom napovedovati „oče" ter zato skrbeti, da se jih res vsi udeležé. Okoli po hišah tékati in vsacemu posebej napovedovati pogreb ali kvaterno mašo je bila dolžnost najmlajšega mojstra, rekše tistega, ki so ga poslednjega vsprejeli v zádrugo. Ta človek je bil pravi trpín med mojstri, vsa pota za zádrugo je moral on storiti. Pri pogrebih je hodil k „očetu" po mrtvaški prt na krsto, tu je bil namreč spravljen. Po končanem pogrebu ga je moral nositi zopet nazaj.[2])

Na požirek vina in masten obed niso naši predniki pozabili o nobeni slovesni priliki, kaj šele o tako važnem shodu, kakor je bil ta. V svoboščinah barvarske zádruge je bilo dovoljeno, kadar so se obravnale vse zádruge se tičóče stvarí, „privoščiti si tudi še pošten požirek," („es ist erlaubt einen ehrlichen Trunk, aber in aller Ehrbarkeit zu thun,") toda takisto je bilo zádružnikom zabíčeno, naj preveč ne pijó, „kajti od tod ne izvira nič druzega nego zmerjanje, kletev, prepir in druge nedostatnosti." Za red in pošteno

[1]) Fasc. štev. 196.
[2]) Fasc. štev. 2.

vedênje pri ti pijači je bil odgovoren „oče“. Če je pa dal sam k temu povod, smela ga je zádruga celó odstaviti od očetovanja ter ga je kaznovala še z dvema tolarjema. Kaznovan je bil, celó tisti, ki je vino polijal; kazen pa so mu narekali vsi zádružniki. Troškov za to popivanje niso smeli jemati morebiti iz zádružne skrinje, ampak plačati je moral svoj del vsakdo sam. Več nego 12 krajcarjev o shodu ni smel zapraviti nihče. Ako je kdo to vsoto prekoračil, moral je zánj plačati „oče“, nadzornik redú in poštenega vedênja. [1])

Za vdóve in hčere mojstrov je skrbela zádruga prav po očetovsko, kajti pomočniku, ki se je odločil vzeti v zakon vdóvo ali hčer kacega mojstra, dajali so, če se je oglasil, pred vsemi drugimi mojstersko pravico; njega je zádruga rajši vsprejela méd-se in mu pri tem in ónem rokodelstvu spregledala celó mojstersko takso in mojstersko južino. Lončárska zádruga je dovoljevala celó, da sme vdóva obdržati učenca, ki je vsaj polovico učnega časa že prebil pri njenem umršem moži, obdržati ga, dokler se je izučil in postal pomočnik, kar pri druzih rokodelstvih ni veljalo. Le prostega, t. j. „pomočnika“ ni ga mogla narediti, ampak oglasiti ga je morala pri zádrugi ter naprositi kacega mojstra, da ji storí to ljubáv. Le takrat, če učenec ni prebil še pol za učenje svojega rokodelstva določenega časa pri umršem mojstru, moral je prestopiti h kacemu druzemu mojstru v poúk. [2])

Pádarski ali ranocelniški pomočnik je bil celó zavezan oženiti se z mojstrovo vdovó ali hčerjó, ako je bila kje katera, sicer ga zádružniki niso hoteli potrditi mojstra. Ako se ti zahtevi ni hotel udati, prisilili so ga, da je moral iti na popotovanje. Le takrat, ko ni bilo v vsem rokodelstvu niti vdove niti hčere, smel si je izbrati pomočnik, želeč biti mojster, tudi kako drugo nevesto.

Najvažnejše opravílo v sv. Rešnjega Telesa dan pak je bilo slovesno vsprejemanje novih mojstrov.

§. 2. Mojstri.

Novega mojstra vsprejeti je imela jedino zádruga pravico. Če je hotel biti kdo meščan, naročil mu je magistrat, naj se prej pogodi z zádrugo, da ga vsprejme méd-se, potem bo šele mogoče govoriti dalje o tem. Na to stvar je že

---

[1]) Fasc. štev. 7.
[2]) Fasc. štev. 7.

mimogredé nanesla beseda v 1. poglavji. Kogar mojstri niso marali vsprejeti méd-se, trudil se je za meščansko pravico zastonj. Stari mojstri pak so novince káj radi odrivali, kajti kolikor menj jih je bilo v mestu, tem bolje se jim je godilo. Občinstvo je bilo popolnoma v njihovih rokah, le če je magistrat videl, da komu mojstri nalašč nagajajo, potegnil se je sam zánj in mu po svoji oblasti podelil mojstersko, potem pa tudi meščansko pravico. Ni ga morebiti sodniškega protokola v mestnem arhivu, kjer ne čitaš tožbâ pomočnikov, da jih zádruga neče vsprejeti med mojstre.

Kako pa je mogel kdo priti v mojstre?

Rokodelski pomočnik, ki je hotel biti mojster, oglasil se je pri zádrugi. Dokazati ji je moral, vsaj v prejšnjih stoletjih, da je sin zakonskih staršev, da je hodil nekoliko let po sveti, učé se v svojem rokodelstvu; zadostovalo je potovanje od treh do šestih let. Bivati je moral že najmenj jedno leto v Ljubljani, vendar so se zadovoljevali pri nekaterih rokodelstvih tudi s polovico leta. A najstrože so zahtevali mojstri, da je pomočnik, goden za mojstra, delal pri „poštenih mojstrih“. Pošten mojster pa se je zval le tisti, ki je bil zapisan v zádrugo. V ljubljanski okolici in na skrivnem tudi v Ljubljani so se pečali namreč mnogi z rokodelstvom, ne da bi bili zádružniki, bodisi, da jih niso hoteli vsprejeti v zádrugo, bodisi, da samí niso marali vstopiti, ker je bilo z vstopom zvezanih obilo sitnostij. Take so nazivali „nepoštene“ in „mojstre-skaze“, („Sterzer, Fretter, Störer, Pfuscher“). V Krakovem, Trnovem in v Gradišči je bilo tacih móž prav obilo, zlasti čevljárjev in krojáčev. Njihova gosposka je bila Nemška Komenda. Nihče jim ni branil delati za Trnovce, Krakovce in „kmete“ sploh, a druga je pela, če je zvédela ljubljanska zádruga meščanskih rokodelcev, da so vsprejemali ti mojstri-skaze tudi dela in naročíla za meščane. V Trnovo ali v Krakovo zádruga res ni smela hoditi pónje in jih kaznovati, pač pak jih je prijela, če so se pokazali v mestu kje. Vsi mojstri so bili na nogah in prežali, da ji pride v róke takšen neprídiprav. Da so jim vzeli delo, če so ga dobili kàj pri njih, bilo je samó po sebi umljivo, vrhu tega pa so jih še kaznovali; magistrat sam jim je moral priskočiti na pomoč. — O tem se je vnel prepir s Komendo že v srednjem veku; poravnal ga je, kakor smo čuli, cesar Friderik IV.

Celó dežélna gosposka ni imela do meščanskih rokodelcev nobene močí. Sicer je podelila marsikomu mojstersko pravico, toda ne za mesto, ampak za okolico njegovo

in za take ljudí, ki niso bili pod mestno gosposko. Zanimiv slučaj iz leta 1681. kaže, kako samostojni in ponosni so bili Ljubljanci. Neki pekár Mihajlo Deutsch se je podal pod dežélno gosposko, a Ljubljanci so mu pobrali nekoč vpričo mnogih meščanskih pekárjev ves kruh jedne péke. Ko se je sklicaval Deutsch na dekret zaščítne svoje gosposke, dejal je mestni sodnik, da ob tako „cunjo", kakor je dežélna gosposka, ni utepênih čevljev svojih ne obriše! Ko je prišla ta stvar v dežélnem zboru na razgovor, dejal je namestnik dežélnega glavárja, češ, to ni prvič, da so meščanje tako ošabni; zgodilo se je to že tudi pri sedlárjih, krojáčih in druzih rokodelcih. Če hočejo plemiči meščanom stopiti na prste, ne kaže, kakor da kupijo kako prosto, (nemeščansko) zemljišče, sezidajo na njem délavnice ter pošljejo po tuje rokodelce. Noben plemič ne dàj meščanom dela, mestnemu sodniku pa naj pokažejo vrata, ko prvikrat pride zopet v dežélni zbor.[1])

Ko je izpolnil pomočnik vse prej navedene pogoje, torej se tudi izkazal, da je pomočnikoval le pri „poštenih" mojstrih, plačal je „mojstersko južino" („Meisterjause ali Meistergruss"). Ta vsota je bila različna. Barvarji n. pr. so se zadovoljevali z jednim tolarjem („ein Speciesthaler"), [2]) lončárji pak so zahtevali, da jih je prosilec za mojsterstvo res pogostil ali pa plačal šest tolarjev. Tega doneska niso spregledali nikoli,[3]) barvarji n. pr. so ga zahtevali tako strogo, da je tisti, ki ga tekom leta ni plačal, utegnil izgubiti celó rokodelsko svojo pravico.

Potem šele so naročili kandidatu, naj zdela mojstersko delo, („Meisterstück"). S tem delom je namreč pomočnik dokazal, da je svojemu rokodelstvu popolnoma kós in da se ga mojstrom ne bo treba sramovati. Navzočna sta bila pri ocenitvi tega dela razven mojstrov tudi dva mestna svetoválca [4]); vkljub temu pak so se pri takem shodu spoprijeli časih prav resno; ako niso marali pomočnika vsprejeti méd-se, ugajalo je mojstrom mojstersko delo kàj nerado. Ta „dela" so bila redkokdaj pametna. Skoraj malokatero rokodelstvo je zahtevalo takšen „Meisterstück", da je bil pozneje za rabo. Za nekatera rokodelstva vêmo, kaj so zahtevala. Lončárjem n. pr. so nalagali zdelati vrč ali lonec, ki je držal štirideset bokalov; lonec je moral biti pokrit z

---

[1]) Landtagsprot. XXIX. fol. 373.
[2]) Fasc. štev. 7.
[3]) Fasc. štev. 2.
[4]) Gerichtsprot. 1608.

réno, ali pak je moral pomočnik kot mojstersko delo izdelati gómb za slamnato streho („einen Knopf, so auf das Dach gehört"). [1])

Seveda za količkaj zvežbanega rokodelca zdelovanje mojsterskih dél ni bila prav nobena težava. V tem oziru si nam ni treba delati Bog vé kacih preširnih mislij. Mojstersko delo mizárjev je bila šahova deska, vložena od dvojnega, različnega lesá. Barvar je moral razumeti barvati črno, rudeče, zeleno in plavo. Sinovi mojstrov pak so bili celó tega oproščeni in pri njih je tudi že zadostovalo, ako so bili samó dve leti na tujem.

Pádarje in ranocelnike sta izpraševala dva ali trije doktorji, kajti, kakor smo že omenili, spadalo je po nazorih minulega stoletja, celó do Jožefa II., tudi zdravníštvo v rokodelstvo. Pádarji, to je ljudje, ki so brili in česali ljudí, puščali jim, rezali kurja očesa in imeli zánje kopéli na razpolaganje, bratili so se v jedni in isti zádrugi z ranocelniki in nediplomovanimi zdravniki. Njihovo socijalno stališče je bilo táko, kakor čevljársko ali krojáško, če ne celó še menj čestno. Leta 1784. [2]) pak je razglasil cesar Jožef II. ranocelstvo za prosto umetnost, ki ne bodi, kakor doslej rokodelstvo. To umetnost so smeli odslej dalje zvrševati vsi izprašani ranocelniki, ki so se vadili v kaki bólnici ter se mogli izkazati z izpričevali, ne da bi se jim bilo treba vpisati v kako zádrugo ali da bi si morali najeti kako brílnico. Prej torej je bila brílnica za ranocelnika neizogibljiv pogoj, od leta 1784. dalje pak ranocelniki brílnic, kopélij, pomočnikov in učencev celó imeti niso smeli. Ta obrt je pridržal cesar le brílcem, t. j. pádarjem v ožjem pomenu besede.

Leta 1785. je bilo v Ljubljani osem ranocelnikov; dva izmed njih sta imela pravico pomagati tudi pri poródih. Od tačas niso vsprejeli nobenega ranocelnika več med meščane, če se ni izkazal z diplomo, dobljeno na kacem vseučilišči. Po novem zakonu je moral pádar pri preskušnji dokazati, da umé obezávati zlomljene noge in rane na glavi, da umé zopet uravnávati izpahnene ude, da je véšč zdraviti speklíno in rane po sunku ali ubodeni, da zná pripravljati gorke in mrzle kopéli in léčiti še druge bolezni. [3])

[1]) Fasc štev. 2.

[2]) Hofdecret v. 22. Jänner 1784. Fasc. štev. 70—72.

[3]) Fasc. štev. 196 „Dass er sich genügsam auf Gehirnwunden, Beinbrüche, Verrenkungen, allerlei gebrannte, geschossene und gehaute Wunden, wie auch auf heisse und kalte Bäder und andere Gebrechen verstehe."

Pádarski mojster pak ni imel prebiti le te izkušnje, ampak izgotoviti vrhu tega še neko mojstersko delo, toda kako, ne vémo povédati. Ako se mu to ni posrečilo, plačati je moral zavoljo lehkomiselnosti svoje in prevzetnosti dvajset tolarjev globe. [1])

Jednake denárne kazni so nalagali tudi šušmárjem in mojstrom-skaze pri drugih rokodelstvih, ako so jih zalotili.

Zdaj šele, ko se je komu mojstersko delo posrečilo, vsprejet je bil lehko kot mojster v zádrugo. Ker pa je bilo pri nekaterih zádrugah število mojstrov omejeno, prosil je marsikdo zastonj za vsprejem vánjo toliko časa, da se ni izpraznilo kako mesto. Mnogo truda je moral torej prebiti tisti, ki je postal mojster; zadnji akt te tragedije se je vršil s plačevanjem mojsterske takse v zádružno skrinjo. Pri nekaterih rokodelstvih je bila precèj visoka. Mesárji, pekárji in krznárji so plačevali po sto goldinarjev, kovači po petinsedemdeset, mizárji in sodárji po šestdeset, trgovci po šestdeset do osemdeset, klobučárji, čevljárji, jermenárji, vrvárji in sedlárji po petdeset; zidárji, kamnoséki in bukvovezi po štirideset do šestdeset itd.

Ta denar je ostajal v zádružni skrinji. Ž njimi so pokrivali razne zádružne troške, plačevali n. pr. maše in pogrebe za umrše zádružnike, omišljevali si sveče o procesiji sv. Rešnjega Telesa, ali pak so kupili kako hišó, njivo, travnik itd. [2]) Dokodke teh immobilij so uživali ali najstarejši mojstri ali pa vdóve umrlih mojstrov.

Prejšnji zádružniki so znali boljše gospodariti, kakor novi rod, ki je nakopal obilo dolgá na svoje zádruge. V dolgove so zabredle nekatere zádruge, ker jih je stala potrdítev njihovih zádružnih pravic mnogo denarja; druge so si omišljale dragocene zastáve; zidárska zádruga je imela 3000 gld. dolgá, ker je kupila dve hiši, predno je imela še potrebni denar nabran. Mnogo zádrug pa ni imelo niti imetja, niti dolgóv, tako n. pr. mizárska, lončárska, vožárska, bakroreška, ključárska itd. [3]) Nekatera rokodelstva so bila omejena samó na Ljubljano; jedino tù so smeli prodajati zádružniki zdelke svoje. Barvar si je smel omisliti svojo délavnico le v Ljubljani; ako so zasačili koga zunaj na kmetih, zaprli so mu jo in mu pobrali blagó. Pomočnik, ki je ostal pri takem

[1]) Fasc. štev. 196.
[2]) Fasc. štev. 135—138.
[3]) Ibid.

mojstru, veljal je za nepoštenega in tudi njega je pozvala zádruga pred sodišče svoje, naj se zagovarja.

Marsikdo je izpolnil sicer vse pogoje, ali vendar ni mogel biti mojster, ker se je razbilo vse njegovo napiranje ob poslednjem pogoji: imeti je moral namreč toliko gotovíne, da je lehko pričel rokodelstvo svoje. Kolika pak bode ta vsota, določevala je zádruga njegovega rokodelstva. Konec minulega stoletja n. pr. je moral imeti barvar najmenj 1500 gld. gotovíne, s katero si je omislil vse potrebno orodje, sicer pa še 2—300 gld., da je mogel zvrševati svoje rokodelstvo. [1])

Število mojstrov je bilo v vsaki zádrugi omejeno. Pádarske svoboščine so določevale, da se v Ljubljani ne sme nahajati v pádarski zádrugi, h kateri so pa pripadali tudi ranocelniki, več pádarjev nego dva in dve bŕílnici. Lončárske svoboščine iz prve polovice osemnajstega stoletja so poudarjale: „Ker se ne nahaja sedaj v tēm knéžjem stólnem mestu Ljubljani več kakor pet mojstrov in pet délavnic našega lončárskega rokodelstva, ostani pri tem števili, dokler bodo ti mojstri občinstvo preskrbljevali z dobrim in vsem potrebnim blagom in se slavni knéžji vladi ne bode zdelo dobro, pomnožiti tega števila.“

Najmnožnejši so bili krojáči (triindvajset mojstrov), in čevljárji (dvaindvajset,) poleg teh je štela pekárska zádruga dvajset, krámarska šestnajst, tkálska petnajst, mizárska dvanajst, krámarska deset mojstrov. Najmenj je bilo dímničarskih, kotlárskih in glavníčarskih mojstrov, v vsaki zádrugi le po dva. [2]) Ako je bilo le mogoče, branili so se mojstri vsprejeti v zádrugo kakega novega mojstra že zato, ker bi bil deležnik zádružnega imetja in dohodkov njegovih.

Ako se je bližal sejmski dan, bilo je že par dnij poprej po mestu jako živahno. Natanko je bilo določeno, kdaj so smelí pripeljavati blagó za semenj v mesto. Lončárji ki so stanovali zunaj Ljubljane, smeli so priti semkaj šele dva dni přej ter ostati po minulem sejmi s svojim blagom največ tri dni, potem pa so ga morali, kolikor ga niso prodali, zopet naložiti na vozé in ga peljati s seboj na dom, sicer se jim je pretílo s kaznijo. Blagó na pródaj prinesti je smel vsak lončár, a od hiše do hiše ga ni smel ponujati, niti ga prenašati po cestah in krčmah. Ravno ta přepóved je veljala tudi zunaj na kmetih. Po gradéh ali farovžih okoli

---

[1]) Fasc. štev. 7.
[2]) Fasc. štev. 135—138.

ni smel hoditi nihče. Mojstre je vodila prava misel, da bi utegnile pri tacem ponujanji cene trpeti. Da bi si zagotovili popravo pečij, prepovedováli so si drug druzemu prodajati zidarjem posamezne „módelnice“ za peč; ako je treba popraviti peč, stóri to lončár, ne zidár. „Módelnice“ prodajati so smeli le kmetom, ki so si ž njimi popravljali peči samí.[1])

Jeden dan pred semánjim dnevom so bile po mestu, kjer je bilo le količkaj prostora, razpostavljene lôpe tako tesno druga do druge, da se je na nekaterih krajih n. pr. na Starem trgu in za škofijo človek težko preril, in to kljub temu, da si več nego jedne lôpe ni smel postaviti noben rokodelec. Prodajal je o sejmskem dnevi lehko ali domá v svoji navadni prodajalnici, ali pa zunaj na sejmu, a svojo navadno prodajalnico je moral zapreti.[2])

Po lôpah za pródaj odmenjeno blagó so šli nekateri ljubljanski, najbrž od zádruge sáme zato odbrani mojstri ogledovat; če kaka stvar ni bila po volji narejena, spačena, zapal je njen izdelovatelj v kazen. Nekateri rokodelci n. pr. pádarji in rokodelci svojega blagá kak drug čas, kakor sejmske dni celó prodajati niso smeli. Kako blagó pak so le-ti rokodelci v pródaj dajali, ni povédano nikjer. O smajnih dnéh je smel vsak tudi nezádružen rokodelec s kmetov priti s svojim blagom v mesto, celó tujim rokodelcem se vstop v mesto ni branil, a le-ti tujci so morali ponuditi svoje blagó najprej ljubljanskim domačinom in šele potem drugim ljudem. Ko pa je semenj minil, kar se je naznanilo na Grádi z zvonom, morali so se ti tujci umekniti ter blagó ali iz mesta odpeljati ali pa ga spraviti v mestno skladíšče. O prihodnjem sejmu smeli so ga šele postaviti zopet na pródaj.

Mojstri so drug druzega nadzorovali tudi razven semanjih dnij: Vsake kvatre sta hodila n. pr. pri lončárski zádrugi po dva mojstra okoli ter nadzorovala druge sotrudnike, če preskrbujejo občinstvo za dober denar z dobrim blagom. Pri komer sta našla slabo in spačeno blagó, ga mu nista le pobila, ampak obsodila še v kazen jednega tolarja. Delali pa so to mojstri v svojem interesi, da ne bi se jelo morebiti občinstvo pritoževati in utegnil magistrat zahtevati, naj se vsprejme v zádrugo več mojstrov, da bi vsaj jeden zadostoval zahtevam občinstva. Vse napiranje zádrug merilo je le na to, izključiti vsako konkurenco.

---

[1]) Fasc. štev. 196,

[2]) Gerichtsprot. raznih let.

Da ne bi si delali drug druzemu škode in kazili cene, pazili so strogo na to, da je blagó pri vseh rokodelcih imelo jedno in isto ceno. Dosti izbirati si kupec ni mogel, ker je vedel, da se mu bodo imenovale v vseh prodajalnicah jedne in iste cene, naj stopi v katero koli. Rokodelec, ki je ceno kazil, ni odšel kazni; jedino, s čemur je s svojimi sotrudniki lehko tekmoval, bila je dobrota blaga, a tudi pri tem so zádruge pazno gledale na to, da je bilo povsodi jednako dobro, ali kar je skoraj tisto, povsodi jednako slábo.

Pádarji in ranocelniki so se zavezali med seboj, da ne bo nihče ceneje stavil rožíčev („schröpfen"), kakor kdo drugi, nihče ceneje puščal krví. Če je poslal pádarski mojster svojega pomočnika h kakemu posvetnemu ali duhovskemu gospodu na kmete, smel je zdraviti samó tega in druzega nikogar, razven če v ónem kraji ni bilo nobenega pádarja več. S tem so hoteli zabraniti, da bi jeden zaslužil vse, drugi pa nič. Svojemu somojstru vkljub bodisi iz nevoščljivosti, bodisi iz sovraštva ni smel noben pádarski mojster zakuriti kopéli, razven če je bilo obema na tem ležeče, zlasti se to ni smelo prigoditi kak praznik. Kdor se je proti temu pregrešil, plačal je jeden tolar kazni. [1])

Strogo je bilo prepovédano bolnike odgovarjati; bolnik naj je poklical tistega pádarja ali ranocelnika, do katerega je imel največ zaupanja; drug druzemu prestrezati jih, se je vsakdo skrbno varoval, ako ni hotel zapasti kazni. Noben rokodelec ni smel narediti nenavadne délavnice, to se pravi najbrž različne od drugih, da ne bi obračal preveč pozornosti ná-se. Postaviti je tudi ni smel na kakšen neprilíčen kraj, kjer bi ga morebiti ne bilo lehko mogoče nadzorovati.

Da so koga iz zádruge potisnili ali vsaj potisniti hoteli, zadostovali so mojstrom časih prav malenkostni uzroki. Leta 1608. so tožili čevljárji nekoga Matija Žlebnika ter zahtevali, naj ga izbacnejo iz zádruge. Ta mož je bil najmlajši mojster, torej človek, ki je bil starejšim pravi sluga. O neki priliki so ga poslali po bokal vina k nekemu Vodopivcu ter mu dali 14 krajcarjev; a Žlebnik je šel drugam pónje, kjer ga je dobil za 12 krajcarjev. Mojstri so bili zaradi te goljufije vsi na nogah ter obsodili Žlebnika v kazen šest funtov vosků

---

[1]) Fasc. štev. 196. „Auch soll kein Meister den andern aus Neid oder Feindschaft die Badstuben heizen, es sei denn, dass beiden daran gelegen wäre, viel weniger an einen Feiertage solches vorzukehren verstattet, werden, zumal derjenige, welcher dagegen handeln würde, soll um einen Thaler unabweislich gestraft werden."

za Šenklavško cerkev. Vrhu tega pak so ga pri magistratu zatožili in zahtevali, naj se mu rokodelstvo prepové, zlasti, ker so imeli še nekoliko drugih pritožeb proti njemu. Njegov brat se je namreč izučil pri njem, a Žlebnik ga vkljub temu ni hotel napraviti pomočnika. Dalje ga je razžalil neki mlinar. Po tedanjih nazorih bi se moral Žlebnik opravičiti, to je izkazati, da ni res, česar ga je mlinar natolceval in ne mirovati prej, da ne bi prebil mlinar zaslužene kazni. To so mu svetovali tudi nekateri njegovih prijateljev, ali Žlebnik jih ni poslušal. Vsled vsega tega so ga čevljárji izbacnili iz svoje zádruge in prosili magistrat, naj bi mu prepovédal na trgu prodajati čevlje.

Magistrat je bil nekoliko milejši, kakor mojstri ter svetoval v svojem odloku Žlebniku samó, naj se vêde spodobno ter plača naloženo mu kazen. Da se bo pa spominjal, da je postopal tako, kakor ne bi bil smel, zaprli so ga za osem dnij v stolp in mu zagrozili, da mu bodo vzeli mestno pravico o prvi priliki, ko se bo čulo zopet kàj napačnega o njem. [1])

Celó dostikrat so nastali prepiri med rokodelci, ker je ta ali óni prodajal blagó, ki ga ni sam zdelal ali sicer ni spadalo v njegovo rokodelstvo.

Brez tacih prepirov ni minulo niti jedno leto. Leta 1594. pritožili so se vrvárji, da jim sezajo jermenárji v njihove pravice, da prodajajo o sejméh vrvi. [2]) Leta 1605. tožili so tkalci trgovce, da prinašajo v mesto platnene mizne prtove in robce ter jim delajo s tem škodo; kajti prte in robce izdelovati in prodajati imajo samó oni pravico. Leta 1667. uprli so se ostrogárji („Sporrer“) proti jermenárjem in železnínarjem („Eisengeschmeidler“), da prodajajo puške, konjska česála (štrigelne) in brzde. [3]) Zlasti obilokrat so se ponavljale tožbe zaradi mojstrov-skaze. Leta 1609. n. pr. so zaprli nekoga krakovskega krojáča, torej človeka, ki ni pripadal pod mestno, ampak pod gosposko Nemške Komende. Nemški oskrbnik se je potegnil prav gorko zánj, vkljub temu je magistrat odločil, da se mora z mestnimi krojáči pobotati, ker je vsprejemal dela seveda proti nižji ceni tudi za mestne ljudi. [4]) Mojstreskaze so trpeli le v vaséh, oddaljenih od mesta, kjer se ni bilo bati, da bi jim delali škodo, ali iz očij jih vendar niso pustili nikdar.

---

[1]) Gerichtsprot. 1608. fol. 151.
[2]) Gerichtsprot. 1594. fol. 147.
[3]) Gerichtsprot. 1667. fol. 17.
[4]) Gerichtsprot. 1609. fol. 137.

Proti koncu minulega stoletja oglasili so se n. pr. barvarji, da prevzemajo drugi rokodelci za barvanje žamet, svilo in platnene rečí. Gosposka jim je priskočila na pomoč ter jim branila njihove privilegije. [1])

Ljudi, ki so hoteli uvesti kako novo, v Ljubljani doslej še nepoznano rokodelstvo, odrivali so mojstri na vse žile, zlasti se je to godilo proti koncu minulega stoletja. V prejšnjih časih tega ni bilo treba, ker se pač ni prigodilo, da bi bil spravil kdo kàj novega na dan. Drugače pak je bilo v minulem stotetji. Leta 1794. je želel neki Gerber, ki je dejal, da bi odprl rad tiskarno za „cic“ in platno, naj ga vsprejmo barvarji v zádrugo. Ta stroka barvarije je bila takrat v Ljubljani še nepoznana. A barvarji mu niso hoteli prodati barv, s tujega jih pa ni smel naročati, ker so si ljubljanski barvarji delali barve sami in to, kakor se djali, odkar svet pomni. Na to skrivnost jim je dal cesar privilegij. Gerber torej ni mogel stopiti v zádrugo, toda mož se ni dal tako hitro ugnati v kozji róg. Pri shodu barvarjev, ki so ga sklicali v ta namen, očital jim je Gerber, da nekaterih barv še ne poznajo ne, kajti ni se še slišalo, da bi bil barval kakšen ljubljanski barvar kdaj škrlatasto ali rožasto rudeče, tudi nikdar ne „chamois“. To je bila istina, ali barvarski mojstri so si pomagali iz zadrege, češ, da ljubljansko občinstvo ni še nikdar rado povprašalo po tem. A naj bi bilo tudi potrebno uvesti take barve, Gerber le ne more postati barvar, in sicer zaradi „monge“ ne. „Monga“ je bila privilegovano barvarsko orodje, ki ga ni smelo rabiti nobeno drugo rokodelstvo. Če more tiskati brez „monge“, delali mu ne bodo nobenih težáv, „monge“ mu pa ne dadó nikakor. Gerberju ni pomagalo nič, da je ugovarjal češ, povsod drugod po svetu prinašajo platnárji-tiskarji svoje blagó barvarjem „móngat“, storil bo to tudi on. A barvarji so dejali, da njegovega blagá ne bodo jemali.

Da pa ne bo mislil, češ, nagajajo mi zgolj iz hudomušnosti, zato mu dovolijo, naj si omisli holandsko „móngo“, barvarske mu pak ne morejo nikakor dovoliti. Gerber bi bil to rad storil, ali holandski „mónga“ je stala 800 gld., toliko denarja pak ni imel in moral je odjenjati. [2])

Toda tudi ljubljansko občinstvo je pričelo proti koncu minulega stoletja pritiskati rokodelce k napredku, kar dokazuje magistratna tožba „da je pričelo dobivati občinstvo predsodke za tuje zdelke.“ Temu je pripisovati, tožili so

---

[1]) Fasc. štev. 48—51.
[2]) Fasc. štev. 7.

mestni očetje, da se poprodá v Ljubljani toliko dunajskih čevljev. Sicer niso trdnejši od ljubljanskih, a ljudje jih kupujejo samó zato, ker so dunajski. Če bi prišlo tudi deset dunajskih čevljárjev v Ljubljano, naročevali si bodo Ljubljančanje čevlje vendar le z Dunaja, dunajske čevljárje pa bi doletelo očitanje, da delajo slabe čevlje. [1])

Iz teh vrstic se pač vidi, da so prišli domači rokodelci v slabo ime, ker so ostali starokopitneži ter se niso ozirali na to, da svet drugod napreduje. Konkurenca je bila vedno živahnejša in odprlo se je tudi v Ljubljani rokodelstvu prostejše gibanje, približal se je tudi rokodelcem čas, v katerem so jadikovali trgovcem jednako, da ne morejo več shajati.

§. 3. Pomočniki in učenci (Gesellen und Junge).

Tudi pomočniki in rokodelski učenci so bili po nekoliko udje zádrugi, ako so delali pri „poštenem“, rekše v zádrugo vpisanem mojstri. Nezádružni mojster je težko dobil pomočnika, zamán mu je ponujal celó večji zaslužek, kakor so ga imeli navado dajati drugi v zádrugo vpisani mojstri. Vsak pomočnik se je premislil na tuje prišedši po dvakrat, predno je stopil v delo pri tacem mojstru. Ta čas je bil zánj izgubljen. Ko je zapustil namreč tacega mojstra, potrditi mu le-ta ni mogel v „Wanderbuch“, da je delal pri njem toliko in toliko časa; njegov podpís ni veljal nič; kajti veljavo je imelo le potrjilo vse zádruge z zádružnim pečátom. Takšen pomočnik se torej ni mogel vrniti prej s popotovanja, dokler ni tega zamujenega časa znova prebíl pri zádružnem mojstri, vrhu tega si je nakôpal na glávo še ime „nepoštenjaka“ in je nosil to ime ter ni smel zahajati med pomočnike in se udeleževati njihovih shodov, dokler se ni odkupil s pijačo.

Zanimivo je, kako je iskal v Ljubljano došli pomočnik dela. Oglasiti se je moral najprej pri „očeti“, ki je poslal takoj po najmlajšega mojstra. Temu je bilo voditi tujega pomočnika krog vseh mojstrov in iskati dela zánj. Najprej ga je vedel k najstarejšemu, ako ga ta ni mogel porabiti, pak k tistemu, ki je bil že najdlje brez pomočnika in je že najdlje povpraševal po njem. Ako ga tudi ta ni mogel porabiti, šla sta šele k drugim mojstrom po delu vpraševat, in sicer oziraje se na njihovo starost. Vdóve so zavzemale tisto mesto, kakor njihovi umrši možjé. Zdaj šele, ko sta obtékala vse mojstre, dobil je najmlajši pravico do delo iskajočega

---

[1]) Fasc. štev. 42—56.

pomočnika. Pomočnika, ki se ni popolnoma izučil, smel je sicer vsak mojster vzeti v službo svojo, toda nad štirinajst dnij ga ni smel pridržavati pri sebi, in ravno to je veljalo o pomočniku, ki se ni mogel izkazati z vsemi potrebnimi pismi („Kundschaften"). To se je zvala jednaka pravica za vse.

Pôsel najmlajšega mojstra gotovo ni bil prijeten, zato so izbrala nekatera rokodelstva namesto njega starega pomočnika („Altgeselle",) ki je prevzel ta sitni pôsel. Če pa so napósled bili v Ljubljani vsi mojstri s pomočniki že preskrbljeni in niso potrebovali došlega pomočnika, morali so mu dajati vsi po vrsti nekoliko dnij stanísče in hrano. Ko pak je pomočnik tudi na ta način vse mojstre obral in se mu vkljub temu ni odprla nobena služba, podati se je moral dalje na potovanje.

Po svoje in kakor bi se njim samim ljubilo izbirati si pomočniki niso smeli mojstrov, že samó to željo izraziti, je bilo kaznjivo. Vstopiti je moral toraj pomočnik ravno pri ónem mojstru, ki je kacega pomočnika potreboval. [1])

Še leta 1791., ko so jela višja oblastva o zádrugah misliti nekoliko svobodneje, mogel je pomočnik izpremeniti službo svojo, ako je pri kacem mojstru pomočnikoval že najmenj štirinajst dnij, samó tačas, ako je dovolila v to vsa zádruga; vendar tudi takrat ni mogel iti k tacemu mojstru, ki je imel že tri pomočnike, akoravno so pomočniki najrajši se zatekali k takim mojstrom, ki so dajali mnogim pomočnikom dela. Proti taki zahtevi so se mojstri zeló upirali. Dogovarjali so se pa iz tega uzroka tako, da ne bi imel jeden mojster vseh, drugi pa nobenega, „kajti dobro vémo," dejal je o priliki jeden mojster, „da se dadó pomočniki preslepiti z boljšo plačo in da hodijo rajši k tistim v delo, ki plačujejo bolje. Kakšen neréd bi pač nastal, da je pomočnikom dovoljeno popolnoma po njihovi volji in kakor bi se njim zljubilo hoditi od jednega mojstra do druzega." [2]) Nekoliko prostosti so si mojstri dajali le v tem slučaji, ako ni prišel že dlje noben pomočnik, kakeršnega je ravno kdo potreboval, skozi Ljubljano. Takrat je pisal mojster lehko v kakšno drugo mesto pónj. Došli pomočnik se je moral oglasiti na rokodelski ostaji („Herberge") in poklicati ali najmlajšega mojstra, ali pa najstarejšega pomočnika; ta ga je peljal k mojstru, ki si ga je naročil. A pismo, s katerim je najemal mojster tujega pomočnika, morala je podpisati zádruga, sicer ni imelo

---

[1]) Fasc. štev. 128.
[2]) Ibid.

veljave. Še leta 1791. so se zaradi tega prav do živega sprli mojstri. Nekov barvarski mojster je srečal namreč v Kranji barvarskega pomočnika ter ga, ker ga je ravno potreboval, takoj vzel v službo. A ko je le-ta prišel v Ljubljano in hotel pri svojem mojstru vstopiti, zahtevala je zádruga, naj se ravno tako, kakor drugi, oglasi na rokodelski „ostaji", od koder ga bo vodil najmlajši mojster in ga ponujal okoli. Zaradi njegovega mojstra pa, ki je postopal tako nepostavno, sklicala je zádruga shod in obravnavala v njem o ti stvári. Barvarski mojster, ki si je naročil pomočnika in menil, da se mu dela krivica, raztogotil se je tako, da je pítal v zádružnem shodu svoje kolege s „potepuhi in cépci", („grobe Flegel und Halunken".) Sedaj se je vnela streha! Ker se stvar torej zlepa ni dala poravnati, oglasili so jo višjemu oblastvu, in dasi ni barvarski mojster ravnal tako, kakor bi bil moral, določilo je vendar višje oblastvo, da sme obdržati naročenega pomočnika. Mislilo je nekoliko svobodneje od zádruge.

Predno so minili trije meseci, odpovédal je svoje delo brez kacih pogojev in uzrokov. Če je pak delal že več od jednega četrtletja in želel šele potem bodisi ali službo izpremeniti, ali pa oditi iz Ljubljane, preskrbeti je moral prej naslednika. Tudi na odpust je šel lehko, toda kaznovali so ga z zaslužkom dveh tednov, ako so mu dokazali, da je prosil odpusta le zato, da bi spravil mojstra v zadrego ravno tačas, ko je imel največ dela in največ naročíl. Celó noben mojster ga ni smel več vzeti v službo.

Nekateri pomočniki, n. pr. pádarski so morali gredoči na sprehod ali sicer po zasebnih svojih opravkih povédati, kje jih bo mogoče dobiti to ali óno uro. Čez deveto uro ni smel izostajati nobeden. Če je prišel pozneje domóv in trkal na hišna vrata, odprl jih je mojster, če se mu je zljubilo, ali pa tudi ne. Siliti ga ni mogel nihče. Pomočniki so se pač požurili, da so bili zgodaj domá, kajti v prejšnjih stoletjih so se zapirale gostilnice že ob deveti, najkesneje ob deseti uri, in še v minulem stoletji so gledali kàj strogo na to, da ni bila čez polunočno uro odprta nobena gostílna in nobena kavárna.

Sicer pa so mojstri neradi videli, če so n. pr. pádarski pomočniki sploh zahajali iz njihovih hiš; v zádružnih pravílih so jim priporočali, naj v prostem času ne popíjajo in ne igrajo, ampak naj jemljó rajši v roke kako knjigo, tičočo se njihovega poklica.

Zádružna pravíla so priporočala pádarskim pomočnikom, naj ne ločévajo ubožcev od bogatinov, ampak naj postrezajo vsem bolnikom, h katerim bi jih utegnili pošiljati mojstri, jednako véstno in dobro. Zasluženi denar pa naj natanko do krajcarja prinašajo gospodarju.

Nasprotno pak je bilo tudi mojstrom prepovédano zaslužek pomočnikov (plačilo) kratiti ali poviševati. Zlasti nepostavno je bilo, kacega pomočnika odgovarjati in ga vabiti k sebi v službo, češ: popústi pri svojem mojstru delo. Ako so prišli v ti stvári kacemu mojstru na sled, kaznovali so ga z dvema funtoma voská.

Shajališča pomočnikov so zvali rokodelske ostaje. Ostaja je bila hiša, v kateri so se oglašali v Ljubljano došli tuji rokodelci ter od tod hodili z najmlajšim mojstrom iskat dela. Na rokodelski ostaji so tudi prenočevali in dobivali hrano, ako pri mojstrih njihovega rokodelstva ni veljala zgoraj omenjena navada, da so se vrstili vsi in dajali pomočniku zapóred hrano in stanovanje zdaj ta, zdaj óni. Ob jednem pak so bile te rokodelske gostílne tudi shajališča pomočnikov, ki so obravnavali v njih svoje stvarí, vendar nadzorovati je moral te shode najmenj jeden mojster. Godilo se je to ob nedeljah. Ako se je vnel med pomočniki prepir, ali je rekel kdo komu tekom tedna grdo besedo, reševali so to vprašanje ob nedeljah, in takisto tudi prepirov mojstrov med sábo ni poravnalo sodíšče nego vse rokodelstvo samó.

Med mizárskimi pomočniki je veljala v Ljubljani navada, da so se vsak sejmski dan sešli popóludne na trgu, jim je bilo li treba kàj nakupovati ali ne. Kdor ni prišel, obsodili so ga v 15 kr. kazni, katere so skupno zapili, ko se je nabrala zadostna vsota. Leta 1791. sta obsodila dva sedlárska pomočnika na ostaji jednega svojih vrstníkov na 1 gld. 30 kr., ne da bi bil navzočen kakšen mojster. Ukazala sta mu celó pobrati kopita in iti. Ko pa ga je vendar le vsprejel nekov mojster, prišla sta v njegovo délavnico ter pričela tù razgrajati. [1])

Poleg drugih romantičnih oseb, ki smo jih gledali še samí v mladih svojih letih, izginil je tudi potujoči pomočnik s cestâ in ž njim vred mnogo poezije. Sedanji rokodelski popotnik se ne more prav v ničimer primerjati s prejšnjim, ki je prišel bodisi kamer koli, vendar povsod med prijatelje, katere so vezala tesnó druzega na druzega stara

---

[1]) Fasc. štev. 128.

sveta pravíla. Gorjé mu, kdor bi jih bil prekrstil. Na poti je moral paziti, kaj govorí. Zabavljanje je bilo strogo prepovédano. Če je kdo grdil zádrugo, pri kateri je kdaj delal, morale so se celó gosposke zánjo potegniti, in ga kaznovati z ječo ali celó s težkim delom v trdnjavah („Gefängniss, Zuchthaus und Festungsbau"). Kazen so spregledali le tacemu, o katerem so pričakovali, da se poboljša, toda preklicati je moral svoje besede tam, kjer je zabavljal.

Zádruge so bile v tesni zvezi med sábo in kazni ni odšel nihče, ki ni imel čiste vestí, celó takrat ne, ako je pobegnil v tuje dežele. V njegovi domovini so mu pobrali imetje, ki ga je že imel ali pričakoval po kaki dédščini, razglasili so ga nepoštenim („infam") in nabili njegovo ime na véšala. [1])

Tekom stoletij se je nagnézdilo v navade pomočnikov toliko razvad, da cesárska vlada ni mogla več rók križem držati in je zatorej ukazala leta 1781., naj se odpravijo. Iz teh določíl hočemo nekatera najzaminivejša tù navesti.

Prepovédala je jedenkrat za vselej shajališča in zbiranje v tolpe ter zapretíla z ječo in celó s smrtno kaznijo. Ponehati so morala vsa dopisovanja med posamičnimi rokodelstvi, pomočniki in mojstri. Povsod je bila navada, da so dajali mojstri, izpuščaje učenca iz učenja in naredivši ga pomočnikom, daríla; s početka so napravljali obede, toda pozneje so zahtevali pomočniki dragocena daríla in obsojali mojstre v visoke kazni, ako niso hoteli tega storiti. Darílo se je ravnalo po „poštenosti" rokodelstva. Pomočnika „poštenega" rokodelstva je moral mojster bolje obdariti, kakor mojster „nepoštenega" rokodelstva. To darílo je bilo časih zeló veliko in pomočniki so se tako razvadili, da je moral leta 1781. cesar sam določiti, da nimajo pravice terjati več, kakor 4—5 dobrih grošev. Ko so razglašali mojstri svoje učence za pomočnike, imeli so ti navado vršiti obilo šmešnih, pohujšljivih in nepoštenih običajev: novega pomočnika so tù skóblali, tam drsali, krščevali, moral je propovedovati, obleči se v nenavadno obleko, vodili in pošiljali so ga po ulicah in počenjali ž njim še mnogo druzih budalostij. Svoj rokodelski pozdrav, nespametne izreke in druge prismojenosti so imeli pomočniki v toliki části, da je zapal tisti v kazen, kdor se je pri izgovarjanji teh besedij zmotil le za jeden jota. Ako sta se srečala dva pomočnika in je izrekel jeden

---

[1]) Fasc. štev. 135—138.

ali drugi rokodelski pozdrav napačno, moral se je vrniti, storiti časih celó dolgo pot nazaj in potem pozdraviti znova. O ponedeljkih pomočniki skoraj večinoma niso delali, nosili spade („Degen“) ter snovali popolnoma redne sodbe nad mojstri.

Doslej so pomočniki prisezali, da ne bodo izdali nobene skrivnosti rokodelstva svojega. To se je sedaj prepovédalo. Razloček med zakonskimi in nezakonskimi naj bi prestal. Prepovédala so se dragocena, pri tem pa nekoristna mojsterska dela. Nekatera rokodelstva so veljala za „nepoštena“, v prvi vrsti „kožedírsko in pádarsko rokodelstvo“. Za „nepoštenega“ veljal je, kdor je kdaj píl s kožedírcem, tudi če ga poznal ni. „Nepošten“ je bil dotlej tisti, kdor se je doteknil kake mrhovíne, ubìl psa ali šel za pogrebom za kožedírcem, ali za njegovo ženó, ali za njegovo deco. Ako je hotel biti zopet „pošten“, moral se je odkupiti. Med pádarji je veljala navada, da ni smel nihče odvezati obéze, ki jo je kateri drug pádar zavezal, četudi bi zahteval bolnik sam in bi utegnilo škoditi njegovemu zdravju, če se ne odveže, kajti delo, ki ga je kakšen pomočnik ali mojster pričel, dokončati je smel le on in nihče drugi. Ključánico, ki jo je kakšen mojster delal, pribiti je smel le on ali pa tisti, ki jo je kupil. Za „nepoštene“ so imeli vse óne pádarje, ki so léčili ljudí, katerim je tortura poškodila njihove zdrave ude. Ravno tako tudi tisti ni smel med „poštene“ pomočnike, ki je rešil kacega samomorílca, če je na priliko prerezal vrv, na kateri je visel, ali mu sicer kako pomagal. „Nepošteni“ so bili tudi strojárji, ki so strojíli pasje ali mačje kože, in suknárji, ki so tkali s kóž zdrgneno ali z živih ovác populjeno volno („Raufwolle“). Pomočnika, ki je delal pri tacem mojstru, kaznovali so njegovi drugovi, ako je prišel v njihov kraj dela iskat. Pri nekaterih rokodelstvih je veljalo pravílo, da že oženjen pomočnik ni mogel biti vzet med mojstre, pri druzih pak se je moral nasprotno takšen človek prej oženiti, predno se je mogel oglasiti za mojsterstvo, n. pr. pri klobučárjih.

Nekatere zádruge so uživale pri pomočnikih posebno spoštovanje, druge pak so bile pri njih na tako slabem glási, da se ni vánje hotel in smel vpisati noben „pošten“ pomočnik. Če je šel takšen na svojem potovanji dalje in so zvédeli pomočniki in mojstri tistega kraja, da je delal pri taki razvpiti zádrugi, napeli so vse močí, da ni dobil v njihovem kraji dela, razven če se je odkupil in tako bil zopet „pošten“. Celó gosposke so kovale iz te razvade svoj dobi-

ček in pozivale rokodelce sosedne razkričane zádruge, naj se vpišejo v njihovo povsod slavljeno zádrugo.

Tekom časa so postali pomočniki tako predrzni, da so zahtevali od mojstrov in celó od gospósk, naj jim vpiše v doúčni list posebne klavzule n. pr., da so vodili njihove starše, gredoče k poroki v slovesnem sprevodu po cestah do cerkve itd.

Osnovali so redna sodíšča ter sodili v njih pomočnike in mojstre. Obsojali so n. pr. take, ki so popustili rokodelstvo in stopili v kaki graščíni v službo. Če je hotel takšen pomočnik zopet rokodelčiti, moral je prej opraviti kazen in se odkupiti pri svojih drúgih.

Pred zaroto pomočnikov ni bil noben mojster varen; klicali so mojstre prédse in jim propisovali raznovrstne nespametne pogoje. Ako se niso hoteli ravnati po njih, obsojali so jih v kazni; če jih niso hoteli plačevati, pozvali so vse pri tacih mojstrih službujoče pomočnike, naj denejo takoj delo iz rok in si poiščejo druge mojstre. Pomočnike, ki se niso marali udati ti zahtevi, razglasili so „nepoštenimi". V nekaterih krajih ni smel delati noben pomočnik pri mojstrih, kateri so dajali snažiti nože in vilice ne z kamnom, ampak s škajo („Hammerschlag"). Marsikatera zádruga ni hotela vsprejeti sina, čegar oče je zakrivil kakšen zločin. Mojstra, ki je imel kakov zločin na vésti, morali so takoj vsi pomočniki popustiti, četudi se je izkazalo, da so ga po krivem zaprli. Upori pomočnikov so bili časih toliki, da jim celó gosposke niso bile kós. [1])

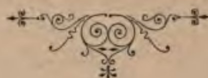
Od pomočnikov preidimo napósled k učencem. Pri nekaterih rokodelstvih, n. pr. pri kováčih so morali starši dokazati, da je učenec, ki so ga pripeljali k mojstru, poštenega zakonskega stanú. Pri pádarjih so zahtevali od učenca, da je znal brati in pisati, vrhu tega so želeli, da je vsaj nekoliko študiral, če so dopuščale to razmere, čas in kraj. Šele od leta 1770. dalje so se morali pádarji in ranocelniki šolati na kaki medicínski fakulteti ter niso smeli pripravljati zdravíl, ako se je nahajala v tistem kraji lekárna. [2]) Do leta 1548. se ni mogel fant iti učit rokodelstva, katerega bi se bil hotel. Nekateri rokodelci niso vsprejemali v poúk sinov sodniških slug, biričev, godcev, pôljskih, gôzdnih in nôčnih čuvájev, grobokópov, beráških strahóv, čolnárjev itd. Cesárski ukaz iz leta 1548. je to razvado prepovédal, vendar pak je

---

[1]) Fasc. štev. 135—138.
[2]) Fasc. štev. 70—72.

še dovoljeval, da so odrivali sinove kožedírske še dalje. Šele kožedírski otroci tretjega koléna so se mogli oglasiti za vsako rokodelstvo, toda le tačas, če so se njihovi očetje živíli najmenj trideset let s kacim „poštenim“ rokodelstvom, kar pa kožedírstvo ni bilo. [1])

Učencev mojster ni mogel vsprejemati v poúk toliko, kolikor bi se mu jih ljubilo; njihovo število je bilo omejeno. Pádarski ali lončárski mojster je smel imeti le po jednega učenca, največ še jednega za poskušnjo, a tudi tega je smel vzeti šele tedaj, ko bi se imel prvi kmalu izučiti. Pri vsprejemu v poúk in pri izstopu iz njega konec tretjega leta, plačati je moral učenec 5 gld. v zádružno skrinjo. Vsak učenec si je moral poiskati poroka, ki je jamčil zánj, da bo določeni čas ostal pri jednem in istem mojstru. [2]) Toda ako je učenec le ušel, morali so n. pr. pri barvarski zádrugi plačati poroki 12 tolarjev glôbe; jedno tretjíno je dobila zádružna skrinja, drugo in tretjo pa župan. Le pádarji in ranocelniki so delali pri uhajanji nekoliko razločka, tako, da je smel na pr. učenca ubéglega mojstru zaradi grdega ravnanja, vzeti v poúk tudi kakšen drug mojster. Če pak je ubégnil iz hudôbe, moral je ves čas, ki ga je zamudil, doslužiti, predno so ga naredili pomočnika. Pri ti priliki je moral novi pomočnik plačati júžino, ki je stala pri tem rokodelstvu več, pri ónem menj; barvarji n. pr. so odločili, da naj takšen obed ne stane nad 4—5 goldinarjev.

[1]) Fasc. štev 135—138.
[2]) Gerichtsprot. 1660. fol. 183.

X. Poglavje.

Obrtniki.

Najvažnejši obrtníki so bili gostílničarji, mesárji in pekárji, ki so se združevali, kakor rokodelci v zádruge. Nadzoroval jih je magistrat, ki je določeval po lepi stari navadi ne le cene jestvilu in pijači, ampak se tudi prepričaval, če se držé njegovih povelj.

§. 1. Gostílničarji.

Vino točili in trgovali ž njim so Ljubljanci, kar Ljubljana pámeti; trgovali pa so ne le domá v deželi, ampak hodili ž njim in pónje tudi na tuje, posebno na Štajersko in Koroško. Zaradi živahnega prometa v minulih stoletjih, zaradi obílice tujih trgovcev, ki so prihajali preko Ljubljane dan za dnem, obnašalo se je to trgovstvo, zlasti vinotoč na dróbno, („Weinschank am Zapfen“) Ljubljancem jako dobro posebno zato, ker se je ž njim smel pečati jedino le meščan. Tujci so prihajali pač z vinom v mesto, toda jedino le o sejmskih dnéh, kajti tačas je bilo mesto odprto vsacemu, kdor si bodi, le Židu ne. Ostajati pa so smeli tujci samó toliko časa s svojim vinom, dokler je trajal semenj in še takrat niso smeli vina točiti na dróbno, ampak le po sódih.[1])

Kaj pa kranjski, dolenjski plemenitaži? Na dróbno ga v mestu tudi ti niso smeli točiti, le na debelo. Celó poplemičeni meščanje, ki so imeli posestva na kmetih, morali so

---

[1]) Gerichtsprot. 1594. fol. 90.

dati vinotoč iz rók. Kaj naj počnó posestniki z obilim svojim vinom? Že zgodaj so se zaradi tega sprijeli z meščani, ki so se opirali na svoje privilegije, podeljene jim po dežélnih knezih. Plemiči so se zavoljo tega pritožili in prosili dežélnega kneza, naj se spomni tudi njih. Samí vsega vina ne morejo popiti, na tuje ga ne prodajati, ker Dolenjca ne mara, razven Kranjcev, piti nihče; na dróbno točiti ga pa ne smejo. Kaj naj storé, ali naj vino spusté po tleh, ali naj čakajo, da se jim izpridi? Dejali so pri neki priliki o domačem vinu: „Znano je in tajiti ne morejo nì „ljubljanski gospodje“, nì kdo drugi, ki pozná deželo le od daleč, da dolenjska stran nima razven vina prav nobenega pridelka, ki bi ji prinašal gotov novec. Tudi podložniki ne morejo plačevati davkov svojih v denarjih, ampak le zgolj v vinu, graščák mora, hočeš, nečeš, vzeti od njih vino in skrbeti, kako ga spečá. Dalje je tudi znano, da dolenjskega vina ni môči nikjer drugje spečati v denar, kakor le v Ljubljani in v njeni okolici, kajti Štajerci in Hrvatje imajo več in boljšega vina od Dolenjcev. Dolenjca oní ne kupujejo, temveč se trudijo, kako bi svoje vino pripeljali po Savi gori v dėžel. S tem so prodaji dolenjskega vina že sila škodili. Notranjski dve straní, Pivka in Istra, imata svoje vino, ki je mnogo boljše od dolenjskega, Gorenjska nad Kranjem, pri Bledu, Rádovljici in Beli Peči pije le furlanska vina („Egkher und Friauler Weine“); kraji med Ljubljano in Kranjem pak použivajo le štajerska, po Savi pripeljana vina, vrhu tega pak se utihotaplja pod štajerskim imenom tudi obilo hrvaškega vina, ki je pač mnogo boljše nego kranjsko, nasprotno pa ne gre kranjskega vina čez mejo na tuje niti 100 véder.“

Tako so tožili plemiči konec 17. stoletja; toda take tožbe so se čule iz njihovih ust tudi že tristo let prej. Leta 1376. so dejali vojvodi Leopoldu, da ne morejo davkov več zmagovati, ker so imeli takrat Ljubljanci že jedino in izključno pravico za pródaj domačih in tujih vín. Kratiti jim Leopold te pravice ni hotel, vendar pak je plemičem vsaj nekoliko ustregel s tem, da je prepovédal Ljubljancem dovažati v Ljubljano „den Wein von Pettau“, to je: štajersko vino sploh. [1]) Takisto je podvezal konkurenco štajerskega vina vsaj v nekoliko; s tem pa so bili oškodovani Štajerci, ker niso mogli spečavati vina svojega tako lehko, kakor prej. Da se jim škoda malo povrne, prepovédal je vojvoda Leopold dovažati nekatero blagó na Ptuj.

---

[1]) Klun, Dipl. Carn., štev. 9.

Stvar bi bila s tem poravnana, ko bi bili plemiči hoteli odjenjati od vinotoča na dróbno, česar pa niso storili. Zaradi tega so se ljubljanski gostílničarji pritoževali v jednomer ter izprosili potrditev svojih privilegij, zdaj od tega zdaj od ónega vojvode; to milost jim je izkazal tudi Friderik IV.; leta 1488. („ddo. Innsbruck, Oculi in der Fasten"), prepovédal je vse gostílne po kmetih, ako niso bile tam že od starih časov. Štiri leta za tem, leta 1492., mudili so se meščanski in plemenitaški poslanci zaradi ravno te stvarí zopet na dvoru Friderika IV., ki je, zaslišavši obe stranki, razglasil vinotoč v Ljubljani jedno miljo okoli nje za pravico, ki pristója jedino le meščanom. [1]) — Ravno tisto je določil patent od leta 1542. in že imenovani „policijski red" od leta 1552. Dà, s prepóvedjo od dné 10. marcija leta 1568. zapretil je dežélni knez celó, da izgubé vsi, ki so si pridobili plemstvo in so imeli posestva po kmetih, četudi so bili meščanje, svoje plemenitaške pravice, če bi se ukvarjali z meščanskim obrtom, zlasti pa z vinotočem na dróbno. Ukaz leta 1569. je veleval, naj ne dobí nihče plemstva, kdor bi se pečal z meščanskim obrtom. Vendar pak se tega ukaza, kakor se mi zdí, niso držali strogo, kajti poplemčenih meščanov, ki so se vkljub temu pečáli z obrtom, nahajalo se je takrat in pozneje v Ljubljani obilo. [2])

Naslanjaje se na te privilegije so podili Ljubljanci pílce iz plemenitaških gostílnic tudi v tem slučaji, če so plemiči prodajali vino, ki so ga pridelovali samí. Očitali so jim pri tem, da škoduje plemič z vinotočem svojemu plemstvu, („dass ein Herr und Landmann mit dem Weinschank sein Kleinod des Adels verdunkle"), da napravlja iz svojih gradóv in palač pílnice, da je tem potem strežáj in hlapec pijancev ter da si nakopáva sitnosti na glavo noč in dan. Najbolj pa si škodi plemstvo s tem, da se mora poklanjati meščanskemu sodišču, ker se bavi z meščanskim obrtom. Kajti vino točeče plemstvo se mora podajati vsem ónim naredbam, ki veljajo za meščane, mora dajati vsako četrtinko leta sóde cimentovati in kazen plačevati, če so premajhni, kar je za plemstvo vendar le preveč nečastno. Gotovo mu ni na slavo, če se pretepajo pod njegovo streho pijanci noč in dan. Gostílničar ni več svoboden mož; sramota je za plemiča, da hodi v njegove hiše mestna straža pijance mirit, prepovedovát jim razgrajanje in ples in hrumečo družbo metat čez prag,

[1]) Fasc. štev. 54.
[2]) Ibid.

ako je treba. Ako se hoče plemstvo ukvarjati še dalje z vinotočem, dala mu bo mestna gosposka vojake v stanovanje, kakor drugim meščanom. Vrhu tega se bo moralo tudi plemstvo temu podati, da bo naznanilo vsacega tujca, ki pride pod njegovo streho.

Sicer so plemiči čutili, da trdijo meščanje pravo, ali zlahka vinotoča vendar le niso mogli popustiti, dasitudi so bili nekateri tistih mislij, kakor meščanje. Leta 1682. oglasil se je v dežélnem zboru nekov veljaven plemenitaž: „Rajši čujem, da se pomnoži število plemenitažev, kakor da se bavijo nekateri z vinotočem ter imajo po dve, tri in štiri gostílne. Policijski red iz leta 1552. dovolil je sicer vinotoč svojega vina, ker se dolenjec ne drží dolgo, ali prišlo je sedaj že tako daleč, da so plemenitaži postali pravi gostílničarji. Dobro bi bilo, da se to odpravi in se vinotoč na dróbno prepové vsacemu plemenitažu". [1])

Jeden njegovih drúgov je pritrdil, da se godé, kar se tiče vinotoča, veliki neredi, a popolnoma prepovédati ga ne morejo, ker sicer dolenjca ni mogoče prodati. Vinotoč naj popusté plemiči le tačas, če se meščanje zavežejo, prodajati samó domača vina.

Jednacih mislij je bil grof Barbo in je dejal svojim drugovom, ki niso imeli vinógradov: „Vi govorite lehko tako, toda jaz nimam druzih dohodkov nego vinskih." [2])

Napósled je sklenil dežélni zbor vendarle, da se vinotoč odpravi. Od 1. dné septembra leta 1683. dalje naj ne toči noben gospod, bodisi duhovski, bodisi posvetni, vina na dróbno, niti v Ljubljani, niti v kacem drugem mestu. Izvzeta je jedino le Nemška Komenda, ki ima mnogo svojega posestva na oblasti ljubljanskega mesta in ji pristoja pravica vinotoča že od nekdaj. Ob jednem pa so zavezovali tudi plemiči Ljubljance, naj ne bodo kupovali vina drugod, kakor samó na Kranjskem. [3]) Na debelo pak so smeli tržiti plemiči tudi še dalje.

Jednako so sklenili plemiči leta 1688. in ravno takšen odlok je došel Ljubljancem s cesárskega dvora na njihovo pritožbo leta 1692. [4])

A to so kmalu pozabili in že leta 1707. dovolil je dežélni zbor vinotoč tudi plemičem. Stanóvi so se opirali pri tem na policijski red iz leta 1552., češ, da je v njem na-

---

[1]) Landtagsprot. Bd. XXX, fol. 434.
[2]) Ibid.
[3]) Ibid. XXXI.
[4]) Fasc. štev. 54.

tančno izrečen razloček med vinskimi deželámi in ónimi, kjer vino ne rodí. V nevinoródnih krajih, tako so razlagali plemiči policijski red, dovoljeno je vsakemu plemiču privažati v mesto toliko vina, kolikor ga potrebuje záse, v vinoródnih krajih pak ga sme na dróbno prodajati, kakor meščanje. Le-ti pa so ugovarjali temu na vse kriplje trdéči, da je dovoljena le prodaja na debelo. Dunaja ne smejo tù staviti na vzgled. Na Dunaji je mnogo izvzetih stanóv, ki imajo vinotočno pravico že od nekdaj, v Ljubljani pa jedina Komenda, ki zvršuje to pravico res tudi brezpogojno.

Meščanje so napeli vse žile, da bi ovrgli sklep dežélnega zbora. Poudarjali so cesárski vladi, da je vinotoč jedini obrt, ob katerem živé meščanje. Mnogo je meščanov, ki nimajo drugih pomočkov, da si služijo svoj kruh in preživljajo rodovine svoje, zlasti tisti, ki niso rokodelci. Kaj naj počnè meščan, če dovaža plemenitaž v mesto ne le vino, ki ga je pridelal sam, ampak tudi tisto, ki ga je dobil od svojih podložnikov za davek ali ga celó pokupil od njih? Po njegovem vzgledi se ravnajo tudi dežélni uradniki, strežáji in drugi, ki deró kar v gostih trumah v mesto in se podajajo pod óblast dežélne gosposke. Teh ljudij je sedaj (leta 1707.) toliko, da so spravili náse večino gostílnic, ki so jih imeli prej meščanje. Če morejo kupiti le polovnják vina, podadó se pod dežélno varstvo. Ta od vseh krajev v mesto privétrana sodrga vpliva kàj slábo na javno nravnost. Že v gostílnah plemenitažev se godé čudne stvarí, kaj šele v béznicah! Odkar se je razglasil prost vinotoč, našli so v jutru pred špitalom in po cestah osemnajst tja položenih otrok. Najhujše je, da so mestnemu sodíšču roke zvezane; sumnjivih gostílnic v mestu in okoli mesta meščanje ne morejo dati zapreti, ker so dežélni gosposki podložne. Ti pritepenci nečejo postati meščanje in se ne podkloniti ónim težam, ki tarejo meščane, zaradi tega mora plačevati mesto leto za letom po 1100 gld. več v dežélno blagajnico, kakor mu dohaja davkov v istini. Ubogi meščanje morajo zastavljati, svoji prisegi zvesti, o vojskinih nevarnostih življenje svoje, nemeščanje pak pobégnejo takrat z vsem, kar imajo, iz mesta. Nič čuda, da se bliža Ljubljana z druzimi mesti po deželi poginu. Če se ne ustavi plemičem vinotoč na dróbno, prijeti bo moral vêlik del prebivalstva, ki se sicer ne vé s čim živíti, beráško palico. Meščanje bi se ne protivili tako zeló, ko ne bi mogli plemiči spečavati svojega vina na debelo. V vsaki dobro urejeni državi veljá, da se bavi plemstvo z oskrbovanjem svojih zemljíšč in z vojaškimi službami, kmet

z obdelovanjem poljá, meščan pa z obrtom. Čemú naj bi bilo v Ljubljani drugače?

V podkrepljenje svojih pritožeb so izvlekli meščanje vsa orožja na dan, od katerih so pričakovali, da jim utegnejo koristiti v ti borbi, in navêli tudi Ruxnerjev „Tournierbuch", ki pravi, da tacega plemenitaža ne puščajo k turnirjem, ki se pečá s trgovstvom ali z obrtom. Sklicavali so se tudi na neki izrek poljskega kralja Žigmunta, ki je dejal svojim plemičem, bavečim se z meščanskimi pôsli, da potrebuje v državi svoji tri stanóve: plemiče, meščane in kmete. Opirali so se na Goldasta, ki pripoveduje v svojih „Reichssatzungen", da je prepovédal cesar vojvodu brunsviškemu kuho in prodájo pive. [1])

Tudi gostílničarjem se je godilo tako, kakor trgovcem. Z velikimi težavami so izmolédovali kakšen patent, za katerega pak so se plemiči kàj malo brigali.

Gostílnice nahajamo v Ljubljani že jako zgodaj, a natančnejega ne zvémo do leta 1488. o njih ničesa. Akti iz tega leta pa nam povédo, da je jedno miljo okoli Ljubljane ni smelo biti gostilnice niti pri fari niti pri graščíni, razven če je bila gostilna že jako stara. [2]) Najmenj miljo pred mestom torej tujec ni mogel dobiti vina. Korist, ki so jo imeli Ljubljanci od te knežje milosti, je očividen. Gostílničarji so se morali držati gotovo že v srednjem veku strogih meril, ki jim jih je izdajala mestna gosposka. Jeden tacih ukazov („Bürgermeistergebot"), kako se je vêsti gostílničarjem, nam je ohranjen iz leta 1564. Čez deveto uro zvečer ni smela biti odprta nobena gostílna. Postopačem in pijancem je bilo strogo prepovédano po gostílnah posédati in igrati. Čez deveto uro ni smel na ulicah nihče pohajati, peti, vriskati, piskati, gósti ali sicer kaliti nôčni mir. Ista stroga prepóved je veljala o nedeljah med mašo in pridigo. Med službo božjo so zaprli vse gostílne in hudó so kaznovali gostílničarja, ki je dal tačas kacemu gôstu jedí ali pijače, celó tuj popotnik je moral počakati. Še leta 1785. zaprli so natákarico za štiriindvajset ur, ki je dala ob deveti uri med mašo godcem pijáče. [3])

Tujca je moral vsak gostílničar priti takoj županu naznanit. Ker je bil leta 1564. ravno hud čas („eine trübe Zeit"), prepovédal je župan točiti žganje. Celó strogo je bilo

---

[1]) Fasc. štev. 54.
[2]) Fasc. štev. 264.
[3]) Rathsprot. 1785.

nadzorovanje o kužnih časih. Takrat ni smel gostílničar vsprejeti nobenega tujca pod svojo streho. Čuden je bil ukaz iz leta 1562., ki je prepovedoval meščanom dajati mlatíčem, koscem, žanjcem in dninarjem vino; posebno na pólje ga jim niso smeli pošiljati. [1])

V vino so bili Kranjci in zlasti Ljubljanci tako zaljubljeni, da se je bavil s to stvarjó celó inomoški shod avstrijskih poslancev („Innsbrucker Ausschusstag") leta 1518. prav temeljito. Na tem shodu so določili prav ostre kazni za pijance. Tem in tistim, ki bi jim dajali piti, zapretili so, da jih bodo zaprli v „Narrenhäusel" ali „Narenkotterle" ter jih imeli v njem zaprte tri dni ob kruhu in vodi. Ta kazen je veljala za navadne ljudí, plemiče pa in druge „poštene" osebe so kaznovali v denarji (6 gld.). Tudi pijánkam so zagrozili kazen. Duhovnike naj bo kaznovala njihova duhovska oblast.[2])

Sicer pa ljubljanske gosposke ni bilo potreba še posebej opozarjati, naj zabranjuje pijančevanje; stopila je dostikrat dovolj sáma pijancem krepkó na prste. Leta 1568. sklenil je mestni svèt, naj se vršé ženitovanja in obedi pohlevno („bescheidentlich"), krstíne („Kindsmahle") pa naj prestanejo o tem žalostnem časi. [3]) Še v početku 18. stoletja niso smele biti gostílne čez deveto uro odprte, leta 1748. ne čez deseto. Vojake so držali celó strože od meščanov, po večérnem bóbnanji („Zapfenstreich"), ki se je razlégalo gotovo pred deseto uro, niso smeli dati gostílničarji nobenemu vojaku več piti. Vkljub temu pak so ostajali ljudje vendar le do jedne ure in še dlje po gostílnah. Leta 1748. so zasačili ob jedni uri čez polunoč dva razgrajajoča dijaka v gostílni. Jednega so zapodili iz šole, druzega pa zaprli na osem dnij, to pa pač zato, ker je lučíl kamenje v stražo ter celó streljal nánjo! Iz šole zapojêni dijaki so se morali odločiti tekom štirinajstih dnij za kako rokodelstvo, sicer so jih vteknili v vojake, kar je bila pač najhujša kazen, ki je mogla zádeti mladega človeka. Imena zapojênih dijakov je moralo ravnateljstvo naznaniti mestni gosposki (11. XII. 1752). [4]) Razven vina je vlekla Ljubljance v gostílnice nad vse godba. Iz te slabe navade pak so si védeli dežélni stanóvi konec minulega stoletja odpreti studenec seveda ne Bog vé kako bogatih dohodkov. Naložili so davek na godbo, takozvani „Musikimpost", in ga

---

[1]) Fasc. štev. 264.
[2]) Dimitz, „Gesch. Krains", II. pag. 58.
[3]) Gerichtsprot. 1568.
[4]) Fasc. štev. 264.

dali v najem. Toda uredba je bila še jako slaba. Najemnik je moral namreč hoditi sam po gostílnah in sam pobirati góděevsko pristojbino. Ako je zvečer zamudil kako gostílno, bila je to njegova škoda. Leta 1793. so godli po gostílnah že tudi vojaški godci, najbrž na svojo roko. Najemniku gódčevske pristojbine se je to leto naznanilo, da je neki gostílničar imel minulo noč gódce ali plačal mu ni ničesa. Ovadil ga je pri gosposki. A gostílničar se je izgovarjal na vojake, ki so dejali, da so pristojbino plačali že samí. Vendar imenovati ni védel nobenega, neznani so mu bili vsi, razven bóbnarja pri turškem bóbnu („der grosse Trommelschläger").

Gódci so bili tačas že tako predrzni, da so prihajali celó tjakaj góst, kamor jih nihče klical ni. Zato se je izdal leta 1795. ukaz, da bodo kaznovali vse tiste gódce, ki bi hodili góst na svatovščine brez dovoljenja žéninovega ali nevéstinega. [1])

Gostílničarski obrt je bil zeló dober. O neki priliki leta 1701. je trdil župan, da si pomagajo meščanje ravno z vinotočem na nógo in da se njih večina živí zgolj ob vinotoču. Tudi še konec minulega stoletja se meščanje niso dali odpoditi od vinotoča vkljub pritisku plemenitažev, ki so jim kratili zaslužek. Leta 1784. je dovolil cesar mestu, da sme pobirati od vsacega bokala („von einem Viertel") po jeden vinar. Ta davek je prinesel tekom treh let 3378 gld. 21 kr. Ali ko je poskočila pristojbina na pol krajcarja od bokala, priteklo je tekom treh let (od 1. dné novembra 1787. do 31. oktobra 1790. leta) v mestno blagajnico 22.674 gld. 49¼ kr., vsako leto torej 7.558 gld. 16 kr., [2]) leta 1791. pak celó 9.658 gld. 11 kr. [3]) Ako je ta „ein Viertel" res bokal, prodalo se je v Ljubljani ogromno število véder, mnogo več nego danes. Že leta 1725., ko je imela Ljubljana le 394 meščanov (v tedanjem pomenu te besede), pečalo se jih je štiriindevetdeset z vinotočem, torej skoraj četrtina. [4]) Leta 1792. se je nahajalo v Ljubljani 162 gostílnic in sicer sedeminštirideset v mestu, dvaindvajset na Poljanah, trideset in jedna na Šentpeterskem predmestji, devetnajst na Kapucinskem, šestindvajset v Gradišči, sedem pred Frančiškanskimi vrati in po pet v Krakovem in v Trnovem. [5])

[1]) Fasc. štev. 34.
[2]) Fasc. štev. 54.
[3]) Fasc. štev. 114.
[4]) Fasc. štev. 54.
[5]) Fasc. štev. 114.

Brez davkov pa krčmárji seveda niso bili; plačevati so morali: 1.) cesárski dac, 2.) dežélski in mestni dac, 3.) vinski impost, 4.) donesek za mestno razsvetljavo, 5.) rektifikovani gostílničarški davek, 6.) donesek za „Bankozettelne“, 7.) „Schuldensteuer“, 8.) donesek za popravljanje cestâ, 9.) bankalno mitníno, in 10.) mestne mérice. Vsak v mestu prodáni bokal vina je imelo mesto pravico zmeriti in zahtevati od tega malo pristojbino; dà, terjati jo je smelo celó, če vina niso resnično zmerili, kar se je pač največkrat zgodilo, ker se je prihranilo s tem mnogo sitnostij. To pristojbino je dajal magistrat v najem. V prejšnjih časih, ko so si gospodje svetoválci stregli drug druzemu v róko, nosilo je vinomérstvo primeroma malo, 40—60 gld.; ko pa je vzel to stvar strogi okrožni urad v roko, dal je n. pr. leta 1769. vinomérstvo za 100 gld. v najem, leta 1772. pa je poskočila najemščina že na 450 gld. Za mérjenje niso zahtevali veliko, od 100 bokalov (?), (Viertel,) le po 4 solde, če je bilo vino meščanovo, in po osem, če je bilo nemeščanovo. [1])

Nekdaj se je prodajalo v Ljubljani veliko več vrst vina kakor dandanes. Razven dolenjca so pili Ljubljanci najrajši kraška in tržaška vina. Cene so se menjevale mnogo bolj nego sedaj. Našel sem iz nekaterih let cene za bokal vina, kakor se je prodajal na trgu: [2])

Vino	l. 1562.	l. 1605.	l. 1622.	l. 1633.	l. 1711.	l. 1719.	l. 1744.
Dolenjec	6 sld.	5 kr.	11-12 kr.	11-12 kr.	12-9 sld.	— sld.	12- 8 kr
Vipavec	— „	8 „	21-24 „	14 „	20-16 „	18 „	— „
Črnikalec	8 „	— „	24 „	16 „	— „	30 „	17 „
Presékar	— „	— „	24 „	15 „	30 „	24 „	17 „
Cebedín	— „	— „	— „	— „	20-18 „	18 „	12 „
Muškatelec	— „	— „	— „	— „	36 „	30 „	17 „
Tržaški „Reinfall“	— „	10 „	15-16 „	15 „	30 „	— „	— „
Beli in črni teran	7 „	6 „	— „	10 „	18 „	18 „	12 „
Refoško	— „	— „	— „	— „	— „	24 „	17 „
Rebulja	— „	— „	— „	— „	— „	24 „	12 „
„Egkher Wein“	— „	— „	— „	— „	— „	— „	12 „
Marsobin	— „	— „	— „	— „	— „	30 „	17 „
Vin de rè	— „	— „	— „	— „	24-20 „	24 „	17 „
Furlanec	— „	— „	— „	12 „	— „	— „	— „
Pivo	— „	— „	— „	— „	6 „	5 „	4 „

Tudi žganja so potočíli mnogo: leta 1805. = 56.000 bokalov. [3]) Seveda se je ta kuga dandanes huje razširila.

[1]) Fasc. štev. 51—52.
[2]) Fasc. Miscell in fasc. štev. 264.
[3]) Fasc. štev. 600.

§. 2 Mesárji.

Nobena zádruga ni dala magistratu toliko opraviti, kakor mesárska. Kolikor daleč sezajo poročila nazaj v minulost, vedno se je moral magistrat rovati z mesárji, ki so pritiskali občinstvo s previsokimi cenami. Vsako leto so odbrali po štiri mestne očete, ki so natanko nadzorovali te renitentne ljudi.

V srednjem veku so prodajali mesó „na óči“ („nach dem Gesichte“), na funte šele od leta 1541. dalje. Takrat so ukazali mestni očetje mesárjem ob jednem, naj ne pritiskajo občinstva s tem, da terjajo le „bel denar“; „črni denar“, ki ga je bilo pač največ med ljudmi, bil je namreč na slabem glásu. [1]) Leta 1650. so mesárjem prepovédali dajati na 30 funtov mesá več nego za 12 kr. vampov in doklade, na 20 ne več, kakor za 8 kr., na 10 pa nikakor ne več nego za 4 kr. Na 5 funtov govédine je moral dati mesár za 3 solde vampov v naméček.

Če je kupil kdo četrt teléta, moral mu je prodati mesár po določeni ceni vsak kos, katerega si je kupec izbral, ali glavo, ali jetra, pljuča ali noge. Teléčje glavé niso smeli razsekávati, ampak jo prodajati célo. Leta 1691. je moral magistrat mesárjem ukazati, da morajo revežem prodati mesá, če bi ga zahtevali ti še tako malo. Kdo je živino pregledoval, če je zdrava, ne vém povédati, ali da se je to godilo, posnemam iz opazke iz leta 1552., da so necemu mesárju, ki je zaklal bolnega vola, vrgli mesó v vódo. — V postu so bile mesníce zaprte; o tem časi niso smeli prodajati mesá. Leta 1568. pa, ko je razsajala huda kuga, dovolili so mestni očetje, da se sme, toda samó v jedni mesníci mesó prodajati, in sicer naj se vrsté mesárji drug za drugim.[2])

Vkljub temu, da je minulo že nad sto let, odkar so morali prodajati na vago, jeli so mesárji vendar še leta 1650. prodajati zopet le „na óči“. Magistrat jim je zaprétil, da jih bo, če ne odjenjajo, kaznoval prvikrat z jednim cekínom, drugič z dvema, tretjič pa, kakor se mu uvidi. Kdor je slepáril s preslabo vago, kaznovali so ga prvikrat v denarji, drugič so ga obsodili na križ, in tretjič so mu ustavili obrt.[3]) Kakšna je bila kazen na križ, ne vém povédati. O tem sem našel samó jedno notico iz leta 1635. Nekov mesárski hlapec se je nosil kàj surovo proti občinstvu; mestni očetje so ga

[1]) Gerichtsprot. 1541.
[2]) Gerichtsprot. 1568.
[3]) Fasc. Miscell.

okarali in dali zopet postaviti križ za špitalom, ki ga tam že dlje ni bilo videti. („Dem groben Fleischerknechte wurde das verwiesen und desswegen ein Kreuz, wie vor diesem gewesen, bei den Fleischbänken aufrichten zu lassen, dem Hr. Stadtcammrer angefügt worden.)[1] Najbrž so mesárje na križ privezavali in jih razpostavljali zasmehu občinstva.

Poleg obrtnega davka so plačevali mesárji še takozváni „Fleischkreuzer", ki ga je pobirala dežélna gosposka. Ta davek je bil cesársk davek, ki ga je dežélna gosposka jemala v najem in ga izterjavala po vsi deželi. Navadno ga je vzelo vsako mesto zopet od dežélne gosposke v najem; leta 1706. n. pr. je plačeval Kranj 400, Radovljica 100, Krško 240, Kamnik 150, Kostanjevica 150 Višnja gora in Rudolfovo 60, Metlika, Lož, Kočevje, Črnomelj, Loka, Rateče in Mokrónog 40 gld. mesárskega davka na leto.[2]) — Ljubljanski mesárski davek je najel leta 1762. neki grof Rasp za tri leta ter imel pravico pobirati ga od vsega v mesnícah, po hišah, na sejmu ali sicer kje prodánega mesá. Davek ni bil majhen, kajti mesár je moral plačati od vôla ali od telice v tretjem letu („von einem Terzel") 2 gld. 16 kr.; če je pa tehtala telíca menj, kakor jeden stot, le 1 gld. 8 kr., od manjše telíce po 30 kr., od teleta 15, od ôvna, ovce, koze 14 kr., od kozlíča, jagnjeta ali mladega prasca po 6 soldov. Da ni plačal tega davka, ni smel nihče živíne zaklati.[3]) Nekoga, ki je zaklal na tihem 64 gld. vredno telíco, kaznovali so z 12 gld.[4]) Oproščen ni bil tega davka nihče; plačevati so ga morali celó plemiči, samó da je bil ta davek na kmetih manjši;[5]) jedini oproščeni v Ljubljani so bili Avgustinci pred Špitalskimi vrati (v sedanjem frančiškanskem samostanu), ki pak so morali za svoje podložnike vendar le plačevati malo vsoto 9 gld.[6]) Meščanom je bilo dovoljeno zaklati brez davka po jednega prasca na leto; če je rabil kdo več mesá, moral je plačati.[7])

Tudi mesárjem je bilo 18. stoletje pogubno. Leta 1755. je štela zádruga jedenindvajset mesárjev, dvajset let zatem se je skrčilo število na šest glav. Leta 1737. morali so mesárji zaklati vsak teden dvajset volóv, in še tega mesá niso mogli prodáti, ker so dovažali plemiči s kmetov obilo mesá v mesto.

---

1) Gerichtsprot. 1635.
2) Landtagsprot. XL. fol. 394.
3) Fasc. štev. 52—54
4) Fasc. štev. 172.
5) Fasc. štev. 52—54.
6) Landtagsprot. XL. fol. 394.
7) Fasc. štev. 52—54.

Večkrat smo že omenjali, da so gospodárili mestni očetje v 17. in početku 18. stoletja tako slabo, da je morala vlada mestno gospodárstvo prevzeti sáma. Kako nesposobni so za gospodárstvo, dokazali so mestni očetje poslednjikrat v letih 1776. do 1780. V postu. leta 1776. uprli so se namreč mesárji (bilo jih je šest) rekoč, da ne morejo več prodajati mesá po tisti ceni, kakor jim jo je določil magistrat. Zaradi te hudomúšnosti so jim zaprli mesníce, razpustili zádrugo ter jim odpovédali meščansko in ž njo združeno pravico za klanje. Dné 22. marcija je ukazal magistratu višji urad, naj prevzame klánje v svojo oskrb. Magistrat se je branil na vse moči opozarjajoč, da bo trpela mestna blagajnica gotovo škodo. Ali okrožni urad je ostal pri svojem ukazu ter zapretil mestnim očetom, da jih dá zapreti na Grad, če ne ubogajo. Kakor marsikdaj sicer, morali so se podati mestni očetje tudi sedaj.

Res se je zgodilo, kar so pričakovali. Takoj prvi mesec so imeli 2.013 gld. 43 kr. izgube in tekom jednega leta 19.607,[1]) ali kakor se čita v druzem fascikulu 20.472 gld. 1 kr. 3 vin.[2]) Izguba ne bi bila tolika, če bi bili mogli spečati 1660 volóvskih kóž, ki so bile pač precèj vredne. Kaj se je s temi kožami zgodilo, ni môči povédati; v računih mestnih niso vštete nikjer. — Tako, seveda, stvar ni mogla iti dalje in o Veliki noči leta 1777. je prevzela klánje, po povelji dežélne gosposke posebna komisija: „Fleischausschrottungscommission“; za izgubo ónih 20.472 gld. pa so storili odgovorno bivšo mesársko zádrugo, ki je prosila, naj jo znova osnujejo ter ji dovolijo zopet klanje. Gosposka je bila pripravljena ustreči ti želji, in magistrat je hotel dati mesárjem zopet meščansko pravico, če plačajo vso izgubo, vseh 20.472 gld. Mesárji so vsprejeli ta pogoj in obljubili plačevati po 300 gld. vsake kvatre, in sicer toliko časa, da se plača vsa izguba. Jeli so zopet koljáriti, a pozabili so že v četrtem četrtletji svoje obljube. Ko so plačali že 978 gld. dejali so, da so razumeli pogoj tako, da bodo plačali le 1.200 gld. jedenkrat za vselej. Ker si gosposke seveda tega niso dale dopovédati, ustávili so mesárji zopet koljárjenje. Poklicali so jih na rotovž, kjer so dejali, da bodo klali le še štiri tedne, ako ne poviša magistrat mésu cene. Zopet jih je bilo treba kaznovati in to pot jih je zadela kàj ostra kazen. Naložili so jim vojaški eksekucijon, pobrali jim vse,

---

[1]) Fasc. štev. 53.
[2]) Fasc. štev. 102.

kar so imeli ter razglasili prodajo mesá prosto. Njihova pohištva in zemljišča so se imela prodati na javni dražbi, toda prodalo se ni nič, ker ni imel nihče srca, kupiti kàj tega. Vendar so ti energični koraki streznili mesárje toliko, da so pričeli zopet klati, ali meseca oktobra leta 1782. uprli se znova in nehali klati, češ, da jih eksekucijon in plačevanje mestnega dolgá (20.472 gld.) tako teží, da ne morejo več shajati.

To so poročale gosposke cesárski vladi v Gradci, odkodar je prišlo 4. dné novembra. 1782. leta povelje, naj se vzame na znanje, da so se odpovédali mesárji klánju, njihova zádruga naj se razpustí znova in se ji naročí plačati ves dolg, ki je narasel v tem vsled obresti na 24.975 gld. 53 kr. Ob jednem so razglasili, da sme prodajati mesó kdor hoče, ne da mu bo treba plačati le jeden krajcar kakega davka od mesá. Z zdravskega stališča le so omejili prodajo in sicer so morali prinašati vse mesó jedino le v mesníce za špitalom in se izkazati s pismi, da je mesó od zdrave živine.

Mesárji so bili v največji zadregi, kajti videli so, da shaja mesto tudi brez njih prav lehko. Kazen, ki jih je zadela, bila je huda. Poslali so deputacijo k cesarju, ki je imela veliko veliko sreče; 24. dné majnika 1783. leta je došel odlok, naj ostane klanje in prodaja mesá prosta, kakor doslej, mesárjev pa naj ne pritiskajo več, da povrnejo mestu izgubo; kar se njihovih hiš in druzih poslopij ni še prodalo, — dajo naj se jim nazaj, prodane hiše in prodana zemljišča pa naj se odkupijo zopet kupcem ter dajo mesárjem nazaj. Da pa ne bodo morebiti mesárji za prihodnje še kedaj tako trmasti, pové se jim, da so dobili svoje hiše in svoja zemljišča nazaj le po posebni cesárski milosti in zlasti z ozirom na njihove števílne rodovine. Mesárska pravica pak jim je odvzeta vkljub temu.

Kaj pa izguba, ki jo je imelo mesto? Tudi o ti stvári je izpregovoril cesar svojo milostivo besedo. Od vsacega v Ljubljani in njenem pomeriji iztočenega bokala („Viertel“) vina naj pobirajo po jeden vinar. [1]) Od leta 1784.—1787. nosil je ta davek mestni blagajnici povprek šteto 3.378 gld. 21 kr. [2]) Vkljub temu se je vršilo plačevanje mestnega dolgá tako počasi, da bi bili ž njim šele leta 1801. pri kraji. Mestna gosposka je prosila, naj bi ji dovolil cesar pobirati po dva vinarja ali po jeden sold od bokala, čemur je ta tudi ustregel.

---

[1]) Fasc štev. 53.
[2]) Fasc štev 54.

Od 1. dné novembra. 1790. leta pa do 31. dné oktobra. 1791. leta, torej tekom jednega leta je bila mestna blagajnica za 9,658 gld. 11 kr.na boljšem.[1]) Ob jednem pak so dovolili tudi mesárjem, ki so obljubili sekati mesó po 6 kr. funt, da smejo znova osnovati mesársko zádrugo.[2])

Mêsne cene. V ceni mesó ni poskákovalo tako zeló, kakor vino, o čemer naj se čestiti bralec prepriča sam. Navesti hočem tukaj nekoliko cen mesá v raznih stoletjih, ob jednem pa tudi tù in tam ceno kake druge jestvine. Leta 1551. so prodajali mesárji dróbnično mesó funt po 6 vinarjev, kozje po 1 krajcarji. Leta 1568. je stal par kopúnov 20 kr., funt sála 8 kr., funt masla 6 kr.[3]) Leta 1593. niso smeli prodajati mesá dražje kakor po 6 vinarjev funt.[4]) Leta 1599. so se pritožili mesárji, da jim kazé branjevci in sírarji („Kässtecher“) njihov obrt, prodajaje sálo in slaníno. Magistrat jim je obljubil svojo pomoč in jih vprašal, po čem menijo prodajati te stvarí. Odgovorili so: sálo po 12 kr., slaníno po 6—8 kr.[5]) Leta 1650. je stal funt dobre govédine 2 kr. 2 vinarja; če je kupil kdo 30 funtov mesá. mesár mu ni smel dati več doklade, kakor naj več za 12 kr. Velik volovski jezik = 10 kr., srednji = 9, noga ali smrček = 5 kr., funt lojá = 6 kr., teléčjega mesá = 3 kr. 1 vin., drób z jetrami vred = 6 kr., glava = 6 kr., rajželc = 4 kr., bravíne (ovác, kozlov) funt = 2 kr., glava = 3 kr., drób z jetrami = 6 kr. Funt slaníne („neuer Speck oder Brueling“) po 4 kr.; prav velika meséna klobása („Bratwurst“) 2 kr. ali če bi jo kdo hotel kupiti na vago = 4 kr. funt; seženj čev = 1 krajcar.[6])

Leta 1667. je dejal župan, da se pritožujejo meščanje, ker prodajajo trmasti mesárji mesó po 4 solde (2 kr.) brez vampov. Zaradi tega je dobil mestni sodnik povelje, sklicati mesárje ter jim ukazati, naj prodajajo mesó po 4 solde „sammt dem Zusatz“. Ako tega ne storé, razglasili bodo, da sme vsakdo priganjati živino v mesto in sekati mesó.[7])

Leta 1736. je veljal funt govedine 5 soldov, ovčjega mesá = 2 kr., 2 funta vampov = 5 sld., teléčja glava = 7 kr.,

---

[1]) Fasc. štev. 114.
[2]) Fasc. štev. 48.
[3]) Gerichtsprot. 1568.
[4]) Ibid. 1593.
[5]) Ibid. 1599.
[6]) Fasc. Miscell.
[7]) Gerichtstprot. 1667. fol. 73.

teléčja jetra in pljuča = 7 kr., svež volóvsk jezik = 9 kr. po leti, 10 kr. po zimi; dobro rejen kozlíček = 20—34 kr.; klobása, ki je vagala ¼ funta = 3 solde. [1])

Leta 1795. čitamo, da je tekom tridesetih let poskočila cena mésu za polovico, vendar pak je bilo živilo primeroma še cenéno, kajti navadni težák je zaslužil po 20 krajcarjev na dan, ž njimi si je kupil lehko štiri funte govédine, česar sedaj nikakor ne more.

§. 3. Pekárji.

Tudi od pekárjev ni smel magistrat nikoli očí obrniti; nadzoroval jih je ravno tako strogo, kakor mesárje. Vsako leto je izbral iz svoje srede po štiri nadzornike pekárjev („Brotbeschauer, Brotwäger"). Če so se v čem pregrešili, kaznovali so jih, kakor smo že omenili, s potapljálko pri Čevljárskem môsti ali s sramotílno klópico, na kateri so morali sedéti o tržnih dnéh po nekoliko ur. Tudi pekárjem je delal magistrat cene ter napravljal, da ne bi škodoval meščanov pa tudi pekarjev ne, tako zvane pekárske poskušnje („Bäckerproben"). V ta namen je imenoval komisijo sestavljeno iz mestnega blagajničarja, treh svetoválcev, očeta pekárske zádruge in dveh pekárskih mojstrov. Le-ti so kupili tržni dan stâr (4 mernike) žita, dali ga v mlin in spekli iz te moke kruh. Najstarejši zapisek o pekárski poskušnji je ohranjen iz leta 1579. Iz njega zvémo:

Stâr na trgu kupljene pšeníce je veljal	2 gld.	40 kr.	— vin.
Mestni žitni mérci so vzeli od tega svoje mérice	— „	— „	2 „
Fant, ki je peljal žito v mlin, dobil je	— „	— „	2 „
Mlinar, zató, da je pšenico izčistil („für das Ausbeuteln")	— „	1 „	— „
Pristojbina v kruhárno („Brottischgebühr")	— „	6 „	— „
Drva in sol sta stala	— „	6 „	— „
Za drože in svečavo niso računali leta 1579. nìč, pač pa leta 1627., in sicer 4 kr.			
Zmleta moka je stala torej	2 gld.	54 kr.	— vin.

[1]) Fasc. štev. 53.

Pšeníca je tehtala	147	funt.	22 lot.
Mlinar je vzel svojo mérico	8	„	8 „
Ostalo je torej žita le	139	funt.	14 lot.
Iz njega so namleli moke	107	„	22 „
Otróbje so vagali	27	„	16 „
V mlinu se je poizgubilo torej	4	„	8 „
Iz te moke narejeno testo je tehtalo . .	155	„	— „

in sicer so naredili 117 funtov testa za žemlje, (nemški „Trente“ imenovane; ta izraz je v ljubljanski okolici še sedaj veljaven za bel kruh) in 38 funtov za hlebe. Spekli so 55 žemelj po jeden krajcar („Kreuzertrenten“) ter porabili za vsako $24\frac{1}{2}$ lota; dalje 85 polkrajcarskih žemelj („Zweiertrenten“), po 12 lotov in 1 kvintelc testá za vsako porabivši. Za jeden vinarski hleb so vzeli 26 lotov, za štiri krajcarski pa 3 funte 24 lotov testa.

Zračunali so napósled, da tem potem zasluži vsak pek pri stâru pšeníce = 25 kr. [1]) Oj, srečni časi!

Razven tega zapiska se nahaja še jeden drug iz leta 1627.; za pekárje je imel veljavo do leta 1751.

O žitnih cenah nimam mnogo poročíl. Slučajno zvém, da je bila cena stâru (2 vagana) pšeníce leta 1541. = 30 „Batzen“. — Takrat (pozneje ne) je veljal „Batzen“ 6 krajcarjev, stâr pšeníce torej 180 krajcarjev ali 3 gld. (1 gld. = 60 kr.), stâr rží = 26 „Batzen“ = 2 gld. 36 kr. [2]) Leta 1576. so plačevali za stâr pšeníce 2 gld. 40 kr., [3]) leta 1599. pa za mernik pšeníce 40 krajcarjev. [4]) Do leta 1627. je poskočila cena na 4 gld. za stâr. [5]) Zeló velika je bila draginja leta 1740.; stâr pšeníce je stal 25 srebernjákov („Siebzehner“ à 17 kr.), torej 7 gld. 5 kr. ter je poskočil v 14 dnéh na 34 srebernjákov = 9 gld. 38 kr. [6]) Leta 1785. je stal mernik ovsa = 40 kr., prosá = 57 kr., ajde = 48 kr., pšeníce = 1 gld. 40 kr. [7]) Leta 1793. so plačevali za cent bele moke po 22—23 srebernjákov, za cent najlepše („Mundmehl“) pa celó po 25—26 srebernjákov.

Tudi pekárji so tožili proti koncu minulega stoletja, da jim préde huda. Leta 1794. dejali so pred gosposko, da ne

---

[1]) Fasc. Miscell.
[2]) Gerichtsprot 1541.
[3]) Fasc. Miscell.
[4]) Gerichtsprot. 1599.
[5]) Fasc. Miscell
[6]) Fasc. štev. 5.
[7]) Rathsprot. 1785. fol. 109.

mine mesec, v katerem ne pozovejo pekárjev zaradi dolgóv; pripetili bi se bili celó že konkurzi, ako bi imeli pekárji kàj imetja. Ker gre pekárjem tako zeló za nóhte, izgubile so tudi pekárske pravice ceno in pekárji so morali naložiti na svoje zádružne realitete dolgove in bi jih nakladali nánje tudi takrat še, ko ne bi jim bil cesar leta 1787. tega prepovedal.

Odvisnost, v katero je zabredla mestna gosposka, čutili so tudi pekárji. Od leta 1793. dalje je moral vsak pekár zaznamenovati svoj kruh s kakim znamenjem, da so takoj lehko spoznali, čegave péke je kakšen kruh. Nezaznamenovan kruh so konfiskovali. Leta 1793. so tožili pekárji, da se je tekom dvajsetih let vsaka stvar za tretjino, če ne celó za polovico podražíla, pri tem pa so pozabili, da takisto tudi kruh. Stanovanj, ki so stala prej po 60—70 gld., bilo je leta 1793. za 120—130 gld. težko dobiti. Ženske in moški so služili prej do 30 kr., leta 1793. po 1 gld. 8 kr.; prej je stal trd lés (seženj?) 51 kr.. sedaj 1 gld. 42 kr. Seženj dolzega in trdega lesá je stal z vožnjo vred v majniku 3 gld. 44 kr., v oktobru pa celó 5 gld. 29 kr. Obleka in jestvina se je podražíla za tretjino. Sveče („gegossenes Licht“) so stale 1793. leta 15—16½, lojéve sveče („ordinäre Lichter“) 14 kr., funt olja 18—24 kr. [1])

K sklepu nam je treba le še pozvédeti, kakšne teže so nosili meščanje v minulih stoletjih.

[1]) Fasc. štev. 5.

XI. Poglavje.

Teže meščanov.

Za vso obílico dobrot, katere so prejeli meščanje od Habsburžanov, morali so pa prevzeti náse tudi obilo jako težkih bremén. Skoraj ni minulo desetletje, da niso popisavali deželnim knezom s temnimi barvami svojih obilih zadrég. V početku 16. stoletja so hotele velikanske mestne utrditve meščane skoraj vdušiti vkljub temu, da je velel deželni knez vicedomu, namestniku svojemu, poseči marsikaterikrat globoko v kameralno blagajnico. Tem težam so se pridružile benečanske vojske, ki so zadele Ljubljančane kàj hudo. Izčistile so mestno blagajnico tako do dobra, da so morale leta 1524. nekatere zádruge prodati vse svoje imetje in priti mestu na pomoč. [1])

Vendar so te zadrege kmalu minule, nekatere teže pak so obležale meščanom na plečih do našega stoletja, v prvi vrsti straže v mestu, na zidovji in na stolpih.

§. 1. Straže.

Čuli smo, da se je plemstvo odtezalo ti dolžnosti od prvega početka in da so ga morali deželni knezi samí siliti k temu. Ukazali so že v srednjem veku, da morajo na straže hoditi vsi v ljubljanskem mestnem oblastvu stanujoči podložniki. Celó podložniki druzih gosposk, n. pr. Nemške Komende, niso se stražam smeli izogniti, ravno zato ne, ker so sta-

[1]) Fasc. štev. 264 in Gerichtsprot. 1524.

novali na mestnih tléh. dasi pod drugo gosposko.[1]) V nevarnih časih srednjega veka so morali stati meščanje v jednomer na straži. Zato so jih odlikovali dežélni knezí s pravico. da so smeli nositi orožje. v tem ko ga je moral tujec. prišedši v mesto. odpasati. Toda s tem odlikovanjem je bilo združeno ob jednem težko brême. kajti orožje je bilo namenjeno še resnejšim póslom. kakor da so se meščanje ponašali ž njim. Plemstvo se je umikalo stražam tudi v novem veku in sicer tako odločno. da so meščanje. naveličavši se plemičev v jednomer prositi in siliti. odjenjali in oskrbovali straže samí. Sicer ni to nikjer izrecno povédano. a sklepati moremo to iz večkrat izrečenih besedij. da neče plemstvo ničesa védeti o mestnih težah.

Vsako leto so sklicavali meščanje véliki ôgled („Musterung"). da vidijo. so li vsi preskrbljeni s potrebnim orožjem ali ne. Leta 1523. je sklenil mestni svèt ogledati. imajo li vsi oklópe: tisti. ki jih nimajo. nosijo naj puške. Da pa bodo imeli meščanje dovolj oklópov. pošljejo naj pónje v Solnograd ter jih razdelé meščanom. seveda mora vsak svojega plačati.[2]) Leta 1562. so razdelili meščanom puške. da so prišli ž njimi na ôgled;[3]) seveda so jih morali pozneje zopet prinesti mestnemu sodniku nazaj. Leta 1545. so šli mestni očetje ogledovàt orožnice. da se prepričajo. je li dosti smodníka v njih; jeden mesec zatem so veleli. od razbitih kanonov („aus den zerbrochenen Schlangen") vliti nove. Mojster Leonhard je vlil štiri kanone po 6 centov. štiri po 4 cente in dva po 3 cente.[4])

Vojaški ôgled meščanov se je vršil na Vélikem trgu pod rotovžem. Meščanje so bili dobro organizovani. Načelnik jim je bil mestni glavár („Stadthauptmann"). Mesto je bilo razdeljeno v tri okraje. v Stari trg, Novi trg in Véliki trg. Poveljstvo nad meščani v vsacem teh okrajev so oddali praporščáku („Fähnrich"). Za take odlične službe so jemali in volili najbogatejše in najzaupnejše možé. Leta 1635. za praproščáka na Vélikem trgu izvoljeni Wiederkehr je postal prihodnje leto mestni sodnik. praproščáka na Starem trgu, Krištofa Ottona so izvolili meščanje o prihodnji volitvi celó županom. Razven praporščákov so poslovali v meščanski vojski tudi částniki („Lieutenants") in nadporočniki („Wacht-

[1]) Fasc. Miscell.
[2]) Gerichtsprot. 1523.
[3]) Fasc. Miscell.
[4]) Gerichtsprot. 1545.

meister"). Leta 1635. opravljal je ta pôsel tudi nekov Matthias Vgga, morebiti prednik Vegov. V vsacem mestnem okraji je posloval po jeden nadporočnik, poleg njega pa še po dva šikovnika („Feldwebel"). [1])

Celó velike priprave so delali meščanje, kadar so se bali kakega sovražnega napada. Leta 1635. je šumelo med kmeti po vsi deželi. Uprli so se namreč nekateri Uskoki zaradi neplačanega jim službovanja. Obili, skoraj neznosni davki in razsajanje razuzdanega vojaštva, oboje je spravilo tudi kmeta na noge. V Pivki so razdejali mnogo gradóv; okoli Tuhinja, Kamnika in Krašnje so plenili kmetje združeni z nekaterimi štajerskimi uporniki. Na Dolenjskem je popustila gospôda svoje gradóve in pobégnila. Uprli so se tudi Kočevarji, skratka, bojni šum se je razlegal po vsi deželi. Celó mesta so pritegnila kmetom ter se branila vsprejeti v svoje ozidje imetje, s katerim so pribežali plemiči k njim. [2]) Tako so jim vrnili meščanje njihovo prejšnje oholo postopanje. Nič čuda, da so bili razjarjeni, kajti v zadrégi so se plemiči pač zatekli k njim, o mirnih časih pa niso hoteli o meščanih ničesa védeti. Vrhu tega pak bi se bili meščanje spustili tudi v nevarnost, da se razlutijo kmetje nánje, ker ti bi bili gotovo zvédeli, kam je izginilo imetje plemenitažev.

Ljubljančanje so se za pričakovani kmetski napad dobro pripravili. Najprej so organizovali vse stanovníke, kakor bi jim bilo vsprejeti Turka. Po dva četrtníka sta dobila povelje prevzeti vodstvo meščanov in nadzorovati straže pred Špitalskimi in Samostanskimi vrati, pri Vôdnih vratih, pod lipo na Starem trgu, pri Črnem ali Novem stolpu, dalje „am Berg des gescheibten Thurns", na meščanskem bastijonu, pri vratih na Starem trgu, pri stolpu na Žábjaku, pri sv. Lovrenci, pri Nemških vratih, pri Vicedomskih vratih in pred Špitalskimi vrati zunaj mesta pri Avguštincih, pri Križi pri sv. Janezi (na Dunajski cesti), in v Trnovem. Dalje so ukazali (dné 5. majnika), da morajo stražiti meščanje od hiše do hiše tako, kakor jim bodo veleli četrtníki. A dasi je moralo mesto skrbeti za svojo varnost, vendar so poslali Ljubljančanje Krčánom (Gurkfelder), ki so prosili za 50 funtov smodníka, 25 funtov po 40 krajcarjev. Poveljnikom straž so ukazali mestni očetje, naj menjajo straže „gradatim" vsako

[1]) Gerichtsprot. 1635.

[2]) Dimitz, „Gesch. Krains." III. pag. 407—408.

jutro in vsak večer. Straže so stale torej vso noč, oziroma ves dan. Dalje so si naročili oglednike, ki so zasledovali pomikanje kmetov in poročali o tem v mesto. O tržnih dnéh so postavili ostre straže, ki niso pustile nobenega oboroženega kmeta v mesto; tudi pred nováki in tujimi vojaki so zapirali vrata. Pekárjem so zagrozili 10 cekinov kazni, ako se ne preskrbé s kruhom za tri in meščanom, ako ne vsaj za jeden mesec. Po nôči streljati so prepovédali strogo. Šli so na ôgled v mestno žítnico, koliko je v nji žita ter dovolili, da se sme prodajati. Če bi bila sila, naj se prenese les za zgradbe v mesto, (da ne bi ga kmetje zažgali). Dalje so dali pregledati vse stolpe in bastijone v mestu in zunaj mesta, če ne manjka nikjer kanonov in strelíva. Luknje v mestnem zidovju so morali meščanje vse zazidati. Po nôči se niso smela mestna vrata odpreti za nikogar, naj bi si bil katerikoli. V mestu stanujoči uradniki („Officiere") so morali hoditi na straže, naj so imeli potem že hiše ali ne. Gostílničarjem v prédmestjih so zagrózili hudo kazen, ko bi točili vino po nôči.

Vkljub vsemu temu pak so bile priprave za obrambo napósled vendar le preproste, kajti k vsakim vratom so postavili le jeden kanon na kolésih („ein Stück auf Rädern"). Pregled meščanov se je vršil še le 21. dné majnika. Vsak je moral priti ali z mečem ali puško („mit Unter- oder Obergewehr"). Neoboroženega prišleca so kaznovali s 3 cekíni. Zlasti neprijetno je dirnulo meščane, da jim je velela dežélna gosposka vsprejeti v mestno ozidje 700 Uskokov. Ti so bili malo prijetni pomagači, zato je sklenil mestni svèt, da ne mara zánje nikakor („zur Verhütung aller Ungelegenheit").

Ljubljančanje, zanašaje se na svojo moč, urejeni so bili in pripravljeni odbiti najhujši napad; kar začujejo 25. dné majnika iz rotovža veselo vest, da so se kmetje povsod podali. Takoj so razpustili vse straže in pustili le še „muŝketirje" (strelce) pri mestnih vratih.

Tačas so mestni očetje brž ko ne skusili, da so se meščanje v dolzem mirnem časi odvadili pokorščine, kajti sklenili so vsako leto sklicati meščane na ógledu, da bodo bolj zvežbani („damit die Bürgerschaft desto besser exerciert werde") in sicer se za to leto zgôdi to že v jeseni. [1])

Na stražo hoditi je moral vsak, bodísi meščan ali nemeščan, o mirnih časih seveda le po nôči. Jedini, ki so se s silo odtegnili stražam, bili so plemiči; magistrat jih ni

---

[1]) Gerichtsprot. 1635.

mogel prisiliti. Od druzih pa ni smel izostati nihče, kadar ga je zadela vrsta. Kdor je izostal, plačati je moral še jedenkrat toliko vsoto, kakor jo je služil tisti, ki ga je gosposka najela namesto njega. Če ni bilo v mestu vojakov, morali so meščanje oskrbovati celó straže pri cesárskih poslopjih in magacinih; ta dolžnost je bila zeló sitna. Bogati meščanje so se je ogibali s tem, da so najemali namesto sebe druge ljudí in sicer nemeščane, ker so jih dobili ceneje, kakor meščane; to so bili suróvi ljudje, ki seveda niso radi ubogali, straže popuščali in zabavljali meščanom, pri tem se pa vendar podvizali, kako bi dobili od njih naročila, iti na stražo. Proti ti navadi so se pritožili konec minulega stoletja ubožnejši meščanje, ki so si služili svoj kruh največ s straženjem. Vkljub temu, da so plačevali straže jako slabo, prosili so vendar po mestu za takšen opravek prav kakor berači za milodar. Da ne bi tem revam surôvi najemniki prestrezali celó tega slabega zaslužka pred zobmí, ukazala je mestna gosposka leta 1781., da smejo hoditi na stražo le meščanje, hišniki in največ še njihovi sinóvi. Kdor ne bi mogel priti, oglasi naj to in plača 30 krajcarjev za dan. Tačas so poskusili meščanje poslednjikrat plemiče k straženju prisiliti, a ti so se sklicávali na to, da veže ta dolžnost samó tistega, ki plačuje magistratu davek. To stvar je mogel rešiti okrožni urad, ki je to pot izjemoma pritrdil, rekši, da morajo na stražo hoditi vsi, ki stanujejo v pomeriji, in to celó tedaj, če plačujejo davek od svojih hiš kaki drugi kakor mestni gosposki. Višji urad, c. k. gubernij, pak je ovrgel ta odlok ter se sklicával na rázglas magistrata samega, ki je dejal, „da veže ta dolžnost vse, ki plačujejo kake davke v mestno blagajnico.“ Plemiči pa tega niso storili; dà, celó na predmeščane ni mogel magistrat raztegniti stražne dolžnosti, vkljub temu, da so prinašali ti ljudje davke magistratu. [1])

Ponôčna straža. O mirnih časih so za ponôčno stražo po mestu zadostovali najbrž mestni policaji („Scharwachter“), ki so bili ob jednem žitni mérci. Ti ljudje so hodili po mestu, klicali ure ter nadzorovali paznike pri mestnih vratih, da je napočil dan. Ako se ti niso oglašali vsakemu klicu nôčnih čuvájev, kaznovala jih je gosposka na blágu ali telesi, ali jih zapodila celó iz službe. [2])

Čuvájstvo ni bil prijeten opravek v prejšnjih suróvih stoletjih. Leta 1599. so napadli nôčna čuvája, Gregorija Gra-

[1]) Fasc. štev. 203.
[2]) Ibid. 1548.

bnerja in Luko Košica, in sicer srędi mesta. Godilo se je to o času, ko so pritiskali dežélni knezi z vso silo na protestante. Pred jezuvitskim kolegijem se je zbirala velika truma ljudij, ki je imela navado prepevati do polunočí zabavljive in proti katoličanstvu napérjene pesmi („neu erdichtete famosische Liedlein contra catholicismum“). Nôčna čuvája sta hotela ljudstvo razpršiti, a pri tem sta jo skupila. Jednega izmed njiju, Grabnerja, lotila sta se dva razgrajálca; jeden je zgrabil njegovo súlico, drugi pa je udrihal z golim mečem po njem. Da mu ni prišel na pomoč njegov sin, bila bi ga pomahala. Grabnerjev sodrug ni imel za junaka dosti sposobnosti. Vidé, da gre Grabnerju za kožo, spustil se je v tek ter bežal celó do rotovža. Mestni gosposki je potem pripovedoval, da jih je šló najmenj trideset nánj. [1])

§. 2. Vojáško ukvartirovanje.

Še sitnejša dolžnost od vojáške straže je bilo ukvartirovanje vojakov, ki jih je moral jemati vsak meščan pod svojo streho; izvzeti so bili tega breména le plemiči in hiše duhovnikov, ako so stanovali samí v njih. [2]) To brême je bilo pa še zavoljo tega tem težje, ker so prihajale z vojaki tudi njihove žené, dá, celó žené tistih vojakov, ki so bili ukvartirani po kmetih. [3]) Te ženske so se nosile grozno preširno. Leta 1796. je šlo skozi mesto 2.400 móž Hessen-Darmstadtske pehôte in 120 móž lehke konjice („Chevauxlegers“). Razsajali so, dokler so se mudili v mestu, kakor divjaki. Jeden je razbil v neki hiši peč, neko drugo hišo so ti surovíni tako onečedili, da se po njihovem odhodu ni moglo v nji stanovati, dokler je niso osnažili od tal do vrha. Soproga nekega vojaka je, hoté kuhati kavo, zakurila preveč. Ko jo je gospodinja zaradi tega okarala, češ, da utegne nastati ogenj, jela jo je klestiti z gorečimi poleni po glavi in je obljubila: naj pride le njen soprog domóv, čutila bo, kar ji gre. Nekov Hessen-Darmstadtovec je zamahnil po nekem hišniku s puško; zadel ga sicer ni, pač pa ključánico pri vratih, ki je pri ti priči odletela. [4])

Vselej je bila nesreča za meščane, kadar so marširali vojaki skozi Ljubljano, bodisi avstrijski ali tuji („aus dem

---

[1]) Ibid 1599. fol. 40.
[2]) Fasc. štev. 71—74.
[3]) Fasc. štev. 75.
[4]) Fasc. štev. 42.

Reich“). Dostikrat so jih napodili meščanu po 50 móž ali še po več v hišo, kajti částniki so hoteli imeti vse skupaj. Iz meščanskih hiš so delali vojaške ječe. Kadar je prišlo zeló veliko vojaka skozi Ljubljano, takrat nì dovolj sôb niso imeli po mestu, ker so bili částniki izbirični ter se niso vselej zadovoljevali z odkazanim jim stanovanjem. Da to težo meščanom vsaj nekoliko olajša, kupil je magistrat v prvi polovici 18. stoletja več hiš ter jih priredil za vojašnice. Zlasti je ustregel s tem gostílničarjem; v gostílnici („Hôtel“), kjer je stanoval že kakšen částnik, maral se ni oglasiti noben tujec. [1])

Ob jednem so morali meščanje vojake tudi z vsem potrebnim preskrbovati. Od leta 1706.—1723. izdalo je mesto, ko je odštelo tiste vsote, ki mu jih je dežélna gosposka že povrnila, 18.209 gld. 59 kr. Leta 1725. so imeli Ljubljančanje štiri tedne 1700 vojakov ukvartiranih; stali so jih 18.000 gld.[2]) Dekret 19. dné novembra 1726. leta jim je to težo precèj olajšal, ker je ukazal, da mora „die erhöhte Offizierservice“ nositi dežélna gosposka. [3])

A tudi ta dekret ni popolnoma obvaroval meščanov izgub. Ko so marširali leta 1799. Rusi („Čartoriskega polk“) skozi Ljubljano na Laško, branili so se mesárji dajati Rusom mesó, dasitudi so jim obljubili, da jim bodo plačali mesó iz dežélne blagajnice. Ta obèt jim ni zadostoval, pač zato ne, ker so se bržkone že tolikrat o taki priliki preveč opekli. Ali morali so se udati. Okrožni urad jim je kratko malo ukazal, dajati mesó Rusom, kolikor bi ga potrebovali. Izgovorov neče slišati nobenih več; če Rusi ne bodo plačali, plačal bo on.

Ko so bivali leta 1805/6. francoski polki v Ljubljani, storili so meščanom marsikatero krivico. Kadar so odšli, oglasílo se je veliko število meščanov, ki so zahtevali odškodníno; temu so popili vino in pojeli klobáse, ne da bi kàj plačali, jednemu so vzeli vola, konja in voz ter odšli ž njim, zopet tretjemu so požgali najlepše hišno orodje, ker so kurili ž njim, itd. [4])

Med meščani in vojaki, in to celó domačimi so bile mržnje že od nekdaj velike; meščan je sovražil vojaka in

---

[1]) „Verzeichniss aller aufkündlich angelegten Capitalien etc. von Dr. Ludwig v. Raditsch“ v mestnem arhivu.
[2]) Fasc. štev. 54.
[3]) Fasc. štev. 53.
[4]) Fasc. štev. 111,

vojak njega. Vedno so se ravsali in kavsali med sábo. Komur je do tega pozvédeti, kako trdo so se spoprijemali, ta čitaj „Mittheil. des hist. Ver. f. Krain," 1862 pag. 13.

§. 3. Davki.

Najlože med vsemi težami so nosili meščanje davke. V denašnjih dneh je ta trditev skoraj neumljiva, ali vendar resnična. Slučajne davke, ki so zadevali tega ali ónega, ker se je na pr. ukvarjal s tem ali ónim rokodelstvom ali obrtom, hočemo puščati na stran. Na stran puščati hočemo n. pr. različne, toda napósled vendar le majhne davke gostilničarjev, mesárjev, pekárjev itd. ter omeniti le ónih, ki so zadevali vsacega meščana, bodisi, da je bil hišnik, ali da je trgoval, rokodelčil ali obrtnikoval. Berač in potepuh seveda tudi danes ne plačujeta nič.

Med temi davki stoji v prvi vrsti: a) kontribucija, ali tudi „landesfürstliche Steuer" nazivana. Neposredno dežélnemu knezu podložna mesta, kakeršna so bila na Kranjskem večinoma ali skoraj vsa, niso imela tlake („robota"), zato pa so plačevala kontribucijo. V tem oziru so stali meščanje s plemiči v jedni vrsti; tudi ti so plačevali kontribucijo, plačeval pa je ni kmet, ki ni bil v prvi vrsti podložen dežélnemu knezu, ampak svojemu graščáku, komur je moral tlačániti. Velikost kontribucijskega davka se je ravnala po potrebah dežélnega kneza, ki je pisal dežélnim stanóvom vsako leto posebej, koliko zahteva. Za vso deželo se je plačevalo tega davka po 100.000 gld. sedaj več, sedaj menj. To zahtevo dežélnega kneza so stanóvi v dežélnem zboru prerešetávali in napósled sklenili, koliko hoté poslati. Dežélnemu knezu dovoljeno vsoto so zatem razdelili na plemiče, trge in mesta. Mesta so pritiskali najbolj ter jih s tem davkom krivično preoblagali — vsaj meščanje so tožili v jednomer tako. Kontribucijo so pobirali meščanje tudi od hiš plemenitažev; to je bil jedini davek, ki ga je plačeval plemič v meščansko blagajnico. Seveda pa ni ostal v nji, ampak prišel odtod v dežélno in iz dežélne v cesársko. Meščanje so bili nekako odgovorni za to, da so plačevali tudi plemiči za njihove hiše v mestu cesárski davek. Če tega davka od plemičev niso mogli izterjati, plačati so ga mogli iz svojega žepa.

Ker se je ravnal ta davek po potrebah dežélnega kneza, največ seveda po njihovih vojskah, bil je časih jako velik. Leta 1616. je plačal nekov lekár Ciriani od svoje hiše na

Vélikem trgu in od svojega obrta 80 gld.; po tedanji veljavi denarja je bila ta vsota ogromna. Ves davek za dežélnega kneza je znašal na Vélikem trgu leta 1622. = 1.025 gld. 20 kr., leta 1623. pa samó 428 gld. 40 kr. To leto je bila kontribucija prav majhna; od nekaterih hiš je celó pobirali niso. Hiše vsega mesta so plačale samó 1180 gld. 20 kr. in sicer: hiše na Vélikem trgu = 428 gld. 40 kr., na Starem trgu 348 gld. 30 kr., na Novem trgu 403 gld. 10 kr.; hiše v Rožnih in Hrenovih ulicah, in po vseh predmestjih pa niso plačale nič. Leto prej (leta 1622.) je plačalo vse mesto 2.907 gld. 40 kr. kontribucije, najmenj so ga nalóžili Gradišču („Burgstall"), samó 3 gld. 50 kr., največ pa Vélikemu trgu = 1.025 gld. 20 kr.[1])

Mnogo hiš je bilo davka prostih. O hiši grofa Gallenberga čitamo v davčnih knjižicah opazko: „Des Hr. Grafen v. Gallenberg Haus ist befreit, so lang sein Mannsstamm gilt." A tudi meščanske hiše so uživale to dobroto. Take hiše so zvali „Patidenkhäuser". Leta 1441. so odgnali namreč Ljubljančanje celjskega grofa od Ljubljane. V zahvalo je popustil cesar Friderik IV. davek vsem tistim hišam, katerih gospodarji so se udeležili tega bôja. Le v znamenje odvisnosti so plačevali po 1 krajcar na leto in sicer so ga prinašali o polunočí 30. dné septembra slovesno na rotovž. Mestni očetje so želeli, da se ohrani spomin na hrabre prednike „vse večne čase," zato so leta 1599. hoteli nekega meščana, ki ni prišel o polunočí s krajcarjem na rotovž, kaznovati z jednim cekinom, a stari možje so izpričali, da se je to tudi že prej kdaj prigodilo, da pa vendar niso nikogar kaznovali.[2]) Zato so tudi tega malomarnega meščana odpustili s sámim ukorom.

To oproščenje je odpravila cesárska vlada sredi minulega stoletja.

Kontribucijo je izterjavala dežélna gosposka z veliko strogostjo. Ko je ostal Kamnik 1682. leta 237 gld. na dolgu, poklicala je kamniškega blagajničarja v Ljubljano, naj se pride zagovarjat, in ga je brez kacih besedij vteknila v ječo. Kamnik je prosil, naj mu izpusté priprtega blagajničarja in dajo mestu odloka treh mesecev. Dežélna gosposka je sicer ustregla Kamničanom, zažugala pa jim je, da jim bo priprla mestnega sodnika in vse mestne očete toliko časa, dokler ne plačajo zaostalega davka. Jednako je postopala proti Krčánom.[3])

---

[1]) Glej davčne knjižice od leta 1616—1754.
[2]) Gerichtsprot. 1599.
[3]) Landtagsprot. XXIX. fol. 434.

Razven kontribucije so plačevali meščanje tudi b) obrtni davek, ki je bil celó višji od kontribucije. Leta 1623. so plačali meščanje 1.180 gld. 20 kr. kontribucije, 3.617 gld. 21 kr, pa obrtnega davka vsak od svojega trgovstva, rokodelstva ali obrta. Leta 1616. je plačal župan od dveh hiš in svojega trgovstva 90 gld. davka, sloveči župan in trgovec Gabrijel Eder = 16 gld. obrtnega (leta 1660.); nekemu pekárju so naložili isto leto 35 krajcarjev pravega davka („Steuer" ali „Contribution") in 10 gld. obrtnega davka. Naš kronist Valvasor je imel na Vélikem trgu nekje hišo, od katere je plačeval 4 gld. kontribucije in 1 gld. 45 kr. doklade („Hausgulden"); obrtnega davka mu niso zaračunali, ker se ni pečal z obrtom. Isto leto je plačal nekov mesár 12, nekov krojáč 10, nekov krámar 7 gld. obrtnega davka.

Razven tega pa so plačevali meščanje tudi še tako nazivani c) Leibsteuer, telesni davek, pač nekako plačilo za to, da jih je vsprejelo mesto v svoje varstvo. A natančneje o tem davku ne vém povédati; le toliko mi je znano, da je plačeval leta 1762., (potem ko je vlada uredila davke leta 1754.) obrtnik po 2 gld. 30 kr. tega davka, in sicer vsi jednako. [1])

Vseh teh davkov niso razdeljevali mestni očetje, ampak meščanje samí, in sicer je izvolila „občina" za ta pôsel navadno dvanajst zaupnih móž, „ki so poleg sl. magistrata določevali po svoji vesti in nikomur na ljubáv ali kvar davke jednakomerno in tako, da ni bil nihče preobložen." Kar so ukrenili ti, moralo je ostati tajno in blagajnik ni smel nikomur odpreti davčnih knjig. Meščanje torej drug za druzega niso védeli, koliko plačuje kdo davka, razven če so si povédali to drug drugemu. Na takšen primitiven način je hotel mestni svèt preprečiti nejevoljo in od tod izvirajoče pritožbe zaradi davkov. [2]) Leta 1568. so „telesni davek tako razdelili, da je plačeval imovit meščan záse in svojo rodovino po 12, srednje imovit 8 in revni po 4 krajcarje na mesec. A ti meri je dodan zanimivi dostavek: „Tako se je moralo skleniti, dasitudi je večina glasovala za 6, 3 in 1½ krajcarja." [3])

Poziv k davčnemu shodu so morali objaviti najmenj jeden dan prej; vkljub temu se je občina pritožila o priliki, da ga je objavil mestni svèt le pol ure prej. [4]) To je pa

[1]) Magistratni akti fasc. štev. 11—13.
[2]) Gerichtsprot. 1552. fol. 81.
[3]) Ibid. 1568.
[4]) Magistratni akti fasc. stev. 22.

storil pač zato, da je zapretil preobilo udeležbo. Do leta 1623. so nalagali davek kàj površno, brez ozira na to, da je imel n. pr. ta trgovec bolj razpredeno trgovstvo ko uni. Obrtni davek je bil za vse jednak. Leta 1622. pa so razglasili: „Ker je nastajalo v tem dežélnoknežjem mestu v nalaganji davkov mnogo nereda od tod, da se ni védelo, s kakim in kolikim blagom je trgoval kdo in so se davki nalagali le „per Bausch und Bogen", zato so se čule skoraj od vsacega meščana in trgovca lamentacije, da ni med njimi nobene prave mere; kajti nič se ni oziralo na obilico blagá, s čimer je kdo trgoval. Da pa pojenjajo te lamentacije in da se ne dela nikomur krivica, sešel se je sl. magistrat z nekaterimi možmí iz občine ter sestavil nov davčni načrt, ki bo imel veljavo od prihodnjega 1624. leta.

a) Trgovsko blagó. Od vsega trgovskega blagá, to je žameta, svile, vrvíc („Schnüre"), suknà, krámarskega blagá, bakra, svinca, špecerijskega blagá, pôstnih jedij,... malvazijca (vina), sít, sírarskih zdelkov („Kässtecherwaren"), lekárskega in vsega blagá, ki ga prinašajo tukajšnji meščanje v mesto ali ga kupujejo od tujcev, plačalo se bo od 100 gld. = 2 gld.; od tovora presékarja, črnikalca in vipavca = 10 kr.; od soda dolenjca = 10 kr., (izvzet je pa tisti, ki ga porabi meščan domá): od soda terana in medíce = 20 kr.

b) Žito. Od stâra žita, ki ga popêče pekár ali tudi kakšen drug meščan, toda ne za domačo rabo, plača se davka = 4 kr.; od tovora platna („kleine Reisterleinwand") = 1 gld., od tovora „Gitterleinwand" = 40 kr., od tovora „Rupfleinwand" = 30 kr.; od tovora medú = 10 kr., od tovora železa in jekla, naj ga prodá trgovec uže tù ali ga vozi samó skozi = 6 krajcarjev; od tovora žebljev = 15 krajcarjev."

Dvema meščanoma so naložili posebej davek: „Factoreien": „Der Paul Cirian soll von der Fornasa jährlich Steuer geben = 20 fl.. Ebenso der Bildschnitzer Giovanne Bapt. Costa = 20 fl."

Kar se tiče rokodelcev so dejali, da jim bodo nalagàli davek vsako leto posebej in se ravnali pri tem po boljšem ali slabšem vspehu njihovega rokodelčenja („Den Handwerksleuten insgemein soll man alle Jahr nach eines jeden Auf- und Abnehmen anschlagen.") Kar pa se dostaje hiš in zemljíšč, ostani pri starem in davek se jim ne povišaj. [1])

---

[1]) Fasc. Miscell.

Tako v sporazumljenji z občino naloženi obrtni davek je veljal le za tri leta, in sicer za minula tri. Davek sta pobirala po dva iz mestnega svéta izvoljena davkarja („Steuereinnehmer"); dva na Vélikem, dva na Starem in jeden na Novem trgu, (zadnje stoletje pa tudi tù po dva). Zaradi zanemarjenega gospodárstva magistratovega se je dostikrat zgodilo, da so polagali davkarji račune o nabranih davkih šele čez več let, v tem pak se spuščali z magistratovim denarjem v trgovska podjetja. Nekateri so imeli pri tem srečo, pridobili so si imetje ter plačali magistratu nabrani davek, če ga je zahteval od njih, a marsikateremu je tudi izpodletelo in magistrat je zabeležil z ramami zmajujé, da je denar izgubljen. [1]) Leta 1660. čitamo v sodniških protokolih, da je pobiral davke na Starem trgu leta 1651., 1652. in 1653. nekov Hanns v. Gaianzel ter ostal dolžan 783 gld. 33 kr. 1 vinar. Sedem let so ga pustili pri miru in šele 1660. leta naročili so tedanjemu davkarju na Starem trgu, Juriju Staudaherju, naj izterja od Gaianzelna imenovano vsoto, kakor vé in zna. Leta 1569. mestni očetje še celó védeli niso, kateri ljudje so bili leta 1562.—1564. davkarji; veleli so mestnemu pisárju naj pogleda v sodniške protokole zaradi te stvarí, da bodo vsaj védeli, koga prijeti. [2])

Sila nemarni so postali davkarji konec 17. in v početku 18. stoletja. Dežélni knez je moral poseči sam vmés ter odpraviti to neopravičeno gospodárstvo; ukazal je, da davka ne smejo pobirati kje drugje nego na rotovži po trikrat v tednu, zjutraj in popóludne, popóludne celó tudi v nedeljo; (zjutraj je bil zaradi službe božje rotovž seveda zaprt). Z davki zastalim meščanom so prišteli 10%, [3]) dà, celó zapirali so jih v stolpe, dokler niso plačali. [4]) Izterjavanje davkov ni bila prijetna stvar, kajti za plačevanje ni bil vnet niti revež, niti bogatin. Leta 1669. so storili o ti stvári očetje kàj strog sklep („ein ehrs. Rath machte einen gar scharfen Schluss"). Proti temu pa se je pritožila občina ter svétovala, naj se prične s strogostjo najprej pri gospodih svetoválcih. To ti je bil ogenj v strehi! Razgnévljeni mestni očetje so odgovorili občini:

„Dasitudi je res, da morajo predstojniki kazati svojim podložnikom dober vzgled, vendar ni sklepati iz tega, da potem tudi nobenemu zasebniku ali podložniku ni treba

[1]) Fasc. štev. 102.
[2]) Gerichtsprot. 1569, vrhu tega pa še glej sodniške protokole raznih let.
[3]) Ibid.
[4]) Gerichtsprot. 1635.

davkov plačevati, če se je zakasnel kdo imenovanih z davki ali s kacim drugim dolgom. Pa naj bode, sl. magistrat bo gledal na to, da privede jedno in drugo stranko k dolžnemu plačevanju.“ [1])

Prošnje za oproščenje zaostalega davka, dobival je magistrat vsak čas in jih tudi rad uslišaval, ali če tega ni storil, dal je vsaj prosilcu priliko, da je dolg odslužil na ta ali óni način. Leta 1660. se je oglasil neki Luka Fuschier, da mora stradati in ne more davkov več plačevati. Sklenil je Ljubljano zapustiti ter se preseliti v Reko. Ker pa ni hotel, da bi odšel dolžnik ljubljanskega mesta, prosil je, naj mu dá magistrat snažiti sablje, shranjene v mestni orožnici. Čul je, da so sila zarjavele. Magistrat mu je ustregel in ukazal orožničarju, naj mu dáje sablje, po dvanajst in po dvanajst, pazi pa, da jih bo prosilec res tudi vse prinašal nazaj. [2]) Nekoč je sprejel od nekega meščana davek „in natura“; plačal ga mu je z vinom. Leta 1682. se je ponudil nekov urar, da bo, namesto da bi plačeval davek, navijal rajši uro in tako davek prislužil, čemur je magistrat tudi pritrdil. [3])

Na takšen patrijarhaličen način so si pomagali meščanje drug drugemu nositi mestne teže, ki so bile primeroma vendar le majhne.

Kar se tiče druzih s trgovstvom ali z obrtom združenih davkov, naveli smo vse že o priliki.

* * *

Pri kraji smo. Kar smo mislili rêči o tem, kako so živeli ljubljanski meščanje in kakim potem so množili blagínjo svojo, povédano je s tem. Videli smo, da je nosil kitajski zid zádružnih pravíc, s katerim so se zavarovali meščanski stanóvi drug proti drugemu, jako bogate sadóve. Dokler ni smel trgovec prodajati tega, kar je spadalo v krámarjevo stroko in narobe, dokler so rokodelci strogo pazili na to, da ni zdelovala prva zádruga blagá, do katerega je imela

---

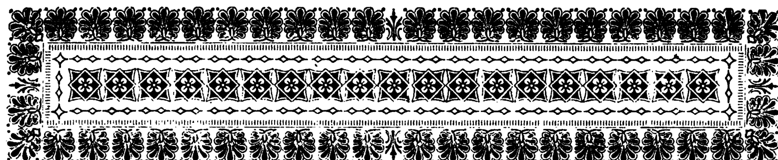
[1]) Gerichtsprot. 1669. „Obzwar nicht ohne, dass die Obern den Untergebenen mit einem guten Exempel vorzugehen schuldig, so folgt aber darum nicht, dass wenn ein oder der andere aus den erstbesagten Obern mit seiner schuldigen Steuer oder andern schuldigen Posten nicht zuhalten oder säumig sein würde, dass ein jeder Private oder Untergebene seines Steuerrestes und der Bezahlung entübrigt sein sollte. Wie dem allem aber, will ein ehrs. Rath gedacht sein, auf dass sowohl der eine als der andere Theil zur schuldigen Zahlung reduciert werden wolle.“

[2]) Ibid. 1660.

[3]) Ibid. 1682.

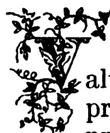
pravico druga, dokler je nadzoroval magistrat obrtníke z največjo strogostjo, cvèla je Ljubljana in slúla kot bogato trgovsko mesto daleč na okoli. Privilegiji, neprecenljive milosti habsburških knezov, omogočile so, da se je Ljubljana povečala tekom par stoletij za dve prejšnji mesti in se opásala z močnim zidovjem, ki je moglo odgnati najhujšega sovražnika. Tako utrjena obrnila je vso svojo pozornost gmotni blagínji in nikdar ni bilo nakopičenega v Ljubljani toliko bogastva, kakor takrat, ko so so veljale vse pravice posameznih zádrug. Kadar pak je jela pihati od cesárskega dvora semkaj druga trgovsko-politična sapa, ko so moderni nazori o trgovstvi in rokodelstvi jeli dobivati vedno več tal in je cesaróst, ravnajoča se po teh nazorih, odtegnila meščanom svojo milostno roko ter odpravila privilegije in zádrugam vzela skoraj vse pravice, jela je hoditi Ljubljana v gmotnem oziru rakovo pot in jo hodi do danes. Število stanovníkov se je sicer pomnožilo, ali s tem ni rečeno, da se je pomnožila ž njimi tudi njihova blagínja.

XII. Poglavje.

Število ljubljanskih stanovníkov leta 1788.

alvasor je cenil število ljubljanskih stanovníkov (s predmestji vred) na 20.000, pri tem pa segel gotovo previsoko. Še leta 1788., ko je imela Ljubljana brez dvojbe več stanovníkov, nego sto let prej, štela jih je samó 10.047, kar dokazuje naslednja tabela:

Del mesta	Hiše	Rodovine	Duhovniki	Plemiči	Uradniki in honoracijorji	Meščanje in rokodelci	Kmetje
1.) Nótranje mesto	358	717	74	160	108	234	9
2.) Karlovško predm.	27	39	—	—	—	5	10
3.) Poljánsko „	83	198	3	1	7	21	17
4.) Šentpetersko „	155	336	11	7	11	51	50
5.) Kapucinsko „	66	97	77	4	16	36	4
6.) Gradíšče „	83	200	3	7	10	20	7
7.) Krakovo „	81	130	1	—	—	2	58
8.) Trnovo „	85	115	3	—	—	—	62
Skupaj	**938**	**1832**	**172**	**179**	**152**	**369**	**217**

Del mesta	Kajžarji, vrtníki in sicer z obdelovanjem zemlje in kmetskim delom baveči se	Na druge načine svoj kruh služeči	Ženske	Oženjeni (moški)	Samci in vdovci	Tujci: s Kranjskega (Inländer)	Tujci: z Avstrije (Ausländer)	Tujci: Ne-avstrijci	Odsotni: v deželi	Odsotni: zunaj dežele	Odsotni, da se ne ve kje	bližnji dediči (nächste Erben): 11—12 let stari	bližnji dediči (nächste Erben): 13—17 let stari	Število vseh stanovnikov
1.) Nótranje mesto	457	122	3183	581	1024	63	104*) (108)	16	15	65(?)	8	278	78	4787
2.) Karlovško predmestje	32	1	93	40	30	—	3	1	—	7	—	11		163
3.) Poljansko predmestje	171	33	481	182	205	2	5	2	9	13	1	85	28	868
4.) Šentpetersko predmestje	227	37	823	272	381	1	8	5	5	7	5	170	34	1476
5.) Kapucinsko predmestje	77	28	325	78	236	4	16	7	2	12	1	42	9	639
6.) Gradišče predmestje	187	28	564	171	229	--	—	—	3	4	1	110	17	964
7.) Krakovo predmestje	91	12	338	140	139	—	2	—	—	3	1	56	13	617
8.) Trnovo predmestje	73	5	278	113	146	—	—	—	3	—	1	48	10	533
Skupaj	1315	266	6085	1577	2390	70	138 (142)	31	37	111	18	800	194	10047

*) Med temi štiri ženske niso štete.

Ta tabela je zanimiva na več stranij, v prvi vrsti zato, ker je nenatančna. V nobenem delu mesta ne dobimo, če štejemo število stanovníkov, istega števila, kakor ga je dobil mestni računar. V nótranjem mestu je živelo 74 duhovnikov, 160 plemičev, 108 uradnikov, 234 meščanov, 9 kmetov, 457 kajžarjev itd., 122 druzih, 3.183 žénsk, 187 tujcev in 356 mladih ne več kakor 17 let starih ljudij. vseh skupaj torej 4.890, mestni računar jih je naštel le 4787, torej 103 premalo, tudi če bi bil vštel iz Ljubljane odsotne; jednako napačno je štel tudi v predmestjih; in sicer jih je naštel povsod preveč, zlasti v Krakovem in v Trnovem, tudi ko bi bíl vštel odsotne. Njegova števílka je kar se tiče predmestij za 167 glav previsoka, a kar mesta za 103 prenizka, torej vendar le še za 64 glav previsoka. Kakšen vzrok je imel li, da je tako računil je težko povedati. Jednako napačen je račun, ako seštejemo skupno število vseh duhovnikov, plemičev itd. skratka: vseh prej navedenih ljudí; vseh teh je po njegovem računu bilo 10.047 duš, po našem pa le 9.992; naštel jih je torej 55 preveč. Napaki na sled priti je nemogoče in čudno je, da ji vlada ni prišla, kajti to tabelo je predložil magistrat za vojaški nábor. — Opozoril sem že nekaterikrat, da so magistratovi računi zlasti v minulem stoletji malokdaj verjetni.

Resnično zanimivo pa je število žénsk, kajti Ljubljana jih je imela 6.085, torej nad 60%, moških pa še dobrih 40% ne in samó 3962, in sicer 1.577 oženjenih in 2.390 neoženjenih, vseh toraj = 3967, kar se zopet ne vjema, ampak jih je pet preveč. Rodovin je bilo v vsem mestu 1.832; ker so šteli samó 1.577 oženjenih moških, torej je bilo 255 rodovin brez moške glave.

Največje predmestje je bilo predmestje Šentpetersko, ki je štelo 336 rodovin in 1.476 stanovníkov, povprek je imela tu jedna rodovina po 4 glave, v mestu pa nad 6 in ravno tako v Kapucinskem predmestji.

Duhovnih ljudij, (tem so prištevali tudi nune), imelo je največ Kapucinsko predmestje, celó več nego mesto; nahajali so se tù štirje samostani: kapucinski, avguštinski, samostan diskalcejatov in nún redû sv. Klare. Brez duhovnika je bilo jedino Karlovško predmestje.

Plemiči, uradniki in „honoracijorji“ so stanovali po največ v mesti; Novi trg je bil pravi „quartier aristocratique“.

Vsacega izmed nas pak iznenadi število meščanov; vseh skupaj jih ni bilo več kakor 369, ki so stanovali večinoma v mesti, nekateri pa tudi v predmestjih. Na prvih listih te knjige smo si že razjasnili pójem „meščan“ za minulo stoletje. Meščanje so se nazivali le tisti, ki so izprosili

meščansko pravico in se ukvarjali z meščanskimi pôsli, to je: s trgovstvom, rokodelstvom ali obrtom. Plemiči, duhovniki, uradniki, kmetje, kajžarji, dninarji niso bili, ali vsaj vsì ne, meščanje. Število meščanov ni dosti raslo, največ med 450—400 glav. Samó to malo številce je gospodovalo mestu; na rotovži je imela besedo četrtina ali skoraj tretjina vseh meščanov, saj je znano, da je štel mestni zastop z občino vred 101 glavo.

Leta 1762. je bilo v mestu 396 zádružnikov, ki so bili vsaj večinoma meščanje ter se bavili z naslednjimi pôsli, kajti tudi nemeščanje so smeli, ako so se dali vsprejeti v zádrugo, trgovati:

Število mojstrov	Ime zádrugi	Število mojstrov	Ime zádrugi	Število mojstrov	Ime zádrugi
4	lekárji,	4	rokovíčarji,	5	kamnoséki,
3	kipárji, (Ant. Schwarzel, Urb. Haber, Jak. Lohr,)	25	trgovci, (med njimi tudi Mich. Aug. Zois,)	6	pivovárji,
4	knjigovezi,	16	krámarji,	1	krtáčarji,
1	tiskarji, (Jurij Hebtner,)	8	krznárji,	2	dímničarji,
8	pádarji in brílci,	2	kotlárji,	6	jermenárji,
18	pekárji,	2	gómbarji,	1	„Stuckador“,
3	kavárnarji,	3	klepárji,	4	nogovičarji,
2	stružárji,	2	nožárji,	6	sedlárji,
5	bárvarji,	1	blazínarji,	2	milárji,
12	mesárji,	2	iglárji,	25	krojáči,
1	pilarji („Feilhauer“)	5	lasníčarji,	8	vkupljeni krojáči,
4	steklárji,	7	sodárji,	22	čevljárji,
5	zlatárji in srebrárji,	1	slikárji kart,	4	vkupljeni čevlj.,
2	zvonárji, (Zacharias in Baltazar Schneider,)	1	kôcarji,	9	ključáničarji in úrarji,
4	pasárji,	2	glavníčarji,	4	žíčarji,
1	góslarji,	3	medíčarji,	3	vrvárji,
6	kováči,	5	usnárji,	15	?
3	lončárji,	4	slikárji, (med njimi dva Jelovška,)	3	kolárji,
6	klobučárji,	2	puškarji („Büchsenschiffner“),	2	strojárji na bélo,
		1	gravêrji,	1	„Zirkelschmied“,
				3	cinarji,
				4	pozlatárji.

Vrhu teh so si osnovali svojo zádrugo še: 3 „ungebührliche Zimmerleute", 17 vélikih čolnárjev, 17 malih čolnárjev, 18 vozníkov, („Fliegenschützen"), 17 branjevcev, („Fratschler und Oebstler"); vrhu tega je treba prišteti tù sem še gostilničarje, katerih veliko se je ukvarjalo še tudi s kakim drugim meščanskim poslom.[1]) Ravno navedeni zapisek sicer ni popoln in je izpuščen marsikak rokodelec, o katerem vémo, da je živel v Ljubljani, vendar pa nam odpre dovolj jasen pogled v to, s čim so si služili meščanje — po nekoliko seveda tudi nemeščanje, to je drugim gosposkam podložni ljudje — svoj kruh. Poleg meščanov pak je bilo še mnogo druzih ljudij, mestni gosposki podložnih in sicer: 1.) Kmetje, katerih se je nahajalo največ v Krakovem in v Trnovem, najmenj v mesti in Kapucinskem predmestji; 2.) kajžarji in vrtníki, katerih je največ štelo mesto in Šentpetersko predmestje. S pridelovanjem zelenjádi so se ukvarjali torej po največ Šentpeterčanje, kar so do danes pozabili že do dobra; tudi v Gradišči ta stroka ni več tako živahna, pač pa so ostali svojim starim navadam zvesti Krakovci in Trnovci, ki so imeli jedini pravico do čolnárjenja („grosse und kleine Schiffleute") in do vozárenja („Fliegenschützen"). Če so bili res tako brzi, kakor jih hvali njihovo nemško ime (fliegen = leteti), preiskúj kdo drug.

Zanimiva je tudi statistika tujcev; tako so nazivali pač ljudi, ki niso bili niti mestni, niti kaki drugi domači gosposki podložni, v prvi vrsti pač rokodelski pomočniki. Razven štirih žénsk so bili ti vsi moški ter so prišli v mesto nekoliko s Kranjskega, („Inländer",) nekoliko iz druzih avstrijskih dežel („Ausländer"), nekoliko pa iz druzih evropskih dežel („Nichtösterreicher und dem deutschen Reiche Angehörige").

Odsotnih je bilo takrat največ tacih meščanov, ki so imeli v notranjem mestu svoja stanovanja in sicer jih je bilo odsotnih več zunaj dežele, kakor v deželi; bržkone so bili to trgovci, ki so šli po svojih pôslih.

Razpravo svojo o Ljubljančanih sklenímo z veselim pogledom na lepe in svetle dní, ki jih je Ljubljana imela v minulih časih, in s srčno željo:

Vivat, floreat, crescat!

---

[1]) Magist. akt. fasc. štev. 11—12.

[hoditi na pót]. „Posej vъ ponedělјnikъ, budešъ bezhlěbnikъ“ — pravijo kmetje ‚Rjâzanjske gubernije.‘ — A zakaj pravi ruski národ, da je ponedeljek nesrečen dan, tega nam ni priobčil nì Afanasjev. —

Na str. **133**. (1. razst.): Da je pa ruskemu národu i **sreda** *nesrečen* dan, o tem molči Afan I. 242, ponavljaje ondi samo pripovedko o (zlobni) „Sredi“ iz Hudjakova veliko-ruskih pripovedek.

Na str. **178**. (5. razst.): Po drugem ustnem por. dévajo nekateri Semičarji k božičniku tudi pšenice, ključe in nož, — pšenice (menda) zato, da bi obrodila v novem letu, a nož zato, ker pravijo, da kdor ima sabo ták nož, da mu ne more naškoditi nobena moč. Za ključe mi pa moj poročevalec ni znal povedati nikakega uzroka.

(Dalje drugo leto.)

Popravki:

Čitaj na str. **118**. (v opazki): ... caragus, carajus [= sortilegus];
125. v 3. vrsti: .. v usodo;
Na str. **131**. 27 ostalo je: „v Beči“ namesto: v Beču ... in še nekoliko takih „slučajev.“
133. 30: spání;
— **135** 7: **патъкъ**, pętъkъ;
142 (v 2. op.): .. častili Merkurja najbolj, ter mu itd.;
152. 3: štajerski in koroški Slovenci in Gorenjci;
156. 13: ‚kračun, koladъ ali koleda;
156. 28: (na badnik);
166 (v 1 op.): Bolgari ne sklanjajo imen *popolnoma*;
170. 6 (od zdol.): mejnikom;
171 (v 2. op.): ... v córkvi, — stojé itd.
Namesto: „česki, a, o“ čitaj povsod dosledno: češki, a, o (po *domačem* preglasju).
Iz važnega uzroka priporočamo starejšo (tudi srbo-hrvatsko) rabo, da bode *jedinost* večja v pisavi *slovenski* in *jugoslovanski* sploh.

Pisatelj.

Topografiški opis Ljubljane

in zgodovina ljubljanskega mestnega zastopa v minulih stoletjih.

Po arhivaličnih virih spisal **Ivan Vrhovec.**

Predgovor.

Zgodovina Ljubljane je doslej še jako malo poznana. Valvasor je še danes skoraj jedini, še precéj zanesljivi vir za njeno zgodovino (Dolničarja treba je deti poprej še na kritično rešeto). To je tem bolj čudno, ker je ljubljanski arhiv med vsemi, ki se tičejo domače zgodovine, najbolj, kaj bi dejal, jedini pristopen. Morebiti ne bode odveč podati iz tega arhiva nekatere zanimive drobnosti o Ljubljani in njenem zastopu. Pri sestavi tega članka sem se oziral skoraj samó na listine, nahajajoče se v ljubljanskem mestnem arhivu ter le tu pa tam segel po virih že tiskanih. O nekaterih v ta članek spadajočih stvareh se ne nahaja v arhivu nikakih dat; zlasti čudno se mi je dozdevalo, da nisem naletel niti na jedno, reformacije se tikajočo listino. Bržkone so pobrali z magistrata, ko je postala Ljubljana spet katoliška, vse v reformacijski dobi nastale akte ter jih ali sežgali ali pak jih odnesli, Bog ve kam.

Sicer pak je tudi v druzih ozirih arhiv zeló nepopoln. Opravičiti mi je najpoprej izraz „arhiv", ki ga rabim zavoljo kratkosti. G. Peter pl. Radics, komur se je naročila l. 1866. ureditev starih magistratskih aktov, dela razloček med njimi, ter imenuje arhiv le one izvirne listine, ki se shranjujejo posebej, in kojih je le malo številce, samó 69. V prvi vrsti so to na prgament in papir pisane mestne svoboščine in nekatere zlasti za ekonomat važne izvirne listine iz XIV. (13 komadov), XV. (23), XVI. (21) XVII. (3) in XVIII. stoletja (9 komadov). Od teh se je ponatisnilo do leta 1866. le 27 komadov, toda še ti ne vsi po originalih. Najstarejša listina nosi letno štev. 1320, najmlajša 1792.

Mnogo bogatejši ko arhiv je tako zvana stara registratura, ki se shranjuje v stranski sobi nove registrature v

drugem nadstropji. V ti registraturi se nahajajo časih v desetkratnem in dvajsetkratnem prepisu ne le vse v „arhivu“ spravljene listine, ampak še tudi mnogo drugih, kojih velika večina ni dosedaj še nikjer omenjena. V originalu se nahajajo nekatere listine iz 15. stoletja in mnogo drugih iz naslednjih. V obče pak so akti, tikajoči se 15. 16. in 17. stoletja, jako ubogi; še le z 18. stoletjem postajajo popolnejši, po večjem koncepti iz magistrata pošiljanih aktov (Kanzleistücke). Kam so se pogubile listine pred 18. stoletjem, je neznano; pogubile so se bržkone že v časih naših očetov, zaradi česar jih je cesar dostikrat prav ostro okaral, a kakor vidimo brezvspešno. Da so se ohranile listine pred 18. stoletjem zahvaljevati se imamo le srečnemu slučaju, da se je o početku 18. stoletja jelo mesto zapletati z deželo (Landschaft) v jako dolgotrajne pravde ter o ti priliki prepisavalo po sedaj izgubljenih izvirnikih.

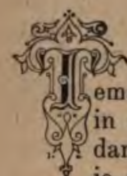
Iskanje po teh aktih je jako zamudno. Sicer je Radics, kolikor mu je pripuščal kratko odmerjeni čas, „staro registraturo“, ali kakor jo jaz rajši imenujem „arhiv“ pregledal, ter na zavitke fascikulov s kratkimi besedami označil obseg, toda med posamezne akte pomešane so listine, tikajoče se popolnoma druge tvarine in druge dobe, kakor obeta fascikulov napis, ali debeli šešitek aktov, v katerem se nahajajo. Ker arhiv nima registra, služi preiskovalcu jedino pregled, ki ga je objavil Radics v „Mittheilungen des histor. Vereines für Krain“. 1866 p. 29—37, kjer je tvarina razdeljena po posameznih strokah, a žal, da je v njem marsikateri važen fascikul izpuščen. Vsakako pak mu mora biti vsak hvaležen zanj.

Iz teh aktov ljubljanskega arhiva dá se jasen obraz življenja v Ljubljani posneti le za zadnja dva ali tri decenije minulega in za prva tekočega stoletja; od tega časapak je tvarina tem pomanjkljivejša, čim delj segaš nazaj v minula stoletja.

Pač čutim, da bode našel pazljivi čitatelj v tem članku, zlasti pri opisu Ljubljane mnogo presledkov, ki bi se bili dali morebiti zamašiti s tvarino, katera se gotovo nahaja v bogati obilici v deželnem arhivu, ki pak je skoraj do dobra nepristopen. Le vsled posebne prijaznosti deželnega tajnika g. Pfeiferja se mi je posrečilo dobiti nekoliko deželnozborskih zapisnikov v roke, ki pa so seveda za ljubljansko zgodovino le majhne veljave.

I.

Obzidanje in utrditev Ljubljane.

ema, ki objema početek naše, nekdaj tako bogate, živahne in daleč čez kranjske meje sloveče Ljubljane, se pri sedanjem stanu virov ne dá razgnati. Okoli leta 1000. bila je neki že precéj obljudeno mesto, če smemo Valvazorju verjeti, ki pravi, da je pobrala kuga v Ljubljani in njeni okolici l. 1006. nad 17.000 ljudij.*) Neki s trgovino obogateli meščan Peter Baldaviz je ustanovil leta 1073. blizu tedanje Ljubljane, tam kjer stoji sedaj gimnazija, na čast sv. Filipu cerkvico, ki pak se je v naslednjih letih razrušila.**) L. 1092. je bila Ljubljana že popolnoma urejena občina ter imela že svojega sodnika in svoj mestni svet (Richter und Rath). Poroča se namreč, da je osnoval sodnik in svet ljubljanski čolnarjem v zabavo dirko s čolni na Ljubljanici ter obljubil trojna darila: jeden tovor vipavskega vina, tri lakti sukna in par nogovic.***) Ker pak se ne dá dognati, koliko se sme tem poročilom zaupati, popustiti jih moramo na stran, ravno tako kakor ono sicer zeló verjetno historično kombinacijo, ki jo je najprej Richter objavil in Dimitz sprejel, da si je Ljubljana opomogla po bitki na Leškem polji. Nikakor pak se ne dá dvojiti, da segajo početki Ljubljane v oni čas nazaj, ko se je odmenil v vojaškem oziru tako ugoden, na križišči treh cestá ležeči ljubljanski grad za taborišče in trdnjavo. Na jednak način je nastalo mnogo srednjeveških mest.

Ljubljanski grad, nedvojbeno najstarejši del Ljubljane, utrdili so že ali koroški vojvodi, ali pak morebiti celó frankovski mejni groje. Če pogledamo, kako so vzrastala mesta sicer po srednji Evropi, opazili bodemo, da se je okoli cesarskih gradov (Pfalzen), škofovskih stolic, cesarskih in knežjih pristav naseljevalo obilo ministerijalov, cesarskih hlapcev in prostih ljudij, ki so vabili že zaradi varnosti vedno več novih priselnikov tjakaj. Tudi v Ljubljano je prišlo za grajskim poveljnikom, komur se je izročil grad v varstvo in obrambo, bržkone obilo ministerijalov,

*) Valvasor XI, 709.
**) ibid. 691.
***) ibid. 685.

ki so se naselili v grajskem vznožji. Le-to pak so tè dozdeve, ki se ne dado podpreti z nikakimi dokazi. Pred polovico 11. stoletja se celó obstanek Ljubljane po virih ne dá dokazati. Ne ve se tudi, kdaj je Ljubljana udobila mestne pravice. Najstarejša v ljubljanskem arhivu shranjena listina kneza koroškega in kralja češkega, Henrika, iz leta 1320. kaže nam Ljubljano že kot pravo mesto, kateremu na čelu vodi sodnik in svet mestne zadeve. Prav v srci dežele ležeče mesto, od koder so šle ceste že od starodavnih časov na vse vetrove, postati je moralo najvažnejši kraj na Kranjskem. Deželni knezi so se prizadevali privabiti s podeljevanjem pravic in svoboščin vedno več naselnikov na ta važni kraj. Ugodna leža gradu in obzidano mesto je mikalo zaradi varnosti marsikoga, ustanoviti si tu svoj dom. V mnogih listinah se poudarja naravnost, da se je dala Ljubljančanom ta in ona pravica zlasti z ozirom na to, da se jim tem potem pripomore k utrditvi mesta in popravljenju njegovega ozidja.

Ravno najstarejša gori omenjena listina se bavi s tem predmetom, kajti ž njo zaukazuje koroški vojvoda, da morajo vsi, naj so meščani ali nemeščani, prostaki ali plemiči, ki so se v Ljubljani ukupili, jednaka bremena nositi ter vsi jednako se udeleževati pri zgradbi ozidja in čuvanji mesta. To povelje je zadevalo celó tiste, ki so se sicer s pismi mogli skazati, da so jih knezi oprostili kedaj vseh mestnih bremen. To povelje sta obnovila njegova naslednika Oton l. 1336. in Albreht l. 1367.*)

Mesto pak je bilo takrat še seveda zeló majhno, stisneno med Ljubljanico in grad. Obsegalo je le Stari trg in nekoliko postranskih ulic. Kako daleč se je raztezalo še konec 15. stoletja, dokazati se dá skoraj natanko.

V to nam služijo tri poročila, kojih dve nam je ohranil Valvasor.

1. Leta 1297. so pričeli Ljubljančani zidati staro mestno hišo na Starem trgu, tam, kjer je stala pozneje tako zvana kruharna: Brodkammer.**)

2. Še dve sto let pred Valvasorjem, torej konec 15. stoletja segalo je mesto le do gorenjega (sedaj Hradeckega) mostu.***)

3. Tretje poročilo posnemamo iz ukaza Friderika IV. od leta 1416.†)

Ko je povzdignil cesar Friderik II. Kranjsko l. 1231. za vojvodino††) in je postala Ljubljana bržkone nje stolno mesto,

*) Klun, Diplomatarium Carniolicum, dodatek k „Mittheil. des hist. Ver. f. Krain.“ 1855 p. 13 in 17. Že tiskanih listin ne bodem navajal po fascikulih, v katerih se nahajajo, ampak po tisku.

**) Valvasor, l. c. 671.

***) ibid. 669.

†) Klun, Diplom. Carn. 24.

††) Valvasor, VIII. p. 223. „Ad decus praeterea regni tui praesentis privilegii autoritate permittimus ut de Provincia Carnioliae Ducatum facias.“

vspela se je naglo, zlasti odkar je postala stolica vicedomov in deželnih glavarjev v drugi polovici 13. stoletja. Sicer ne vemo, kdaj je ustanovil deželni knez ta dva urada, a vrsta vicedomov se dá slediti od l. 1255., deželnih glavarjev pak od l. 1261.*) Zadnjim se je odločil ljubljanski grad za stanovališče in tudi v Ljubljano došli knezi so stanovali dostikrat na gradu n. pr. Ulrik koroški l. 1260.**) S tema najimenitnejšima uradnikoma se je naselilo v mesto mnogo nižjih uradnikov in pomožnega osebstva, zlasti pak so jeli plemiči pritiskati v Ljubljano; ko so minuli hudi časi medvlade in minule prejšnje nevarnosti, popustilo je plemstvo svoje ponosne gradove ter se naselilo v mestu. Z obilimi svoboščinami oblagodarjeni plemski stan je hotel sicer uživati prijetnosti mestne, nikakor pak ni maral udeleževati se z meščani vred mestnih bremen. Ravno zato pak je izdal vojvoda Henrik l. 1320. ono povelje, da v mestih gledé bremen jenja vsak razloček. Kdor si je kupil, naj je bil tudi plemič, v mestu hišo, dolžan je bil ravno tako kakor meščan, pripomoči k utrditvi mesta in k mestnim stražam. Toda plemiči so se ti neprijetnosti kolikor moči izogibali, zato se je moral ukaz pozneje večkrat ponoviti.***)

Napočili pak so resnejši časi; leteče turške čete so se jele prikazovati že na mejah kranjskih in so l. 1416. neki pridrle celó do Polhovega Gradca. To je opozorilo Kranjce, zlasti pak Ljubljančane, biti opreznim ter Ljubljano kolikor se dá utrditi. Meščani so se lotili dela takoj, plemiči pak, ki tudi sicer z meščani niso imeli radi kaj opraviti, branili so se priskočiti jim na pomoč, sklicujé se na svoje svoboščine. Zavoljo tega je zaukazal l. 1416. vojvoda Ernst deželnemu glavarju Urhu Schenku z Ostrovice†), naj pozove vse plemenitaške posestnike hiš v Ljubljani, da utrdijo svoje hiše; tudi naj pomagajo pri zgradbi in utrdenji mestnega zidovja.

Ob jednem pak je po Urhu Schenku dal razglasiti jednako povelje vsem v deželi stanujočim svobodnim posestnikom, bodisi katerega stanu koli, da pomagajo pri utrditvi Ljubljane z dovažanjem apna in kamenja ter pri tem nikakor ne pozabijo nemških vitezov, ampak napravijo mestno ozidje tudi na tem kraji.††)

Iz teh treh opazek se dá obseg Ljubljane l. 1416 skoro natanko določiti.

Vsa nemška srednjeveška mesta (in o Ljubljani se nikakor ne dá dvojiti, da je nemškega izvira) zidana so vsa po jednem in istem kopitu. Vselej se je zidala mestna hiša sredi mesta

*) Klun, Archiv II. p. 82 in 95. in Kosina „Reihenfolge der Landvicedome“ 1869.

**) Valvasor, ibid. 670.

***) Richter, Geschichte der Stadt Laibach, v Klunovem: „Archiv für die Landesgeschichte des Herzogthums Krain“ I. p. 215.

†) Klun., Diplom. Carn. p. 23.

††) Klun. Dipl. Carn. št. 25 str. 24.

ali bolje rečeno mesto je rastlo okoli mestne hiše in njenega precéj prostornega mestnega trga. Jedni konec najstarejše Ljubljane nam je določil Valvasor prav natanko, rekši, da se je Ljubljana še 200 let pred njim raztezala le do Čevljarskega mostu. Tu na tem kraji, kjer se je Ljubljanica najbolj približala gradu in kjer se je najlože in z ne velikím trudom dalo mesto utrditi, iskati nam je najskrajnejšega in najsevernejšega dela mesta. Takrat je šlo od čevljarskega mostu mestno ozidje gori k trdnjavi na gradu. Ostanki njegovi so se zaznavali še o Valvasorjevem času.*)

O tem torej, da se je mesto nehalo pri čevljarskem mostu (ako trdi sicer Valvazor pravo), ni dvojiti.

Ravno tako gotovo pak se dá odkazati najjužnejši del mesta. Južneje ko do tako zvanih karlovških vrat (ki jih Valvazor navaja pri naštevanji mestnih vrat ter še dostavlja, da je to celó staro zidanje) se mesto do konca 18. stoletja, ko se mu je podrlo obzidje ni nikoli raztezalo. Tu pri karlovških vratih se je nehalo mesto proti jugu; karlovška vrata pak so stala pod zvonarjem, ko se ima stopiti v ulice sv. Florijana. Od teh vrat je držale mestno ozidje v ravni črti na jedno stran doli k Ljubljanici na drugo pak gori po rebri ljubljanskega gradu, vrhu katerega se je nahajala stara trdnjava, od katere so se do danes ohranile le še podrtije, tako zvani „Stari Grad“. Od „Starega Gradu“ pa do sedanjega je bil bržkone presledek ali vsaj je bilo téme hribca le za najhujšo silo nekoliko zavarovano. Od sedanjega gradu je šlo ozidje naravnost doli k čevljarskemu mostu ki je bil poslednji del tedanje mestne utrdbe. Na polu pota med karlovškimi in zgornjimi vrati pri čevljarskem mostu (ako so se sploh nahajala tu vrata) stati je morala po srednjeveški navadi zidanja mest m e s t n a h i š a in pred njo g l a v n i m e s t n i t r g. Po najstarejši Ljubljani nam ni treba dolgo iskati tega prostora, najti je kaj lehko v sedanjem najširšem delu Starega trga, tam, kjer se stekajo tri ceste. Ta za majhno, srednjeveško mesto pač prostorni kraj je bil glavni, mestni trg; tam pak kjer stoji sedaj poslopje deželnega sodišča, nahajal se je pač najstarejši ljubljanski rotovž, ki se je pričel zidati l. 1279. ter stal tu do leta 1484. To leto pak se je opustil ter prestavil na kraj, kjer ga nahajamo še danes.**)

Sicer se dá doslej navedenemu težko oporekati, a za svojo trditev hočem navesti še jeden slučaj. Srednjeveškega rotovža brez prostornega glavnega trga pred njim, sredi trga pak mestnega vodnjaka, si skoraj misliti ne moremo; nahajamo ga tudi v

*) Valvasor, XI. p. 669.
**) Valvasor, XI. 710.

Ljubljani. Stal je na trgu pred sedanjem c. kr. deželnim sodiščem; tu se je izbral zanj lehko prav ugoden prostorček, kjer je bil veliko menj na poti, kakor n. pr. sedanji mestni vodnjak. Pred deželnem sodiščem se nahaja namreč kraj, kjer bôde v deževnih letinah, kljub ravno tu jako živahnemu prometu, časih med tlakom zanikrna trava iz tal. Dasi prihajajo vozovi od treh stranij, vendar se kolesa slučajno tega prostorčka redkeje dotikajo. Na tem kraji postavljeni mestni vodnjak je delal prometu le malo napotja. Ko so rotovž prestavili, opustil se je le-ta vodnjak ter bil n. pr. še l. 1771. suh; vodo so napeljali z nova vanj še le, ko so podrli jezuitski kolegij na Starem trgu.*)

Tudi pred novim letom 1484 zidanim rotovžem so si omislili Ljubljančani vodnjak takoj ali vsaj kmalu pozneje. Vsaj leta 1569. je bil že toliko star, da so morali razpalo leseno kadunjo pri njem popravljati.**)

Za rotovž najsposobnejši prostor najstarejše Ljubljane vodi nas s svojo ugodno ležo sam na kraj, kjer ga nam je iskati, drugi slučaji nas pa zagotavljajo, da smo našli pravi prostor.

O leži starega rotovža pak je Dimitz***) druzega mnenja. Naslanjajoč se na poročilo Valvazorjevo, da je stal tam, kjer o njegovem času kruharna, odmenil mu je Dimitz drug prostor, in sicer tisti, na katerem stoji sedaj (Weberjeva ali Ničmanova) hiša s štev. 4 na Starem Trgu. Ker se ne dá nikakor dvojiti, da je sezala stara Ljubljana še konec 15. stoletja le do čevljarskega mostu, stal bi bil po Dimitzevi trditvi rotovž v najskrajnejšem kotičku stare Ljubljane, prav na konci in vrhu tega na najožejšem kraji mesta, tam, kjer se najbolj približavata Ljubljanica in grad. Za rotovž bi se po ti razlagi Dimitzevi v vsi tedanji Ljubljani ne bil mogel najti neugodnejši prostor. Če je stal rotovž tu, čemu se je pak rabil in pridržal prostorni trg pred sedanjim deželnim sodiščem? V majhnih obzidanih mestih je bil prostor zeló drag in porabila se je vsaka ped zemlje z najskrbljivejšo varčnostjo.

Tudi ta slučaj kaže torej, da se je stari rotovž nahajal drugje.

A pri tem preziramo Valvasorja, ki odločno zatrjuje, da se je nahajal na mestu kruharne o njegovem času.

O leži starega rotovža bi ne bilo najmanjše dvojbe, ko bi nam Valvasor tudi povedal, kje se je nahajala kruharna, kar pa ni storil. Da je stala konec minulega stoletja res tam, kamor jo

*) Mestni arhiv. fasc 234 — 243.

**) Mestni arhiv. Gerichtsprotokol gemainer Stadt Laybach de Anno 1569.

**) Dimitz. „Gesch. v. Krain I. 301. „Das Laibacher Rathhaus, welches seit 1297 am alten Markte an der Stelle des jetzigen Hauses 4. 167 bestanden hatte.“

postavlja Dimitz, to je gotovo*); a če je stala tam tudi o Valvasorjevem času, to je drugo vprašanje. Tesnost tega kraja in skrajni kotiček mesta napotujeta me na misel, da se je kruharna po izdaji Valvasorjeve „Ehre des Herzogthum Krains“ prestavila na drug kraj, kakor se je to zgodilo tudi z nekaterimi drugimi prostori, n. pr. z igriščem, ki o Valvasorjevem času tudi ni stalo tam, kakor konec minulega stoletja, ampak je bilo del sedanjega uršulinskega samostana, komur se je prodalo okoli l. 1711**) Stanovi so kupili zatem za igrišče neko drugo hišo, pa jo l. 1734. že tudi opustili ter kupili neko „Patidenkh“ — hišo od necega Daniela Erberga. A tudi to so do leta 1781. premenili v deželno stanovsko žitnico (Getraidekasten***). Ravno tako se je zgodilo n. pr. z lesarno (Holzkammer), ki se je nahajala do l. 1734. na Bregu, potem pak se prestavila na Žabjak.†) Jednako so se preminjala tudi druga poslopja, verjeti smemo, da tudi rotovž.

Med gradom in Ljubljanico ležeče mesto je najstarejši del sedanje Ljubljane.

Že zeló zgodaj pak se je pričela Ljubljana razširjati in vzrastel je onstran Ljubljanice nov mestni del, v katerem so se naseljevali najrajši plemiči, ki so hoteli sicer živeti blizu mesta, sicer pak nič z meščani opraviti ne imeti. Okoli prostornega trga, ki se je zaradi razlike imenoval „Novi trg“, jele so rasti posebno hiše plemičev. Ta „Novi trg“, kakor se je imenovala vsa Ljubljana na levem bregu Ljubljanice od Zoisovega grabna pa do sedanjega deželnega dvorca do konca 18. stoletja, bil je pravi „quartier aristocratique“ in je ostal deloma do danes. V tem delu mesta so se nahajale hiše plemičev v tako obilem številu, da sta se n. pr. v 16. stoletji za Stari in Véliki trg imenovala po dva davkarja, na „Novem trgu“ pak, kjer so plemiči plačevali davke z malimi izjemami v deželno blagajnico, shajal je lehko jeden sam davkar.

Novi Trg se je privzel že zgodaj k mestu, že leta 1200.††) Potegnilo se je okoli njega mestno zidovje, ki pak je bilo jako slabo, zato je izdal vojvoda Ernst l. 1416. ukaz, da se tudi Novemu Trgu poskrbi boljše ozidje. O ti priliki se mi zdi potrebno popraviti neko pomoto Richterjevo, ki trdi, da se je mnogo go-

*) Rathsprotokoll 1785. „Dem Stadtcamrer wird aufgetragen, dass er die Fenster in der auf der Schusterbrüke gemachten Brodkammer fertigen lasse.“

**) Hoff, Gemälde v. Krain I. 105.

***) Mestni arhiv fasc. 2.

†) Mestni arhiv. „Verzeichniss der bei der landesfürstl. Hauptstadt Laibach aufkündlich angelegten, durch mich Ludwig v. Raditsch, Doctorn u. Sindicum allda in gegenwärtig Buch eingetragenen Capitalien sammt Beisatz der durch den Stadtmagistrat allda pro publico erkauften und zum Theil aus dem Grunde erbauten direct oder indirect Nutzen abwerfenden Stücke u. Gülten.“

††) Valvasor, XI p 665.

sposkih hiš in med njimi tudi nemška komenda nahajala do l. 1416. zunaj mestnega ozidja ter se mu privzela še le to leto.*) Komenda je bila znotraj mestnega zidovja, odkar je stala, kar sledi iz poročila ljubljanskega komendatorja, poslanega l. 1499. vélikemu mojstru!**) Od nekedaj že so se nahajala tudi vrata, držeča na sedanji Križevniški trg, ki pak so se o preteči nevarnosti zazidala. To zidovje pak je moralo biti jako slabo in morebiti ravno na tem kraji najšibkejše, ker poudarja vojvoda Ernst, zlasti nemških vitezov ne pozabiti.

Vsled tega povelja se je jela Ljubljana utrjevati na vseh koncih in krajih. Seveda se je s tem v naglici in tako rekoč v pričo sovražnika zgrajenim ozidjem odvrnila le najhujša nevarnost, a le malo desetletij zatem je moralo prestati svojo preskušnjo in prebilo jo je jako srečno. Ko je oblegal celjski grof l. 1442. Ljubljano, bojujoč se s Friderikom IV., moral je od oblege odjenjati, ne da bi kaj opravil. A kmalu so prišle večje nevarnosti. Med hudimi boji Friderikovimi z Madjari zaradi jerobstva Lavoslava Postuma prodirali so zmagovalci Turki vedno dalje, zato je ukazal Friderik IV. l. 1448. iz Maribora vsem v ljubljanski okolici stanujočim biti vedno pripravljenim, kadar jih bo pozval priti v Ljubljano s sekirami, lopatami in drugim zidarskim orodjem popravljat in gradit mestno ozidje, da se bodo v preteči nevarnosti mogli zateči v Ljubljano s svojim blagom ter najti tu zavetja.***)

Lehko je umeti, da so Ljubljančani tako težavno, zamudno in drago delo odlašali kar najdalje; ker pak so pritiskali Turki vedno huje, ni se smelo delj muditi z utrjevanjem mesta. V postu l. 1475. došlo je od cesarja Friderika v Ljubljano novo povelje do vseh plemičev, višjih duhovnikov in grajskih oskrbnikov po kmetih in druzih veljakov, naj pošljejo po zahtevi deželnega glavarja Žige pl. Sebriach svoje ljudi v Ljubljano pomagat mesto gradit in utrjat.†)

A dasi se je gibalo na tisoče rok, ostalo je še mnogo dela za prihodnji čas.

Dve sto let pred Valvasorjem, torej okoli l. 1475., sezala je Ljubljana le do čevljarskega mostu. L. 1416. se je mnogo hiš,

*) Richter, Gesch. der Stadt Laibach.

**) „Mittheil. 1863. p. 36. „Item so haben die burger von Laibach mit sambt irm Witzttumb dem hauscomentor daselbs in meinem abwesen einen grossen gewalt und Frefl than an ainem Thor, das von abegym so dasselbs deutschhaws erbawt ist worden . . . . . zu desselben haws notdurft gebraucht und offen gehalten hat, daz Ich in dem bestimbten Kriegslewften von vermeidung merers Wachtens und Hütens zugeslossen gehalten untzt ytzt das nagstvergangen Jar hat der hauscomentor das aus notdurfft und meinem bevelche widerumb aufgeslossen und New Tor und Brucken in mass als wie es vor gewesen ist, machen und zurichten lassen.“

***) Klun, Dipl. Carn., p. 30. št. 39.

†) ibid. p. 42. št. 56.

toda ne komenda, ki je bila že od nekedaj z ozidjem objeta, potegnilo v mestno ograjo, tako da je l. 1416. tekel mestni zid tako-le okoli Ljubljane. Pričenši pri karlovških vratih je držal v ravni črti po Pruljah k vodi, kjer se je končal pri sedanji Marijini kopeli; tu se je zasukal ob Ljubljanici ter pri sedanjem Šentjakobskem mostu preskočil čez Ljubljanico na ogel Zoisove hiše; ob njenem vrtu je šel dalje v ravni črti do sedanje Emonske ceste, kjer se je znova zasukal ter se v ravni črti raztezal do ogla deželnega dvorca; tu se je poslednjič ulomil ter se končal pri Ljubljanici. Ljubljanico preskočivši je prestrigel tik Čevljarskega mostu najožji del Vélicega trga ter se vspel v ravni črti proti gradu. Pri Čevljarskem mostu je bil za mestna vrata zavoljo ožine kraja jako ugoden prostor in bržkone so se nahajala l. 1416. tu tudi mestna vrata, kajti če se Valvasor ni motil, bil je sedanji Véliki trg oni čas zunaj mesta. Leta 1475. pak se je to provizorično zidanje utrdilo s stolpi, bastijoni, jarki itd. Valvasor loči jako natančno povekšanje mesta l. 1416. in poznejše utrjenje mestnega ozidja l. 1475., ko pravi, „da je postala Ljubljana l. 1416 imenitno, véliko mesto“ (ravno s privzetjem precejšnjega dela Novega trga v mesto), „ker se je obzidala s kamenitim ozidjem, in se vsled povelja Friderika IV. l. 1475 utrdila. Tako se je Ljubljana pripravila za obrambo proti plenaželjnemu Turku in celó ujeti Turki so morali pomagati pri utvrditvi, dokler se ni napósled Ljubljana l. 1520 pričela prav dobro utrjevati z zidovjem, stolpi, bastijoni in jarki.*)“

Torej celó do leta 1520. je bila Ljubljana le za silo utrjena, Véliki trg in vsa Ljubljana od Čevljarskega mostu pak do sedanjega cesar Josipovega trga je bila l. 1416. gotovo, leta 1475. morebiti še zunaj mesta ter le tu pa tam obzidana; obzidan n. pr. bil je že v najstarejši dobi frančiškanski samostan. Tudi ta del mesta obzidati in utrditi se je zdelo zlasti potrebno, ko se je l. 1484. prestavil rotovž tjakaj, kjer stoji še danes. Morebiti ravno zavoljo rotovža se je napravil pred sedanjim frančiškanskim mostom močen stolp, ki naj bi odbijal napade od te strani, mestni zid od Čevljarskega mostu pa do Špitalskega sezidal se je še le l. 1534.; dotlej glavni trg ni bil zavarovan, vkljub temu, da se je nahajal tu rotovž.**) Mimo rotovža pak se je nahajalo v tem najnovejšem delu mesta še mnogo druzih važnih poslopij, katera so se morala kar najhitreje zavarovati, v prvi vrsti meščanski špital tik mostu, dobrodelna ustanova, ki je vsled bogatih milodarov postala obširna skupina večjih in manjših hiš.

*) Valvasor, XI. p. 665. „Im Jahre 1416 ist dieses Laybach zu einer ansehnlichen Stadt erwachsen, in dem es mit stärkern Mauern eingefangen worden, welche jedannoch auf Befehl Keyser Friedrichs noch mehrers im Jahr 1475 befestigt . . . worden.

**) Valvasor, XI. p. 671.

Le malo korakov od tod oddaljeno je bilo jedno najstarejših zidanj ljubljanskih, cerkev sv. Miklavža, o kateri se pripoveduje, da je stala tu že v sedmem stoletji. Pozneje je večkrat pogorela, prezidala se, povekšala ter se leta 1462. odločila za stolico vsega ljubljanskega škofijstva. In zopet ne daleč od nje je stal frančiškanski samostan s frančiškansko cerkvijo, tam, kjer nahajamo sedaj gimnazijo.

Ves ta najnovejši del mesta se je moral utrditi. Koliko se je storilo v tem oziru l. 1416. in 1475. se ne dá več dognati. Leta 1519. so popravili frančiškanski stolp pri tem samostanu; l. 1534., kakor se je že omenilo, potegnil se je zid od Čevljarskega mostu do Špitalskega in še le l. 1536. dal ga je napraviti škof na svoje stroške za škofijo. Storil je deloma to na svojo korist, deloma pa iz hvaležnosti do meščanov, ki so oprostili tri hiše, katere je predelal v škofovsko palačo, vseh mestnih bremen ter jih brezpogojno izročili v cerkveno last in jurisdikcijo.

Ljubljančanom so opešale namreč med tem časom moči vsled drazega in trudapolnega dela pri utrditvi mesta. Do leta 1520. je bilo mesto le za silo utrjeno, a da postane močno, kakor se je spodobilo stolnemu mestu Kranjske, bilo je mari meščanom, cesarju in plemičem, kateri so dovolili v pomoč zgradbi mestnega zidovja mimo tlake še 4500 gld., ki so se izplačali iz deželne blagajnice.*) Cesar sam je obljubil iz svojih kameralnih dohodkov 400 gld. letnih doneskov za vzdrževanje in popravljanje mestnega ozidja; pozneje je skrčil cesar Maksimilijan te doneske le na 200 goldinarjev**), a zato pak dovolil Ljubljančanom pobirati mostarino od vsega v Ljubljano pripeljanega ali prinešenega blaga.***)

Leta 1520. se je nahajalo torej mestno zidovje še na mnozih krajih le za silo utrjeno, v naslednjih letih pak se je na najšibkejših krajih zboljšalo in popravilo. Najbolj potrebno se je zdelo ozidje podkrepiti proti Krakovemu. Leta 1521. so sezidali stolp pri sv. Lovrenci, med sedanjim Šentjakobskim mostom in oglom Zoisove hiše; vrhu tega so podzidali in utrdili ves mestni zid ob sedanjem Grabnu in Emonski ulici tja do nemških vrat. Na Grabnu se je sezidal za obrambo ondotnega zidovja, nekako nasproti sedanje ljudske šole, močen stolp.

Leta 1525. so se popravila leto poprej zgorela nemška vrata ter se prestavila od tod cesarska orožnica (Zeughaus) na grad, kjer je ostala do konca minulega stoletja ter se zvala cesarski stolp za smodnik.

Tudi vicedomska vrata so potrebovala poprave. Odkar se je mesto razširilo, postajala so vedno važnejša, ker tod skozi so prihajali v mesto trgovci z Gorenjskega in tujci inozemski, zlasti

*) Valvasor, XI. Iz njega so posnete vse date gledé zidovja, če ni kak drug vír naveden.

**) Magistratski akti fasc. 22.

***) Mestni arhiv fasc. 213.

iz Nemčije. Skozi ta vrata so prijezdili vselej deželni knezi, s svojim spremstvom v mesto.*) Vrata so bila prizidana k vicedomskemu poslopju. V obrambo tega važnega in sovražnemu napadu najbolj pristopnega kraja se je sezidal l. 1529. velik bastijon od lepega rezanega kamena.

Ker meščani vkljub obilim žrtvam in vkljub vsemu trudu niso mogli biti obzidanju tako velicega mesta kos, prosili so znova pomoči od dežele. Za popolnitev pričetega dela so zaukazali na prošnjo meščanov stanovi l. 1531., da morajo vsi kmetje po vsi Kranjski priti vsak po tri dni tlako delat; le zeló oddaljenim se je v olajšanje izpremenila v denar, in sicer je moral vsakdo plačati po 4 krajcarje na dan.

Z ljudmi in novci preskrbljeno meščanstvo se je prijelo dela z vso odločnostjo zlasti na glavnem trgu, kjer so se napravile imenovane utrditve; toda kdaj se je zgradil še ostali zid od škofije do ogla frančiškanskega samostana, ne vemo; gotovo pak je bil sredi 16. stoletja dogotovljen ne le ta, ampak tudi oni mestni zid v sedanjih Vodnikovih ulicah, ki je držal ob samostanu in po cesarja Josipa trgu mimo ledenice navpik po hribu proti gradu, stoječem nad mestom. Ta del mestnega ozidja se je ohranil deloma do danes.

Med tem pak se je zidalo tudi na druzih krajih Ljubljane. L. 1536. sezidala so se vodna vrata na Žabjaku na kraji sedanjega merosodnega urada. Vodna vrata so bila vêlik, širok stolp. L. 1538. se je poglobočil mestni jarek za sedanjo Zoisovo hišo, in se še bolj utrdil zid ob tem jarku, dasì tudi so že l. 1521. prvo utrditev zboljšali. Napad od te strani se je zdel zlasti nevaren, zató tudi stolp med Šentjakobskim mostom in oglom Zoisove hiše ni več zadostoval. L. 1540. so ga še bolj utrdili.

Najlože se je odlašalo z utrditvijo najstarejšega kraja Ljubljane, Gradu. Od karlovških vrat je držal najstarejši mestni zid po hribski rebri gori k zeló stari trdnjavi, meščanski bastijon imenovani. Ker se ni več zdela dovolj močna, sezidala se je l. 1543. znova, l. 1579. in 1580. pak se je od bastijona do grajskega nad Ljubljano čepečega poslopja sezidal na robu ravninice vrhu hribca poslednji kos mestnega ozidja ter se izkopal pod njim na rebri, obrneni proti vshodu globok jarek.**)

Tem potem se je zaklenila Ljubljana od vseh stranij z močnim zidovjem, s stolpi in z jarki. Ker se je zdela dovolj utrjena, odpovedala je tudi dežela, ki je mestu doslej pri zidanji pomagala, kakor je vedela in znala, nadaljno svojo pomoč. Leta 1553. odbila je prvikrat prošnjo meščanov, ko so prosili pomoči za zidanje dveh vicedomskih stolpov, vendar pak se je zavezala plačevati za vzdrževanja mestnih trdnjav po 600 gld. na leto, kar spričuje sodni protokol ljubljanski iz leta 1569.***)

*) Mestni arhiv, fasc. 213.

**) Ta popis je posnet po Valvasorji.

***) „Gerichtsprotokoll de Anno 1569.“

Tudi cesar je odtegnil odslej mestu svojo pomoč. Friderik IV. je odločil za mestno ozidje po 400 gld. na leto iz vicedomske blagajnice; cesar Maksimiljan je odščipnil od te svote polovico, zato pak Ljubljančanom dovolil pač več kot 200 gld. vredno mostarino, pozneje pak se je tudi onih 200 gld. pozabilo. V neki prošnji do Ferdinanda II. (brez datuma) tožili so ljubljanski mestni očetje: „Vaša knežja prevzvišenost uvidi naj iz priloženega verjetnega prepisa, kako je njegova cesarska visokost, Maksimiljan, blaženega spomina to mesto preskrbel in oblagodaril s cesarsko in knežjo milostjo, dovolivši mu 200 ranjšev, ki naj bi se iz tukajšnega mitninskega urada plačevali in preskrbovali, kar je milostno potrdil pozneje tudi cesar Ferdinand (I.) A nekoliko časa sem se zaradi teh in onih zadržkov ne plačuje nič, vsled česar se začenja rušiti in posipati poprej pričeto in deloma že tudi zgotovljeno zidovje.“ K sklepu prosi magistrat, naj zaukaže deželni knez, da se prične onih 200 gld. zopet izplačevati. *)

Konec 16. stoletja je doseglo mesto ono razširnost, kakor jo je imelo dve sto let pozneje o času, ko se je izdal ukaz naj se mestno zidovje podre. Dasi tudi so se v poznejšem času mestnega ozidja dotikajoča se predmestja zeló povečala, zlasti kapucinsko predmestje, o katerem je Valvasor dejal, da je postalo širno, mestu podobno predmestje s štirimi samostani, **) vendar se ni moglo ljubljansko meščanstvo več toliko vspeti, da bi tudi še to ali ono predmestje potegnilo v mestni obseg. Prišli so namreč za meščane hudi časi, reformacija in za njo vedno bolj rastoči absolutizem. Reformacija je marsikaterega meščana hudo zadela, najnesrečnejša njena posledica pak je bila, da se je meščanstvu podvezalo ono prosto gibanje, ki je toliko pripomoglo k samosvestju in ponosu njegovemu. Z odvzeto prostostjo pak so otemnele tudi vse meščanske kreposti, pogum, poštenost in požrtvovalnost. Meščan ni več iskal svoje slave v vročem boji proti pretečemu sovražniku, vsa njegova pozornost se je obrnila nakopičevanju bogastva. Mestno zidovje se je zanemarjalo bolj in bolj, zlasti odkar so pojenjale turške vihre, in že o Valvasorjovem času so bila najmočnejša in od lepega rezanega kamena zgrajena vicedomska vrata skoraj podrtija. Skoraj se zdi, da se je malomarnost meščanstva tako zeló polastila, da je morala dežela sama obračati razpadu mestnih trdnjav pozornost svojo. V deželnem zboru se je sklenilo l. 1658. mestni jarek poglobočiti. Ker pa je skrb za fortifikacije pripadala zgolj meščanstvu, uprlo se je meščanstvo, boječe se posledic, ki bi mogle nastati iz tacega sklepa, celó proti taki le njemu koristni nameri. ***)

---

*) Magistratski akti, fasc. 213.
**) Valvasor, XI.
***) „Gerichtsprot. 1658.“ fasc. 147.

Zanemarjenje mestnega ozidja je postalo toliko, da so se nahajala mestna vrata, stolpi, jarki in bastijoni v zadnjih dveh desetletjih minulega stoletja v najslabejšem stanu; *) saj pak tudi ni bilo drugače mogoče, kajti magistrat je zračunal, da je potrošil zadnjih deset let, ko je stalo še zidovje, povprek le po 77 gld. na leto za vse poprave tikajoče se ozidja.

Ker so se mestne trdnjave na vseh konceh in krajih rušile in bi bilo popravljanje požrlo grozne svote, zaradi olepšanja mesta, v prvi vrsti pak zaradi prepričanja, da so mestne trdnjave zavoljo bolj in bolj dovršene vojaške tehnike postale nepotrebne, izdala je višja oblast proti koncu minulega stoletja ukaz, naj se poderó vse mestne fortifikacije, imenujoče se kakorkoli.

Zanimalo bode morebiti koga, ogledati se po Ljubljani, kako lice je imela o času, ko se je pri podiranji mestnih fortifikacij kadilo na vseh koncih mesta; godilo se je to zadnji dve desetletji minulega stoletja. Pri tem sprehodu po stari Ljubljani naleteli bomo še na marsikateri znan predmet, katerega je Valvasor tako natanko popisal, a srečali bodemo marsikako zidanje, katero je Valvasor ali izpustil, ali pak je nastalo še le po izdaji njegove „Slave vojvodine Kranjske".

II.

Ljubljana pred sto leti. **)

Leta 1783. je sklenil okrožni urad (Kreisamt), varuh in nadzornik magistratov, naj se poderó vse ljubljanske trdnjave. Mestnega zastopa, vprašanega, kaj misli o tem, postalo je skoraj nekako groza; dasi tudi je uvaževal razloge okrožnega urada ter mu pritrdil, da bode Ljubljani podrtje na veliko korist v sanitarnem oziru in mnogo pripomoglo njeni lepoti, vendar se je mestni odbor le z nekako boječnostjo lotil sigurnost obetajočega ozidja. Strah pred Turkom je tičal Ljubljančanom še v vseh udih; hladne krvi niso mogli gledati, kako se jim razruši mestno zidovje, ono zidovje, ki so je zgradili njih pradedje s toliko trudom in toliko stroški. Ukaz okrožnega urada se jim je zdel res koristen in dober, toda dali so višji oblasti vendar v preudarek, kaj, ko bi kaka leteča četa Turkov prilomastila do Ljubljane, ali nastal majhen vriš v deželi sami, ali bi hotela vkrasti se v Ljubljano jata potepuhov? V odprtem mestu bi ne bilo težko meščane opleniti, mesto požgati ter izprazniti blagajnice visokega erara.

V obče pak le-ti pomisleki niso bili resni in obveljala je vkljub dolgotrajnim razpravam zapoved okrožnega urada. Mestne trdnjave so se morale podreti.

*) Arhiv, fasc. 2.

**) Kjer ne navajam druzih virov, služili so mi pri tem poglavji fascikuli mestnega arhiva št. 2, 7 in 47.

Sicer bi bilo umestno udeleževati se podiranja teh dragocenih stavb v kronologičnem redu, toda, ker smo povabili svoje čestite čitatelje na sprehod po mestu ter obljubili površno podobo Ljubljane konec minulega stoletja, kaže nam najbolj upeljati jih v mesto skozi najstarejša

Karlovška vrata.

Tod skozi so prihajali v mesto Dolenjci od danes pred sto leti že preko novega zidanega mostu čez Gruberjev prekop. Njihova pot jih je vodila dalje mimo nekaterih nizkih lesenih hišic karlovškega predmestja. Že od daleč so se ugledala široka in močna karlovška vrata.

Idimo tudi mi to pot, toda predno stopimo v mesto, ozrimo se nekoliko v stran. Skoraj tik vrat ugledamo na rebri grada naslonjeno malo zvonarno. Pred sto leti je bil že neki Samassa njen lastnik; ob zvonarni teče na jedno stran zid gori k že večkrat omenjenemu meščanskemu bastijonu, na drugo, desno pak doli k Ljubljanici. V ta mestni zid so vdelana karlovška vrata, na onem kraji, kjer se pričenjajo ozke Florijanske ulice. Le-ta mestna vrata so bila veliko poslopje z močnim in debelim zidovjem, in to, kar velja o karlovških vratih, velja tudi ob vseh druzih. Nad vrati sta imela dva mestna služabnika svoje stanovanje. Jeden njiju je vrata zapiral, vratar (Thorsperrer), drugi pak jih je stražil. Soba stražarjeva (Thorwartl) je bila nad vrati, toda že zvunaj, vratarjeva pak znotraj mesta. Vrhu tega je bilo nad karlovškimi vrati tudi še stanovanje mestnega sodskega sluge, ravno tako nad vicedomskimi in špitalskimi vrati. Vrhu vicedomskih vrat je stala kapelica in ječa za mestne zločince, nad špitalskimi vrati pak so stanovali celó onemogli ali obubožani stari meščanje.

Med vsemi mestnimi vrati so bila karlovška najgrša; zgradila so se v času, ko meščani niso imeli prilike ozirati se na to, so li prijetna za pogled ali ne. Konec minulega stoletja se jim je videlo vrhu tega še dobro, da se dolga vrsta let ni zastonj poskušala nad njimi. Povelje, naj se poderó, izdalo se je 20. decembra l. 1790., ker se je bilo bati vsak hip, da se sesujejo na kup. Ozidje na levi strani teh vrat podirati pak se je pričelo že nekoliko let popreje in že leta 1785. se je porabil jeden del za zidanje pokopališkega zidu pri sv. Krištofu. Vspored z zidom so tekle Pasje ulice, kjer so sukali vrvárji svoje vrvì. Ko se je podrlo mestno zidovje, izgubili so ti ljudje za svoj posel veliko vreden prostor, kajti za 80 sežnjev dolge vrví v tesnem mestu ni bilo lehko dobiti ugodnega kraja.

Ko se je podrlo mestno ozidje, izginile bi naj ž njim vred tudi Pasje ulice in vrvárjem se je reklo iskati si za svoje roko-

delstvo druzega kraja. Vrvárjem je bilo to jako neprijetno in prosili so, naj se jim puste Pasje ulice; po noči jih bodo pridno zapirali, ustreglo se bode s tem njim samim, ker jim ne bode treba vsak dan sproti pospravljati vrvárskega orodja, ustreglo pa tudi lastnikom tu nahajajočih se vrtov, ki so dosedaj toliko trpeli pred krajo (12. avg. 1790). Poudarjali so, da so se v teh ulicah nahajali vrvárji, kar svet pomni, da pa se ni čulo nikdar o kaki kraji, bodi si, da bi bilo prešlo kaj orodja bodi si dodelanega ali nedodelanega blaga.

Do Karlovških vrat dospevši opazimo takoj na prvi pogled, da je jel okoli njih veti drugačen, mlad čas. Globoki jarek preko ceste in pred vrati se je ravno kar zasul, leseni most, ki je vodil v mesto, je izginil. Izginile pak so do leta 1785. že tudi vse za obrambo vrat namenjene trdnjavice, stolpi in bastijoni, deloma že tudi nekoliko mestnega ozidja pri vratih. Pač so vrata še stala, a nihče ni več mislil na to, da bi se pri njih odbijal na mesto pritiskajoči sovražnik. Vrata in mestni zid sta imela odslej le še opravljati tisti posel, kakor ga opravlja na priliko zid okoli vrtov. Samó sodrgi naj bi se vhajanje v mesto nekoliko otežilo Ljubljančani tedanjega časa si popolnoma odprte Ljubljane kar misliti niso mogli. Že leta 1783. se je odločil okrožni urad podreti vsako zidanje, ki se je prištevalo k trdnjavam, pričel s stolpi, potem pak hotel odstraniti tudi vrata in ozidje. Ves prestrašen je opominjal magistrat, naj se to nikar ne zgodi; vrata naj se samó razširijo in popravijo, kajti, ko bi se podrla, ne bo trajalo dolgo, da bo prišla vrsta tudi na ozidje in Ljubljana bode postala kar odprto mesto (31. marcija 1783).

Ni se nam treba preveč čuditi tesnosrčnosti magistratovi, tudi mi bi ne bili sodili drugače, kajti prehod iz mesta, od vseh stranij z največjo skrbljivostjo zaprtega, v čisto odprto mesto, bil je vendar le prehiter. Teh mislij je bil tudi okrožni urad in nekoliko let so se mestna vrata z vso pridnostjo popravljala, podirali pak samó nepotrebni, na pol že razpadli in zato nevarni stolpi, dokler se ni spoznalo, da so vrata z ozidjem vred res popolnoma nepotrebna.

Karlovška vrata je doletela ta usoda l. 1790. Vrnimo se zopet k njim. Ko se jim bližamo, opazi nas čuvaj nad vrati že od daleč ter se pripravlja, da nas sprejme. Vstop v mesto nam ni dovoljen ob vsaki uri in kadar bi se nam morebiti ljubilo; kajti vrata so se zapirala po leti ob devetih, po zimi pak ob osmih. Kadar so se zaloputnila in je zaškripala zarjavela ključavnica, bilo je mesto za vsacega zaprto in kdor je ta trenutek zamudil, ostati je moral zunaj mesta, kajti vratarji so bili vestni ljudje, ki so prisezali vsacega novega leta dan pri živem Bogu, da bodo opravljali svoj posel z največjo vestnostjo. O zeló nevarnih časih, ko

se je pričakoval kak napad, morali so vratarji prinašati celó mestne ključe vsak večer gospodu županu. *)

A tudi pri odprtih vratih ni prišel nihče v mesto, da si ga vratar in čuvaj nista pogledala od nog do glave, kajti leta 1562. se je naročilo vratarjem dobro paziti na vsacega tujca, od hiše do hiše pak se je razglašala županova naredba, da se mora vsak tujec takoj pri prihodu v mesto naznaniti županu. Ostro je bilo tujcu prepovedano vsako orožje, bodi si kakeršno koli, izvzimši one, ki so bili podložniki sosednih kronovin. **)

Pogodivši se z vratarjem stopimo v mesto skozi temna, razpokana, in deloma celó nevarna vrata, ki so l. 1792. na kup zgrmela. Prvi vtis, ki ga Ljubljana napravlja, ni prijeten; ne le da se je zbirala okoli teh vrat vsa ljubljanska sodrga in so tu po noči marsikoga okrali in pretepli, so tudi ulice, v prvi vrsti Florijanske ulice, zeló nečedne in temne. Ob obeh straneh ozkih ulic se dvigajo in delajo ulice temne visoke in ozke hiše, ki imajo zavoljo drazega prostora le po troje oken v jednem nadstropji. Še dan danes se opazuje ta posebnost po vseh starih delih Ljubljane, zlasti pri sv. Florijanu in na Starem trgu, sicer pak tudi na glavnem. Stare hiše ljubljanske imajo tako dosledno le po troje oken v fronti, kakor bi bil v stari Ljubljani stavbeni red tak način zidanja ukazoval. —

Zrak v mestu je zaduhel in izprijen, in pritok boljšega zraka je bil tudi jeden tistih uzrokov, zaradi česar se je zidovje pričelo podirati.

Prvo javno poslopje, ki je srečamo na svojem sprehodu po Ljubljani, je

Cerkev sv. Florijana,

živ spomin na oni čas, ko je trepetal ljubljanski meščan med svojimi lesenimi stenami in pod streho, krito z deskami v vednem strahu pred ognjem. Zlasti veliko grozo je prebil v tem oziru najstarejši del mesta okoli sv. Florijana in sv. Jakoba. Kjer stoji sedaj cerkev sv. Florijana, nahajala se je pred 200 leti shramba za seno. Veliki požar 19. septembra 1660. uničil je tu 20 hiš. Groza in trepet tu stanujočih meščanov sta bili tem večja, ker je pretilo neko mogočno, le streljaj od ognja oddaljeno poslopje na gradu, da izpremeni vsak trenutek mesto v kup razvalin. To je bila ona orožnica, ki je stala nekdaj pri Nemških vratih in se leta 1525. prestavila na grad. Imenovali pak so jo, ker se je nahajalo v nji vedno po 500—1000 centov smodnika, tudi c. kr. stolp za smodnik.

A groza še ni prikipela do vrha; kajti med požarom nastane hud piš ter raznaša ogorke po prestrašenem mestu. Ves, po več-

*) Gerichtsprotokoll 1593.

**) Mestni arhiv f. 264.

jem še z deskami kriti Stari trg utegnil bi postati kup pepela, k sreči pak je meščanom požar prizanesel in v hvaležen spomin na čudovito rešitev so sklenili sezidati cerkvico v čast sv. Florijanu na onem kraji, kjer je stala prej omenjena, po požaru tudi uničena mestna shramba za seno. Tudi prostor je bil mestna lastnina. Magistrat je brez ugovora in rad ustregel prošnji meščanov, jim prepustil za zidanje potrebni prostor ter podaril vrhu tega še mnogo tam nakopičenega kamenja za porabo pri zidanji. Kar bode novcev potreba, upali so meščanje, da jih naberó po hišah. Tudi škof se ni obotavljal njihovi prošnji, zahteval je le, da se odpové magistrat vsem pravicam do nove cerkve in prostora, na katerem bode stala, ter jo brezpogojno prepusti cerkveni oblasti. Magistrat ni maral v tem oziru delati nikakih ovir in l. 1671. dovolil je škof Josip pl. Rabatta, naj se zidanje prične; temeljni kamen za novo cerkev je uložil sam na evangeljski strani, vanj se je vdelala spominska svetinja, navajajoča povod, zakaj se je ustanovila cerkev.*)

Navdušenost za to pobožno podvzetje je bilo toliko, da je dal tedanji mestni sodnik in pozneje jeden najbolj slovečih županov, s katerim se bodemo še bavili, Gabriel Eder (pozneje pl. Edenburg) zvonik zidati na svoje stroške.**) Že malo let zatem je objel novo cerkev slôves čudotvornega kraja; l. 1694. se je pričelo češčenje Matere božje, kajti vsled njene prošnje je neki slepec zopet spregledal. ***) Tem povodom se je postavil v cerkvi, na desni strani, žalostni Materi božji lep marmornat oltar, v katerem se nahaja mojstersko zdelana podoba znanega kranjskega slikarja Herrleina, risarskega učitelja na tedanji normalni šoli v Ljubljani. Pozneje, l. 1738. se je postavil kamenit oltar tudi v levi kapelici.

Čez kacih sto let pak je uničil požar mimo obilo hiš tudi cerkev sv. Florijana sámo. Dne 28. julija l. 1774. nastal je v Krakovem velik ogenj, uničil tam 51 hiš, segel potem tudi preko Ljubljanice ter divjal tu z grozno ljutostjo. Tudi v mestu, na Starem trgu, upepelil je še 58 hiš, med njimi kolegij jezuitov, ki so se takrat ravno razpustili. Ta novi požar je poučil meščane znova, kolika je potreba prestaviti z grada na drug prostor

Stolp za smodnik,

ali bolje rečeno stolpe, kajti na gradu sta bila mimo vélikega cesarskega še dva druga, deželni, kjer je bilo shranjenega časih po več sto centov smodnika, in še meščanski. Grad je bil pravi vulkan, najmanjša iskrica bi bila zadostovala, da prične

*) Mittheilungen des hist. Ver. f. Krain 1859. 59—61.

**) Valvasor l. c. 693.

***) Mittheil. 1848. p. 86. — Sedanja slika na zunanjem zidu te cerkve je jedno najboljših del lani prerano umrlega Wolfa.

razkladati svojo moč in res so že Ljubljančani jeden pot doživeli zaradi teh stolpov nepopisljivo grozo. Dne 28. aprila l. 1686. treščilo je namreč v véliki cesarski smodniški stolp. Izginil je, kakor bi ga bilo od tal popihalo, komaj se je zaznalo, kje je stal. Na Starem Trgu je ostala skoraj malokatera hiša nepoškodovana; silni zrakovni pritisk jej presukaval peči, utiral šipe v oknih in metal ljudi po tleh. V početku je menil vsakdo, da je tik njega treščilo, a gosti dim po mestu in smodnikov duh ga je poučil kmalu, pri čem je. Tisti, ki so tekli po katastrofi na grad, našli so gozd vkljub precèj močnemu dežju goreč, kajti puh je raztrosil različno v stolpu shranjeno netivo po vejah.

Po gozdu na Gradu je bilo videti, kakor bi se bilo razljutilo nad njim kako veliko jezero; puh je podrl vsa mlada drevesca in grmovje k tlom, močno drevje je pak ali ulomil ali pak izruval iz tal ter je pometal po več sežnjev od njihovega stališča stráni. Po mestu so največ trpele hiše okoli sv. Jakoba in sv. Florijana.

Gorje mestu, ko bi bil dosegel ogenj tudi druga dva, le za streljaj od cesarskega oddaljena stolpa. Deželni je začel že goreti, a nekoliko predrznih meščanov se osrči, zleze na streho ter uduši ogenj. *)

Že takrat se je želelo in poudarjalo, kam naj bi se prestavila ta nevarna poslopja, a vse ugibanje ni pomagalo nič, kajti v obzidanem mestu se je mogel spravljati smodnik le znotraj zidovja, sicer bi se ravno o priliki, ko bi ga bilo najbolj potreba, ne moglo do njega. Po požaru l. 1774. pak so se meščanje resno lotili potisniti nevarne stolpe ven kam iz mesta; zavezali so se, da radi pripomorejo s prostovoljnimi doneski, vendar pak je napočilo preje 19. stoletje, predno so se izpolnile njihove želje. **)

Tik cesarskega stolpa za smodnik je stala

Cerkvica sv. Rozalije.

Ker je Valvasor, ki je opisal celó manjše kapelice, ne omenja, zidana je bila bržkone po izdavi njegovega dela. Tudi ta cerkvica je pogorela l. 1774. in ker je niso hoteli več popraviti, podrli so jo leta 1786. ***) Ona lepa podoba v desnem oltarji Florijanske cerkve se je nahajala poprej bržkone v cerkvici sv. Rozalije.

Ravna taka usoda, kakor cerkev sv. Florijana, zadela je l. 1774.

Cerkev sv. Jakoba.

Že v najstarejši dobi mesta ljubljanskega se je nahajala tu cerkev; ker je stala v najstarejšem delu mesta, smatram jo za naj-

*) Valvasor, XI. p. 730.
**) Mestni arhiv fasc. 5 in 264.
***) ibid. fasc. 60—66.

starejšo mestno cerkev. O njenem početku celó Valvasor ne ve ničesa. Najstarejša letna številka, ki jo glede te cerkve imenuje, je 1494. To leto se je oddala cerkev oo. avguštincem. †) Da je bila že ta stara cerkev posvečena sv. Jakobu, posnemam iz sodnih protokolov mesta ljubljanskega iz let 1527—1530: „Lucas Minischitsch hat dem peter Fayglin sein Haws in der rosengassen gelegen am Egkh in den gasslen, als man zu sand jacobs kirchen gehen will, aufgeschlagen.“ Cerkvica pak je bila majhna; zato so jo l. 1597. v Ljubljano poklicani jezuitje podrli ter sedanjo novo sezidali. Temeljni kamen je uložil l. 1613. tedanji ljubljanski škof Tomaž Hren ter jo posvetil l. 1615. Ob jednem so sezidali tudi velik kolegij, kjer so se nahajale latinske šestrazredne šole do l. 1788. Dežela je pomagala jezuitom z doneskom 2000 gld. *) Za novo cerkev in širni jezuitski kolegij je trebalo obilo prostora, zato so kupili jezuiti 30 hiš in jih podrli. S tem pak je izgubil magistrat, ker se je morala dati cerkvi in kolegiju immuniteta, davek, ki bi ga bilo nosilo onih trideset hiš. Cesar Ferdinand je dal mestnemu odboru, ki se je zaradi tega pritožil, na izbor, ali se mu davek odpiše ali pak se mostarina, ki jo je dovolil cesar Maksimilijan, poviša za polovico. Mesto si je izvolilo drugo. **)

Tretje poslopje, ki so je jezuiti zidali, bilo je

Semenišče za dečke.

Od prvega početka so si prizadevali jezuitje potrebnih duhovskih močij vzgojati si takoj v Ljubljani ter jih ne klicati od drugod v deželo. Mnogo ubogih fantičev je bilo pripravljenih ustopiti v jezuitski red, toda jezuitom je manjkalo potrebnih novcev za njihovo vzdrževanje; zato so živeli gojenci iz početka le ob milodarih in stanovali pri meščanih. v bližini kolegija. A s srečnimi spekulacijami so si priborili hišo, ki so jo priredili za semenišče l. 1600. Iz početka je stanovalo tu le 10 dijakov, a meščani so delili jezuitom tako obile darove, da so mogli l. 1630. sezidati novo širno poslopje, v katerem je bilo prostora za 200 gojencev.***) Vsa ta tri poslopja so pogorela leta 1774. z večino Starega trga vred. Požar je razsajal tako zeló, da so se v zvonikih raztopili celó zvonovi. Leto dnij je stala cerkev podrtiji podobna ter se še le naslednje leto vsled prizadevanja tedanjega deželnega glavarja Josipa Marije grofa Turjaškega za silo pokrila. Ko so razpustili jezuitski red, imela je Št. jakobska cerkev le jednega kaplana. bivšega jezuita, deset let. Leta 1784. pak je obiskal cesar Josip II.

†) Valv. l. c. 689.
*) Valvasor, XI.
**) Mestni arhiv fasc. 213.
***) Historia Seminarii labacensis, manuskript v licejski knjižnici.

to cerkev, ter zaukazal, naj se nastavijo tu župnik in štirje kaplani. Cerkev se je znova popravila in omislili se novi zvonovi, zlasti vsled izdatne pripomoči Rozalije Kariševke in Marije Rosenkranzevke, kojih vsaka je podarila v ta namen po 1000 gld.*)

Pred jezuitskim kolegijem pozdravi nas lep, neumorno in vsestransko delavnost Valvasorjevo oznanujoči spomenik

Marijina soha.

O njeni napravi pripoveduje Valvasor sam tako-le: To delo je dežela napravila na svoje stroške in se je pričelo z njegovim z delovanjem l. 1680 . . . Vse pak je narejeno od lepega, raznovrstno obdelanega in zglajenega marmorja. Soha je napravljena od pisanega, drazega marmorja v jednem kosu. Stojalo in soha sta zdelana po mojem načrtu . . . Gori na sohi pa se ponaša od jednega kosa vlita podoba Matere božje, ki sem jo dal po svoji iznajdbi, obraziti in uliti ter imel ž njo mnogo dela, (so . . . ich dabei stettigst verblieb). Za obrazenje sem rabil umetniga Volka Weisskirchna, solnograškega kiparja, za litje pa ljubljanskega zvonarja Kristofa Schlagsa. Dogotovila se je potem tu v Ljubljani v zvonarni pred Karlovškimi vrati 16. decembra v polnoči med 11. in 12 uro l. 1681. srečno in brez hibe, s kroglo vred od jednega kosa, ki je 8 čevljev visok. V naslednjem letu jo je postavil 27. marcija l. 1682. Marcello Genevese, komur je dežela to delo naročila. **)

Valvasor bi bil, da mu njegova skromnost tega ni branila, lehko dostavil, da mu dežela ni Bog ve s kako radovoljnostjo in veseljem stregla v roko. Ker so nam tudi najmanjše, na našega slavnega kronista nanašajoče se drobnosti važne, navesti hočem tu nekoliko kratkih opazk, ki sem jih nabral v deželnozborskih protokolih iz leta 1680.—1682. Leta 1680 objavil je deželni glavar v zboru: „Ker se je približal čas za pripravljanje sohe naše ljube Gospé, zato pričakuje (namreč Valvasor) milostnega povelja (so erwartet er des gnädigsten Befehls)***) V neki drugi seji: „Valvasor prosi za odlok, ali naj prične z delom sohe naše ljube Gospé.“†) Stolni prošt je menil: „Ta teden bode prišel model iz Benetek, o čemer naj se odborniki (die Verordneten) ž njim posvetujejo.“ Glavarjev namestnik pak je menil, naj se stanovi Valvasorju zahvalijo za soho, to je, da se nečejo o tem, vsaj za sedaj ne, posvetovati. Grof Gallenberg je celó dejal, naj bi se dalo Valvasorju razumeti, naj to delo opusti, ker ga stanovi ne zmorejo.††) Vse je kazalo na to, da Valvasor svoje namere

*) Mittheilungen 1858. p. 72.
**) Valvasor.
***) Landtagsprotokolle Bd. 29, f. 219.
†) ibid. Bd. 30. fol. 161.
††) ibid. Bd. 30. fol. 166.

ne bo mogel dognati, kajti koncem leta 1680. so odložili stanovi njegovo ponudbo, ter priporočali, naj se postavi pred jezuitskim kolegijem lesena soha, dokler se ne bo vlila bronasta; a za trud njegov naj se Valvasorju podari 1500 gld. ter se mu odpiše zaostali davek.*) Tu je treba dostaviti, da se Valvasorju ta milost ni morebiti skazala z ozirom na njegove zasluge, ampak da je bila takrat na Kranjskem navada, da so si v deželnem zboru plemiči delili drug druzemu darove in da ga ni bilo morebiti na Kranjskem plemiča, kateremu bi se jedenkrat ali drugikrat ne bilo odpisalo nekoliko tisočakov zaostalega davka.

V seji 8. julija 1682. se je pak izrekla Valvasorju v deželnem zboru zaslužena hvala. Drugi namestnik glavarjev je dejal: „G. Valvasor je vlil soho s posebno slavo, ki vzbuja začudenje vseh tujcev in preseza druge kipe. To delo bode hvalilo svojega mojstra mnogo stoletij. Zaradi tega se mu dosedaj še ni nič storilo, kakor da se mu je plačala tvarina; podarilo naj bi se mu 600 gld. in na mirenski zaostanek izgotovila pobotnica za 900 gld. Baron Lewenberg je dodejal, naj se onih 2000 gld. Valvasorju popolnoma povrne in se mu jih polagoma odpiše od zaostanka.“ Naposled se je sklenilo podariti mu 600 gld., 900 goldinarjev nakazati mu na Mirno in odpisati mu ves zaostanek do leta 1682.**)

Od Marijine sohe in jezuitskega kolegija podajmo se mimo visokih ali ozkih hiš v Žabjih ulicah k mogočnemu stolpu na Žabjaku, ki so ga zvali:

Vodna vrata (Wasserthor).

Tu so pobirali v prejšnjih časih mestni uradniki, pozneje pak mestni najemniki pristojbino od vseh po Ljubljanici prihajajočih čolnov, ki so se tu ustavljali in priklepali. Sicer pak je bil ta stolp namenjen tudi za obrambo proti sovražnemu napadu na mesto po vodi doli. Leta 1787. se je dal podreti. Pri tem bi se bilo mesto kmalu zaplelo v dolgotrajno tožbo. Na dražbi je kupil neki Klein ta stolp za 1050 gold., dasi tudi je bilo gradivo, kamenje, opeka in les mnogo več vredno. Dražba bi se morebiti sicer ne bila potrdila, a magistrat je imel nekoliko tako silnih upnikov, da je moral skrbeti za to, da jih kar najhitreje zadovolji. Ker pak je menilo generalno poveljstvo sezidati na tem kraji vojaškim potrebam služeče poslopje, odkupilo je Kleinu Vodna vrata misleč, da so prešla tudi tla, kjer so stala, v njegovo last. Da se izogne dragi tožbi, zadovoljil se je magistrat z izrekom razsodne komisije, da naj vrne magistrat generalnemu

*) Landtagsprotokolle Bd. 219.
**) ibid. Bd. 30. folio 357.

poveljstvu 500 goldinarjev, zato pak bode svet, kjer so stala Vodna vrata, ostal magistratova lastnina.*)

Tu pri Vodnih vratih je bilo tudi pristanišče drvarjev in lesotržcev. K Vodnim vratom je bila prizidana

Mestna shramba za les (Holzkammer).

Mesto, ki je v prejšnjih časih jedino imelo pravico v mestu z lesom trgovati, nakupilo je, ko je bil les po ceni, kar ga je bilo treba za mestne zgradbe, zlasti mostove; les se je spravil v lesovnico ter se tu posušil. Kadar je cena poskočila, ali se je magistratu zdelo, da ga ne bo več potreboval, prodajal ga je meščanom. Do leta 1734. je bila lesovnica na Bregu, a ker se ta kraj za trgovstvo in skladišče ni več zdel ugoden, prestavili so jo semkaj ter jo s stroški 500 gld. znova sezidali.**) Pred lesovnico je bilo lesovišče, kraj za prodajo lesa; po trije lesomerci pazili so na to, da se pri prodaji lesa ni prepičlo merilo.***)

Od vodnih vrat se je vlekla v podobi dolgo potegnenega latinskega S-a po Ljubljanici doli

Pregraja (der Rechen im Laibachflusse)

tja do ogla Zoisove hiše tik sedanjega Šentjakobskega mosta. Ta pregraja je izpolnjevala dvojen posel; zadrževati je imela v vodo pali les in ladje, ki so se morebiti odklenile ali odtrgale, deloma pak je služila tudi mestni obrambi. V tem oziru seveda ni bila posebne vrednosti, in resen napad težko da bi mogla le količkaj časa odbijati; kajti sestavljena je bila od slabih, le malo čevljev v tla zabitih in med seboj slabo zvezanih kolov. Manjše pregraje so se nahajale še sicer po Ljubljanici, n. pr. pred mlinom na oglu frančiškanskega samostana, zlasti mnogo pak po Šempeterskem predmestji.

Leta 1776. bi se imela ta pregraja podreti in brodarskemu ravnatelju abéju Gruberju se je izročilo nadzorovanje tega dela. A magistrat, ki je zaradi tega, ker se mu je očitalo vsako od višje oblasti zaukazano, a potem ponesrečeno podjetje, češ, da bi bil moral on, kot mestna oblast in mestnih razmer bolj vešč, stvar prej bolje premisliti, postal zeló previden, izrekel se je odločno proti odpravi pregraje, češ, da bi bilo to za mostove zelo

*) Mestni arhiv, fasc. 47.

**) Verzeichniss der bei der landesfürstl. Hauptstadt Laibach aufkündlich angelegten, durch mich Ludwig v. Radics, Doctorn u. Stadtsyndicum allda gegenwärtig zusammengetragenen Kapitalien, sammt dem Beisatz, der durch den Magistrat allda pro publico erkauften und zum Theil aus dem Grunde erbauten directe oder indirecte Nutzen abwerfenden Stücke und Gülten.

***) Mestni arhiv, fasc. 264.

nevarno; po Ljubljanici plavajoči les bi jih utegnil zeló poškodovati: Toda abé Gruber je zavrnil mestne očete, rekši, če ni mogel led in niso mogli veliki hlodi šibke pregraje podreti, kaj bi se bilo bati še le môstnim kozam, ki so vendar dobro med seboj zvezane. Pregrajini koli so se tresli pred vsako ledeno ploščo in vendar so se je ubranili, kaj še li mostovi, ki sprejemajo udarce z ozko in ne široko stranjo. Ali se niso dostikrat odtrgali na Bregu čolni, ter se pred mostne koze tako počez vlegli, da jih je bilo treba sesekati? Mostovom se vendar ni ničesa zgodilo. Sicer pak je smešno pri tako pohlevno tekoči vodi bati se kake nesreče. Po odpravi pregraje bo voda le še tem pohlevneje tekla, kajti vsled pregraje se voda napenja in umljivo je samó ob sebi, da teče napeta voda, premagavši oviro, mnogo urneje, ker teče z višjega kraja. Ker se bo napetje vode odpravilo, moralo bi se mesto temveč še zahvaliti, da se mu odstrani pregraja.

Napósled se iznebi Gruber magistrata rekoč: Druzih razlogov nečem navajati. Že iz teh bo spoznal slavni magistrat dovolj svoj neopravičeni strah in da ni potreba mnogo dokazov, zlasti, ko se je stvar razmotrivala več let in od mnogih, ter se napósled od višje oblasti odobrila in izvesti zaukazala.

Da bi se magistratu ne moglo čisto nič očitati, predlagal je, naj se podere tudi pregraja pred frančiškanskim mlinom, ako se že zdi potrebno odpraviti pregrajo pred vodnimi vrati.

Abé Gruber je odgovoril na to zelo energično: Kar pak se tiče odprave pri frančiškanskem samostanu, pomilovati moram magistrat zavoljo njegove majhne skušnje; kajti, če navajam razloge, ne zdi se magistratu potreba, jih tudi uvaževati. Dovolj je, da ima Ljubljanica od Vrhnike pa do Ljubljane 18″ strmeca, od pesknatega grebena pred pregrajo pa do frančiškanov pak 3′ = 36″. Iz tega sledi, da ni spodnji nasip s zgornim napetjem v nikaki zvezi, in ko bi se ta nasip (pri frančiškanih) tudi odstranil, bi voda pri pesknatem grebenu pred ograjo zavoljo tega ne bila ne za las menj napeta.

Meseca oktobra ali novembra l. 1776. se je pregraja izruvala in ker je slučajno zid, na katerega je bil naslonjen Čevljarski most, jel kazati nekoliko razpok, pripisoval je magistrat to slučaju, da ni v Ljubljanici več pregraje.

Abé Gruber je odgovoril: Če ima slavni magistrat o vodnih stavbah res toliko razuma, videl bi bil že lehko pred nekaterimi leti, da bo slabi odtok vode pri Čevljarskem mostu neškarpani in od slabega kamenja brez vezi skup zlepljeni zid, na katerem sloni most, izpodmlel in ga napósled vrgel v vodo. Razpoke so kazale kaj takega že več let. In dasi tudi po izruvani pregraji ni bilo nobene večje povodnji, vendar se je predrznilo reči: izruvana pregraja je uzrok, ko je postal vodni tok vsled tega vendar mnogo pohlevnejši. Poškodovani zid pak se je zopet tako malo-

marno popravil, da se je kmalu zopet bati kaj jednacega v veliko nevarnost za ljudi, ki se bodo slučajno tam nahajali. To navajam le zato, da se ne bo klicala izruvana pregraja na pomoč, da zakrije slabo popravo omenjenega zida.*)

Od pregraje podajmo se zopet skozi Žabje ulice na Stari trg. Da ne bi nam trebalo vračati se po istem potu, bilo bi prijetneje, iti ob bregu Ljubljanice, toda hiše sezajo tu prav do vode, vrhu tega pak drži ob Ljubljanici pričenši pri Vodnih vratih do zatiškega dvora mestni zid; le tu pa tam napravljene so vanj odprtine, da se more do vode. Od Zatiškega dvora dalje pa zmanjka ozidja ob hišah Starega trga doli do Čevljarskega mostu, kjer se zopet prične ter se vleče v nepretrgani vrsti tja do stolpa na oglu frančiškanskega samostana. Prisiljeni smo torej vrniti se na Stari trg po isti poti. Na križišči Florijanskih ulic in Starega trga ugledamo

Vodnjak,

bržkone pred sedanjim deželnim sodiščem. Voda je bila napeljana vanj, dokler niso skopali Gruberjevega kanala, z Golovca.**) A že mnogo let poprej ni bilo v cevéh več vode. Vodnjak je bil suh, zato so se pritožili meščanje na Starem trgu ter prosili vode zanj. Magistrat, opominjan od okrožnega urada, izgovoril se je, da mu ni mogoče ti želji ustreči, ker pri kopanji Gruberjevega kanala so se cevi z Golovca prerezale; da bi pak napravil nov vodovod, manjka mu novcev. Da je tu res vode zeló potreba, uveril se je magistrat žalibože o priliki velicih dveh požarov leta 1767. in 1774. in ker je tudi njegova želja, da se v vodnjak napelja voda, zató nasvetuje porabiti v to svrho cevi, ki drže v jezuitski kolegij. Ker se to poslopje ravno kar podira (l. 1776,) in vodnjaka tam več treba ni, prevzela bi se lehko voda brez velicih stroškov ter se napeljala v vodnjak na Starem trgu, ondotnemu občinstvu v korist. In to se je tudi zgodilo.***)

Vodovode je imela Ljubljana že zeló zgodaj. Že leta 1565. je plačevalo mesto nadzornike cevi (Röhrenmeister) in se pogajalo za nakup 60 mecesnovih cevij. V neki seji istega leta se je naročilo mestnemu sodniku in mestnemu pisarju, naj pregledata vodnjake pod Rožnikom (unter Rosenpach), če je v njih toliko vode, da bi se mogla napeljati na Novi trg.†)

---

*) Magistratski akti fasc. 22.

**) Tu opozarjam naše jezikoslovce, da se imenuje sedanji Golovec v prejšnih stoletjih, v 16. in 17., vedno le „Volouz“, nikdar ne Golovec. Le v aktih 18. stoletja naletel sem jedenkrat ali dvakrat na izraz: „Golauez“, večkrat pa na „Volouz“ tudi še v tem stoletji.

***) Mestni arhiv fasc. 234—243.

†) Gerichtsprotokoll gemainer Stadt Laibach de An. 1569.

Blizu vodnjaka je l. 1785. stala na kraji nekdanjega jezuitskega kolegija

Normalka in anatomična dvorana,

v sedanjem redutnem poslopji zidal jo je l. 1773. abé Gruber*); oba zavoda sta se nahajala v jednem in istem poslopji. Anatomično stolico je imela Ljubljana že l. 1759.; prej se ne dá zaslediti, to leto pak je prosil neki Philippus Jacobus Prezl (tudi Brezl) „Chirurgiae magister“, naj se mu od kaže kje prostor za kirurgična predavanja, bodi si v meščanskem špitalu, bodi si kje drugje; na svojem domu ne more predavati, sicer si bo odgnal vse ljudi. Predavati je hotel po trikrat na teden, v ponedeljek, torek in četrtek izvzimši praznike od 2—3. popoludne. Zlasti bábice naj bi bile primorane obiskavati ta pouk, in magistrat naj bi jim zapretil kazen od 1—2 goldinarjev. Dalje je zahteval, naj bi se prisilili k udeleževanju tudi brivski pomagači in učenci.

Kje se je odkazal Prezlu prostor za predavanja, ne vemo, pač pak so se prisilile bábice in se prisilili brivski učenci obiskovati ta predavanja; bábice so zajemale dotlej svoje znanje samó iz skušnje. Zanje sta bili odločeni po dve uri na teden ob sredah in sobotah od 2—3. popoludne in sicer od oktobra do majnika. Nekatere so se izgovarjale, da so že izpitane, a tudi tem se je ukazalo, da se morajo še jedenkrat k skušnji oglasiti ali pri doktorji Prezlu, ali pak pri Haymanu. Ker ljudstvo šol takrat ni bilo vajeno, obiskovala so se predavanja vedno jako neredno in Prezl je moral marsikaterikrati poklicati magistratovo silo na pomoč. Zlasti brivci so se upirali novi naredbi, kajti kdor je imel le po dva pomagača, moral je poslati po jednega k predavanju, učence pak vse.**)

Leta 1785. je bila izročena anatomična dvorana slovečemu prirodoznancu Hacquetu.

Podajmo se od tod dalje po Starem trgu proti Čevljarskem mostu. Javnih poslopij tu ni, izvzimši neko oficirsko hišo, ki je bila last magistratova, zato pak je bilo ob sejmih tu tem živeje, kajti Stari trg je bil trgovski del mesta. Po vsem Starem trgu so imeli razstavljene svoje štante žebljarji, železninarji, usnjarji, jermenarji itd.; že sicer je bilo in je še zdaj na tem trgu ozko, a ta obilica štantov ob sejméh in tržnih dneh je pot tod skozi skoraj do dobra zaprla. Kdor se tu ni znal varovati, bil je v največji nevarnosti, da ga povozijo. Ko so prihajali vozovi, morali so se pešci umikati in skrivati za štante, sode in razno tu nakopičeno šaro, da so se vozovi odpeljali mimo. Vrhu tega so tod še živino gonili.***) Kdor je imel v tem delu mesta opraviti, moral je iti po jedini ti poti po mestu na odločeni kraj, kajti Šentjakob-

*) Mittheilungen 1848. p. 85.
**) Mestni arhiv fasc. 70—72.
***) ibid. fasc. 48—51.

skega mostu takrat še ni bilo. Ker je imelo mesto do 19. stoletja samó dva mostu in jedno brv pri sv. Petru zunaj mesta, prepeljavali so čolnarji ljudi na raznih krajih mesta preko Ljubljanice.

Ker se tudi o netržnih dneh na Starem trgu srečuje po največ vozov in se moremo na svojem sprehodu le počasi dalje preriti, ogledamo si mimogrede in v naglici lehko za hišami Starega trga skrito Reber. Na pobočje ljubljanskega gradu je naslonenih precejšno število malih ubogih kočic; njih lastnikom ni treba biti žal, da so tako skrite. Za olepšanje mesta bi ne pripomogle ničesa, kajti večinoma je tu vse od vrha do tal leseno. Kadar je nastal tu požar, pogorela je po navadi vsa Reber do tal. Ko se je jela konec minulega stoletja poudarjati vedno bolj in bolj varnost mesta, ukazal je (15. maja 1784) gubernij, da se hiše v Rebri ne smejo več z deskami kriti ali strehe ž njimi popravljati, ampak samó z opeko, nove hiše pak so se smele samó zidati. Vendar pak se je tudi uvidelo, da so ondotni hišniki preubogi, da bi se ravnali po ti zapovedi; naložilo bi se jim s tem le pretežko breme. Zato se je magistratu ukazalo, naj jim še nadalje dovoljuje kritje z deskami, a pri tem naj bo kar največ previden in si prizadeva, da preidejo hiše v roke premožnejših ljudij, seveda se ne sme delati pri tem sedanjim lastnikom krivica.*)

Reber zapustivši podajmo se zopet na Stari trg, kjer zagledamo že blizu Čevljarskega mostu kruharno ondi, kjer se Stari trg najbolj zožúje.

Kruharna

je bila prodajalnica pekovska, morebiti tudi shramba za njihovo žito in moko.

Od tod vodijo okoli ogla ozke in temne ulice do Čevljarskega mostu, temno pak je dela

Tranča,

neokretno, močno in odurno poslopje, ki sloni ravno pred mostom čez ulice počez obrneno na mogočnem oboku, dve nadstropji visoko. V nemškem jeziku se je zvala tudi „Comaun“ ali „Neugebäu“; odkod je dobila to ime, težko je reči, kajti po poročilu mestnega magistrata meseca junija l. 1787. je stala Tranča že tu, kar jo Ljubljana pomni, ter bila mestna ječarna za največje zločince, ki so se od tod vodili na smrtišče.**) Ob časih, ko je sezalo mesto le do Čevljarskega mostu, bila je Tranča tu dobro spravljena, a konec 18. stoletja bi se za tako ječarno ne bil mogel najti bolj neugoden kraj. Vsled narastanja Ljubljane je postala skoraj središče mesta. Sosedje je niso mogli biti veseli, kajti iz

*) Mestni arhiv fasc. 7.
**) Rathsprotokoll Gemainer Stadt Laibach de Anno 1785.

Tranče so se glasili v jednomer stoki in kriki jetnikov, nad katerimi so se zvrševale vsak teden prisojene jim kazni. Vrhu tega je šla pod Trančo jedna najbolj obiskovanih ulic. Pod temnim obokom se niso le prerivali ljudje ves dan sem in tja, ampak nahajali so se tu, kolikor je to dopuščal tesni kraj, male kramarske kočice, štiri mestne prodajalnice z raznovrstnim blagom, Ribji trg za morske ribe, za maslo, sadje itd. Tudi Ljubljančani so jeli čutiti, kako nepriličen je ta kraj postal za Trančo*), ter so bili pripravljeni magistratu priskočiti z radovoljnimi doneski na pomoč. Med drugimi meščani nahajamo tudi barona Žigo Zoisa udeleženega z 85 gld.**) Da se ta ječarna odpravi, želeti je bilo tem bolj, ker se je bilo bati, da se vsak čas podre. Leta 1788. se je izrazila komisija inženijerjev, poslana na pregled, da za Tranče ni niti jeden trenotek porok. Ker pak je bila že delj časa dognana stvar, da se Tranča podrè, požurili so se, da se to zgodi kar najhitreje ter razpisali dražbo za mesec april l. 1788. A dasi je bila Tranča jako nizko cenjena (zahtevalo se je le 20 gld. zanjo; za to ceno bi bilo vse gradivo onega, kdor bi jo kupil), vendar ni bilo prvikrat nobenega kupca k dražbi. Razpisati se je morala drugič in to pot se prodala za 71 gld. 40 kr., seveda jo je moral kupec podreti na svoje stroške.***) Mesto si je nakopalo s tem sicer res obilo stroškov na glavo, kajti zidati je moralo novo ječarno in poiskati za sodnega slugo, ki je dosedaj bival na Tranči, novo stanovanje, a na drugo stran je gledé prijetnosti in lepote mnogo pridobilo.

Izpod Tranče stopivši pridemo na

Čevljarski most.

Most se je nahajal na tem kraji, odkar stoji Ljubljana ter je starejši kakor Špitalski most, ki je pač stal že v štirnajstem stoletji. Po tem mostu so prihajali vladarji avstrijski, Ljubljano obiskujoči, v mesto; glavni tok tujcev z Gorenjskega, Laškega in Nemčije se je vsipal po tem mostu v Ljubljano. Za cesarja Maksimilijana so se nahajale še na mostu in pri mostu mesníce, ki so razprostirale jako neprijeten duh okoli sebe. Cesar Maksimilijan je ponudil Ljubljančanom odškodnino, ako prestavijo te mesníce na kak drug prostor, kar se je tudi zgodilo, da ne bode več v Ljubljano prihajajoča gospôda tako neprijetno iznenadena. Na most so pa postavili namesto mesníc kramarske lope drugo pri drugi po obeh straneh mostu, ki že sicer ni bil širok. Ob sejmeh je nastajala tu grozna gneča.†) Most je bil lesen;

*) Hoff, Gemälde v. Krain p. 96.
**) Mestni arhiv fasc. 7.
***) ibid. fasc. 47.
†) ibid. fasc. 10.

leta 1789. pak je že razpravljal magistrat, da bi se napravil zidan most, kar pak se zaradi velike suše v mestni blagajnici ni moglo zgoditi. *)

Ker smo se namenili obiskati najprej Ljubljano na desnem bregu Ljubljanice, vrnimo se pod Trančo na Véliki trg pravi „quartier bourgeois". Vrsta hiš je ostala od Valvasorjevih časov, pak celo do danes ravno ista, le da so bile hiše pač mnogo manjše, zlasti v postranskih ulicah. L. 1535. je ponudil nekdo za neko hišo, „in dem Gassl am plaz" 300 gld. ter jo tudi za to ceno dobil. V jedni ozkih postranskih ulic se je nahajalo l. 1565. jedino poslopje, ki ga lehko prištevamo javnim, vojaška stražarna, sicer pak nisem zasledil na Vélikem trgu nobenega javnega poslopja, če se namreč ne jemlje ozir na dve ali tri hiše, ki so bile lastnina magistratova. Jedino javno poslopje na Vélikem trgu je

Rotovž ali mestna svetovalnica,

ponos meščanov in dika mesta. L. 1484. se je opustil stari rotovž na Starem trgu ter se sezidal na sedanjem prostoru nov. Bodi si pa, da meščanje niso bili ž njim zadovoljni, bodi si, da se je že kmalu začel podirati, skratka, že leta 1547. sklenil je mestni zastop v seji 15. novembra naj se napravi „model" (načrt) za nov rotovž, prične naj se kamenje lomiti in obsekavati. Naročili so celó že okna za rotovž in se pogajali z nekim loškim kamnosekom. **) Kamenje pak so lomili takoj za rotovžem, kar dokazuje, da je stal rotovž takrat še osamljen. Ker pak so se pričeli bati, da bi utegnila nastati kaka nesreča, ako bi se kopalo predaleč v hrib, zato se je prepovedalo leta 1548. stavbinskemu mojstru Eisnerju še nadalje kamenje lomiti. Magistrat si je pridržal pravico, da sme zase lomiti kamenje ter meščanom prepovedal hoditi tu sem pónje. ***)

Toda bodi si, da je v mestnem zboru razpravljalo o zidanji novega rotovža, bodi si le o večji popravi — leta 1484. sezidano

*) ibid fasc. 7.

**) Gerichtsprotocoll de Anno 1547. „15. nov. 1547. Anheut haben meine Herrn beschlossen (tako imenuje zapisnikar mestne očete odbornike, h katerim pak je tudi sam spadal), man solle das modell zum Rathhause fürderlich machen und alsdann die Steine dazu erfordern und die Sache mit ihnen zu berathen, dass die Steine darzu geschnitten und gemacht werden." — „An heut (2. Jänner 1548) haben meine Herrn beschlossen, man solle die Steine zum Rathhaus bestellen u. schneidan lassen." Iz naslednje opazke pak se dá sklepati, da so morebiti le tu pa tam na rotovži kaj popravili: „Auch haben meine Herrn beschlossen, man solle die Thüren und Fenster zum Rathhaus andingen, mit dem Steinmetzen von Lack fertigen. Eodem (die) haben meine Herrn abermals beschlossen, mit den Steinmetzen von Lack die . . . Steine zum Fenstern bestellen und andingen sollen."

***) Gerichtsprotocoll de Anno 1548.

poslopje stalo je še skoraj dve sto let nespremenjeno. Kdo ga je sezidal ne vemo, znano pak je ime slikarjevo, ki je olepšal zunajne stene z lepimi fresco-slikami. Neka brošura, ki je izšla l. 1680. pri Bapt. Mayru, tiskarju Valvasorjeve „Ehre des Herzogthums Krain“, in koje prepis se nahaja v knjižnici tukajšnjega semenišča, *) popisuje stari rotovž natančneje, kakor Valvasor. Po tem popisu je bil stari rotovž na Vélikem trgu 12 korakov dolg, slonel je na dveh debelih stebrih (Postamenten) ter imel 4 okna. Na „carnisi“ bilo je videti dvanajst Šembilij, med dvema oknoma „pravica“ v krasni obleki na prestolu sedeča. Na strani je stalo nekoliko svetovalcev. Na obeh straneh so se nahajale podobe, tikajoče se sodstva, n. pr. Salomonova sodba, na drugi strani podoba „Camosteja(?)“, ki veleva krivičnega sodnika odreti, z njegovo kožo prevleči stol, na katerega mora sesti njegov sin ter soditi. Na drugi strani so bile naslikane štiri kreposti; zmernost, razumnost, srčnost in modrost. V mestni dvorani naslikana je bila poslednja sodba in mesto Ljubljana.

Te slike je izgotovil sloveč slikar Antonio Gerici.

Imenovana, leta 1680. izšla brošurica, imela je namen, mestni zastop opozoriti, naj se nikar ne prenagli. Nov načrt je bil že to leto zgotovljen in sicer ga je zdelal sloveč holandski kapucin. Neimenovanemu pisatelju imenovane brošurice pak ta načrt že zavoljo tega ni bil po godu, ker je bil napravljen v staronemškem zlogu; njemu je ugajal veliko bolj novi, laški način zidanja, ter je priporočal, naj se rotovž sezida rajši v tem zlogu. Po njegovih mislih bi moral biti impozantno poslopje, vreden stolnega mesta Kranjske, sicer je bolje, da se sploh z delom ne prične in gledati se ne sme na to, če bode trajalo zidanje več let. Novi rotovž naj bi bil umetniški dovršeno poslopje. Od starega rotovža svetoval je pridržati le stara dva kipa, Adama in Evo, vdelana vsak v jeden ogel mestne hiše. Ob Evi je šla govorica, da jo mora poljubiti vsakdo, kdor Ljubljane še videl ni, a pride prvikrat v mesto. *)

Toda ni se sprejel ta načrt, ki ga na drobno opisuje neimenovani arhitekt, kajti podreti bi se moralo še par hiš, ako bi se hotel sezidati tako velikanski rotovž, kar pak mestno imetje ni dopuščalo. A tudi načrt slovečega kapucina se ni sprejel, ampak zdelal se je nov; sploh pak se je stvar zavlekla do leta 1716. To leto se je rotovž podrl in l. 1717. in 1718. sezidalo po načrtu stavbinskega mojstra Mačka sedanje poslopje. Če se omenjeni

*) Curia Labacensis Urbis Metropolis Duc Carnioliae, das ist eine ausführliche Beschreibung und Auslegung aller merkwürdigen Gemahl und sinnreichen Sinnbilder, welche in das neu zu erbauende Rathaus der Fürstlichen Hauptstadt Laibach kommen sollen. Angegeben und verfasst durch einen treu gesinnten Patrioten cum facultate superiorum Laibach 1680. J. Bapt. Mayr.

**) Morebiti ve kdo, kam sta prešla ta dva stara kipa; želeti bi bilo, da se poiščeta in se jima odkaže v našem muzeji dostojen prostor.

kapucin ni zval Martenuzi, naročila sta se za njim celó še dva načrta, kajti leta 1752. je pobijal magistrat zahteve Robbove, ki je terjal plačilo tudi za načrt vodnjaka pred rotovžem plačilo, tako-le: Der Magistrat hat vor Jahren das Rathhaus gebaut, der Martinuzi, der Baumeister das Modell gemacht, dagegen dieses wegen der Schneckenstiegen verworfen und durch den alten Matschekh, Baumeister, ein neuer Abriss und hierüber das Modell gemacht worden und demselben dafür kein kreuzer besonders, wohl aber dem Martinuzi sein Modell, weil er das Gebäu nicht geführt mit einem Dutzend Ducaten bezahlt worden ist.“ *)

Bil pak je že prav skrajni čas, da se je stari rotovž podrl, kajti postal je že tako nevaren, da si je marsikdo pomišljal iti vanj. Novo poslopje je stalo 8000 gld., seveda ni všteta v tem vrednost opeke, ki jo je dal magistrat iz opekarne svoje. **)

Novi rotovž se je zdel meščanom jako ponosna zgradba in magistrat samohvalno marsikaterikrat poudarja njegovo lepoto. Toda do konca minulega stoletja ga je zob časa že precéj oglodal. L. 1787. se je jel posedati strop v zgornji dvorani ter žugal, da se udrè. Podprli so ga za silo ter se požurili s popravo. ***) S početka je molel v prvem nadstropji iz rotovža lep in velik kamenit balkon, tako zvani „Pranger“; kamen sam je tehtal 50 centov.†) Na tem balkonu so se razglašale in tudi zvrševale manjše in večje kriminalne obsodbe. Vedno pak so se k smrti obsojenim po stari navadi o tržnih dneh prebirale njihove pregrehe in se oddajali obsojenci tu gori rablju. Težki kamen pak se je do leta 1798. že tako razpokal, da se ga je najrajši umikal, kdor je to védel. Okrožni urad je ukazal torej, naj se ta nevarni kamen odpravi, zlasti, ker se je zbirala pod njim o tržnih dneh velika gneča. Mestni zbor je temu na vso moč in pač po pravici oporekal, češ, da bo izgubil rotovž s tem pravo lice. Če se stvar že drugače ne more rešiti, naj se nadomesti kamniti balkon vsaj z železnim, ki ne bode stal toliko. A okrožni urad, ki je z magistratom postopal tolikokrat sila brezobzirno, ostal je pri svojem prvem povelji. Ker pak je bil magistrat prepričan, da se bo rotovž s tem zelo pokvaril, obrnil se je do meščanov, zlasti do bogatih trgovcev, za prostovoljne doneske, ti pak niso imeli razuma za magistratov ukus; vsled tega se je moral kamen odpraviti ter je odpravljen do denašnjega dne. ††)

Baš isti čas je ukazal okrožni urad, naj se odstranijo tudi zmaji konec strešnih cevij, češ, da so neukusni, da kazé poslopje in zapeljujejo tudi druge meščane k posnemanju, kar nikakor ni

*) Mestni arhiv; fasc. miscellanea.
**) Verzeichniss der aufkündlich bei der Stadt angelegten Capitalien usw.
***) Mestni arhiv fasc. 7.
†) ibid.
††) ibid. fasc. 2.

hvale vredno. *) Tudi zvonik na rotovži ni obdržal svoje prvotne oblike, ampak se je predelal, ker se je bilo bati, da se podrè. Magistrat je tudi želel, da bi se dale napraviti na rotovži lesene oknice, kar bi dosti pripomoglo k njegovemu olepšanju, zlasti, ker so se že celó vse hiše po mestu ž njimi preskrbele. Poprej so se nahajala v véliki sodni sobi na rotovži pač zagrinjala, da so se ubranjevali mestni očetje solnca in vročine, a ob francoski okupaciji l. 1795. so se deloma raztrgala, deloma raznesla. Se je pak li magistratu želja izpolnila že takrat ali ne, ne vemo, vsaj računi ne omenjajo teh stroškov. **)

Pri spisu notranjih prostorov rotovških se hočemo naslanjati na popis, ki ga je poslal okrožnemu uradu magistrat sam. „Prvo nadstropje ima na trg samo jedno dvorano, zadaj proti gradu pak jedno samó sobo v Čavljevo dvorišče. (Čavljeva hiša je bila zvezana namreč z rotovžem). V ti temni sobi se predstavljajo predpustom igrokazi nižje vrste. Zraven je soba, kjer se shaja in zboruje občina (Gemeinde). V drugem nadstropji je tudi le jedna dvorana na trg, kjer se nahaja blagajniški urad (Stadtcammereramt) in mestna blagajnica, in se shranjujejo mestni računi. Zadaj na dvorišči je par drvarnic za nekatero, pri popravljanji tlaka potrebno orodje. V sosedni hiši je arhiv in registratura.“ ***)

Ravno ta čas, ko se v duhu sprehajamo po Ljubljani pred sto leti, pripravil je okrožni urad mestne očete v veliko zadrego; slabo gospodarstvo je prouzročilo namreč mestu jako veliko dolgov in višja oblast se je morala sama zató pobriniti, da se izkoplje mesto iz njih. Zaukazala je torej prodati vse mestno premično in nepremično imetje, ter je bila pri tem neizprosljiva. Ko bi bilo le mogoče, prodala bi bila celó rotovž, ker pak se to vendar le ni moglo storiti, prizadevala se je rotovške prostore napraviti kar največ plodonosne ter je velela narediti na rotovži prostor za vojaško stražarno. Leta 1565. se je nahajala le ta v jedni postranskih ulic Vélikega trga, †) od leta 1750. pri Nemških vratih,††) že leta 1776. pak se je namerjalo prestaviti jo zopet na Veliki trg, o priliki, ko je cesarica imela priti v Ljubljano. Ker pak so meščani imeli vojake onih časov tem rajši, čim bolj so bili od njih oddaljeni, skušali so to namero preprečiti, kar se jim je tudi posrečilo, opomnivši okrožni urad, da bi se morala stražarna baš o ti priliki na Nemški trg prestaviti, ko bi se že ne nahajala tam, kajti cesarica se je odločila ostati pri grofu Tur-

*) Mestni arhiv fasc. 7.
**) ibid fasc. 2.
***) Mestni arhiv f. 47.
†) Gerichtsprotocoll de Anno 1565.
††) Mestni arhiv f. 7.

jaškem. Bolj ugodnega kraja za stražarno torej pač ni. S tem razlogom se je magistrat to pot vojakov res ubranil,*) a leta 1790. je ponovil okrožni urad zahtevo svojo. Tudi sedaj se je upiral magistrat na vse kriplje ter dal višjemu uradu premisliti, kako neugoden je za vojaško stražarno ravno rotovž. S trga pa do nje bi morali iti vojaki trikrat po stopnicah, kar bi bilo zánje, zlasti ko bi se klicali k puškam, zeló neprijetno. Kam pak naj bi naslanjali svoje orožje, ker je toliko in tako velikih stebrov. Videlo bi se, kakor bi za njimi skrivali svoje puške.**) Tem razlogom si okrožni urad vendar ni mogel zamašiti ušes, odjenjal je od svoje zahteve, ter le magistratu naročil, naj se torej pobrine za kak drug kraj, da se prestavi tja straža. Stvar se je zavlekla še precéj let, kajti še le leta 1796. se je posrečilo najti zanjo prostor med gimnazijo in zdanjo Mahrovo hišo, kjer je ostala do naših dnij.

Stopimo iz rotovža ter pojdimo dalje. Takoj pred njim se oveselé naše oči najlepšega umotvora, kar jih ima Ljubljana na javnih krajih. V prvi polovici minulega stoletja je dobila Ljubljana krasen spomenik,

Mestni vodnjak.

To mojstersko delo je ustvaril italijanski arhitekt Francesco Robba. Omenili smo že, da je stal pred rotovžem že prej vodnjak z lesenim ali celó morebiti kamenitim koritom, ki pak mestnim očetom ni več ugajal. Namesto, da bi ga popravljali v jednomer, sklenili so dati zdelati nov, kamenit in dragocen vodnjak ter se spustili zaradi tega z Robbo v dogovor. Leta 1743. sta sklenila Robba in mestni blagajnik Ranilovič naslednjo pogodbo:

„Danes sta sklenila gospod Franc Ranilovič, prvi mestni blagajnik (Oberstattkammrer) na jedni, in gospod Francesco Robba, meščanski kamenosek in kipar na drugi strani naslednjo pogodbo s pridržkom, da jo odobri magistrat:

Prvič se zavezuje gospod Robba na ravno istem kraji pred rotovžem, kjer stoji sedaj stari vodnjak, postaviti novega in sicer vodojém od grôbega marmorja, od kakeršnega je narejena krogla za vzgled, tri podobe z njih znamenji v popolni človeški velikosti po 5 čevljev visoke, postamente od genoveškega marmorja, potem tako zvano, brez krogle na vrhu in brez postamenta 20' visoko „gullio“ od rudečega domačega marmorja, vse po predloženem načrtu in določeni meri, s postamentom vred vse 35' visoko in 18' široko, tudi kamenite stopnice in nove ogelne kamene; vse pak se razume, da naj je od trdega kamena, celó fundament v zemlji in izbokani vodojem; kroglo nad gulijo po načrtu kakor tudi 3 vodne kanone mora preskrbeti gospod blagajnik sam, Robba pak dati navod.

*) ibid. fasc. 1—3.
**) ibid. fasc. 47.

Drugič obljubuje imenovani gospod blagajnik dati za novi po načrtu zdelani vodnjak, vrhu starega kakeršen stoji sedaj, gosp. Robbi dve tisoč štiristo gold. nemške veljave in sicer na račun te izgovorjene svote 2400 gold. pri sklenitvi te pogodbe

proti pobotnici	600 gold.
drugi obrok 5. januvarja l. 1744. z	450 „
tretji obrok 5. julija l. 1744. z	450 „
četrti obrok 5. januvarja l. 1745. z	450 „
in poslednji obrok po popolnoma končanem delu . .	450 „

Gospod Robba pak je dolžan v primeri s temi obroki skazati se z dovršenim delom.

Tretjič je dolžan gospod Robba preskrbeti sam na svoje stroške vse za to delo potrebne zidarje, delavce, apno, železo, svinec, vsakovrstne odre, vrvi, skratka vse, kar je potrebno.

Četrtič, zato, da bo gosp. Robba napeljal vodo v vodnjak in postavil vodne cevi, obljubi v magistratovem imenu gospod mestni blagajnik, preskrbeti gospodu Robbi v pripoznanje in plačilo o prihodnjem sv. Jakobu jedno izpraznjenih treh mest v svetu štiriindvajsetih, zato pa bode ta zgotovil prevzeto delo s posebno pridnostjo in o dogovorjenem času.

Napósled naj se bode ta pogodba predložila, ne le magistratu v odobrenje, ampak dala, da se bode strogo po nji ravnalo, potrditi sl. deželnemu vicedomstvu.

Vse to zvesto in brez varanja, tudi s poroštvom „Landschadenbund-a“ za Kranjsko. Od te pogodbe sta se napravila dva jednako se glaseča izvoda in se vsaki stranki dal po jeden.

V Ljubljani 4. julija 1743.

L. S. Franc Jakob Ranilouitsch,
prvi mestni blagajnik.

Francesco Robba,
scultore et architeto.*)

*) Prvo točko te pogodbe skoro ni mogoče natanjko prevesti v slovenščino. Zaradi tega sem se ognil nekaterim prevelikim nevkretnostim, ki se nahajajo v izvirniku. Tu slove ta točka tako-le:

„Erstlichen obliegiert sich ersagter Herr Robba an eben den Ort und Platz vor dem Rathhaus, wo aniezo der alte Brun stehet von Grund aus einen neuen Brun aufzurichten und zwar den Kasten von groben Marmelstein wie die extradirte Kugl vor das Muster ausweiset die drei in Vollkommener und proportionierter Lebensgrösse von 5 Schuh höhe bestehende Figuren mit ihren Signis und postamentum von genueser Marmorstein, dan die so nennende von 20 werck Schuech ohne der Kugel in rothen Landt Marmel, alles nach dem errichteten Model und maas in die Höhe mit dem postament zusamben 35 und breite 18 werkh Schuech sambt denen steinernen Staffeln und an Orth derselben stehenden Neyen Ekh Steinner, alles von harten Stein zu verstehen, wie auch das in der erden hirzu erforderliche Fundament und den von harten Stein gewölbten wasser-Kasten zu verfertigen, die ober der gullia nach dem Model sein sollende Kugl und das darzue gehörige Lauberg, wie auch die Drey Wasser Kanonen ist er Herr ober Stadt Camrer selbsten zu verschaffen: er Herr Robba aber anzugeben schuldig.“ (Mestni arhiv fasc. misc.)

To pogodbo je odobril in potrdil magistrat 8. julija 1843. Podpisani so nekateri svetovalci notranjega in zunanjega sveta: Jurij Ambrož Kappus, župan, Ivan Krstnik Valusins, mestni sodnik, Franc Gamba, prvi špitalski mojster, Andrej Žiga Fedrer, drugi špitalski mojster, Josip Anton Andtinger, drugi blagajnik, Franc Josip Pilgramb, Franc Karol Tombschitsch pl. Tenau, Adam Friderik Richard, Boštjan Bonaventura pl. Frankhi, Karol Josip Penitsch, Ivan Kroschkonitsch Ivan Zlatoust Sudar, Friderik Weittenhiller, Peter Lianni in Makso Anton Serini.

Robba bi bil moral zgotoviti vodnjak tekom dveh let, toda še leto 1749. našlo ga je pri delu. Magistrat ga je v jednomer drezal, naj se požuri in ker je želel, da se vodnjak kar najhitreje dodela, sklenil je na prošnjo Robbe, plačati mu iz mestne blagajnice sto goldinarjev proti temu,da bode s štirinajstimi delavci do jeseni z delom gotov; teh štirinajst delavcev bo plačeval magistrat toliko časa, da bo vodnjak dodelan. Vrhu tega pak naj se povrne Robbi onih 230 gld. 41 kr., ki jih je ta potrošil za vodnjak iz svojega (2. majnika 1749).

Ker se je ladja, obložena z marmorjem, naročenim v Benetkah blizu Trsta potopila, naročil je magistrat marmor celó na svoj račun, ter se skazal Robbi zeló darežljivega.

Robba je bil sicer izvrsten mojster, a slab podjetnik. Vodnjak, katerega se je zavezal zgotoviti za 2400 gld., napravil mu je vsled računa, odobrenega po magistratu. 4826 gld. stroškov. Robba ni samo ničesa zaslužil, ampak vtaknil v delo celó vse svoje imetje; magistratu je bilo vsled tega pa samemu v korist, da je podpiral Robba z onima sklepoma, sicer bi se bilo delo še dalje zavleklo.

Napósled je bil vodnjak dodelan in Robba se je obrnil do magistrata s prošnjo za odškodnino, sklicujoč se na vodnjak, češ, da je mojstersko delo ter v čast magistratu in meščanom. Sicer je veljal vodnjak 4826 gld., a Robba ga je cenil na 12.000 gld. Magistrat mu je že popreje obljubil, da se bo odškodoval Robba čez pogojeno svoto, zato je opomnil svetovalce danih obljub, zanašajoč se na to, da gotovo ne žele, da bi postal Robba na stare dni berač. Pogodbo je sklenil, obtožuje se sam, prav lehkomišeljno o času, ko se mu je godilo bolje. Sicer pak je le-ta že sama po sebi neveljavna, ker je vodnjak za polovico več vreden, kakor se je pogodil zanj. Tudi magistrat je to spoznal ter sklepal že o ti stvari. Zato prosi Robba naj se mu ne povrnejo samó njegovi stroški, ampak se tudi za njegovo delo kaj plača, da ne bode namesto plačila trpel kazen in mu ne bo treba obžalovati, da se je naučil kiparske umetnosti. Magistrat si pač ne bode hotel nakopati na vest očitanja, da je poginil pri delu, namenjenem v večen spomin, njegov mojster ter postal nesposoben lotiti se še kakega drugega dela. (11. svečana 1752).

Posebna preiskovalna komisija, ki jo je odposlal magistrat iz svoje srede, poročala je, da je vodnjak res več vreden, kakor

se je dotlej Robbi izplačalo, in da je pri tem veliko izgubil, kajti zadolžil se je najmenj za 2000 gld. Če se mu ne bo na ta ali oni način pomagalo, nesposoben bo prevzeti še kako drugo delo. Le ob visoko cenitev se je spotikala ter iz tega uzroka ni hotela predlagati magistratu kake svote; vendar pak je menila, naj se Robbi da 1200 gld. odškodnine, v letnih obrokih po 300 gld., da ne bi se zaplel magistrat v kako dolgotrajno in drago pravdo, pri kateri bi utegnil biti obsojen celó v večjo sveto, kakor jo Robba zahteva (13. marcija 1752.)

Toda magistrat ni bil pri volji plačati Robbi, razven že deloma povrnenih stroškov, še kaj več, kajti do takrat je prejel Robba od magistrata že 4826 gld. a bil je še vedno na škodi. Robba se je obrnil torej do reprezentacije in kamore, rekoč, da je prejel od magistrata res že 4826 gld., da pak je dodal vrhu tega iz svojega najmenj še 2000 gld. Za svoje delo pak si v ti svoti ni uračunil niti novca; 2000 gld. je potrosil za kiparske pomočnike; on, mojster pa za svoje devetletno delo ni dobil nič druzega, nego zahvalo. Obrnil se je že večkrat do magistrata, naj mu povrne tudi še onih 2000 gld., ki jih je potrošil za kiparske pomočnike, a magistrat neče o tem ničesa vedeti. Svojega devetletnega dela ne zahteva imeti popolnoma, ampak le polovico poplačanega, torej le za štiri leta in pol, ter računi delo svoje le po 1 gld. 25 kr. na dan, torej ravno toliko, kolikor je plačeval svojim pomočnikom, dasi tudi je delal tri leta nepretrgoma po leti in po zimi, v mrazu in vročini, kakor ga je vsakdo lehko videl. Najmenj tri leta pak je rabil za pripravljanje in obdelovanje tvarine. Za potovanja, na katera je moral v ti stvari hoditi, tudi ne računi ničesa, vkljub temu ima pravico za svoje 4½ letno delo po le 1 gld. 25 kr. na dan zahtevati 1836 gld., dasi tudi bi se zanj kot umetnika spodobila svota večja kot 3000 gld.

Višja oblast naj bi torej magistratu ukazala vodnjak po nepristranskih možeh ceniti, da se bode pokazalo, kako opravičena je zahteva 1836 goldinarjev (13. aprila 1752.)

Toda reprezentacija in kamora je vrnila Robbi prošnjo z odlokom: „Der Supplicant wirdet mit seinem Petito an die Gehörde angewiesen.“

Vsled tega se je obrnil Robba še jedenkrat do magistrata ter predlagal, naj se skliče o njegovi zadevi razsodništvo, čegar izreku naj bi se obe stranki brez ugovora podklonili.

Boječ se drage pravde je privolil magistrat v Robbov predlog ter velel Robbi poiskati si dva razsodnika. Mojster je imel zlasti med plemstvom mnogo prijateljev; zato je naprosil Franca Karola grofa Hohenwartha in gosp. pl. Stemberga. Mimogrede naj se tu opomni, da se je umetnost v Ljubljani jako čislala in gojila, bolj ko v poznejših in denašnjih dneh. Neki sovremenik Robbov, slikar, pridobil si je v Ljubljani 20.000 gld. imetja; pred kratkim

časom pak je v naših dneh genijalen slikar umrl v glavnem našem mestu skoraj od lakote!

Za svoja sodnika je naprosil magistrat barona Karola Valvasorja in Antona Nepomuka Tauffrerja. Le-ti razsodniki so se sešli 8. avgusta l. 1752. Med tem časom pak je Robba s svojimi zahtevami zopet poskočil za 973 gld. ter zahteval sedaj 2809 gld. Sodniki so se zato razšli, ne da bi se bilo kaj dognalo, in magistrat je od Robbe zahteval, naj utemelji svojo novo zahtevo 973 gld., kar je Robba tudi storil ter si uračunil

1. za načrt	150 gld.
2. za trojno popotovanje v Benetke, kjer si je naročil marmor	100 „
3. za razširjavo vodnjakovega stojala	500 „
4. za tri plošče	110 „
5. za popravo razpočenega kamena	11 „
6. per il Cupolino e Balla	15 „
7. per lastra d' intrare (stopnice k vodnjaku) . .	12 „
8. per andare in bosco (za hojo v gozd)	75 „
	973 gld.

A magistrat je pobijal vseh teh osem svot ter mojstra prvič opomnil, da si mora vsak stavbarski mojster, ki hoče dognati kako večje, zlasti za javnost namenjeno delo, napraviti načrt, da se lehko vsak sam prepriča, kakšno bo; zato pak pač ne sme zahtevati nagrade. Ko je magistrat pred leti (l. 1717. in 1718) zidal rotovž, naročil je pri nekem Martenuziji načrt, a ker se ta ni odobril, pozval se je drug mojster Maček in se temu tudi zidanje rotovža oddalo. Za načrt ni dobil Maček nikake odškodnine, pač pak je dobil Martenuzi dvanajst cekinov, ker se načrt njegov ni sprejel. Ravno tako je ravnal magistrat pri drugih podjetjih, ko je zidal n. pr. veliko Šempetersko vojašnico, malo vojašnico na Žabjaku, oficirsko hišo na Poljanah, na Starem trgu, gostilno pri „divjem moži“ itd. Za vsako teh zidanj napravil se je načrt, a nagrade ni plačal zanj magistrat nikake. Če je sindicus Radič Robbi v tem oziru kaj obljubil, vedeti bi bil moral, da je veljalo to le za ta slučaj, če se načrt ne sprejme.

Drugič je magistrat res naročil Robbi skrbeti za marmor, a iz tega ne sledi, da bi moral te stroške povrniti, kajti Robba bi ga bil naročil lehko tudi pismeno. Ko je zdeloval Robba ona dva angelja pri stranskem oltarji v Šenklavški cerkvi, se mu za naročilo marmorja tudi ni nič plačalo.

Tretjič. Ob odškodnini za razširjenje stojala vodnjakovega v pogodbi ni niti besedice najti, natančno pak je v nji določena širjava in globočina vodnjakova.

Četrtič. Robba je obdelal tri plošče, na katerih naj bi se nahajala letna številka, a ker bi imela na njih stati težka pira-

mida, zbal se je magistrat, da bi utegnila biti pretežka, da bi je plošče ne mogle nositi in da bi se piramida kdaj prevrnila. Da se temu ogne, naročil je magistrat na svoje stroške jeden sam velik kamen, na katerem stoji sedaj piramida. Imenovane plošče je Robba torej po nepotrebnem obdelal, zato je zahteval zanje 110 gld. odškodnine, a magistrat ga je zavrnil, češ, da si je z nakupom novega kamena napravil stroške, Robbi v korist.

Petič. Da se je jeden kamen razpočil in ga je Robba moral popraviti, je njegova krivda, zakaj pak ga ni bolje shranil, kajti bila je to njegova in ne magistratova skrb.

Šestič. Za kroglo ne more Robba ničesa zahtevati, ker je v pogodbi izrecno omenjena.

Sedmič. Ravno to velja o stopnicah k vodnjaku, ki so del njegov in je v pogodbi rečeno, da mora Robba vse na svoje stroške preskrbeti, kar je pri vodnjaku potreba.

Osmič. Za to, da je hodil v gozd po potrebni les, ne more ničesa zahtevati, ker je dolžnost vsacega stavbarja delati vse za njegovo delo potrebne korake. „Vprašati hočemo g. Robbo“, dejal je magistrat, „koliko stokrat se je podal v uršulinsko ali avguštinsko *) cerkev, ko je delal tam velika dva oltarja. Za ta pota ni dobil niti novca odškodnine.“

A tuđi ko bi bile vse te zahteve utemeljene, povrnile so se mu že zdavna, kajti, ko se je ladja z marmorjem potopila,

naročil si je magistrat novega kamena za . .	352 gld.	45 kr.
Ker je Robba tožil, da se je marmor podražil, izplačal mu je prvi blagajnik 22 cekinov .	97 „	6 „
Ako bi se cenilo vse blago, ki ga je dal magistrat Robbi iz proste volje, znašala bi ta svota več ko 1000 gld. a magistrat računi za apno, kamenje, žeblje, železne vezi, deske, stebre itd. le polovico	524 „	— „
	973 gld.	51 kr.

Iz vsega tega sledi, da se je Robbi vse to, kar sedaj zahteva, že davno povrnilo.

Dne 22. avgusta 1752. so se sešli razsojevalci v drugič, ter so razsodili, da se Robbi plača razven tega, kar je že doslej dobil, v treh četrtletnih obrokih še 1848 gld. 20 kr., da pak je s tem Robba jedenkrat za vselej odpravljen.

Ker sta se magistrat in Robba zavezala z razsodbo sodnikov se zadovoljiti, ostalo je tudi pri tem. Stroški za vodnjak znašali so po tem takem v vsem 6674 gld. 20 kr.*)

Ozrši se še jeden pot na lepi vodnjak, poglejmo si mimo leta 1536. sezidano in l. 1778. nekoliko predelane škofovske palače,

*) Mestni arhiv fasc. Miscellanea.

Cerkev sv. Nikolaja,

kamor je leta 1780. dal napraviti škof Herberstein mostovž iz škofije.*) Že v sedmem stoletji se je nahajala tu neki cerkvica, katero so pozneje večkrat razrušili, povečali in z nova sezidali. Vendar se zove še leta 1462. o priliki, ko se je ustanovilo ljubljansko škofijstvo, le kapelica. Bila je sicer poddružnica Šempeterske cerkve, vendar se dá že leta 1283. dokazati pri nji vikar. Pogorela je večkrat, n. pr. l. 1361. in 1386.; l. 1469. pak so jo Turki razsuli. Ko je postala stolica ljubljanskega škofijstva, umaknili so se v njeni bližini bivajoči ribiči preko Ljubljanice v Šempetersko predmestje, da so naredili prostor za nove hiše gospodov kanonikov. L. 1469. od Turkov razsuto cerkev so znova sezidali; do l. 1512. je stanoval škof neki v zasebni hiši, kajti še le tega leta je dal napraviti škof Krištof iz Ravbarjeve ustanove škofijo, ki pak je bila pač premajhna, zató se je povečala in znova sezidala (l. 1536.) ter sta se k Ravbarjevi ustanovi prikupili še dve hiši. Konec 17. stoletja je jela cerkev zopet tako razpadati, da so jo morali l. 1701. do tal podreti in l. 1702—1703. novo zidati. L. 1705. jo je okrasil sloveči Quaglia s slikami in ko se je dodelal l. 1706. drugi stolp, v kterega se je obesil po baronu Codelliji ustanovljeni 64 centov težki zvon, blagoslovila se je l. 1707. Kuplo pak so dozidali še le l. 1841.**) semenišče pa se je pričelo zidati v početku 18. stoletja.

Takoj tik Šenklavške cerkve stala sta

Frančiškanski samostan in cerkev Matere božje,

in sicer je bila sedanja gimnazija samostan, cerkvica Matere božje pak je stala ne sedanjem Valvasorjevem trgu, prizidana k samostanu na onem kraji, kjer se nahajata sedaj velika kostanja. Na tem kraji je stala cerkvica sv. Filipa že od l. 1073.. ustanovljena po bogatem ljubljanskem trgovci Petru Baldavizu. Tekom let pa je razpala in leta 1403. so uložili kamen za novo cerkev Jezusovega vnebohoda, ki se je 1412. leta dozidala ter se dala oo. frančiškanom, kojih pobožnost, strogost in disciplina pak Ljubljančane ni zadovoljevala. Ker so se tudi dohodki vedno bolj krčili in v samostanu časih ni živelo več ko po štirje ali pa po pet redovnikov, obrnil se je tedanji deželni glavar Viljem Turjaški do cesarja ter prosil, naj se samostan prepusti frančiškanom de observantia. Ker je cesar v to privolil, dal je Turjaški cerkev in samostan na svoje stroške popraviti. Ko se je pak v drugi polovici 16. stoletja jelo širiti luteranstvo po Ljubljani bolj in bolj in so usahnili viri, po katerih so tekli frančiškanom dohodki ker niso hoteli protestantje več deliti milodarov, praznil se je samostan tako zeló, da

*) Mittheil. 1848. p. 85.
**) Valvasor, Ehre des Herzogthums Krain. Catalagus diöcesis Lab., in „Mittheil." v. J. 1848. p. 85.

je bilo leta 1596., komaj par bratov v njem, zato se je odda samostan ravno to leto v Ljubljano poklicanim jezuitom, ki pak niso ostali dolgo tu, ampak se preselili v cesarsko bólnico pri sv. Jakobu; bólnica pa se je prestavila v frančiškanski samostan. Ko je Ljubljana postala zopet katoliška, preselili so se v samostan zopet frančiškani *) ter ostali v njem do l. 1785., ko so jih namreč prestavili v sedanji frančiškanski samostan.**) L. 1788. se je predelal samostan v šolsko poslopje, ki pak je bilo zaradi visocega mestnega zidovja, ovirajočega pritok zdravega zraka, zeló nezdravo; vsaj Linhart. sloveči kranjski zgodovinar in tedanji šolski nadzornik, opisuje ga tako. Ljubljanico za šolo imenuje bolj močvirju ko vodi podobno. ***)

K samostanu prizidana so bila skoraj najmočnejša mestna vrata, tako zvana

Frančiškanska vrata.

Od poljanske strani pogledana, bila so podobna majhni trdnjavi s prekopom, stolpi in dvojnim zidom na kraji sedanje Mahrove hiše. Vrata in k njim pripadajoče utrditve so sezale od glavne stražarne pak skoraj do sedanje gostilne „pri zvezdi.“ Vse zidovje pri teh vratih je bilo narejeno od rezanega kamena. Tudi jeden stolpov in sicer bliže mesta stoječi je bil spodaj od rezanega kamena; vrata so bila dve nadstropji visoka ter so imela le majhna okna; med njimi je stal v prvem nadstropji železen, oborožen mož s sulico. †) Na dvojnem zidu, držečem od teh vrat proti vodi, med Mahrovo hišo in gimnazijo, stali so še v početku 18. stoletja mestni topi. Ker pak se je pozneje spoznalo, da so čisto nepotrebni, odpravili so jih in tisti prostor porabili za konjski hlev in podstrešje za voze. ††) Ne daleč od tam, toda že zunaj mesta, je stal kip Kristovega krvavega potu; o postu je prihajalo semkaj mnogo romarjev; ker pak je cesar Josip II. romanje prepovedal, moral se je ta kip odstraniti. †††)

Pod mestnim zidom se je nahajal globok jarek, preko katerega pak v mesto ni držal, kakor pri druzih vratih samó jeden, ampak dva mosta. Ta jarek ni bila mestna lastnina, kar se dá posneti iz dogovarjanja mestnega magistrata z neko gospó Huebenfeldt l. 1790. Magistrat je iskal namreč prostora za novo kriminalno poslopje; najugodnejši se mu je zdel zato mestni jarek pri nekdanjih, a takrat že podrtih frančiškanskih vratih. Gospá Huebenfeldtova je hotela jarek, ki je bil torej njena lastnina, prepustiti le proti odškodnini 350 gld, kar pak se je zdelo magi-

*) Valvasor, XI.
**) Catalogus diöc. lab.
***) Mestni arhiv fasc. 2.
†) Hoff., Gemälde v. Krain I. p. 96.
††) Mestni arhiv fasc. 2.
†††) Mestni arhiv fasc 47.

stratu preveč, kajti v jarku je raslo le sadno drevje, ki so je cenili strokovnjaki na 62 gld. Temu nasproti pak je navajal magistrat gospé Huebenfeldtovi koristi za njeno blizu mestnega zidovja ležeče imetje, ko se bo mestni jarek zasul, mesto zvezalo s Poljanami in se v tem kraji napravile šole, zaradi česar bodo tudi stanovanja poskočila. *) Kak vspeh je imelo magistratovo pogajanje, ne vemo.

Frančiškanska vrata, stolpi in zidovje je postalo do leta 1785. tako slabo, da se ni nihče več upal po vrteh blizu mestnega zidovja delati. Opomni naj se, da so sezali vrtovi v mestnem jarku od mestne strani prav do zidu in da je bil sedanji cesar Josipov trg skupina vrtov in njiv **) Frančiškanska vrata so postala tako nevarna, da celó vojaki, kojim se pač ne more očitati bojazljivost, niso hoteli več skozi vrata hoditi. Imeli so namreč na Poljanah oficirsko hišo; Šempeterska vojašnica, nekdaj le pritlična, je bila takrat že tudi za jedno nadstropje povišana. ***) Dne 12. aprila 1785. je dobil magistrat povelje podreti to nevarno zidovje. Dasi tudi je le-ta v svojem odgovoru poudarjal in uvaževal korist, ki jo dobi mesto, ako odstrani zidovja, v zdravstvenem in estetiškem oziru, moral se je vendar izreči proti podrtju ter ostati pri tem toliko časa, da si poišče kak kraj za mestne konje, ki mu jih je bilo pri mestnih opravilih neizogibno potreba. Toda okrožni urad se ni dosti brigal za magistratove ugovore ter ponovil l. 1787. svoj ukaz. Deloma so ovirali tudi frančiškani odstranjenje mestnega zidovja, sklicujé se na neko pismo, s katerim jim je podaril leta 1701. cesar jeden del mestnega zidu, ki ga je magistrat menil na dražbi prodati. Le iz posebnega spoštovanja do magistrata niso hoteli, dejali so frančiškani, dotlej oglasiti se s svojo pravico, sedaj pak so prisiljeni k temu, ker jim hoče magistrat prodati njihovo imetje. A mestni očetje so pobijali njihovo zahtevo, češ, da ne verjamejo, da bi imeli frančiškani do magistrata toliko čeznaravnega spoštovanja, da bi celih sedemdeset let molčali. A ker so še to leto frančiškane prestavili v sedanjo cerkev, odpala je ta ovira. †)

Napósled se je razpisala dražba. Z ozirom na to, da bo podrtje Frančiškanskih vrat k olepšanju mesta mnogo pripomoglo, ponudil je magistrat podjetniku mestne jetnike pri podiranji v porabo proti plačilu 3 krajcarjev za dan in osebo. — Magistratu je bilo ležeče na tem, da se neokretna trdnjava odstrani prej ko prej, kajti Ljubljana bi dobila s tem jeden najlepših prostorov, sedanji cesar Josipov trg v zvezi z Valvasorjevim. Tu sem je nameraval magistrat že delj časa prestaviti

*) Mestni arhiv fasc. 47.
**) ibid. fasc. 2.
***) †) ibid. fasc. 47.

Kramarske lope in mesnice,

ki so bile dotlej za škofijo. Magistrat je čutil dobro, da je ta kraj zeló neugoden zanje, in trgovci so ostajali res le mrmrajoči in prisiljeni tam. Zaradi tesnobe in obilih, tu nakopičenih lop, kjer se ni prodajalo samó ob sejmeh, ampak največ vse leto, bil je ta kraj glede požara sila nevaren. Lope so bile na prav majhen prostorček skup stisnene, le na jedni strani je peljala ozka ulica mimo šenklavške cerkve do njih; leseno je bilo tu vse od tal pa do strehe, a do vode se ni moglo nikjer; naj bi bilo začelo tu goreti, kakor bi trenil, bila bi škofija, semenišče, meščanski špital in mesníce v ognji. *) Na tem malem prostoru se je nahajalo 66 navadnih in 16 kramarskih lop; vrhu tega je bilo spravljenih tu 75 štantov, ki so se ob sejmeh postavljali na različnih krajih mesta; vrhu tega pak še obilo mesnic. Že l. 1747. je želel okrožni urad, naj bi se prestavile na kak přiličnejši kraj, a magistratu je bilo takrat to nemogoče. Nemogoče mu je bilo tudi pozneje; ko je prišel nadškof Mihajl de Brigido v Ljubljano, poskusil je takoj znebiti se te nevarne soseščine ter ponudil magistratu 400 gld. odškodnine, če prestavi lope. Ker pak bi bilo prestavljenje po magistratovem proračunu stalo 3273 gld., morala se je stvar popustiti, dokler se ni razširila Ljubljana na tem njenem najnevarnejšem kraji ter si l. 1789. in 1790. pridobila sedanji cesar Josipov in Valvasorjev trg. Še le sedaj so se mogle lope prestaviti na trg pred licealnim poslopjem. **)

Ta ozki prostor za škofijo mejil je na jedno stran

Meščanski špital,

dobrodelen zavod, ki je postal tekom stoletij velika skupina hiš. Ta špital, ki je bil bólnica, pobožna hiša za onemogle in najdenica ob jednem, ustanovila je leta 1345. ogerska kraljica Elizabeta, hči poljskega kralja Vladislava I. in soproga kralja Karola Roberta Anžovina, potujoča skozi Ljubljano v Neapolj. Sezidati je dala kapelico, ki pak je pogorela že leta 1386. Od tega časa pa do leta 1564. so listi špitalske zgodovine prazni. To leto je razsajala grozna kuga v Ljubljani; večina prebivalcev se je umaknila iz Ljubljane; to ugodno priliko so porabili luteranski plemiči in meščani, osvojili si to cerkvico ter opravljali v nji službo božjo in pridigovali nemški in slovenski, kar je bilo sicer že tudi prej tu navadno.***) To je bila ista kapelica, v kateri je pahnil škof Tomaž Kren luteranskega kaplana z lece.

Vsled obilih milih darov v blagu in gotovini, ustanovljenih maš, beneficijev itd. postal je meščanski spital jedna najbogatejših ustanov. S početka mala hiša postal je tekom stoletij velikan-

*) **) Mestni magistrat fasc. 47.
***) Gerichtsprotoc. 1547.

sko poslopje. Zadnja hišica se je prikupila k špitalu leta 1757. za 4000 gld. iz tega, kar se je pri ustanovi prihranilo. Cesarica Marija Terezija pak je ukazala l. 1771 vse špitalsko imetje, izvzimši poslopja in ustanovljene desetine prodati; skupilo se je 51.250 gld.; od teh se jih je 44.100 naložilo plodonosno deloma pri deželnem glavarstvu, deloma pri zasebnikih, s 7150 gld. pak so se plačali dolgovi.

Leta 1773. so se jele hiše popravljati in razširjevati in prezidavati v jedno poslopje, ker dotedaj niso bile še med seboj zvezane v celoto. Te hiše in hišice so bile tako zvane „Patidekenhäuser“ (Pachtgedinghäuser); zavoljo hrabrosti, s katero so odbili Ljubljančanje leta 1442. oblego celjskega grofa od Ljubljane, podelil je cesar Friderik tedanjim meščanom zanje in njihove potomce oproščenje vseh hišnih davkov, le v znamenje podložnosti se je moralo od tacih hiš plačevati po jeden krajcar na leto davka, ki se je do leta 1580. plačeval o polunoči 30. septembra. Meščani so prihajali na rotovž v slovesnem sprevodu. *)

Prezidavanje špitala je stalo skoraj 20.000 gld. (19.479 gld. 13 kr.); tudi cesarica je pripomogla z 2000 gld. iz svojega. **)

Omenilo se je že, da je bila v špitalu bólnica, hiša v katero so se sprejemali onemogli ali obubožani meščani, ki si niso mogli več kruha služiti, vdove in sirote, in najdenci, za katere je plačeval špital dojke. ***)

Ko so prišli v drugi polovici minulega stoletja usmiljeni bratje v Ljubljano in se jim je odkazal samostan diskalceatov, ločili so razne v meščanskem špitalu zahajajoče se zavode. Tu je ostalo le sirotišče in hiša za uboge, bólnica in blaznica pak sta se izročili usmiljenim bratom. Le najdenci so se, dokler se ni napravila porodnica, sprejemali še v špital in se dajali dojiti najetim dojkam toliko časa, da so se mogli oddati na deželo. V špitalu ostali ubogi so se preskrbovali z obleko in hrano; ko pak se je ustanovil fond za uboge, napravila se je v špitalu l. 1789. porodnica, ubogi pak so morali špital zapustiti. Kot odškodnino so dobivali po 7 krajcarjev na dan, s katerimi naj bi si bili preskrbovali hrano in stanovanje. †)

Sicer se menim ozirati v tem članku na topografijo Ljubljane le do francoske okupacije, vendar pak hočem tu dostaviti, da se je razpustil leta 1811. konvent usmiljenih bratov; zaradi ugodne leže je bil špital za trgovska podjetja veliko vreden, zato

---

*) **) Klun Dipl. Carn p. 14 & 15.

***) Gerichtsprotocoll de Anno 1593: „Anheut ist die Verordnung beschehen, dass man wegen des Khindts, so etwo von der Muetter auf der Gassen für geworfen worden, mit einem Weib, das selbe zu sich nemben und underholten welle, wie man kann und mag, handlen solle“. (Seja 12. novembra.)

†) Lippich, Topographie der Stadt Laibach p. 268.

se je izpremenil špital v popolnoma zasebno hišo, s tem pak se tudi povišalo število ustanov za uboge.*)

To veliko poslopje se je tiščalo Špitalskih vrat.

Špitalska vrata

konec Špitalskih ulic pred mostom so bila dve nadstropji visoka in višja ko špital. Ulice so zapirala popolnoma ter se naslanjala na jedno stran na špital, na drugo na hišo meščana Dežmana. Že sicer močnim vratom prizidan je bil v obrambo štirioglat stolp. Nad vrati je stanoval vratar in nekoliko ubogih, za katere v špitalu ni bilo prostora.**) Morebiti so bila vrata v zvezi s špitalom. Vhod v špitalske ulice pak je bil zeló ozek, dve nadstropji visoki stolp je molel čez vse hiše Špitalskih ulic, ki so bile že sicer ozke in zavoljo tega tudi jako temne. Na Špitalska vrata so se nabijali različni magistratovi razglasi. Neokretni stolp so odstranili že leta 1786. sicer bi se jim bil podrl sam, kajti zid je bil tu pa tam že tako zelo razpokan, da se je v nekatere razpoke porinila lehko vsa pest. Najbližjega soseda Dežmana je podrtje špitalskih vrat jako hudo zadelo. Magistrat, ki je želel Špitalske ulice kar največ razširiti in jih narediti svetlejše, našel je v arhivu neko listino iz leta 1610., vsled katere se je tedanji lastnik vrat tiščeče se hiše Berlin zavezal záse in za svoje naslednike, da bo podrl hišo svojo, kadar bo magistrat to zahteval. Dežman je bil njegov naslednik. Po dolgotrajnih razpravah se je dognalo med magistratom in Dežmanom, da mora le-ta polovico svoje hiše podreti proti mali odškodnini, zlasti zato, ker so ob jednem nameravali napraviti vozno cesto ob Ljubljanici na sedanjem Francovem nasipu.***)

Z odstranjenjem stolpa in vrat so pridobile Špitalske ulice jako mnogo, kajti prej so bile vedno mokre, blatne in temne, ker ni mogla vanje niti svetloba niti zrak. Vrhu tega so se nahajale v njih, vkljub njih ožini ob hišah na levi in desni kramarske lope; čuditi se je, kako so mogli vozovi skozi. Po teh lopah so prodajali platnarji, pasarji, iglarji, vrvarji, jermenarji itd. Tlak popravljati so mogli le po noči.†)

Ker za mestnim zidom iz Špitalskih ulic ob Ljubljanici ni prostora za naš sprehod, podajmo se po velikem trgu pod Trančo in preko Čevljarskega mostu na

Novi trg,

tako se je namreč zvala vsa onkraj Ljubljanice ležeča Ljubljana. Tu na Čevljarskem mostu si lehko privoščimo malo duška in svojim nogam počitka, ako nas je hoja po mestu utrudila, kajti

*) Klun Dipl. Carn. p. 16.
**) Mestni arhiv fasc. 47.
***) Mestni arhiv fasc. 47.
†) ibid fasc. 103—107.

v mali lopi tik mostu si naročimo lehko stolonoše (Sesselträger); za sedem krajcarjev si privoščimo to veselje, ako mesta ne zapustimo; če pak jim rečemo nesti nas iz mesta v predmestja, dodati je ti svoti še pet krajcarjev. Da nas stolonoše ne bodo osleparili in terjali više pristojbine, kakor jim pripada, tega obvarovala nas bo magistratovo strogost. Kočije so bile o Valvasorjevem času tako nenavadna stvar, da se mu je zdelo vredno omeniti te čudne prikazni, rekši, da so pričeli nekateri bogatini prevažati se po mestu v kočijah. A taka vožnja po mestu je bila pač bolj pokori, ko veselju podobna; še le zunaj mesta je bil tlak vožnji za zabavo ugoden. Ljubljančani so si pomagali s stolonošami, toda na to misel so prišli še-le leta 1735., kako pak se je dal razvajeni meščan poprej transportovati z jednega kraja na drug, ne vemo; morebiti pak se razvajenih v mestu nahajalo ni. Zavodu stolonoš je bila le kratka vrsta let odmenjena; v 18. stoletji so se pričeli in tudi jenjali; proti koncu stoletja so jim požrli „fiakarji“ kruh izpred zob.*) Zadnji trije stolonoše so popustili ta posel l. 1799.

Čevljarski most zapustivši se ozrimo mimogredé v temne in starodavne Židovske ulice, ki so bile tolikokrat prizorišče krvavih pretepov med kristjani in židi. Ker so na svojem konci z visokim mestnim zidom zagrajene, podajmo se po Židovski stezi v Gosposke ulice, ki so na oglu sedanjega deželnega dvorca (Burg) pregrajene z velikimi mestnimi vrati, ki so se zvala

Vicedomska vrata,

po vicedomskem poslopji (ki je sedaj deželni dvorec,) kojega so se tiščala. Tudi ta vrata so bila višja, ko najvišja poslopja v bližinji, ob jednem pa tako ozka, da so težki vozovi med njimi obtičali, ker se je naloženo blago uprlo v zidovje. Preostajalo ni druzega kakor blago razložiti. Vsled tega pak je bil prehod za pešce časih zaprt po več ur. Tudi pri teh vratih se ni pogrešalo močnih trdnjav in stolpov, od katerih je držal mestni zid po sedanjem dvornem trgu doli k Ljubljanici, končujoč se z mogočnim stolpom. Ker je bil ta zid ravno tako visok, kakor vrata, bile so vse ulice in hiše v bližini jako temne. Od zunaj pogledana so napravljala vicedomska vrata s svojimi ponosnimi stolpi prijeten vtis, okrašena so bila z marmornatimi stebri in vrhu vrat je stal v črni dolbini od belega kamena izrezan kip cesarja Karola VI., ki se nahaja sedaj pred mestno dvorano na rotovži v prvem nadstropji.**)

V vicedomskem stolpu sta bili dve ječi, jedna pri tleh pod stanovanjem vratarjevim, druga v prvem nadstropji za poštene

*) ibid. fasc. 7. Ta izraz se nahaja v aktih. Pozneje so se zvali Lohnkutscher.

**) Hoff, Gemälde I. 94.

meščane, ki so se pregrešili le v malih rečeh, ter se zavoljo tega niso mogle smatrati „malefičnimi osebami.“*) Po poročilu mestnega ranocelnika iz leta 1785. se je prišlo do ječe po trideset stopnicah, do katerih pak ni mogel niti zrak niti svetloba. Ječa je bila le toliko visoka, da se je mogel človek skloniti, okna le poldrugi čevelj visoka in 6 palcev široka; na notranjo stran so se pač malo razširila, toda ravno zavoljo tega je potiskal izprijeni ječarični zrak zunanjega nazaj, zaradi česar je bilo tako zaduhlo v ječi, da se je moglo komaj sopsti. Ko je ranocelnik ječo pregledoval, nahajali so se v nji le 4 obsojenci, a še za te je bil prostor premajhen; kadar so polegli, sezale so noge jednega izmed njih na stopnice. Na peč tudi po zimi o najhujšem mrazu niso mogli misliti, vsled tega je bila ta sicer le za preiskavanje namenjena ječa huda kaznilnica. Kdor se je moral delj časa tu zadrževati, bil je bolj mrliču ko živemu človeku podoben. **)

Dné 3. junija l. 1791. se je ukazalo ta vrata podreti ter lepe Gosposke ulice odpreti; pri tem pak se je magistratu zlasti zabičilo zahtev lepote ne iz nemar pustiti, ampak poslopja, kojih se je podrto zidovje tiščalo, ometati in očediti. Kako močno so bila Vicedomska vrata utrjena in kako velik je bil stolp vicedomski, posname se deloma že iz tega, da se je dobilo iz njegove leta in leta zanemarjene strehe še 11.400 komadov rabljive strešne opeke, iz stolpa pak 82° rezanega kamena.***)

Tik vicedomskih vrat je stalo

Vicedomsko poslopje,

v katerem se je nahajal do leta 1747. vicedomski urad, vrhovna oblast za vse kameralne dohodke in pristojbine in višja instanca za vse, trga in mesta na Kranjskem tikajoče se stvari. Leta 1361. se je nahajalo poslopje za vicedomski urad blizu šenklavske cerkve, leta 1511. pak že na tem kraji ter se je razsulo o priliki groznega potresa v tem letu. †) Kdaj se je semkaj prestavilo, ni znano. Ko se je l. 1747. vicedomski urad odpravil, preselila se je semkaj bankalna direkcija.

Po Gosposkih ulicah proti jugu hodimo po večjem mimo hiš plemenitih posestnikov, ker pak nas zanimajo le javna poslopja, zasukajmo se s svojo pozornostjo k velikemu poslopju na jednem najlepših trgov ljubljanskih, t. j. k deželni hiši.

Deželna hiša

je imela za vse nemeščane v deželi isti pomen, kakor rotovž za meščane v Ljubljani. Bila je shajališče kranjske gospôde k dolgotrajnim deželnim zborom. Tudi tu so se vršila redna sodna za-

*) Valvasor XI. p. 672.
) *) ibid. fasc. 47.
†) Mittheilungen 1848 p. 85.

sedanja; nahajali so se tu vsi deželni uradi in bila je tu spravljena deželna blagajnica.

Prva deželna hiša se je sezidala na tem kraji l. 1467., ki pak se je o velicem potresu 26. marcija 1511. l. na kup sesela. O tem potresu so trpele zlasti hiše na Novem trgu, podrlo pak se je tudi po kmetih mnogo gradov. Predno pak se je novo poslopje dozidalo, zadela ga je še jedenkrat nesreča. Dné 4. maja l. 1524. je nastal na Novem trgu velik požar, ki je upepelil poleg mnogo ondotnih hiš tudi za deželno hišo pripravljeni les. So li stanovi sezidali si potem vendar le potrebno poslopje, se ne ve; a l. 1587. so kupili tri za razširjenje deželne hiše potrebne zasebne hiše, katere je odpustil mestni zbor za vselej iz svoje jurisdikcije ter odpisal od njih davek, desetino, tlako itd. Kmalu pak je postala tudi ta povekšana deželna hiša pretesna, kajti dostikrat se je sešlo, kar se dá posneti iz deželnozborskih zapisnikov po 200 in po več udov k deželnemu zboru. Skoraj neumljivo je, kako se je moglo toliko gospôde shajati v tako mali dvorani. Leta 1620. so prikupili stanovi še jedno hišo ter sezidali denašnjo deželno hišo, ki se je pozneje le deloma prezidala. Sliko njeno vidiš na prvi strani četrte Valvasorjeve knjige. V gosposke ulice je ohranilo poslopje, izvzimši okna pri tleh, ki so se nekoliko povekšala, svojo podobo do danes, façada na Novi trg pak se je l. 1774. popolnoma prezidala.

V deželni hiši se je nahajala o Valvasorjem času nasproti velike deželnozborske dvorane, v kateri so se vršile tudi odborove in sodne seje, kapelica sv. Ahacija*), ki pak se je pozneje odpravila. Leta 1737. pak jo je dal Franc Karol grof Hohenwarth zopet napraviti, ker so mu stanovi dovolili porabo ulic med njegovo in deželno hišo. Zabičilo pak se mu je kapelico prirediti, kakor se spodobi za tak prostor in ne napraviti sten morebiti lesenih, ampak zidane z obokom. (Na njenem mestu se nahaja sedaj uložni protokol in ekspedit c. kr. deželne vlade.) Ker je povekšana deželna hiša imela več prostorov, kakor jih je potrebovala, dali so se nekateri v najem. Z letom 1756. pak je zahtevala reprezentacija in kamora te prostore, da si uredi v njih sodno pisarno in urad zemljiške knjige. Stanovi so v to zahtevo radi privolili, pripravili in prezidali so potrebne prostore na svoje stroške ter odpovedali najemnikom v to svrho v najem dane prodajalnice v deželni hiši.

Dve desetletji pozneje pak je bilo treba deželno hišo do dobra popraviti, ako so hoteli, da se ne podre. Segnil je strop v svetovalnici in prednji dvorani, streha je postala trhla in stolp nad vrati se je že tudi nagibal. Le deloma popraviti poslopje koristilo bi bilo malo; veljalo pak toliko, ko novo poslopje, zato se je sklenilo leta 1773. sezidati rajši novo poslopje, kjer bode prostor tudi za deželno knjigovodstvo, blagajnico, stanovanje za deželnega glavarja, glavnega blagajnika in druge deželne uradnike; toda

*) Valvasor XI. 671.

ker se je zdel cesarici proračun previsok, velela je le poslopje do dobra popraviti ter prepovedala še kedaj ponoviti predlog gledé novega zidanja (7. majnika 1749).

Ta do dobra popravljena deželna hiša kaže danes tako lice; le l. 1782. se je še malo, a nebistveno popravila. *)

Lepše in dragocenejše, ko celo deželna hiša zidala se je pak takoj onkraj ceste in deželni hiši nasproti l. 1642.

Turjaškega palača.

Tu si je dajalo najvišje plemstvo kranjsko rendezvous. Ta palača je bila najponosnejše poslopje stare Ljubljane. Natančneji popis poglej v Valvasorjevi četrti knjigi.

Ti palači soseda je bila hiša nemških vitezov ali

Nemška komenda.

Že v najstarejši dobi Ljubljane se je nahajala tu nemška hiša in cerkev, ki je prištevati najstarejšim v Ljubljani. (Ker je imela komenda izvzimši krvave sodbe (Blutbann) svoje sodišče ter bila popolnoma samostalna, nahaja se v ljubljankem arhivu le malo nje tikajočih se listin.) Že pred nemškim redom se je nahajala neki na tem kraji v podobi križa zidana cerkev tempeljnikov, ki so prišli leta 1167. v Ljubljano, a jo pregnani po oglejskih patrijarhih morali zapustiti že leta 1200.**) Da so se nahajali nemški vitezi že l. 1262. tu, dá se dokazati, a kdaj se je začela zidati nemška cerkev, je celó Valvasorju neznano.

Komenda se je tiščala Nemških vrat. Tudi

Nemška vrata

so bila ozka, kakor vsa druga; težko in visoko obloženi vozovi so se prerili le s sila skozi nje. Leta 1789. je obtičal v njih s pavolo obložen voz; niti nazaj niti naprej ga ni bilo mogoče spraviti, ker se je uprl zgoraj v obok vrat. Zapičil se je tako, da se pavola, ž njega celó razložiti ni dala. Z velikim trudom so ga morali izvleči izmed vrat, ki so bila zaradi tega več ko dve uri popolnoma zaprta. Kaj tacega se je pač večkrat prigodilo, zato je bilo želeti, da se vrata kmalu podro, kar se je magistratu naročilo 28. julija 1789. Dve oviri pak sta bili pri tem napoti; na jedni strani je bila namreč k vratom prizidana komendska klet, na drugi vojaška stražnica. Magistrat se je želel najprej s tema strankama sporazumeti, da se ne bi zaplel v dolgotrajno, pravdo kakor se je to zgodilo pri podiranji Špitalskih vrat. S komendo se je pogodil kmalu, teže pak z vojaškim poveljstvom, ki je zahtevalo, naj mu magistrat sezida novo stražnico. Napósled jo je prestavil h gimnaziji. Tudi o ti priliki je poskusil magistrat pro-

*) Mittheilungen 1858 str. 61 in 62.

**) Richter Gesch. d. Stadt Laibach p. 187.

dati vrata na javni dražbi, a k prvi (10. aprila l. 1790) ni bilo nikogar, na drugi pak so se prodala le za 20 gld. Podjetnik je moral odstraniti vrhu vrat samó stebre, tiščeče se komende in Turjaške palače, pustiti pak mestni zid, ki se je pri palači ohranil deloma še do danes*)

Potem kratkem sprehodu po stari Ljubljani bi nam kazalo podati se skozi Nemška vrata v predmestja, toda ta sprehod si prihranimo za drugo priliko**) ter se požurimo, da pridemo v zavetje predno se stori noč, kajti ko zaide solnce in ni meseca izza gorá, je v mestu temno ko v kozjem rogu. Pač so se nahajale po mestu svetilnice na hišah in zdi se mi, da je bilo hišnikom ukazano napraviti si svetilnice, ki pak so se užigale le, kadar je v bližinji gorelo. Še le leta 1791. pak se je spomnil ne magistrat ampak okrožni urad, da bi utegnilo Ljubljani hasniti, ko bi se po noči razsvetlila po vzgledu druzih mest. Sicer smo poudarjali že večkrat a k sklepu hočemo ponoviti vendar le še, da je imel magistrat pač razum za vse koristne naprave, da pak mu njegova blagajnica tega ni dovoljevala. Tudi o ti priliki je odobraval ukaz okrožnega urada v vsem obsegu, ter le vprašal: odkod naj vzame potrebni denar. Predlagal je, naj se vstop k veselicam v redutno dvorano poviša na šest novcev, kdor bo imel gostilno delj odprto, kakor je po mestnem redu dovoljeno, plača naj še jedenkrat toliko ko dosedaj, za razsvetljavo naj se uporabljujo oni trije goldinarji, ki jih mora vsak med meščane sprejeti plačevati toliko časa, da bodo mestni strelci zopet imeli parado; k razsvetljevalnemu fondu naj se dalje donašajo vse kazni, ki jih bodo oni plačevali, ki se bodo v gostilnah zasačili čez dovoljeni čas; sicer pak naj bi se naložil na vsak iz dežele prodani funt masla in teletine po jeden krajcar; tudi pristojbina za štante o sejmeh bi se vsaj za četrt krajcarja povišala.

V naslednjem letu sta se te stvari oba urada prav resno lotila; na novega leta dan 1793. leta naj bi se z razsvetljavo pričelo. Kar se magistrata tiče, dejal je, da se ne more udeležiti niti z jednim krajcarjem, kajti svetilnici pred rotovžem staneta ga že 30 goldinarjev na leto, kar je zanj velika svota. Da pak bi ta stvar vsaj v tek prišla, dovolili so stanovi 218 gld. in tudi nekateri hišniki so se izrazili, da hoté kaj pripomoči. Svetilnic ni manjkalo, kajti v ti zadevi odposlana komisija je poročala, da jih je našla na 214 hišah, 185 pak jih je bilo brez njih. Naročilo se je 272 novih svetilnic in trgovec Merl je prevzel vse skrbi, tikajoče se razsvetljave. Število svetilnic bi bilo pač zadostovalo, kajti v Špitalskih ulicah n. pr. gorelo jih je 8, na Vélikem trgu 41, na

*) Mestni arhiv fasc. 47.

**) Da se razprava ne raztegne preširoko, opisal je g. pisatelj samó notranje mesto, kolikor je bilo obzidanega; predmestja ljubljanska nam hoče opisati drugo leto. Ured.

Čevljarskem mostu 7, v Gosposkih ulicah 18 itd. a ugasnile so, predno so ljudje pospali, čemur je bilo slabo olje uzrok, ki ga je trgovec Merl vlival v svetilnice, kajti celó one svetilnice, ki so jih prižigali hišniki sami, tudi niso delj gorele. Vrhu tega si niti dve svetilnici nista bili podobni, vsaka se je drugače nalivala, vsaka drugače prižigala.

Nedostatnost te razsvetljave je čutil vsakdo in ker si niso vedeli drugače pomagati, obrnili so se do meščanov, naj pripomorejo s prostovoljnimi doneski. A Ljubljančane so iznenadovale take prošnje baš o tem času dan za dnem, vendar so obljubovali nekateri po 10 gld. letnih doneskov, večina pak o tem ni hotela ničesa vedeti, ter svetovala magistratu, naj si razsvetli mesto na svoje stroške, ako je hoče imeti razsvetljeno. Zanimivi so uzroki, na katere so se nekateri hišniki opirali. Posestnik hiše s številko 358 je dejal, da neče zavoljo tega ničesa obljubiti, ker je razsvetljava nepotrebna, kajti odkar stoji Ljubljana, ni se še slišalo, da bi bila razsvetljena razven, če je prišel cesar vanjo, torej razsvetljave tudi sedaj ne potrebuje. Hišniki na Starem trgu so se izrazili odločno in jednoglasno proti kakemu donesku ter se postavili na popolnoma praktično stališče, ter vprašali, komu je treba svetlega mesta. Plemstvo ga ne pogreša, kajti ono si dá, če gre v redut, samó svetiti; meščani tudi ne, kajti priden in pošten meščan hodi spat, kadar se stori noč in ni vajen potikati se po cestah. Razsvetljava bi koristila torej samó ponočnjakom, obiskovalcem redut in plesov, gostilen in kavaren, za te pak se pač nihče ne bo žrtvoval. Neki meščan na Starem trgu hš. št. 177 pak je obljubil donesek takoj, ko se mu bo pričela penzija redno izplačevati, na katero mora sedaj mesece in mesece čakati.

Okrožni urad je spoznal, da se z lepa mesto ne bo dalo razsvetliti, zato si je pomagal s silo in naložil se je na vse hiše davek, na nekatere celó sila ogromen. Knez Turjaški n. pr. plačevati je moral po 30, semenišče celó po 35 gld., 5 do 10 goldinarjek pak so zahtevali skoraj od vsacega hišnika. Ker pa so se meščani proti temu ustavljali na vso moč, zavlekla se je stvar tako, da je bila n. pr. l. 1798. Ljubljana po noči še vedno tako temna, kakor nekdaj in še le to leto se je doguala z veliko silo razsvetljava. Nek najemnik jo je prevzel za 2050 gl. Da pak se je vedel ravnati, kdaj je treba svetilnice prižigati in kdaj ugašati, določilo se mu je, da morajo goreti od 15. septembra pa do 15. aprila po dvaindvajset dnij v meseci do polunoči, in le onih 15 dnij v predpustu, ko so bili v reduti plesi, vso noč; kdaj pak so se morale svetilnice prižigati, naznanilo se je z posebnim znamenjem z grada doli. Od 15. aprila pa do 15. septembra pak je ostala Ljubljana še nadalje nerazsvetljena.*)

*) Mestni arhiv fasc. 99.

III.

Mestni zastop ljubljanski.*)

Ljubljana je imela, če smemo Valvasorju verjeti, že jako zgodaj svoj zastop, svèt imenovan, kajti že leta 1092. napravil je svèt ljubljanski čolnarjem regato na Ljubljanici. Kako pak je bil ta svèt sestavljen, kako daleč je sezala njegova moč, koliko udov je imel itd., je do dobra neznano. Stalno uravnavo je pač zadobil še le z ustanovljenjem vicedomata.

Vicedom je bil namestnik deželnega kneza in le temu odgovoren. Nadzoroval in upravljal je vse knežje imetje v deželi, bodi si posestva, gozde, poslopja, bodi si raznovrstne pristojbine, mitarino, mostarino itd. Ker so se smatrali trgi in mesta za zasebno imovino knezovo, bil je vicedom torej tudi tem predstojnik in gospod, vrhu tega pak tudi onemu malemu in vedno bolj pojemajočemu številcu svobodno rojenih kmetov, ki niso službovali nobenemu gospodu iz plemstva. Vicedom je miril in pobotaval meščane po trgih in mestih; le-ti so imeli sicer svoje od vicedoma popolnoma neodvisno sodišče, toda meščan, komur se je zdelo, da se mu ni zgodila pravica, smel se je pritožiti pri vicedomu. Samó po sebi se razume, da je potrjeval tudi v imeni svojega gospoda in kneza po meščanih voljene sodnike (pozneje tudi župane).

Kdaj in kateri knez je prvi izročil svojo imovino na Kranjskem vicedomu v oskrbovanje, ni zagotovljeno, pač pak se dá zasledovati od l. 1255. nepretrgana vrsta vicedomov, ki so se jemali za opravljanje te važne službe iz plemenitih rodovin kranjskih.**) Prvi je bil neki „Weigand von Stein". Le malo let zatem pak se nam imenuje prvi dozdaj znani mestni sodnik ljubljanski Procel (l. 1269.)***) Ta čas pak so se shajali mestni očetje že k rednim sejam, kajti že l. 1297. sezidala si je Ljubljana na Starem trgu prvi svoj rotovž. Reče se torej lehko vkljub pomanjkljivosti virov z vso odločnostjo, da je bil ljubljanski mestni zastop konec 13. stoletja popolnoma uravnan.

Veljava in pomen mestnega sveta sta rastla z velikostjo in vedno večjo važnostjo mesta, zlasti odkar je postalo središče vseh deželnih in knežjih uradov. Takoj od prvega početka so mu stregli avstrijski knezi v roke ter ga ob vsaki priliki obsipali z dobrotami in svoboščinami, uvažajoči, da bode blagostanje Ljubljane tudi nji-

*) Ako ne navajam druzih virov, služili so mi pri sestavi zgodovine ljubljanskega mestnega zastopa v mestnem arhivu nahajajoči se fascikuli št. 31 (magistr.) 102 in 264.

**) Vrsto vicedomov nahajaš pri Valvasorji IV. v Klunu Arhiv II. p. 95 Hoff Gemälde von Krain I., p. 118 in Kosini, Reihenfolge der Landvicedome. 1869.

***) Dimitz. Geschichte v. Krain I, p. 196.

hovi blagajnici hodilo v prid. Že svoja korist jim je svetovala podpirati meščanstvo ter je braniti napadov ošabnega plemstva. V prepirih meščanstva z deželnim glavarstvom ali sicer v slučajih, v katerih se je razsodba prepuščala deželnemu knezu, razsodil je le-ta največkrat v meščanskem zmislu. Tem potem so si vzgojili Habsburžani udano in požrtvovalno meščanstvo, ki se je z veseljem oprijelo vsake prilike, v kateri naj bi knezu dokazalo, da je vredno milostij, s katerimi ga je blagodaril.

Leta 1370. pak še le zvemo, da se je sestavljal mestni zastop iz 12 prisežnih mož, ki so volili mestne sodnike, katere so knezi potrjevali v njih dostojanstvu.*) Prosta volitev je bila pač jedna najdragocenejših svoboščin meščanov, katero bi jim bili deželni glavarji pač radi odvzeli in si tudi Ljubljančane podklonili pod svojo deželno oblast, kakor se jim je posrečilo pri nekaterih mestih n. pr. pri Loži. Le malo let za tem, ko sta potrdila vojvodi Albreht in Leopold l. 1370. Ljubljančanom njih stare svoboščine, morali so se že meščani boriti proti deželnemu glavarju za najvažnejšo pravico, prosto volitev mestnega sodnika. Tedanji deželni glavar Konrad pl. Kreigh jim je namreč prepovedal izvolitev njegovo za toliko časa, dokler ne bodo prinesli ženitovanjskega darila za nevesto vojvode Leopolda, a le-ta je prepovedal l. 1383. deželnemu glavarju kratiti Ljubljančanom njih pravice. Ljubljančanom pak je velel izvoliti si takoj sodnika, brez katerega so bili že delj časa (Als Ir daher etwo lang on ainen Richter gewesen seit), ter ga predstaviti vicedomu, ki ga bo potrdil v njegovem imeni. Volitev sodnika pak je bila že takrat zeló stara navada.**)

Da se je vojvoda Leopold tako krepko potegnil za meščane, bila je tem večja milost, ker so Ljubljančani deželnemu glavarju že prisegli (wie sie dir gelobt haben), da ne bodo izvolili nobenega mestnega sodnika brez njegove volje in vednosti.***)

Še jedno celo stoletje je bil ljubljanski mestni zastop tako sestavljen, namreč iz sodnika in 12 prisežnih mož; leta 1472. pak je zaukazal Friderik IV. deželnem glavarju in cesarskemu svetovalcu Žigi pl. Sebriachu in vicedomu Juriju Rainerju, naj bode imel odslej ljubljanski mestni zastop po 100 udov.†) Le-ta se je delil v tri dele, v notranji svèt, v zunanji svet in občino (Gemain, Gemeine, Gemeinde) in sicer je sedelo v notranjem svetu poleg sodnika, predstojnika vsega zastopa, po 11 svetovalcev, v zunanjem po 24; druzih 64 udov pak je pripadalo občini.

*) Klun. Dipl. Carn. p. 17. št. 8.

**) Klun. Dipl. Carn. p. 19. št. 12. Also empfehlen wir Euch und schaffen auch ernstlich, dass Ir unverzogenlich zu ein andern Zeit vnnd ainen Bidermann under ewch zu ainem Richter welet, vnnd sezet, alss das von alter herkomen ist."

***) Klun l. c. p. 19. št. 13.

†) ibid. l. c. p. 41. št. 54.

Ta svoboščina se je potem večkrat potrdila, tako n. pr. leta 1521. 1566. (1. oktobra), 18. marcija 1600., 23. novembra 1637. in leta 1660.*)

Vsako leto se je vršilo na sv. Jakoba dan preminjevanje mestnega sveta, katero so z latinskim izrazom zvali mutacijo. Sicer nismo poučeni o mutaciji, kako se je vršila takoj prva leta po ti novi organizaciji, pač pa se je ohranil v sodnih zapisnikih ljubljanskega mesta: Gerichtsprotocolle gemainer (tudi landesfürstlicher) Hauptstadt Laybach, kojih se je ohranilo 66 (najstarejši iz l. 1521.) skoraj natančen popis kako se je vršila ta mutacija v prvi polovici 16. stoletja. V dolgotrajni pravdi, s katero se bomo bavili v naslednjih listih, pak je zatrjevala občina, da se je tako mutiralo že od leta 1472.**)

Vsacega sv. Jakoba dan se je sešel na rotovži ves mestni zastop, notranji in zunanji svèt in občina. Najprej so se nadomestili umrli udje zastopovi in sicer je privzel najprej notranji svèt iz zunanjega sveta toliko udov, kolikor mu jih je tekom leta umrlo; zunanji svèt je nadomestil primankljaj iz občine, občina pak iz skupine meščanov in sicer vsi potom volitve z absolutno večino. Mestni zastop je postal na ta način polnoštevilen, ter imel zopet po 100 udov.

Zatem se je vršila mutacija. Zunanji svèt je imel namreč pravico vzeti po svoji prosti volji tri svetovalce iz notranjega sveta k sebi, ki se mu niso zdeli sposobni, da sedé še nadalje v notranjem svetu. V tem trenutku je štel torej zunanji svèt po 29 udov; od teh jih je imela občina vsled stare pravice poklicati k sebi 8; med njimi so smeli biti tudi taki, ki jih je zunanji svèt ravno kar vzel iz notranjega sveta. Na ta način so lehko kacega „notranjega svetovalca" (to je tehničen izraz dosledno nahajajoč se v aktih, zato ga bomo rabili tudi mi) takoj potisnili v občino, kar se je prigodilo včasih celó sodnikom in županom. Ko se je to zgodilo, poiskal si je zunanji svet v občini osem udov, ki jih je poklical v svoj gremij, med njimi pak se ni smel nahajati noben že nazaj potisneni; ravno tako je postopal notranji svèt s svojimi tremi svetovalci, ki jih je vzel iz zunanjega svèta. Prigodilo se je torej tudi lehko, da je prišel ud občine ali celó meščan iz skupine prebivalstva takoj v notranji svèt.

To so zvali mutacijo, preminjevanje.

Po dovršeni mutaciji se je vršila volitev sodnikova. Zdi se mi, da je njegovo dostojanstvo vsaj v prvem času presezalo celó županovo. In k ti misli so me napotili naslednji razlogi: Prvič podpira to misel že starost te službe, kajti župana je dal Ljubljančanom še le cesar Maksimilijan 29. februarija l. 1504. Drugič ni pri volitvi županovi, ki se je vršila na svete Marjete dan, prišlo

*) Mestni arhiv fasc. 264.
**) ibid.

nikdar do razprtij med volilci, pač pa mnogokrat pri volitvi sodnikovi, kar znači, da se županstvu ni prisojala taka važnost, kakor sodništvu. Tretjič ni imelo sicer nobeno drugo kranjsko mesto župana, ampak le sodnika; shajalo se je torej tudi brez njega, bil je menj potreben, torej njegova služba tudi menj važna. Četrtič bi se morebiti navelo, da so tudi v nekaterih starejših sodnih protokolih tu pa tam navedeni sodniki na prvem, župani pak še le na drugem mestu. Sicer pa to ni odločevalno in mogoče je, da je mestni pisar to le v naglici zapisal. Važno pak je napósled, da ni smel župan zvršiti nobenega imenitnega posla brez sodnika. Pozneje pa so se bivši sodniki navadno volili za župane.

Sv. Jakoba dan je ostal bivši, le za jedno leto voljeni sodnik vsled stare navade doma. Da ga privedeta na rotovž, izvolila sta se dva najodličnejša svetovalca ter šla ponj. V slovesnem sprevodu sta ga pripeljala na rotovž, kjer je oddal sreberno sodno žezlo, zahvalivši se za izkazano mu čast. Vrhu tega je prosil, naj se mu spregleda in prizanese, ako ni opravljal svoje častne službe tako, kakor bi bil želel zbor; njegovi pregreški naj se pripisujejo le njegovi nerazumnosti, ne pak zlobnosti.

Na to je povzel župan besedo ter se zahvalil v imeni vsega zastopa za njegovo službovanje. Sodnik se je zatem priporočil ter odšel zopet domov, spremljan od imenovanih dveh odličnih meščanov. Sedaj še le je predlagal notranji svèt dva kandidata; navada je zahtevala, da je bil jeden njiju ravno kar odišli bivši sodnik. Pri izvolitvi sodnikovi ni imel notranji svèt dalje nobenega vpliva več, volila sta ga le zunanji svèt in le občina, gremij 64. mož, ki sta ali bivšega sodnika potrdila še za prihodnje leto, ali pak njegovega protikandidata. Če pak njima ni ugajal niti ta, niti oni, imela sta pravico zahtevati druga dva kandidata, in sicer to trikrat, napósled pak je morala izvoliti jednega izmed tretjič predlaganih. Nekoč, namreč l. 1605. pak se občina celó s tretjim predlogom ni zadovoljila ter zahtevala kandidata iz svoje skupine. V to svrho je odposlala k notranjemu svetu dva pooblaščenca, Luko Petikha in Jurija Vungera, tōda notranji svèt se je proti takemu kračenju svojih pravic odločno po robu postavil, sklicujé se na stare navade in svoboščine. Pooblaščenca sta se vrnila, ne da bi kaj opravila. Ko pak je prišlo do glasovanja, hotelo jih 25 ni glasovati, ampak ponovilo je prejšnjo zahtevo. Nastali so burni trenutki. Notranji svèt je očital občini njeno postopanje, zval je upor, one pak, ki niso hoteli glasovati, upornike, ter jim žugal, da jih naznani vicedomu. Zapovedal je znova lotiti se volitve, mestnemu pisarju pak vse upornike zabeležiti, kajti brez sodnika se zastop ne sme podati domov. Občina je mrmrala, napósled pa izvolila vendar jednega po notranjem svetu ji predlaganega.

Izvoljenega sodnika je predstavil mestni pisar po stari navadi zbranemu zastopu Prigodilo pak se je n. pr. l. 1606., da izvoljeni sodnik Hans Khumberg ni hotel te častne službe prevzeti, izgovarjal se na vse strani ter odišel domov. Odposlala sta se dva svetovalca na njegov dom ter mu žugala s kaznijo sto cekinov v zlatu, ako se ne bi hotel ž njima povrniti na rotovž ter prevzeti namenjenega dostojanstva. Rad ali nerad je moral iti ž njima, priseči kot sodnik tor prevzeti srebrno sodno žezlo.

Novega sodnika je spremil ves zastop v slovesnem sprevodu na dom; Ljubljančanom pak se je ta važni trenutek naznanjal z grada doli z zvonjenjem v tako zvanem nad mestom čepečem piskárskem stolpu. (Pfeiferthurm.)

Na jednak način se je vršila volitev županova, pri kateri pa ni prišlo, kakor se je že omenilo, vsaj kolikor se dá to posneti po sodnih zapisnikih, nikdar do take razburjenosti. Sv. Marjete dan je oddal župan ob jednem s svojim dostojanstvom tudi sreberne ključe mestnih vrat.

Tudi tretji in četrti izmed najvažnejših uradnikov, oba blagajnika volila sta se po navadi ta dan, in sicer si je volil prvega notranji, druzega vnanji svèt.

Zeló učenim tem gospodom ni trebalo biti, celó znanje branja in pisanja se ni zahtevalo od njih. Leta 1595. voljeni župan Trevisan ni umel o ti umnosti do malega nič.*) Celó nemščine niso bili morali biti ti gospodje vešči, dasi se je v vseh sejah obravnavalo le nemški. Nek Durlacher, ki je bil več let sodnik, ni znal nemški**), dasi se je, če se ne motim, zdelo znanje nemščine veliko bolj potrebno, ko branje in pisanje. Ko je izraževal vicedom l. 1598. svoje mnenje o predloženem kandidatskem imeniku, spotikal se je le nad tem, da so se vanj sprejeli tudi nemeščanje in nemščine nevešči ljudje. Brez dvojbe pak so se nahajali v njem tudi taki, ki niso znali niti brati niti pisati, kajti ko se mu je kmalu zatem predložil tak imenik, nahajali so se v njem pri nekaterih kandidatih, kot posebno priporočilni dostavki: zna brati in pisati (glej naslednje liste).

V seji po sv. Jakobu prisezali sò novi udje, katerim se je od leta 1614. dalje prečital sklep, vsled katerega se je vsacemu sveto-

---

*) Mittheilungen 1867. p. 92.

**) ibid. p. 82. Vicedom, ki je pač poznal razmere, poročal je 26. julija l. 1593. nadvojvodi: Zudem ist allhie als in der Hauptstadt Niclas Durlach (v sodniških protokolih navadno Durlacher zvan) welcher auch nit teutsch kann, dem Stattrichteramt und gemeinen Wesen, daran wohl ein Mehreres gelegen, nit ein sonder mehr Jahr nacheinander wohl vorgestanden" Klun, Archiv II. u. III. p. 112. navel ga je kot sodnika samó za leto 1588. — Oziraje se na ravno kar navedeni citat, opomnim, da je napačno soditi po imenih na narodnost, kar je storil nekje Bidermann dokazujé, da je bila Ljubljana nemška (o čemer pač nihče dvojil ne bo) naslanjajoč se na imena v davkarskih knjigah vpisanih davkoplačevalcev.

valcu, bodisi notranjemu, bodisi zunanjemu zažugalo, da ga izobčijo, ko bi izinil le najmanjšo besedico o tem, kar se je sklepalo v sejah. Zatem se je določilo, kateri štiriindvajseteraki (tudi ta izraz je navaden), svetovalci zunanjega sveta, se bodo morali udeleževati sej, kateri prvi, kateri drugi teden.

Zunanji svet se je razdelil namreč v dve polovici po 12 udov kateri so se morali, menjevaje se teden za tednom, udeleževati sej, zlasti sodnih; dvanajsterak (ud notranjega sveta) pak ni smel izpustiti nobene seje; sicer so se svetovalci notranjega sveta lehko opravičili in osvobodili razven župana, sodnika in mestnega pisarja, ki so morali biti vselej navzočni. Ker pak je bila Ljubljana v srednjem veku, ki ga raztegnemo po vsi pravici do konca 18. stoletja, zgolj trgovsko mesto, prigodilo se je mnogokrat, da je jeden ali drugi teh uradnikov odpotoval po trgovskih opravkih, naznaniti je moral to zboru, ter imenoval namestnika (Amtsverwalter). Ta dan so se razdelili nekateri posli, toda ne najvažnejši, h katererim prištevamo mimo župana in sodnika tudi špitalska mojstra (Spitalmeister, Ober- und Unterspitalmeister), in mestna blagajnika (Ober- und Unterstadtkammerer), in mestnega pisarja.

Kadar so se ti, na novega leta dan iz sredine sveta izvoljeni uradniki domov spremljevali, izkazovala se jim je tista čast, kakor županu in sodniku z zvonenjem v piskárskem stolpu. Prvi špitalski mojster in prvi blagajnik se je izvolil vselej iz notranjega, druga dva pak iz zunanjega sveta; pisar pak je bil lahko ud notranjega ali zunanjega sveta.

V seji po sv. Jakobu so se imenovali najpreje po 4 pregledovalci mesa (Fleischbeschauer), potem po 4 nadzorniki pekov (Brodwäger, Brodaufseher) po 4 nadzorniki zadrug (Zunftcommissäre), in po 8 pregledovalcev dimnikov, kar je bilo zaradi obilih lesenih poslopij v mestu do konca 18. stoletja pač zeló potrebno. Celó za predmestja, za katera se mestni zastop sicer ni dosti brigal, imenovala sta se po dva. Zaradi pobiranja davkov se je razdelilo mesto v tri dele: Véliki trg (am Platz), v Stari in Novi trg. V vsakem teh delov sta pobirala po dva davkarja davek izvzimši Novi trg, kjer je vsaj v 16. stoletji za ta posel zadostoval tudi po jeden. Davek se jim je prinašal bržkone domov, kajti celó mestna blagajnika sta imala shranjeni blagajnici ne na rotovži, ampak doma. Za pregledovanje računov se je sestavila v seji po sv. Jakobu posebna komisija iz župana, mestnega sodnika, pisarja in nekaterih udov obeh svetov. Po pač patriarhaličnih nazorih minulih stoletij je preteklo po pet in celó po več let, predno je predložil blagajnik svoje račune mestnemu zastopu v pregled in odobrenje.

Kakor o sv. Marjeti in sv. Jakobu, moral se je tudi na novega leta dan zbrati ves magistrat, oba sveta z občino vred. Najprej je želel župan vsem dostojanstvenikom srečno novo

leto. Po navadi, a ne vselej so odložili ta dan špitalski mojstri in blagajniki svoje službe, ter se ali znova potrdili, ali pak na njih mesto volili drugi. Vsacega novega leta dan pak so se oddajale nižje mestne službe, jemali so se v službo mestni vratarji in čuvaji pri peterih mestnih vratih, in sicer pri *vsacih* po dva: po jeden vratar (Thorsperrer) in po jeden čuvaj (Thorwartl), vseh skupaj torej po deset. Ti ljudje niso bili udje mestnega zastopa ampak so se plačevali iz blagajnice, ravno tako mestni stražarji (Scharwächter), kojih število je poskakovalo med 8 in 12. Le-té je opominjal župan, naj živé med seboj zložnō in prijateljski, naj prihajajo k svojim opravkom zgodaj in trezni, ter naj pri merjenji žita ne deró prodajalcev s preobilim podrzanjem mere. Le-ti sluge se namreč niso plačevali, ampak so se jim pustile merice žita, ki jih je imel magistrat pravico terjati od vsakega na trg privedenega vagana. Navadno pak se stražarji s tem niso zadovoljevali, ampak si prisvajali tudi to, kar se je pri podrzanji vagana posulo po tleh.

Vrhu teh pak je imelo mesto še več druzih starih pravic, vsled katerih so mu pripadale majhne pristojbine od vsacega centa soli, vsake lakti platna in vsega na mestni tehtnici tehtanega trgovskega blaga. Te pristojbine so se dajale, ker se magistrat ni maral ž njimi ukvarjati, na novega leta dan v najem in sicer ne po javni dražbi, ampak kakor se je zastopu zljubilo. Kdor se mu je znal bolje prikupiti, tisti je dobil pristojbino v najem, naj je tudi kdo drug ponujal več. Leta 1568. n. pr. oddala se je pristojbina od soli za 65 gld., l. 1606. za 200 gld. od vinske mere l. 1568. za 11 gld., l. 1594. za 30 gld. itd.

Konečno so se določila še darila za razne mestne poslovnike, znašajoča jeden do tri goldinarje. V naslednji seji so prisegli vsi sluge in najemniki, da se bodo vseskozi pošteno obnašali.

Iz sodnih protokolov sem nabral nekoliko drobnostij, ki bodo morebiti koga zanimale, ker so karakteristične za tedanje življenje v Ljubljani. V seji 6. februarija l. 1568. se je naročilo mestnemu sodniku skrbeti za to, da ne bodo prodajali maslarji masla draže, ko po 6 kr. funt, kdor pak se bo vendar le predrznil, tistega naj kaznuje. Ne dolgo zatem je res nekoga zasačil, ter ga kaznoval za deset cekinov. Kaznovanec se je sicer pritožil ter prosil milejše obsodbe, toda mestni očetje so ga zavrnili, naj se pobota s sodnikom.

V ravno isti seji je dobil le-ta nalog zabraniti mesarjem, naj bi ne napihovali klobas, ob jednem pak tudi prepovedati branjevcem na trgu nakupovanje volovskih jezikov pred določeno uro. Dalje je moral paziti na to, da se funt sveč ni prodajal draže nego po 8 krajcarjev, par kopunov pak po 20 kr. Pekom se je strogo prepovedalo peči kruh po noči, ali celó ob nedeljah

in praznikih. Mesarji niso smeli pol teleta nikomur prodati, o komer se je lehko mislilo, da je speča iz mesta na tuje. Dné 12. avgusta 1569. l. se je sklenilo sodniku beračev (Betellrichter) pisati, naj bode pridnejši in naj izterjava zaostale davke marljiveje, ker ima po 8 gld. letne plače, vrhu tega pak še po 4 krajcarje na teden. Dné 19. avgusta istega leta se je sklenilo paziti na to, da se ženitovanja in druge veselice ne praznujejo več takó razkošno, krstinja (Kindsmahl) pak naj se zavoljo tako slabih in hudih časov popolnoma odpravi. Čuvaji pri mestnih vratih naj vsakega tujca pri vhodu v mesto ogovoré, in ta naj se jim skaže, kdo je. Iz tega sledi, da so morali čuvaji pač vse meščane poznati. *)

V sejah mestnega sveta so se reševale tudi pritožbe občine ali štiriinšestdesetakov, ki so se v zvezi z udi zunanjega sveta jeli celó pogosto oglašati konec 17. in v pričetku 18. stoletja. L. 1699. n. pr. so predložili magistratu devet pritožeb. Tožili so med drugim imovite someščane trgovce, da dovažajo iz tujine razno blago proti privilegiju cesarja Maksimilijana I. (od 4. avg. l. 1513.), kateri prepoveduje dovažati iz Norimberga blago, ki se lehko zdeluje v Ljubljani. Pritožili so se zaradi gospodov „kavalirjev“ (plemenitažev) in deželnih uradnikov, ki pretepajo uboge meščane, zdaj tega, zdaj onega, kakor bi te reve ne imele nobene gosposke. Za meščana, dejali so, neče se nihče potegniti; druge gosposke vlože takoj tožbo, če se komu njih podložnikov le skrivljen prst pokaže. Leta 1700. so prosili, naj se berači in ne v zadruge sprejeti rokodelci (Sterzer) ne puščajo v mesto. L. 1702. so zahtevali, naj se skažejo najemniki pristojbine za sol (Salzgefälle) z računi, da se bo vedelo, kako se ž njo ravná, in če ne bi se dal dobiti iz nje boljši dobiček. Odpravijo naj se prekupci, katere podpirajo celó gospodje notranji svetovalci. Prišlo je celó tako daleč, da obetajo advokatje meščanom zaušnice vpričo sodišča. Magistrat naj toži advokata, ki je med pravdo pretepal, Ignacija Moosa in njegovo soprogo. Dalje so se pritožili, da strelišče popolnoma razpade, ako ga magistrat ne dá skoraj popraviti. Magistrat je delal občini tudi v tem krivico, da si je mestne njive, ki so bile namenjene v užitek udom občine, pridržal záse ali jih dal takim, ki niso imeli pravice do njih itd. **)

Take in jednake tožbe je ponavljala občina leto za letom, odkar se je sprla z magistratom.

Gledé mestnih stvarij je bil magistrat v vsem popolnoma avtonomna gosposka; habsburški knezi niso niti jedenkrat posegli v njene pravice. Prvikrat se je zgodilo to v burnih časih reformacije. Nova vera si je pridobila vrhu plemstva zlasti v mestih veliko prijateljev. V Brucku, kjer so se sešli l. 1578. poslanci pe-

*) Te drobnosti so nabrane po različnih mestnih sodnih zapisnikih v mestnem arhivu.

**) fasc. 264.

terih avstrijskih dednih dežel, moral je habsburški knez slovesno obljubiti, da ne bo delal niti meščanom, niti komu drugemu ovir gledé vere ter zaradi tega nikogar preganjal; temu nasproti pak so mu poslanci dovolili prosto „dispozicijo v verskih stvareh“ po vseh dednih deželah, izvzimši štiri mesta: Gradec, Judenburg, Celovec in Ljubljana, kjer je postalo število protestantov toliko, da se mimo njih ni moglo preiti na dnevni red. To izvzeto stališče Ljubljane, ki je značilo deloma knežjo nemogočost, zmagati nad protestanti, ob jednem pak tudi neodločnost, novi veri nasprotovati z vsemi mogočimi sredstvi, množilo je samosvestje meščanov in opozicijo proti vladi. Ljubljana je postala zbirališče novovercev, izgnanih iz druzih dežel avstrijskih, če tudi so pripadali drugi nego avgsburški konfesiji. Celó prekrščevalci (Wiedertäufer)., ki so jim še protestantje skazovali malo simpatij, sprejemali so se v Ljubljani med meščane, n. pr. Andre Vino iz Trsta, kateremu je ukazal avstrijski knez meščanstvo odpovedati ter ga izgnati iz vseh avstrijskih dežel (1583). *) To pot se je prigodilo prvikrat, da je posegel deželni knez v meščanske pravice, kajti podeljevanje in odpovedovanje meščanskih pravic je spadalo v magistratovo oblast.

Kmalu je šel knez jeden korak dalje, zapovedavši, da se smejo v mestni svet voliti le katoličani, za kar pak se Ljubljančani niso dosti menili, temveč celó katoličane iz notranjega v zunanji svèt potisnili. **) A knez zaradi tega ni odjenjal, ampak ponovil to prepoved l. 1586 ***) A dasi je došel ta ukaz malo pred sv. Jakobom, izvolili so si Ljubljančanje kljub temu sodnikom protestanta Leberwursta. †) Knez ga je ukazal odstaviti ter voliti katoličana Curtonija. Da ne bi se magistrat pri knezu vendar le preveč zameril, udal se je na videz ter volil res Curtonija sodnikom, naslednja tri leta celó županom, ††) na skrivnem pak je stregel protestantom na vso moč v roke, kajti polagoma so se vsi katoličani iz obeh svetov ven potisnili. Komaj je zatisnil oči nadvojvoda Karol, odstavili so Ljubljančanje katoliškega sodnika ter izvolili zopet protestanta, nekega „zopernega Bergamaška“ Aleksandrinija. †††) Ko se je vsled tega oglasil vicedom s svojim ukorom, obljubili so o prihodnjem sv. Jakobu voliti zopet katoličana, naj jim torej dotlej Aleksandrinija potrdi. ††††) A dokazali so takoj, da jim do tega ni bila resna misel; volili so zopet Aleksandrinija, županom pa protestanta Stettnerja. Kljub

*) Mittheilungen 1867. str. 65.
**) Valvasor, VIII. 667.
***) Mittheilungen 1867. p. 66
†) ibid.
††) Klun, Archiv II. & III. p 112.
†††) Mittheilungen 1867. p. 80. štev. 98.
††††) ibid. štev. 101.

ponavljanim ukazom knezovim izpale so volitve l. 1592. zopet v protestantovskem zmislu, vrhu tega pak sta se še dva svetovalca iz notranjega sveta porinila v zunanji. *) Knez je ukazal svojemu vicedomu Ljubljančane zaradi te predrznosti pred se pozvati, jih pokarati ter jim v knezovem imeni zaukazati volitev katoliškega župana, sodnika in pisarja. Vicedom je storil tako. Magistrat je obljubil ubogati, dostavil pak je, da je treba v to svrho sklicati občino. Magistrat jo je poznal ter upal, da mu ne bo težko pregovoriti je, da pokliče k sebi iz zunanjega sveta katoličane, ravno isto bode pak zunanji svet v notranjem poskrbel. Nova volitev pak se je dolgo zavlekla, tako da je moral vicedom opozoriti Ljubljančane na njihovo obljubo. Izvolili so pri volitvi ta opozor slušajoči, res jednega katolika županom, jednega sodnikom, a za posel pisarjev ni bilo môči dobiti sposobnega človeka, kajti pisarju je trebalo znati navade in vse mestne zadeve. Prosili so, naj bi vicedom v tem zmislu knezu poročal ter prosil, da se dosedanji protestantovski pisar Renkh potrdi. **) To se je sicer zgodilo, a knez je dostavil, naj se vicedom takoj pobrine za kakega katoličana. ***) Vicedom se je res ozrl po njem, a dobiti ga ni mogel. Njegovo poročilo v ti stvari za katoličane ni posebno laskavo. Spomnil se je dveh oseb, ki bi bile o druzih časih morebiti sposobne; a toliko energije, kakor bi je morale imeti ono kritično dobo, jima ni zaupal. Po sposobnega človeka je moral iti celó v Reko, po nekega Mišmo, mitničarja v onem mestu. Renkha so odstavili in Mišma je nastopil svojo službo, a prikupiti se ni mogel niti svetu niti občinstvu. Renkh je bil v resnici še vedno pisar, ostal je v mestnem svetu in vse stranke so prihajale s svojimi tožbami samó k njemu. Mišma je tožil, da mu Renkh prestreže vsak košček kruha pred usti. Mestni svet je pokazal Mišmi svojo antipatijo prav očitno, ko v neki stvári ni poslal njega v Gradec — prej in pozneje so se pošiljali vedno le mestni pisarji k vladi kot pooblaščenci magistratovi — ampak Renkha. †)

Mestni gospodje so postopali lehko tem samosvestneje, ker jih je dežela (Landschaft) podpirala na vso moč; že omenjenega Aleksandrinija so namreč l. 1593. na knezovo povelje iz verskih ozirov zaprli ter ga v železji odvedli v Rim. Proti tako očitnemu žaljenji pacifikacije v Brucku so se oglasila vsa mesta in vsi trgi na Kranjskem ter prosili zbrani deželni zbor upreti se proti takemu postopanju. In, dasiravno so bila mesta z deželo takrat zamotana v dolgotrajno pravdo zaradi trgovstva po kmetih (Gayhandel) in se je izrekla na ti in oni strani marsikaka trpka beseda,

*) ibid. p. 81. štev 104—106.
**) Mittheilungen 1867. p. 81. štev. 108.
***) ibid. p. 82. štev. 109.
†) ibid. p. 84. štev. 121.

vendar so stanovi pozabili o tacem važnem trenutku vso mržnjo ter sklenili, seje deželnega zbora za toliko časa ustaviti in knezu nobene pomoči ne dovoliti, predno ne dá Aleksandriniju prostosti.

To je bil tako odločen sklep, da malo takih.

Knez si ni mogel pomagati drugače, izpustiti je moral Aleksandrinija.*)

S silo se torej ni dalo nič opraviti, poskusilo se je zato z nekim sredstvom, ki je vselej izdatno, z obrekovanjem. Na dvor so jele prihajati vedno pogosteje denuncijacije gledé čudnega gospodarstva z ljubljanskim mestnim denarjem.**) Graški vladi so bile te denuncijacije jako všeč; takoj je porabila ugodno priliko ter imenovala preiskovalno komisijo. Da se ji je ukazalo zlasti protestantom čvrsto na roke pogledati, umljivo je samó po sebi. Najbolje je poprijela najinteligentnejšega človeka v zboru, mestnega pisarja Renkha, ki je užival največje spoštovanje. Njemu se je očitalo v denarnih stvareh največ sleparij. Za morálo tedanjih naših prednikov ni posebno laskavo, da je bila ta katoliška, nalašč proti protestantom postavljena komisija prisiljena izjaviti se, da tudi tedanji katoliški sodnik Steklina ni imel čistih rok, ampak je škodoval stranke s tem, da je zavlačeval njih pravde.***) Renkha je dal knez takoj odstaviti, sodniku pak je svetoval samó postopati pravičneje. A Ljubljančanom ni bilo za knezovo povelje gledé Renkha čisto nič mari in ravno tako nič mari za neko drugo isti dan izdano povelje, s katerim je zažugal knez z ostro kaznijo volitev samó katoliških blagajnikov, špitalskih mojstrov in cerkvenih ključarjev (Kirchenprobst). Še več! Ne samó zmenili se niso svetovalci za knezovo povelje, marveč poudarjali to celó na jako ilojalen način. Na videz so kazali, kakor bi jim bilo mnogo do knezovega povelja, in izvolili so res katoličane v zbor, toda samó nesposobne, protestanta pak samó jednega in še tega so naredili le za druzega špitalskega mojstra. Knez bi bil moral biti torej ž njimi zadovoljen, a če se gre stvári bolj do živega, vidi se ji takoj, da so hoteli protestantje knezu živo dokazati, da so njegova povelja neizvršiva. Županom so izvolili katoličana Trevisana, ki ni znal ni brati ni pisati, drugim blagajnikom pak nekega Ambroža Scheidta, ki pak so ga morali zaradi njegove nesposobnosti takoj odstaviti. Zanimivo bi bilo vedeti, koliko sposobnosti je imel še le ta človek, ko so se Ljubljančanje zadovoljili celó z županom, nevеščim branja in pisanja! Scheidta pak še za menj važen posel niso mogli porabiti. Godilo se je to l. 1595.†)

*) Mittheilungen 1867. p. 84.
**) ibid. p. 88 št. 135.
***) ibid. p. 88 št. 130.
†) Mittheilungen 1867 p. 92. št. 155.

Celó vicedom pl. Rabatta, ki ga pač ne moremo kot verskega, od kneza samega postavljenega katoliškega komisarija dolžiti, da je bil s protestanti sporazumljen, menil je še l. 1598. torej o času, ko je katoliška protireformacija od dné do dné bila zmagovitejša, da bi bilo dobro, ko bi se mogel magistrat nadomestiti s katoličani, toda to je nemogoče zaradi pričetih obilih pupilarnih in druzih pravd, ki jim novi, predlagani (katoliški) svetovalci brez škode za občni blagor, ako jih protestantje ne poučé poprej, nikakor ne moreje biti kos; zato naj bi se popustili za ta čas še 4 protestantje v notranjem in 6 v zunanjem zboru, da se katoličani polagoma priuče. Zlasti se je potegoval vicedom in si želel protestanta Čavleta (Tschaule, v nekaterih listinah tudi Tschoulle) pridržati zaradi njegove spretnosti in sposobnosti v mestnem zboru, in da bi se njegovi želji tem raje ustreglo, dostavil je, da je upati od njega, da postane celó katolik. *)

Pomanjkanje sposobnih katoličanov je bilo toliko, da je knez, sestavljaje imenik njihov moral, če ni hotel, da bi bil le premršav, privzeti celó nemeščane in nemščine nevešče vanj, na kar ga je moral vicedom opomniti. **)

Toda vsi napori ljubljanskega mestnega sveta so bili nasproti energičnemu pritisku knezovemu ničevi. Leta 1596. je prevzel namreč nadvojvoda Ferdinand vlado avstrijskih dežel. Magistratov upor ni imel druzega vspeha, kakor da se je k večjemu lehko ponašal s tem, da je bil on med vsemi magistrati v deželi tisti, ki se je knezu najpozneje uklonil. Dné 18. julija 1598. sta dobila vicedom in deželnega glavarja namestnik (Landesverwalter) povelje, ljubljanski magistrat brezpogojno nadomestiti s katoličani. Novimi svetovalci voljeni smejo biti le katoličani, kar pak sedi protestantov v notranjem ali zunanjem svetu, potisne naj jih vicedom ven, kakor ve in zna. Najvažnejši pak je bil dostavek, da se odslej ne sme noben protestant več sprejeti med meščane. ***) To je bilo tem bolj odločilno, ker so se meščanje v onem in tudi še v poznejšem času veliko urneje menjavali, kakor sedaj; od vseh vetrov sveta v Ljubljano došli tujci ostali so v nji le toliko časa, da so si natlačili žepe, potem pa so se vrnili po večjem v svojo domovino. Zato nahajamo tisti čas tako malo starih meščanskih rodovin. Zaradi navedenega povelja Ljubljančani torej novih protestantov in nove pomoči niso mogli več pričakovati; njihovo število se je krčilo od dné do dne; kolikor jih ni pomrlo ali odpotovalo iz dežele, spreobračati so se jeli polagoma h katoliški veri. Vrhu tega se je tudi pacifikacija v Brucku popolnoma pozabila. Ukazi, nasprotujoči ji, prihajali so v Ljubljano

*) ibid. p. 96
**) ibid. 96. št. 170.
***) ibid. 96. štev. 171.

jeden za drugim in od dné do dné pogosteje. Oktobra 1598. leta se je izdal oni znani ukaz, s katerim se je vsem pridigarjem in učiteljem velelo Ljubljano zapustiti, predno bo solnce zašlo. *) Ljubljanske meščane zapirati in jim nalagati kazni po sto cekinov in več pričeli so že zdavna. **) Kljub najstrožjim ukazom pak se protestantizem v Ljubljani vendar ni tako urno iztrebil, kakor sta knez in škof Hren želela, dasi tudi je bil magistrat že ves katoliški. To je dokazal s svojim protestom l. 1599. Meseca marcija ga je povabil namreč deželni zbor k posvetovanju o važnih protestantovskih stvareh, toda magistrat ni odposlal iz svoje srede nikogar. Protestantovski meščani so morali, ako so hoteli biti zastopani pomagati si drugače ter so izvolili 6 pooblaščencev iz skupine meščanov. Magistrat se je slovesno zavaroval proti temu, da bi bili to ljudje njegovega mišljenja. ***) Vendar se pak zdi, da je bil protestantovski živelj še zeló močen, kajti to leto voljeni župan Andrej Kren se je branil prevzeti to častno službo; knez sam mu je moral zaukazati, naj jo prevzame vsaj začasno, da mu dobé naslednika in namestnika. †) V mestnem zboru je sedelo pač mnogo katoličanov, kojih srca pak so bila še vsa protestantovska. Le-ti so poskusili l. 1599. na sv. Jakoba dan poslednjikrat, vedno bolj zmagujoči protiformaciji postaviti se v bran. V obče so se držali pri volitvi predloženega jim imenika katoliških meščanov, mimo tega pak so vendar izvolili še jedenkrat in s tem poslednjikrat tri protestante v zunanji svèt. Magistrat, poročajoč vicedomu o ti volitvi, izrekel se je odločno proti temu postopanju, priporočal pak je vendar izvoljene tri protestante, naj bi se zaradi svoje spretnosti in sposobnosti potrdili. A dnevi protestantizma so bili šteti. Vicedom ni Ljubljančanom izrekel le svojega ukora, ampak jim ukazal protestante takoj odstaviti in na njih mesto izvoliti katoličane. ††)

Leta 1600. zaznamenuje uničenje vseh tolikokrat potrjenih svoboščin gledé proste volitve v mestni zbor. Po udušenem protestantizmu pak so avstrijski knezi skazovali Ljubljančanom zopet vso svojo milost skoraj jedno stoletje, dokler jim niso mestni očetje dali sami povoda utikati se znova v mestne stvari ter jim odvzeti stare pravice.

Vsak pazljivi čitatelj bode pripoznal, da je bila organizacija v tri dele razdeljenega mestnega zastopa zeló nesrečna, zlasti ker se je v občini, v kateri so se nahajali skoraj sami rokodelci, dajal prevelik vpliv gledé sestave zastopa. Kdor je hotel kdaj postati notranji svetovalec, skrbeti je moral za to, da ga je občina spre-

*) ibid. 97. štev. 174.
**) ibid. 103. štev. 146.
***) ibid. 103. štev. 192.
†) ibid. 104. štev. 197.
††) ibid. 104. štev. 199.

jela v svojo sredo Med štiriinšestdesetake sprejeti je bil sicer zagotovljen, da ga iz občine ne morejo več bacniti, toda v zunanji svet tudi ni mogel, ako se ni znal z zunanjimi svetovalci spraviti v prijateljsko zvezo, ter jih pridobiti záse, da so ga na sv. Jakoba dan sprejeli v število onih osmih občanov, katere so smeli vsako leto sprejeti v svojo sredo. Z občino pak se tudi že v zunanjem svetu nahajajoči ni smel skrhati, sicer se mu je konec leta pripetilo, da ga je občina poklicala nazaj med štiriinšestdesetake. Zunanji gospod svetovalec torej se je moral znati sukati in viti, da se ni zameril niti občini niti svojim kolegom zunanjega sveta, kajti ta dva gremija sta si podajala vedno prijateljsko roko, če se je trebalo znositi nad kakim svetovalcem, ki ga nista marala.

A slavohlepni meščan, ki je nameraval postati kdaj župan ali sodnik, ali vsaj notranji svetovalec, moral si je pridobiti záse še tretji gremij, notranje svetovalce, da so ga o priliki poklicali med se, sicer je bilo vse njegovo prizadevanje ničevo. Oni, ki se niso marali po takih potih zvijati, dospeli so redkokdaj do svojega smotra in konca, in prigodilo se je nejedenkrat, da se je bivši notranji svetovalec potisnil tekom jednéga sv. Jakoba dné takoj v občino.

Da se je ti neprijetnosti izognil in ostal v prijateljstvu zlasti z občino, bila je slavohlepnemu meščanu odprta samó jedna pot: p o d k u p l j i v o s t. Kdor ni mogel ali ni hotel vabiti gospodov štiriindvajsetakov k bogatim obedom, odpovedati se je moral upanju postati kdaj češčen ud mestnega zastopa. Sčasoma je postalo to postopanje tako razvpito, da je dospelo celó do cesarsarjevih ušes, ki je vsled tega z odlokom dné 7. decembra 1628. l. zaukazal, naj se mutacija v notranjem svetu odslé odpravi. Ker pak je želel to notranji svèt, torej najvažnejši del mestnega zastopa sam, ne smatramo tega slučaja za kračenje meščanskih pravic.

Mutacija zunanjega sveta pak je trajala še dalje. Na nadomeščenje mestnega zastopa in volitve svetovalcev je imel zunanji svèt, s komer pak se je občina v vsem strinjala, največ vpliva. Podkupljivost je cvela, kakor poprej nikoli ne, dokler se niso oglasili pri cesarji v svojih upanjih varani denuncijantje, kateri so mu vso stvar natančno opisali. Vsled tega je dobil vicedom 5. novembra l. 1691. od cesarja nasledne pisanje: „Od verodostojne strani se nam je poročilo, kake homatije nastajajo pri volitvi mestnega sodnika, nadomeščenji občine in mutacije zunanjega sveta. Na sposobnost oseb ne gleda občina kar nič, ampak le na samovoljstvo, lastno korist in prijateljstvo, zaradi česar se sprejemajo v občino večjidel le branja in pisanja nevešči ljudje, nasprotno pak se sposobne osebe puščajo v nemar ter ne morejo dospeti do mestnih dostojanstev. Zato se jako pogrešajo sposobni

možje, občni blagor pa trpi pri tem škodo. Ti nedostatki so nastali iz tega, da se shajajo v občini nahajajoči se rokodelci nekoliko tednov pred sv. Jakobom, napravljajo gostije ter zbirajo glasove za tiste, ki so kaj dali („so etwas spendirten"). Na ta način preglasujejo one, katerim je občni blagor v skrbi. Vrhu tega se je uvedla slaba navada, da kliče občina vsako leto po osem udov iz zunanjega sveta k sebi, da ne bi prišli v notranji svet, zato mora le-ta nadomestiti izpraznjene službe z nesposobnimi.

Ker pak se take neprilike ne smejo dovoljevati, ukazuje se ti milostno, da izgotoviš poročilo in svoje mnenje pošlješ naši notranji avstrijski vladi, zaslišavši o ti stvari notranji in zunanji svet, zlasti pak občino, po kaki poti si je pridobila to moč."

Vicedom je storil tako ter zahteval 28. februarija l. 1692. od župana odgovor na ta cesarski odlok. Župan je odgovoril 10. aprila i. l.:

„Z dolžnim spoštovanjem smo prejeli milostni odlok z dné 28. februarija 1692. leta, s katerim se nam ukazuje . . . obširno poročati zaradi volitve mestnega sodnika, mutacije zunanjega sveta in nadomeščenja občine ter se izraziti o godečih se neprilikah in nedostatkih. Vaši grofovski milosti *) je sicer že dovolj znano, da nastajajo vsako leto na sv. Jakoba dan o navadni volitvi mestnega sodnika, mutaciji zunanjega sveta in nadomeščevanji občine prepiri in nejedinost in da občina dela marsikaj nezakonitega, zaradi česar smo se pri Vaši grofovski milosti že večkrat pritožili; dasi je poslala Vaša grofovska milost zunanjemu svetu in občini obilo ostrih ukorov, se brigajo nekateri gospodje zanje le jako malo; ne izpolnujoči svojih dolžnostij glasujejo le kakor se jim ljubi, ali iz prijateljstva ali sovraštva; poprej pak se po šest ali sedem tednov pred svetim Jakobom shajajo po vrteh in svojih hišah, (kar je Vaši milosti in vsemu mestu, več ko treba znano), napravljajo' gostije ter zbirajo glasove za tiste, ki kaj dajo, naj so sposobni ali ne. Zato se godi, da se pušča mnogo dobrih in sposobnejših meščanov na stráni, a sprejemajo se nesposobni celó branja in pisanja nevešči v občino; iz zunanjega sveta kliče občina k sebi zgolj iz sovraštva in mržnje take, ki bi se lehko porabili za marsikatero mestno službo. Tako se godi vsako leto. O prejšnjih letih hočemo molčati, ker je to Vaši grofovski milosti že sicer dobro znano, temveč omeniti le minulo leto (1691) v katerem je sprejela občina v svojo sredo krojača Kristofa Zajca (Seiz) in čevljarja Primoža Hrvata (Crabath), ki oba ne znata niti brati niti pisati, izpustila pak druge sposobne in izšolane (gestudirte) meščane, n. pr. Joakima in Ignacija pl. Graffhaydna, brata, trgovca in sinovca bivšega notranjega sveto-

*) Tedanji vicedom je bil Adam Urzin grof Blagay.

valca; ravno tako Ivana Baltazarja Gaianzela, ki je tudi sin notranjega svetovalca, Matijo Križaja (Krischey) in Antona Janežiča in več takih, ki so zeló izkušeni ljudje in bi se pri mestnih službah lehko porabili . . . Občinski rokodelci so jo priveli dotlej, da je sedaj v občini, ki šteje 64 udov, 42 rokodolcev, med njimi pak, kakor dokazuje priloženi izkaz, le malo branja in pisanja veščih, ki niso za noben posel sposobni. Koliko pak je takih, ki ne znajo druzega, kakor le svoje ime podpisati. Kje naj se porabijo taki ljudje, ko se potrebujejo vendar pri vseh poslih izkušeni in učeni. Več ko res je, da nam manjka sposobnih ljudij; to pak pouzročujejo rokodelci v občini, ki ne sprejmo med se nobenega, kdor ni rokodelec in ker jih je dve tretjini, imajo vselej večino ter preglasujejo druge. Dasi tudi pri oddajanji glasov pošiljamo k njim mestnega pisarja in dva komisarja, ki jim živo v srce prigovarjajo, naj se ozirajo na dobre ljudi, vendar se ne brigajo za to, ampak odgovarjajo, da so ravno tako meščani, kakor drugi, da imajo svojo prosto volitev, da se ne dadó v ničemer motiti in da ni treba, da bi bilo tako, kakor želi notranji svet ali njegova odposlana komisarja, ampak kakor oni hočejo. Zato se bojé dobri ljudje vpisovati se med meščane, ker ima ravno občina večino. Ko se je pred štirimi leti pri volitvi sodnika predlagal zunanjemu svetu in občini bivši sodnik mimo še jednega druzega, kakor veleva to stari običaj, niso ju hoteli sprejeti, ampak zahtevali so dva druga, čemur je notranji svet tudi ustregel. A tudi za ta dva niso marali, ampak da bi prevladali ter mesto vodili po svojem, predlagali so sodnikom jednega iz svoje srede. Notranji svet je bil zavoljo tega prisiljen raziti se, ne da bi zvršil volitve; in ko se jim je žugalo z naznanilom, sešli so se drug dan vsled povelja Vaše grofovske milosti sicer res k novi volitvi, a tudi sedaj so še zavrgli prvi predlog, konečno pak vendar izvolili mestnega sodnika. Oni pak, ki se je izvolil dan poprej, se je odpustil.

Dalje je znano, da jemlje občina vsako leto po osem udov zunanjega sveta k sebi in sicer najbolj sposobnih, o katerih čuti, da jih meni notranji svet poklicati v sredo svojo; občina se košati da nadomestuje ona notranji svèt; in če vidi, da bi prišel kdo rad v notranji svèt, reče takoj: ta in oni bi prišel rad v notranji svet, a ne bo se zgodilo, kakor bi notranji svet želel; zato mora tak sposoben mož nazaj v občino. Vsled tega se prigaja, da dvignejo koga, ki je opravljal v zunanjem svetu razne posle že po dvajset ali trideset let, k sebi v občino, kar se je prigodilo pred šestimi leti n. pr. Francu Lau-u, ki je bil v zunanjem svetu že leta 1665. in še l. 1674. drugi špitalski mojster pa se je vendar nazaj potisnil v občino. Jednak slučaj je doživel Mihajlo Majer, ki je bil notranji svétnik že nad trideset let in pred petnajstimi leti drugi blagajnik, in vendar so ga izbacnili.

Ker sme torej občina po osem sposobnih mož klicati k sebi iz notranjega sveta, ostajajo v njem sami neizkušeni rokodelci . . . Kaj naj izbira notranji svèt? Nič! Da, časih se pogovore celó udje občine in zunanjega sveta, da dvignejo tega in onega samó, da napravijo prostor onemu, kogar žele dalje spečati. Ker torej ni nihče gotov, doklej bode v zunanjem svetu, ga tudi ne veseli zboljšati sebe in svojo sposobnost. Vrhu tega pak nima občina za tako postopanje nobenega privilegija, naslanjati se more samó na star običaj. Pred šestdesetimi leti se je tudi v notranjem svetu volilni red prestrojil; tudi tu so se jemali po trije notranji svetovalci iz sveta, in časih se je potisnil bivši župan, sodnik in ta ali oni uradnik notranjega sveta dostikrat celó takoj v občino. Zato se je iz mržnje obrnil že marsikdo od meščanstva strani ter stopil v deželno službo. Štiriindvajsetaki prihajajo, hoteč v ti ali oni stvari pomagati svojim dobrim prijateljem, v polnem številu na rotovž, ter preglasujejo s svojimi glasovi notranji svèt; svetovalo bi se, zunanji svèt skrčiti na dvanajst oseb; v zunanjem svetu in občini bi se mnogo lože izbirali kandidatje, ko bi se to zgodilo."

Tako župan. Zahteval ni torej ničesa druzega, kakor da se število zunanjih svetovalcev skrči; želel je vrhu tega le še tudi ukor za občino. Dalje sezajočih izpremememb, zdi se, župan sam ni nameraval. Tu pak mu je tedanji mestni pisar, neki Lenart Vobeš (Wobesch) ob jednem zunanji svetovalec. zeló neprijetno zasolil. Če je bil vsak mestni pisar ud zunanjega sveta, ne moremo z odločnostjo zatrjevati, mogoče, da so se za ta posel jemali tudi notranji svetovalci; gotovo je le, da je bil Vobeš jeden štiriindvajsetakov. V ti službi se je moral bati vsacega sv. Jakoba dné, da ga izbacne občina iz zunanjega sveta ter ga pokliče k sebi, ako se ji je tekom leta zameril; zameriti pak se je bilo kaj lehkó zlasti mestnemu pisarju, ki je sestavljal in izpečaval vse po magistratu izdane listine, bodisi katerega obsega koli. V njegovo področje so spadali deloma advokatski, notarski in koncipistovski posli v denašnjem pomenu besede. V minulem stoletji se je zval syndicus. Njegov delokrog je bil torej zeló obširen; nevarnost, da se zameri ti ali oni koteriji, zeló velika. Lenart Vobeš pak je moral biti zvita glavica; spoznal je ugodno priliko, to nevarnost odstraniti za vselej. Ravnokar navedeno poročilo za vicedoma je sestavil bržkone on, a župan mu je naročil tudi posebno poročilo, ki naj bi se bilo poslalo avstrijski vladi v Gradec, vrhu tega ga je pak mesto v neki drugi stvari kot pooblaščenca poslalo v Gradec. To je bilo zánj, kakor nalašč. Pri tedanjem vicedomu grofu Blagaju je veljal Vobeš vse, in ta ga je znal pridobiti za svoje namere. Brez vednosti magistratove in vendar v njegovem imeni je odposlal vladi na skrivnem poročilo nasprotno glaseče se onemu, katero je sestavil vsled županovega naročila za vicedoma. V tem

poročilu je zahteval Vobeš odpravo mutacije v zunanjem svetu; njegovi udje naj bi bili neodstavljivi. Pri tem ga je podpiral vicedom, in 9. julija 1692. leta je došel občini iz Gradca cesarski odlok sledečega obsega. *)

„Ker se je naznanilo vladi, koliko nerednosti in nepostavnosti se vsako leto dogaja pri volitvah, in ker ne kaže, da bi trpeli take razvade, marveč nam pristoja in je naša očetovska dolžnost, najti in zaukazati sredstvo, kako bi se to zaprečilo in odpravilo, zato se nam je zdelo dobro, . . . izdati za vas naslednje merilo za izvolitev sodnika, mutacijo zunanjega sveta in nadomeščevanje občine, po katerem se vam bo ravnati ne le o prihodnjem sv. Jakobu, ampak za vse večne čase, dokler ne bodemo določili kaj druzega.

Prvič, naj ima veljavo privilegij, vsled katerega naj sestavlja notranji in zunanji svèt z občino vred iz 101 moža; kar pak se tiče

Drugič, nadomeščevanja odmrlih svetovalcev, hočemo vam dovoliti tudi še za prihodnjost, toda s tem razločkom, da imata v tem notranji in zunanji svèt pravico predlaganja in sicer naj se predlagata namesto jedne osebe dve, kojih jedno naj imenuje notranji, jedno zunanji svèt, občina pak naj voli.

Tretjič, odpravljamo pak ob jednem dosedanjo mutacijo zunanjega sveta, zaradi katere se sklicujete na stare navade, ki pak se smejo z večjo pravico imenovati tekom časa uvedene, občni blaginji škodljive razvade. Zunanji svèt naj torej vsled tega odloka ostaja do konca življenja nepremenljiv razven, če se kdo ne nosi dobro ali se sam odpové, in sicer naj velja to že za njegove sedanje ude, tako, da se odslej ne menjuje nihče več do smrti, razven če se sam odpové, ali mu odpovedo drugi. **)

Četrtič, dasi smo bili prošeni skrčiti zunanji svèt jednako notranjemu na dvanajst udov, ostane naj za sedaj vendar pri starem številu štiriindvanajst oseb. Ker so, kakor se sliši, umrli letos nekateri udje zunanjega sveta, dovoljuje se

Petič, zunanjemu svetu nadomestiti izpraznjena mesta z jednim ali drugim sposobnim iz vaše srede.

*) Ker se ponavljajo v tem odloku stvari, ki so se že ponavljale v v tem kar smo dosedaj naveli, izpustili bomo že znane reči ter se ozirali le na to, kar prinaša odlok novega.

**) Mestni arhiv fasc. 264. Mithin solch äusserer Rath, gleich dem Innern, in Eines Jeden Pershon, so lang selber sich woll haltet, oder selbst resignirt, in Crafftdises ad dies vitae perpetuirt und insolches beraith auch auf die Jezige glider selbigen, mittelst verstanden haben, so dass von nunan ausz selbigen weithers kheiner mehr mutiert werden, sondern wie gemelt, bisz Zu dessen absterben oder aigner freywilliger und angenombner Resignation darinen verbleiben solle.“ — Krhki slog 17. stoletja je uplival tudi na moje slovensk dikcijo; č. čitatelj naj mi spregleda to ali ono neokrtnost v jeziku.

Šestič, če umrje kak notranji svetovalec, naj notranji svèt nadomesti tako izpraznjeno mesto s sposobnim udom zunanjega sveta, kakor je bilo doslej navadno.

Sedmič. Gledé izvolitve mestnega sodnika ostane naj pri starem običaji, da predlaga namreč notranji svèt vsakega sv. Jakoba dné dva iz svoje srede; izmed njiju naj izvolita zunanji svèt in vi, občina, jednega sodnikom; če pak bi zunanjem svetu ali vam ta prvi predlog ne ugajal, smete zahtevati druzega; notranji svèt naj torej predlaga dva nova, in če se tudi s tem predlogom ne zadovoljite, zahtevati smete predlog še v tretje, kar pak se brez tehtnih uzrokov skoraj ne sme dogájati. Iz tretjič predlaganih morate izvoliti sodnika prav gotovo, sicer je notranjemu svetu dopuščeno izvoliti ga samemu, ter ga vam predstaviti.

Osmič in zadnjič, ostane tudi lehko pri starem običaji, da naznanjata zunanji svèt in vi v mestnih stvareh, kaj in kje bi bilo treba zboljšanja ter da smeta vsako leto predlagati dve meščanski hčeri in jednega dijaka, sina meščanskega, kojim se imajo podeliti ustanove."

K sklepu zabičuje odlok še jedenkrat, naj se odpravijo vsi dosedanji neredi. Podpisani so: Ivan Filip grof Inzaghi, Lorenc Hueber, Vit grof Strassoldo, (namestnikov namestnik, Statthalterambtsverwalter) in Rok Valerijan pl. Langersperg, kancelar.

Najvažnejša izprememba prouzročena s tem cesarskim odlokom je, da se je odpravila mutacija, sicer pa je po večjem ostalo pri starem, razven, da je imel pri nadomeščevanji umrlih svetovalcev odslej tudi zunanji svèt pravico predlaganja, kar prej ni bilo navadno, in da je smela občina klicati le take k sebi, katere ji je predlagal skupni svet.

Ta cesarski odlok je župana sila iznenadil, še bolj pak občino, koji so se z jednim mahom presekale vse spletke. Tudi notranjemu svetu se je odvzelo s tem mnogo vpliva, kajti odslej ni mogel zunanjih svetovalcev, katere je hotel kaznovati, nič več s pomočjo občine pehati nazaj. Sicer pak ni nikjer govora, da bi se bil bratil notranji svèt kedaj z občino, zató mu tudi mi tega nečemo očitati ter le reči, da se ne dá dognati, čemu mu je bila mutacija zunanjega sveta toliko zeló mari; gotovo pak je, da je cesarski odlok župana in notranji svèt toliko razburil in ga storil tako vrtoglavega, da je v svojih pomislekih, s katerimi se je prizadeval cesarja pregovoriti k preklicu tega odloka, čisto pozabil, kar je le malo mesecev poprej poudarjal. Poprej je skušal občino z vso silo počrniti, a sedaj, ko je postal tudi zunanji svèt nepremenljiv, potegnil se je z vso odločnostjo za njo. Čisto nasprotno svojemu poročilu pred par meseci odobraval je župan sedaj, da se nahajajo v občini rokodelci, kajti meščanstvo, poudarjal je župan, sestavlja se iz dveh razredov prebival-

stva, iz trgovcev in rokodelcev. Trgovci, inteligentnejši del, zastopani so v notranjem in zunanjem svetu, deloma tudi v občini; umestno je torej, da se tudi rokodelci zastopajo, kajti med zadrugami nastajajo časih prepiri, ki jih morejo reševati le rokodelci, kot veščaki, ne pak trgovci. A tudi to na stran puščaje se ne more reči, da je rokodelec, zato ker je rokodelec, nesposoben za mestni posel; izkušnja je pokazala baš nasprotno; treba je le iti štirideset ali petdeset let nazaj, pak se bode spoznalo, da so se rokodelci nahajali v zunanjem in notranjem svetu, da, volili so se celó za župane in sodnike. Da so rokodelci dajali gostije, župan ni mogel tajiti, ker je bilo le preznano: dostavil pa je, da se to že dolgo ni zgodilo, ter da ne more razumeti, v katerem interesu naj bi jih občina dajala, ko ima voliti samó sodnika; pa še ta volitev je omejena, ker sme voliti le jednega tistih dveh, ki ju je predlagal notranji svèt. Z vso odločnostjo pak se obrača proti zunanjemu svetu, in mu očita marsikatero nerednost. Kar svet pomni, prihajati je smela k sejam le polovica zunanjega sveta, torej dvanajst udov, toda le-ti se za ta hvalevredni običaj kaj malo brigajo, če se imajo jemati njihove ali njihovih prijateljev koristi v poštev, kar se je n. pr. pred kratkim zgodilo o priliki, ko je necega meščana sin prosil pri mestu za „titulus mensae". V jednem prejšnjih let se je sklenilo, zavoljo slabega stanja mestne blagajnice nekoliko časa z deljenjem takih milostij prenehati in vsled tega sklepa je zavrnil tudi notranji svèt prosilca, naj počaka. Ko pak bi se bila imela ta stvar obravnavati v zunanjem svetu prišli so štiriindvajsetaki v popolnem številu na rotovž, preglasovali zaradi velicega števila notranji svèt ter ustregli prošnji jednoglasno. Če bo res ostalo pri dosmrtnosti zunanjega sveta, sedeli bodo v kratkem le nesposobniki v njem. In s tem se je začelo takoj prvo leto, kajti zunanji svèt je prevzel vsled podeljene mu milosti necega popolnoma nesposobnega človeka v svojo sredo, necega Marburga, ki ne zná druzega, ko svoje ime zapisati. Ker je notranji svèt pri dopolnitvi omejen na zunanji svèt, sedeli bodo kmalu tudi v notranjem zgolj nesposobneži. Župan prosi torej volitev Marburga razveljaviti, zunanjemu svetu volilno pravico odvzeti in notranjemu svetu podeliti milost, da si izbere o priliki, ko ne bi bilo v zunanjem svetu nobenega sposobnega človeka, potrebnega kolego takoj iz meščanstva (18. julija 1693.)

S tem poslednjim stavkom je povedal župan jasno dovolj, da je cesarski odlok zvezal tudi notranjemu svetu roke in onemogočil vsako spletko in homatijo.

Še bolj ko župan se je zagrizla pa občina v zunanji svèt; dasi je do zadnjega časa se strinjala ž njim v vsem, ni mogla sedaj najti dovolj ostrih besedij, da ga dovolj počrni. Tekom dvajsetih let je ponavljala skoraj vsako leto svoje pritožbe

in prošnje, naj se zunanjemu svetu odvzame dosmrtnost. Očitala mu je, da je tekom tega malega časa, odkar je nepremenljiv, dokazal dovolj, da mu je samó lastna korist na mari. Zunanji svèt je jel postopati tako ošabno, da ga skoraj več prestajati ni; meni se že celó boljšega ko notranji. K sejam ne prihaja nikoli, ali pa samó takrat, kadar mu veleva to lastni dobiček. Ko se kacemu nesposobnežu posreči priti v zunanji svèt, napne vse žile, da pridejo tudi drugi za njim. Sedaj še le se dajó gostije, kar prej ni bilo nikomur na mari, ker vsak nesposobni je vedel, da bo moral k letu zopet iz sveta. Sedaj dajó pa ravno najnesposobnejši gostije, ker bi sicer nikakor ne mogli priti v svèt; dajó jih le bogatini, ker jim ni za nič skrbeti in imajo časa dovolj; revnejši pak, dasi tudi sposobni, morajo zaostajati. Da se nahajajo sedaj skoraj samó nesposobniki v svetu, ni občine krivda, ker ona ne ve, bode li meščan, ki ga k sebi pokliče, sposoben ali ne, to se pokaže še le tekom leta. Prej se je tak bacnil zopet v občino, sedaj pak je to nemogoče.

Če bi bila nepremenljivost res tako dobra, zakaj pak se ne vpelje tudi v drugih mestih, n. pr. v Kranji, kjer je ostala celó mutacija notranjega svèta, ki se je v Ljubljani odpravila že l. 1628. *) Če bi se ostalo pri mutaciji, imela bi občina ta dobiček, da bi zvedela, kaj se je v minulem letu sklepalo v sejah bodisi v prid bodisi v škodo mestu. **) Vedela bi se po tem ravnati ter se pobriniti, da se zlò odstrani, dobro pak pospešuje. Po novi uravnavi sme občina le predlagane meščane k sebi sprejemati, predlagati pak jih smeta notranji in zunanji svèt; a pokazalo se je, da sta predlagala celó nesposobne, niti branja niti pisanja vešče, zato ker so kaj dali. Gostija ima sedaj skoraj že gotovo ceno, ter ne sme veljati pod 30–50 goldinarjev. Izjavili so se že zunanji svetovalci, da veljajo toliko ko notranji, in da, kdor hoče priti v svèt, mora čvrsto mazati. Prej so se sprejemali posli zaradi časti, sedaj pak si dajó svetovalci

*) Ob organizaciji ljubljanskega magistrata govorim obširneje deloma tudi zato, ker je vzgled za vsa druga mesta na Kranjskem. O Kranji vemo gotovo, da se je sprejela tam ljubljanska uprava. Vicedom sam piše v svojem poročilu do nadvojvode. 9. julija 1580. l. „Die Crainburger haben die Orddung Derer von Laibach über Erwählug der Stadtrichter und anderer Stadtämter angenommen und halten sich an dieselbe, es entscheidet die Mehrheit der Stimmen“ (Mittheil. 1867. str. 61).

**) Magistratni akti v fascikulu brez štev. „Laibach am Rathhause 11. Juni 1709. Es ist beschlossen worden, dass derjenige, er mag in dem Innern oder äussern Rathe sitzen, welcher aus dem Rathe viel oder wenig, entweder direct oder indirect, es sei wem immer, niemand ausgenommen darunter auch innere Rathsbefreundete, welche bei der Session nicht gewesen oder sonst in ihrer Causa abgetreten, verstanden werden, ausgesagt und ausgeschwätzt, und so gestalten wider das abgelegte Jurament gehandelt, aus dem Rathe ganz unverschont excludiert werde.“ — Ker pak so svetovalci že od nekdaj prisegali, smemo skoraj sklepati, da so bile seje bržkone že od nekedaj tajne, gotovo pa že od l. 1614.

dobro plačevati. Koliko jih je, ki uživajo občinske njive, ne da bi bili zato mazali? Kdo je dobil kak opravek pri mestu, ne da bi mazal? Vsled mazanja je prišlo tako daleč, da sedé n. pr. v notranjem svetu samó sorodniki, očetje, zetje, svaki itd. *)

Toda vsem tem lamentacijam notranjega sveta in občine nasproti si je mašila vlada ušesa, ter le 18. julija l. 1693. dovolila notranjemu svetu, če bi res v zunanjem svetu ne bilo mogoče najti sposobnega človeka, izbrati si koga iz meščanstva; a popisati ji mora prej vse njegove lastnosti, ona pak se bo ravnala, kakor se bo nji potrebno zdelo. Občina je poslala v ti zadevi celó nekega Zupana v Gradec, potrošila je nad 800 gld., a cesar se ni dal pregovoriti, da bi bil preklical.

Jeden dober sad pak je pač rodil ta dolgotrajni prepir, razkril je namreč, ker so se ovajali vsi trije gremiji drug druzega, nezaslišano in neopravičeno gospodarstvo ljubljanskega magistrata. Da si je magistrat s tem jako škodoval, pokazalo je postopanje tedanjega vicedomovega namestnika. (Vicedomamtsverwalter). Ko se je približeval navadni čas volitev, ukazal je le-ta, Anton baron Löwenberg, 7. julija. l. 1695. jeden teden pred županovo volitvijo, sklicujé se na cesarski odlok l. 1692., ki priporoča sposobne kandidate, voliti dva od njega priporočana kandidata in sicer jednega županom, jednega notranjimi svetovalci. To je bila nezakonitost, katere bi se Löwenberg gotovo ne upal storiti, ko ne se bi bil magistrat samega sebe tako onečedil. Opiraje se pak na svoje stare pravice, prezrl je magistrat ta ukaz popolnoma, vsled česar mu je vicedomov namestnik zažugal, da ga naznani pri cesarji. A magistrat se kljub temu ni dal preplašati, ampak je volil županom ne priporočenega Graffenhueberja, ampak znova Eder pl. Edenburga, ki je hotel z ozirom na nezaslišano nepostavnost Löwenbergovo odložiti vse mestne posle (bil je namreč župan že od leta 1688.) ter izstopiti celó iz meščanske zveze Še le, ko se mu je z kaznijo zažugalo, sprejel je namenjeno mu čast. Da pak se je Löwenbergovi želji vsaj delemo ustreglo, izvolili so svetovalci priporočenega Graffenhueberja, bivšega mestnega sodnika, znova, kljub temu, da ni imel še svojih računov v redu, kar bi se sicer ne bilo zgodilo; z nekim cesarskim ukazom prepovedalo se je namreč take voliti.

Ko se je bližal drugi volilni dan, dan sv. Jakoba, zahteval je Löwenberg, naj odda magistrat v notranjem svètu izpraznjeno mesto nekemu Kristofu Bittorferju, češ, da je posebno sposoben. Zažugal mu je zopet, če tega ne stori, da ga za toži pri cesarji. A magistrat se ni maral ravnati po vicedomskih ukazih, ter si je izvolil nekega Ivana pl. Graffhaydna, „dobro učenega, štirih potrebovanih jezikov veščega, v pisanem pravu zeló izurjenega

*) Vsi, tu sem spadajoči akti nahajajo se v mestnem arhivu fasc. 264, 102, 32 in 11—22 magistr. aktov.

možá." Doslej v zunanjem svetu sedeč je dajal tako razum svete, da se ga je veselil ves notranji svèt. Vrhu tega je bil Graffhayden, sin starega zaslužnega notranjega svetovalca, in za mestne službe pač sposobnejši kakor trmasti in neubogi Bittorfer. Več ko jedno leto ga ni bilo videti na rotovži, da so se mu seje, kakor se spodobi, vselej napovedale in so ga tega še dobri prijatelji opominjali, naj pride; ko se mu je nar posel davkarja, zavrgel ga je zasmehujé; celó k prisegi ni m priti. Razne prepire ki jih je imel s zunanjem svetom in sos je magistrat celó zamolčal.

Glede Graffhueberja ni delal vicedomski namestnik d nikacih težav več, pak se je gorko potegnil za Bittorferja. jedenkrat pozove Löwenberg 27. julija l. 1695. ves magistrat k v vicedomsko poslopje; magistrat, vsaj oficijalno ne vedoč je uzrok pozvanja, ubogal je, kakor je zahtevala to njegova žnost. O čem se bo govorilo, vedel je magistrat pač, ker je domski pisar nekemu magistratnemu slugi izblebetal, da moral magistrat zagovarjati in se ravnati po željah Löwenberg

Vicedomski namestnik je poklical gospode svetovalce k osebo za osebo. V tem bi magistratu ne bilo potreba ubog kajti poklican je bil kot korporacija; toda podal se je, da dal niti najmanjšega povoda za kazen. Najprej se je pozval Löwenburgu župan, naj se izjavi, komu je dal svoj glas pri litvi svetovalcev. A z ozirom na svojo prisego, da ne bo niti najmanjše stvari, ki se vršé v sejah, branil se je izp Löwenburgovo zahtevo. Ker se ni dalo iz njega nič izvabiti peljati ga je dal vicedomski namestnik po svojem tajniku dr. Perku na nedostojen kraj (s a l v a v e n i a, dostavil je magis svoji pritožbi do cesarja). Potem so se pozivali drugi svet drug za drugim, naj izpovedó, kako so glasovali. Tudi ti hoteli odgovarjati, ampak dejali so vicedomskemu names naravnost in brez strahu, da nima do tacega postopanja pravice. S tem so ga spravili v hudo jezo. Löwenberg se je zabil tako zeló, da se je zatekel k podli laži. Oštevati je jel tovalce, češ, da hočejo biti boljši, kakor njih župan, ki je razodel. V sobi je bil navzočen celó nek deželni svetovalec*) še drug uradnik, ki sta potrdila laž gospoda svojega. V tako ujeti, podali so se svetovalci ter tudi povedali, z a k a j niso za torferja glasovali. Zatem jih je Löwenberg dal odpeljati vse nedostojni kraj, imenujoč jih bedake in debeloglavce.

Magistrat se je čutil v dno svoje duše razžaljenega, ter se pri žil pri cesarji izrekši upanje, da Njegovo veličanstvo pač ne bode volilo, da bi se obkladali pošteni, sloveči, celó možje plem stanu (n. pr. Gabriel Eder pl. Edenburg) s takimi pridevki. O

*) Landrath, vicedomski uradnik.

je dalje, da je Löwenberg razveljavil županovo volitev. Kaj tacega se doslej ni predrznil nihče storiti, izvzimši necega Ottavija Bonizelly,*) ki je tudi zahteval, naj ima on pravico predlagati notranje svetovalce. Dokler je bil zunanji svet v svojih članovih premenljiv, prigodile so se pač časih razprtije, a cesar nikdar ni dovolil, da bi se bil mešal vánje vicedom s svojim vplivom.

Vsled te pritožbe je zaukazal cesar vicedomu, naj se opraviči. V svojem poročilu je napadel vicedomski namestnik zlasti župana, češ, da se vedno ustavlja vsem razumnim in koristnim ukazom vicedomskim, da razburja z raznimi spletkami mesto, da tem lože „v motnem lovi“ ter da se je pri tem precèj obogatel. **) Dolžil ga je dalje, da ni hotel necega dekreta pred prisego Graffenhueberjevo svetu predložiti in prečitati, vkljub temu, da je protestoval zunanji svèt.

Župana je to natolcevanje sila razjarilo; ni si mogel kaj, razodeti cesarju, odkod Löwenbergovo sovraštvo proti njemu. Löwenberg mu je bil namreč dolžan že mnogo mnogo let precejšno svoto in ker je župan ni mogel drugače izterjati od njega, ga je tožil. Hinc ille lacrimae! Vrhu tega ga je nahujskal še dr. Luka Perko, ki je po vsi sili hotel postati mestni pisar.***) Očitanje, da se upira proti vsem „koristnim ukazom vicedomskim“, zavrnil je z izjavo, da je njegova dolžnost mestne pravice braniti. Zlasti pak ga je speklo očitanje, da dela nemir v mestu, da „lovi v motnem“. „Tisočkrat sem rajši mrtev, kakor da bi tako očitanje pustil obtičati na sebi, štirinšestdesetletnem, po vseh trgovskih in drugih imenitnih mestih in oblasteh znanem moži, vsled česar vlagam Vaši rimski cesarosti najponižnejšo prošnjo, kličoč najmilostnejšo cesarsko pravico na pomoč. Da me je vsemogočni Bog, ki sem mu dolžan večno zahvalo, oblagodaril z malim imetjem, zaradi tega naj me gospod Löwenberg ne zavida; naj se spominja, da sem se od zgodnje mladosti kot trgovec trudil za koščck kruha in si ga tudi pridobil; živel sem varčno, imel Boga pred očmi ter se trudil obdržati si zaupanje, ki ga kdo drugi nima. Gospod Löwenberg mi nikdar ne bo mogel dokazati, da sem se okoristil z mestnimi pristojbinami, ki jih kot župan pač nimam v svojem oskrbovanji in tudi sicer ničesa storiti ne morem. Ravno nasprotno bo moral pripoznati notranji svèt, če bo hotel govoriti resnico, da sem kot „triinštiridesetletni meščan, tridesetletni notranji svetovalec, štiriletni blagajnik;“ za katerega so me v moji odsotnosti od Ljubljane jednoglasno volili, posodil mestu 8000 gld. iz svojega žepa, ker je bilo

*) Hoff, Gemälde I. p. 119 in po njem Klun Archiv imenuje ga: Octavius Graf v. Panizohl 1626.

**) „Damit er desto leichter im Trüben fischen konne, massen er sich dabei ziemlich bereichert und begraset hat.“

***) Ta opazka dokazuje, da je bil mestni pisar celó imenitnejša oseba ko deželni svetovalec, Perko bi se sicer ne potezal toliko za to mesto ter lehko pozabil, da ga magistrat ni maral.

zarubljeno. Storil sem pa to takoj, ko so me izvolili blagajnikom in predno sem prejel le jeden krajcar mestnih pristojbin. Odtod je izvajal gospod Löwenberg svoje neopravičeno natolcevanje. Mesto mi je še danes 6000 gld. dolžno. Vrhu tega sem bil sedem let mestni sodnik in sem osmo leto župan,*) a niti jeden me ni obdolžil nepoštenja ali me celó tožil zaradi tega. Vaša cesarost razvidi naj po tem, da izvira neopravičeno natolcevanje iz samega sovraštva („ex pura passione") v prvi vrsti zato, ker sem si dal Löwenbergov precejšni dolg (iz uljudnosti in diskrecije čakal sem ga, ker mi ja plačeval obresti, dolgih 20 let) osigurati z obligacijo „Landschadenbunda" in ta dolg, če nisem hotel, da mi, ko bi umrl, splava po vodi, začel iskati po sodni poti."

Löwenbergu se je naročilo opravičiti se tekom štirinajstih dnij; ako pak tega ne stori, naloži se mu s tem večni molk (perpetuum silentium). Pri tem je bržkone tudi ostalo, vsaj v aktih se o ti stvári ne nahaja nobena listina.**)

Ta cesarska sodba je tem pravičnejša, ker je imel cesar uzrokov dovolj biti z magistratom nezadovoljen. Gotovo je, da tudi vicedomski namestnik ni niti najmanjše znane mu stvarce zamolčal. Prišlo je marsikaj na dan, o čemer je magistrat želel, da bi se za vselej zamolčalo. Vsled tega je l. 1696. naročil cesar vicedomu to stvar preiskavati, sklical je celó komisijo v Gradec, kamor so se odposlali poslanci vseh treh magistratovih gremijev. Filip grof Inzaghi in njegov namestnik Žiga Herberstein sta predsedovala zasedanju, v katerem so se prerešetovali magistratovi grehi. Zapisnikov teh sej sicer nimamo, pač pak se dá po uradnih instrukcijah, katere so se vsled njih izdale za vsacega magistratovega uradnika posebej, posneti, kako nezaslišano je magistrat gospodaril in da res ni čudno, če si je nakopal na glavo cesarjevo nejevoljo. Dné 10. julija l. 1697. je došel magistratu naslednji odlok:

„Spominjate se, da so nam v minulem 1696. letu prihajale razne tožbe od zunanjega sveta in občine ljubljanske zaradi zeló slabega in samopašnega gospodarstva z ondotnimi mestnimi pristojbinami in dohodki, in da se je vsled tega ukazalo vicedomu in v njegovi odsotnosti njegovemu namestniku baronu pl. Stroblhoffu stvar preiskati, zatem pak se je osnovala celó v Gradci komisija naših svetovalcev Filipa grofa Inzaghija in Žige Herbersteina in da se je stanje te stvarí po zaslišanji pooblaščencev notranjega in zunanjega sveta in občine zadosti spoznalo. In ker smo iz poročil naših odposlanih zaupnih mož z nejevoljo morali čuti, da ste se sila pregrešili (dass ihr . . . excediert), v obili meri in mnogih stvareh, davčnih, špitalskih in pupilarnih računih, kakor tudi v

*) Vrsta županov in mestnih sodnikov, kakor jo navaja Klun Archiv II. p. 107—119 je gledé Ederja deloma napačna, kajti kot sodnik je naveden do leta 1695. devetkrat, kot župan pak le sedemkrat.

**) V. Mestni arhiv fasc. 31. (magistratski akti).

mitarinah, poslopjih in slabem shranjevanji pismenih svojih dokumentov in privilegijev, da ste se ozirali pri nadomeščevanji uradov le na visoka priporočila in sorodstvo, dostikrat celó na starost (senium), ne pa na sposobnost tekmovalcev, torej v občni prid storjeni sklep iz leta 1675. čisto iz nemar spustili, kaznjivo in samovlastno se ga ognili, zaradi česar so nastale razvade in neredi — to uvažujé in z ozirom na tako obile izgrede imeli bi uzrok postopati proti vam strogo, ter iskati za storjeno nam škodo odškodnino pri vas, notranjih svetovalcih vsakem posebej, kdor je dal k temu kak povod. Kljub temu pa hočemo soditi z milostjo namesto s strogostjo ter vam za prihodnje dati merilo, kako se vam je vesti sebi in mestu v korist." *)

Da se bodo védeli Ljubljančanje v prihodnje ravnati, izdal je cesar jako občirno instrukcijo za notranji svèt (kayserliche allergnädigste Instruction De Däto Gräz den 10. Jully 1697.) razvrščeno v 9 točk, kojih pa ne bomo navedli v širnem slogu 17. veka, ampak le po obsegu.

1. Izvolita naj se dva davkarja iz notranjega, dva iz zunanjega sveta; le-ta morata biti vešča ne le branja in pisanja, ampak izurjena tudi v računstvu. V knjige naj vpisujejo računski uradniki ne le vseh svot, ampak tudi čas kdaj, in osebe, od katerih so jih prejeli. Z računom pak naj se skažejo vsako leto konec aprila. O ti priliki naj izročijo še ostali denar mestnim blagajnikom v prisotnosti dveh zaupnih mož. Davkarska blagajnica naj se nahaja odslej vedno na rotovži ter bodi zaprta z dvema ključema; jednega naj imata davkarja notranjega, jednega zunanjega sveta. Konec leta naj predložé račune magistratu, odložé brez kacega opravičevanja, pridržka ali protesta službo svojo ter čakajo, jih bode li magistrat potrdil, ali pa volil na njih mesto druge. Zopet se poudarja gledati samó na sposobnost in izbirati tako, kakor ve vsakdo v svoji vesti, da se bo mogel pred Bogom opravičevati. Plače se je dovolilo notranjim davkarjem po 40 gld. zunanjim po 30 gld. Zaostali davek od leta 1691. sèm naj se posebej uračuna in posebej vknjižuje. Strogo se prepoveduje notranjemu svetu zgotoviti kak dekret, o katerem se v sejah ni posvetovalo, tacih zlasti celó nobeden ne, s katerimi bi se davkarjem računi spregledali, kar se je prej tolikokrat zgodilo; nič čuda, da so bili zaostanki tako veliki, nič čuda, da so mestne očete sumničili, da ne ravnajo pošteno, ampak za lastni žep. Prej se je plačevalo le na lepe besede, brez ozira na kak dekret, zato naj odslej davkar plačuje deželi davke sam, ter odšteva tam prirasle obresti. **)

2. Jako veliko imetje meščanskega špitala sta oskrbovala doslej špitalska oskrbnika (Spitalmeister), prav kakor se je njima

*) Mestni arhiv. fasc. 102.

**) Mesto je imelo namreč naložene pri deželi (Landschaft) velike svote

zdelo. Magistrat naj sestavi torej za nja instrukcijo ter jo predloží vicedomu, da bode vedel le-tá špitalska mojstra in druge tam službujoče osebe nižje vrste prijeti in jih pozvati na odgovor, kadar ne bi bilo vse v redu.

Z Leopoldom Krtom pak, ki že od leta 1689. ni položil nobenega računa, mora magistrat takoj z vso resnobo napraviti račun, da ne bi trpel škode dobri namen, s katerim se špitalu toliko daruje. Za vsak primanjkljaj je magistrat odgovoren.

Dalje se je ukazal natančen popis vseh starih ustanov, ki jih je špital kdaj prejel in koliko revnim osebam so dohodki ustanove odločeni. Obresti, davki in druge špitalske pristojbine naj se pridno pobirajo. Troški, ki bodo nastajali vsled tega, naj se pridno zabeležujejo in se izkazujejo s pobotnicami. Zlasti skrbeti je za to, da ne premine špitalu nobena starih pravic.

Vsako leto naj se špital nekolikokrat preišče, če se špitalarji pravično preskrbujejo. Špitalski oskrbniki naj polagajo svoje račune o pravem času.

3. Tudi za blagajnike, ki prejemajo in izdajajo mnogo denarja, sestavi naj se instrukcija. Sicer je imel magistrat že poprej instrukcije zánje, a nihče se jim ni hotel podvreči. O svetem Filipu in Jakobu naj odloží blagajnik svoj posel ter se zahteva od njega račun, bodi si že, da se je volil mesto njega kdo drug, ali pa se potrdil on sam. Potrjenemu ali novemu blagajniku naj se vročí mestni denar, ki naj se kar nahitreje porabi v mestno korist ali pak se naloží na obresti, da se ž njimi plačujo mestni dolgovi. Za dvomljive dolžnike je odgovoren magistrat.

Gabriel Eder je posodil, ko je bil l. 1677. blagajnik, mestu ali bolje rečeno bratovščini Corporis Christi 8000 gld., vrnilo se mu jih je le 2000. Ostali dolg pak je vknjižil Eder za leto 1673., potisnil torej posojilo za nekoliko let nazaj, kar ni imelo z računi bratovščine čisto nobene zveze. To pak je storil brez magistratove vednosti ter si tem potem povračilo vpisal v svoje blagajniške račune. Umestno bi bilo, da bi se to početje, ker se je oslepariI ž njim magistrat, razglasilo za neveljavno, toda ker je prevzel v tem oziru magistrat vso odgovornost, da je k temu neredu molčal, spregleda cesar Ederju to napako zavoljo njegovih obilih zaslug za mesto, priporoča pak mu tudi nadalje posvečevati mestu vse moči svoje. K sklepu mu ukazuje še odjenjati od sovraštva proti registratorju Trelizu (ki je bržkone njegovo početje objavil) in odstopiti od tožbe, ki jo je napel proti njemu.

4. Tudi gledé mitarine ni imel župan Eder popolnoma čistih rok ter razlagal stare privilegije, kakor je ravno bolje kazalo. Ko so ga cesarski komisariji zaradi tega prijeli, dejal je, da se ne vé tega spominjati. Tudi zaradi tega ga cesar kara. Mesto je imelo staro pravico od vsega v mesto privedenega blagá pobirati mostarino, tehtarino (Waggerechtigkeit) in od platna mersko pristojbino

(Leinwandmassgebühr). Pobirati bi se morali ti dohodki od vseh, meščanov in nemeščanov; ker so bili pak notranji svetovalci vsi trgovci, spregledali so te pristojbine vsem meščanom in dosledno torej tudi samim sebi. Tem potem se je seveda mestna blagajnica zeló oškodila. Najteže se je bilo na javnem trgu odtegniti pristojbini za merjenje platna, zato so trgovali meščani s platnom le zunaj mesta. Tudi to se jim je odslej prepovedalo ter ukazalo pristojbine pobirati od vseh brez razločka.

5. Jenjajo naj odslej vsi prepiri v mestnem zastopu, volijo se vánj tudi netrgovci in taki, ki niso s svetovalci v sorodu. Trgovstvo in obrt bode naj vsem dovoljena in ne samó trgovcem.

V 6. in 7. točki se priporoča dve stvarí dognati, ki pak sta mi sicer neznani.*)

8. Priporoča se knežje privilegije skrbneje shranjevati. V to svrho se je prizidala k rotovžu hiša, kjer naj bo odslej spravljen arhiv. Tu naj se odkaže priseženemu registratorju, ob jednem arhivarju stanovanje, da bode blizu aktov ter v vsaki priliki pri rokah. Razven prostega stanovanja plačuje naj se mu po 200 gld. kranjske veljave. Za postranska dela, ki niso njegova dolžnost, odškoduje naj se primerno.

9. Zabičuje se, ravnati se natančno po sicer nam neznanem, denarne stvarí se tikajočem sklepu od l. 1675. Dalje se še prepoveduje vsacemu opravljati več ko po jedno službo ob jednem ter si tem potom dvojno plačo izsiliti.

K sklepu pak jemlje cesar registratorja Treliza in necega Hardta, koja je odposlal magistrat v Gradec kot pooblaščenca, v svoje varstvo, kajti ravno ona dva sta bila tista, ki sta, pač proti nameram magistratovim, s svojo ovadbo in svojim pritiskom prouzročila to instrukcijo.

Obravnave, ki so se vršile v Gradci, poučile so pač cesarja, da ne sme ljubljanskega zastopa izpustiti izpred očij! V naslednjih treh decenijah so prihajali leto za letom odloki iz Gradca, poučujoči magistrat, kako se mu je vesti. Leta 1700. so se sešli zopet magistratovi pooblaščenci v Gradci s cesarskimi komisariji; l. 1703. je ponovil vicedom deloma instrukcijo od 10. julija l. 1697. Nova je v tem vicedomskem dekretu le druga polovica. V deveti točki

*) fasc. 102: „Sechstens, dass Gebeyweeszen anlangent, werdet Jhr den von Euch in sachen gemachten Magistrats Schlusz Gehorsamst nachzukhomben, auch wegen der Lachenhaimbischen Behauszung die Strittsach dermalleins zu einen ende Zubringen wissen, Vnd zumahlen Wür

Sibendtens vernomben, dass der so genandte äbzugbrüeff, welchen ain vnd andere, auss Euern gremio würcklichen gesechen, durch nachlessige Verwahrlosung verlohren worden, alss ist disser Begangene Vnfueg Euch nicht Vnbillich zuuerhöben Mit guedigsten Befelch, dass Ihr derentwillen aine ordentliche Inquisition abfüehren und zu Habhaftwerdung desſelben mit nachtruckh dringen vnd dem Eruolge eheistens Hinterbringen sollt.“ — „Abzugsgeld“ imenovala se je svota, ki jo je moral meščan plačati, stopivši iz meščanske zveze.

priporoča ravnati z jetniki na Tranči bolj človeško, ker mnogo jih uide ali pogine zavoljo slabega ravnanja, ali ker so predolgo zaprti. Zločinci naj se izprašujejo ne le o tržnih, ampak če treba tudi o druzih dneh; sodba pak se naj zvršuje vselej o tržnih dneh po stari navadi.

10. Pazi naj se, da peki in mesarji ne bodo sleparili; prvi naj se kaznujejo s potapljanjem v vodo, ti pa s križem.

11. Sodijo naj se vsi jednako, ubožci in bogatini. Meščanske stvarí naj se rešujejo vsacih 14 dnij po starem mestnem pravu.

12. Prekupci naj se kaznujejo.

13. Priporoča se večje spoštovanje gledé cesarskih in vicedomskih ukazov, kajti ravno od tod so izvirale vse razprtije in nerednosti.

14. Tožbe naj se rešujejo urneje in pazi naj se na to, da bode arhiv v redu. Registrator naj v njem nobenemu tujcu ničesa ne poišče ter ne nosi aktov s seboj domóv.

15. Strelišče naj se popravi in

16. Računi blagajnikov, ki neki niso v redu, naj se še jedenkrat pregledajo.

Kljub temu in drugim obilim opominom se je pa zdelo še dvajset let po prvem ukazu potrebno izdati leta 1718. novo merilo za župana in druge mestne uradnike; na prvo, le občno držano povelje od l. 1697. se ni oziral nihče. Te nove instrukcije so jako natančne ter skoraj za vsak slučaj zadostne. Ker nam odpirajo jasen pogled v magistratovo gospodarstvo istega časa, hočemo jih obširno navesti.

Navodilo županu.

1. Župan naj varuje svojo čast ter naj ne uporablja svojega vpliva pri glasovanji, ki naj je popolnoma neodvisno.

2. Takozvani „Ordinari Rechten" naj so vsakih 14 dnij. Prošnje in odloki kake višje oblasti naj se ne pusté ležati, ampak naj se urno predložé magistratu in vročijo strankam.

3. Če bo izostal kak svetovalec od sej, naj ga župan prvikrat opomni na njegovo dolžnost, drugič pak se z vsem svetom posvetuje, kako ga je kaznovati.

4. Svetovalcu, ki je napravil v kaki seji prepir, zaukaže naj župan takoj odstopiti ter se posvetuje z vsem magistratom o kazni, ki jo je zaslužil.

5. Župan naj zabranjuje vse škodljivo sovraštvo in natolcevanje.

6. Došle odloke naj odpira vpričo magistrata, ali če je sila in ni môči magistrata takoj sklicati, vsaj vpričo sodnika, pisarja in dveh ali treh svetovalcev. V prvi seji zatem naj se odloki in listine prečitajo vsemu magistratu; brez njegove vednosti se ne sme storiti ničesa.

7. K vsaki seji mora župan povabiti zunanje svetovalce po redu svetovalske tabele, ne pak kakor se njemu ljubi. Poleg drugega špitalskega mojstra in drugega blagajnika, ki morata biti po starem pravu navzočna pri vsaki seji, naj župan ne trpi v seji nobenega nepovabljenega. V važnih stvareh naj se skliče ves svet. Pri vsaki sodni seji mora biti navzočnih dvanajst zunanjih svetovalcev in sicer šest mladih in šest starih. Kogar zadene vrsta, ne sme od seje nikakor izostati.

8. Zastopnikom in pooblaščencem zunanjega sveta in občine naj dovoli župan shod, kadar ga želé. Uradnikov naj ne ovira v njih poslovanji ter jih ne sili storiti kaj, kar je proti njih prisegi.

9. Županu je zlasti skrbeti zato, da pokladajo vsi oni uradniki vsako leto račune, ki imajo le količkaj ž njimi opraviti.

10. Če meni župan odpotovati, izprositi si mora odpusta pri notranjem svetu (notranji svetovalec pak pri županu), ter imenovati namestnika; na starejše se je v takem slučaji ozirati v prvi vrsti.

11. Župan, ki se pregreši proti tem točkam, kaznuje se.

12. Vse seje, izvzimši mestnega sodstva in krvavega sodstva na Tranči, vršiti se morajo na rotovži.

13. Brez magistratove vednosti se ne sme izdati noben dekret, vzeti se nič na posodo, odtegniti noben mestni dohodek, ne deliti darovi ter se ne davki popuščati, ampak skrbeti, da se mestni dolgovi poplačujejo.

14. 15. in 16. točka je deloma ponovitev prejšnjih ukazov.

Kako naivne pojme so imeli naši predniki o denarnem gospodarstvu, poučuje nas isto leto izdano navodilo za blagajnika, kajti treba je bilo ukazati, da se mora blagajnica prinesti iz blagajnikove hiše na rotovž. Več ko jednega goldinarja ne sme noben uradnik brez magistratovega dovoljenja izplačati. Odslej so se oddale tudi mestne opekarne blagajniku v oskrbovanje, a prepovedalo se mu je prodajati opeko na upanje. Les za mestne zgradbe sme kupovati prvi blagajnik le v navzočnosti druzega. Najmenj po jedenkrat v tednu mora pobrati denar iz pušic pri mestnih vratih ter ne sme s tem denarjem ničesa plačati, dokler se ni preštel in vknjižil. Dosedaj je bila skoraj neverjetna navada, da je mostarinar pristojbine ne samó meščanom, ampak celó tujcem, le zapisoval, torej kreditoval, kar se je sedaj odpravilo. Pristojbine od soli je oddajal dosedaj magistrat v najem ne tistemu, ki je več ponudil zánjo, ampak, kdor mu je bolje dopadal. Poprej so si prislepárili blagajniki marsikak stoták s tem, da so prejemali plačila v nemški, vknjiževali jih pak v kranjski veljavi. Pri nakupovanji gradiva za razne mestne potrebe so dobivali blagajniki provizije, ki so si jih seveda uštevali prodajalci v ceno. Pri mestnih vratih so jemali vratarji morebiti celó vsled opomina blagajnikov tudi slab denar (Kärbel od. geringes Gelt). Tega denarja blagaj-

niki niso v poštev jemali, kakor bi ga ne bilo notri, dejali ga na stran, ter si ga delili z druzimi uradniki. Da pak je ta denar prišel od druge strani vendar le v blagajnico, razume se po sebi; vsega tega pa magistrat ni videl ali ne videti hotel. Mostove, mestna poslopja, tlak, ozidje itd., dajali so blagajniki popravljati, kadar se jim je zljubilo, dajali delavcem delo tudi, dokler se jim je zljubilo, ter zaračunjevali seveda ravno tako. Stari ne več rabljivi les so dobivali blagajniki za kurjavo, ker se je nahajala blagajnica v njih hiši; a rabljiv in nerabljiv les sta zeló relativna pojma. Vsega tega je bilo sedaj konec. Tudi za potrebni les se je poskrbelo s to instrukcijo; blagajniku se je ukazalo vsako leto mestni log (Stadtwald) znova s hrastovino nasaditi. Veščaki pravijo, da bi se mestni log tudi danes hvaležnega skazal, ko bi se tako ravnalo ž njim.

Najzanimivejša je naslednja točka te instrukcije, ki odpravlja dosedanje izredne dohodke štirih blagajniških uradnikov, obeh blagajnikov, drugega špitalskega oskrbnika in registratorja. Le-ti so dobivali skupno tedenski poboljšek in darila, ki so se zvala „Kirchtags-Suppen und Kuchelsregalien“; registratorju se je plačal vrhu tega vsak sejm po jeden tolar. Vsi ti priboljški so stali magistrat 135 gld. 29 kr. (dež. veljave) na leto. Vrhu tega se je o posebnih prilikah gostovalo v samostanih na mestne stroške. Tudi to se je odpravilo izvzimši gostije, ko se je pregledovala ljubljanska okolica in se razdeljevalo seno na Dolgem bregu in Malem grabnu, kar se je godilo po trikrat na leto. Toda ti stroški so se določili k večjemu na 30 gld. nemške veljave. Za odškodnino se je dovolilo prvemu blagajniku, ki je imel dosedaj 75 gld. letne plače še 50 gld. ter se mu pustil dosedanji užitek vrta „Pissang“ (Pisanek?) pri Spodnji njivi in pri Zgornji opekarni, pašnik na gradu, mestni zid za lesarno in otava na Malem grabnu. *) Drugi blagajnik je imel dosedaj po 25 gld. letne plače, za odškodnino primaknilo se mu jih je še 25 gld kranjske veljave, drugemu špitalskemu mojstru in registratorju pak po 30 gld.

Ravno to leto se je izpremenil deloma volilni red obeh blagajnikov tako, da ju je volil ves magistrat skupno. **)

*) Mestni arhiv. fasc 102. „Instruction der Herrn Statt Camer Beamten disser Landesfürstl. Hauptstatt Laybach. Vier vnd Zwainzigstens Vnd Letztlichen Sollen die denen Vier Cammer beambten als ober: vnd Vnter Camrer vnter Spittalmaistern vnd Statt Registratoren Conjunctim gebührende accidentien als die wohentliche gebühr, Kürchtags Suppen Vnd Kuchels regalien, wie auch die den Statt Registratoren bis dato Geraichte Fünff Kürchtagstaller, so sich Jahrlich auff 135 fl. 29 kr. Landtswehrung zusamben erstrekhen, nicht weniger die in Clöstern a Conto der Statt Cassa haltende Mallzeiten (aufser der bey der Jahrlichen Gemain bereittung Vnd aufs Theilung defs Grafses in Langen Vnd Kleinen graben Gewöhnlichen Speifs vnd Trankh Vncosten darfür Vor alle dreymall mehrers nicht dan 30 fl. T. w. pafsiert sein solle) hiemit vollstendig Cassiert Vnd aufgehobt.“

**) fasc. 102. Aeconomische Reductions Instruction.

Sicer pak je magistrat sam predlagal odpravo nekaterih nedostatkov. Taksa za vsprejem naj bi se povišala ter ravnala po imetji prosilca. Odpravili naj bi se koledarji, ki so se doslej darovali o novem letu notranjim svetovalcem, odpravila tudi darila v denarji za mestne sluge. Celo s svojimi člani je imel notranji svèt križe in težave. Prvi blagajnik neki Matija Križaj je položil sicer svoj račun že pred štirimi leti, a ostale gotovine ni oddal svojemu nasledniku, zaradi česar ga je magistrat prestavil iz notranjega v zunanji svét. Da se odpre vsakemu meščanu pot do najvišjega dostojanstva v mestu, predlagal je magistrat, naj bi se ne smel noben župan in sodnik voliti čez tri leta, še menj pak blagajnik, davkar ali špitalski mojster. Kdor bi se pa kako pregrešil, odstavil naj bi se celó pred letom. Štirikrat v letu sklicala naj bi se seja, v kateri naj bi se ne razpravljalo ničesa druzega nego to, če se izpolnujejo vestno vse instrukcije, zlasti cesarski odlok od 10. julija l. 1697. V obče pak je želel magistrat, naj se vsakdo, kdor bi li količkaj iztrosil iz mestnih sej, takoj izbacne iz sveta.

Odgovor na te svoje predloge od leta 1718. dobil je magistrat še le leta 1721. Nekateri so se mu potrdili, drugi pa skratka odbili, n. pr. oni gledé izbacnenja iz mestnega sveta. Zeló nevarno je bilo v tem oziru magistratu puščati prosto voljo, kdaj in koga naj izbacne. Bati se je bilo, da se povrnejo stari neredi, ki so se s tolikim trudom odpravili. Zato se je cesar strinjal s predlogom, da se svetovalci, ki so se pregrešili na ta ali óni način, izbacnejo iz sveta, toda magistrat bi imel samó pravico naznanjenja, odločilno besedo pak je pridržal cesar vicedomu samemu.

S púšicami pri mestnih vratih se je doslej pač preveč sleparilo; zato je cesar ukazal, naj se odpravijo ter se tu sèm noter devani dohodki dadó v najem po vzgledu drugih mestnih pristojbin.

Taksa za meščansko pravico naj se sicer poviša, vendar se pa pri tem ne dere nihče. Zlasti vestno in premišljeno izbrani so izrazi gledé gospodarstva z denarjem.*)

Na podlagi te uprave, v kateri so se pak napovedovali že časi bodočega absolutizma, vodile so se mestne stvarí še par decenij. L. 1747. pak je zadel magistrat hud udarec Preustrojila se je namreč dosedanja organizacija avstrijskih dežel ter so se povsod odpravili vicedomi. Mesto potrpežljivega, za blaginjo meščanovo potegujočega se vicedoma je dobil ljubljanski magistrat brezobzirnega in strogega nadzornika: okrožni urad (Kreisamt), ki je bil podrejen višji oblasti — deželnemu guberniju.

Dné 13. majnika l. 1750. se je izdal za vsa mesta na Kranjskem nov statut, ki jih je dejal vse v jeden koš. Nekdanja hegemonija Ljubljane je bila s tem uničena. Na prvi pogled izpremembe niso

*) Vsi tu navajani akti nahajajo se . fasc. 102 ljublj. arhiva.

velike, kajti magistrat se je sestavljal tudi po tem novem določilu iz dvanajst notranjih in štiriindvajset zunanjih svetovalcev, novo je bilo le, da so se volili župan, mestni sodnik, prvi in drugi blagajnik, špitalska mojstra, prvi davkarji, mestni oskrbnik, udje kriminalnega sodstva, prvi predstojniki zadrug, pupilarnega in policijskega oddelka, torej najvažnejši uradniki odslej za tri leta. Predstojniki zadrug so reševali prepire, nastale med rokodelci, policijski komisariji pak nadzorovali trg in ravnanje trgovcev. Od leta 1721. pa do 1750. se je ugnezdilo v postopanji magistratovem zopet nekoliko razvad, če se sicer niso podedovale še iz prejšnjih časov, kajti cesarica je morala prepovedati „zakotna sodišča“, v katerih so sodili sodniki brez magistratove vednosti na svojih doméh; pri teh sodiščih se je bogato jelo in pilo in se tožbe reševale z domačimi prijatelji. Strogo se je torej prepovedalo, da bi se take seje vršile in sodbe razglašale drugje ko na rotovži. Pri njih navzočnih pa mora biti najmenj po 4—6 svetovalcev. Tudi popoludne se ne sme soditi, ampak le dopoludne od 8. ure dalje. Sodniki niso bili v minulih stoletjih vselej branja in pisanja vešči, kaj še li prava; zato je cesarica ukazala, da se mora preskrbeti vsako mesto z mestnim pisarjem, ki je že nekoliko let praktikoval pri kakem advokatu v Ljubljani. Nič ni pomagalo, da se je tolikrat prepovedalo blagajnikom imeti mestne blagajnice na svojih doméh; l. 1750. morala je cesarica ta ukaz zopet ponoviti. Da ne bi se izdajal denar po nepotrebnem, storil se je sodnik odgovornega ter moral vsako izdajo poprej v javni seji predlagati Odpravile so se vse gostije na mestne stroške in tudi óne, ki jih je dovolil še cesar Karol VI. l. 1721. in ustavila vsa darila, izvzimši podpore za res potrebne.

Da pak se ne bode odslej več toliko potrpelo, kakor doslej, čutil je magistrat lehko iz stavkov: Vsak mestni magistrat naj je sestavljen iz najsposobnejših in najvestnejših meščanov . . . če se bi pak jemale védoma in iz privatnih razlogov nesposobne osebe, odstavila jih bo cesarska reprezentacija in kamora ex officio in njih mesto podpolnila s sposobnimi. Ko pak bi se iz zlobnosti to ponavljalo, vzela bo celó prosto volitev, in vse mestne službe oddajala bo reprezentacija in kamora.*)

Pri stari sestavi magistrata ostalo je le v Ljubljani, drugim mestom pak, ki so se v prejšnjih stoletjih organizovala po ljubljanskem načrtu, omejilo se je število svetovalcev in sicer se je dovolilo Kranju in Rudolfovemu mimo sodnika po 8 notranjih in po 16 zunanjih, vsem drugim pak le po 6 in po 12 svetovalcev.

*) fasc. 102. „Instruction für alle Städte des Herzogthums Krain in Generali, worauf nach Vollendeter Landes-Rectification und hiernach ausgemessenen Anlagen die particular - Systemata für jegliche Stadt quoad Oeconomicum folgen sollen.“

To izpremembo je utemeljevala cesarica s tem, da v majhnih mestih ni treba toliko svetovalcev kakor v Ljubljani, vrhu tega pak sposobnih tudi ni nikjer odveč. Bolje je torej menj svetovalcev, ki pak naj se bolje plačujejo.

Kmalu je začel ljubljanski magistrat spoznavati, da so zapihale vse drugačne sape, kakor so vele od dvora sem v prejšnjih časih. Leta 1752. ga je osupnil ukaz, naj se prodá vsa mestna lastnina, njive, polja, gozdi, poslopja itd., mestne pristojbine pa se dajo v najem, kajti vlada hoče sama, ker je magistrat nesposoben, skrbeti zato, da se poplačajo obili dolgovi, ki so narasli vsled slabega gospodarstva, sicer pojde mesto popolnoma po zlu. Štiri leta se je upiral magistrat temu povelju na vse kriplje ter navel sto in sto protirazlogov; toda zastonj, leta 1756. se je ukaz ponovil dvakrat, dné 18. februarija in 16. decembra, vsled česar se je 26., 27., 28. januarija l. 1757. prodalo nekoliko mestnih zemljišč na javni dražbi. *)

Dné 24. decembra 1753. je moral popustiti magistrat proti letnim 3000 gld. bankalni direkciji tako zvani „Brückenpfennig“, mostarino, ki mu je prinašala jako velike dohodke. **) Od leta do leta je izguboval magistrat vedno več svoje veljave ter se leta 1785. popolnoma prestrojil. Po ti sestavi je štel jednega župana, štiri svetovalce, jednega tajnika, jednega ekspeditorja, jednega taksatorja in registratorja, jednega računskega uradnika, jednega protokolista, jednega kontrolorja, jednega blagajničarja in jednega kontrolorja cenitvenega urada. ***)

Magistratova veljava je bila proti koncu minulega stoletja popolnoma uničena; največ je pripomogel k temu okrožni urad ki je nadzoroval magistrat z najstrogejšo vestnostjo ter prišel pri tem do spoznanja, da je magistrat za vodstvo mestnih stvarij popolnoma nesposoben. Zato je prevzel okrožni urad indirektno vso skrb za mesto. Prišlo je tako daleč, da ni smel magistrat nikdar izdati več ko deset goldinarjev, ako si ni izprosil od okrožnega urada dovoljenja. †) Prositi je moral, da sme n. pr. kupiti nova pregrinjala za okna na rotovži; celó strešnih cevij ni smel popraviti iz svojega nagiba. ††) Odloki, ki jih je dobival magistrat od svoje višje oblasti, bili so pisani z jako strogimi in osornimi, skoraj razžaljivimi besedami. Dné 13. avgusta l. 1789. se mu je odpisalo n. pr.: Magistrat bi bil storil pametno, ko bi bil skazoval bankalni administraciji, oblasti višjega reda, več spoštovanja, in ker ima kurtoazija na prihodnji avançement do-

*) Mestni arhiv fasc. 47. Te zeló zanimive stvarí natančneje razmotrivati nam pretesni prostor ne dovoljuje.
**) ibid. fasc. 76.
***) Hoff, Gemälde von Krain I. p. 124.
†) fasc. 8.
††) fasc. 47.

stikrat velik vpliv, opozarja se magistrat za vse prihodnje slučaje na pohlevno pravilo uljudnosti. *)

Okrožni urad je kazal magistratu ob vsaki priliki vse svoje zaničevanje in zašel celó tako daleč, da mu je delal očitno krivico. Kot ilustracija naj služi k sklepu le-ta dogodek.

Dné 13. junija 1785. leta se je poročilo magistratu, da je raztrgalo nekoliko zidarjev tlak na Starem trgu poleg ondotnega mestnega vodnjaka in normalne šole, in da se zidarji pripravljajo napeljati vodo iz vodnjaka v šolo. Ob jednem se je dejalo, da se dela to za slovečega Hacqueta, stanujočega v šolskem poslopji. Vodnjak pa je bil mestna last, in vendar se magistratu ni nič poročilo o tem. To čudno postopanje ga je jako iznenadilo. Opravičena je bila njegova misel, da se takó važna izpremememba brez njegove vednosti ne more zvršiti. Župan pošlje v okrožni urad vprašat, kaj naj to pomeni, in ali se je morebiti delo pričelo vsled povelja okrožnega urada. Grof Barbo mu odgovorí, da se pri okrožnem uradu o tem ne ve nič. Nato pošlje mestni sodnik dvakrat na kraj dela ter ukaže v magistratovem imeni z delom prejenjati; a že popoludne se je naznanilo znova, da se kljub temu delo nadaljuje; zato se je odposlal mestni stražnik delavce zapret. Slučajno je prišel tja tudi Hacquet in neki Jenčič, ki je delo vodil. „Gospod Hacquet se je izrazil nasproti stražniku s temi zeló nedostojnimi besedami, ki jih le prisiljeni in ne brez zarudenja ponavljamo: „. . . . na magistrat.“ **) Te besede je ponavljal večkrat ter stražniku dejal, naj jih pové magistratu. Jenčič je rekel: „Magistrat je osel, če hoče to delo ustavljati,“ delavcem pak sta ukazala, naj nadaljujejo, kar so pričeli.

To je bilo magistratu vendar preveč; odposlal je vojaško silo, ter dal delavce zapreti. Jenčič je prišel takoj na rotovž, kjer je imel magistrat ravno sejo, in se nosil tu sila nespodobno, žugal magistratu ter ponavljal svoje na Starem trgu rečene besede. Zatem je šel k okrožnemu uradu in stvar naznanil. Okrožni komisar de Coppinis je poklical župana, okaral ga v uradni kanceliji vpričo Jenčiča in vpričo vseh pisarjev, ne da bi ga dalje poslušal, tako glasno, da so ljudje v hiši nasproti urada stoječi k oknom pridrli. Postopal je ž njim tako, kakor se z najnižjim slugo ne postopa, ter dejal med drugim: „Mi tu v okrožnem uradu ne vemo o nikakem magistratu.“

To razžaljenje je bilo pač preveliko, da bi mogel magistrat molčati. Obrnil se je najprej do „slavnega okrožnega urada, in sicer v prvi vrsti iz osebnega zaupanja do razumnega in pravičnega gospoda okrožnega glavarja,“ proseč ga, naj ukaže Hacquetu in Jenčiču, da prosita odpuščanja, okrožnemu komisarju

*) fasc. 47.
**) Besede magistratove.

pak, naj ne ravná z magistratom ali jednim njegovih udov nikdar več tako nespodobno.

Na to pritožbo je dobil magistrat sicer odlok, s katerim pa se nikakor ni mogel zadovoljiti. Okrožni urad je namreč le magistrat poučil, da voda ni namenjena Hacquetu, ampak anatomiški dvorani. Odvod je predlagal okrožni urad sam ter mu je to dovolil tudi gubernij. Kakor v pomirjenje magistrata se je dostavilo, da se bodo vsi stroški plačali iz stanovske blagajnice.

Kako je pač magistrat tega časa v stran potisnen! Z njegovo lastjo postopa tuja oblast, kakor se nji ljubi. Še le vsled energičnih njegovih korakov se mu dá pojasnilo, pri čemer se pa okrožni urad ne more zdržati, dati mu brce. Okrožni urad je namreč odgovoril, da se bo v anatomiški dvorani rabilo le malo vodé in še ta le po zimi ter se čudi, da se magistrat upira naredbi za občno blaginjo; kajti izobraževanje v anatomiški dvorani je vsled najvišjega povelja prvi pogoj za prihodnje nameščenje vseh ónih, ki se obračajo k ranocelništvu, zlasti meščanskih sinov. Magistrat naj bi se spominjal, da se je napravila anatomiška dvorana iz ljubezni do občne blaginje z velikimi stroški kranjskih stanov (Odlok 14. junija l. 1785).

O satifakciji pak ni zinil okrožni urad niti besedice. Magistrat je odvrnil takoj, da se ima ta stvar, ker važnejša, najpreje obravnati, potem se ne bo nì trenutek premišljeval, izjaviti se, kakega mnenja je gledé odvoda.

S tem poudarkom svoje misli pak se je magistrat tako pregrešil, da je menil okrožni urad, da je treba odgovor obleči v resnejše besede. Odgovoril je magistratu, da okrožnemu uradu nima predpisavati zakonov, ampak le ubogati, ter zahteva, strogo in odločno izraziti se takoj gledé odvoda. Ako tega tekom štirinajstih dnij ne stori, moralo se bo proti njemu resneje postopati.

Kaj je mogel magistrat storiti druzega nego udati se, ter pritrditi k že pričetemu odvodu; zraven pak je imel vendar toliko heroiškega poguma, da se je obrnil do c. kr. gubernija, proseč še jedenkrat prav živo, naj se zaukaže satisfakcija. Poudarjal je, da pač zna ceniti zasluge Hacquetove, toda zasluge ne dajó še nikomur pravice do tacih nespodobnih besedij o njem. S samim preklicem se ne more zadovoljiti, kajti razžaljenje se je zgodilo javno, v navzočnosti občinstva z najsurovejšimi besedami, satisfakcija torej mora biti razžaljenju primerna. Na satisfakciji Jenčićevi mu ni toliko ležeče, ker ta človek je tako nesramnega značaja, da svoje zabavljanje tají, česar Hacquet vsaj ne dela.

Še le sedaj se je izdal pri guberniji odlok, naj se Jenčič, nezrel in nepremišljen človek, ostro pokara, ter se mu naloži v

popolno zbranem magistratu prositi odpuščanja, Hacquet pa mora magistratu dati pismeno satsifakcijo.

Temu povelju se je podklonil Hacquet z naslednjimi besedami: „Da die Beschwerde des hiesigen Magistrates an ein hohes Gubernium ergangen, dass ich wider ihr Gerichtsrecht gefehlt habe, mit einem unanständigen Ausdrucke gegen ihn mich bediente, und nun hoher Stelle anbefohlen worden, wo es gegründet sei, zu widerrufen, so habe ich auch keinen Anstand genommen, dessen Befehlen zu gehorchen, solches hier zu thun und den Magistrat für das jederzeit zu erkennen, als was er ist.

Laibach 1. August 1785.

Dr. Hacquet,
professor publicus."

Ta satisfakcija je bila skoraj novemu razžaljenju podobna; magistrat se ni mogel z njo zadovoljiti ter se obrnil do okrožnega urada za primerno zadoščenje. Se je li v tem oziru naročilo Hacquetu kaj novega, ni znano; bržkone je stvar zaspala in magistrat se je moral zadovoljiti s prvim zadoščenjem.

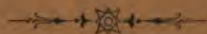
Kam so zbežali časi, ko so se ljubljanski gospodje svetovalci košátili kakor diktatorji večne Rome ali doži gospodarice Venecije v škrlatastih plaščih, ko so korakali pred županom in sodnikom belo in zeleno opravljeni sluge s srebrnimi ključi in srebrnim sodnim žezlom!

Sic transit gloria mundi.

Ljubljanski meščanje

v minulih stoletjih.

Kulturhistorične študije zajete iz ljubljanskega mestnega arhiva.

Spisal

Ivan Vrhovec,

c. kr. gimnaz. profesor.

LJUBLJANA, 1886.

Založila Matica Slovenska. - Tisk J. Blasnikovih naslednikov.

	DATE DUE		

